FØR OG NU

HISTORISK, TOPOGRAFISK TIDSSKRIFT.

UDGIVET OG REDIGERET AF F. ZACHARIAE, KULTORVET 16, KØBENHAVN.

E. JESPERSENS FORLAG, KØBENHAVN.

4de AARGANG

1918

INDHOLD:

BILLEDER:

Gl. Strandkvarter og Højbro ..... Side 1
Købmagergade ..... - 40
Kultorvet og omliggende Gader ..... - 69
Vognmagergade-, Brøndstræde-, Gl. Mønt og Grønnegade-Kvarteret ..... - 98
Gothersgade med Kvarteret mod Øst til Nyboder ..... - 151
Kvarteret vest for Købmagergade ..... - 198
Folketeatrets Historie 1857—1908 ..... - 221

forekomme en og anden noget latterlig. Og han garderer sig straks: Dette var dog ikke noget at le af, ti, højstærede Læser, her blev Latter dyre nok, og den eneste, der dengang havde kunnet hengive sig til Latter, maatte være selve Belzebub med samt sit Kleresi i Helvede. Og Brandtmayoren kom da ogsaa, desværre, til Hægterne igen.

„Endelig saa fandt den arme, altererede men dog redelig sindede Brandtmayor med sine underhavende og samtlige Kleresi paa noget andet, som løb endnu ulykkeligere og fælere af, end det Forhergaaende, nemlig: I det allerede omtalte og beskrevne Hus, „Blasen" kaldet, lagde man Krudt af Magazinerne taget, som var en overmaade og forskrækkelig Andel af Portioner. Alt dette Pulver eller Krudt blev udstrøet og lagt i store Trærender, og saa blev der kommanderet en stærk Borgervagt af de aller fornuftigste og forsigtigste Borgere, som man bedst kendte; samme blev befalet i Kongens Navn ved største Livsstraf ej at lade nogen Menneskesjæl passere uden Vedkommende, som var alleneste en Tjenestepige og en Gaardskarl af Husejerens Folk og Domestikker. Disse alene blev det tilladt at passere og repassere. Dennem blev nu lovet, for det at de hjalp at redde deres Herres Møbler og Husgeraad at udflytte, at man vilde vist nok advare dem, naar de sidste Gang skulde gaa ud af Huset for at redde og konservere deres Liv. Der gik ogsaa endnu to eller tre Matroser ind i Vinkælderen for at ville traktere og drikke sig fuld af Vin. Jeg kan ikke med Vished sige, om de havde Tilladelse dertil af Vinhandleren som Ejer af Vinen, eller og om Brandfolkene og Borgervagten havde givet dem Tilladelse dertil, fordi at man tænkte, det var lige saa godt, at Mennesker nød det, ti det blev jo ellers fortæret af Luerne og Ilden."

Medens Brandfolkene og Borgervagten var optagne af disse saa menneskekærlige Betragtninger, glemte de desværre at give den stakkels Tjenestepige og Karlen det dem givne højtidelige Løfte. Inden de saa sig for, sprang Huset himmelhøjt i Luften og med det de to nævnte samt Matroserne, der dog havde faaet Tid at drikke sig fulde.

Og Pigens Herskab, tre Søstre, Jomfruerne Poulsen, som boede i Stueetagen, var paa et hængende Haar gaaet samme Vej. De havde ikke faaet noget at vide om, at Huset skulde sprænges i Luften. Ved et rent Tilfælde havde Jomfru Marie aabnet Gadedøren, for bedre at se hvad der gik for sig, og da Generalmajor Mushardt tilfældigvis fik Øje paa hende, havde han befalet hende og hvem der ellers kunde være derinde, at komme ud.

Dette lille Optrin giver et klart Billede af den Forvirring og fuldstændige Mangel paa Omtanke og Orden, der vel mere end noget andet bidrog til at gøre Ulykken saa omfattende.

Ved „Blasens" Sprængning skete netop det man havde villet hindre. Et Øjeblik efter slog Røgen ud af de øverste Luger i Frue Kirkes Taarn og blev ligesom suget ind igen. Et Øjenvidne siger meget malende, at dette gentog sig tre Gange, ligesom naar en Mand trækker Aande. Som en mægtig Ildsøjle stod Taarnet en Tid, sank saa sammen med et Brag og styrtede ned, langs Nørregade mens Ilden først nu fik rigtig fat i den gamle ærværdige og dejlige Kirke.

Og for at gøre Ødelæggelsen fuldstændig kom, samtidig med Frue Kirke, Raadhuset og Vaisenhuset i Brand (se foran).

Frederiksholms Kanal Nr. 30 (Fæstningens Materialgaarde) ca. 1912.

Paa Nytorv blev der i denne Periode (1736) rejst et muret Skafot med et Kag, d. v. s. en Pæl eller en Støtte paa Midten. Til denne blev Synderen bundet, naar han skulde pidskes, medens Halshugning, der nu altid gik for sig med Økse, udførtes paa den brede Omgang. Den sidste der blev halshugget her — og i det hele taget inde i Byen — var en fin Mand, en Cancelliraad, og det var fint dengang! Han havde dog ikke været for fin til at lave falsk Mønt og skrive Kongens Navn efter. Det foregik i 1756.

Omkring Skafottet udbredte paa Torvedagene Valbyerne deres gode Sager Fjerkræ, Æg o. a. m. Og henne ved den firdobbelte Post foran Vaisenhuset, „de fire Søstre" hed den, kunde baade de og deres Heste læske deres Tørst.

I 1795 sank Raadhuset atter sammen for de graadige Luers Angreb. Og ligesom man i 1728 havde sløjfet alle de smalle og krumme Smaagader i Kvarteret mellem Torvene og Volden og ført Frederiksberggade igennem i Fortsættelse af Nygade, saaledes besluttedes det nu ikke at genopføre Raadhuset paa dets tidligere Plads, hvor det ved begge de store Brande havde dannet en Bro for Ilden fra Vest mod Øst og omvendt. Murene blev derfor revet ned, Tomten ryddet og Forbindelsen mellem

Gammeltorv og Nytorv lagt aaben. — Det nye Raadhus blev rejst paa Vaisenhusets, tidligere det Ridderlige Akademis Grund. Denne havde i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede tilhørt Slægten Gyldenstjerne, men har ikke været nogen meget imponerende Adelsgaard, da den kun var paa et Stokværk. Der hørte derimod en stor Have med en Badstue til. 1610 solgte Knud Gyldenstjerne Gaarden til Christian IV; nu da Nytorv var bleven indrettet, havde den faaet en mere standsmæssig Beliggenhed og 1620 skænkede Kongen den til sin niaarige, uægte Søn Christian Ulrik Gyldenløve. Han var dog kun Ejer af den til 1626, da Kongen solgte den til sin Proviantskriver. Senere blev det atter en Adelsgaard; 1661 tilhørte den Mogens Friis og derefter Grev Schack. Og denne solgte den 1691 til den schlesiske Adelsmand, senere Overhofmester Wiglas v. Schindel.

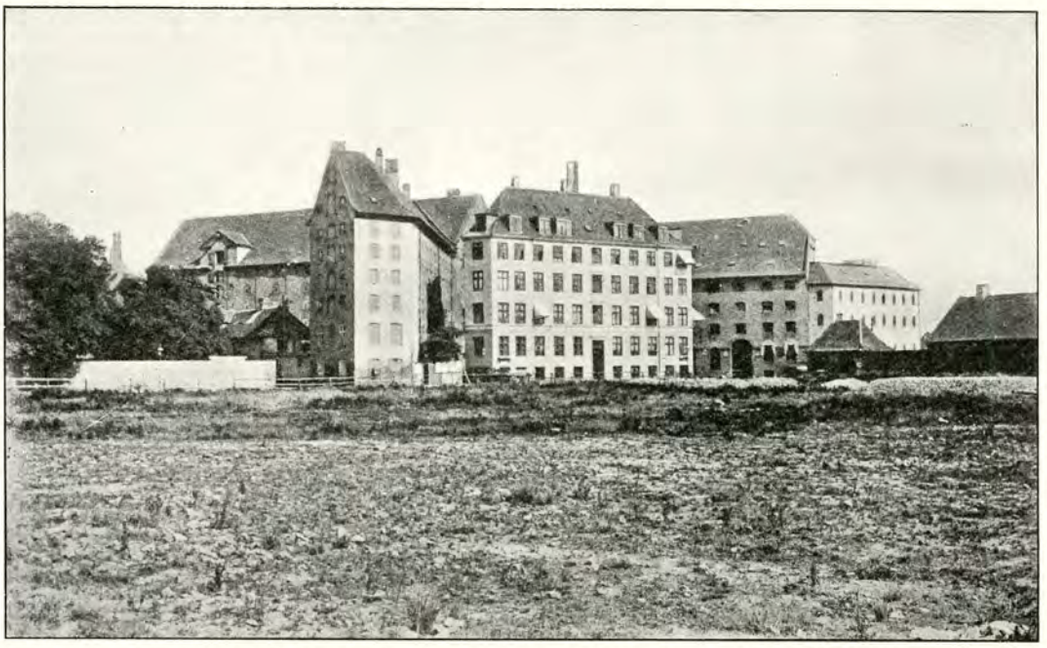

Kongens Bryghus med den sløjfede Vestervold i Forgrunden (i 1880erne).

Den gamle Adelsgaard beskrives som en grundmuret Bygning paa et Stokværk „ikke ulig Børsen", Og her fik v. Schindel ved kongeligt Privilegium Tilladelse til at oprette et Ridderligt Akademi, som skulde staa aabent for alle „saa vel Indlændiske som Udlændiske, af hvad Stand de end monne være, naar de ikkun ere komne af ærlige Folk og have ført et ustraffeligt Levnet". Der skulde undervises i alle reale Videnskaber samt i Ingenieur-, Artilleri- og Navigationskunst, desuden i Tegning, Gymnastik, Dans, Fægtning og Ridning.

Et saadant Ridderligt Akademi, hvor der i Uddannelse til Statstjenesten ikke gjordes nogen Forskel paa adelig og borgerlig, maatte have den absolutte Enevoldskonges fulde Hjærte. Christian V. befalede da ogsaa, at Ingen maatte rejse udenlands „for at øve sig i politiske Studier eller Excercitser", før han havde studeret 2 Aar paa det ridderlige Akademi i København. Og det blev antydet ved enhver Lejlighed, at Embeder og Bestillinger fortrinsvis vilde blive givet til dem, der havde søgt Akademiet. Ti for den enevældige Monark skulde alle være lige, men det havde haft sine Vanskeligheder at faa den gamle danske Adel til at gaa ind paa denne Opfattelse. Det gamle adelige Ridder-Akademi i Sorø var bleven lukket i 1665; nu aabnede der sig her en Lejlighed til at faa oprettet en ny, paa Enevældens Principper grundet Højskole til Uddannelse af Embedsmænd og Officerer, og Christian V. støttede den af al Kraft. Det er sikkert ikke uden dybere Betydning, at den store Bøde, 20,000 Rdlr., som Oluf Rosenkrands blev idømt for at have udgivet sit, Enevælden ubelejlige Forsvarsskrift for den danske Adel, blev tillagt det nye Ridderakademi, hvor der skulde læres ganske andre Meninger, og som ifølge Udtrykkene i Christian Vs politiske Testamente skulde styres af en Overhofmester, der helst ikke maatte være af den gamle Danske Adel „eftersom udi en vel funderet souverain Arveregering alle Undersaatter fra Ungdommen op bør at anvises til underdanigst Lydighed imod deres souveraine Arveherre og vel at erkende, at naar det gaar hannem vel, saa gaar det dennem alle vel et vice versa, hvilket vel ikke saa fuldkommen af dennem, som ere af den gamle Adel, maaske considereres".

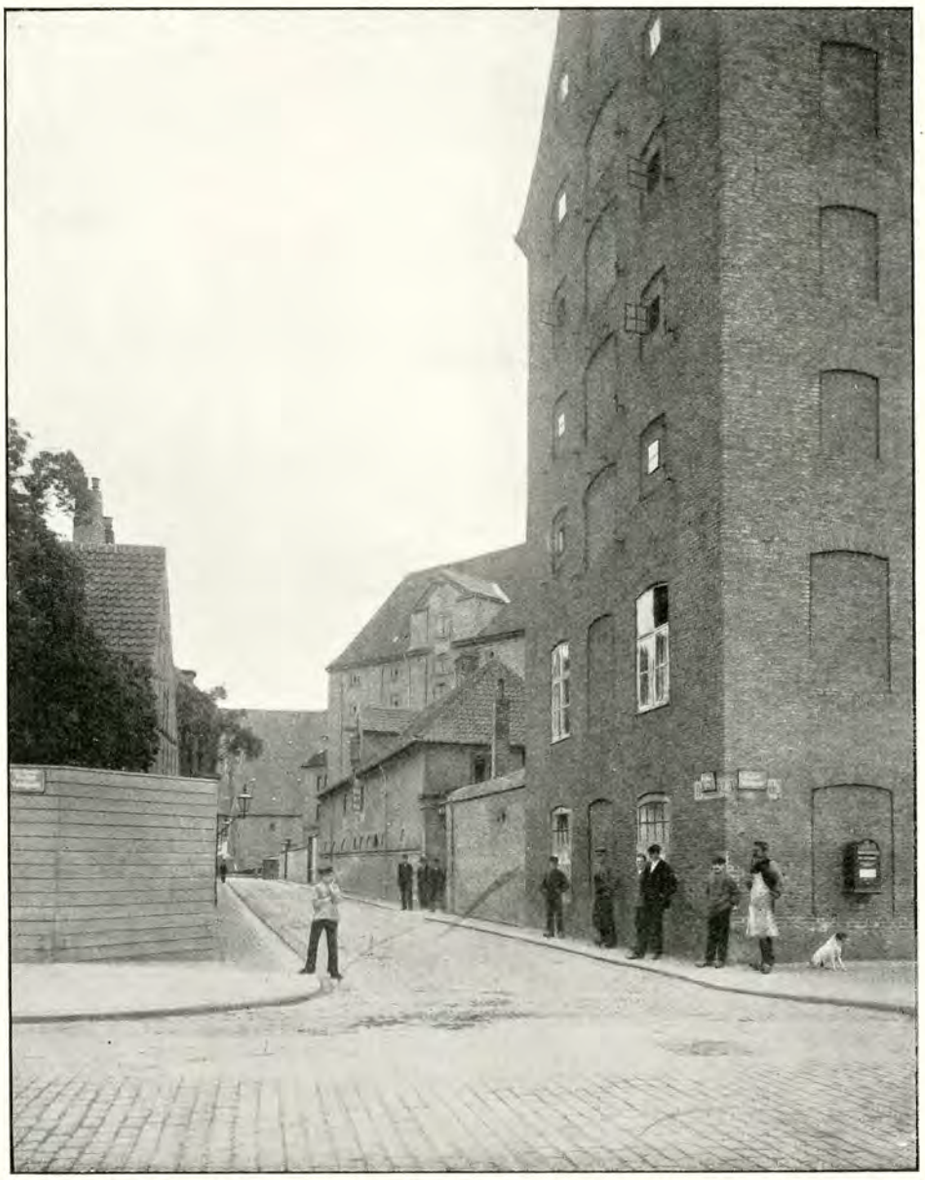

Bryghusgade, som fører fra Frederiksholms Kanal til Vestervoldgade nær Langebro; tilhøjre „Kongens Bryghus" (1900).

Det var ikke nogen billig Historie at ligge paa Akademiet. For en fyrstelig Person med tre Tjenere betaltes der 650 Rdlr. aarlig, for en Greve eller Friherre med to 450 Rdlr., for enhver anden, altsaa adelig eller borgerlig, med en Tjener, 350 Rdl.

Dertil kom i Indgangspenge for fyrstelige Personer 150 Rdl., for andre Dødelige 50 Rdl. For en Hofmester, og alle fyrstelige og de fleste adelige Herrer havde en saadan, betaltes der 150 Rdl. aarlig, men hvis han delte Kammer med sin Myndling, betaltes der kun 110 Rdlr.

Det Ridderlige Akademi blev aldrig populært i København, og man spaaede det straks en kort Levetid. Og det slog til. Allerede 1710 blev det ophævet. Men det var dog allerede bleven konstateret, at man lige saa godt her som ved udenlandske Akademier kunde sætte sine Midler til. Det var saaledes Tilfældet med den 23aarige Anders Gamborg, af den gamle københavnske Vintapperslægt. Han var vel som de andre Borgersønner herinde gaaet ind i Forventning om at skulle ende som noget stort i Staten, men allerede efter to Aars Studeringer „havde han sat sine Midler til", saa han siden hen i sine mange Ansøgninger om saa det og saa det Embede maatte nøjes med at henpege paa, at han havde ligget paa Akademiet.

„Vaisen- og Hittebørns Hus", i hvilket efter Kongens eget humane Ønske „Hittebørn ubekendt kunne blive til Forplejning henbragte".

Faa Aar senere var „Vaisenhuset" i fuld Gang, og hvis Børnene af og til fik Lov til at komme til Vinduerne ud til Nytorv eller uden for Porten, har de kunnet glæde sig over at se den stærke Mands Kunststykker ude paa Torvet.

Vaisenhusets Virksomhed blev brat afbrudt ved Branden 1728, som lagde alle Bygningerne i Aske. Men 1730 genopstod det i en langt herligere Skikkelse nemlig som en stor grundmuret firfløjet Bygning i tre Stokværk. Midterpartiet, Kirken med den monumentale Indgang, paa Façaden til Torvet sprang noget frem og havde højere Tag end de to Sidepartier. Midt paa Taget var der anbragt et lille Spir, en Tagrytter, og i Frontonen under den saas, hugget i Sten, Rigets Vaaben. Midt paa hvert af de to Sidepartier var der en dobbelt Stentrappe op til Indgangsdøren. I det Sideparti, der laa nærmest Gammel Torv, dan-

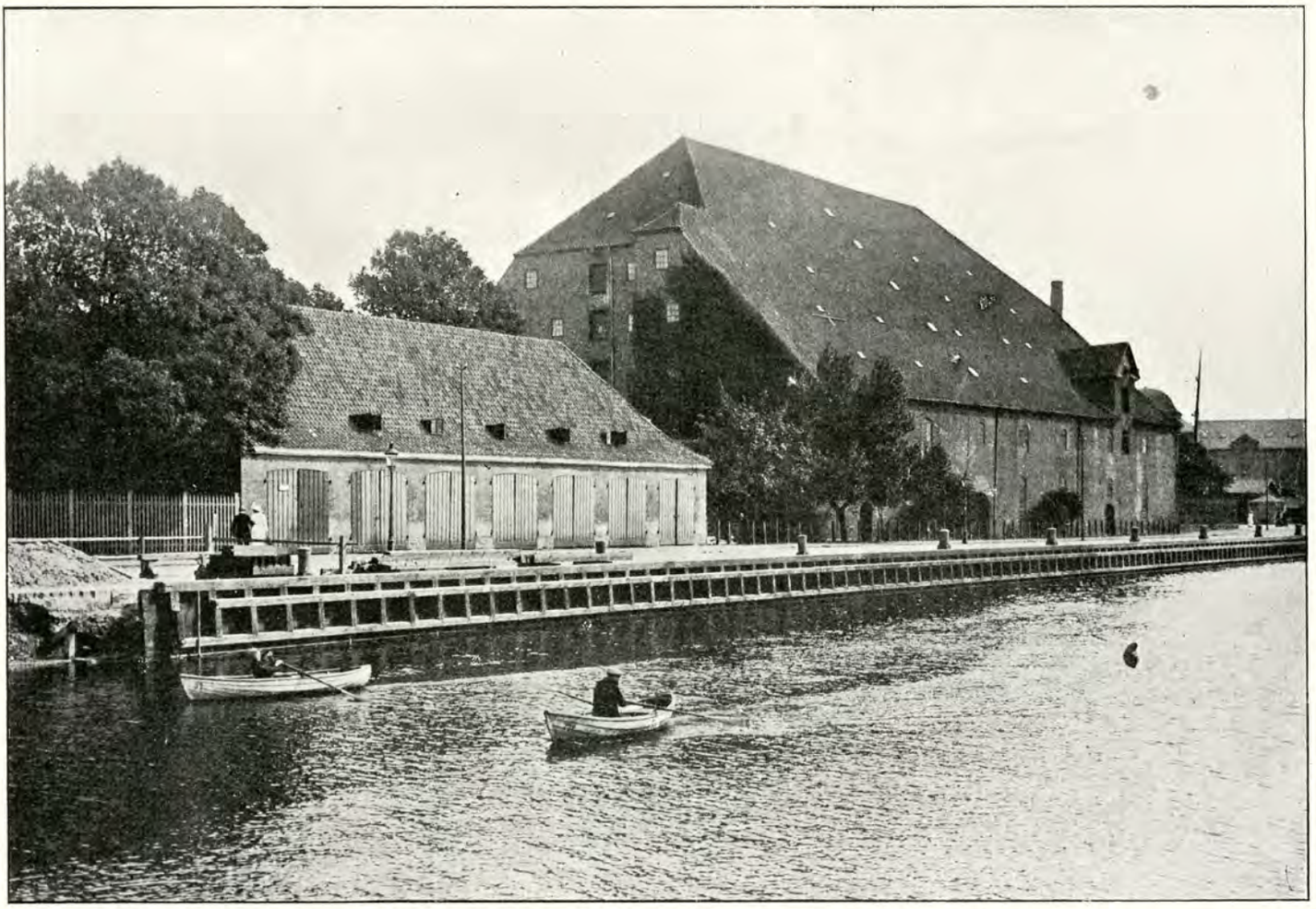

Christian IVs Bryghus ved Kristiansgade, set fra Frederiksholms Kanal (1915).

Ophavsmanden til det hele, Oberhofmester v. Schindel, havde ogsaa sat alle sine Penge til, da han døde 1695. Havde han levet noget længere, havde han kunnet se sin Datter Helene som Frederik IVs Elskerinde, og det havde sikkert frydet hans loyale Hjærte. Den unge Dame havde begyndt sin Løbebane som Stadsmø hos den skønne Frk. v. Vieregg, der dengang havde Kongens Hjærte. Hans Virksomhed — og mulig hans Karakter og Optræden — havde ikke skaffet ham lutter Venner, hvad man ser af, at der i 1693 fandtes udspredt paa mange Steder i Byen et Smædeskrift imod ham. Han havde den Tilfredsstillelse at se det blive brændt af Bøddelen paa Torvet neden for Skafottet, som jo var Genbo til Akademiet.

Det gik nu ikke saa sjældent paa. Pasquiller var saa almindelige, at det blev anset for nødvendigt ved en Forordning af 8. Juni 1689 at paabyde, at alle Skandskrifter som infame skulde offentlig brændes af Bøddelen.

I 1710 besluttede Frederik IV sig til at lukke Akademiet trods hans Faders Formaninger til ham om at holde det vedlige. Det var Mangel paa Penge — en Mangel, der under den store nordiske Krig, som slugte alle Indtægter, gjorde ham det umuligt at fortsætte. Og det var sikkert en langt forstandigere Anvendelse, Ejendommen fik, da den i 1720 blev indrettet til et

nede Døren Indgang til den ene Side til Apoteket — Vaisenhus-Apoteket — til den anden til Præstens Bolig. Og her fødtes 18. November 1743 Vaisenhuspræsten Ewalds, eller i hvert Fald hans Kones Søn, Johannes, som vi vel kan tænke os benyttende Trappen med Rækværket og Torvet udenfor som Plads for sine første Lege. Og hans Fantasi har vel først og fremmest været sat i Bevægelse af Raadhuset, Skafottet, Klokkerne fra Frue Kirke og Torvets hele brogede Folkeliv.

Faa Aar før Johannes Ewald kom til Verden, boede Ludvig Holberg ovre paa den anden Side af Torvet, nemlig i Huset paa Hjørnet af Nygade og Gammel Torv.

Jeg erindrer, skriver han, at straks efter den store Ildebrand Stadens Magistrat anordnede, at Vægterne skulde raabe hvert Kvarter. Denne Anstalt var et Tordenslag for mig, helst saasom jeg paa samme Tid logerede udi et Hjørnehus paa Gammel Torv, ti saasom Torvets Cirkel var min Vægters Distrikt og conseqventer, saa snart han ved Raaben havde fuldendt sin cirkulære Gang, Kvartertimen var til Ende, maatte han straks begynde igen, hvorudover jeg havde en „Basso continuo" uden Pauser den hele Nat igennem. Det varede dog til Lykke ikke længe, ti det er troligt, at Vægterne selv ikke kunde holde det længe ud.

Det Hus, som Holberg flyttede ind i nogle Aar efter Branden,

var opført straks efter denne af Raadmand Hans Fogh, der havde Titel af Justitsraad. Af Mandtalslisterne ser man — og undres over — det store Folketal en saadan Borger i Byen maatte have, nemlig Tjener, Kusk, Gaardskarl, en Bryggersvend, to Bryggerkarle, tre Piger og en Amme, selv om nu ogsaa Bryggersvend og Karle og et Par af de fem Heste, han havde paa Stald, hørte med til Bryggeriet. Men mindre end to Kareter kunde han ikke nøjes med.

Det var denne Overdaadighed i Folkehold, som ogsaa med Hensyn til Boligernes Størrelse og Husførelse i det hele taget, der forbavsede Udlændinge, som kom til København, og som ogsaa satte vore hjemlige Moralister i Bevægelse. Saaledes Holberg selv, der af Erfaring kunde tale med om Levemaaden i Paris og fremhæver den Franske Nøjsomhed i Modsætning til den Danske Ødselhed: „I Paris lader en hel Familie sig nøje med to à tre Værelser, her ikke uden med et helt Hus; der gaaes til Fods, her ages; der har man nok udi een Pige, her behøves Stuepige,

Du spør, i hvilken Kant af Byen, jeg har min Bolig?
To Torve ganske nær, Farlil, den findes vil,
det ene, Gammel Torv, med gammel Kunst fortrolig,
Slagsmaal og Tyveri og Svig og Drik og Spil.
Nytorv det andet, der Skafottet er placeret
midt mellem begge har Justitia sit Bo.
Saa mellem Galgenpak og Galgen ugeneret
jeg bor, den ene Gud mig hjælper mod de to.

Naar man erindrer, at Ceres er Gudinden for Jordens Frugtbarhed og derfor ogsaa for de Grøntsager, som Valbyere og Amagere falbød paa Torvet, og at Themis er Gudinden for Retfærdighed og lovlig Orden, vil man forstaa Ordspillet i Holbergs andet Epigram:

Ceres og Themis rundt min Bolig sig forsamle
nær tvende Torve er min Bolig i vor By,
hvis Du vil grønne Retter have — søg det gamle,
men vil Du ha' din Ret i Trætter, — søg det ny.

Den Bygning (Materialskuret) i Kristiansgade, som i 1898 blev nedrevet for at give Plads til Det kgl. Bibliotheks nye Bygning, som toges i Brug 1906.

Kokkepige, Amme, foruden Kusk, Lakai og Gaardskarl, og gemeenligen Skolemester udi Huset."

Med Mad og Drikke herskede der den samme Overdaadighed, og med Klæder ikke mindre.

„Jeg mindes", skriver E. Pontoppidan, „at da jeg først kom til København (1716), syntes mig, jeg havde aldrig set saa mange Standspersoner samlede paa et Sted. Ti som saadanne ansaa jeg ofte Haandværksfolk, særdeles dem af Kvindekøn, og hvem skulde mene andet, end at et Fruentimmer, som kører til Kirke, vel coifferet og behængt med Ædelstene, var af adelig Stand, eller at det kunde være en slet og ret Person, ofte en Købmands eller anden Borgers Domestik, som bar drapd'ors Vest og Damask til sine Klæders Inderfoer."

Huset, som Holberg beboede, var en Type paa de velstaaende københavnske Borgerhuse, der rejste sig efter Branden, og som vi endnu ser mange af rundt omkring i den ældre By, dog uden de fremspringende Trapper med Bislag, som nok har kunnet genere Færdslen, men som har bidraget til at give Gadebilledet Liv og Afveksling.

Holberg har selv i et Par af sine Epigrammer beskrevet sit Bosted:

Naar Holberg benytter Raadhuset i „Den 11. Juni" er det dog det 1728 nedbrændte Hus, han bruger, og som Studenstrup mener, naar han fortæller, at han har faaet Prioritet i den store Gaard paa Gammel Torv, og som han paa Niels Christensens Spørgsmaal: Hvor ligger den Gaard? beskriver som en skøn Gaard, der ligger midt paa Torvet — alene Taarnet derpaa er Pengene værd. Niels Christensen kender intet andet Hus med Taarne paa midt paa Torvet end Raadhuset, og Studenstrup giver derfor en nøjere Beskrivelse af sit Pant: Man gaar op af høje, brede Stentrapper paa begge Sider. Paa den ene Side staar et Vandspring, paa den anden Side en Skaffot, men jeg veed ikke, om det hører Gaarden til."

Med den pantsatte Bondedrengs Begreber om den Betydning, Raadhuset havde i en stor By, var det ikke meget bevendt.

„Hille min Tro!" udbryder han, da han faar at vide, at den store Bygning der foran ham er Raadhuset, „der kunde lægges en mægtig Hob Kør og holdes en farlig Hob Heste og Stude paa Stald der. Igennem den store Port gaar man vel ind til Stalden?"

Det har sandsynligvis ogsaa været inden Branden 1728, at man fandt paa den morsomme Tanke, som har noget af det rette

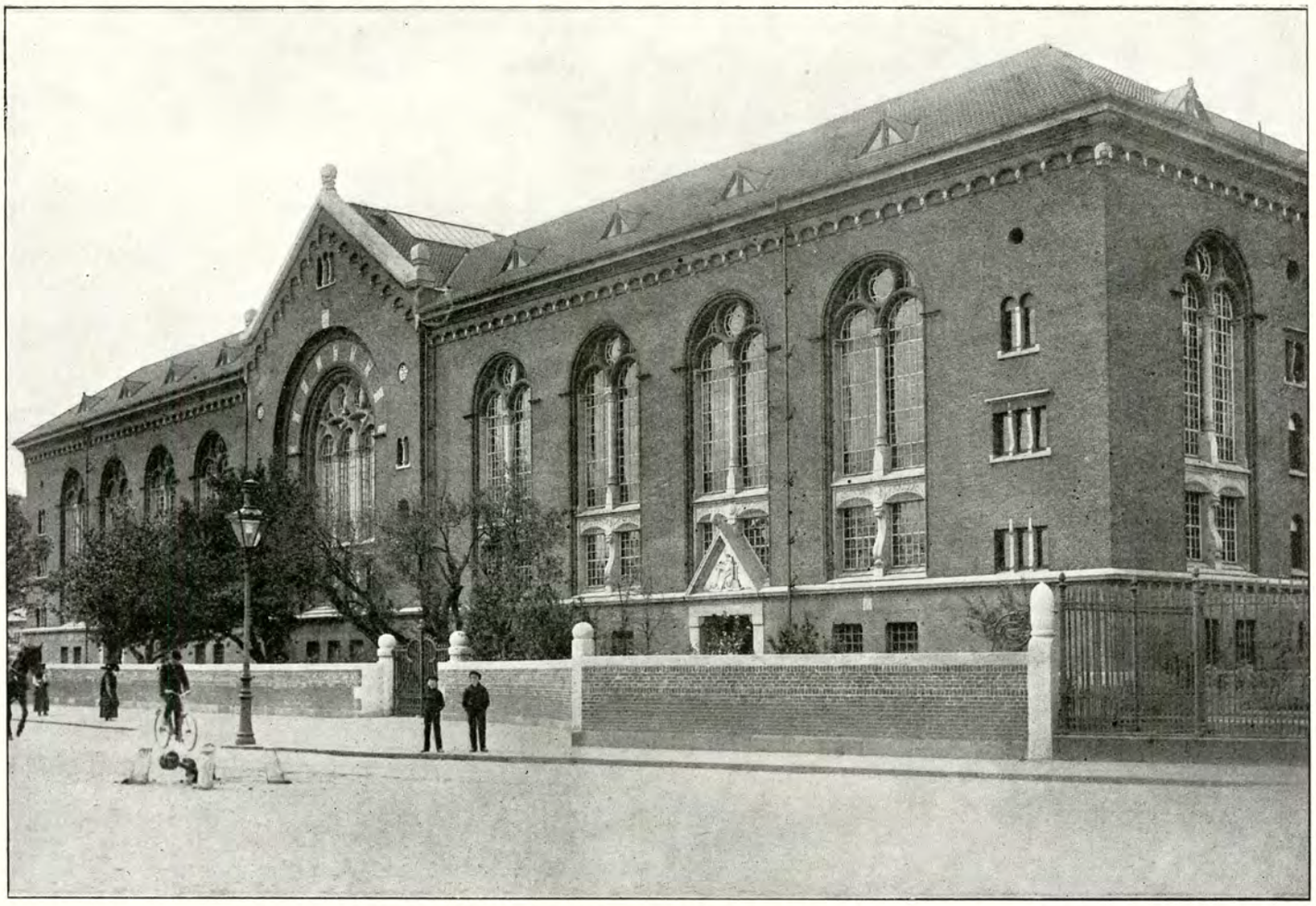

Det kgl. Bibliotheks nye Bygning i Kristiansgade, set fra Kristiansgade.

Bygningen er opført fra 1898—1906, efter Tegning af Professor Hans J. Holm. Udgiften androg til Grunden 350,000 Kr., til Bygningens Opførelse 265,000 Kr. samt til Inventarium 147,000 Kr.

Eventyr i sig, at anbringe forgyldte Kork-Kugler i Springvandsbassinet, saa Vandet her paa Kongens Fødselsdag og andre Festdage kunde springe med „Guldæbler". Den skyldes vistnok Frederik IVs snildrige Brandmajor Fuehs, der var meget opfindsom paa Sprøjters

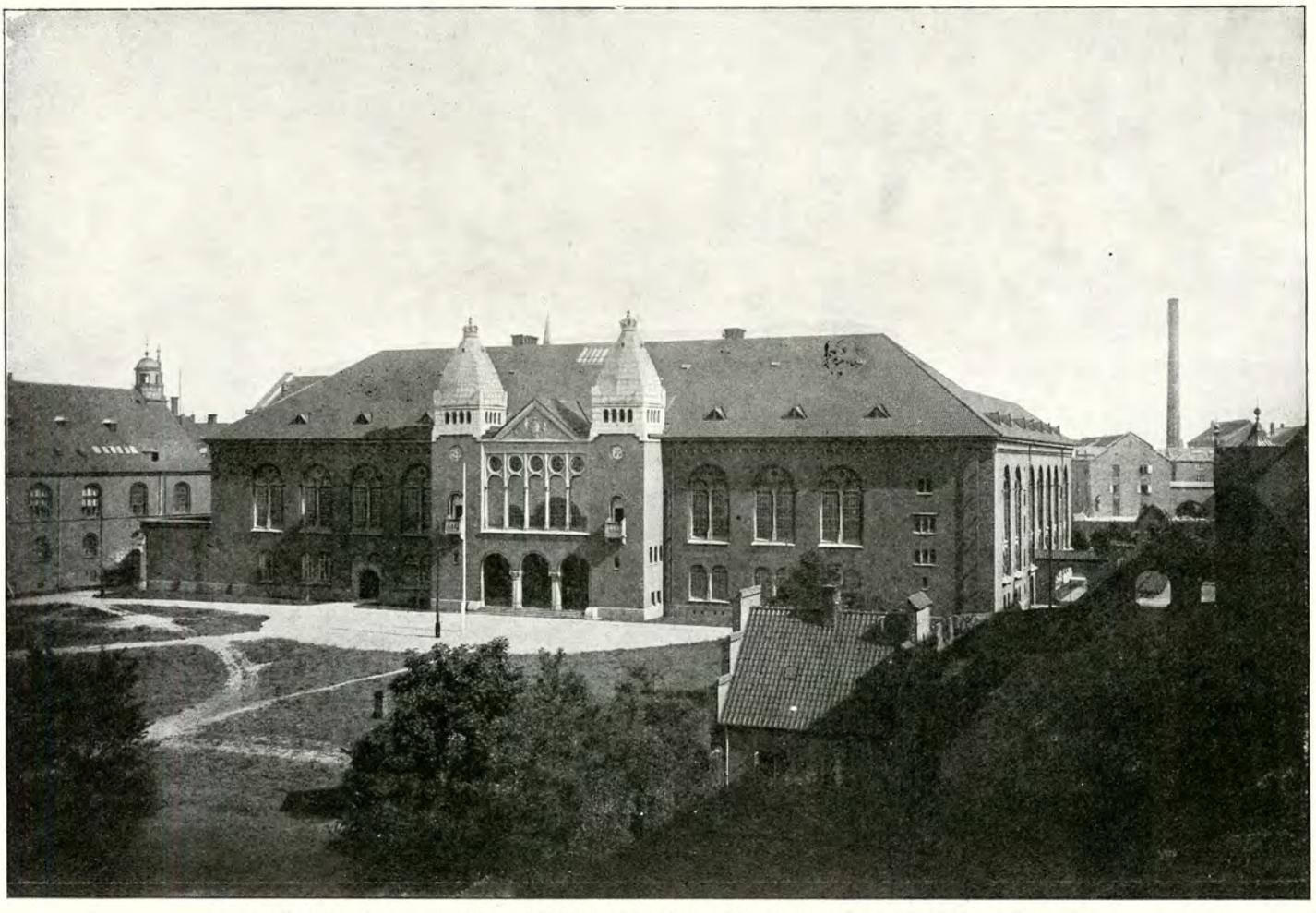

Samme Bygning som paa ovenstaaende Billede, set inde fra Bibliotheksgaarden (Bygningens Hovedfacade).

Maastrede set mod Raadhusstrede

Udsigt fra Nybogade omtrent ud for Knabrostræde over Gammel Strand til Højbroplads med Nikolaj Taarn i Baggrunden (forinden det af Brygger Carl Jacobsen skænkede Spir i 1909 paasattes).

og Vandkunsters Omraade.

Ved Enkedronning Charlotte Amalies Jordefærds Procession i 1714 var Raadhuset illumineret og transparente Emblemer sat op foran Taarnet. Springvandsfiguren og Kummen var dækket af en Pyramide, medens der stod otte mindre udenom, „alt behængt med Lamper og Lys til Parade for det høje Herskab, som havde deres Passage over Torvet med Liget imellem forbemeldte Pyramider og Raadhusets Illumination."

2. April 1721 om Aftenen havde Raadhuset atter iført sig Sørgedragt, i Anledning af at Dronning Louises Lig i højtidelig Procession blev ført forbi — som vi saa i 1714 fra Nygade foran Raadhuset og dernæst langs Husrækken mellem nuværende Frederiksberggade og Vestergade. Foran Taarnet, paa begge Sider og over Trappen og Indgangen var der rejst en Opbygning af Tømmer og Brædder, uden paa med „skildret Papir", hvor indenfor der brændte Lamper, — altsaa et mægtigt Transparent — og over alt i Vinduerne mod Gammel Torv var der anbragt Pyramider med paahængende Lamper

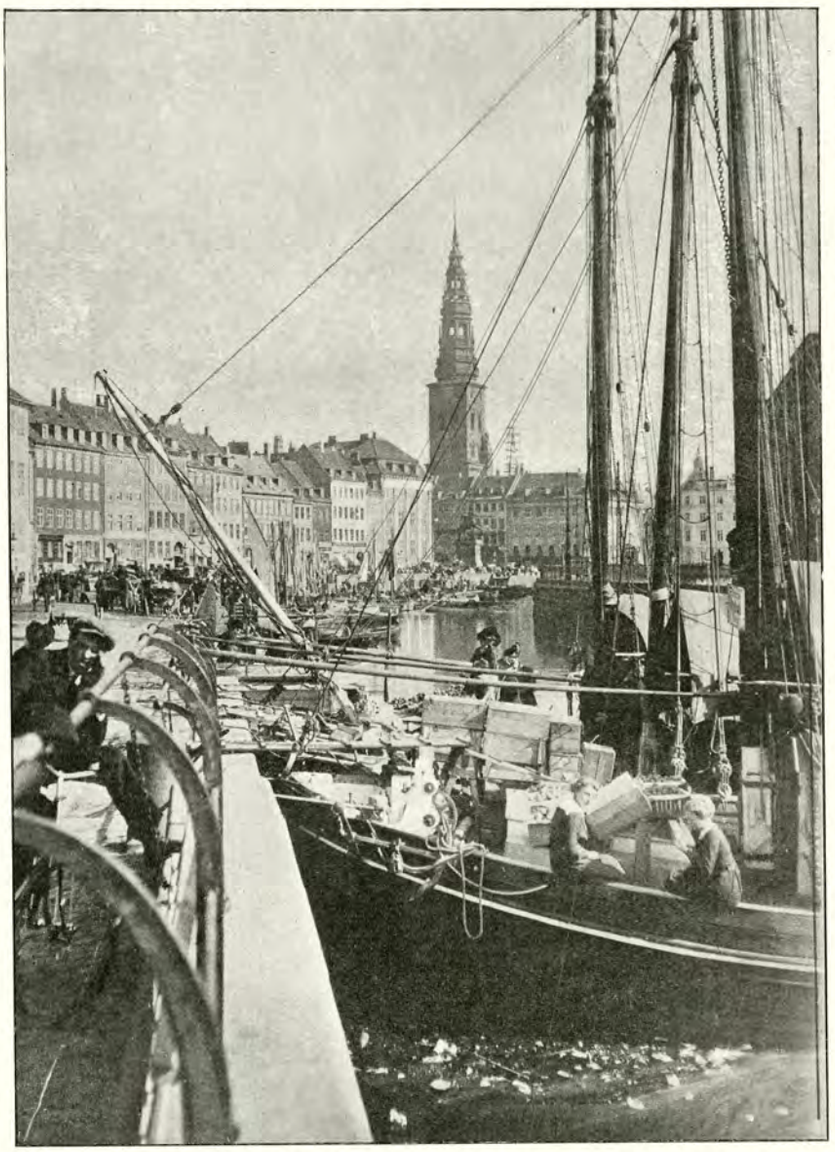

Omtrentlig samme Udsigt som foroven efter at Spiret er paasat Nikolaj Kirkes Taarn.
Bisp Absalons Statue, som 1902 rejstes paa Højbroplads af Konferensr. Heide, ses i Baggrunden.

Men allerede tre Maaneder senere, d. 16. Juli s. A., da Dronning Anna Sophie holdt sit Indtog ude fra Frederiksberg, kunde det klæde sig i Glædens Farver, nemlig med rødt Skarlagen langs under Salsvinduerne paa begge Sider af Taarnet, saa og op om Taarnet udhængt og betrukket og med hvide Fabler (d. e. Falbelader, Garneringer) af Kattun paabundet. Og foran paa Taarnet saas Dronningens kronede Navnetræk i Guldgalloner.

Men der var jo nok dem, der fandt, at det var en noget hurtig Overgang fra Sorg til Glæde.

Senere efter Brandene, da Færdselen var bleven lagt fra Nygade Sønden om Springvandet og videre gennem Frederiksberggade, blev der i Anledning af festlige Optog, kongelige Indtogsprocessioner eller Jordefærdsprocessioner opført saadanne arkitektoniske Dekorationer paa Raadhusets tidligere Plads. Ved Troppernes Indtog efter den første slesvigske Krig var der rejst en Æresport imellem Torvene, se foran S. 299. Sidste Gang noget saadant fandt Sted, var ved Prinsesse Maries Ankomst til København i

Raadhusbibliotheket.

Udsigt fra Slotsholmen (Thorvaldsens Museum) over Kanalen til Nybrogade paa Strækningen Raadhusstræde til Knabrostræde. Tilhøjre ses fire typiske københavnske gamle Huse.

Oktober 1885, da Bissens Statue af Biskop Absalon var bleven flyttet ud fra Raadhushallen for at paradere i fri Luft og for som gammel Elev af Sorbonnen at hilse paa den franske Prinsesse.

Ved den anden store Ildebrand 5.—7. Juni 1795 blev det under Frederik IV og Christian VI genopbyggede Gammel- og Nytorv atter lagt i Aske. Men det blev ikke til nogen Skønhedsforringelse for Staden. Ved Harsdorffs og Abildgaards Virksomhed

ligne blot Harsdorffs skønne Bygning, Gammel Torv Nr. 18, Huset sstds. Nr. 14 og 22, Abildgaards Bygninger sstds. Nr. 4 (nu forsvundet) og Nytorv Nr. 5, som den oprindelig var, med en moderne Tids uheldige Arkitekt-Aandrigheder, som nu misklæder Torvet paa de mest i Øjne faldende Steder.

Men endnu ligger det gamle Raadhus, nu Domhuset, paa Torvet, opført 1805—1815 af C. F. Hansen, en af Byens smukkeste

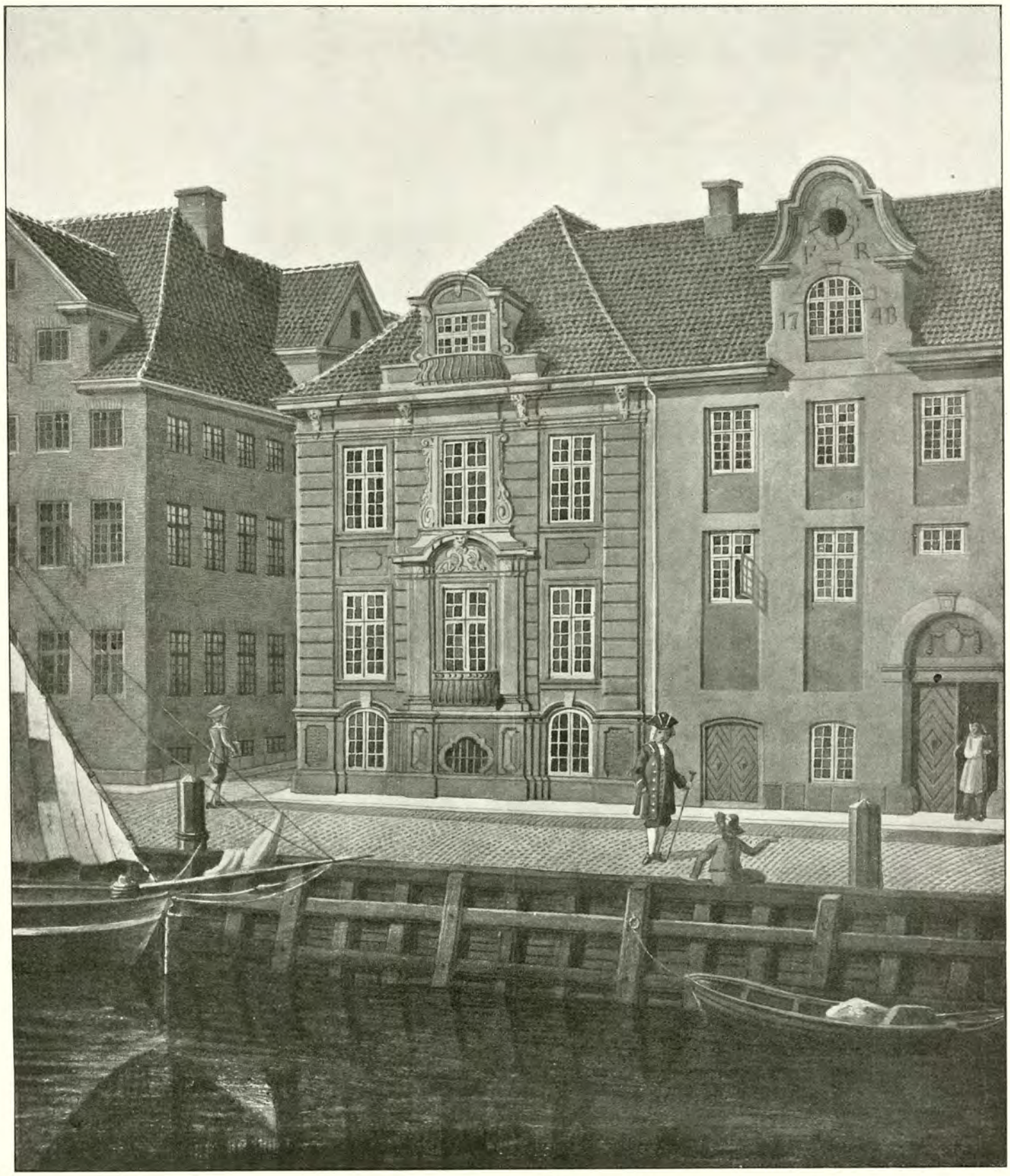

Efter Aquarel af Professor C. V. Nielsen. **Nybrogade Nr. 12** Tilhører Grosserer F. Zachariae.

er et af Københavns fineste og yndefuldeste Huse fra det attende Aarhundrede. Det er sammenbygget med Bygningen tilhøjre, hvor Porten findes, som giver Adgang til Gaarden med den smukke, karakteristiske Dør. De to Løver paa Siderne af Trappestenene i Gaarden er naturligvis ikke oprindelige, men de passer ret godt ind i Helheden. Facaden findes afbildet i den danske Vitruvius, og man ser af denne, at den kun har undergaaet saare faa Forandringer i Tidens Løb; egentlig talt er kun den murede Kvist med Jernbalkonen ny, tidligere var der en gennembrudt Ballustrade. Desværre meddeler Thura ingen andre Oplysninger, end at det er „Opstaltet af et sirligt Borgerhus ved Stranden", og af Skjøderne ser man kun, at det 1762 tilhørte en Købmand Johan Friderich Becker. Ejendommen er opført i de nærmeste Aar efter Branden 1728. — Bygningen tilhøjre er opført 1748.

blev de to Torve, som nu efter Raadhusgrundens Rømning i Virkeligheden blev til een Plads om end med Bibeholdelse af de to gamle tilvante Navne, et Udtryk for Ny-Klassicismens rolige og harmoniske Fornemhed, som en senere Tids Arkitekter desværre ikke har været i Stand til at værdsætte. Man sammenBygninger. Havde det blot ligget for Enden af Torvet, mellem Raadhusstræde og Slutterigaden, vilde det med sine skønne, rolige og harmoniske Forhold og i sin ædle Simpelhed have taget sig endnu mere ud til sin Fordel, end det gør. Men Bygmesteren har været bundet af Grunden — som omtalt den Vaisenhuset

stod paa. Han synes at have udnyttet det nederste Del af Murværket af den tidligere Bygning og beholdt Fundamentet af dens fremspringende Midterparti som Underbygning for Domhusets skønne Søjleportal.

Inden den store Brand 1728 var Vestergade Gammel Torvs eneste direkte Forbindelse med Vestervoldgade, og for Enden af den stod indtil 1667 Vesterport. Men ad Omveje (se foran S. 303) kunde man fra Torvet komme herud, nemlig baade gennem den krumme Vognbastuestræde, der mundede ud til Torvet over en Del af den Grund, der nu optages af Nr. 22 tæt ved Siden af Hjørnehuset til Vestergade, og gennem Lille St. Clemensstræde og dets Fortsættelse Helligkorsstræde. Dette stødte ligesom Vognbadstuestræde til Mikkel Bryggersgade, der dengang ikke gik længere mod Nord end til Vognbadstuestræde, og fra denne i ret Vinkel gennem Store St. Clemenstræde ud til Volden. Frederiksberggades Anlæg efter Branden kan i Virkeligheden betragtes som en Udvidelse af Lille St. Clemensstræde og en Fortsættelse af dette i lige Linie.

Vestergade har som faa andre af Byens Gader beholdt sit oprindelige Præg. Her findes endnu de Forretninger og de Holdesteder og Gæstgivergaarde, som Landmanden, der kommer ude fra det aabne Bondeland, særlig har Brug for. Om der end kun i Middelalderen nævnes et Herberg eller en Gæstegaard paa Vestergade, har der sikkert været flere, da de officielle Lister kun anfører de mest ansete. Men af de Gaarde, der nævnes som Gæstegaarde i 1684 har endnu et Par beholdt Navnet og en enkelt er stadig i Flor, nemlig Nr. 12, hvor Søren Rasmussen residerede. Det er den berømte Gæstgivergaard „Tre Hjorter", om hvilken Holberg synger:

Jeg ej beskrive kan, mod
11. Juni Tide,
hvad jeg for eders Skyld maa i „Tre Hjorter" lide.

Udsigt fra Slotsholmen (Thorvaldsens Musæum) over Kanalen til Knabrostræde, tilvenstre den gamle Hjørneejendom, vist paa Billedet paa Side 8, og tilhøjre den gamle Ejendom, vist paa Billedet paa foregaaende Side; i Baggrunden tilvenstre Petri Kirke, tilhøjre Vor Frue Kirke; i Forgrunden ses Pæreskuderne, som har Liggeplads her.

Det er sikkert det stærke Ryk-ind med den deraf følgende Uro og Spektakel, der ved Terminstiden naar sit Højdepunkt, som volder Lidelserne, ti ogsaa Henrik finder i „Den 11. Juni", at det er altfor uroligt et Sted at tage ind for hans kære Svoger Studenstrup, for hvem han har et ganske anderledes hyggeligt og roligt Sted henne i „Paradis", hvorom mere siden.

I samme Skuespil giver Holberg et morsomt Udtryk for hvor vildfarne Landmænd kunde føle sig i den mylrende Hovedstad, naar han tillægger de to Fremmede, som logerer i „Tre Hjorter", saa meget Mod og Mands Hjærte, at de mutters ene vover sig paa den lange og vildsomme Færd helt ud paa Toldboden,

„Tre Hjorter" har til sene Tider været et Sted, hvor særlig Præster tog ind, naar de kom til Byen. Og det viser sig af en gammel Retssag, at der allerede paa Holbergs Tid var en for Teologer ejendommelig magnetisk Kraft ved Stedet.

Værten eller som han hed i Tidens Sprog: Herbergereren i „Tre Hjorter" var i 1725 en Mand ved Navn Peder Sørensen Berg. Hans Kone hed Anna. Ved Siden af Gæstgiveriet drev det udmærkede og vindskibelige Par en lille Nebengeschäft, som sikkert har kastet godt af sig, saa længe den gik. Men det var nu ikke længer end til 1725. Peder Sørensen Berg og hans Kone havde opdaget, at selv studerede Folk som Præster og teologiske Kandidater var lige saa lette at tage ved Næsen, naar de havde gaaet en Tid ude paa Landet, som saa mange andre brave, men ustuderede Landmænd. De havde derfor fundet paa at drive en lille stille Forretning med at skaffe teologiske Kandidater Præsteembede og Præster, som sad i smaa Kald et større og bedre. Det synes særlig at have været Madame Anna, der har staaet for Forretningen, utvivlsomt ved kløgtig og snildt anbragte Meddelelser om hendes udmærkede Forbindelser i de Krese, hvor Præsteembeder hang paa Træer. Og det gik strygende. Kandidaterne sendte Ansøgninger om Embeder til hende og hun gik frem efter en bestemt Takst. For et Kald af den og den Størrelse beregnede hun sig saa og saa mange hundrede Daler, som maatte deponeres samtidig med at Parterne underskrev et i de højtideligste Former opsat Retsdokument. Hun skulde naturligvis have noget for sin Umage, men største Parten af Pengene gik, efter hendes Fremstilling, med til at bestikke højere Vedkommende.

Det gik dog ikke i Længden. Og da der først var gaaet Hul, kom alt snart for Dagen. Den forretningsdygtige Kone blev dømt til Spindehuset og Manden til Forvisning fra Byen.

Naar — stadig i „Den 11. Juni" — Studenstrup har et Brev til Niels Christensen „abzugeben in Knapnæring" uden Opgivelse af Gaden, bliver man glad ved at finde et Par Linier i Holbergs tredie Satire, hvor man tilsyneladende faar Oplysning derom. Der staar nemlig:

„saa jeg min Potte Øl kan
drikke udi Ro
paa Vestergade i Knapnæring, Nr. 2."

Men da den rigtige Niels Christensen meddeler, at der findes kun en Knapnæring i København, og der logerede ingen, maa man formode at „Knapnæring" er en spøgefuld Omskrivning for en eller anden offentlig Institution. Og Nr. 2 i ovenanførte Vers behøver ikke at henføres til Vestergade, det kan betyde og betyder vel rettest Værelse Nr. 2 i „Knapnæring".

Nuværende Nr. 2 paa Vestergade var længe før Holbergs Tid en Gæstgivergaard, der 1655 dreves af Bartholomæus Pedersen, som endnu langt ned i Tiden har bevaret sit gamle Navn „Sæland". Men det var et saa fint Sted, saa selve den Spanske Gesandt boede her i 1684. Ligeledes har Nr. 4, der hed „Rosen", hvor Skøgen i „Det lykkelige Skibbrud" skal bo, naar hun er bleven gift, længe bevaret sit Navn.

I Nr. 6 boede i Frederik IIIs Tid den gamle Tysk-Øl-Vrager Mads Pedersen. Han var — som den selvglade unge Monrad fortæller „en meget fornemme Mand og Inspektør og Tolder over alt det fremmede Øl, som blev indført. Han var gammel og uden Børn, men meget lystig og høflig og holdt intet Ølsalg i sit Hus, men solgte til Vinhandlere alene i Fade fremmed Øl, og

C.F. Rasley del. A. Flint fc.

Forestilling af Branden i Kiöbenhavn som den viiste sig den 5 Juni 1795 om Aftenen, tagen fra Slotsplassen da Admiraltets-Bygningen Nicolai Taarn, tilligemed Skipperboderne, og strækningen fra Admiralgaden langs med Stranden forbie Höibroestræde stod i Lue.

Gammel Strand, set fra Ved Stranden Aar 1841.

I Forgrunden Højbro, og foran denne „Sandkisterne"; i Baggrunden: tilvenstre „Walkendorfs Vejerhus" (opført Aar 1581) og foran dette „Vragerboden", hvor de af Magistraten beskikkede Vejermestre og Vragere havde deres Kontorer; begge Bygninger blev nedbrudt 1857, hvorefter Pladsen blev udlagt til Fisketorv og Kludetorv (det saakaldte „Loppetorv"), hvorfra forhandledes brugte Gangklæder, Linned, Porcellæn, brugt Fodtøj, tarveligere Galanterivarer, kort sagt alle mulige Arter af Ragelse. — Billedet gengiver et Daguerretypi, taget i Aaret 1841 af en tysk Daguerretypist Nonbourg, som opholdt sig i København paa Gennemrejse til Sct. Petersborg, hvor han skulde bringe den nye Kunst i Anvendelse ved at tage et Billede af Kejser Nikolaj.

Raadhusbibliotheket.

Samme Udsigt som foroven (1860erne).

Men ser Fiskerkonerne ligesom nu; længere tilbage ses „Loppetorvet". De to Bygninger foran Assistenshuset er fjernede.

Parti fra Gammel Strand med Fiskestaderne (i 1870erne).

Parti fra Gammel Strand, — Raadhustaarnet (6te) ses over Taget tilvenstre (i 1900).

denne Mand havde det rareste tyske Øl og skøn Mjød henlagt for mig selv, og blev mig altid forundt en Stue aparte, naar jeg vilde komme derhen."

Der er nu ikke Tvivl om, at det ogsaa vilde blive andre pæne Mennesker forundt at sidde i Mads Pedersens Stue og gøre sig tilgode med hvad Husets Kælder formaaede, og Nr. 6 paa Vestergade bliver derfor at indrangere mellem Gadens andre Beværtninger.

„Gardergaarden", Nr. 10, blev opført 1755 af Poul Nygaard og har sit Navn af, at den blev benyttet som Kvarter for et Kompagni af Livgarden til Hest. „Skibet" — Nr. 16 — dreves i 1684 af Karsten Pedersen. Nr. 20 hed „Vinkanden". Der kunde man bo for 2 Sk. for Natten, hvilket de tre jydske Proprietærer i „Den 11. Juni" ikke finder saa billigt endda, saasom det i den Maaned de skulde ligge i Byen, løb op til henad en Daler — alene for Logis!

„Farvergaarden" var Nr. 22 og „Prinsen" Nr. 30, — man ser Vestergade var saare vel forsynet med Gæstegaarde, der som Hajer slugte de tilstrømmende Rejsende, saa det ikke var ret mange, der naaede at komme ind over Torvet og ned i Byen.

Niels Studenstrup i „Den 11. Juni" naaede ikke engang at komme saa langt som til „Tre Hjorter" midt i Gaden. Han faldt, som mange havde gjort i Virkeligheden før ham, i Bondefangerkløer lige inden for Porten — der 1667 var bleven flyttet fra sin gamle Plads for Enden af Vestergade hen til Enden af Store St. Clemensstræde — og blev praktiseret ind i „Paradis", et Beværtningssted med Gæstgiveri, der laa paa det sydlige Hjørne af Vestergade og Vestervold, og som til Forskel fra et lignende Hus ude i Store Kongensgade, som hed Øster-, og til et inden for Nørreport, nu Frederiksborggade Nr. 9, der hed Nørre-, hed „Vester-Paradis".

„Paradis" betegnes hos Holberg som et berygtet Gæstgiversted, — Henrik har aldrig i sin Levetid hørt, at en Vært i „Paradis" havde Samvittighed, og naar den rigtige Niels Christensen siger, at det var i gamle Dage et liderligt Spillehus fuldt af Skøger, saa kan man ganske sikkert gaa ud fra, at Udtrykket „i gamle Dage" er sat ind for ikke at skaffe Forfatteren en Retssag paa Halsen. Ti den letlevende Dame, udvalgt mellem flere, var jo her paa Stedet til Tjeneste, og Værten Jacobs og de øvrige Sammensvornes Adfærd over for Niels Studenstrup, der er gjort saa usympatetisk som mulig for at bringe en Slags Retfærdighed ind i Stykket, er vel ikke mere forsvarligt end uhæderligt Spil.

Det kan da kun undre, at et saadant Hus kunde benyttes som et Sted, hvor Byens Borgere, om end ikke den fornemste Del af dem, fejrede deres Bryllupper. Dette fremgaar imidlertid af forskellige Udtryk, og i en Vurderingsforretning fra 1717 ses det ogsaa, at andet Stokværk udgjorde een stor Sal, hvad der var en naturlig Forudsætning i et offentlig Bryllupshus. Af Mandtalslister ses endvidere, at der i Kælderen blev drevet Værtshushold, saaledes at „Svoger Jacob" mulig kun drev Herberget. Iøvrigt blev en Del af Stedet lejet ud, saaledes boede der 1715 en Skalmejeblæser H. H. Delling paa Vestergade, hvor Skiltet „Paradis" udhænger.

Fot. C. Ferslev & Co. **Det kgl. Assistenshus, Nybrogade 2 — i Kanalen ses Fiskerbaade, indkommet med Fangst —,**

stiftedes 3. April 1688, som et privat Interessentskab for at lette Adgangen til Pengelaan og derved „komme de fattige til Undsætning", af Nikolai Wesling, der blev den første Assistenshusforvalter. Institutionen vedblev længe at være i private Hænder; 1712 fik Gehejmeraad Joh. Otto Raben Privilegium paa at drive den paa Livstid, og fra hans Søn, Gehejmeraad Fr. Raben, overdroges den til Byfoged Iver Jentoft, der lod den bestyre af Brødrene Joseph og Meyer Unna, hvis Misligheder førte til, at Jentofts Enke mistede Privilegiet og Assistenshuset lukkedes 1751. Ved Forordning af 3. Juni 1753 blev da Assistenshuset omdannet til en kgl. Institution og atter aabnet under Bestyrelse af den første kgl. Forvalter, Jens Hansen Løve; ved Forordning af 29. Juni 1753 overtog Søkvæsthuset og Fattigvæsenet i Forening Privilegiet, der forinden var blevet tilbagegivet Jentofts Enke, som solgte det til Søkvæsthuset for 6000 Rgdl., som atter udløste Fattigvæsenet for en aarlig Afgift af 1000 Rdl. og 400 Rdl. til Forbedringshuset (bortfaldt 1869). Assistenshuset sorterede derefter gennem Søkvæsthuset under Admiralitetskollegiet, og efter 1848 under Marineministeriet; da Søkvæsthusfonden 1860 inddroges under den alm. Invalidefond, kom Assistenshuset ind under dettes Direktion, og da Søkvæsthus- og Invalidefonden ophævedes som særlige Fonds ved Lov 1904, kom Assistenshuset direkte ind under Finansministeriet (fra 1. Oktober 1904); ved Tillægsbevillingsloven 1904—05 bestemtes, at dets faste Ejendomme og Inventar (295,250 Kr.) saavel som dets Driftskapital (1,250,000 Kr.) skulde optages blandt Statsaktiverne. — Pantebeholdningen udgjorde 31. Marts 1905 134,994 Stkr. og den udlaante Kapital 1,272,158 Kr.. Overskuddet var 46,420 Kr. = 2,92 pCt. Assistenshuset havde fra 1688 Lokale i Nyhavn. I Begyndelsen af Fr. V.s Tid flyttede det til et efter Branden 1728 opført Hus i Snaregade og nogle Aar derefter til Hjørnet af Færgestræde og Store Kirkestræde (nu Højbroplads 3, tidligere Strømpefabrikant Warburgs Ejendom), og her var det ogsaa, at Assistenshuset genaabnedes 13. Juni 1753, efter at Søkvæsthuset havde købt Eiendommen af Jentofts Enke for 6,400 Rdl. Men da Pladsen blev for lille, købte Søkvæsthuset den nuværende Bygning, Nybrogade 2, af Douillac & Cuny's Hattefabrik for 16,200 Rdl. og „100 Speciedukater til Cuny's Kjæreste". Bygningen, som oprindelig opførtes lige efter Branden 1728 af Greve A. Berckentin som en herskabelig Gaard med Frontespicer, der nu tildels er forsvundne, og med en smuk Beletage, af hvis Stuklofter eet endnu er helt bevaret, skal i nogen Tid have tjent til Gesandtbolig og blev af Konferensraad Villum Borregaard i 1753 solgt til ovennævnte Hattemagere. — Huset Nybrogade 4, „Pæretræet", er opført 1730 og blev af Fyrbøder Peder Schmidt, der havde faaet det 1770, solgt til Assistenshuset 1793 for 3,569 Rdl. Over Kældernedgangen findes en Sten med et Træ i Relief. Huset Nybrogade 6 er opført 1731 og tilkøbtes 1842 for 18,110 Rdl. Ovennævnte Bygning, Nybrogade 2, bestod, da den solgtes, af Douillac & Cunys Hattefabrik til Søkvæsthuset, af en Hovedfløj med Facade ud til Snaregade, og to Sidefløje, der vendte ud til Kanalen; 1765 opførtes den 4de Fløj, der lukker for Gaarden, og som, efter at Nybrogade var planlagt 1684, blev Hovedfløj med den ornamentale Indgangsport. — — Assistenshuset har 8 Indleveringskontorer, hvoraf 3 i Hovedstaden inden for Søerne, 1 paa Christianshavn, 1 paa Vesterbro, 1 paa Østerbro og 2 paa Nørrebro.

„Paradis" tilhørte i 1694 Stadstambouren Hans Hübsch og i Kælderen underneden boede der en Øltapper. Det er da sandsynligvis hos Øltapperen eller Værtshusholderen i Kælderen, at

som laa mellem Vestergade mod Nord, Gammel og Ny Torv mod Øst, Volden mod Vest og Søndervold, omkr. nuværende Løngangsstræde mod Syd. Vestergade havde kun gennem den smalle Smøge

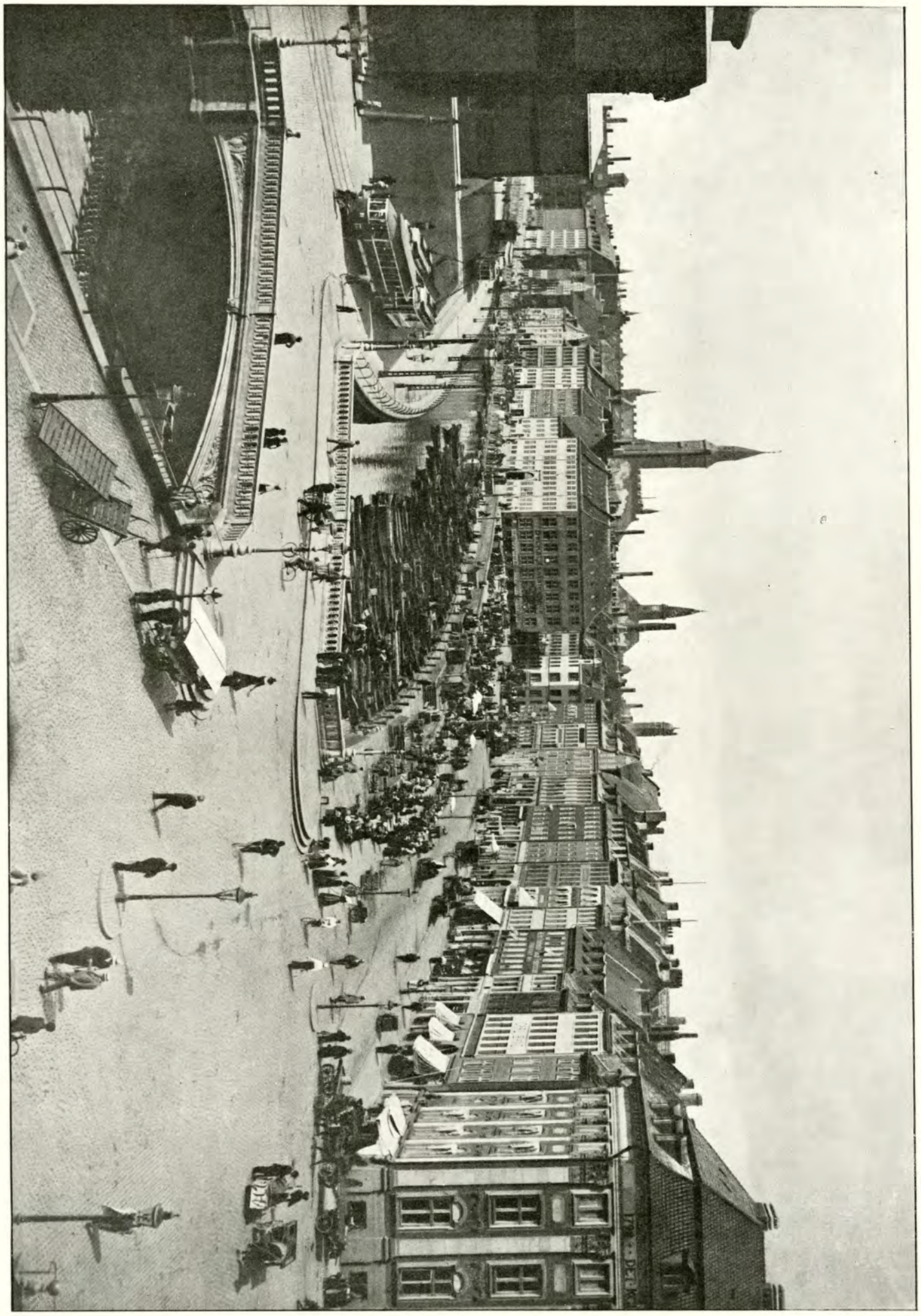

Fot. C. Ferslev & Co.

Slotskirken. Elektrisk Sporvogn. Fiskerbaade og Hyttefade. Fiskerkoner.
Thorvaldsens Museum. „Assistenshuset". „Palads Hotel"-Taarnet. „Hotel Bristol"-Taarnet.
Raadhustaarnet (6te).

Udsigt fra „Hotel Royal" Ved Stranden, over Højbro, Kanalen og Gammel Strand.

Det Kgl. Oktr. alm. Brandassurance-Komp.s Bygning, Højbroplads 10.

den skønne Lucretia og Veninder har holdt til, ti af „Det lykkelige Skibbrud" ses det, at de Folk, der holdt berygtede Huse, tog Borgerskab som Øltappere.

Og dem var der mange af i det tæt sammenbyggede Kvarter

Antikvitetstræde, omtr. lige over for „Tre Hjorter" offentlig Forbindelse med denne Bydel, som sikkert kunde kaldes det mørkeste København, ti Kattesundet blev først brudt igennem fra Hjørnet af Lille St. Clemenstræde, hvor det stoppede op, efter Bran-

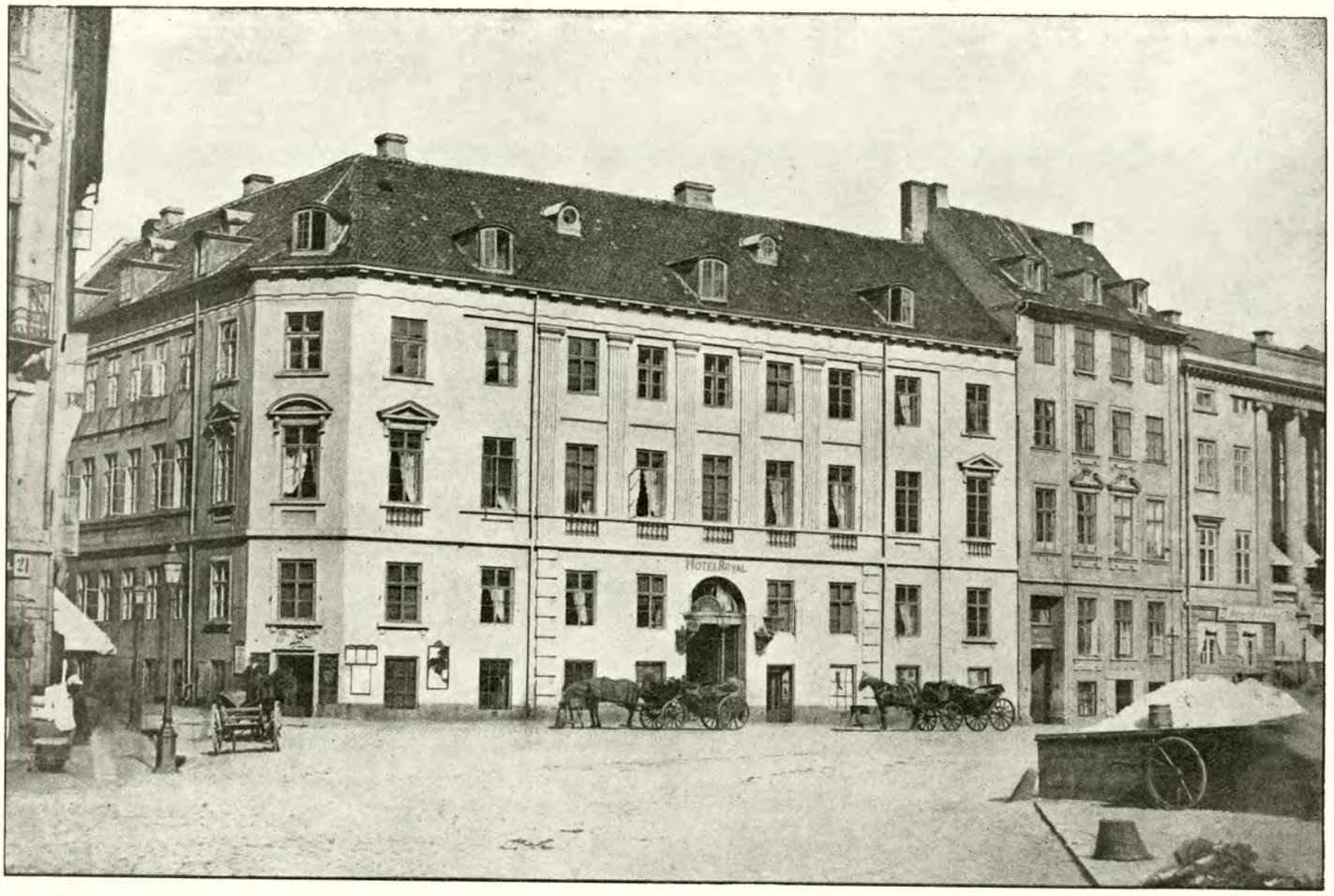

Hotel Royal, Ved Stranden 18,
som i gamle Dage bestod af to Gæstgivergaarde: „Kræmmerkompagniet“ og „Fortunen“ (den forgyldte Fortun), fik først i Slutningen af det attende Aarhundrede Navnet „Hotel Royal“. Senere sloges de to Ejendomme sammen til en større Bygning, hvoraf Billede ses foroven (fra 1860erne). Ejendommen vedblev at være Hotel til 1876, da Etatsraad C. Ferslev købte den til Afbenyttelse for den af ham anlagte store Presse-Virksomhed („Nationaltidende“, „Dagbladet“, „Dagens Nyheder“ og „Aftenposten“). Ved senere Udvidelser paasattes en Etage, som vist paa Billedet forneden.

Fot. C. Ferslev & Co.

Fot. Fr. Riisc. Holmens Kirke. Frelsers Kirke. Børsspiret.

Udsigt fra Gl. Strand over Kanalen og Ved Stranden.

Det øverste Billede fra 1860erne med Træbolværk, det nederste fra 1890erne med Kaj af Beton og Sten; i Midten paa begge Billeder ses det saakaldte „Anckerske Palæ" (senere kaldt „Kong Georgs Palæ"), som blev bygget umiddelbart efter Branden i 1795, sandsynligvis var Bygmesterens Navn Qvist; Ejendommen har senere tilhørt Kong Georg og ejes nu af „A/S Danske Genforsikring". Den viste Bro er „den gamle Højbro" og paa nederste Billede ses Holmensbro.

den 1728. Men gennem Baggaarde ud til Vognbadstuestræde har der været spurgt meget Nyt af det mørke Indlands Beboere om de velfornemme Borgere i Hovedgaden.

Og saaledes gik det da til, at Maren Anders's, der boede i Helligkorsstræde, vidste god Besked med, hvad der gik for sig hos den ærlige og fornuftige Mand Johan Runkel, der boede paa Vestergade Nr. 9 og som havde sin Hyre med sin klynkende Kvinde, — det var hans anden Kone — der aldrig kunde snakke om andet end sin Sygdom, der var saa mærkværdig, at end ikke de lærdeste Medici kunde finde ud af, hvad det egentlig var,

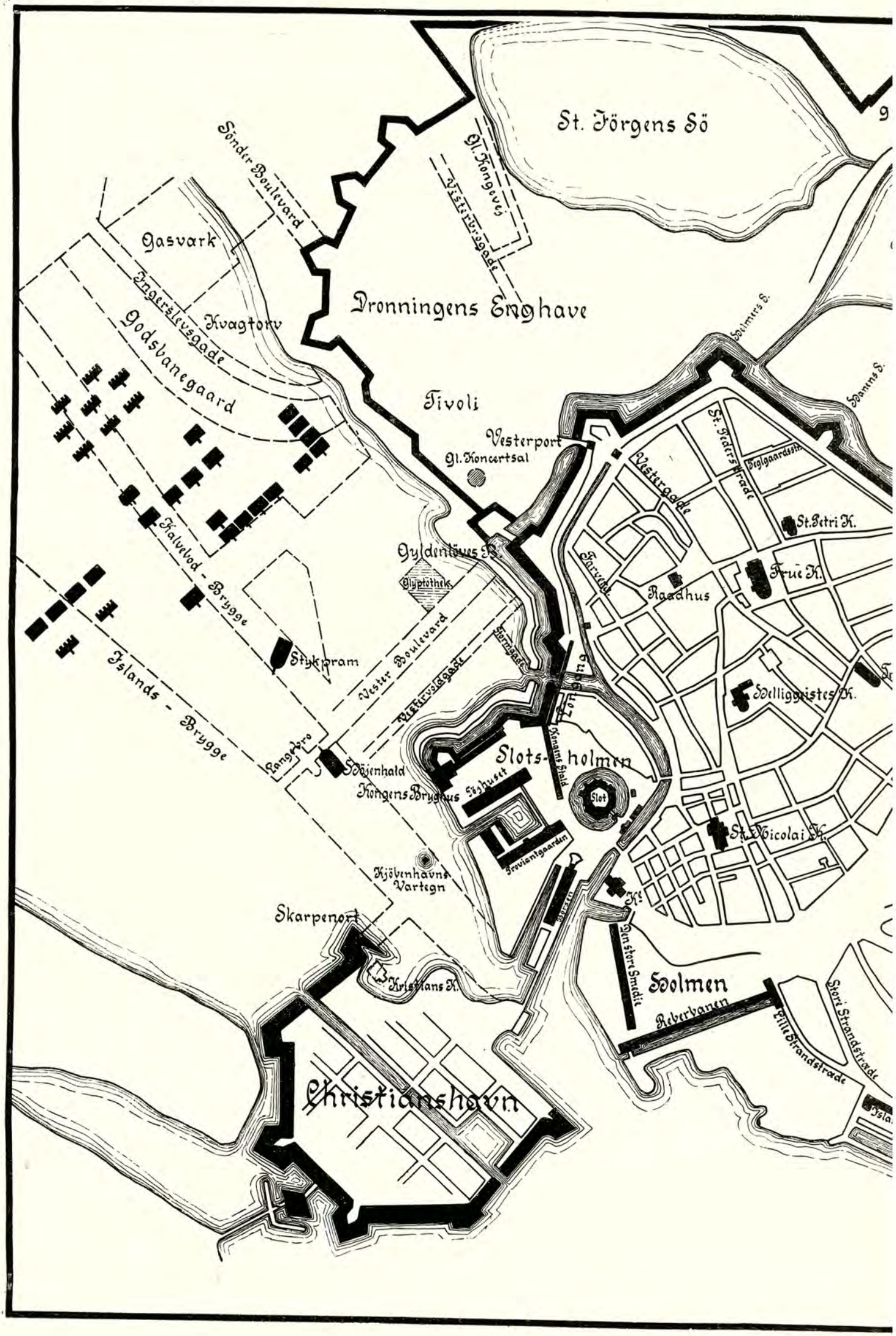
St. Förgens Sö
Sönder Boulevard
Gl. Kongevej
Vesterbrogade
Gasvark
Ingerslevsgade
Kvagtorv
Godsbanegaard
Dronningens Enghave
Tivoli
Vesterport
Gl. Koncertsal
Helmers S.
Hanens S.
St. Pedersstræde
Teglgaardsstr.
Vestergade
St. Petri K.
Gyldenlöves B.
Glyptothek
Farvekr.
Raadhus
Frue K.
Kalvebod - Brygge
Stykpram
Vester Boulevard
Vestervoldgade
Stormgade
Islands - Brygge
Langebro
Höjenhald
Kongens Bryghus
Slots-holmen
Kongens Stald
Slot
Tøjhuset
Proviantgaarden
Helliggeistes K.
St. Nicolai K.
Kjöbenhavns Vartegn
Skarpenort
Kristians K.
Den store Smedie
Holmen
Reberbanen
Lille Strandstræde
Store Strandstræde
Christianshavn

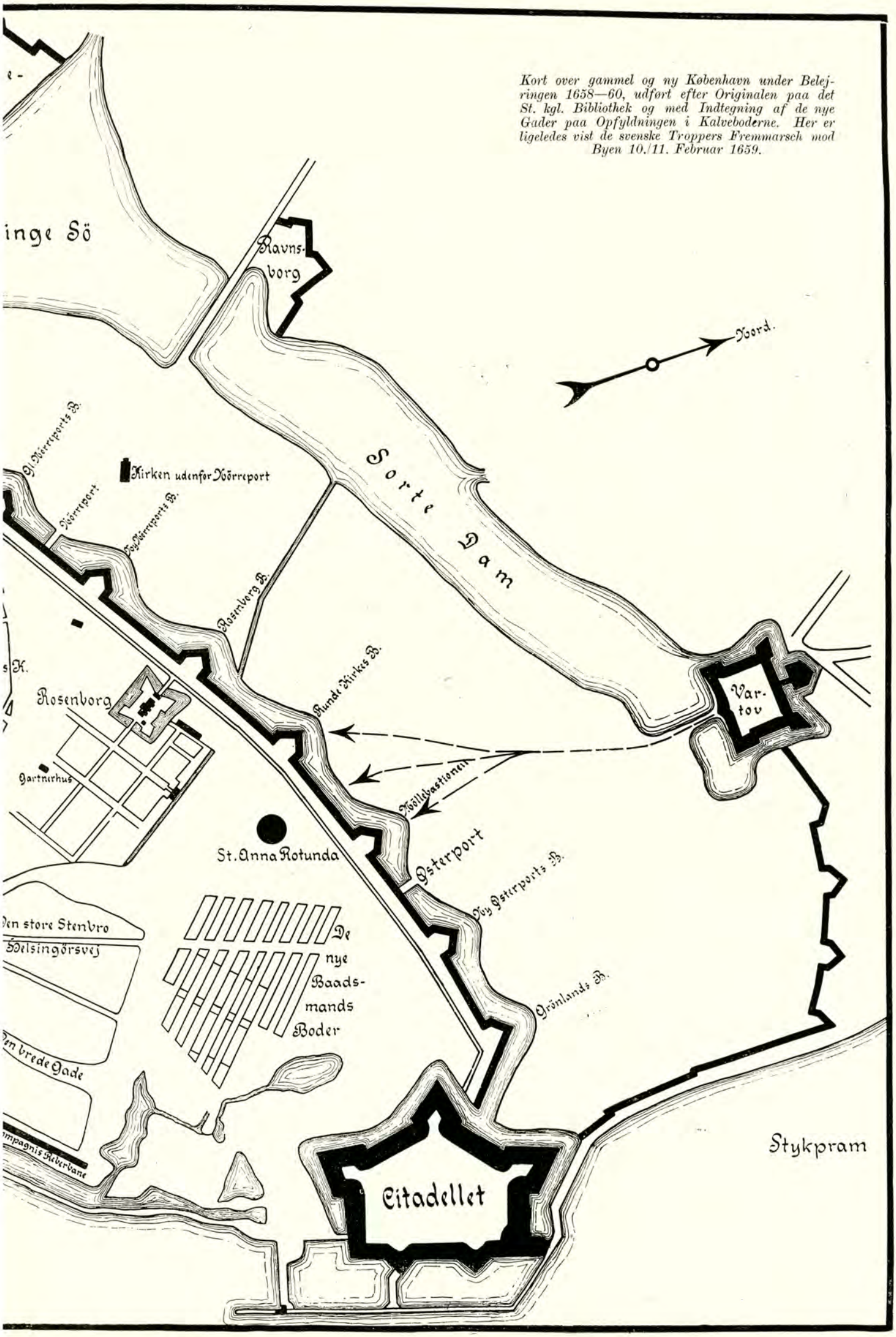

Kort over gammel og ny København under Belejringen 1658—60, udført efter Originalen paa det St. kgl. Bibliothek og med Indtegning af de nye Gader paa Opfyldningen i Kalveboderne. Her er ligeledes vist de svenske Troppers Fremmarsch mod Byen 10./11. Februar 1659.

Christiansborg Slot set fra Holmens Kanal 1873.

hun fejlede. Af hvilken Grund hun ikke kunde tænke sig andet, end at onde Mennesker havde sat noget Ondt for hende.

Om nu nævnte Maren i Helligkorsstræde havde mærket, hvad en fattig Kone i en mørk Baggade maaske naturligt nok kan komme til over for en velstaaende Kone paa Hovedgaden, at hendes Følelser over for Johan Runkels Kvinde ikke var præget af lutter Kristenkærlighed, faar staa hen. Men om saa var, var det nu ikke saa underligt. Hørte hun ikke med sine egne

Fot. „Før og Nu".

Det efter Branden i 1884 genopbyggede Christiansborg Slot (1916).

Øren, hvor haard og ond hun var mod sin Stifdatter Kirstine, Johan Runkels 12aarige Datter af første Ægteskab. Kirstine kom ofte hjem hos Maren, ti hun gik i Skole sammen med hendes eget velsignede Pigebarn Katrine henne i Store St. Clemensstræde hos Skoleholderen Kristen Kristensen med det skønne Tilnavn Nattergal. Og det stakkels Barn havde tit og ofte klaget over, saa ondt hun havde det hjemme, og saa vanskelig den Stifmoder var med al sin Sygelighed og sin Tro paa, at onde Mennesker havde sat noget Ondt for hende.

Fot. P. Elfelt.
Kong Christian X begiver sig over Slotsgaarden til Rejsegildet paa det nyopførte Christiansborg Slot, som fandt Sted d. 28. Oktober 1916.
Hofmarskal Rothe. Slotsark.
Indenrigsminister O. Rode. Th. Jørgensen.
Lehnsgreve Raben-Levetzau.

Og saa kunde endelig Maren Anders's til sidst ikke holde ud at høre paa det sølle Barns Klager. „Jeg skal vel fly dig noget, som skal gøre godt!" havde hun sagt til Kirstine og havde straks sendt sit Bud efter en gammel Kone, som mærkeligt nok ikke hed Gunil, som den Slags gamle Kvinder plejer at hedde, men slet og ret Kirsten. Samme Kirsten havde givet Barnet en liden Glasflaske med noget hvidt vaadt noget i, og givet hende Anvisning paa, tre Gange, naar hun kunde se sit Snit, at komme tre Draaber i sin Stifmoders Ølogbrød.

Den lærvillige Kirstine fulgte Anvisningen til Punkt og Prikke, og Kirsten flyede hende Dagen efter noget Pulver i et Papir, og var dette Pulver sammenblandet, sort og rødt. Her af skulde Barnet tage saa meget, som der kunde ligge paa en Knivsod, og i Fandens Navn anbringe det paa tre forskellige Steder, hvor hendes Stifmoder havde sin Gang.

Ogsaa dette blev udført nøjagtigt, som Kirstine selv berettede sin kloge Raadgiverske: den første Del af Pulveret blev lagt paa Loftet under Trappen, den andet i Stalden, den tredie under den Trappe, som gik op til Moders Kammer.

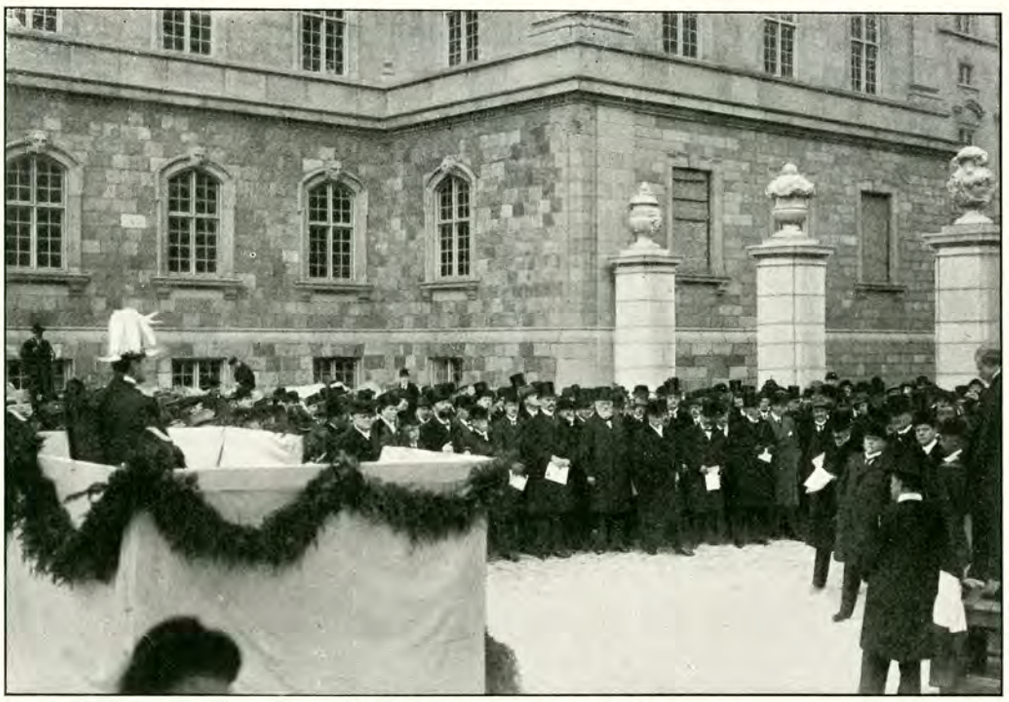

Fot. P. Elfelt.
Højtideligheden ved samme Lejlighed,
Hs. Majestæt Kong Christian X. Folke- og Landstingsmænd samt højerestaaende Embedsmænd.
Minister J. C. Christensen. Folkethingsm. N. Neergaard. Minister Rode
Højesterets Justitiarius Hvidt, † Decbr. 1917. Folkethingsm. Alf. Christensen. taler.
Minister Stauning. Folkethingsm. Jul. Wulff. Minister Hage.

Det er godt! sagde Kirsten Jens Pedersens, der ogsaa bar det betegnende Navn Kirsten Doktors, og nikkede, og saa hviskede hun det kærlige Barn i Øret, at nu skulde hun passe paa, nu vilde hendes Stifmoder snart blive saadan af Kuld, at hun blev helt sammenkrympet; saa vilde hun faa det med Sting i Hjærtet og derefter med Aandenød, og det vil endelig til sidst blive hendes Død.

Der skete nu ikke noget af det, som det smukke Kompagniskab havde ventet og ønsket, og det hele vilde vel været gaaet sporløst hen, som det meningsløse Vaas det var, om ikke noget andet var kommet til. Og det var, at liden Kirstine ogsaa paa anden Maade havde lagt visse Sider af sin smukke Karakter for Dagen. Der var nemlig blevet nogle Penge borte i Johan Runkels Stue. Og ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at det var hans kære Datter, der havde rapset dem, hvilket hun selv tilstod. Men da Faderen saa trængte ind paa hende for at faa hende til at bekende, hvad hun havde brugt Pengene til, kom hun frem med, at dem havde hun givet nogle gamle Koner, der havde skaffet hende Midler til at sætte Ondt for hendes Stifmoder.

Johan Runkel fortrød sikkert, at han var gaaet saa grundigt til Værks, ti dette var mere end han som en stakkels ulærd Mand kunde klare. Saa gik han da ind til sin gode Nabo Søren Rasmussen Hjortshøj og paa hans Raad søgte han Hjælp hos den gode Mand, vellærde Hr. Magister Laurids Hylling, som var Kapellan ved Frue Kirke. Og i disse to Mænds Nærværelse holdt han i sin Stue Forhør over den vanartede Datter, efter hvis Bekendelse det oven for meddelte er fremsat, hvorpaa hun blev sendt bort, ud af Landet, til en Købmand i Hamborg, hvor hun skulde lære Dyd og bedre Sæder, end hun havde næmmet i sit Hjem. Og dermed mente Johan Runkel, at Sagen var endt, og det saa han helst.

Men den gode Mand maa have kendt Københavnerne slet. Der var alt for mange, der havde været indviklede i den Sag, og sandsynligvis har hverken Maren Anders's eller Kirsten Jens Pedersens kunnet lade være med at snakke om, hvad den Kirstine dog havde været for en Skarns Unge, at hun havde lagt dem ud for saadanne Sager. Og fra Mund til Mund løb Beret-

ningen om det ugudelige Barn, der havde villet ombringe sin Stifmoder, og endte tilsidst, hvor alle Byens Sladderhistorier endte, oppe paa Københavns Slot, hvor den blev fortalt Majestæterne som det sidste Vidnesbyrd om Tidernes Fordærvelse og om Himlens Fortørnelse, som det gjaldt at afværge, for at det ikke skulde komme til at gaa ud over Onde og Gode i Flæng.

Og saa fik Borgmester Ordre til at sætte de to Kvinder fast og lade Kirstine Runkel hente fra Hamborg, saa den hele Sag kunde blive oplyst og de Skyldige faa deres velfortjente Straf.

Byfogedens Forhør giver et levende Billede af Tanker og Følelser i det mørke København i Slutningen af det 17. Aarhundrede — Begivenhederne foregaar 1691—1692 —, og man maa blot ikke tro, at dette Billede passer alene paa det Bykvarter, vi omtaler, og som sikkert hørte til det mørkeste København. Men der er dog et Lyspunkt. Ti en Menneskealder i Forvejen vilde der være kommet den skønneste Hekseproces ud deraf, og baade den haabefulde Kirstine, hendes to Hjælpere og maaske flere endnu vilde „have faaet en sviende Hale" for at bruge den gemytlige Betegnelse for at blive brændt som Heks. Men nu var Øvrigheden dog blevet saa oplyst, at den ikke tænkte paa at gøre en Trolddomssag ud deraf men tog saa let og saa lempeligt paa det som muligt.

Og det maa betegnes som et stort Fremskridt. Ti Sagen var saa oplagt som faa Trolddomssager.

Det elskværdige Barn gentog sin tidligere Forklaring, men kunde nu tilføje, at Maren Anders's havde lært hende, at hun hver Morgen og hver Aften skulde „krydse" sig, d. v. s. slaa Kors for sig i Fandens Navn.

Men Maren erklærede sig uskyldig i dette som i alt andet, hun var bleven beskyldt for af Kirstine. Hun kendte ikke engang Kirsten Jens Pedersens ogsaa kaldet Kirsten Doktors. Og samme Kvinde nægtede under „gruelig Svær-gen" at kende det mindste til Maren Anders's.

Ejendommen Nr. 10 Højbroplads, hvor i sin Tid Bankieren, Baron Gedalia i en lang Aarrække havde sin Virksomhed.

Og det kunde denne kun være glad ved. Ti Kirsten Doktors var ikke af de Bekendtskaber, der pyntede paa en skikkelig Kone. Hun levede bl. a. af at gaa rundt og sælge noget, som var godt for Ligtorne. Det var jo meget uskyldigt; kun kunde hun ikke opholde Livet ved det, men har doktoreret paa Folk som klog Kone, har kendt adskillige hemmelige Midler og har sikkert været i Stand til at signe og maale og læse for Skæver m. a. m. Man har sikkert efter et af Vidneudsagnene Lov til at tænke sig allehaande om hende, selv om det ikke nu kan oplyses, hvad nedsættende der var i at gaa ind til Rustefils: „Hun ser ilde ud, har ogsaa et ondt Lov paa sig og gaar altid ind næste Dør til Rustefils."

Det var jo ikke en Kvinde, Maren Anders's kunde staa sig ved at have til Veninde under en optrækkende Trolddomssag. Og derfor var det naturligt, at hun ikke vilde have hende opfattet som saadan. Og derfor var det saa grumme uheldigt, at hendes Datter Katrine, hendes eget Kød og Blod, stillede sig paa sin Skolekammerat Kirstines Side og bekræftede alt, hvad hun havde sagt samt erklærede at hendes Mor og Kirsten Doktors var gode, gamle Venner.

Om lille Katrine ellers kendte noget til Kirsten Doktors? Byfogeden vilde gerne have alt at vide.

Lærerinder i vore moderne Pigeskoler vil vist kunne tale med af Erfaring om, hvad visse Pigebørn kan finde paa, naar de opflammes af ædel Lyst til at hjælpe en Kammerat, der er kommet i Fedtefadet ved Løgnagtighed, eller naar de tror, de kan komme til at spille en Rolle, kan komme til at tage sig ud. Havde de kunnet komme til at tale med Kristen Nattergal, Holder af Pogeskolen i Store St. Clemensstræde i 1691, kunde de vist være blevne enige om mange Ting, trods de omtr. 230 Aar der er gaaet siden da.

Om hun ikke kendte noget til Kirsten Doktors? Jo, Katrine kendte hende og kunde rigtignok fortælle om hende, og det saa Haarene maatte rejse sig ret rav op paa Hovedet.

Engang havde Kirsten Doktors kaldt hende hen i Kattesund, straks ved Henrik Fyrens Gang, der gik mellem Kattesund og Mikkelbryggersgade, og forført hende til at love at give sig Fanden i Vold. Og ligesom hun havde kaldt paa ham, stod han for hende i en rød Kjortel, brændende som Ildslue, med sort Ansigt og sorte Hænder. Han havde talt Dansk og Tysk imellem hinanden, rakt Haanden frem og sagt, at om hun vilde være hans Kindt, vilde han give hende Penge i Overflod og gøre hende til en Dame.

Da Katrine ikke straks havde slaaet til, havde gamle Kirsten begyndt at snakke om, at hun maatte da endelig ikke staa sin Lykke i Vejen. Hun skulde bare gøre som Manden eller Fanden sagde, — først og fremmest læse Fadervor „med en leende Mund" og uden nogen Andagt eller Tanke til Gud. Han kunde jo dog intet, men denne Mand kunde hjælpe hende til alt, — blot maatte hun som sagt læse Fadervor med Latter, aldrig nævne Jesu Navn og aldrig have nogen Tanke til Gud eller til hans Ord fra denne Dag.

Og saa overgav Katrine sig. Da Fanden paa ny rakte hende Haanden, rakte hun ham sin igen, den Fanden krystede, saa det knasede. Men dog kunde hun mærke, at hans Haand var saa kold som Is og saa haard som Jærn, og han havde Negle som Kløer og de var saa hvasse som de hvasseste Knive.

„Nu est Du min Kindt!" sagde Fanden, og Kirsten Doktors sagde: Nu est Du hans Kindt!, og Katrine maatte selv sige: Nu er jeg hans Kindt!

Men saa kom det mærkelige, at da Fanden nu viste hende en

stor Pose med en Mængde „hele Penge" og sagde til hende, at hun skulde forsyne sig, saa sagde det mærkelige Pigebarn Nej Tak! hun skulde ingen Penge have!

Det fandt Fanden og Kirsten Doktors uhyre grinagtigt; de lo, saa det skogrede, tog hinanden i Favn og holdt meget af hinanden, og saa gik Katrine hjem, hvad de to andre ikke kunde lide, men Barnet var bange for at faa Skænd af sin Moder, og siden havde hun ikke set noget til Fanden.

Om det var Fandens Tilbøjelighed til at tale Dansk og Tysk imellem hinanden, eller hendes Beskedenhed med Hensyn til Pengene, eller om der paa anden Maade har været nogen Tvivl om Fandens Optræden, kan ikke afgøres nu. Nok er det, Byfogeden kunde ikke rigtig faa sig selv til at tro paa den Historie. Og da han et Par Dage efter tog liden Kirstine for sig igen, viste det sig, at hun ikke kendte det mindste til sin Veninde Katrines Oplevelser. Og lidt efter lidt kom det da ud af hende, at der ikke var et sandt Ord i hele Historien. Alt var Løgn og Digt, uden det, at hun undte sin Stifmoder alt det Onde hun kunde faa, og at hun havde hørt i Skolen, at naar man vilde lægge Ondt for nogen, skulde der være afskaarne Negle og Haar af vedkommende Person deri.

Og dermed mente hun vel sagtens, at den hele Historie havde været omsomst, eftersom de to Kærlinger ikke havde forstaaet deres Sager ret. Ti der var jo hverken afskaarne Negle eller Haar af hendes Stifmoder i noget af det, der var lagt ud for hende.

Men den ler bedst, som ler tilsidst, og det var i dette Tilfælde Maren og Kirsten Doktors. Ved Dommen blev Johan Runkel tildømt at betale hver af dem, for Tort, Tidsspilde og Ulejlighed 25 Rdl. hver — saa rige havde de sikkert aldrig været. Disse maatte Johan Runkel bøde, fordi han havde tilladt sig at tage Sagen i sin egen Haand og anstillet et ulovligt Forhør. Hans gode Nabo, Søren Rasmussen, og den Guds Mand, Kapellanen, maatte bøde hver 50 Daler til den nye Kirke paa Christianshavn, fordi de havde staaet ham bi i hans ulovlige Fremgangsmaade, — de to fremmelige Skolepiger endelig maatte lægge Ryg til. De skulde i Byfogedens Nærværelse hudstryges tre Gange.

Det er at antage, at Lysten til at lave Hekseri og Trolddom en anden Gang forgik dem.

Men saadant kunde hænde i Hoved- og Residensstaden København endnu i det Herrens Aar 1691—1692.

I dette Kvarter træffer vi ogsaa den berygtede, fra Holberg kendte Anne Hattemagers, der med sin „Bataillon", d. v. s. sin Stab af løse Kvinder holdt til i Mikkelbryggersgade nuværende Nr. 8. Hun hed egentlig Anne Polmann, men bar Tilnavnet Hattemagers efter sin første Mand, der havde drevet denne hæderlige Haandtering. Tidligere havde hun haft sit Dueslag i mindre obskure Bydele, i Bredgade, ja paa Østergade, men var derefter bleven reduceret til Tornebuskegade og nu endelig Mikkelbryggersgade. 9. April 1726 blev hun, efter at have siddet arresteret for Rufferi m. m. i omtrent 3 Aar, efter Lov og Dom pisket paa Kaget paa Nytorv med 9 Svøber og derpaa vist ud af Byen og af Landet.

I „Det lykkelige Skibbrud" forekommer Madame Dus med sine Stadsmøer, der er af samme Slags som Damerne af Anne Hattemagers Bataillon. Om det er hendes Navn, der er bleven overført paa et bestemt Ølhus i Byen, der forekommer under Navnet „Dusehuset", eller om dette Navn skyldes en særlig Slags Øl, som fremstilledes der, og som kaldtes „Dus, fordi det ruser saa brav", vides ikke, og det er saaledes tvivlsomt, om Dusehuset skylder Bachus eller Venus sin Berømmelse. Sandsynligheden taler for det sidste; men der er jo ogsaa en Mulighed for, at Madam Dus med sine Stadsmøer har haft til Huse i samme Sted, der var bekendt for sit stærke Øl, hvor Folk „gik ædru ind og kom drukne ud", som det hedder i en Retssag fra 1713.

Ejendommen Nr. 10 Højbroplads ombygget i Aaret 1906 af Det kgl. oktroierede alm. Brandassurance-Kompagni, som har sine Lokaler i Bygningen.

Vesterport har sikkert i Byens ældste Tid staaet inde i Gaden, idet det maa antages, at Kattesund en Tid har været Byens Begrænsning mod Vest og ledet Vandet fra Søerne mellem St. Peders Kirke og Vestervold ned til Bugten, der skar op over Vandkunsten. Den oprindelige Fæstningslinie fra Hjørnetaarnet „Hanetaarnet" viser ogsaa at Porten — hvilket tillige fremgaar af paaviselige Rester af Vandløb — har staaet inde i Gaden.

Det er vistnok under Frederik I, at Vesterport blev bygget for Enden af Vestergade, og at Fæstningslinien blev lagt langs den nuværende Husrække fra Hjørnet af Nørre- og Vestervold og ned til Farvergade. Men 1545, efter Belejringen, lod Christian III Værkerne udbedre og byggede en ny Vesterport. Denne kom som alle Byens Porte til at bestaa af et indre Porttaarn, der stod i Volden, ind mod Byen, og et ydre, der stod i Volden ud mod Graven. Indbyrdes var de to Taarne forbunden med en Hvælving, der ved sin stærkt bøjede Retning gjorde det vanskeligere for Fjenden at trænge ind. Porttaarnene havde kamtakkede Gavle som vore Kirketaarne, og fra det yderste af dem løb der en Fæstningsmur, indvendig forstærket med en Vold, ned til Hjørnetaarnet i Vartovsgaard, der er omtalt foran under Navnet „Køge Barfred". Det var et af de gamle Taarne — *beffroi* paa Fransk, Barfred paa Dansk — fra Middelalderen; det havde sit Navn af, at det vendte mod Køge og mulig kunde ses fra Køge og maa antages at have staaet omtrent i Forlængelsen af Husrækken paa Raadhuspladsen. Da Christian IV omgav sin Hovedstad med et System af moderne Skanser eller Bastioner, blev der lagt en Skanse foran Taarnet — der ses som et halvt nedbrudt Fæstningstaarn, midt i Skansen paa v. Wycks Billede fra 1611 (se foran S. 354) — og da der senere blev bygget Huse paa Skansens Plads, sidst Vartov under Frederik IV., kom den nye Bebyggelse til at springe et betydeligt Stykke længere

frem end den ældre Husrække mod Nord og Halmtorvet, som Pladsen hed før, fremstod.

Det var i det 16. Aarhundrede endnu Byens Borgere, der selv forsvarede deres By — i Krigstid ved Hjælp af lejede Tropper — og som i Fredstid selv bevogtede Adgangene til Byen. Det var derfor en af Magistratens fornemste Pligter at sørge for Byportens forsvarlige Bevogtning og føre nøje Tilsyn med alle, som passerede ud af og ind i Byen.

I Aaret 1563 blev der ved Vesterport Spektakler med et Svensk Gesandtskab, der blev en af Aarsagerne til Udbruddet af den nordiske Syvaarskrig.

Forholdet var spændt nok i Forvejen, da der d. 16. Februar nævnte Aar kom to fornemme Svenske Herrer over Helsingør til København, nemlig Hr. Gabriel Oxenstierna og Hr. Johan Fincke. Da Byen dengang ikke synes at have haft Gæstegaarde, der var indrettede paa saa fint Besøg, lagde de to Herrer, der rejste standsmæssigt med ikke mindre end fjorten Tjenere, sig ind hos Resten — toogtyve Personer — blev indkvarteret hos forskellige andre Borgere. Men som en beslutsom Mand, der ikke agtede at lade sig noget sige, sendte Hr. Sten Eriksen nu sine egne Bud ud i Sjælland for at opsøge Kongen, faa det begærede Pas og med det begive sig til Gjedser for at støde til Gesandten og hans Følge der, ti han agtede næste Morgen at drage videre fra København.

Det var heller ikke efter Johan Friis's Hoved, og med Opbud af al sin Veltalenhed fik han Hr. Sten til at love at blive rolig i København den 19. over. Han forpligtede sig paa sin Side til, hvis der ikke var indløbet Svar fra Kongen med det attraaede Pas, frit at lade dem rejse og sende Passet efter dem.

Den 19. gik; der kom intet Pas, og d. 20. om Morgenen fik Kansleren i al Hemmelighed Bud fra Marcus Hess, at Svenskerne gjorde rede til Opbrud og vilde af Sted.

Johan Friis talte atter bevægede Ord til Hr. Sten og forestillede ham, hvilken Spot det var for Kongelig Majestæt, at et

Højbroplads i 1860erne, i Baggrunden Christiansborg Slot og Slotspladsen forinden Statuen af Frederik den 7de blev opstillet (1871).

en af Byens Borgmestre, Anders Skriver i Vimmelskaftet, og henvendte sig straks efter Ankomsten til Kansleren Johan Friis for at faa Pas for sig og øvrige endnu ikke ankomne Svenske Herrer. De skulde gaa gesandtvis til Tyskland, forklarede de, og ønskede Tilladelse til at drage gennem den Danske Konges Land og faa Færger, hvor Behov gjordes.

Men det huede ikke Hr. Kansleren. Han var bange for, at Gesandskabets egentlige Maal var at slutte Forbund med fremmede Fyrster imod Danmark. Han vilde altsaa nødig lade dem drage videre, inden han havde faaet Budskab fra den Danske Gesandt i Sverige om deres Rejses egentlige Maal. Han bad derfor meget undskylde, men Kongen alene kunde give den attraaede Tilladelse, og han var ulykkeligvis borte fra Byen. De maatte derfor sende deres Andragende til ham, Kansleren, fra hvem det ufortøvet skulde blive sendt med Bud til Hs. kongelige Majestæt.

To Dage senere kom Gesandtskabets første Mand Hr. Sten Eriksen Lejonhufvud med Resten af Følget og blev meget opbragt over, at Pas-Spørgsmaalet ikke var ordnet og han saaledes blev opholdt. Han lagde sig ind hos Borgmester Marcus Hess i Kompagnistræde med sine elleve Tjenere og fire Drenge, medens fremmed Lands Gesandter drog ud og ind af hans By uden hans Tilladelse. Men Hr. Sten var meget fast. Han tog mere Hensyn til sin egen Konge og hans Villie end til den danske Konge, og nu kunde han ikke ligge længere her og vente. Nu rejste han med hele sit Følge, men han vilde blive liggende i Køge og vente paa Passet.

Dertil mente Kansleren, at saa kunde han jo lige saa gerne blive liggende i København. Men derom vilde Hr. Sten intet høre og gav Ordre til Opbrud.

Sidste Lørdag, hedder det i den gamle Beretning, er Hr. Sten kommen ridende til Vesterport (altsaa op over Torvene, forbi Raadhuset og gennem Vestergade) med tre—fire Svende forud (d. v. s. i Forvejen). Dog kendte Vagten ham ikke og vidste ikke, hvad det var for Folk. Paa Vagtens Spørgsmaal til Svendene, hvor de vilde hen, svarede de, at de vilde ud, og gav ellers ingen Besked, hvorfor Vagten svarede: I kommer ikke ud, uden I har Besked fra Borgmester og Raad. De (Svendene) vendte tilbage til Hr. Sten, som derpaa red frem og sage: Vi skal ud i tusind Djævles Navn. Da Vagten atter svarede, at de ikke kom ud uden efter Ordre fra Borgmester og Raad, raabte Hr. Sten: Jeg

har intet at skaffe med Borgmester og Raad! Jeg vil ud at tale med Kongen, og Borgmester og Raad og jer, I Prakkere og Danske Forræddere, giver jeg syv tusind Djævle! Og Hr. Sten satte Sporene i Siden paa sin Hest, trængte ind paa Vagten og brugte mange unyttige Skældsord.

Da nu Vagten ikke kendte Hr. Sten synderligen for en anden, holdt de Værgerne frem. Hr. Sten greb da et Fyrrør, slog Hanen for og vilde skyde paa den Vægter, Kristen Jensen, der stod ret for ham, hvorpaa denne slog hans Hest over Næsen med sit Spyd.

Da blev Hr. Sten vred og sagde: I Danske Forræddere, I skal faa syv tusind Djævle! Der skal blive blodige Pander for dette Stykke, I nu haver gjort!

Alle er enige om, at Hr. Sten med Magt vilde have trængt igennem Porten, hvis ikke Vægteren havde slaaet Hesten, saa at den blev sky og kastede sig om, hvorved Vagten fik Tid til at slaa Porten i, hvorpaa Hr. Sten vendte tilbage til sit Herberg.

Det hele var gaaet saa hurtigt for sig, at Hr. Sten paa Gammel Torv mødte de andre Herrer af Gesandtskabet, som boede omkring i Byen og som nu havde tænkt at støde til ham uden for Porten.

Svenskerne var rasende. Ti nu, da det attraaede Pas kom fra Sorø, hvor Kongen opholdt sig, vilde Kansleren, paa Grund af det forefaldne, ikke lade dem rejse. Og da Kongen straks efter kom ind til Byen, lod han optage Forhør og sendte Erik d. XIV af Sverige Underretning om, hvad der var foregaaet. De svenske Herrers Stilling blev ikke bedre ved, at Vagten et Par Dage senere standsede to Mænd af Følget, som prøvede paa at slippe ud sammen med nogle Lybækkere, og da Hr. Sten senere søgte at sende Bud hjem til Sverige, blev han og hans Ledsagere i April ført som Fanger til Kalundborg og Dragsholm.

Den gamle Vesterport kunde fortælle noget. Den havde staaet for Skud som intet andet af Byens Fæstningsværker. Ti det var mod den, at Svenskerne væsentlig rettede deres Angreb imod Staden i Belejringens første Afsnit, inden den hollandske Hjælpeflaade kom i Oktober Maaned. Hele Terrainet mellem Frihedsstøtten og Vestervold var gennemskaaret af Løbegrave, i hvilke Fjenden sneg sig nærmere og nærmere ind mod Byen, og fra hans Skanser uden for Frihedsstøtten tordnede Kanonerne stadig mod Byen, stadig besvaret af det danske Skyts paa Volden. Særlig Ilden fra „Katten", den stærkt forhøjede Vold ved Vesterport, gjorde lyst mellem Svenskernes Rækker.

Porten var prydet med en Buste af Sten, forestillende Christian IV, som stod over den yderste Hvælving, ud mod Landet. Det var med en vis Glæde og Stolthed, at Københavnerne hver Dag kunde overbevise sig om, at den gamle Konges Kontrafej stadig stod urokket og uskadt paa sin Plads, hvor mange Kugler af store og smaa Kalibre Fjenden saa sendte imod den. Det var dem ligesom et Symbol paa, at de blot skulde holde ud og holde deres Post.

Og de gjorde det, og de gjorde mere end det. De forlod deres Poster bag de dog nogenlunde dækkende Volde, men kun for at gaa Fjenden nærmere paa Livet og feje ham væk fra deres Dør. Og Døren var Vesterport. Det var gennem den, at københavnske Borgere, Haandværkere, Svende og Læredrenge med en Del af Garnisonen den 23. August stormede ud, ført af den lange, lyshaarede Niels Rosenkrans, for at mødes i aaben Mark med Europas bedste Soldater, Carl X Gustavs sejrvante Tropper. Og de gik ikke ind igen, før de havde fejet dem bort, — Niels Rosenkrans baaret paa Skuldrene af sine Folk, blødende af sine Saar, med det ene Øje halvt revet ud af Hovedet, ukendelig af Krudtslam, Blod og Støv. Et stoltere Optog er aldrig draget ind gennem nogen belejret Bys Porte, og en større Jubel har aldrig drønet hjemvendende Krigere imøde fra en belejret Bys Volde og Huse.

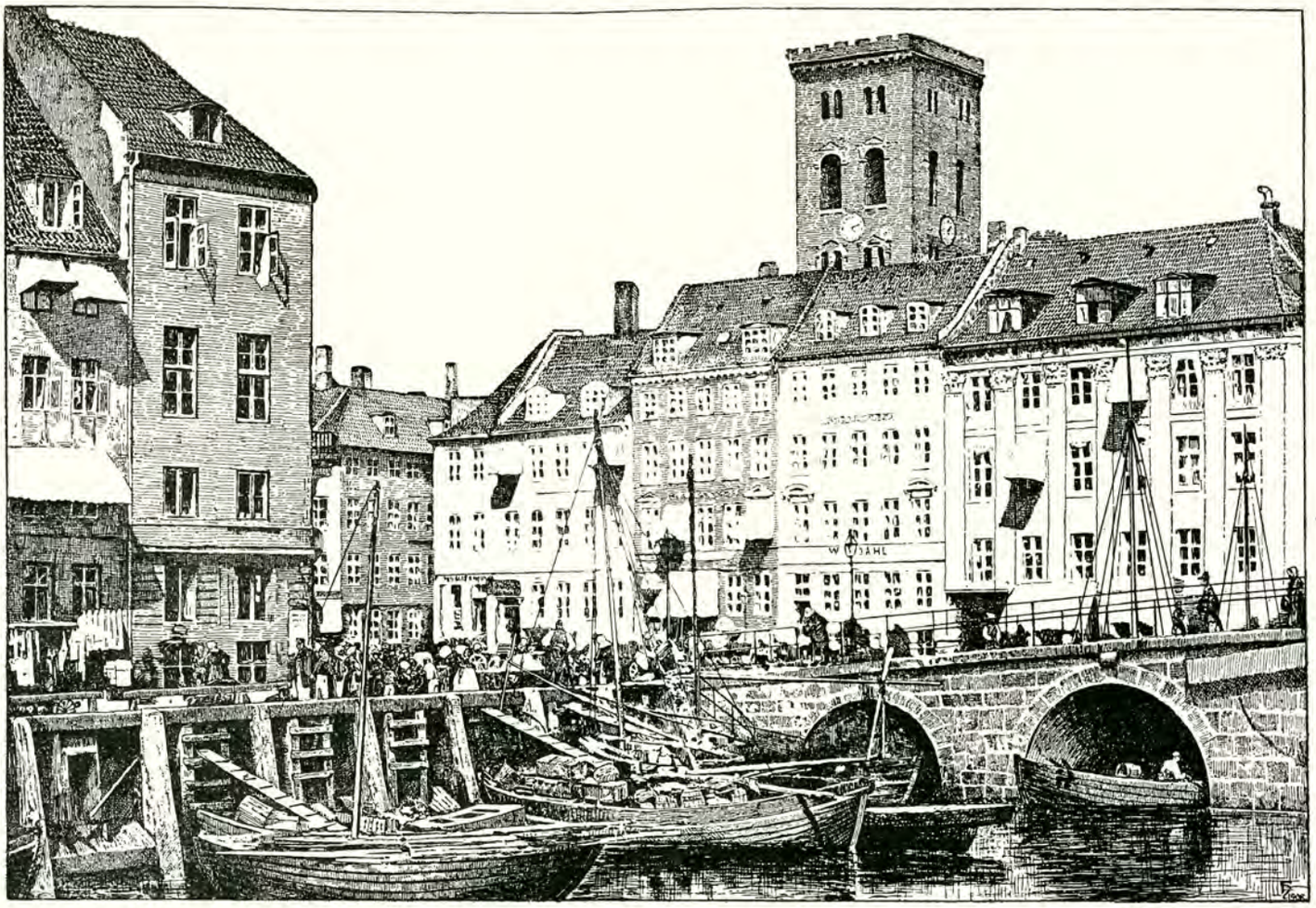

Fr. Hartvig. **Udsigt fra Thorvaldsens Musæum over Kanalen, Højbro og Højbroplads i 1860erne.**

I Slutningen af Middelalderen var den rigelige Mængde af fersk Vand, der gennem Aaen — senere kaldet Ladegaardsaaen — blev tilført Peblingesøen, atter bleven afledet fra denne gennem en Kanal herfra til Stadsgraven omtrent ud for Hjørnet af Nørre- og Vestervold, hvor man senere finder Jarmers Taarnet. Igennem Stadsgraven førtes det herfra forbi Vesterport med dens Vindebro ned til Fæstningstaarnet „Køge Barfred" paa den østlige Del af Vartovs Grund og bøjede — tvunget af en Dæmning, der hindrede det i at løbe ud i Kalvebodstrand — af i ret Vinkel og løb mod Øst mellem nuværende Løngangsstræde og Farvergade hen til „Vandkunsten", der netop har faaet sit Navn af, at Vandet her blev stemmet op til en Sø eller en Mølledam, hvorfra en Del af det ved Hjælp af en „Vandkunst", d. v. s. et Trykværk, der dreves med Heste eller Okser, pumpedes op og førtes i Render over til Slottet paa Holmen udenfor, medens en større Del af det drev en Mølle. Denne var anbragt i den nederste Del af det gamle Fæstningstaarn, der laa for Enden af det Plankeværk

paa den omtalte Dæmning, der endnu i Slutningen af Christian IVs Regering udgjorde Byens Værn paa denne Kant. Fundamenter af dette Taarn er fundet paa den nuværende Plads Vandkunsten ud for Nr. 3.

Da Christian IV i 1615 flyttede Vestervold længere ud, lod han lægge en Hvælving i Volden omtrent ud for det Sted, hvor den gamle St. Clemens Kirke havde ligget, omtrent paa det sydlige Hjørne af nuværende Frederiksberggade og tvang ved Hjælp af et 30 Fod svært Murværk, en „Kam", lidt længere nede, Vandet fra Stadsgraven og Peblingesøen ind under Volden og gennem sit gamle Leje ned til Vandkunsten. Det kom saaledes nu til at løbe inde i Byen, inden for Volden, medens det tidligere løb udenfor.

Stadsgraven var saaledes fyldt med fersk Vand indtil „Kammen" eller Muren, som afholdt det fra at løbe ud i Stranden og tvang det gennem Hvælvingen ind under Volden. Kammen bar som Prydelse — og for at hindre Fjenden i at kravle over Graven paa den — to malede Statuer. Neden for Kammen var Graven fyldt med salt Vand fra Stranden.

I selve Vesterports yderste Porttaarn lod Christian IV indrette en Vandmølle, og paa Strækningen ned til Vandkunsten blev der anlagt flere Møller. De Farvere og Ølbryggere, der har givet Farvergade og Gaasegade — af Gos eller Gaas, en meget yndet Slags Øl — har netop bosat sig her, hvor de fandt det til deres Næringsdrift nødvendige Vand. Møllerne dreves indtil 1668, da „Kammen" 2. Juledag styrtede sammen og Vandet banede sig Vej lige ud i Stranden.

Paa Vartovs Grund, Øst for det foran omtalte Hjørnetaarn „Køge Barfred", havde Frederik II anlagt et Farveri og en Klædemølle tæt op til Taarnet, der paa J. van Wycks Billede fra 1611 viser sig som et rundt, delvis nedbrudt Fæstningstaarn. Det gik imidlertid ikke rigtigt med Farveriet, og i 1589 fik Tyge Brahe, der ejede en Gaard i Gaden, Skøde paa Gaarden og fik tillige til Laans af Byen „den Skanse af Sten, som stødte næst op til Volden" — Skansen af Sten er det gamle Fæstningstaarn — „samt et lille Stykke af Volden op til hans Stakit ved Porten, da han vilde opsætte en Bygning paa denne Skanse, som kunde være brugelig til den vidt berømte astronomiske Kunst".

Med andre Ord Tyge Brahes første astronomiske Observatorium i København blev indrettet i „Køge Barfred", og hans Berømmelse lyser ud over Verden ikke blot fra Uranienborg paa Hveen, men ogsaa fra det gamle Fæstningstaarn paa Vartovs Grund.

Det var i det gamle Farveri og i Klædemøllen, at Christian IV begyndte det store industrielle Anlæg, der senere blev flyttet op til Helligaandskirken under Navne af Tugt- og Børnehuset.

Vi har en Beskrivelse af ingen ringere end Christian IV selv af Byens Værn paa disse Kanter i hans Ungdom. „Byens Befæstning i gamle Dage", skriver han i 1641, „bestod fra Vesterport indtil Farvergaarden i en Mantelmur med en ringe Vold bag, saa at to næppe kunde gaa hinanden derpaa forbi, som endnu noksom kan eragtes af de Haver, som ligger langs Graven indentil (d. v. s. inden for Møllebækken). Fra Farveriet indtil Vandkunsten bestod Fæstningen i et Plankeværk, ligesom det er, hvoraf endnu et Stykke findes oppe imod Vandkunsten".

Andetsteds fra veed vi, at denne Vold og Mur har fulgt Husrækken paa nuværende Raadhusplads's vestlige Side saa tæt, at der kun lige har været Plads til en ganske smal Smøge, i Reglen fuld af Uhumskhed, mellem Husene og Volden, hvilket forklarer dennes ringe Bredde.

Da Christian IV i 1615 lagde Volden længere ud mod Vest, omtrent til den Linie, der endnu fulgtes af Christian Vs Befæstning, som vi har set blive sløjfet i vore Dage, blev der bedre Plads inden for Volden. Der løb først Møllebækken, sandsynligvis i den tidligere Stadsgravs Leje, og mellem den og Husrækken blev der anlagt de Haver, som Christian IV nævner i sit ovenfor citerede Brev. En ny Bastion eller Skanse blev anlagt ud for Vartov med sit Hjørne omtrent paa Overformynderiets Grund og en Vold 7 Alen høj og med et Brystværn paa 3 Alens Højde blev ført fra Hjørnebastionen paa Dæmningen (paa Sydsiden af Løngangsstræde) hen imod Vandkunsten, hvor den efter Kongens Ord sluttede med et Plankeværk.

Der havde altid været daarlig Forbindelse mellem Slottet og Landet, nemlig kun over Højbro. Og Kongerne har sikkert stadig følt det som en besværlig og tidsspildende Omvej, at de, hvergang de vilde ud i Landet, mod Vest eller Syd, var nødt til at drage over Højbro og gennem Byens Gader. For Christian IV, der mere end nogen af sine Forfædre laa paa Rejser og uafladelig var paa Farten saa til det ene, saa til det andet Sted, har det sikkert ofte været følt som et Savn, at han ikke havde en mere direkte og kortere Forbindelse med Landet, end Tilfældet var. Og med den tilsigtede Flytning af Volden kunde den tillige gøres bredere — tidligere havde den jo været saa smal, at to Personer ikke kunde gaa hinanden forbi — ja, bred nok til, at man kunde køre paa den.

Faa Aar før han tog fat paa at flytte Vestervold ud, lagde han derfor en Bro, hvilende paa Stenpiller, over Sundet mellem Slotsholmen og Byen. Den blev 1628 overbygget og forsynet med Tag og fik derfor Navnet Løngangen og førte fra Staldbygningen bag Slottet (omtrent ved Springvandet paa den nuværende Ridebane) over til Dæmningen mellem Vandkunsten og Kalvebodstrand. Da Volden blev opført paa Dæmningen og den nye brede Vestervold var bleven færdig, kunde Kongen nu køre eller ride ad Løngangen over til Volden og oven paa denne hen til Vesterport.

Da senere, under Christian V, Søndervold blev sløjfet og kastet ned i Møllebækken og Mølledammen, da denne forsvandt og blev til et lille Torv, der beholdt Navnet Vandkunsten som et Minde om, hvad der engang havde været, tog den nye Gade, der samtidig blev anlagt delvis paa Møllebækkens Opfyldning, Navn efter den gamle Bro, som havde ligget for Enden af den, og blev kaldt Løngangsstræde.

Var Christian IV glad over sin nye Kørevej bag ud fra Slottet, var Københavnerne det derimod ikke. Den bidrog til at hindre Strømmens frie Løb gennem Sundet, og de mente, sikkert med Rette, at den fremskyndede Havnens Tilsanding.. Og det var vel ogsaa en af de medvirkende Aarsager til, at Christian IV omkring 1623—25 begyndte at tænke paa Havnens Udvidelse mod Nord ud i Sejlløbet.

Men den 10.—11. Februar, da Carl X Gustavs Tropper over Isen i Kalvebodstrand skjulte af Sneen og i Nattens Mørke mylrede frem mod Byen, da reddede Christian IVs Løngang København fra Undergang. Ti det var mod den, det første voldsomme Stød blev rettet, og havde den ikke ligget, hvor den laa, som en spærrende Bom, havde Fjenden paa Isen kunnet gaa lige ind til Højbro og staaet i Byens Hjærte, inden den ret var vaagnet. Men Løngangen var spækket med Kanoner og Musketter og besat af kamplystne Folk. Det første og sværeste Stormløb blev afslaaet, og da Fjenden brød af og vinkelret paa sin tidligere Stormmarche kastede sig imod Søndervold og Gyldenløves Bastion (Hjørnebastionen) kunde Kanonerne fra Løngangen beskyde ham fra Siden og bidrage til hans Nederlag ogsaa her.

Derfor er Navnet Stormgade og Løngangsstræde uløselig knyttede til Mindet om hin stolte Nat, ligesom „Højenhald", Navnet paa det lille med 8 Kanoner bestykkede Skib, der laa indefrosset ude i Isen og som Forpost tog imod de første fremstormende Fjender.

Belejringen 1658—1660 havde afsløret Befæstningens Svaghed paa disse Kanter, og Frederik III paabegyndte Opfyldningen af det store Terrain, som ligger mellem Løngangsstræde og Havnen, og som fik Navnet Frederiksholm, uagtet den aldrig har været nogen Holm. Inden den Tid skyllede Havets Bølger frit og uhindret fra Køgebugt gennem Kalvebodstrand mod Slotsholmens Kystlinie, skar sig under Løngangen ind mellem Byen og Slotsholmen og brød mod Stranden, der gik op over den østligste Del af Tivoli.

I Slutningen af Frederik III's og Begyndelsen af Christian V's Tid blev der fyldt op, saa Slotsholmen blev landfast paa Vestsiden og Vestervold blev fortsat fra Gyldenløves Bastion ud for Vartov lige ned til det Sted, hvor man senere fandt Rüsenstens Badeanstalt. Den gamle Havn eller Sundet mellem Byen og Slotsholmen blev lukket omtrent paa det Sted, hvor Løngangen havde ført derover. Men af Frygt for, at den Stank og deraf følgende Usundhed, som det stillestaaende Vand truede med at foraarsage, blev der i 1681 gravet en Kanal fra Svinget, hvor Vandet fra Mølledam var ført ud i Havnen. Frederiksholms Kanal fremstod, og Strømmen kunde nu atter, naar den med visse Vind- og Vejrforhold fandt for godt, følge sit gamle Løb gennem Havnen, om end med et betydeligt større Knæk end før, hvor det fra Kalvebodstrand satte lige ind.

Samtidig var Møllebækken i hele sin Længde bleven opfyldt, og kun en Rende, som ældre Folk endnu vil kunne mindes, ned gennem „Filosofgangen" blev tilbage for at føre den Smule Vand, der endnu kunde samle sig i det gamle Leje, ud i Havnen. Vesterport blev flyttet ned for Enden af St. St. Clemensstræde, Halmtorvet fremstod, Stormgade, Ny Kongensgade og Ny Vestergade

H. G. F. Holm fecit.

Udsigt fra Højbroplads over Christiansborg Slot og Slotspladsen, 1837. Til højre for Kirken ses Slottets Vognremise, senere ombygget til „Thorvaldsens Musæum".

blev anlagt. Og da Christian V havde fuldendt sin Forbedring af Byens Befæstning efter det fuldt moderne franske System, lagde han for Enden af Volden „Rüsenstens Bastion", saaledes kaldt efter den hollandske Fæstningsingeniør Rüse, en smal Gangbro af Træ over Strømmen til de ligeledes under ham fuldførte Befæstningsanlæg omkring Christianshavn. Og man kunde nu, hvis man var en højerestaaende Militærperson, ti andre Dødelige var en saadan Lykke ikke forundt, spadsere paa Volden fra Kastellet Byen rundt til Rüsenstens Bastion, over Langebro, ad Voldene omkring Christianshavn og paa Opfyldningen paa Rævshalen ud til Batteriet Qintus og ad Nyholm, Pælebroen og Broen Bommens Vagt, tilbage til sit Udgangspunkt. En Spadseretur, som mange endnu levende har gjort i deres Ungdom og som staar for dem som noget af det skønneste i Verden.

Udsigt fra Højbroplads til Christiansborg Slots Ruiner, 1902.
Midt i Billedet ses Bisp Absalons Statue.

Imellem Halmtorvet, Løngangstræde og Vestervoldgade laa i Frederik IIIs Tid en stor Gaard, som tilhørte den velbyrdige Mand Joachim Frederik Vind til Gjerdrup. 1665 d. 7. April solgte han den til det gamle Hospital — Helligaandsstiftelsen — som fra sit oprindelige Bosted ved Helligaandskirken var flyttet ud til Vartov paa Strandvejen og derfra ind til Trianglen paa Østerbro, hvorfra Lemmerne var bleven fordrevet af Svenskerne 1658. Siden da havde de været husvilde, men flyttede nu ned ved Vestervold og tog — Kronavnet viste sig altsaa kraftigere end det kirkelige Navn — mærkeligt nok Navnet fra Strandvejen med sig, og Stiftelsen hedder *Vartov* den Dag i Dag, Dens Bygninger stammer fra Slutningen af Frederik IVs Tid.

Fot. Vilh. Trydes Kunsthandel.

Udsigt fra Slotsholmen til Højbroplads, Fortunstræde og „Ved Stranden" i 1870erne.
Højbroplads 21. Nikolaj Taarn. Hotel Royal.

Vartov havde sin egen Kirkegaard. Den blev anlagt paa Midten af Halmtorvet og markeres endnu ved en lille grøn Plaine ud for Lavendelstræde. Senere hen maatte Vartovs-Lemmerne dele den med Børnene fra Vaisenhuset paa Nytorv. Og de maatte lige fra Begyndelsen af finde sig i, at Pladsen umiddelbart op til den blev benyttet som Losseplads. Det var i Reglen Smaakaarsfolk, som boede her og som ikke gjorde Vrøvl over en Smule Svineri. Under de store og langvarige Opfyldningsarbejder var Byens Renovationskuske og andre, der skulde af med Affald o. lign., blevet vant til at køre ned til den gamle Strandlinie og til Møllebækken og skille sig af med deres Vognladninger, og det blev de ved med, saa længe der var Huller at finde. Og dem var der nok af. Et var der, som hele Byen kendte, sandsynligvis fordi der knyttede sig en Tragedie dertil. Det laa inde i den nye, endnu ikke udfyldte Gyldenløves Bastion og bar Navnet Ludses Hul, — sagtens af den Grund, at et eller andet stakkels Kvindfolk ved Navn Lucie eller Ludse havde taget sig af Dage i dette Vandhul. Men det var allerede 1710 saa fyldt, at det blev forbudt Kuskene at komme med mere. Saa man kan forstaa, at Vartovs Beboere, særlig med Pesten 1711 i frisk Erindring — da døde omtrent den hele Besætning derinde — i 1722 har følt sig meget ilde ved, at de stædige Kuske endnu fulgte den gamle Vane at læsse af lige uden for deres Vinduer op ad Plankeværket til Kirkegaarden.

Men medens mange andre, engang kendte og ansete Navne er sunkne i Glemslens Grav og end ikke mindes af en senere Slægt, blev Ludses Navn holdt i Live lige ned til vore Dage. Det blev hængende ved Midten af Bastionen, selv da der ikke var noget Hul længer. Og da der i 1715 var bleven bygget en Stubmølle paa Stedet, flyttede Navnet med og Lucie- eller Luce-Møllen paa Gyldenløves Bastion stod til midt i Firserne som Midtpunktet i den sidste Vold-Idyl ved Vesterport.

Kort efter den store Brand 1728, der udbrød paa den anden Side Halmtorvet, omtrent paa Hjørnet af nuv. Frederiksberggade, blev Voldene beplantet med Træer, og Filosofgangen fremstod. Navnet hidrører utvivlsomt fra Oplysningens Tidsalder, og under Frederik V var den Spaserested for Byens fine Folk, der paa Sommer-Dage og -Aftener kunde glæde sig over de grønne Træer og over Militærmusikkens Toner og mulig ogsaa kunde faa et Glimt at se af en eller anden yndet Skuespillerinde eller Danserinde, der maatte afsone en tjenstlig Forseelse i Hofstatens Fængsel i det saakaldte Blaataarn, der for Enden af Filosofgangen laa skraas over for Druknehuset.

Det maa antages, at de for Humanitetens Tidsalder saa stødende

Raadhusbibliotheket.

Udsigt fra Nikolaj Taarn over den østlige Del af København i 1898; midt i Billedet ses City-Kvarteret under Opførelse.

St. Pauls Kirke. Frederiks Kirke. Thotts Palæ.

Straffe som at staa i Gabestok eller Halsjern og Kagstrygning, d. v. s. offentlig Pisken, der fra 1783—1840 fandt Sted paa Halmtorvet, ikke fuldbyrdedes i Promenadetiden. Men hvad man ikke kunde undgaa i denne, var Stanken fra Afløbsrenden gennem Filosofgangen, — Resterne af den tidligere Møllebæk. Den var sat med Bolværk paa bægge Sider, som skulde holdes ved lige af Beboerne, hvilket forsømtes i en utilbørlig Grad, saa Vandet stod stille og gav megen ond Stank fra sig, hvilket tillige med Broernes slette Tilstand gav Anledning til stadige Klager.

Aaret 1784 bragte pludselig disse Musikpromenader til at standse. Der opstod nemlig en Række voldsomme Slagsmaal mellem Studenter og Officerer, Musikken fik ikke længere Lov til spille, og Godtfolk foretrak at blive hjemme og ikke sætte Liv og Lemmer i Vove.

1843 var Tivoli — som Christian VIII haabede skulde vende Københavnernes Tanker fra Politik — bleven anlagt i den gamle

Fra Gyldenløves Bastion, der ikke, hvad man skulde tro, har sit Navn efter den gamle Skanses heltemodige Forsvarer, Christian IVs Søn Ulrik Christian, men derimod efter Frederik IIIs Søn Ulrik Frederik Gyldenløve, blev Mindet om Tyge Brahes Observatorium opfrisket, da der i Halvtredserne blev opført et Hjælpeobservatorium paa Stedet.

Men det blev ikke nær saa berømt som den vidunderlige Circus Rentz, der blev anlagt paa Bastionen i 1863, hvor den purunge Fräulein Katharina Rentz bedaarede Københavnerne, indtil hun en skønne Dag flygtede med Truppens bedste Akrobat Mr. Godefroy. Efter hvilken verdensberømte Begivenhed det ganske København den hele Sommer ikke gjorde andet end snakke og synge om „Kätchen, som stak a'".

Men da Kätchen nogle Aar senere viste sig paa Københavns Gader, var der næppe een, der saa efter hende. Sic transit o. s. v.

Men nu var Idyllens Tid forbi. I 1856 var Vestervold bleven

Udsigt fra Nikolaj Taarn over City-Kvarteret, hvor Ombygningerne er afsluttede.

Hj. af Østergade og Kristen Bernikowgade. Hj. af Østergade og Ny Østergade (Svane-Apotheket). Frederiks Kirke. Standard, Kg. Nytorv. Thotts Palæ. Kanneworffs Hus. Garnisons Kirke. Charlottenborg.

„Dronningens Enghave", med den skønne Ø paa Lynetten i Stadsgraven og det endnu skønnere „Capri" længere ned mod Rüsenstens Bastion. Det var en munter Genbo, selv om der kom en saa tung Tid som Kolerasommeren 1853, da det gamle Bindingsværks Ridehus i Filosofgangen blev brugt som Lighus, hvor Folk kunde gaa mellem de opstablede Ligkister, der havde faaet en Navneseddel — ikke altid med et rigtigt Navn — paaklistret, og lede efter deres Paarørende. Ridehuset, eller Kolerahuset, som det kom til at hedde, var det store Hovedpakhus for Koleralig under Epidemien, og da det ofte ikke var muligt inde i Huset at finde Plads til alle de mange Lig, der bragtes dertil, maatte de stilles sammen rundt om Huset under aaben Himmel.

Grufulde Scener fandt Sted her, hed det sig. Folk var lagt i Kiste, inden de endnu var rigtig døde, og bragt herhen, fortalte Rygtet, og kom til sig selv igen under de uhyggelige Forhold, som Stedet bød.

Men Lystigheden fra den anden Side Volden og Stadsgraven forjog snart de mørke Minder. Det gamle Ridehus blev revet ned, og det berømte nye Ridehus, der bragte General Hansen for Rigsretten, blev opført for Enden af Stormgade.

skaaret igennem, og Vesterport blev revet ned — af Hensyn til den stærke Færdsel, som det hed!

Som om Færdselen ikke kunde være ledet uden om!

Først i 1869 fældedes dog den endelige Dødsdom, og hele Voldterrainet gik 30. Juni over til Hovedstadens Kommune til Bebyggelse. Og som en Slags Indvielse af det store Areal, som Byen ved Voldenes Sløjfning kom til at raade over, og Byens dermed følgende Udvidelse i alle Retninger, afholdtes allerede i 1872 den nordiske Kunst- og Industriudstilling i Industriforeningens store Bygning paa Glacis'et ved Vesterbros Ravelin inden for Tivoli.

Endnu en kort Tid fik Gyldenløves Bastion med Volden ned til Rüsensten og den herlige Badeanstalt Lov til at ligge i Ro som et Minde om, hvad Udviklingens jærnhaarde Nødvendighed havde ødelagt af Naturskønhed. Saa kom med 1888 Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning, Halvhundredaaret for Industriforeningens Stiftelse og 25 Aaret for Christian IXs Tronbestigelse, og alle disse Jubilæer gav Anledning til Afholdelsen af den Nordiske Udstilling, der fik sin Plads paa den sløjfede Vold og Bastion.

Og her, paa dette Sted, der alt da var udset til Byggeplads for det nye Raadhus, og som for mere end 200 Aar siden var farvet

rød af Danske, Norske og Svenske Mænds Blod, mødtes de nordiske Folk i fredelig Kappestrid.

Og saa rejste sig endelig fra 1892—1905 Københavns nye statelige Raadhus her paa Grænsen af det gamle København, som var og er og det nye, som kommer.

Opfyldningen af det store Terrain Vest for Slotsholmen ud Syd for „Dronningens Enghave" — det nuværende Tivoli — tog lang Tid, og Bebyggelsen endnu længere, selv om Henrik Gerner, den heltemodige Birkerødpræst og senere Biskop i Viborg, allerede 1685 slaar sin Lyre til den nye Bydels Pris:

En lækker Bygnings By man Vesten ser for Slottet,
der Kallebo før var, — *han* havde bleven spottet,
som havde villet sagt, at inden tyve Aar
paa den vilde Plads en prægtig Bygning staar.

statelig Gaard paa Hjørnet af Ny Vestergade og Frederiksholms Kanal, paa den største Del af den Grund, der nu optages af Prinsens Palais. Nabogrunden mod Nord blev bebygget af Dr. Henrik Möinichen.

I Vigant Michelbechers Gaard, efter hvilken nuværende Ny Kongensgade en Tid kaldtes Vigantsgade, kunde der allerede 1. November 1685 indvies en stor Sal, der var lejet af den reformerte Menighed, til foreløbig Kirke. Dronning Charlotte Amalie, der selv var Calvinist og hvis Foretagsomhed det skyldtes, at Menigheden endelig her fik sit eget Guds Hus, var tilstede ved Indvielsen, der ogsaa overværedes af Feltmarskalken, Grev de Roy og af den Engelske og den Hollandske Gesandt. Der kom uheldigvis en Kurre paa Traaden mellem de højfornemme Herrer. Hendes Majestæt havde om Formiddagen, da der holdtes Gudstjeneste paa Tysk, udtalt Haabet om atter at se dem om Eftermiddagen, da der skulde prækes paa Fransk. Den Engelske Ge-

Udsigt fra Nikolaj Taarn over Kvarteret „Syd paa" — Børsen, Christianshavn.

Nationalbanken. Vor Frelsers Kirke. Havnegade. Privatbanken, Børsgade. Holmens Kirke, Christians Kirke (Strandgade). Børsen, Admiralgade.

Dær fordum Fladvand var, moradsigt, uanseligt,
der var ej ryddet Grund, der var ej meget renligt,
men før den Grund blev klar og Bunden blev bered,
det kostede vel mer, end nogen tror og veed.
Før man fik gennemgaaet Søbunden og opnaaede
den faste Blaalers Grund og fandt den rette Maade
det sigend', salte Vand at hindre i sin Gang,
det kostede Umag og megen Pengeklang.
Der vel den Bygning er, hvis Fødders Undersaale
har meget mere kost', end Værten kunde taale,
det er dog dyre Sko, som mere koste kan
end Klæder til en Krop, med Hat og Hattebaand.
Dog hvad det haver kost, maa man nu ej fortryde,
man ved den gode Havn Oprejsning god skal nyde,
de Bygninger og selv er af den Pris og Værd
at dertil Købmænd faas, som nok er uforfærd.

En af de „uforfærdede Købmænd", Henrik Gerner her tænker paa, var den rige Skibsreder og Negociant, tidligere Kongens Kammerskriver, Vigant Michelbecher, der havde opført en stor og

sandt havde allerede om Formiddagen fundet sig meget ilde berørt ved, at Grev de Roy paa den for de fremmede Minisres Bænk havde sat sig paa den øverste (og fornemste) Plads, uagtet han mente at være selvskreven til at sidde øverst. Nu da han kom igen om Eftermiddagen, sad Grev de Roy og Overhofmarskalk Bülow allerede paa de fornemste Pladser tillige med den Hollandske Gesandt. Men denne, som aldrig havde gjort Forsøg paa at tage Luven fra Englænderen, veg høfligt sit Sæde i den Formening, at Overhofmarskalken ogsaa vilde vige sit. Men denne blev rolig siddende tæt ved Siden af Franskmanden og sang af samme Salmebog som han, saa den stolte Englænder „maatte træde dem bægge forbi og placere sig under dem", hvorover han følte sig saa piqueret, at han lovede sig selv aldrig mere at komme dær i Kirken mere.

Da Peter den Store blev anmeldt paa Besøg i København i 1716, kom man i stor Forlegenhed med at finde en Bolig til ham. Kongen vilde nødig have ham til at bo paa noget af sine Slotte, ti man vidste, at alt hvad der var af kostbare og gode Ting blev ødelagt af de russiske Gæster. I sidste Øjeblik fandt man paa at

(Fortsættes Side 39.)

Firmaet: Moses & Søn G. Melchior,

Højbroplads 21.

Moses Marcus Melchior,
f. 1737, † 1817.

Gerson Melchior,
f. 1771, † 1845.

Moritz G. Melchior,
f. 1816, † 1884.

Moses Melchior,
f. 1825, † 1912.

Carl H. Melchior,
f. 1855.

Moses Marcus Melchior (Melcher, Melchert), Grundlæggeren af det højt ansete Handelshus „Moses & Søn G. Melchior" indvandrede fra Hamborg omkring 1750, fik Leidebrev 1760 og Tilladelse til at nedsætte sig i Kjøbenhavn og der at drive Handel. I et af Kong Frederik V under 12. Marts 1860 underskrevet Dokument udtales det: „at det allernaadigst bevilges og tillades, at Jøden Moses Marcus Melchior maa, naar hand indgaar Ægteskab med Supplicantinden, afgangne Nathan Rosbochs efterlevende Daatter, samt vinder sit Borgerskab og betaler Et Hundrede Rigsdaler til Politie-Cassen, sig udi merbemelte „Vores kongelige Residentz Stad Kiøbenhavn" nedsætte, og efter Jødiske Ceremonier leve, som udi ald Stilhed og uden nogen Forargelse skal ske; desligste at hand maa bruge den Handel og Næring, som andre sammesteds boende Jøder er tilladt."

Den 7. Januar 1761 paategnedes Ansøgningen af Politimesteren, at de 100 Rdl. er betalt.

I Firmaets Arkiv findes en i 1790 af „Notarius publicus" affattet Copi af to Reverser af 14. Decbr. 1779 udstedt af P. Holte, som forpligter sig til „til Moses Melchior eller Ordre med et af de første efter min Ankomst til St. Croix afgaaende Skibe at remittere enten i Veksler, Produkter eller contante Penge den Summa Tre Hundrede og Halvtredsindstyve Rigsdaler dansk Courant, som tilstaas under min Haand." — Det synes heraf at fremgaa, at Firmaets Stifter allerede dengang havde Forbindelse med St. Croix og gjorde Forretning med vestindiske Produkter, som senere i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede skulde blive Firmaets Hovedforretning.

Om Virksomheden i de første Aar er iøvrigt intet bekendt, men omkring 1795 stiftede Grundlæggeren i Forening med Sønnen Gerson Firmaet Moses & Søn G. Melchior.

Denne for saa vidt mærkelige Firma-Benævnelse daterer sig fra en Auktion, hvor „Moses Melchior" havde gjort et stort Kjøb; da

Nr. 17. Nr. 19. Nr. 21.

Parti fra Højbroplads.

(Moses & Søn G. Melchior).

Aktionarius spurgte hvem Kjøberen var og der blev svaret „Moses Melchior & Søn", lød atter Spørgsmaalet: — „ja, hvilken Søn?" (Moses Melchior havde 12 Børn). Da det saa blev oplyst, at Sønnen var „Gerson Melchior", var der intet i Veien for at modtage Buddet; Aktionarius sagde blot: „Saa skriver vi „Moses og Søn G. Melchior", og saaledes fik Firmaet Navn.

Fra Aaret 1802 findes et Bodmeriabrev fra Heinrich von Eynen Ober-Doktor med Skibet Dannebrog, destineret herfra til Bengal i Ostindien og tilbage her til Staden, udstedt til Moses & Søn G. Melchior, og fra 1805 et lignende Bodmeriabrev fra Andreas Leitz, Kahytskok med Skibet „Prindsesse Lovise Augusta", som føres af Capitaine A. Rosenvinge og er destineret her fra Staden til Canton i China.

Ved Stamfaderens Død i 1817 blev Gerson Melchior Ene-Indehaver af Firmaet.

I Januar 1819 autoriseredes Balancebog for Firmaet som indledes med følgende Bemærkning.

„Fortegnelsen af min Balance den 1. Juni 1819, den Dag, som „jeg gik i Compagni med mine tvende Sønner Jacob og Marcus „ifølge Interessentskabs Contract.

Af Balancebogen fremgaar det, at Firmaet har haft en ret betydelig Handel med Tran, Tobak, The, Lærred, Sejldug, Saalelæder, Olie, Hamp, Blaar, Korn og mange andre Varesorter, og Balancen viste, at Firmaet allerede da ejede en for den Tid betydelig Formue.

I Løbet af 1834 Aar havde Firmaet erhvervet adskillige Sejlskibe, saasom: „Prinds Fridrich Carl Christian", „Alexander Magnus", „Mathilde", senere Skibene „Emilie" og „Hirom", som sejlede paa Vestindien, medbringende Varer af alle Slags til Kunderne derude og med Returlast af Sukker, Rom og andre Vestindiske Produkter, alt for Firmaets egen Regning.

Firmaet benyttede Kredit hovedsagelig hos Amsel J. Rée i Altona og hos Conrad Heinrich Donner sammesteds og gjorde betydelige Forretninger i Tobak bl. a. med herværende Tobaksfabriker, som Augustinus, Topp m. fl.

I 1832 rejste Gersons Søn (af 2det Ægteskab), Sally, til Hamborg, hvor han sammen med Bernhard Dehn dannede Firmaet B. A. Dehn & Melchior, som i mange Aar stod i livlig Forretningsforbindelse med Moses & Søn G. Melchior.

I 1834 døde Sønnen Marcus, og Firmaet M. & Søn G. M. fortsattes af Gerson og Sønnen Jakob som eneste Indehavere indtil 1843, da Jakob døde og Gersons Søn af 2det Ægteskab Moritz Gerson Melchior optoges som Kompagnon. I 1845 døde Gerson, og hans Enke, Birgitte Melchior, overtog da Firmaet i Forening med Sønnen Moritz som Leder af samme. — I 1848 optoges Sønnen Moses i Firmaet.

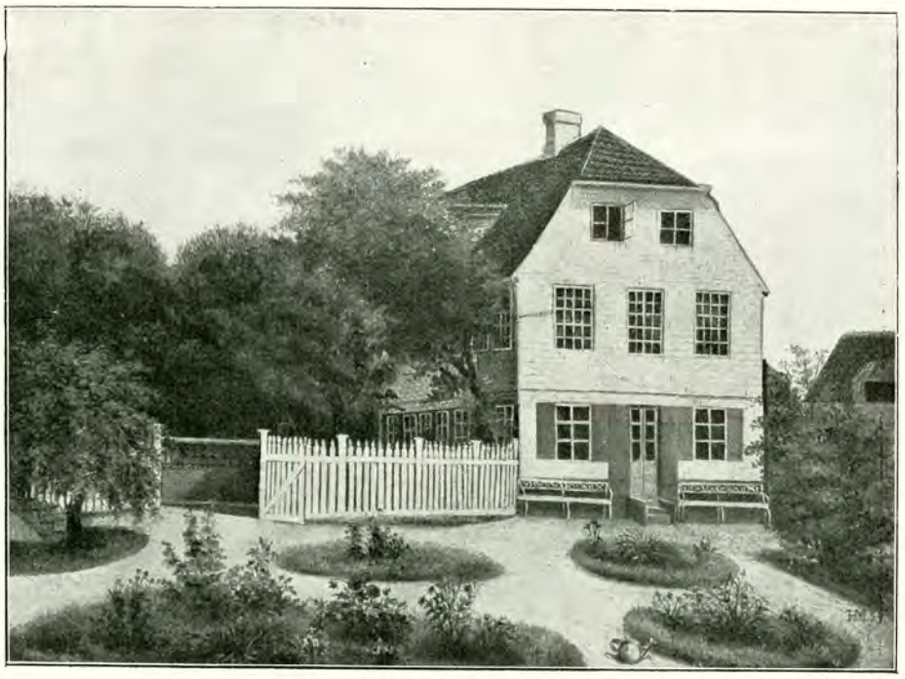

Landstedet „Ventegodt",
som laa uden for Nørrebros Runddel, dér hvor Nordbanen skærer Nørrebrogade, — hvor Stifteren af Firmaet laa paa Landet i 1830erne.

„Gerson Melchior" boede i den store røde Gaard, Amagertorv 11, i mange Aar; han erhvervede den i 1813, boede der til sin Død (1845), og hans Enke „Birgitte Melchior", en begavet, aandrig og fortræffelig Personlighed solgte den i 1856 til Grosserer „S. Seidelin" (se Billed og Text Side 301). „Gerson Melchior" havde i sit andet Ægteskab, med „Birgitte Melchior" f. „Israel", 6 Sønner og 7 Døttre, af hvilke fornævnte Moritz Gerson, Melchior Øjenlæge Nathan Melchior og Moses Melchior, f. 1825, var de mest fremragende. Allerede i 1817, da „Gerson M." efter Stamfaderens Død overtog Ledelsen af Firmaet, var dette anset for et af de betydeligste Handelshuse i Kjøbenhavn. Gjenstanden for dets Virksomhed var, som omtalt foroven, ikke blot Handel her paa Pladsen, men tillige Skibsrederi og betydelige Expeditioner til oversøiske Steder, navnlig til St. Croix i Vestindien. Husets Handelsforbindelser strakte sig vidt. I Aaret 1853 etablerede det en Filialforretning i Melbourne i Australien. Der var dengang Haab om Tilvejebringelsen af en levende Handelsforbindelse mellem Danmark og dette ved de nyopdagede Guldminer saa rige Land. Det var dansk Havre og danske Provisioner som særlig egnede sig for Afsætning derovre. Da imidlertid Produktionen af disse og mange andre Artikler skred saa langt frem i Australien, at Landet kunde forsyne sig selv, hævedes efter ni Aars Forløb denne Filial, som altid med Raad og Daad havde veiledet Landsmænd i disse fjærntliggende Egne.

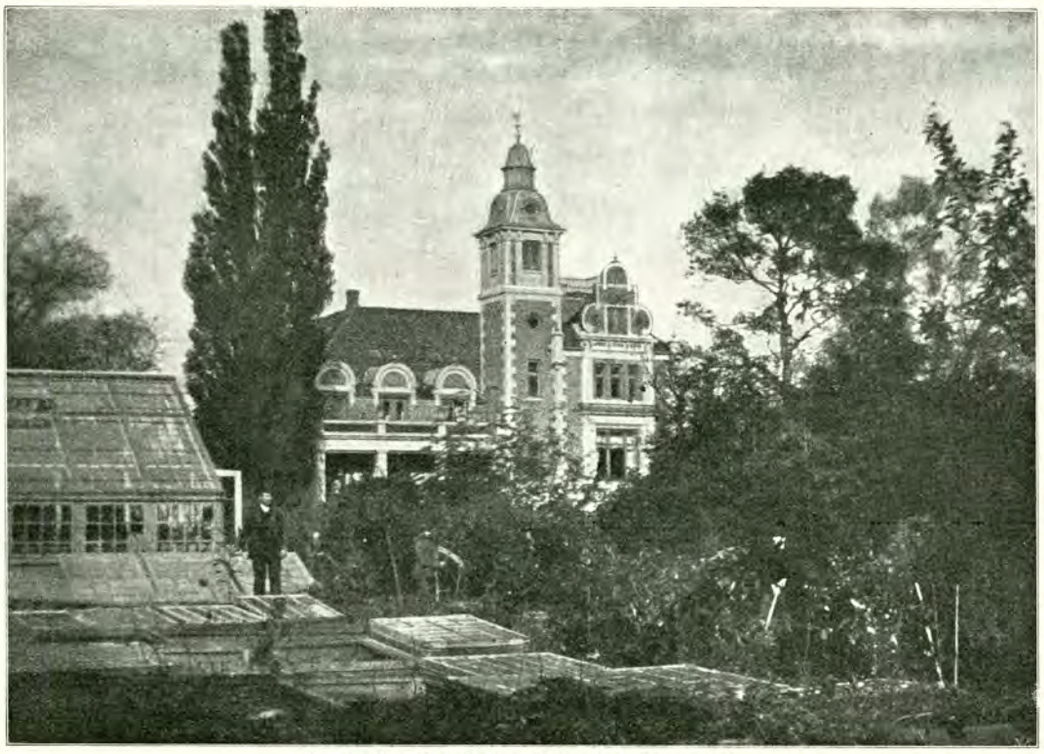

Landstedet „Rolighed" ved Gamle Kalkbrænderi,
hvor Moritz G. Melchior laa paa Landet i 1870erne, og hvor Digteren H. C. Andersen døde.

Forretningen paa Vestindien fik i Modsætning til denne Filial

en betydelig Udbredelse, ikke alene saaledes, at den omfattede alle de danske Øer derovre, men ogsaa paa den Maade, at den blev Husets vigtigste Handelsforetagende. Siden 1834 lod Firmaet bygge flere Skibe, som alle beskæftigedes for Rederiets Regning i oversøisk Fart.

„Moritz Melchior" blev i Aarenes Løb betroet et betydeligt Antal Æreshverv; det vil være uoverkommeligt at opregne dem alle. Tre af Staden Kjøbenhavns Hoved-Omorganisationer fik han en afgørende Indflydelse paa:

1. Grosserersocietetets Kjøb af Børsbygningen som tilhørte Staten. Efter Realisationen af denne Plan, blev det overdraget Melchior i Forening med nogle andre Medlemmer af Societetet at indtræde i den Bygnings-Komité, der forestod Børsens Ombygning, og da den indvendige Restaurering i 1858 var fuldført, blev han valgt til Medlem af Børsens Overbestyrelse. I 1879 paabegyndtes den ydre Restaurering, hvortil han og flere af hans betydeligste Handelsfæller ydede store pekuniære Tilskud.
2. Som Medlem af „Den kgl. Havneadministration" (senere Havneraadet) havde Melchior en meget væsentlig Andel i hele den nye Ordning af Havneværsenet.
3. Dernæst kan vi endvidere takke Melchior for hans Medvirkning til Omordningen af Politiet efter engelsk Mønster med lidt militært Anstrøg. Politidirektør Bræstrup, der havde levet sig ind i de gamle Forhold, kunde ikke ret finde sig i den nye Plan, men Mollerup og Linnemann i Forening med Moritz Melchior støttede den, og Ingen vil kunne benægte dens Holdbarhed i Praxis.

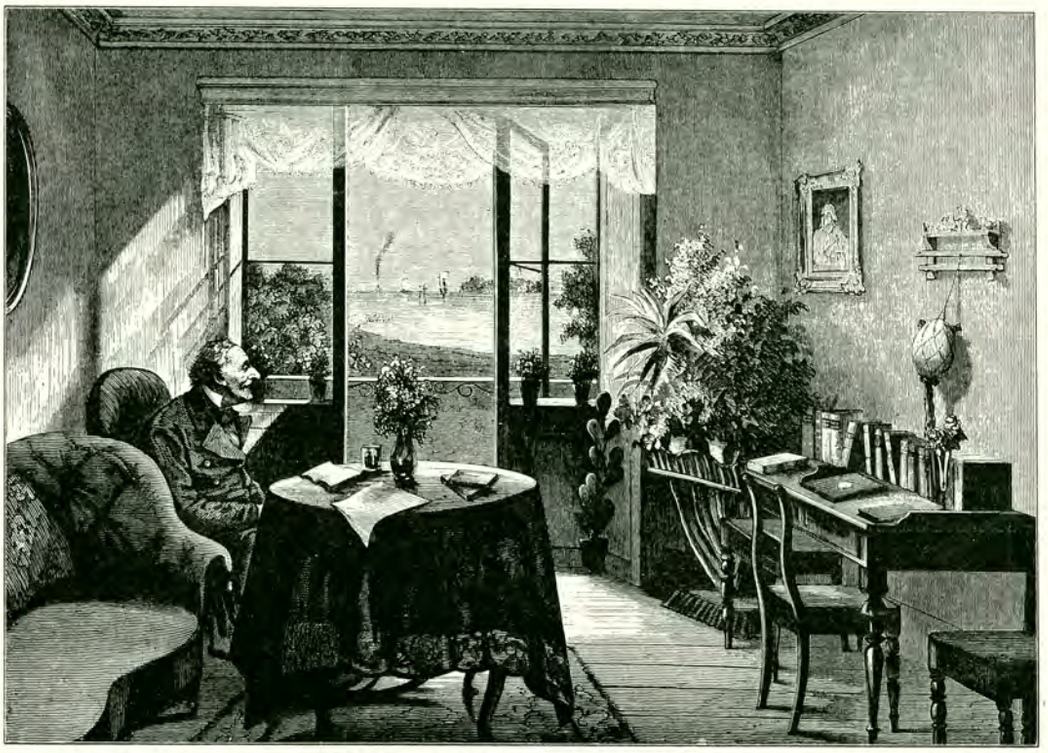

H. C. Andersen i sin Dagligstue paa „Rolighed".

Det var som Borgerrepræsentant (1851—1869) at de to sidstnævnte Hverv faldt i Melchiors Lod; hans mange Forretninger tvang ham til at træde ud af Forsamlingen; han efterfulgtes af sin Broder, Moses Melchior.

I Arv efter sin Fader, der var Medstifter af Søassurance-Selskabet „De private Assurandører", tog Moritz Melchior Pladsen som Medlem af denne Forening og traadte senere ind i Bestyrelsen.

I Januar 1849 blev Moritz Melchior valgt til Medlem af Grosserer-Societetets Komitté, — det var vistnok første Gang at en Jøde fik Sæde her, — i 1873 blev han Komitteens Formand, paa hvilken Post han senere stedse blev genvalgt; under sin Virksomhed her blev det ham overdraget, i Forening med Flere af hans Medkommitterede at afgive Betænkning over adskillige Lovudkast, der senere blev de lovgivende Forsamlinger forelagte. Melchior fremmede de indledende Skridt til Dannelsen af en Fællesrepræsentation for hele den danske Handelsstand, og havde ogsaa den Glæde og Ære, faa Dage før sin Død at se Værket fuldbyrdet og at kunne præsidere i det første Handelsmøde.

I 1857 var Melchior Medstifter af „Privatbanken" i Kjøbenhavn, og var siden da Medlem af Bankraadet; i 1876 valgtes han til dets Viceformand.

I 1863 og 1866 var Melchior Deltager i de nationaløkonomiske Møder i Gøteborg og Stockholm som Talsmand for en ny Ordning af Skibes Maaling, og i 1864 blev han valgt til Medlem af Kommissionen angaaende Skibsmaaling og Skibes Registrering. I 1872 var han Medindbyder til det nationaløkonomiske Møde i Kjøbenhavn og i 1883 var han Vicepræsident ved Søfartsmødet i Gøteborg, hvor han tog livlig Del i Forhandlingerne.

I 1874 valgtes han til Medlem af Bestyrelsen for „Store Nordiske Telegrafselskab".

Naar der til alle disse Hverv føres en Mængde af de forskjelligste mindre Hverv, vil det ses, at det var et saare virksomt og ihærdigt Liv, i Handelens Tjeneste, han udførte.

Moritz Melchiors politiske Virksomhed hørte ogsaa til hans offentlige Fortjenester, skjøndt han selv aldrig følte sig særlig kaldet til denne. I 1866 valgte Kjøbenhavn ham som sit femte Medlem ind i Landsthinget, hvor han nød almén Agtelse i Anledning af sin Dygtighed og Selvstændighed. I 1874 opgav han efter eget Ønske sit politiske Hverv, som han aabenbart, som den varme Patriot han var, mest havde offret sig for af Fædrelandskjærlighed.

Som Medlem af forskjellige Kommitteer i nationale Øiemed (for Niels Juels, Ewalds og Wessels, og H. C. Andersens Monumenter) og paa talløse andre Maader lagde Moritz Melchior sit varme danske Sindelag for Dagen. Han var saaledes ogsaa blandt Indbyderne til at berede Slesvigerne en festlig Modtagelse ved deres Besøg i Kjøbenhavn i Efteraaret 1865, og det var ham, der gav Stødet tilHandelsstandens store Fest for Nordenskjöld, da denne vendte tilbage fra sin Polar-Expedition.

Som Moritz Melchior var en Pryd for sin Stand, saa var han det ogsaa blandt sine Troesfæller, Jøderne. I 1849 valgtes han til Repræsentant for det mosaiske Troessamfund i Kjøbenhavn, i hvilken Egenskab han fungerede i henved fire Aar, det sidste som Repræsentantskabets Formand.

I 1852 valgtes han til Medlem af Administrationen af „Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunster eller Haandværker", og faa Maaneder før sin Død modtog han, til Trods for den liden Tid han havde tilovers, det paa ham enstemmig faldne Valg som Medbestyrer af „Det mosaiske Sygepleieselskab". — Han blev straks valgt til Formand, og i den korte Tid der forløb, fra Overtagelsen af Posten og til hans Død, fik han rig Leilighed til at tilkjendegive med hvilken Kjærlighed han omfattede den nye Stilling.

I sit Testamente viste Moritz Melchior sin Interesse for mange offentlige Institutioner ved følgende Gaver:

1.	Sygehjemmet	15,000 Kr.
2.	Grosserer-Societetet, hvis Renter skulde tilfalde to værdige Grosserer Enker	30,000 -
3.	Det mosaiske Troessamfund	15,000 -
4.	Barnepleieforeningen	10,000 -
5.	Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunster eller Haandværker	10,000 -
6.	Den gjensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbeider	5,000 -
7.	Foreningen til Søfartens Fremme	5,000 -
8.	Sømandsforeningen	5,000 -
9.	Belønnings- og Forsørgelses-Foreningen for Tyende i Kjøbenhavn og Frederiksberg	5,000 -
		100,000 Kr.

Det følger af sig selv at en Virksomhed som den ovenfor omtalte blev hædret af Staten.

I 1862 blev Melchior Ridder af Dannebrog, i 1876 udnævntes han til Etatsraad, i 1878 til Dannebrogsmand og i 1880 til Kommandør af Wasaordenens 1ste Klasse.

Etatsraad Moritz Melchior var en i høi Grad sympathetisk Personlighed, et fint dannet Menneske med en ideel, af sand Humanitet gjennemtrængt ædel Natur.

I sin Familiekreds følte han sig altid lykkelig.

Den 17. Juni 1846 ægtede han sin Kusine Dorothea Henriques med hvem han fik otte Børn, tre Sønner og fem Døttre. Sønnen Grosserer Carl Melchior, er nu efter at Grosserer Moses Melchior ogsaa er død, eneste Indehaver af det gamle Firma.

Mange af vore første Notabiliteter i Aandens Verden vare Etatsraad Melchiors Venner; — Digteren H. C. Andersen, som havde sit egentlige Hjem om Sommeren hos Melchiors paa Landstedet „Rolighed" ved Kalkbrænderiet, kaldte Melchior sin „kjære velsignede Ven, der er saa god og trofast". I dette Hjem døde Andersen.

H. C. Andersen og Maleren, Professor Carl Bloch i „Rolighed"s Have.

Maleren Professor Carl Bloch var bl. a. ogsaa en intim Ven af Melchiors Hus.

Om Vinteren opslog det Melchiorske Hjem sit Paulun i den bekjendte store Bygning paa Hjørnet af „Høibroplads" og „ved Stranden", — det saakaldte „Ploug's Hus", „Fædrelandets gamle Gaard", som saavel Firmaet som Indehaveren, Grosserer Carl Melchior, nu har fraflyttet for i Strandgade paa Christianshavn at fortsætte de store Traditioner fra Højbroplads 21.

Fredag den 19. Septb. 1884 lukkede Etatsraad Moritz Melchior uden forudgaaende Sygdom pludselig sine Øine for sidste Gang. — Hans Hustru overlevede ham til 16. Februar 1885.

Broderen Moses Melchior, som var født 28. Januar 1825, fik sin Kjøbmands Uddannelse hos Firmaet „Jacob Holm & Sønner", og indtraadte i 1848, 23 Aar gammel, i Firmaet Moses & Søn G. Melchior, som han ved sin Død i 1912 besad sammen med Brodersønnen Carl Melchior.

Hans Indtrædelse i Firmaet fik den allerstørste Betydning; han foretog, for at befæste og udvide Firmaets gamle Forbindelser talrige Reiser. Fra 1853—55 opholdt han sig i Melbourne for at oprette og organisere den fornævnte Filial, som han konsoliderede, skjøndt Begyndelsesvanskelighederne var store. Særlig var, som omtalt foroven, Firmaets Forbindelser stærke med vore vestindiske Øer, som det lod beseile med egne Skibe, der besørgede Post og andet for den danske Regering, og som stod i stor Anseelse for deres udmærkede og samvittighedsfulde Udrustning, ligesom ogsaa Førerne vare udsøgte Folk, hvorfor det regnedes for en stor Anbefaling at have „ført Skib for Melchior".

Moses Melchior havde ofte besøgt dansk Vestindien og fattede stor Interesse for Befolkningen derovre. Han lod senere paa den smukkeste Maade denne Interesse raade og havde en væsentlig Andel i Bestræbelserne for at bringe Øerne op til fornyet Velstand.

Han var Medlem af Grosserer-Societetets Komité fra 1885—1904, af Sø- og Handelsretten fra 1883—1905, af Borgerrepræsentationen fra 1869—1884. — Han var Medlem af Bestyrelsen for „Det store Nordiske Telegrafselskab", „4de Søforsikringsselskab" og af Plantageselskabet „Dansk Vestindien". Af velgjørende Selskaber, i hvis Ledelse han var Sjælen, maa nævnes Præmieselskabet for den mosaiske Ungdom, Sygepleieselskabet for det mosaiske Troessamfund, Centralkomiteen, Fængselshjælpen, Arbeidernes Byggeforening, Hjemmet for arbeidsløse blinde Kvinder, Kjøbenhavns Understøttelsesforening og ikke mindst „Julemærke"-Komitéen. Han var den første, som Postmester Einar Holbøll henvendte sig til ved Starten af „Julemærkeideen", hvis Formaal han fuldt ud sympatiserede med og støttede til sin Død. — Men der findes neppe det velgjørende Selskab af mere fast eller mere forbigaaende Karakter, eller den Indsamling, — kort sagt neppe noget godt Formaal, hvortil der samledes Penge ind, hvor „Moses Melchior" ikke var mellem Giverne, — og hvad mere var — Moses Melchior var af de glade Givere, ja han var næsten taknemmelig for at faa Anledning til at være med.

H. C. Andersen, Carl Bloch og Moritz G. Melchior i „Rolighed"s Have.

Denne smukke, filantropiske og samfundsnyttige Virksomhed, der end ikke altid holdt sig til direkte danske Anliggender, men ogsaa i høj Grad kom f. Ex. nødlidende Jøder i alle Lande tilgode, havde i Aarenes Løb lagt en sjelden Anseelse over Navnet „Moses Melchior", som dets Indehaver aldrig havde ønsket prydet med Titel eller Orden. Jævn i sin Færd gik denne gode danske Borger, der indenfor sin egen Nation var en Adelsmand, lige saa sikker paa sig selv og paa sin gode Sag til Kongen som til den ringeste Borger, og begge Steder lukkede hans blotte Navn op for ham, der aldrig havde noget at bede om for sig selv, men kun for andre. Og med Ære og Deltagelse fra alle Lag af Befolkningen stedtes han i November 1912 til Jorden; men man vil længe mindes Navnet: „Moses Melchior".

Et Exempel herpaa meddelte Illustreret Tidende ved hans Død, — det lød saaledes:

„Overrabineren havde fra paalidelig Kilde faaet høiest alarmerende Efterretninger fra Rusland. Paa en nærmere bestemt Dag skulde der anrettes et stort Pogrom, Massedrab af Jøder,

Den nordvestlige Del af Køben

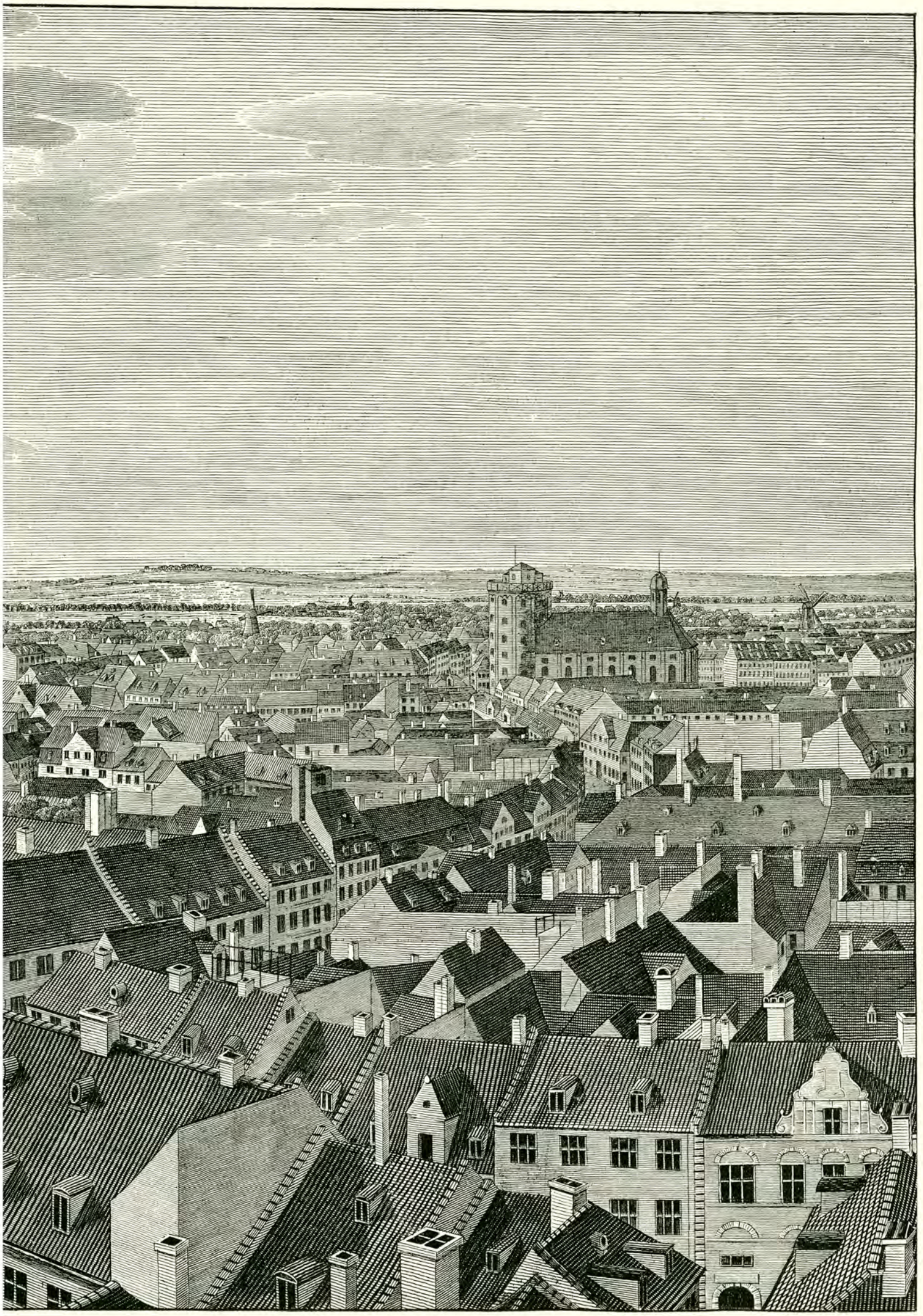

t fra Nikolaj Taarn, — 1845.

Af S. H. Petersen.

Ny Mølle. Kjøbmagergade. Runde Taarn og Trinitatis Kirke. Gothersgades Mølle.

„en af disse sørgelige Forfølgelser, som gaar ud over en Masse „uskyldige Mennesker.

„Det var Overrabinens Tanke, at Moses Melchior skulde gaa „til Kong Frederik og bede ham forsøge at paavirke Czaren, „saa at den planlagte Forfølgelse kunde forhindres. Melchior „raadede Overrabineren til selv at gaa, han var jo dog langt „mere kvalificeret dertil; men denne blev ved sit og Moses Mel„chior søgte Privat-Audiens hos Kougen.

„Kong Frederik hørte opmærksomt paa den gamle Mands Be„retning, men beklagede at maatte afslaa hans Bøn. Det var „en Principsag, at man ikke blandede sig i et andet Lands indre „Anliggender, en Henvendelse derom kunde blive taget særdeles „unaadigt op.

„Ja, Ja" — svarede Moses Melchior, „saa har jeg jo ikke mere „at sige. Jeg vil blot haabe, naar Deres Majestæt paa næste „Fredag læser Morgenaviserne om saa og saa mange ulykkelige „Jøders Drab, at Deres Samvittighed lader Dem have Ro."

„Inden Moses Melchior havde naaet Døren for at gaa, udbrød „Kongen: „Jeg skal skrive og gjøre alt hvad jeg kan!"

„Og nu gjorde jeg vistnok noget", fortsatte Moses Melchior, „som i høi Grad stred imod al Hofetikette, men jeg var be„væget over det Indblik, jeg fik i Kong Frederiks gode Hjærte, „og jeg sagde til ham: „Min Tak er saa ringe en Ting at give „Deres Majestæt, men vil De modtage en gammel Mands Velsig„nelse, saa meddeler jeg den af mit inderste Hjerte.

„Og saa velsignede jog ham. Kongen skrev og vi hørte aldrig „noget til Pogromet!"

De gamle Øine lyste ved Fortællingen — Kong Frederik har heller ikke kunnet værge sig mod dette sjælfulde Blik.

Sine „Minder fra Barndommen og Ungdommen" meddeler Moses Melchior i „Hjemmet"s Julenumer 1911; vi gengive dem i Uddrag:

„Saa langt som 80 Aar tilbage staaer Hjemmet præget i min Erin„dring, og alt som jeg blev ældre, antog Erindringerne fastere Form.

„Min Fader, Gerson Melchior, nød i sin betydelige Virksom„hed som Kjøbmand fortjent Anseelse for sit Retsind og sin „Liberalitet.

„Min Moder, der blev Bedstemoder i en Alder af 36 Aar, var „kun 15 Aar gammel, da hun ægtede min Fader, som fra sit „første Ægteskab medbragte fire Børn, hvoraf det ældste alt var „13 Aar gammel. Hun fordrede Lydighed af os Børn, og imod „hendes Villie følte vi det unyttigt at indvende noget. Men ved „Siden heraf plantede hun tidligt sin Kjærligheds Lære i vore „unge Hjærter, ikke ved at prædike Moral, men ved Exemplets „Magt. Har det ei frugtet, — har vi ikke æret den sjældne Kvin„des Minde, som hun fortjente.

„Min Moder var 21 Aar yngre end min Fader, men deres Ægte„skab var en lykkelig Harmoni. Da min Fader døde i 1845, „havde de været gift i 38 Aar, og i dette Tidsrum havde de ikke „været fra hinanden i 24 Timer. Naar min Fader foretog Reiser „til Udlandet, fulgte min Moder altid med ham, og den Gang „var det ikke saa let at reise som nu.

„Det var et patriarkalsk Hjem!

„Jeg, der er født i 1825, var den næstyngste af Børneflokken; „vi var 12 Børn, kun den ældste Datter var gift. Ved Maal„tiderne samledes vi elleve Børn om det aflange Bord, og Anret„ningen var i al Tarvelighed; til Middag aldrig mere end to „Retter Mad, til Aften lidt tyndt Øl og The med Smørrebrød „uden Paalæg. Der var heller ikke Tale om Paalæg paa Skole„maden. Om Aftenen brændte to Tællelys, — med de obligate „Lysesaxe — paa det lange Bord, hvad man dengang var tilfreds „med. Opdragelsen var vidt forskjellig fra den, der nu er al„mindelig. Vi Børn havde vel vore egne Meninger, men lige„overfor vore Forældre kom disse sjældent til Orde, Forældrenes „Villie var Lov for os. Den nuværende Methode har den For„del, at der er mere Fortrolighed imellem Forældre og Børn, men „det er jo ikke langt fra, at Børnene gjærne vil opdrage deres „Forældre, der ofte ere ilde farne, om de ikke lemper sig der„efter. Som Søn elskede jeg min Fader, men prøve paa at re„formere ham, den Tanke kom mig aldrig i Sind. Jeg var „sex Aar gammel, da jeg kom i Halland Nielsens Skole paa Høi„broplads. Om Sommeren boede vi paa min Faders Landsted „„Ventegodt", hinsides Nørrebros Runddel, der hvor nu Jern„bane Overskæringen (Nordbanen) er. Dengang var der ialt „kun 5 Huse paa Strækningen fra Møllegade til „Ventegodt".

„Det var lang Vei til Skole. Kunde vi for 2 Skilling komme „til at kjøre med en af Mælkebønderne, der ofte kom langveis „fra, saa stod det os frit for, men forlangte Bonden 3 Skilling, „maatte vi gaa.

„Min Faders Kontorpersonale boede i vort Hjem. Bogholde„ren, Peiser, der fra sin Ungdom havde været knyttet til vort „Hjem, stod os alle nær. Da min kjære Moder pludselig døde „en Nat, og han erfarede det næste Morgen, udstødte han et stort „Skrig, blev kort Tid derefter syg, og døde omtrent et Aar efter.

„Vi boede paa Amagertorv 11, i den Eiendom som nu tilhører „Rasmus Nielsen. Min Fader eiede Gaarden lige indtil sin „Død. Vi er omtrent alle født der. Som et Bevis paa, hvor „beskedne Fordringerne dengang var, skal jeg anføre, at Bog„holderen, min yngre Broder og jeg, tilsammen havde et meget „lille Sovekammer paa 3die Sal, hvor der akkurat var Plads til „tre Senge, et Vadskebord og tre Stole. Vi fandt alle tre det „helt tilstrækkeligt. Man kjendte jo ikke den store Luxus, „som nu gør sig gjældende, Middagsselskaber var en Sjælden„hed, man indskrænkede sig almindelig til Aftenselskaber, hvad „der havde det Gode, at Forældrene var mere sammen med deres „Børn end nu.

„Hver Søndag gik min Fader og jeg ud paa Toldboden for at „se „Caledonia", Post og Passager Damperen, der kom fra Kiel, „det var en stor Begivenhed. Fra min Ungdom mindes jeg „ogsaa, hvilken Opsigt den første Omnibus vakte. Paa Grund „af sin røde Farve bar den Navnet „la dame rouge"; den var „indforskrevet fra Udlandet, og da den fra Toldboden kjørte gjen„nem Byen til Vognmanden i Helliggeiststræde, var Amagertorv „sort af Mennesker, som vilde se Vidunderet. I den første Tid „drøftede man ivrigt, hvorvidt det var passende, at Damer be„nyttede Omnibussen. Der var ogsaa mange Betænkeligheder „da Jernbanen fra Kjøbenhavn til Roskilde blev planlagt. Vogn„mændene jamrede over, at de vilde blive ruinerede; andre vare „bekymrede for, at Banen ikke skulde kunne betale sig: Hvor „skulde den dog faa Passagerer fra, naar som Regel ikke engang „den Wienervogn, der var Extravogn for Diligencen, var fuldt besat.

„I mit 16de Aar kom jeg paa Kontoret hos det ansete Firma, „Jacob Holm & Sønner", som var grundlagt af den gamle, emi„nent dygtige Chef, Jacob Holm. Om Morgenen maatte jeg møde „paa Kontoret til den Tid, da Arbeidet begyndte paa Skibsværf„tet ligeoverfor Kontoret i Strandgade, — det var Kl. 6 Morgen „de 7 Maaeder af Aaret, og i de øvrige 5 Maaneder varierede „Tiden fra Kl. 6 til Kl. 8 Morgen. En halv Time før Arbeids„tidens Begyndelse mødte min gamle Principal paa sit Privat„kontor, der stødte op til Hovedkontoret. Kom jeg 5 Minutter „efter Tiden, blev jeg hilst „Godmorgen", og Døren til Privat„kontoret lukkedes mindre blidt i. Vor daglige Arbeidstid var „omkring 14 Timer, men jeg har aldrig fornemmet, at Arbeidet „har skadet mit Helbred.

„I to for mig lærerige Aar var jeg hos Jacob Holm, da øn„skede min Fader mig hjem i Anledning af min ældre Broders Død.

„I 1844, da jeg var 19 Aar gammel, foretog jeg min første „Reise som Kjøbmand, den gjaldt Flensborg, hvortil der var kommet „en Ostindiefarer, som jeg skulde see at træde i Forbindelse med. „Kl. 9 Aften afgik Diligencen fra Postgaarden paa Kjøbmager„gade. Naar man kom ind fra denne Gade, var der tilvenstre i Gaarden et Værelse for de Afskedtagende. Hele Familien var „mødt for at tage Afsked med mig; jeg husker at Diligencen „kjørte gjennem Ringsted Kl. 5 om Morgenen, og at Reisen til „Flensborg varede et Par Dage.

„Jeg forblev boende hos min Moder, indtil jeg i 1853 reiste til „Australien. Min Bortreise blev udsat nogle Maaneder paa Grund „af Koleraen; dengang boede vi paa Rygaard, nær ved Lunde„huset. Naar vi om Morgenen tog ind til Byen mødte vi den „ene Arbeidsvogn efter den anden med Ligkister opstablede paa „Fjælene, — man gik i den Tid i en eiendommelig Spænding og Uro.

„Efter Epidemiens Ophør tiltraadte jeg min lange Reise. Men „Moder døde, til min Sorg i 1855, medens jeg var paa Vei fra „Australien til Indien. Hendes Børn lod paa Gravstenen indriste „følgende Ord, som kortelig gjengav hendes Livs Facit:

„Din Vandring var Velsignelse
Saa er Dit Minde"

M. Melchior.

Ovenstaaende Oplysninger er for Størstedelen velvilligst meddelt „Før og Nu" af Grosserer Carl Melchior, som nu som eneste Indehaver opretholder det gamle Firmas Traditioner, og hvis Søn, Harald Rhaphael Melchior, som har Procura i Forretningen, forhaabentlig maa blive dets Leder i 5te Generation.

(Fortsat fra Side 31.)

indlogere ham i Vigant Michelbechers Gaard, der nu tilhørte hans Svigerson Grosserer Vilhelm Edinger. 19. Juli fik han kongelig Ordre til inden næste Dags Aften at rydde sin Gaard, medens det befaledes Byens Præsident og Politimester „straks og uden Ophold" at skaffe det nødvendige Bohave til Laans hos Borgerne.

Den 23. Juli kørte Zaren og Zarinden i højtideligt Optog og under Kanonsalut op til Københavns Slot og om Aftenen efter endt Gilde — enten ad Stormbroen eller ad Tøjhus- eller Prinsebroen, der bægge var opført under Christian V — over i den dem anviste Bolig, der maa siges at have været meget anselig. Alene i Stueetagen var der femten Værelser; i anden Etage var der flere store Sale. Alle Rummene var prægtigt udstyrede, flere f. Eks. med Gyldenlæders Tapeter. I Haven stod otte Laurbærtræer, en Mængde fremmede Træer og Planter, Masser af Blomster og to Lysthuse, det ene endda med Kakkelovn. Til det tænke os Kanalen og Landingspladsen med Trappen ud for nuværende Prinsens Palais opfyldt af Baade og af en broget Skare af Mennesker fra Zarens store Rige.

En Samtidigs Beskrivelse af den mægtige Russerzar er vel værd at tage med paa dette Sted. Ved hans Ankomst og Afrejse saa vel som hele Tiden under hans Ophold her var han iført „en gammel, plettet rød Kjole af gement groft Klæde, gjort som en Skipperkjol, med smaa Opslag og til at knappe tæt op i Halsen. En hvid Lærreds Trøje med hvide Traadknapper og ingen Vest. Bukserne var af brunt Klæde og gjort til at binde under Knæerne og paa Benene et Par graa Strømper, der ikke var bedre end de, vore Jyder sælger paa Torvet. Knæbaandene var af sort Læder med Messingspænder. Om Halsen en smal Hørlærredsklud, som var snoet om og foran stukket inden for Trøjen. Foran Halsen havde han en stor Sølvknap med en Glassten i, men hverken

Parti af Amagertorv under den store Brand 1795.

Østergade. Store Lækkerbidsken. Kirkestræde. Højbrostræde.

Kejserlige Ægtepars Sengekammer var der anskaffet en stor Fransk Seng med Omhæng af karmoisinrødt Silkedamask, underforet med hvidt Taft med „skildrede Buketblommer" paa, seks Stole med grønt Gyldenlæder, et indlagt Nøddetræs Bord, Gueridons og Lampetter o. s. v., o. s. v.

Paa den anden Side Kanalen, lige over for Zarens Bolig, var der i Hast opført en corps de garde, der blev besat af Livgarden, hvorfra Posterne foran Porten og inde i Gaarden blev besat og hvor Vagtparaden daglig trak op med flyvende Fane og klingende Spil.

Der har været noget at se paa og undres over for Københavnerne i de Dage. Zarens Følge var saa stort, at det maatte fordeles hos ikke mindre end 116 Borgere inde i Byen og hos 26 uden for. Ude paa Fælleden samledes i Løbet af Eftersommeren 30,000 Mand Russiske Tropper, og en stor Flaade af Danske, Russiske, Engelske og Hollandske Orlogsskibe laa paa Reden. Det var nærmest af Hensyn til Flaaden og den lette Forbindelse med denne ad Frederiksholm Kanal og Havnen, at Vigant Michelbechers Gaard var bleven valgt til Bolig for Zaren. Og vi maa

Mansjetter eller Halværmer, saa man kunde se den grove Skjorte langt inde paa de brune Arme. Om Livet havde han et Gehæng af en gammel anløben og forslidt Gallon, hvori han bar en Huggert, der var mere lig et Bøddelsværd end en Kaarde, og i Haanden en stor, tyk Stok med en Læderrem; paa Hovedet bar han en Kasket, overtrukken med grøn Voksdug og ellers gjort saaledes, som Jægerne nu bruger dem. Hans Haar var sort, krøllet og vel flettet — og dette var denne berømmelige Herres ganske Stads".

En anden Samtidig giver en ganske lignende Beskrivelse af hans Optræden, men har aabenbart haft Øje for, at der var noget mærkeligt ved denne Mand. Han tilføjer de betegnende Ord, at han „saa ellers ikke ilde ud". Peter den Store var nu ikke et ganske almindeligt Menneske.

En halv Snes Aar senere, da Ombygningen af Københavns Slot stod for Døren, købte Frederik IV Vigant Michelbechers Gaard og overlod sin Søn Kronprins Christian (VI) den til Bolig under Ombygningen. Senere i 1743, da der under Christiansborg Slots Opførelse maatte findes en Bolig for den nyformælede Kronprins

Frederik (V) og Louise af England kom Gaarden paa ny i Forslag, men blev fundet for uanselig. Kronprinseparret fik derfor anvist Bolig paa Charlottenborg, og i 1743 og følgende Aar blev Michelbechers gamle Gaard ombygget. Arbejdet blev paabegyndt af Hofbygmester Nicolai Eigtved og fuldført af Thurah. I 1758 stod „Prinsens Palais" eller — som det endnu hedder officielt „Palais'et i Kalveboderne" — færdigt i alt væsentlig, som det staar endnu.

I nogle Aar tjente det som Bolig for Dronning Sophie Magdalenes Søster Enkehertuginde Caroline Sophie af Ostfriesland og for Prins Carl af Hessen og senere hen som Fribolig for en Del fornemme og højtstaaende Personer — bl. a. for Statsminister Høegh-Guldberg. Naar Folke vittigheden i den Anledning gav det Navn af „de Adeliges Vartov", maa det antages, at det hos Palais'ets Beboere ikke altid har været saa stort med Formuen som med Fornemheden.

Fra Midten af forrige Aarhundrede fik Palais'et Betydning som Hjemsted for flere af de betydeligste af vore offentlige Samlinger som Oldnordisk Museum, — nu Nationalsamlingen I. og II. Afdeling, Ethnografisk Museum, Mønt- og Medaillesamlingen, Kobberstiksamlingen og Antiksamlingen.

Ogsaa Landhusholdningsselskabet, Videnskabernes Selskab og Højesteret har haft Hjemsted i Prinsens Palais.

Af andre anselige Gaarde i denne nye Bydel maa nævnes i Stormgade Generalbygmester Lambert van Havens Gaard — der senere blev ombygget og nu er det Harboeske Fruekloster — samt Hofmarskal Ulrik v. Lützows Gaard, der ligeledes er ombygget og fra Midten af det 18. Aarhundrede tilhørte Slægten Holstein og hed det Holsteinske Palais, der efter adskillige Omskiftelser blev Hjemsted for Landbygningernes Brandforsikring. Lige overfor, paa den anden Side Gaden, laa Stiftsbefalingsmand Greve v. Rabes Gaard, hvor siden Døvstummeinstitutet en Tid fik sin Plads.

Ved Frederiksholms Kanal, imellem Ny Vestergade og Ny Kongensgade, laa det Plessiske Hotel, der 1758 gik over til Slægten Knuth og forlængst er nedrevet. Og endelig laa paa det sydlige Hjørne af Ny Kongensgade og Frederiksholms Kanal den smukke, røde Gaard, som nu ejes af Greve Frijs.

En Følge af Opfyldningen af Mølledammen paa Vandkunsten og dens Afløb ud til Sundet, den nuværende Kanal, var Anlæget af en ny Gade, der langs Kanalen forbandt Gl. Strand med den nye Gade langs Frederiksholms Kanal. Den fik Navnet Nybrogade efter en smal Træbro, der efter Løngangens Nedbrydning og som en Erstatning for den, saalænge Opfyldningsarbejderne mod Vest stod paa, blev lagt omtrent for Enden af Knabrostræde over til Slotsholmen. Foreløbig var den nu ikke egnet tilFærdsel, idet Pladsen mest benyttedes til Oplag af Tømmer og andet Bygningsmateriale.

Nr. 20 (Simonsen & Weel). **Ejendommen Købmagergade Nr. 18,** hvor Schucani & à Portas Kafé siden 1867 har haft sine Lokaler. I 1896 solgtes Ejendommen til Direktør Ernst Bojesen, som Aaret efter nedrev den og opførte den Ejendom, som ses paa næste Side.

Vi staar nu ved Midtpunktet for Københavns Handelsliv i Middelalderen, Strækningen fra Højbro til Knabrostræde, Byens gamle Havn — den Havn, der — til Forskel fra Oldtids-Markedspladsen Havn med Gamle Bodehavn Øst for Nicolai Kirke — gjorde Absalons By længere mod Vest til Købmannehavn. I Navnet Læderstræde har vi endnu et ved daglig Udtale fordrejet Navn paa Byens middelalderlige Havnegade, idet denne Gade oprindelig hed Ladbrostræde — Strædet der førte hen til Ladbroen, d. e. Skibsbroen. Om Navnet kommer af den Bro, hvor Skibene ladede og lossede eller om det betyder Stenbroen, faar staa hen. Ogsaa en Del af nuværende Kompagnistræde har tidligere baaret Navnet Ladbrostræde; selve Skibsbroen maa sikkert have ligget mellem Hyskenstræde og Knabrostræde, hvor Strømmen fra Mølleaaen skaffede nogenlunde dybt Vand, sandsynligvis paa Strækningen mellem Snaregade og Nybrogade, hvor omtrent Kystlinien i Middelalderen har gaaet. Her laa ogsaa, i selvfølgelig Nærhed af Skibsbroen, Byens ældste Vejerbod, imellem Knabrostræde og Gl. Strand.

Uden for Ladbro, omtrent midtvejs i Sundet mellem Byen og Slotsholmen, laa der en lav langstrakt Holm; saa længe der var rigelig Vand i Aaløbet og deraf følgende Strøm, var der Vand-

dybde nok mellem denne Holm og Byen for Datidens lette Skibe, til at lægge til Bolværk her. Men efterhaanden som Bebyggelsen voksede og en stedse større Mængde Affald blev kastet i Aaen, samtidig med at Strømmen blev standset og Vandets Løb blev hæmmet, sandede Sundet til mellem Holmen og Land. Ladbro forsvandt i Begyndelsen af 1400-Tallet og Skibenes Losse- og Ladeplads fulgte med den nye Kystlinie og rykkede samtidig længere og længere mod Øst, forbi Højbro og til sidst under Christian IV ud i den store Strøm. Holmen blev landfast og Naboløs fik baade Naboer og Genboer.

Det var en Selvfølge, at de københavnske Købmænds Hovedkvarter „Det Danske Kompagni" fik sin Bygning i Nærheden af Skibsbroen. Det laa i nuværende Kompagnistræde Nr. 16 og gik ud med sine Bagbygninger til Brolæggerstræde (Nr. 5).

„Det Danske Kompagni" var et Gilde, et Broderskab — det blomstrer endnu som det kgl. Danske Skydeselskab og Københavnske Broderskab — og ved højtidelige Lejligheder aabnede det gæstfrit sine Døre for Byens gode Mænd, der ogsaa kunde byde højtstaaende Embedsmænd, Adelige Herrer, ja selve Kongen og Dronningen til Fest. Bygningen omtales første Gang under Christopher af Bayern, men har utvivlsomt været mange Aar ældre. En Indskrift, der blev anbragt paa Huset i 1592, berettede med sær Foragt for enkelte Ords Kon:

Denne Hus kaldis den Danske Compagni
For Bröderskab som boer der udi.
Hellig Trefoldigheds Laug kaldis det oc med Ære,
Derfor bør ingen u-ærlig der at være.
Gud giffue dennem alle, som her gaa ind oc ud,
At elske hverandre af Sind oc Hu.

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCANT
DISCORDIA MAGNAE DILABUNTUR
1591

Den ombyggede Ejendom Nr. 20. **Ejendommen Købmagergade Nr. 18,** Fot. „Før og Nu".
som opførtes af Direktør Bojesen i 1897 og hvor Firmaet Schucani & à Porta fremdeles fortsætter Forretningen.

(d. e. ved Enighed kan der af Smaat blive noget stort, ved Uenighed bliver store Sager til intet).

Af en gammel Opskrift fra 1592 faar man kortelig Besked om Husets Bestemmelse: „Udi dette Kompagni er holdt i mange Aar Hellig Trefoldigheds Laug og Broderskab, Juledrik, Pinsedrik og Papegøjekonges Gæstebud indtil Aar (Aarstallet er ikke tilføjet), da er og siden holdt de fornemste Brylluper derudi. 1676—1679 blev det brugt til Svenske Fanger".

Før Reformationen kunde man paa forskellige Festdage se Brødrene gaa i Procession fra Kompagnihuset med tændte Lys til Vor Frue Kirke eller Helligaands Kirken. Og lidt af den gamle Glans og de gamle Dages Lystighed var der endnu over Fastelavnsgildet, hvor der blev spist og drukket i Kompagnihuset, medens hele Byen „løbFastelavn" i Mummeklæder og Haandværkssvendene mødte formummede paa Kompagniets store Sal og drak deres medbragte Øl, medens der blev danset en gammel symbolsk Danseleg, der forestillede Vaarens Herredømme over Vinteren.

Ved Majfesten red de yngre Brødre ud fra Kompagnihuset med spraglede Baand og Flitterstads for at hente „Maj", d. e. grønne Grene, hjem til at pynte Kompagnihusets Sal med. Men Borgmestre, Oldermænd og nogle af de gamle Majgrever skulde ride ud fra Hoben og kejse en til Majgreve, som ikke havde været det tilforn, og hans Hat blev til Tegn paa hans Værdighed smykket med en gylden Krans til en Værdi af 2 Rdl. Og alle Brødre skulde møde med deres Hustruer og Døtre og gøre sig glade med deres Majgreve, ja det kunde hænde, at Kongen selv „forydmygede sig" og kom til Majgrevegilde ligesom til andre af Borgernes Gilder paa Kompagnihuset. Det var f. Eks. ved et borgerligt Bryllup paa Kompagnihuset 27. Februar 1613, at Christian IV saa den Bremerholm Skriver Anders Hansens smukke Datter Karen og blev saa forelsket i hende, at han tog hende med over paa Slottet med det samme, — Længangen var jo heldigvis allerede farbar.

Nybrogade er en af de faa Gader i København, der har bevaret sit gammeldags Præg. Huset paa det vestlige Hjørne af Knabro-

stræde hed endnu i Slutningen af 1700-Tallet Fiskerhuset; paa det andet Hjørne ligger endnu den smukke Bygning, der blev opført efter Branden 1728 og indrettet som Assistenshus. Længere mod Øst mellem Nybrogade, Snaregade og Gl. Strand laa og ligger endnu Geheimeraad Berckentins store anselige Gaard. Den mistede dog snart sin adelige Fornemhed og gik over til at blive en slet og ret Hattefabrik, drevet af Franskmændene Douillac & Cuny og et af de store industrielle Foretagender, som Staten til ingen Nytte ødslede Masser af Penge paa. Fabrikken gik ind og Bygningen blev benyttet som Assistenshus fra 1753 (det er nærmere omtalt foran.

Gammel Strand bevarer endnu ved sit Navn Mindet om hin Tid, da det raske og friske Sømandsliv udfoldede sig midt inde i Byens Hjærte i Stedet for som nu at være forvist til dens Udkanter. Her var endnu i Christian IIIs og Frederik IIs Tid og i Christian IVs unge Dage Byens egentlige Havn. Vel kunde de store Skibe ikke gaa gennem Højbro og lægge til ved Bolværk; de maatte ankre ude paa Strømmen og losse deres Varer i Pramme, men disse førte atter Godset ind til Vejerhuset, som Christopher Walkendorff — til Afløsning for den gamle middelalderlige Vejerbod i Snaregade — havde opført 1581 i Stranden ved Vragerbroen og -huset Øst for nuv. Assistenshus. Disse Bygninger blev først nedrevet i 1857 og laa dengang med deres yderste Gavl i Flugt med Bolværket; men i 1581 blev de bygget ud i Stranden, — „hvor intet Menneske havde troet, at der kunde staa Hus". Med andre Ord: endnu dengang og langt senere var Sundet meget bredere end den nuværende Kanal og Gaden Gl. Strand, som Følge deraf, et tilsvarende Stykke smallere. Der har sandsynligvis endnu paa Christopher af Bayerns Tid ikke været nogen synderlig bred Færdselsvej mellem Husrækken og Bolværket, hvor Skibene laa fortøjet. Det fremgaar af et Udtryk i den af ham givne Stadsret, der virker som et Maleri i Lighed med Billeder af Tyske Bryggen i Bergen: Ingen maa lægge sit Skib i Vinterleje ind for anden Mands Dør.

Ejendommen Købmagergade 20, Hj. af Silkegade, Aar 1900.
Ejendommen nedrevet i 1907—08 og erstattet af den Bygning, som ses Side 41.

I Husrækken, omtrent lige over for Vejerhuset, laa „Hofmesters Gaard", d. v. s. Walkendorffs Bolig, der svarer omtrent til nuværende Nr. 44—46. Den blev senere overtaget af Ostindisk Kompagni, Rederiet for de store Skibe, der gik paa de lange Rejser. Paa den anden Side Vandet laa — mellem Slotsholmen og Land — Skarnholmen, paa hvilken nu Thorvaldsens Museum er bygget. Der havde Borgerne deres Bradbænk og Kølhalingsplads. — hvilket altsaa omtrent svarer til de nuværende Skibsværfter paa Rævshalen, om end i mindre Maalestok.

Det var naturligt, at Byens fremragende Handelsmænd særlig slog sig ned i dette Kvarter, som laa saa nær ved Handelens Livsaare, Københavns Havn. I Middelalderen finder vi — paa Hjørnet af Snaregade og Knabrostræde — Slægten Snares Gaard. En Søn af den ansete Købmand Erland Snare, Henrik, blev halshugget i Hamborg med Klaus Kniphof, hvorom foran er talt. Under Frederik II boede Byens største Købmand Marcus Hess i Snaregade, mellem Knabrostræde og Vejerhuset, og hans Hus var fornemt nok til, at det Svenske Gesandtskab i 1563, hvorom der er fortalt ved Vesterport, kunde tage Bolig her.

Marcus Hess var en stor Skibsreder, havde som alle Købmænd dengang sejlet til Søs i sine unge Dage og lært Verden og Livet at kende. Han havde Skibe paa Island, Rusland og Spanien og det var ikke bare Smaating og dagligdags Sager, de havde med hjem. Han kom 1559 i Forbindelse med Kongen i Anledning af nogle skønne tyrkiske Heste og en arabisk Sadel, som et af hans Fartøjer havde bragt hjem, hvilket var kommet Kongen for Øre. Og nu tilskrev Majestæten ham og bød ham komme til Nyborg med disse Herligheder, da Kongen, om han syntes om dem, agtede at købe dem.

Det blev Begyndelsen til mange gode Forretninger, der bragte Ære og Rigdom til Huse; men desværre for Marcus Hess, der var bleven Borgmester, kom han ogsaa i Forbindelse med „Grotfyrsten af Moscovien", og den russsike Handel, som han drev med stort „Eventyr", d. v. s. Risiko, tillige med omfattende Spekulationer, bragte Marcus Hess Tab paa Tab, saa han endte som en fattig Mand, og det var sikkert et meget godt Valg af Teksten til hans Ligpræken, naar Hr. Jonas Jacobsen ved hans Jordfæstelse i Helligaandskirken 1590 talte over Jobs Bog 1. Kapitel.

En anden af Byens Storhandlende og fremragende Mænd, var Flensborgeren Hans Nansen, der ejede nuværende Nr. 6 i Snaregade. Han havde ligeledes været farende Handelsmand, kom ganske ung i det Islandske Kompagnis Tjeneste, blev Raadmand og Borgmester — efter, som Tugt og Høviskhed fordrede det, længe at have undslaaet sig for at tage imod en saadan Ære, og drev betydelig Handel og Skibsfart.

Men han havde ogsaa Sans og Interesse for andet og udgav i 1633 en Bog under Titlen: Compendium Cosmographicum, der oplevede hele fire Oplag og gav en kort Fremstilling af Astronomi, Fysik, Geografi, Sømandsskab og Kronologi.

Hans fremskudte Stilling under de store Begivenheder, der indledede Regeringsforandringen i 1660 og i Udviklingen derefter, viser, hvilken Anseelse han nød hos Byens Borgere. Smukkest optraadte han som disses Fører, da han — paa Rygtet om Carl X Gustafs Fredsbrud og Landgang ved Korsør, paa Københavns Slot stod frem og tilsagde Kongen paa Borgernes Vegne, at de vilde vove Gods og Liv for deres Konge, saa at det skulde blive aabenbart for alle, hvilket Hjærte Borgerstanden i København bar for sin Konge, og at det var Falskhed og Løgn, naar nogen havde dristet sig til at sige, at Kongen skulde blive nødt til at slutte Fred, eftersom Borgerskabet ikke var til at lide paa.

Hele Husrækken igennem, fra Naboløs til Højbrostræde, finder vi lutter Navne paa kendte og ansete Handelsmænd, de fleste drev det til at blive Raadmænd og Borgmestre. I Nr. 46, en Del af den gamle Hofmesters Gaard og senere Ostindisk Kompagnis Hus, boede 1645 Griffenfeldts Morfader, Peter Motzfeld, der var en stor Vinhandler, gennem hvis Kælderhals der var et livligt Rykind af Gæster, der ikke alle gik lige saa stø paa deres Ben, naar de kom op fra Kælderen, som før de gik ned.

I en anden Del af Hofmesters Gaard boede 1645 den kejserlige Resident.

Ogsaa en Kvinde med et berømt Navn finder vi her, travlt beskæftiget med Handel med Krydderier og alskens fine Ting

Det var Cornelle d. v. s. Cornelia v. Mander, den berømte Kunstner Karel van Manders Mor.

Den nævnte Husrække var ikke hel og ubrudt som i vore Dage. Hvor man nu finder Huset Nr. 34, gik en Smøge fra Stranden op til Læderstræde, oprindelig lukket med en Port i begge Ender. Den hed „Nissegangen" —, de omtalte Porte blev i 1639 efter Statholderens Befaling hugget ned, og Strædet forsvandt ved Branden i 1795.

Gaarden paa Hjørnet af Gl. Strand og Højbrostræde tilhørte ogsaa en af Datidens store Købmænd Baltser Condevin. Han hørte gennem sin Moder til de ansete Købmandsslægter Bernts og Schyrmann, — hele den oven for omtalte Husrække her ved Gl. Strand var i det hele taget i Hænderne paa de ledende Slægter inden for Byens Borgerstand v. Ham, Fyren, Motzfeld, v. Mander og flere andre, der saa godt som alle var knyttede sammen ved Slægtskabsforbindelser.

Det kgl. Militær- og Vaisenhus-Apothek (Hj. af Kronprinsensgade) **forinden Ombygningen i Aaret 1902.**

Condevins Gaard, hvor nu det kgl. octroyerede alm. Brandassurance-Kompagnis statelige Gaard pranger, blev i Slutningen af 1600-Tallet omdannet til Gæstegaard under Navn af Bremer-Schlössel og viste over sin Hoveddør, udhugget i Sandsten den Stad Bremens Vaaben: to Tønder og derover to korslagte Nøgler. Den tilhørte Inspektøren over Gadeløgterne i København Hr. Husmann, der ikke synes at have spundet Silke ved sit Løgteinspektorat, eftersom han maatte pantsætte Ejendommen for en Gæld til det offentlige paa 2400 Daler. Ved hans Auktion i 1713 maatte Staden derfor overtage Gaarden, som den fik for 4500 Daler. — Den vilde koste lidt mere nu!

I Maj Maaned 1722 blev Bremer-Schlössel, om hvilket Hotel der ellers ikke vides synderlig meget — paa engang berømt eller kom i al Fald stærkt paa Tale.

En Datter af den Franske Finansmand og Danske Godsejer Jean Henri Huguetan, i 1720 adlet under Navn af Greve af Gyldensten, der tillige med sin uægte Søn Jean Henri Desmercières alt i nogen Tid havde vakt Københavnernes Nyfigenhed, forsvandt nemlig en Dag i den skønne Foraarsmaaned fra Byen.

Det kgl. Militær- og Vaisenhus-Apothek efter Ombygningen.

Det var nu ikke noget helt ualmindeligt i den Familie. Hendes Far var forsvundet to Gange. Den ene Gang fra Paris, hvor han frygtede for Regeringens Efterstræbelser; han var baade en rig Mand, og det kunde være farligt i Paris, og en ubehagelig Mand, ti han vidste for god Besked om mange Ting. Den anden Gang, han forsvandt, var det fra London, hvor alle hans Planer pludselig styrtede sammen, og hvor han efterlod en Skare forbitrede Kreditorer, som sagde, at han havde gjort svigagtig Bankerot og skaffet sin store Formue ud af Landet, inden han selv flygtede i Forklædning, og Kraket kom. Men i Holland, hvor han først tog til, kom han snart paa den grønne Gren, købte store Ejendomme og ægtede en Dame af den berømte Wassenar'ske Slægt.

Men i Holland var det nær gaaet galt. Franske Agenter var ude efter ham. En skønne Dag, da han gik i sin Have og lugtede til sine Hyacinther, bliver han pludselig grebet bagfra. Han vil raabe om Hjælp, men faar en Knevl i Munden, og bliver af fire stærke Mænd en—to—tre baaret gennem Haven, puttet ind i en lukket Vogn og kørt bort. Og han var ikke længe om at forstaa, at Køreturen først vilde faa en Ende, naar Vognen holdt i Bastillens lukkede Gaard.

Og det vilde sikkert ogsaa være gaaet saaledes, om ikke tilfældig Vagten paa en af de sidste Grænsestationer, den Dag var besat af en Deling af de Danske Auxiliærtropper. Og da en skikkelig Dansk Jens fik Øje paa en Mand, som laa bagbunden i Vognen, skreg han Gevalt, og et Øjeblik efter var den bundne Bankier en fri Mand. Og nu valgte han Danmark til sit fremtidige Hjemsted.

Og her var alt gaaet efter Ønske. Men nu skulde han have den Tort, at hans Datter, en veritabel Comtesse, paa egen Haand fortsatte Slægtens Traditioner og forsvandt. — Hvorhen?

Sidst „Frøkenet" var set, havde hun en indtaget en meget beskeden Stilling. Hun sad i øsende Regnvejr paa en aaben Postvogn, ikke engang i en magelig Chaise, men paa et Knippe Hø. Og hun havde en blaa Kappe over sig, — det viste sig siden, at hun havde laant den af en af sin Fars Tjenere.

Saaledes var hun set køre ud ad Vesterport. Men i Stedet for at drage videre ud ad Vest- eller Sydlandet til, til Roskilde eller Køge, havde man set Vognen dreje om ad Farimagsgade og køre ud ad Helsingør til.

Hvad andet end Kærlighed kunde bringe en Grevedatter til i øsende Regn paa en aaben Postvogn med en Tjeners Kappe over sig og siddende paa et Knippe Hø at køre en saadan Omvej som ud ad Vesterport for at komme til Helsingør!

Selvfølgelig kun Kærlighed. Samtidig omtrent forsvandt en ung Mand fra Hovedstaden, en Søn af den spanske Gesandt, Antoine Casado Marquis de Monteleone. Han maatte altsaa være Genstanden for Comtessens ømme Følelser, og ham var det.

Det blev snart oplyst, at den unge Marquis havde boet sammen med en udenlandsk Herre i „Bremer-Schlössel" og dær havde bægge udgivet sig for Købmænd fra Hamborg. Den sidste havde imidlertid været katolsk Præst. Og det var ham, som nu ovre i

Skaane, uden for den forbitrede Faders og den Dansk-lutherske Gejstligheds Rækkeevne, velsignede det unge Pars Forbindelse og gav den Kirkens Autorisation.

Nu blev det galt for Værten, Gæstgiver Henrik Grøper i „Bremer-Schlössel". Han blev ved en Politiretsdom dømt til at aflægge Ed paa, at han ikke kendte Navnene paa de Personer, der paa den og den Tid havde boet i hans Hus og siden havde været med til at bortføre Grev Gyldenstens Datter; yderligere blev han dømt til at gøre sin Ed paa, at han heller ikke havde været vidende om, at den ene af bemeldte Personer havde været katolsk Præst.

Politimester Ernsts Indberetning til Kongen om denne Sag er ikke uden Lune. Paa den høje Rets alvorlige Forlangende havde Værten svaret, skriver Ernst, med at undskylde sig ligesom Klokkerens Kone i Pfalz, da hun blev karesseret af en Spansk Soldat: Kan jeg Spansk? Mindre forstaaeligt føjer han til: Jeg svarede saa skulde I have givet mig det tilkende, som lærte i Rostok fire kunnet være Trængsel. — Det var derfor det Sted i København, hvor man skulde passe mest paa, hvad man havde i Lommen, ti Lommetyvene florerede her, som intet andet Sted. De arbejdede som oftest i det skjulte, saa de gjorde sig ikke gældende i det brogede Folkelivsbillede af Borgere, Fiskere, Søfolk og Fiskekællinger, militære og andre uniformerede Personer, og bredskørtede og pudrede Damer, som færdedes her til Vogns, til Hest, i Bærestol og til Fods paa Baggrund af Børsen, Christiansborg Slot, Kanalen til bægge Sider med sine Skibe, med Sejl los til Tørring, Flag og Vimpler og endelig i Midten den maleriske Højbro med sine Vippegalge, en paa hver Ende af de Dæmninger, der førte ud fra Slotsholmen paa den ene og Byen paa den anden Side.

Disse Brodæmninger var paa bægge Sider optaget af Smaahuse, Boder, i hvilke der blev solgt Galanterisager, Signeter, Briller, Spænder o. lign. — ganske som i sin Tid paa Pont neuf i Paris, London bridge og endnu paa Rialtobroen i Venedig.

Raadhusbibliotheket. Den kgl. Postgaard.

Udsigt gennem Købmagergade Aar 1870erne.

Gamle Huse ved Hj. af Løvstræde. Det kgl. Vaisenhus.

Vaisenhus Apotheket, Hj. af Kronprinsensgade.

Sprog i et Aar, deriblandt var det Spanske. Men Henrik Grøper synes ikke bevidst at have forbrudt sig imod Landets Love ved at huse en saa farlig Person som en katolsk Præst. Og andet kunde han jo ikke tiltales for.

„Bremerschlössel" laa paa det livligste Hjørne i København. Den livlige Færdsel i Højbrostræde er omtalt foran, og her skal kun tilføjes Pernilles spydige Replik til sin Herre i „Uden Hoved og Hale": Naar Herren fastendes vil stikke sit Hoved gennem Vinduet udi Højbrostrædet, betyder det ufejlbart, at en Vogn vil komme forbi. Ti saasom der altid er fuldt af Vogne i den Gade, saa kan det ikke slaa fejl.

Paa dette Hjørne blev Færdslen saa meget mere concentreret, som Passagen her var urimelig smal. Oppe i den anden Ende af Højbrostræde var der kun 6 Alen mellem Rendestenene; naar det i en kgl. Ordre af 1665 hedder, at den liden Bod, som er bygget op til Baltzer Condevins Gaard, skal brydes ned, efterdi Strædet sammesteds er paa det smalleste, kan man forstaa, at der har

Hver Dæmning dannede saaledes ud til Galgen, ved Hjælp af hvilken Broklappen blev vippet op, en Gade, kortere eller længere efter Dæmningens Længde. Og den har i Tidens Løb været meget forskellig. I Begyndelsen af 1400-Tallet, da Højbro — Magna Pons, den store Bro, som den hedder i de gamle paa Latin affattede Dokumenter — blev anlagt, var Brobygningskunsten herhjemme ikke stor. Da gjaldt det at føre en Dæmning fra hver Side saa langt ud i Sundet som muligt, for at gøre Broens Spændvidde saa ringe som mulig. Fra Enden af hver Dæmning byggedes saa en Træbro paa nedrammede Pæle, som tillod Strømmen frit at passere, og i Midten blev der dannet en Vindebro med en Klap til at vinde op til hver Side. Under Christian IV var man kommen saa vidt i Vandbygningskunst, at man kunde føre Dæmningerne længere ud og bygge Broen af Sten. Det skete i Anledning af det store Bryllup i 1634. Senere blev den atter ombygget, idet Strømmen — særlig efter at Opfyldningen paa bægge Sider havde indsnævret Sundet — var for stærk til at nøjes med den

ene Aabning under Vindebroen eller Klapbroen i Midten. Der blev da anbragt en Bueaabning i hver Dæmning. Først i 1878—1879, da Bolværkerne langs Kanalen blev sat med Sten, blev den nuværende Bro bygget, en enkelt Buebro uden Klapper, der giver Strømmen Passage i dens fulde Bredde.

Trods alt, hvad der er ødelagt og forandret i hele det maleriske Billede, som Højbro engang var Midtpunktet i, er Gammel Strand dog endnu, takket være Vandet, Fartøjerne og Fiskerkonerne, stadig det mest ejendommelige, det mest københavnsk prægede Sted i vor By.

Der gaar mærkelige Frasagn om Fiskerkonerne ved Gl. Strand i fordums Tider. Særlig deres Evne til at finde hurtige og rammende Udtryk for deres Tanker og Følelser var berømt, og at have et Mundtøj — eller som det retteligen hed — en Kæft som en Gl. Strands Kærling, var en Vending, som enhver forstod.

Men havde de en hvas Tunge i Munden, saa sad Næverne tilDet begyndte som en politisk Demonstration mod „Grevindens Ministerium", Ministeriet Rotwitt, der i Aarets sidste Maaned havde afløst det nationalliberale Ministerium Hall. Og 17. December gik Frederiksborg Slot op i Luer, hvilket endnu mere opflammede Københavnerne. Højbroplads blev Scenen for Revolten, dels fordi den laa nærmest Christiansborg Slot, hvor Grevinden — hvem Demonstrationerne gjaldt i første Række — boede, og dels fordi ikke mindre end tre Mænd, Konseilspræsidenten (Rotwitt), Indenrigsministeren (Jessen) og Finansministeren (Westenholz) af det Ministerium, som havde vakt Københavnernes Mishag, boede i Pladsens umiddelbare Nærhed, nemlig paa daværende Hotel Royal — nu de Ferslewske Blades Ejendom.

Nytaarsaften, da Optøjerne formede sig som en Demonstration mod Grevinden og Kammerherren paa Slotsbanen og Ridebanen, blev Folkehoben under livlig Brug af Politiets Stokke drevet tilbage over Stormbroen og Højbro. Og havde Politiet ladet det

Raadhusbibliotheket. **Den kgl. Postgaards Facade mod Købmagergade og Walkendorffsgade.**

lige godt paa Skaft hos dem. Dygtige var de og Hjærte havde de i Livet. Det var en Æresbevisning, der maaske nok kunde tage det op med baade Ordenskors og Medailler, som Fiskerkonerne ved Gl. Strand lagde for Dagen for den første af Heltene fra 2. April, Kaptain Lassen paa „Prøvestenen". Naar han, but og mut, om Morgenen gik fra sit Hjem ved Gl. Strand hen til sit Arbejde paa Holmen, rejste Fiskekællingerne sig, alle som en, og nejede for ham.

Højbroplads er først opstaaet efter Branden 1795. Den blev udlagt som Torveplads for Amagerne og andre Gartnere og er mere og mere blevet Blomstertorv. En frisk Sommermorgen er det et af de skønneste og farverigste Steder i Byen.

Pladsen er saa ny, at den endnu ikke kan rose sig af at have nogen Historie. Og dog har Højbroplads været Skuepladsen for den eneste oprørske Bevægelse, København i nyere Tider har at opvise, nemlig Revolten Nytaarsnat 1860, da „Bastillen" paa Højbroplads blev erobret.

bero ved at rydde Pladsen, var der sandsynligvis ikke blevet mere „Revolution". Ti straks efter rygtedes det, at Kammerherren, Grevindens højre Haand, af Frygt for den ophidsede Stemning, var rejst til Udlandet. Og det var netop ham, man først og fremmest vilde have fjernet.

Men naar en Politistok først er draget, er det ligesom med det Sværd „Dyrendal" ikke let at faa den stukket ind. Myndigheden skulde lægges for Dagen, og Københavnerne skulde have Prygl. Og det fik de, langt op i Byens Gader og ud over al Rimelighed.

Men Københavnerne lod sig ikke gaa paa. Nu kunde Grevinden være, hvad hun vilde, men nu skulde Politiet have Klø.

7. Januar — naturligvis en Lørdag — fandt Sammenstødet Sted paa Højbroplads. Først gik det ud over Amagernes og Torvebøndernes Foderkasser, Hestekrybber og Skamler, der blev brudt itu og anvendt som Vaaben mod Fjenden. Og da denne Ammunition var opbrugt, greb man til at rive det lille murede Nødtørftshus ned, der stod paa Torvets Midte. Derved fik man

Kasteskyts i Mængde, som blev anvendt med al Kraft, indtil Politiet gjorde Udfald over Højbro og ryddede Pladsen.

Endnu et Par Dage senere var der fornyede Optøjer og derefter følgende Scener i Politiretten. Men fik „Bastillens Erobring" eller Ødelæggelsen af „Taarnet" paa Højbroplads end ikke politiske Følger, blev disse Optøjer og Politiets over for Byens Borgere udviste Brutalitet dog medvirkende til, at Københavns Politi kort efter blev fuldstændig omordnet.

Længe efter disse Begivenheder, saa længe at man kunde gaa ud fra, at de var glemt, blev der i 1892 ved Majestæternes Guldbryllup rejst en Æreport i Form af et Hymens Tempel paa Højbroplads foran Højbro — omtrent paa det Sted, hvor Didrik Slaghech i sin Tid havde knælet paa sin sidste Vandring —. Grundtanken var vel den, at det høje Brudepar, naar det fra Gudstjenesten i Kirken paa Slotsholmen kom over paa Stadens Grund her skulde modtages af Hymens Genius, der stod paa Toppen af Templet, og tillige af Hovedstadens Magistrat, som stod ved Templets Fod, med Velkomsttale af Overpræsident o. s. v.

Nu havde selve Formand Koch sagt,
at den var netop ideel!
Men skønt Figuren viste — nok sagt,
mored' den Folk alligevel.

Man kunde ogsaa tænke sig, at Absalon og hans Hest helst burde have „drejet Ryggen om", inden Statuen blev opstillet i 1902. Ti den staar saa uheldigt og saa historisk urigtigt som vel muligt. Den Plet Jord, Holmen foran København, hvor han byggede sit Taarn, og som han forsvarede til Held for Land og Rige, vender han sig nu fjendtlig imod, med bister Mine og truende Blik. Kunde han engang blive flyttet lidt højere op paa Pladsen og drejet rundt og maaske ved samme Lejlighed faa en ordentlig Slagøkse i Haanden, i Stedet for den latterlige Køkkenøkse, han har, kunde der blive lidt mere ud af Figuren, end der er, hvor den staar. Og vi kommer dog vel nok engang til at revidere vore offentlige Monumenter og deres Opstilling.

Men Tiden dertil er ikke inde endnu. Den var det i hvert Fald ikke i 1894, da det uheldige Storkespringvand for Enden af

Fot. Tillge.

Udsigt gennem Købmagergade i 1860erne.

Den kgl. Postgaard. Den kgl. Porcellænsfabrik. Rundetaarn. Det kgl. Vaisenhus. Schieltveds Ejendom. Hj. af Klareboderne.

Men medens dette med Magistraten var godt nok, dog kun for saa vidt man kunde gaa ind paa, at Slotsholmens Grund i 1892 ikke tillige var Stadens Grund, var det derimod galt med Hymen paa Toppen af Templet. Ti det var jo netop i Anledning af det lange, af Lykke og Frugtbarhed velsignede Ægteskab, at Højtideligheden fandt Sted. Brudeparret havde jo været lykkeligen fulgt af Hymen i de 50 Aar, der var gaaet, saa det var jo nok lidt underligt at opstille en Genius, der først skulde afvente for at slaa Følge fra den 50 Aars Bryllupsdag. Man kunde jo nok slaa sig til Taals med, at Hymen repræsenterede nu engang Ægteskabet, og det var den eneste plastiske Figur, man havde at anvende ved en saadan Lejlighed. Men det gale var, at man havde stillet Figuren op med Ryggen mod Slotskirken. Det virkede paa en ganske ejendommelig Maade, og et Vers i Aarets „Blæksprutte" (citeret her efter Hukommelsen) løste mangfoldige Københavneres bundne Tanke:

Nede ved Højbro stod et Tempel,
et med en dejlig Engel, som
nok jeg nu tror at for Exempel
skulde ha' drejet Ryggen om.

Højbroplads i 1894 var blevet trodset igennem. Det fik den københavnske Ungdom at vide, som lavede Optøjer rundt om det. Det var maaske ikke nogen ilde Idee, at flytte Absalon op paa Springvandets Plads og flytte det ned midt paa Højbroplads. Der kunde det muligvis komme til at springe efter sin Bestemmelse, hvad det ikke kan, der hvor det staar. Det er jo dog Meningen med et Springvand, at Vandet skal springe, sprudle festligt op i Luften. Derfor maa der være Plads omkring det, saa Folk kan passere det uden at behøve at gaa med Paraply. Og det skulde de kloge Hoveder, der med Vold og Magt vilde have et „Springvand" sat op paa dette Sted, have betænkt i Tide.

Mod Vest udgaar fra Højbroplads Læderstræde, der indtil Branden 1795 udgik fra Højbrostræde.

Det er foran omtalt, at Læderstræde — en Tid kaldet Lærstræde — er en forvansket Udtale af det oprindelige Navn Ladbrostræde — Strædet, der førte til Ladbroen eller Skibsbroen. Men medens det i vore Dage for os, der ubevidst, endnu gaar ud fra Kongens Nytorv som Byens Midtpunkt, ligger nær at tænke os Ladbrostræde som udgaaende fra denne Side, har det for Københavns Borgere paa Absalons Tid og i den nærmeste Tid derefter

været naturligt at gaa ud fra Kvarteret omkring Torvet og Raadhusstrædet som Byens Midtpunkt, og tænkt sig Ladbrostræde, som det Stræde, der udgik mod Øst hen til Skibsbroen.

Med andre Ord: Ladbrostræde er sikkert det første Navn paa den Gade, der inden Skibsbroen var flyttet ud mod Øst, var den første og nemmeste Forbindelsesvej mellem det Sted, hvor Skibene blev hængende ved den østlige Del af Gaden, der udmundede i Højbrostræde, den Del, der endnu bærer Navnet Læderstræde, og som oprindelig kun var et Stræde mellem Baghusene til de store Ejendomme paa Amagertorv til den ene Side og til Gammel Strand paa den anden Side.

Det er utvivlsomt et Vidnesbyrd om, at Læderstræde ikke hørte

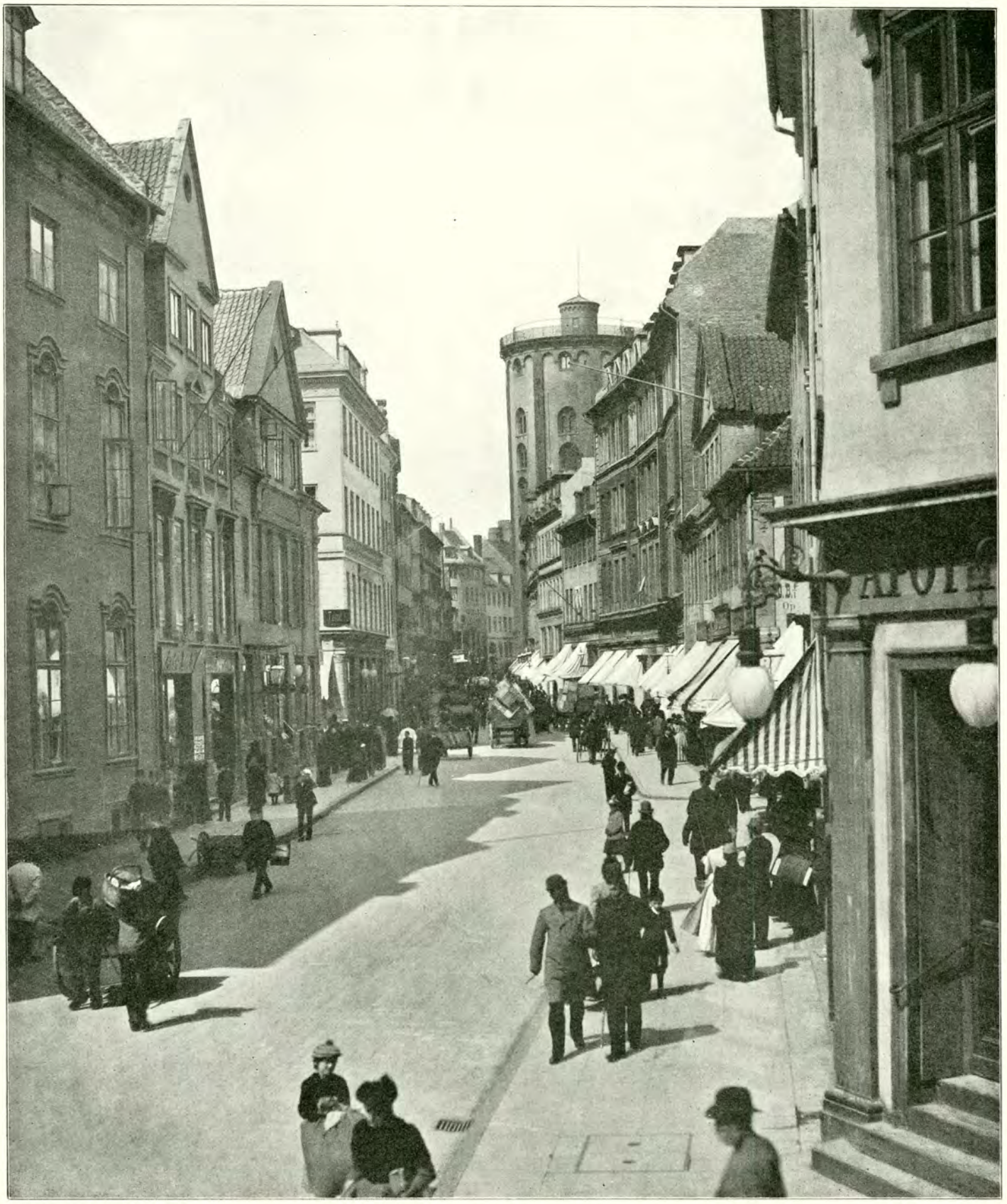

Fot. Vilh. Trydes Kunsthandel.
Den kgl. Postgaard. Gl. Huse ved Hj. af Løvstræde.

Udsigt gennem Købmagergade i 1880erne.

Vaisenhus Apothek.
Rundetaarn. Vaisenhuset nedrevet og Holger Petersens Ejendom opført i Stedet.

oplossede deres Varer, Skibsbroen, og det Sted, hvor de i Markedstiden blev udbudt til Salget, Stadens Torv.

Efter at Skibsbroen var flyttet ud mod Øst, og efter at Kompagnihuset — foruden Danske Kompagni laa i øvrigt tillige Skræddernes Gildehus, der ogsaa var et Kompagnihus — var blevet den i Gaden mest og videst kendte Lokalitet, fortrængte det nye Navn Kompagnistræde lidt efter lidt det gamle Navn Ladbrostræde, der til de mere ansete blandt Byens Gader, naar vi ser den i højere Grad end andre vælges til Beboelsessted af de mange og som oftest uformuende Jøder, der i Begyndelsen af 1700-Tallet søgte til København. Og her laa i et almindeligt Beboelseshus — mellem Nissegangen og Naboløs — den første Synagoge. 1737 havde Menigheden gjort Forsøg paa at bygge sig en egen Bygning til Synagoge og opnaaet den velvise Magistrats Tilladelse dertil.

Men da Byggearbejdet vel var kommet i Gang, blev den kongelige lutherske Regering betænkelig og gav Ordre til at standse Arbejdet; hvorpaa den samme udmærkede Magistrat, der havde givet den jødiske Menighed Tilladelse til at bygge, idømte Menighedens Forstandere en Bøde paa 800 Rdl. for deres „formastelige Egenraadighed". Ved et smukt Kompromis mellem Regeringsvilkaarlighed, Dansk Vrøvl og Dansk Skikkelighed blev Bøden eftergivet, saasom det blev oplyst, at Jøderne havde handlet af „Enfoldighed og Uvidenhed".

Jøderne blev altsaa nødt til at købe et borgerligt Hus til deres Synagoge, og det gjorde de i 1742, da de erhvervede den omtalte Ejendom, der i 1757 var saa faldefærdig, at de søgte om Tilladelse til at opføre en ny. Og den fik de; men uagtet de paa en tidligere Ansøgning kun havde faaet Lov at bygge paa Betingelse af, at det blev „et ordinært Borgerhus" og uden ringeste Apparence og Udseende af nogen publik Bygning", bad de dog nu om at maatte opføre „en ny Ejendom af Etendue og Udseende". Selve Thura anbefalede Andragendet, da „en saadan Bygning vilde blive Gaden til Zirat". Men Jøderne maatte som deres Stammefader Jacob vente i syv Aar, inden de naaede deres Ønskes Opfyldelse. Og saa var Myndighederne, der ikke delte Arkitektens kunstneriske Syn paa Sagen, endda bange for, at Bygningen skulde blive for smuk, for tempelignende. Derfor fandt man paa, at Synagogen maatte ikke indtage hele Bygningen. Stue og Kælder maatte ikke gaa med ind i den, men skulde lejes ud til Beboelse og maatte ikke udlejes til Synagogens Betjente.

I 1757 fik Menigheden da endelig Lov til at fortsætte det standsede Byggeri. Den nye Bygning stod færdig i 1766 og skildres som en smuk og stærk Bygning. Den blev indviet med stor Højtidelighed d. 3. November, men søgtes kun af de tyske og polske Jøder. De portugisiske Jøder, der følte sig højt hævet over disse og som var meget begunstigede af Regeringen, vilde heller ikke i Guds Hus have noget Fællesskab med dem og havde deres egen Synagoge.

Efter Branden 1795, i hvilken ogsaa Læderstræde med det hele Strandkvarter blev ødelagt, flyttedes Synagogen op i Krystalgade. Men langt ned i Tiden vedblev Læderstræde at være særpræget af sine jødiske Beboere, og Jødedrengen med Piskebaandene paa Hjørnet af Højbroplads og andre Handelsmænd af hans Trosfæller hørte til de faste Træk i Gadens Fysiognomi, der særlig i Jødemaskeradernes Periode og paa Løvsalsfestens Tid kunde faa et helt fremmed Præg.

Fot. Trydes Kunsthandel. **Købmagergade mellem Kronprinsensgade og Rundetaarn.** Vaisenhus Apothek.
Den kgl. Postgaard. Rundetaarn. Schieltveds Ejend. nedrevet, en ny opført (nu Messen).

Medens „Strøget" fra Byen Københavns ældste Tid har været Fortsættelsen af Færdselsvejen ude fra Oplandet mod Vest, ind gennem Staden gennem Vesterport, har Købmagergade været Fortsættelsen af Færdselsvejen fra Oplandet mod Nord, ind gennem Nørreport og videre ned gennem Staden til Stranden.

Men medens Strøget først er opstaaet og har udviklet sig med det historiske København, gaar Benyttelsen af den Færdselsvej, vi nu betegner som Købmagergade, langt længere tilbage i Tiden, idet den synes at have været Vejen ned mod et Udskibningssted, der i en forhistorisk Tid, inden Landet havde hævet sig, da Højbroplads og Terrainet Vest derfor endnu var overskyllet af Vand og Kystlinien gik langt længere mod Nord end nu, har ligget paa den østlige Side af Købmagergade mellem Silkegade og Østergade. Her er der fundet en primitiv, omtrent 45 m lang Bro, bestaaende af flade Sten, der ligger i lige Linie i Gadens Retning.

Denne Stenbro, ved hvis yderste Ende man sikkert maa tænke sig et Anlægssted for Baade eller mindre Fartøjer, staar utvivlsomt i Forbindelse med Gadens ældste Navn, Bjørnebrogade, hvilket Navn alene fører Tanken tilbage til meget gammel Tid, — en saa langt tilbageliggende Tid, at den maa tænkes forud for Anlægget af Gamle Bodehavn Øst og Syd for Nicolai Kirke. Og det modsiges ikke af de ældgamle Vejanlæg, man andetsteds har fundet i samme Gade.

Det er bedrøveligt, at dette prægtige, klangfulde Navn Bjørnebro-

gade maatte vige Pladsen for det mindre vellydende Navn Kødmangerstræde. Det skete, da Kødmangerne, d. v. s. Slagterne inden Midten af 1400-Tallet flyttede deres Boder, som tidligere havde haft deres Plads i Tyskemannegade, mellem Hyskenstræde og Knækket ved Skoboderne, hen i Bjørnebrogade. Her opstod der en Række Slagterboder eller Kødmangergaarde, der ikke maatte benyttes til anden Næringsdrift. De laa mellem Trinitatis Kirkegaard til ned mod Klareboderne. Gaden nævnes endnu med sit gamle Navn i 1448, men omtrent en Menneskealder senere er det forsvundet for det ny.

Et Par Menneskealdre senere igen, kort efter Midten af 1500-Tallet forsvinder Kødmangerne, der nu almindelig kaldes Slagterne, om end det gamle Navn Kødmanger kan findes af og til i nogen Tid endnu. De flyttede hen i Skindergade, der den Gang ikke bar dette Navn endnu, men kaldtes lidt ubehjælpsomt „Strædet der løber fra Kødmangerboderne til Klostret".

Bjørnebrogade, der omkr. 1380 ses at være bebygget paa begge Sider, naaede mod Nord omtr. til Landemærket, der en Tid synes at have været Byens Grænse. Da denne efterhaanden flyttedes længere ud, opstod der en Fortsættelse af Gaden, der blev betegnet som Strædet der løber ud til Rosengaarden, senere Lille Kødmangerstræde.

Men da Kødmangerne blev til Slagterne og flyttede bort, kunde Navnet Kødmangergade ikke holdes i Live. I sidste Halvdel af 1500-Tallet, da der blev Køb og Salg i Gaden af alle mulige andre Varer end Kød, blev det lavet om til det i og for sig ikke meget mere forstaaelige Købmagergade.

I Middelalderen naaede Købmagergade ikke længere i nordlig Retning end til Landemærket, et Navn der i og for sig betegner Byens Begrænsning. Paa den modsatte Side, omtrent i Flugt med Landemærket, finder man i Middelalderen Betegnelsen Byens Ende — hvis ikke der skal læses Byens Rende, hvilket er nok saa sandsynligt; men i hvert Tilfælde finder vi ogsaa her Udtryk for Byens Afslutning. Et Minde om Byens Rende turde man mulig endnu se i Krystalgades oprindelige Navn Skidenstræde, der i sig bevarer en Erindring om den Tid, da der var et Vandløb her, der som Tilfældet var med de andre Søer eller Damme og Vandløb heroppe, i Tidens Løb blev tørret ud og stod som sumpede, fugtige Strækninger, der nok kunde begrunde en Betegnelse som Skidenstræde paa en herigennem ført Gade.

Uden for Landemærket laa mod Nord og Nordøst et andet stort Morads, hvorom endnu Pustervig — Pus er Navnet paa et Morads — bærer Minde, der i Tidens Løb blev tørlagt og indtaget til Haver og Kaalgaarde og endelig fik Navnet Rosengaarden.

Da disse Strækninger lidt efter lidt blev bebygget, opstod først lille Købmagergade og derefter St. Gertrudsstræde som Købmagergades umiddelbare Fortsættelse mod Nord.

Var det i Middelalderen smaat bevendt med Orden og Sikkerhed inde i Byens Gader, var det naturligvis endnu værre i de store delvis ubebyggede Kvarterer, der laa hen med Haver og Tofter uden for Byen. Endnu langt ned i Tiden boede Byens Udskud under Voldene eller ud ad Forstæderne til, fjærnet saa langt som muligt fra det øvrige Samfund. Og sit idylliske Navn til Trods var Rosengaarden i Middelalderen et meget berygtet Sted. „Ja, hvor mange mistede ikke deres Liv i København for den Rosengaard var ved Magt!" sukker Sjællands første Biskop efter Reformationen, Peder Plade. Her boede en Tid Rakkeren, her stod under Christjern II et Rettersted, — det var saaledes her, at den højbaarne Peder Okse blev halshugget for sin vel frie Omgang med Kongens lille Due. Og det har vel været en vanærende Skærpelse af Straffen, at han maatte lide Døden herude i denne Egn.

Efter Reformationen og Byens frygtelige Trængselsperiode under Belejringen 1536, synes Forholdene her at have bedret sig, saa Peder Plade kan til sit foran citerede Hjertesuk føje: „Ikke visker Bøddelen sit Sværd saa tit i vore Dage, som han gjorde det i hin Tid".

St. Gertrudstræde bærer Minde til os om St. Gertruds Kirke eller Kapel, der maa antages at have ligget mellem nuværende Kultorv og Hauserplads. 1524 blev St. Gertruds Kirke omdannet til St. Anne Hospital, hvortil blev lagt det meste af den Grund, de to omtalte Torve med deres tilstødende Gader og Byggepladser nu indtager.

Den Mand, der foretog denne Omdannelse, som maaske har givet Anledning til det kendte Mundheld, at Forgyldningen eller Glansen er gaaet af St. Gertrud, nemlig da hun maatte vige Pladsen for St. Anna var en meget mærkelig Mand, af en Støbning som kun Middelalderen kendte.

Klaus Denne var hans Navn. Han havde i den gamle Konges Tid, nemlig i Kong Hanses Dage — siddet i et strengt Fængsel, og havde mistet al Udsigt til nogen Sinde at komme paa fri Fod igen. Og da havde han gjort det Løfte, at om han imod al Forventning skulde have saa god en Lykke, at han kom fri, vilde han — Gud og St. Anna til Ære — bygge et Kapel og et Gæstehus for fattige og syge og saare pockige — Kopper eller Pocher var en af Dåtidens værste Svøber — som ellers plejede at ligge paa Gader og Stræder i København, eftersom ingen vilde tage dem i Hus eller give dem Herberge for deres Sygdoms Skyld.

Klaus Denne kom ud af sit Fængsel og begyndte straks at arbejde paa at opfylde sit Løfte. Havde han haft Penge staaende i Ejendomme eller liggende paa Kistebunden i rede Sølv eller Guld, saa havde det været ganske ligetil. Men saadan var det ikke. Pengene skulde først skaffes, og dem skulde Klaus Denne skaffe. Forsynet med Anbefalingsskrivelser fra Kong Christjern II og Dronning Elisabet til alle deres Undersaatter om at yde Bidrag til Hospitalets Bygning og med lignende Opfordringer fra 15 Kardinaler og fra alle Bisper i Riget, drog Klaus Denne selv ud og sendte sine St. Anne-Bud ud for at indsamle milde Gaver over alt i Danmark, Norge og Sverige, ti ogsaa her havde han faaet Kongens — Gustav Vasas — Tilladelse til at samle ind til sin Stiftelse.

Hospitalets Bygning begyndte i 1516, saa der maa hurtigt være kommet Bidrag ind. Men Klaus Denne fik andet at tage vare end at føre Tilsyn med sit Hospitals Byggearbejde og sørge for Udsendelsen af sine St. Anne-Bud. Han faldt i Unaade hos Kong Christjern II, paa Grund af dennes haarde Fremfærd over for de katolske Kirker og Klostre. Han saa ingen anden Udvej end med alle sine Høns „St. Annes Syge og Sunde med al Til-

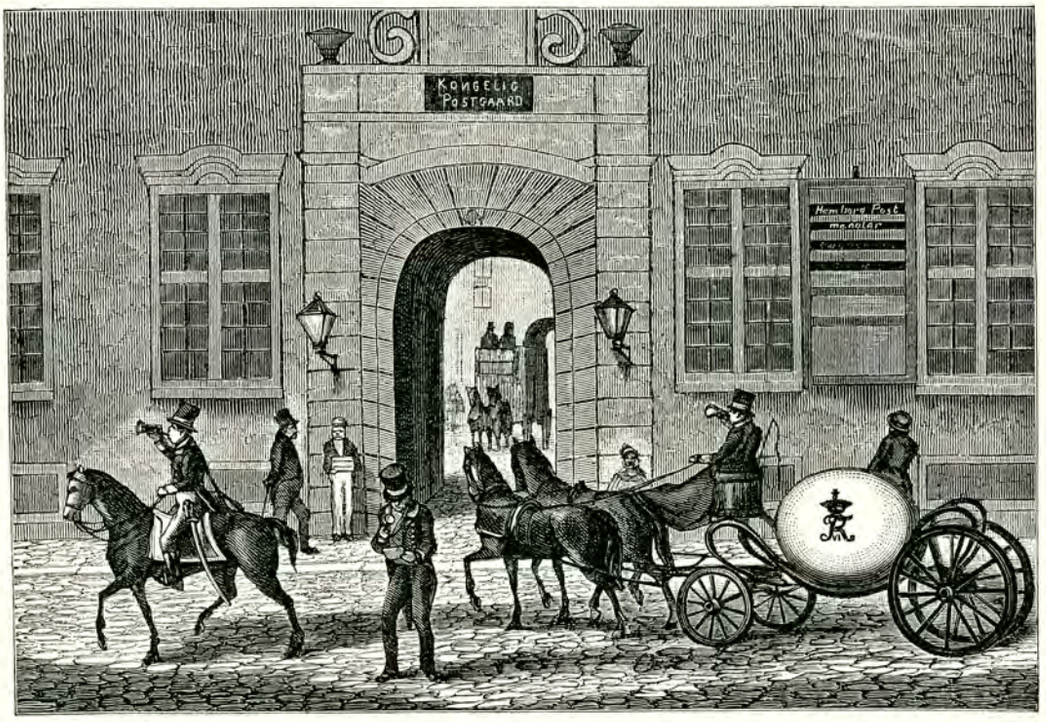

„Kugleposten",
en lille gulmalet Kuglevogn, som i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, Tirsdag og Lørdag førte Posten til Roskilde, hvorfra den viderebefordredes til Sjælland, Fyen og Jylland samt til Hertugdømmerne og Hamborg.

høringe" at forlade København og søge over paa svensk Grund.

Ogsaa her mødte der ham Fortrædelighed, idet Tiggermunkene, der frygtede, at deres Indtægter skulde blive forringede ved den Konkurrence, St. Anne paa engang truede med, rejste Almuen imod ham, saa hans St. Anne-Bud blev overfaldet og slæbt i Fængsel. Men i 1524 var han atter i København og fik nu Frederik I.s Bekræftelse paa St. Gertruds Omdannelse til St. Anne og Magistratens paa den alt tidligere skænkede Grund.

Til Gengæld lovede Klaus Denne at bygge saa godt et Hospital, som noget steds kunde findes i Danmark. Det skulde være af Grundmur, med Badstue og andre Bekvemmeligheder, som syge Mennesker have Behov.

Ved hver Seng skulde der staa en Kiste med Laas for, som de Syge kunde have i, hvad de førte med sig til Hospitalet af Gods, saa længe de laa der. Døde de i Hospitalet, skulde dette derimod arve dem.

Naar Hospitalet kom til den Rigdom, det havde før sin Ødelæggelse, skulde det have Plads til 50 Syge foruden Præster, Sangere og Hittebørn foruden de Kvinder der passede de Syge og Børnene.

Hospitalet skulde være aabent Dag og Nat og give fri Bespisning og en Nats Ophold for fattige vandrende Pilgrimme. Disse skulde bo i et Hus for sig, og der maatte aldrig nægtes dem Mad og Øl.

Magistraten skulde føre Tilsyn med Hospitalet, at de Syge nød god Behandling, og at der hver Lørdag blev lagt rene Lagener paa Sengene. Var der nogen, der ikke kunde taale den Kost, Hospitalet bød paa, skulde Forstanderen sende Bud i Byen og lade hente Vin, Hvedebrød, Æbler eller andet, hvad den Syge nu maatte have Lyst til.

Endelig kommer der en Bestemmelse, som viser, at Peder Plades Veraab over den Rosengaard ikke var helt ubegrundet. Den lyder paa, at ingen Kvinde, som laa i aabenbart Skørlevned, maatte bo Hospitalet nærmere end 80 Favne.

Ejendommen Købmagergade Nr. 40, Hj. af Klareboderne, nedrevet Aar 1916.
Gaarden tilhørte paa Chr. II's Tid Peder Oxe.

Fot. „Før og Nu". **Den nyopførte Ejendom, Købmagergade Nr. 40.**

At Klaus Denne, der oprettede en lignende Stiftelse i Aahus i Skaane, opfyldte sine Løfter og tog sig af sine Syge paa alle Maader viser sig, da Magistraten ifølge sin Pligt til at tilse Hospitalet, kom i 1528 for at visitere. Grunden var nærmest den, at Klaus Denne havde givet til Kende, at han ikke længer paa Grund af Hospitalets Forarmelse, formaaede at holde det ved Magt.

Det hedder i den gamle Beretning, at Magistraten bad Klaus Denne gaa udenfor lidt og spurgte saa de Syge, om han nu ogsaa var „velædelig og forstandig" de Syge og Fattige retteligen at traktere den Tid, han havde Gods og Rigdom. Hvortil de svarede, at han den Tid holdt saa ærligt og tilbørligt et Hospital, som nogen i Danmark kunde finde, med god Kost og rene Senge og en forstandig Legems Salve og Lægedom. Og nu, da Hospitalet var bleven forarmet spiste de af hans egen Gryde og Tønde, og naar der ikke var nok, mistede han hellere selv, end de skulde savne.

Hospitalets Forarmelse var en Følge af de urolige Tider umiddelbart før Reformationen, og den Misstemning, som lidt efter lidt rejste sig mod alt, hvad der mindede om Katholicismen. Ogsaa de katholske milde Stiftelser kom til at lide derunder, og det har aabenbart i Københavns Magistrat været drøftet, hvorledes man skulde stille sig over for saadanne Stiftelser som St. Anne Hospital, naar de fromme Gaver, den var bestaaet ved, holdt op at flyde. Der var da kommet et Forslag frem om at lægge alle de Syge herfra ud paa St. Jørgens Hospital eller ind i Helligaandshuset — der senere blev Københavns „Almindelige Hospital". — Ti inden Udsendingerne fra den velvise

Magistrat forlod St. Anne, tilspurgte de de Syge derinde, om de nu vilde tage ind i Helligaandshuset eller ud til St. Jørgen, da Klaus Denne havde opsagt dem, d. v. s. havde erklæret, at han ikke formaaede at underholde dem længer. Og dertil havde de svaret, at de havde hans Brev paa deres Ophold og vilde ikke af med ham. Skulde det være, vilde de nok tage til Helliggestes, dog kun naar han fulgte med som deres Forstander. Men hellere vilde de sænkes i Stranden end gaa i St. Jørgens Hospital. De levede rigtignok i saa stor Armod, som de paa nogen Maade kunde taale, men hvis Klaus Denne vilde forlade dem, vilde de klage derover for Gud, Dommere og Dannemænd.

Derpaa blev Klaus Denne kaldt ind. Han lovede, at om de vildfarne Tider end skulde nøde dem til at spredes, saa vilde han dog siden samle dem igen. Og det mente han bedst kunde ske, naar han forenede dette St. Anne Hospital med hans andet Hospital ovre i Aahus. Saa kunde de der blive sammen til deres Dødsstund. Og han lagde sine Hænder over Kors paa Evangeliebogen og bad Gud og alle Helgen hjælpe sig at fuldkomme de fattiges Ønske, og han lovede at ville være deres ydmyge Tjener med Liv og Gods til sin Dødsstund.

Middelalderen var en Tid med store Modsætninger, med dybt Mørke og med straalende Lys. Og det er ejendommeligt, at vi inden for det gamle Københavns Vold, netop paa den berygtede Rosengaard, hvor Bøddelen paa Grund af Tidens Vankundighed og Mørke tit og ofte maatte viske sit Sværd, møder Beretningen om en Fromhed og Menneskekærlighed, som alene kunde fostres i Middelalderen.

Herude paa Rosengaarden laa ogsaa „Daarekisten", i hvilken de Ulykkelige, der led af Sindssygdomme, blev indespærret. Det var et Tremmebur, de puttedes ind i, oprindelig vel for at de ikke skulde gøre andre Skade i deres Anfald af Raseri. Men det blev efterhaanden mere et Udstillingsbur. Om Sindssygdommenes Væsen havde man ingen Forestilling. De „Gale" var — troede man — besat af onde Aander. Derfor lod man dem undertiden i from Iver og behagelig Rettroenhed piske af Bøddelen.

Det var nu ikke enhver givet at bringe saadanne personlige Ofre for de Fattige og Ulykkelige som Klaus Denne. Man maatte da trøste sig med de Ord, som en af Reformationstidens kendte Mænd, Povl Helgesen, udtalte i sit Skrift om Syges og Fattiges Pleje: „Den, som bygger et Hus til fattige husarme Folk, som ikke formaa at betale Husleje og sidde dog for Skat og anden Besværing, han bygger og et mærkeligt Hospital". Det var en nemmere og dog meget virkningsfuld Maade at øve Barmhjærtighed paa, og den blev øvet af mange.

En ny Gade med et gammelt Navn her paa Rosengaarden bærer endnu Vidne derom. Det er „Sjæleboderne", den nye Gade mellem Vognmagergade og Gotersgade, der blot har den Fejl, at den — i Stedet for at løbe jevnsides med eller nøjagtig at følge Retningen af de gamle „Sjæleboder", løber vinkelret derpaa Men hertil skal vi snart komme tilbage.

Den nye Ejendom Købmagergade Nr. 40 (Hj. af Klareboderne) under Opførelse 1917 (Hennebique-Konstruktion)
(Bygherren: Direktør Ernst Bojesen).

Indtil Midten af det 17. Aarhundrede førte, ligesom i Middelalderen, fra Lille Købmagergades nordlige Afslutning — hvor den i vore Dage udmunder i Kultorvet — tre Gader videre: i vestlig Retning Rosengaarden langs nuværende Kultorvs sydlige Husrække hen til Skiden torvet og Nørreport, i nordlig Retning St. Gertrudstræde, langs nuværende Kultorvs østlige Husrække ud til Volden ved Aabenraa og Pustervig, der dannede en cul-de-sac eller, for at bruge det gode gamle danske Ord og mulig redde det fra Forglemmelse, en Slip, der førte ud til de store Haver bag Ulfeldternes og Lindenovernes Adelsgaarde i Landemærket og Lille Købmagergade.

Fra Rosengaarden gik, langs det nuværende Kultorvs vestlige Husrække, en kort Gade, Mikkel Vibes Gade, ud mod Volden. Denne løb fra Nørreport ud for Nørregade, i samme skraa Retning som Husrækken paa Nørretorv over i Retning af Reformert Kirke i Aabenraa, hvor en Forhøjning af Gaden endnu minder om den gamle Vold, og derfra ned mellem Gothersgade og Aabenraa.

Men da Christian IV's allerede 1629 markerede Udvidelse af Byen i Slutningen af hans Regering blev til Virkelighed og Østerport i 1647 blev flyttet fra sin gamle Plads paa nuværende Kongens Nytorv ud i den nye Voldlinie, blev denne føjet til den gamle ved Nørreport, som derfor ogsaa maatte flyttes.

Den gamle Hovedfærdselsaare gennem Absalons København fra Oplandet Nord for Byen og ned til Stranden, Nørregade med Fortsættelse ned over Gammeltorv, blev nu først forladt. En ny

bred og regulær Gade blev 1650—1655 ført gennem den gamle Rosengaard fra Sammenstødet af de tre ovennævnte Gader og vinkelret paa den nye Voldlinie. Frederiksborggade — som den nye Forbindelsesvej med god Grund blev kaldet — førte saaledes nu i Fortsættelse af Købmagergade ud til den nye Nørreport.

Det varede ikke længe inden Københavnerne fik at mærke, at der var kommet lettere Forbindelse med Oplandets Befolkning Nordpaa. Kulsvierne, som holdt med deres smaa Vogne lige fra Nørrevold gennem Frederiksborgade og ned i Købmagergade, var livlige Folk, hos hvem baade Mundtøj og Fingertøj hurtigt kunde komme i Bevægelse. Der var altid Spektakel og Klammeri, hvor Kulsvierne havde Holdeplads, og i 1729 — Aaret efter den store Brand, der ogsaa havde lagt hele dette Kvarter i Aske — beklagede Magistraten sig over de vanskelige Forhold i Lille Købmagergade, der var saa snæver, at den var ufremkommelig paa Torvedagene, naar Bønderne holdt der med deres mange Vogne for at sælge Kul og deslige. Ikke blot var det besværligt for Rejsende at komme frem, men Vognene kørte hinanden itu og Bønderne kom stadig op at skændes og slaas. Magistraten indstillede derfor, at der nu, da Kvarterets Genopbyggelse stod for Døren, blev indrettet et Torv inden for Nørreport.

Saaledes fremstod Kultorvet, der ved sit Navn minder om dets oprindelige Torvehandlende, de smaa iltre og vimse Kulsviere og deres snart forsvundne Industri ved Kulmilerne.

Ved Kultorvets Anlæg forsvandt den østlige Halvdel af Rosengaarden paa Sydsiden, Mikkel Vibesgade paa Vest- og St. Gertrudstræde paa Østsiden. Men medens Mikkel Vibesgade sporløst forsvandt og gik op i det nye Torv, blev Forlængelsen af St. Gertrudstræde, der i sin Tid var ført ud over den gamle Vold og Stadsgrav, ved at bestaa og har ført Navnet ned til vore Dage.

Efter de ved Bombardementet 1807 anrettede Ødelæggelser blev Hauserplads anlagt og bebygget af en af Datidens store Købmænd, Konferensraad Hauser. Pladsen havde, som omtalt, i det 17. Aarhundrede været optaget af Haver, der hørte til de forskellige omkring den liggende Avlsgaarde. Ved Midten af det 18. Aarhundrede betegnedes den største Del af Pladsen efter Ejeren, en anset Handelsmand og Etatsraad, som Fabritius's Have. Indkørslen til hans Gaard, der laa med Facaden ud til Aabenraa, var den nuværende Lille Hausergade.

Et Stykke af Pladsen hørte som Have til den bekendte Historiker, Kammerherre P. Suhms Gaard, der laa mellem Landemærket og Pustervig og en Tid havde tjent Arkitekten Thurah til Bolig. Efter Suhms Død og efter at hans store Bogsamling var gaaet ind i det Store kongelige Bibliotek, blev hans Gaard, hvor der var ført saa megen stor og elegant Selskabelighed, købt af Staden og benyttet som Tvangsarbejdsanstalt.

Paa den anden Side Pustervig, paa Hjørnet af Gamle St. Gertrudstræde og for Enden af Lille Købmagergade, hvor tidligere St. Gertruds Kirke og Stiftelse havde ligget, laa efter Reformationen en stor Adelsgaard, som i Slutningen af det 16. Aarhundrede tilhørte Rigskansleren Niels Kaas og efter ham Gert Rantzau. Den omtales af en af de første Turister, der har beskrevet København, Herman von Zesterfleth, der var her i 1600. Han omtaler den som en prægtig Gaard med en dejlig Have. Ejeren boede ikke selv i Gaarden, men havde lejet en Del af den til Kongen, der lod sin Broder Prins Ulrik bo her i den forholdsvis korte Tid han ikke var paa Farten, snart rundt om i Europa — bl. a. i Krig med Tyrkerne — snart til Søs, som 1599 med sin Broder Kongen paa det berømte Togt ind i Hvide Hav, snart i Sverig o. a. St. Vor Hjemmelsmand saa ogsaa Prinsens Stald med hans seksten Heste og hans Rustkammer, hvor der fandtes

Raadhusbibliothcket.

Ejendommen Købmagergade Nr. 42, Hj. af Klareboderne, nedrevet i Aaret 1895 og erstattet af den paa næste Side afbildede store Forretningsejendom.

en lille, men kostbar Samling af franske Vaaben. Og endelig viste Prinsens Skrædder ham den Dragt, hans Herre fire Aar iforvejen havde baaret ved Kongens Kroning, tillige med andre af hans Klæder og Kapper der, ligesom den første var af Silke og Gyldenstykke og broderede med Guld og Perler.

Foruden Prinsen boede der ogsaa en Westphaler til Leje i Rantzaus Gaard, sagtens en af Byens store Handelsmænd. Og i den store Have fik Byens Borgere Lov til at spasere paa Helligdagene og more sig paa bedste Maade.

Købmagergade synes saavel paa Østsom paa Vestsiden paa sin første Strækning fra Amagertorv at have været bebygget med Lejeboder, Smaahuse, der har ligget ud mod de store Havegrunde, der hørte til Gaardene paa Nordsiden af Østergade og Amagertorv. Paa Vestsiden finder vi først paa det Sted, der nu er optaget af Nr. 7 og Nr. 9, en større Ejendom, der i Middelalderen tilhørte Viborg Bispestol og var ViborgbispensBolig, naar han opholdt sig i København. Efter Reformationen blev den købt af den dristige og kloge Mogens Gyldenstjerne, der havde kæmpet rundt om paa Europas Valpladser, var bleven haardt saaret i det store Langfredagsslag ved Upsala, men reddet af den unge Peder Skram — der ellers altid figurerer i Danmarks Historie som den gamle Peder Skram — havde faaet Ridderslaget af Kong Christjern selv ved Kroningen i Stockholm, havde siden besøgt det hellige Land, badet sig i Jordansflodens Vande, hvilket en Jorsalfarer aldrig forsømte, var blevet slaaet til Ridder af den hellige Grav og havde deltaget i Johanitter-Riddernes Forsvar af Cypern mod den tyrkiske Soliman II. Under Frederik I, Christian III og Frederik II beklædte han en Række vigtige Embeder, blev Medlem af Rigens Raad og var flere Gange Statholder i København. Af endnu bevarede Optegnelser fra hans Haand ses det, at han endnu benyttede sig af de ældgamle Rune-Bogstaver.

Mogens Gyldenstjernes Gaard gik senere over paa borgerlige Hænder. Paa Christian V's Tid ejedes den af Hof- og Rejseapoteker Gotfred Becker, der her fra 1670 drev det fine „Elephant-Apothek", der i henved to hundrede Aar var i hans Efterkommeres Besiddelse. Han var en af de københavnske Borgere, der blev ramt haardest ved Operahusets ulykkelige Brand paa „Sophie-Amalienborg" 19. April 1689, idet hans Hustru og to Døtre omkom ved Branden.

MESSEN
MESSEN
MESSEN

dat i rød Uniform. De satte sig op i Vognen til den første Passager, hvorpaa „han kørte lidt fort ad Voldgaden" hen imod Nørreport, dog ikke hurtigere, end at en anden fransk Soldat, som de mødte paa Vejen, kunde gaa ved Siden af Vognen og snakke med de andre.

Da de kom til Porten og vilde køre ud, faldt Skildvagten her den Soldat an, der sad i Vognen. „Hvor vil Du hen, din Hundsfot! Herut med Dig!" raabte han og halede Franskmanden ud af Vognen.

Saa blev Kusken lidt betænkelig, rykkede tilbage med sin Vogn, fik den vendt i en Fart og kørte ad Fiolstræde, Skidenstræde og Nørregade til Vestergade. Her stod den ene af Damerne af, og Kusken kørte nu med Resten af sit Selskab hen til Vesterport for at komme ud der.

Vaisenhusets Ejendom paa Købmagergade (nu Nr. 44), nedrevet Aar 1889—90;
paa Grunden opførte Grosserer Holger Petersen den paa nederste Billede viste Ejendom.

Ogsaa her raabte Vagten ham an og spurgte, hvor han vilde hen. Men da han saa de to Kvinder i Vognen erklærede han, at de ikke kunde faa Lov til at komme ud, og nogle Soldater sprang til og greb Hestene i Hovedtøjet.

Nu blev det den skikkelige Kusk, der aabenbart ikke har haft det Kendskab til sine Passagerer som Soldaterne, for broget. Han sprang af Vognen og spurgte naivt hende med den rødbundne Nattrøje, hvad hun var for én, siden hun ikke maatte komme ud af Porten.

Hun var en ærlig Kone, sagde hun, og hed Anne Eriksdatter, og den var en Skælm, der sagde hende noget paa.

Men Kusken forlangte Betaling for Vognen, før han kørte videre.

Ja, det skulde han faa, naar han blot vilde køre bort fra Porten og om i en af de nærmeste Gader.

Saa kørte han ned ad Vartov til og ind i Farvergade. Der holdt han, medens hun fandt en fransk Daler frem og gav ham. Men da han saa vilde køre videre, kom der en Hob rødkjolede Soldater, en Snes Stykker eller saa. De greb fat i Hestene, spurgte Kusken om han havde faaet sine Penge, og da han havde sagt ja, rev de Dørene op paa Vognen og tog de ulykkelige Kvindfolk ud. Og af den Maade de behandlede den ene, Anne Eriksdatter, paa, kunde Kusken nu nok skønne, hvad hun var. Soldaterne rev først Hovedtøjet af hende og flaaede dernæst Klæderne af hende, men saa slap hun og hendes Ledsagerske fra dem. Og i vild Flugt gik det nu gennem Gader og Stræder med de røde Krigere og en stadig voksende Menneskesværm bag efter op ad de smalle og krogede Gader Helligkorsstræde, Vombadstuestræde, Vestergade hen over Frue Kirkegaard, ned ad Dyrkøb, Ulfeldts Plads og Tugthusporten til Store Helliggeiststræde, hvor de jagede Stakler slap ind i en Frues Gaard i Haab om at kunne skjule sig. Men deres eget Køn var lige saa ubarmhjertigt som de raa Mandfolk. Fruen kørte dem ud igen, og paa ny gik den vilde Jagt gennem Gaderne tilbage til Frue Kirkegaard, hvor endelig Københavns Præsident, den humane og dygtige Peder Resen, der boede paa det Sted hvor man nu finder Metropolitanskolen, optraadte som en frelsende Engel. Han lod de to Kvindfolk med Magt tage fra deres Forfølgere, slap dem ind i sin Gaard, og beholdt dem der indtil de under sikker Bevogtning kunde føres i Arrest paa Raadhuset.

Og saa fremkom der en lang og romantisk, men for en stor Del usandfærdig Beretning fra Anne Eriksdatter, om at hun var født i Trondhjem, men gift i Altona, hvor hendes Mand, der var Konstabel, laa i Garnison. Hun var for atten Uger siden kommen til København paa Rejse til Helsingør for at se til sit Barn, som havde Ophold et Par Mil derfra hos sin Farfar. Først havde hun boet hos Morten Kukkenbager i Christen Bernikovstræde, siden hos en Kaptajns Frue i Endelosstræde — Fruens Navn vidste hun ikke — og nu sidst tre Dage hos en Skomager ved Kongens Have. Nu vilde hun have rejst ud af Byen, men hun havde ikke kunnet slippe for Norske Anne, og havde derfor faaet en fransk Soldat med for at hjælpe sig mod denne slemme Kone.

Den af Grosserer Holger Petersen, tildels paa Vaisenhusets Mure, til sin Forretnings Afbenyttelse opførte store Ejendom, hvor dog „Messen" benytter Lokalerne i Stueetagen.
Man studser uvilkaarlig over, at ovennævnte smukke gamle Bygning nødvendigvis maatte ofres til Fordel for denne „Efterfølger".

Pigen, der havde været med paa Vognen til det sidste og som var sluppet nogenlunde, erklærede, at hun tjente Norske Anne for Kost og Løn.

Og saaledes forklares det hele. Norske Anne, der havde salveret sig i Tide ved at staa af Vognen, var en kendt Rufferske, hendes Navnefælle og Landsmandinde kendt af Soldaterne som hørende til hendes Bataillon, og Sikkerheden for den Slags ulykkelige Kvinder ikke meget værd paa Københavns Gader, naar de raa Instinkter kom op i Byens Pøbel.

For at hindre Gadeuorden og Spektakler var der faa Aar før det her skildrede Optrin fandt Sted, bleven oprettet Vagtposter rundt om i Byens Hovedgader, bl. a. paa Købmagergade, paa Hjørnet af Klareboderne.

Gaarden, hvori „Ordinarie" var indrettet, tilhørte 1679 Otto Krabbe, Herre til Holmegaard, Bækkeskov, Egholm, Aakær og Krabbesholm, og 1728 hans Enke. Otto Krabbe havde været Kammerpage hos Frederik III, siden Kammerjunker og stod højt i Gunst hos sin Herre, som ønskede altid at have ham om sig. Paa sit Dødsleje satte Frederik III sin Ring paa hans Finger til Tak for god og trofast Tjeneste, og Otto Krabbe holdt sin Herre i sine Arme, da denne drog sit sidste Suk. Han blev siden Stiftsbefalingsmand i Sjælland

og roses — ligesom hans Hustru — for sit milde, menneskevenlige Sindelag. Han kunde vanskelig sige Nej til nogen, der bad ham om Hjælp, om end de „stundom tit kunde spasere uden for Landevejen". „Han var og blev altid den samme", skrev en samtidig, „altid hin gamle, ærlige Hr. Otto Krabbe".

Paa den anden Side Helliggeistesstræde, paa Hjørnet af Købmagergade, hvor vi nu finder Postgaarden, laa paa Reformationstiden en stor Adelsgaard, der indtil 1553 tilhørte Jørgen Brahe, derefter Eskild Oxe og i 1645 Rigens Marsk, Hr. Anders Bilde. I 1661 var Frederik III's betroede Mand, Sekretær i det tyske Kancelli, den snu, beregnende og hensynsløse Theodor Lente, en af de tyske Herrer, der maa bære den største Del af Ansvaret for det skæbnesvangre Fredsbrud med Sverige i 1657 og for Statskupet 1660, dens Ejer, og hans Arvinger solgte den i 1670 til Peder Schumacher for 7000 Rdlr. „Halvdelen at betale i gode, vægtige Dukater og Resten i god, gangbar, grov Mønt".

Det er ikke umuligt, at denne Erhvervelse har haft en særlig Betydning for Peder Schumacher. Den store anselige Gaard paa Hjørnet af Helliggeistesstræde mod Syd var kun ved et Par smaa Huse skilt fra hans Fødested, Huset paa Hjørnet af Løvstræde mod Nord. Her havde hans Fader, Joachim Schumacher, nedsat sig som Vinhandler, efter at have ægtet den velstaaende Peter Motzfelds Datter Marie, og her havde han selv set Dagens Lys d. 24. August 1635. Nu kunde man blot ved at se fra Hjørne til Hjørne faa Øje for, hvor vidt han var naaet. Og han skulde nok naa videre endnu.

Faa Maaneder efter Købet af Gaarden, i Oktober 1670, flyttede Peder Schumacher herind med sin neppe femten Aar gamle Viv, Karen Nansen, en Sønnedatter af den bekendte Hans Nansen. Og halvandet Aar senere førtes hun død ud derfra, efter at have skænket sin Husbond en Datter.

Det Indre af Vajsenhusets Gaard paa Købmagergade Nr. 44 i 1820erne.
Trappen tilhøjre førte op til Apotheket.

Den 10. Marts 1676 lidt før Kl. 9 forlod Griffenfeldt for sidste Gang sit Hjem paa Købmagergade. Straks efter at være kommen op paa Slottet blev han fængslet, og om Eftermiddagen i en Baad fra Christian IV's Galleihavn mellem Proviantgaarden og Tøjhuset ført ud til Toldboden og indsat i Fængslet i Kastellet.

Men Københavnerne har sikkert i de Dage gjort sig mangt et Ærinde gennem Købmagergade og skottet op til Vinduerne med de nedrullede Gardiner i den faldne Stormand, deres mærkelige Bysbarns Gaard. Og hans hele eventyrlige Liv gled forbi Københavnerne igen: fra de borgerlige Stuer i Vinkælderen paa, det ene Hjørne af Købmagergade, rundt om Biskop Brochmands Studereværelse, de fremmede Universiteter, Kongens Lønkammer og Bibliotek, den marmorerede Stue paa Rosenborg, hvor han Vintappersønnen fra Købmagergade! under Paukers og Trompeters Klang var bleven udnævnt til Ridder af Danebroge som Peder Griffenfeldt, og som endnu for et Par Dage siden sad i sit store Hus paa det andet Hjørne af Gaden som den mægtigste Mand i Riget næst Kongen selv, paa Nippet til at blive tysk Rigsgreve og til at ægte en fransk Prinsesse af kongeligt Blod.

Kort efter Griffenfeldts Fald blev General Frederik v. Arenstorff, en af de Mænd, der mest havde bidraget til hans Fald og som havde paataget sig det Hverv at arrestere ham i Kongens Forgemak, Gaardens Ejer. Derefter tilhørte den Justitsraad Hans Nansen; senere, fra 1714, Københavns Stadshauptmand og Præsident, den dygtige Johannes Meller, oprindelig Brygger paa Christianshavn, der i 1700, da Carl XII havde gjort Landgang og truede København, som blev bombarderet fra Søsiden, gik i Spidsen for Byens forsvarsivrige Befolkning, medens de militære Autoriteter hang med Hovederne og hverken vidste ud eller ind. Under den frygtelige Pest, som i 1711 hærgede Hovedstaden, viste han sig atter som den dygtige og utrættelige Hædersmand han var.

1728 i April Maaned blev Stiftamtmand og Oversekretær Christian Möinichen Gaardens Ejer, men i Oktober s. A. gik den op i Luer under Københavns store Brand. Det gav ham dog kun Lejlighed til at opføre den endnu staaende statelige Bygning og erhverve et Grundstykke i Baggaarden med Indkørsel ud til Købmagergade. Han havde sin Konges Naade, førte et stort Hus og havde toogtyve Heste paa Stald, men var en lidet tiltalende Personlighed. Med Frederik IV's Død 1730 var hans Indflydelse forbi. Han flyttede en Tid bort fra Byen, og Gaarden paa Købmagergade bev solgt. Først var Grev Friis til Friisenborg dens Ejer, derefter Overkammerherre Carl Adolf v. Plessen, som man sagde var hemmelig gift med Kongens Faster Sophie Hedvig og som i 1734 afstod Gaarden til Kongen, der brugte den til Bolig for sin Hofmarchal under Opførelsen af Christiansborg Slot.

Det er fra denne Tid Gaarden fik Navnet Marchalgaarden, under hvilken Betegnelse den længe var kendt i København. Men i 1767 skænkede Christian VII den til Geheimeraad og Overpræsident v. d. Lühe, dog kun for tolv Aar senere at købe den tilbage og lade den indrette til Posthus. Hertil maatte den anses for særlig bekvem, mest paa Grund af den store Staldplads og Udkørslen til Løvstræde. Og saa bekvem har den vist sig at være hertil, at den benyttes som Postgaard den Dag i Dag, trods den rivende Udvikling Byen har haft.

Men i nyere Tid har man ogsaa maattet lægge Beslag paa de nærmeste Nabohuse mod Nord, deriblandt Joachim Schumachers gamle Hus paa Hjørnet af Løvstræde.

Vinkælderen her, fra hvilken Griffenfeldts Fader med megen Ruelse, men aabenhjertigen bekender, han ofte ved sen Aftentid er kommen ret belastet i Seng — dog ikke mere end at han altid har kunnet gøre sin Aftenandagt, hed „De tre Rømere", d. v. s. de tre Rhinskvinsglas. Det giver Apicius i den ældste Udgave af „Den Vægelsindede" Anledning til at aflevere en sagtens den Gang almindelig Vittighed, idet han siger, at der paa „Købmagergade ligger et Vinhus lige over for „Capo de bonne Esperance" ved Navn „De tre Rømere", hvilket jeg og Monfrère Henning gerne kalder „Die Römer am Dritten"", som i Theologernes Sprog betyder det tredie Brev til de Romere.

I 1772 boede der en „Theskænker" Anders Karsberg i Schumachers gamle Kælder. Men man skal ikke lade sig narre af den uskyldige Betegnelse. Han kunde godt skænke Vin for sine Gæster alligevel.

Man faar altsaa af Apicius at vide, at der paa det modsatte Hjørne, i nuværende Nr. 39, ogsaa var en Vinkælder, der prangede med det skønne Navn „Capo de bonne Esperance". Og det kunde man endnu mere end hundrede Aar senere faa at vide paa anden Maade, nemlig af Huset selv.

Indtil 1831 sad der indmuret over Kælderhalsen en Sandsten med et udhugget Relief, der forestillede en Bakkus. I den ene Haand holdt han, som sig hør og bør, et Bæger, i den anden et Skjold, hvori der saas en Fremstilling af en Fæstning, og under neden læstes i gyldne Bogstaver Navnet: Capo de bonne Esperance.

Navnet paa den gamle, kendte Vinkælder er saaledes efter Branden 1728 — der lagde hele Købmagergade i Aske, med Undtagelse af Strækningen mellem Silkegade og Østergade paa Østsiden og de nederste fem-seks Gaarde mod Amagertorv paa Vestsiden — gaaet over paa det efter Branden genrejste Hus. I 1689 ejedes det af Hollænderen Peter de Hemert, hvis Søn og Sønnesøn Joost og Peter blev Chefer for det københavnske Hemertske Handelshus, der senere ejede Vaisenhusets Gaard paa den anden Side af Gaden. I 1722 boede en Vintapper Jens Brænniche i Hemerts Kælder, og nu — 200 Aar derefter — finder vi E. G. Brænniches Efterfølger som Indehaver af den gamle Vinkælder.

gift med Kgl. Majestæts Ober-Landbygmester Johan Cornelius Krieger, og derved blev Moder til den endnu blomstrende Kriegerske Slægt, medens den anden, Mette, ægtede Ulrik Kaas, der blev Admiral og Stiftamtmand i Bergen. Hendes Sønnedatter Johanne Henriette Valentine blev gift med Christian Sophus Danneskjold-Samsøe, hvorved Søren Matthiesen opnaar den for en Klokker ret svimlende Højhed at blive Tip-Tip-Tip-Oldefar til Kejserinden af Tyskland.

Uden at trykkes af nogen Viden om sin Slægts kommende Storhed passede Søren Matthiesen sit fede Klokkerembede og sine Regnetimer og lagde Skilling paa Skilling, saa han blev en hol-

Det kgl. Bibliothek. **Den kgl. Porcellænsfabriks Bygning paa Købmagergade (nuv. Nr. 50), nedrevet 1885.**
Ligesom ved Nr. 44 studser man over Nødvendigheden af Sløjfningen af denne elegante Facade for Opnaaelsen af den Facade, Efterfølgeren fik, som ses paa næste Side.

Men Navnet Capo de bonne Esperance synes desværre at være sat til i Tidens Løb.

Af Gæstegaarde paa Købmagergade nævnes endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede: „Den forgyldte Svane", „Nøglen", „Det Fynske Herberg" og „Stadt Lybeck", uden at man dog kan paavise deres Plads i Gaden. Af Vintappere forekommer omtrent samtidig Mogens i „Cappadocia", som laa oppe ved Rundetaarn, hvor man ogsaa fandt Kælderen „Paris" og i Nr. 30 Otto Allewelts Vinstue.

Længere oppe i Gaden, i den store Gaard mellem Skindergade og Kannikestræde, boede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede den navnkundige Klokker ved Runde Kirke, Søren Mathiesen, Regnelærer og Fader til den i lange Tider benyttede Regnebog. Men han var ogsaa Fader til to Døtre, af hvilke den ene blev den Mand, hvilket vel ikke — dette være sagt uden Forkleinelse for Jomfru Mette og hendes Søster — har været uden Betydning for de tvende Damers fornemme Giftermaal. Og det maa tages bogstaveligt, at han lagde Skilling paa Skilling, selv om der i Offer og Accidens kunde løbe lidt større Pengestykker med. Thi Søren Matthiesen havde som Klokker ved Trinitatis Kirke Nøglen til dens Taarn og oppebar Indtægten af at lade Folk komme op paa Rundetaarn. Og fra Claus i „Barselstuen" ved vi, hvad det kostede:

Claus: „Ach, kære Troels! Veksle mig en Toskilling for to Enesteskillinger."

Troels: „Hvad vil Du med de Enesteskillinger?"

Claus: „Jeg vil give en for at komme op paa det Runde Taarn".

Parti af Købmagergade. I Midten af Billedet „Den kgl. Porcellænsfabrik"s Bygning, som nedreves i Aaret 1885.

Efter Nedrivningen i 1885 af „Den kgl. Porcellænsfabrik"s Bygning opførtes denne mindre skønne Efterfølger, hvor nu Papirfirmaet L. Levison jun. har Lokaler. Fot. „Før og Nu".

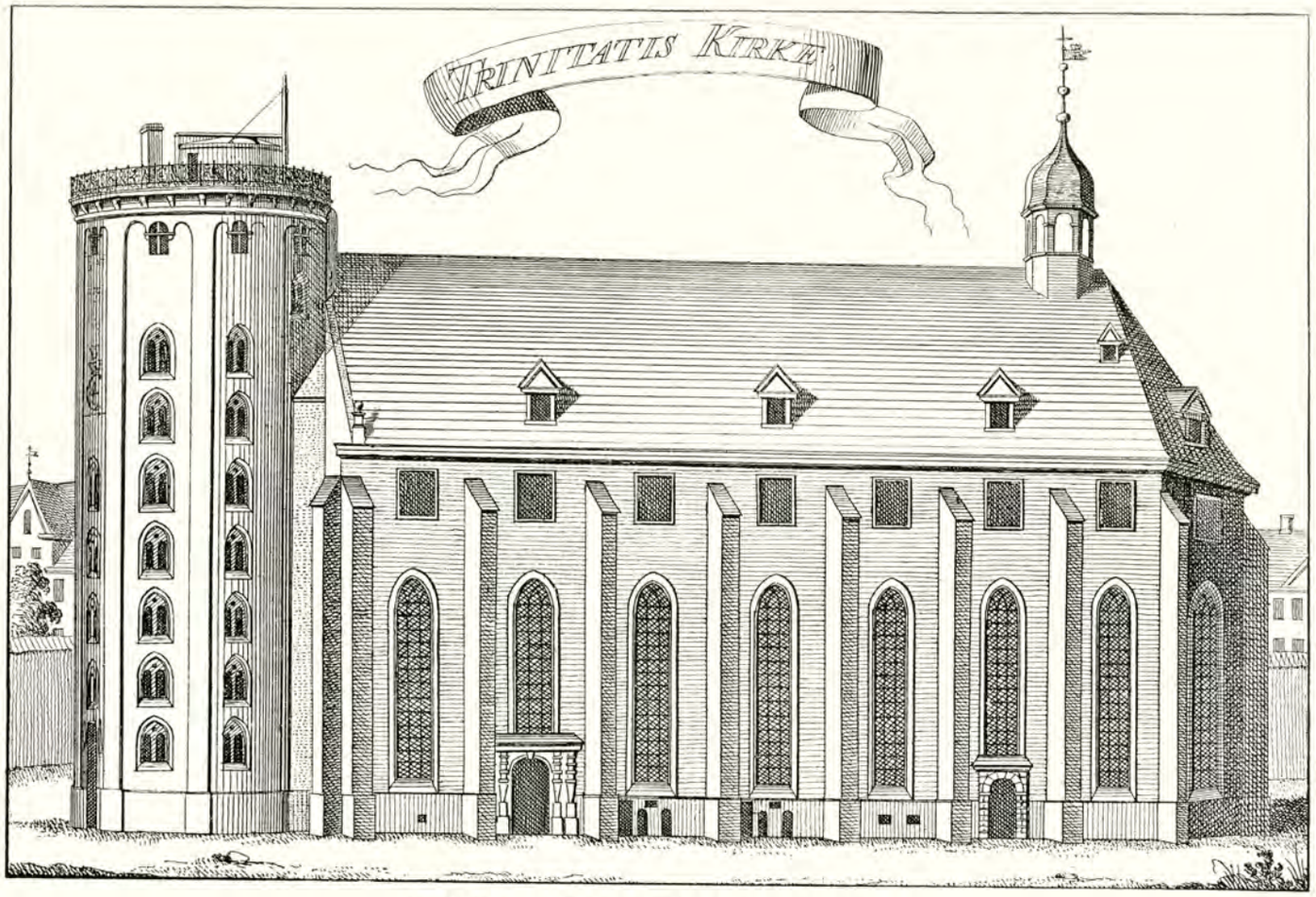

Runde Taarn med Trinitatis Kirke. Opført Aar 1637—1656.

Men Søren Matthiesen tog sig sit Embede let. Thi han nøjedes med at lukke Døren op og indkassere Skillingerne, men oppe i Taarnet lod han Folk skøtte sig selv. Og det blev til Spektakel og Forstyrrelse for den astronomiske Videnskab, der dyrkedes i Observatoriet paa Taarnets Top. De Herrer i Astronomien, J. Rasch og P. Horrebon, maatte i hele tre Aar føre Klage paa Klage over de af den nye Klokker Søren Matthiesen i denne Henseende øvede Enormiteter. Han fik en Irettesættelse, men om Klagerne ellers hjalp vides ikke.

Et Sagn om at Søren Matthiesen efter Gaardens Brand i 1728 skulde have begaaet den „Enormitet" ved dens Genopførelse at benytte de siden 1652 ved Trinitatis Kirke staaende Runestene, saa der af tretten kun blev fire tilbage, er ikke bleven bekræftet ved de i nyere Tid foretagne Nedbrydnings- og Udgravningsarbejder.

Hvor nu Regensens Hovedfløj ligger, langs Købmagergade, havde kort efter Midten af det 15. Aarhundrede den lærde Mand, Kanik og Dr. jur. & Lic. med. Peder Albertsen sin Bolig. Da Christjern I havde fattet den Plan at oprette et Universitet i København, blev Dr. Peder sendt til Udlandet for at skaffe Lærere til Studiegaarden. Men det menes ogsaa, at det var ham, der fik den første Bogtrykker, Gotfred af Gemen, til at komme til Landet, og det menes ogsaa, at han indrettede sit Trykkeri i Dr. Peders Gaard, og at saaledes de første trykte Bøger i Danmark er blevet til paa denne Grund.

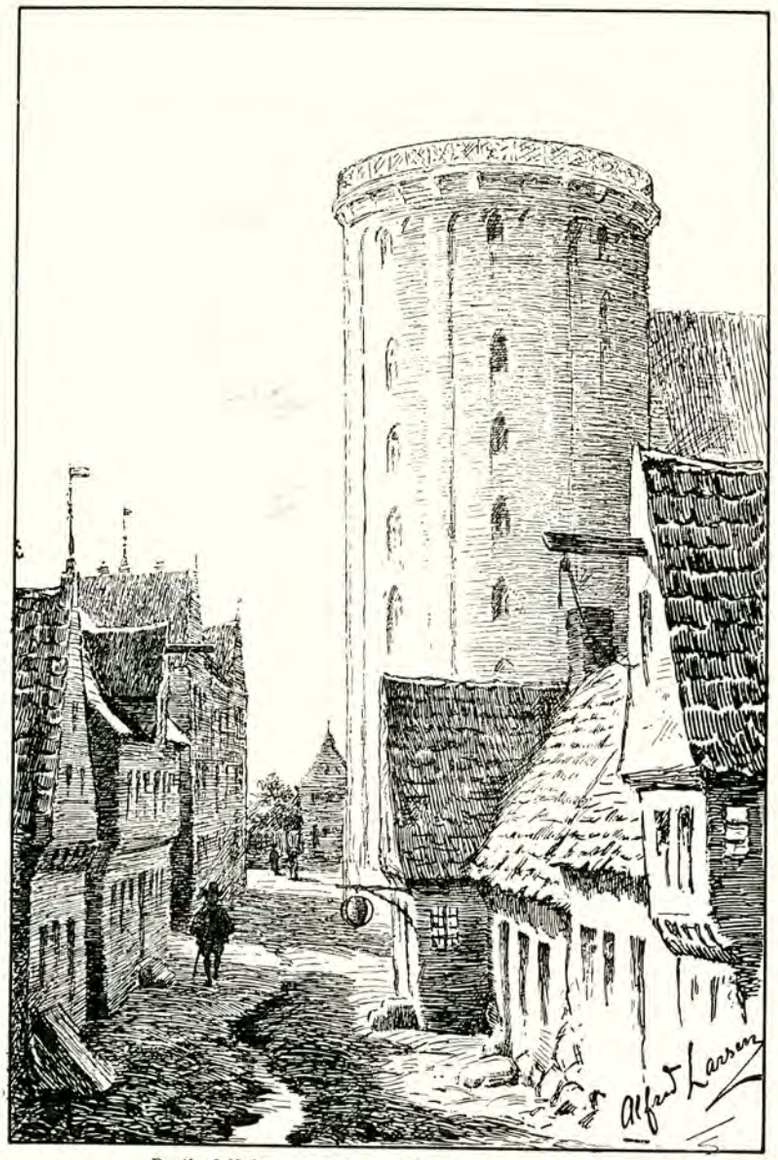

Parti af Købmagergade med Runde Taarn i 1640erne.

Og lige fra hine fjerne Dage indtil Nutiden har denne Gaard spillet en Rolle i Udviklingen af dansk Aandsliv.

Kort efter Midten af det 16. Aarhundrede ejedes største Delen af den Grund, Regensen staar paa, af Christian III's Kansler Johan Friis til Hesselager. Han var ikke blot Kongens, men ogsaa Universitetets Kansler og maatte, som det hedder om ham, saare vel lide alle Lærde og mest dem, som kunde tale med ham om gamle Monumenter og fordums Historier.

Ved den ugifte, rige og stærkt aandeligt interesserede Johan Friis's Bord samledes ofte Landets bedste Mænd, og vi maa tænke os Peder Oxe, Niels Kaas, Tyge Brahe, Niels Hemmingsen, Anders Sørensen Vedel og mange andre sidde i hans Stue og over Borde drøfte

Tidens store Spørgsmaal, medens en Skare unge Studenter, som han gav Underhold, lyttede til. „Men Johan Friis selv havde øst saa dybt af Livet og af Bøger, at han var nær ved at overgaa dem alle, og det var en synderlig Lyst at høre paa ham, naar han begyndte at repetere og fortælle de gamle Historier, baade af vore og af udenlandske Krøniker, at man kunde ikke noksom forundre sig paa den statelige Ihukommelse".

Det var ogsaa særlig paa den over for Studierne saa gavmilde Johan Friis's Tilskyndelse, at Frederik II i 1569 stiftede Kommunitetet til Bespisning af hundrede fattige Studenter. Det havde været Kongens Tanke ogsaa at give dem Bolig, men det blev ikke til Alvor før to Aar efter at Johan Friis's Arvtager, Kansleren Christian Friis, var afgaaet ved Døden. Nu, i 1618, blev Kommunitetet ved et Laan af Kongen sat i Stand til at erhverve Friis'ernes gamle Gaard og Grund. Og paa den østlige Del af denne opførtes nu *Collegium regium* som det hed officielt, til daglig kaldet Regensen, som Fribolig for hundrede Studenter. Friis'ernes Hovedbygning, der i 1600 omtales som et pragtfuldt Palads, laa paa Grundens vestlige Del. Paa Gaardens østlige Del laa Staldene. Og her kom nu Hovedbygningen til at ligge. Fløjen langs Købmagergade synes kun at have været paa et Stokværk, som ud mod Gaarden var forsynet med et lille Taarn. Bygningen syntes at have været færdig i 1623, hvilket staar at læse paa den Tavle, der er indsat i Muren mod Købmagergade, men først i 1627 blev Kirkens Indretning paabegyndt her, den blev indviet 1635 og benyttet som „Studenterkirke" indtil den blev afløst 1656 som saadan af Trinitatis Kirke.

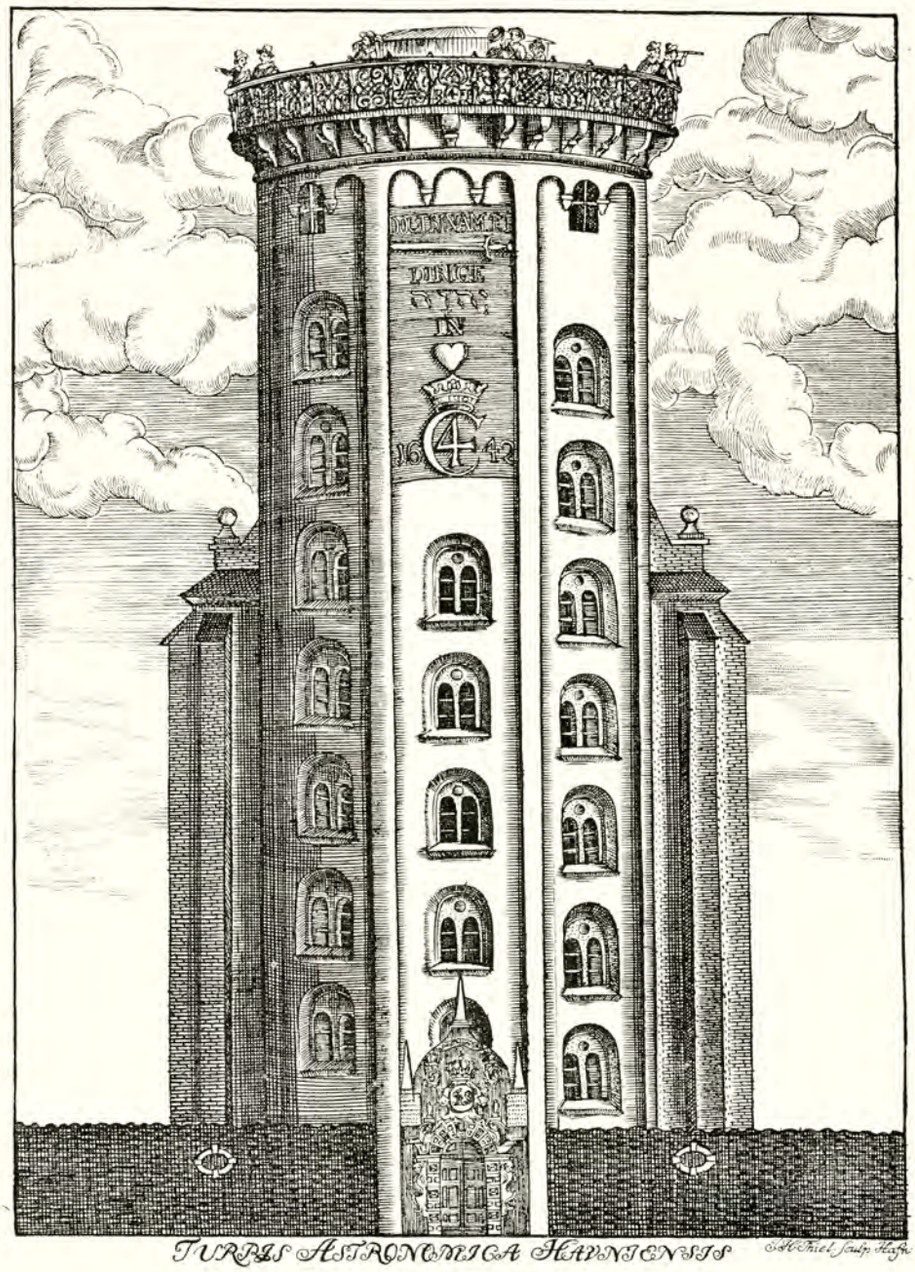

Runde Taarn.
Grundstenen lagt af Kong Christian d. 4de Aar 1637. Taarnet færdigt 1642. Bygmesteren var Georg Scheffel fra Bern i Schweiz.

Saaledes
rejste sig
den kære
Gaard,
som gav os Ly i Ungdomstiden,
og som vi aldrig glemme siden,
mens vi i Danmarks Have saaer.

Men naar det hedder i et andet bekendt Vers

Regensen hedder for ingen Ting
ej Gaarden ved Taarnets Fod,
man ser det straks paa det hele Sving,
den er af kongeligt Blod . . .

saa er det dog kun delvis rigtigt, og det er en urigtig Opfattelse, at det er Christian IV som er Fader til Regensen. Han ydede kun Kommunitetet et kortvarigt Laan til Gaardens Erhvervelse paa 9000 Daler. Og det Kongeblod som vel nok kan siges at flyde i dens Aarer, maa i alt Fald være Frederik II's og ikke Christian IV's.

Naar Christian III og Frederik II efter Reformationen lod sig det være magtpaaliggende at gøre noget for de fattige Studenter, maa man ikke lægge for megen Betydning paa Ordet „fattige". Det havde en anden og mere omfattende Betydning den Gang end i vore Dage. Kirkens Velstand var forsvundet med Reformationen, og Adelen — Herrestanden i Modsætning til de ufri Stænder, „den fattige Almue", Borger og Bondestand — saa ikke længer sin Fordel ved at lade sine Sønner gaa den gejstlige Vej. De kongelige Stiftelser skyldes derfor først og fremmest Ønsket om at drage Folk ind paa den studerende Vej. I det første Aarhundrede efter Reformationen fik Universitetet i langt overvejende Grad sin Tilgang fra Folkets fattige d. v. s. jævne, brede Lag.

Der herskede derfor ingen Overdaadighed i den nye Studenterbolig. Unge Mennesker var i hine Tider vænnet til den største Tarvelighed, til mange Hug, ringe Mad og ingen Renlighed, og det var ikke at vente, at der paa Regensen skulde gives mere, end jævne Folks Børn var vant til at faa. Faldt det mangen Gang haardt at klare sig, saa kunde de unge Mennesker jo deres Klassikere og kunde trøste sig med den gamle Sentens: *Per aspera ad astra!* d. e. Ærens Vej er en Tornevej!

De hundrede Studenter som Kommunitetet oprindelig talte, og som under Christian IV voksede til 144, beboede to og to som „Kontubernaler" de af to Kamre bestaaende Lejligheder. Af disse to Kamre var det inderste Studerekammeret, „Museum" som det hed i Studentersproget. Det var forsynet med Kakkelovn, hvilket ikke fandtes nødvendigt i det yderste Værelse, Sovekammeret eller Cubiculum. Det forudsattes at man der kunde holde sig varm i Sengen, og for at være saa meget mere vis paa det, var der kun en Seng, som man var to om at holde sig varm i, om man ellers kunde. Hvilket væsentligt beroede paa, om man havde noget, der med nogen Ret kunde kaldes Sengklæder. Ti dem maatte Alumnerne selv sørge for, og paa Sengens som paa Kistebænkens Indhold kunde Hjemmets Velstand eller Velgørernes Hjælpsomhed maales. Dog mest det sidste. Ti selv om der var taalelige Kaar i Hjemmene, var al Forsendelse af Varer forbundet med store Vanskeligheder, og Studenternes Trivsel i København var i særlig Grad afhængig af de Venner eller de Velgørere, de vandt sig. Mangen Student er sikkert kommet til København uden andet Haben-Gut end de Klæder, han bar paa sin Krop og som vel oftest var ringe nok endda. Og saa maatte han jo endda prise sin gode Lykke, om han var saa heldig at faa Regens.

Fra Christian IV's Tid har man en Vise, Studentens Klagesang, ført i Pennen af den satiriske Jacob Worm:

Holmens Fanger har det bedre
end en venneløs Student,
selv om de i Bolt og Fjedre
hen i Trældom bliver sendt.
De dog nyde Bord og Brød,
til de Drog de blive død.

Værelserne paa Regensen var saa spartansk indrettede som vel muligt. Stengulv i begge Kamre, kalkede Vægge, hvidtet Bjælkeloft og Vinduer med Blysprosser. Og Udstyret var derefter. Foruden Himmelsengen — thi hvor tarveligt det var, saa simpelt var det dog ikke, at der ingen Himmel var over Sengen — bestod Bohavet kun af et Bord og en Kistebænk. I denne var

Fot. Vilh. Trydes Kunstforlag.

Parti af Købmagergade i 1890erne.

Trinitatis Kirke. Rundetaarn. Regensen.

Læser man Rasmus Æreboes Beskrivelse af sin Ungdoms Trængselsaar under Minervas Fane, vil man sande, at Sammenligningen mellem den fattige Student og Bremerholmsfangen ikke er saa ganske greben ud af Luften. Regensianerne var de, der var heldigst stillet af Flertallet af Datidens Studenter.

der to Rum, og der havde Studenterne deres tørre Kost, om de ellers havde noget af den Slags. Brændsel har vistnok altid hørt med til Boligen, men Lys har Alumnerne i alt Fald til Tider selv maattet levere.

I Sommerhalvaaret blev der purret ud om Morgenen Kl. 4.

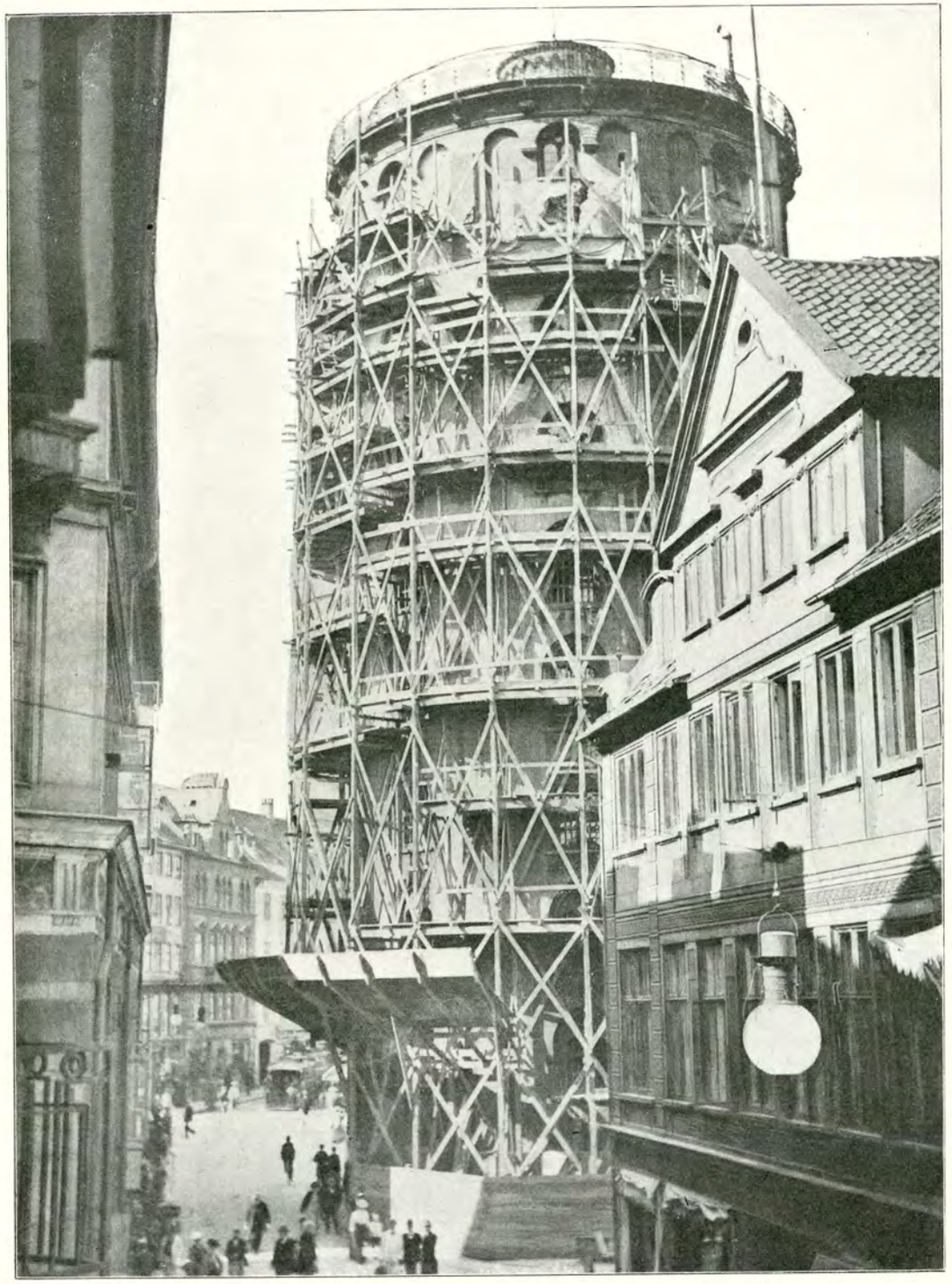

Runde Taarn under Reparation i September 1904, set fra Hj. af Købmagergade og Skindergade.

Runde Taarns Portal. Fotograferet 1912.

Naar man havde faaet Søvnen af Øjnene og en Smule Vand i Ansigtet, tog man i en Fart en Bid Brød og en Taar Øl, om ellers der var noget i Kistebænken, og stillede saa til Lovsang i Regenskirken, Fløjen til Købmagergade, der endnu kaldes Kirken, og som først 1656 blev afløst af Trinitatis Kirke som Studenterkirke. For at ingen skulde skulke fra Lovsangen, blev Regensens Port først lukket op, efter at den var forbi. Kl. 6 begyndte de akademiske Forelæsninger, saa det Maaltid, som Alumnerne samledes til Kl. 10 var i Virkeligheden svarende til vor Middag, om end det kaldtes Frokost (Prandium). Maaltiderne indtoges i Kommunitetsbygningen ved Nørregade, der endnu i daglig Tale hed Klostret efter Stiftelsens ældste Spisesal i en af de gamle Hospitals- eller Klosterbygninger, det nuværende Menighedshus ved Helligaandskirken. Derefter var der atter Øvelser, indtil alle Kl. 5 samledes paa Klostret til Aftensmaaltidet (Coena) under Provstens Forsæde ligesom om Formiddagen. Men inden der vankede Mad, blev Kollegiehefterne eftersete, og viste der sig nogen Dovenskab eller Forsømmelighed under Forelæsningerne, blev Synderen uden Naade vist bort fra Bordet.

Naar Lovsangen var sunget og de to første Retter var fortærede i Fred og Ro, begyndte Øvelserne atter og foregik, som al Samtale ved Bordet, udelukkende paa Latin. Modersmaalet blev forfulgt med store Bøder; det blev t. Eks. straffet haardere at tale Dansk ved Bordet, end at møde beruset, et saare betegnende Tidens Træk. Det var de berømte, for ikke at sige berygtede Disputatser og Taleøvelser, som havde til Maal at udvikle Færdighed i det latinske Sprog og i Datidens filosofiske Tænkning, der dreves som en aandelig Gymnastik under Maaltiderne. Om Søndagen blev der opgivet Temaer af Dagens Evangelium; det er disse Prækeøvelser, Jeronimus tænker paa i „Jean de France", naar han taler om de „Snese smukke Karle", der har studeret deres Prækestol paa Klostret og gjort Prækener, som har været højt agtede endog udi „Vor Frue og Runde Kirke.

Men dermed var man ikke færdig. Naar Maaltidet var ovre, skulde der oplæses et Stykke af Biblen eller en anden gudelig Bog paa Latin, og det skulde vare mindst en Time. Saa endelig slog Forløsningens Time, og den korte Tid der var tilbage af Dagen — thi efter Lovsang i Kirken Kl. 9 skulde alle i Seng — har sandsynligvis været fri.

Efter Spisesedlen at dømme, led Alumnerne ingen Nød. Der blev til hvert Maaltid givet 3 Retter Mad, afvekslende Grød (Vælling), Fisk (Sild) og Kød. Men Teori er et og Praksis et andet. Der lød uafladelig Klager over Maden og dens Beskaffenhed, og Misfornøjelsen med Bespisningen, der ifølge de dertil lagte Kapitaler kunde være baade god og rigelig, har sikkert ligget til Grund for en Mængde af de Uroligheder, som Regensen i tidligere Tid var Vidne til.

Det var ingen Forlystelsespost at være Regensprovst i det 17. Aarhundrede. Jørgen Hammer, der sad inde med denne Værdighed omtr. 1650, erklærer, at han ikke kunde ønske sin værste Fjende noget værre, end at løse ham af. Og det er et meget spagfærdigt Udtryk hans senere Eftermand, Jens Bircherod, Forfatteren af de bekendte Dagbøger, anvender, naar han skriver, „at han nu fornam hvad Uro og Fortræd det giver, at have med Studenternes Inspektion at bestille". Sagen var den, at man havde saa overordentlig vanskeligt ved at forstaa Ungdommen i de Tider. Ligesom man over for Børn kun kendte et Opdragelsesmiddel, nemlig Prygl, saaledes kendte man over for unge Mennesker kun barsk Strenghed og haard Behandling.

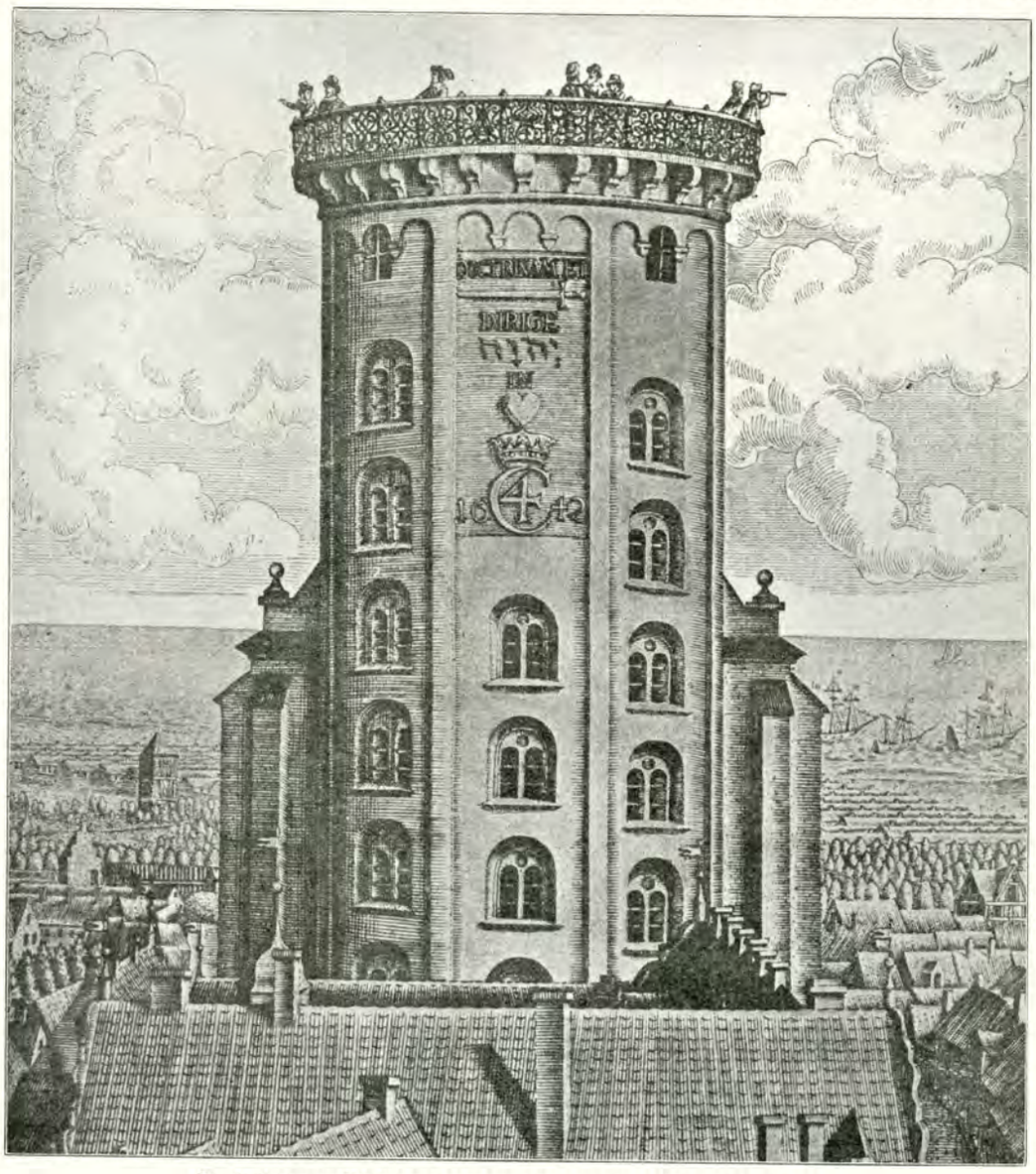

Runde Taarn og Udsigten derfra mod Nordøst i det 17de Aarhundrede.

I Spektaklerne paa Regensen havde Drukkenskaben — som alle andre Steder — sin rigelige Del. Men den Last var i de Tider saa almindelig, at den nærmest blev anført som en formildende Omstændighed. I 1604 var der under Majgildedagene fra St. Hans til 1. Juli af Regensianerne bleven fortæret 16—18 Tdr. tysk Øl, og en af disse Dage var der af samtlige Alumner kun mødt 30 til Spisning paa Klostret, de andre var, trods Forbud og Trudsler, „gaaet til Driks". Naar Morten Nielsen i 1632 havde gjort Parlament med Provsten, Johannes Bonde, draget ham i Haar og kradset ham i Ansigtet, saa kan det vel ikke forsvares, men faar man at vide, at han var drukken, saa forandres Sagen en Del, og hører man endelig, at Regensprovsten har slaaet først, saa undrer man sig mindre over det hele.

Men hvad bød Tiden paa i Retning af Adspredelse og Fornøjelse uden den raa Drukkkenskab? Paa den Maade Studierne dreves, skulde kun de store Lys vækkes til aandelige Interesser, de smaa blev til osende Praase eller gik ud af Mangel paa Luft. Boldspil og Keglespil blev forbudte i Regensgaarden, ikke blot af Hensyn til Vindusruderne, men ogsaa „af Hensyn til det stærke Tilløb og den uanstændige Raaben af andre uden for Regensen". Man forstaar bedre, at det i Slutningen af det 14. Aarhundrede blev Regensianerne forbudt at skyde Naboernes Duer ned fra Taget „med Bøsser og Fyrrør".

Med Datidens Undervisningsforhold og den studerende Ungdoms hele Livsvilkaar var „Studenteraand" i vore Dages Betydning en Utænkelighed. Men der herskede naturligvis mellem

Studenterne paa Regensen et stærkt Sammenhold, der til daglig gav sig mest til Kende over for Spisemesteren og Myndighederne. Blev en Kammerat „relegeret", d. v. s. bortvist fra Universitetet og dermed fra Regensen, viste de andre deres kammeratlige Sammenhold ved at bringe ham en Serenade, — „saaledes som det ved andre Universiteter brugeligt er" — selv om Hovedmændene bagefter til Skræk og Advarsel for ligesindede fik Lov at vandre en 8 Dages Tid i „Carceret", Studenterkælderen eller Arresten i den endnu bestaaende gamle Konsistoriekælder. Det har sikkert været en Fornærmelse mod en Student, der i 1654 foranledigede det store Slagsmaal paa Kaarder, der udkæmpedes paa selve Vor Frue Kirkegaard mellem Regensianerne og nogle „Hofkarle". Tre Aar i Forvejen havde endog en Skare fra Regensen søgt at fri en Kammerat ud af Bøddelens Hænder paa Gammeltorv, hvor han skulde lide Døden for et Mord. Det var ganske vist forbudt Studenterne at bære Vaaben; alle, som laa paa Regensen, skulde jo være Theologer og ikke kæmpe med Vaaben af denne Verden, men det faldt vanskeligt for det hede, unge Blod, hvor haardt end Overtrædelse af Forbudet stundom blev revset.

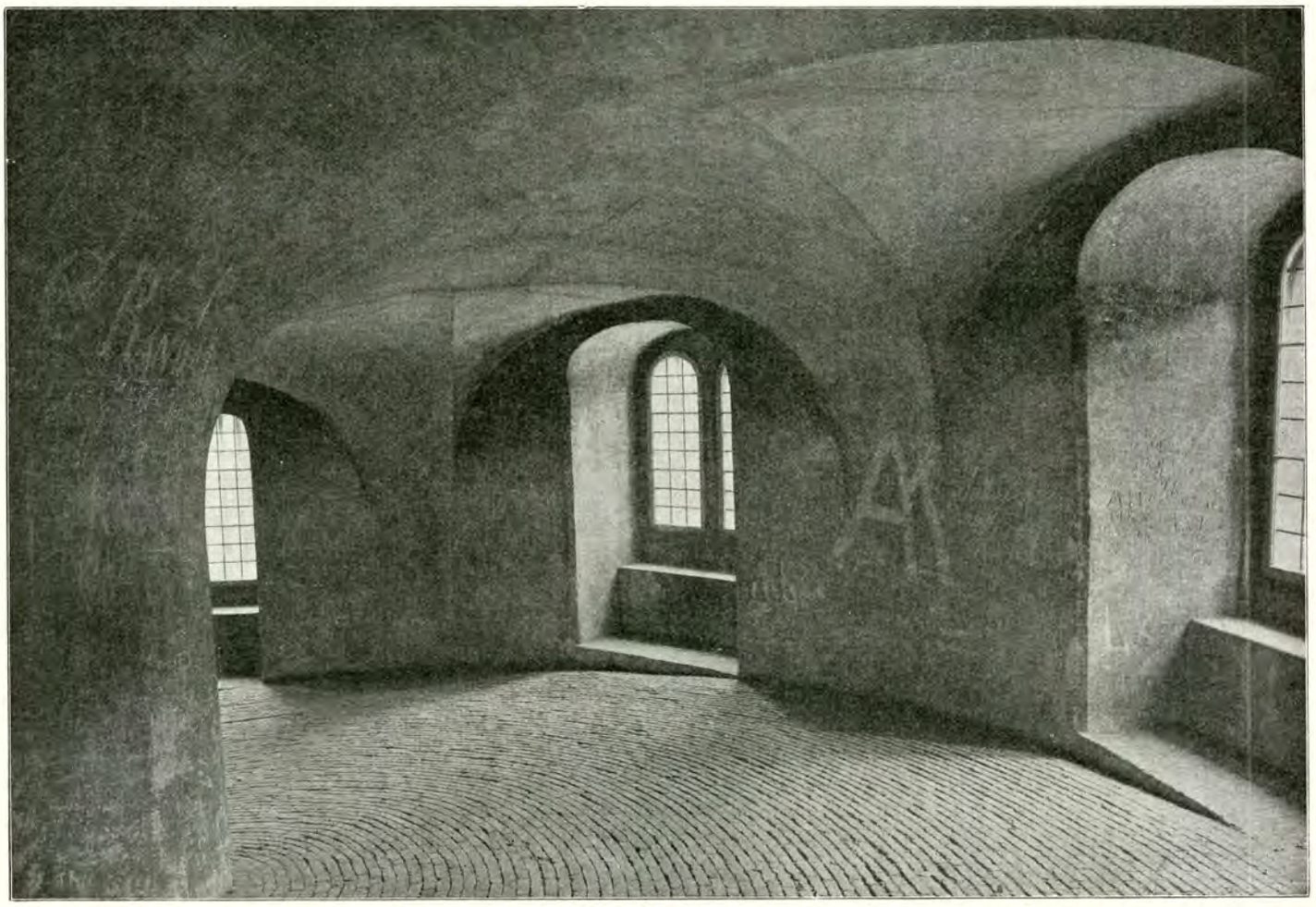

„Sneglegangen", som fører op til Runde Taarns Platform, fot. 1911;
„Peter den Store" red, og hans Gemalinde kørte op til Taarnets Top med Forspand under deres Besøg i Danmark i Aaret 1716.

Københavns Belejring, under hvilken Regensens Folk, som udgjorde den langt overvejende Del af den studerende Ungdom, med Ære deltog i de forskellige Udfald og i Stormnatten hævdede deres Post paa Slotsholmen, omtrent hvor nu Stormbroen støder til denne, fik da ogsaa blivende Betydning for hele Standen. Under denne erhvervede de sig Ret til at bære Kaarde, og det var et Adelsmærke midt i deres usle Fattigdom, Tegnet paa den frie Mands Værdighed. At Studenterne opfattede Kaarden saaledes, ses bedst af den Stædighed, med hvilken de holdt fast paa den. Under den ulmende Bevægelse mod Adelen under Herredagen i 1660 kom det til Slagsmaal mellem Studenterne og deres gamle Modstandere, de adelige Domestiker i Kannikestræde, udenfor Regensen. Og det gik saa alvorligt til, at en Regensianer, „en af de Sorte", mistede Livet i Bataillen. I den Anledning maatte Universitetets Rektor efter Rigshovmesterens Befaling ved en Proklamation, der sandsynligvis er blevet opslaaet paa Regensen, befale Studenterne at nedlægge Vaabnene og holde sig hjemme efter Kl. 6. Men de Sorte var nu Karle for deres Hat. De slog en Erklæring op ved Siden af Proklamationen, at de nok skulde holde sig hjemme, men deres Vaaben, „som de med Ære og Berømmelse havde baaret mod Kongens Fjender, hvorom hans kongelige Majestæt bedst kunde vidne", agtede de ingenlunde at nedlægge. Den Gang fik de Lov at beholde Kaarden, men 7 Aar senere befalede et Kongebrev, at denne „Uskikkelighed", nemlig at bære Kaarde, skulde ophøre. Uagtet dette Forbud gentoges mange Gange siden, baade for Theologer alene og for alle Studenter i Almindelighed, var man dog ikke kommet videre i 1694, end at theologiske Studenter kunde møde paa Prædikestolen i københavnske Kirker med Kaarde ved Siden.

Denne Strid med de adelige Domestiker var af gammel Oprindelse, og Studenternes Uvilje har fra første Færd sandsynligvis været rettet mod Adelen selv. I 1645 klager en Adelsmand over, at Studenterne sig „ufiinligen" mod Adelen forholder, „med usømmelige Ord og Vedernavn, med Raaben og Skrigen af Vinduerne efter Adelen paa Gaden og med Stene at slaa efter Adelen". Med andre Ord, Studenterne har som de mest vakte af Borgerstanden stærkest følt Forbitrelsen mod den privilegerede Stand. Naturligvis har den velklædte og velforsørgede adelige Tjener set ned paa den ludfattige Student med den største Foragt. Og de to Modstandere var hinanden saa tæt inde paa Livet, at det uafladelig maatte komme til Rivninger. Den gamle Kanslergaard, der laa paa den vestlige Del af nuværende Trinitatis Præstegaards Grund, var næsten til Stadighed beboet af Adel — saaledes boede den skønne Marie Grubbe her en Tid med sin Mand Ulrik Fredrik Gyldenløve, et Naboskab, der sikkert ikke er gaaet af uden adskillige Hjerters Forlis inde paa den røde Gaard — og Fjenderne var altsaa hinanden saa nær, som de kunde være.

Det er naturligvis kun de store Slag, dem der faar Indflydelse paa Nationernes Skæbne, som Historien optegner. Men mellem dem maa billigvis nævnes den berømte Belejring af Regensen ved Lakajerne i Marts 1696, som Holberg har benyttet i sin „Jacob von Thyboe", og som han havde særlige Forudsætninger til at kunne skrive om, saasom han selv havde boet i Nabohuset som Huslærer hos Admiral Giedde nogle faa Aar efter Slaget og saaledes ikke blot havde indgaaende Kendskab til de topografiske Forhold paa Stedet, men hos en Mængde Øjenvidner, maaske Deltagere i Kampen, kunde indhente paalidelige Oplysninger om Slaget.

I 1719 fulgte den næste store Regensbataille, nemlig Landkadetternes Belejring af Studenterkasernen, som den kaldtes, og

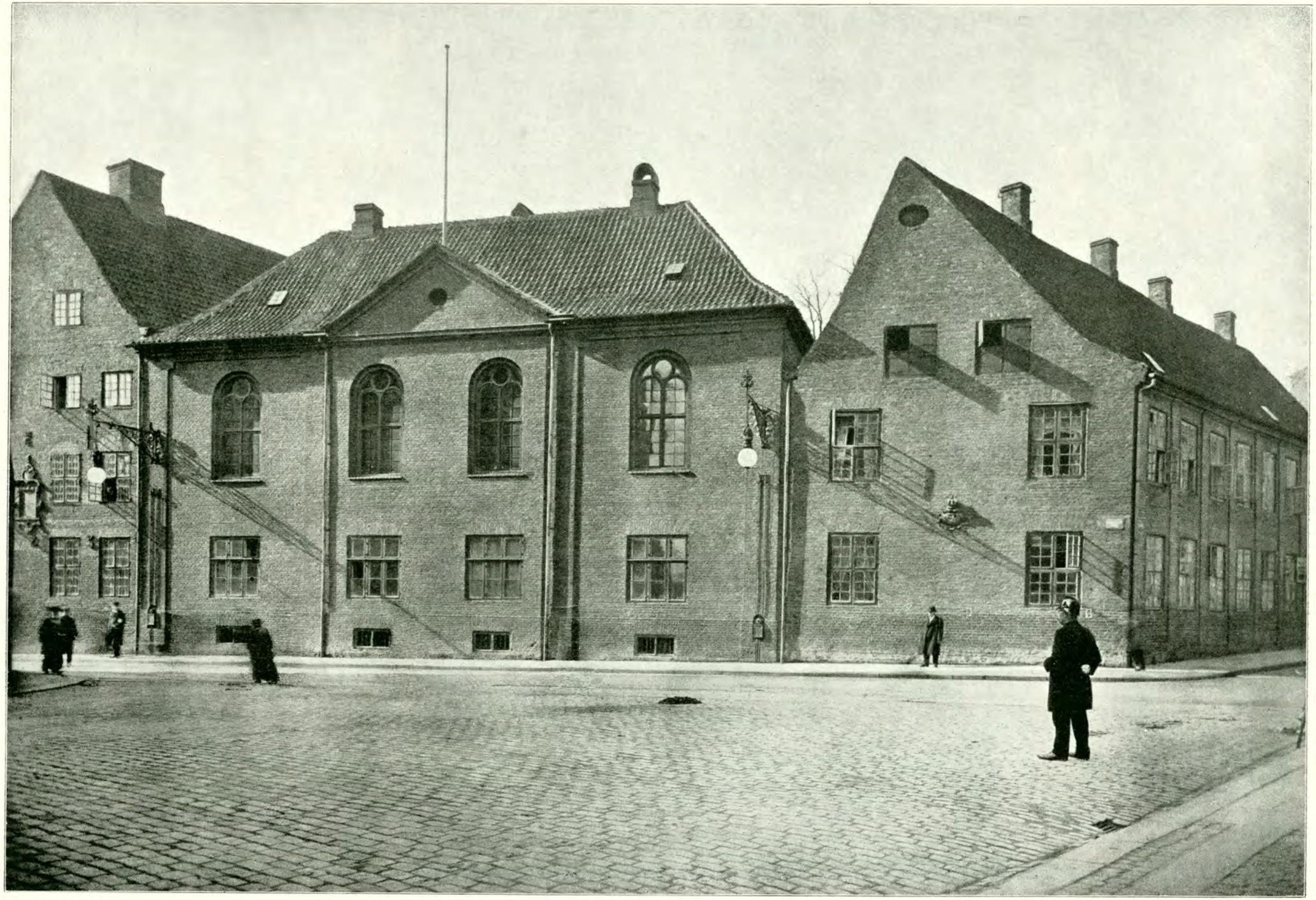

Raadhusbibliotheket.

Regensen (Købmagergade 51, Hj. af St. Kannikestræde) opførtes 1618—1623 til Bolig for 120 Studenter (siden 1881 er der kun 100). Bygningen nedbrændte 1728 og den nuværende Bygning

endelig i 1793 den berømte Posthusfejde, der endte med, at Regensen mistede sin Klokke, med hvilken der var bleven ringet til Vaaben mod Fjenden.

I det frygtelige Pest-Aar 1711 fik Studenterne det for mange af de fattige Stakler betydelige Privilegium at maatte lade sig benytte som Ligbærere, og intet maler vel bedre Forskellen paa Studenternes Kaar i Fortid og i Nutid. Dog maatte der ifølge Konsistorii Bestemmelse mellem dem, der blev udtagne til dette Hverv, ikke findes Drukkenskab eller anden Uskikkelighed, ligesom det blev paabudt, at de skulde møde i sømmelige Klæder. Men selv for disse Udvalgtes Vedkommende var Forholdene dog ikke bedre, end at man i de finere Sørgehuse satte Mad og Drikke ud i Gangen og lod Studenterne staa og spise derude, for ikke at faa dem ind i Stuen „med deres megen ilde Stank".

Regensen efter Ombygningen 1908—09.
Af Hensyn til den store Færdsel forbi Runde Taarn blev en Del af Stuetagen indrettet til Buegange for Fodgængere.

Den gamle Regens, der havde set Mænd som Ole Borch, Thomas Kingo, Henrik Gerner, Jacob Winsløv, Hans Gram, Adolf Brorson og mange andre inden for sine Mure, sank i Aske i den store Brand 1728. Men da den henimod Midten af Aarhundredet havde rejst sig igen i sin Helhed, var der ikke blevet gjort mere for Studenten i hans Hul, end man havde fundet nødvendigt hundrede Aar i Forvejen — maaske med Undtagelse af, at der hist og her var kommet et Klædeskab til i nogle af Kamrene. Senere hen i Aarhundredet kom der Brædde-gulv, Tapeter af Papir og runde Ovne. Men den største Forbedring turde dog være Ligbærer-privilegiet fra 1711. Og det var endnu en haard Straf, at man mistede sin Ret til et „Pengelig", om man kom hjem en Aftenstund, efter at Porten var lukket. Ti Fattigfolk maatte bæres til Jorden uden Betaling. Det var kun gode Folk, der ydede et Vederlag for at blive baaren til Graven, og det var igen kun rigtig fine Folk, der gav de sølle Studenter hver et Par Handsker — i Lighed med Tyendet — for at de med deres røde Hænder ikke skulde stikke altfor meget af ved Ligfærden.

Og Jærnstængerne i Vinduerne, der gav Studentens Kammer Karakteren af et Fængsel, den haarde, ydmygende Skoledrengetvang, Fattigdommen og Urenligheden med deres tro Følgesvende Raahed og Drukkenskab, var flyttet med over i den nye Bygning. Men en ny Tid var dog begyndt at gry. I 1736 ophørte den fælles Spisning paa Kommunitetet, og i Stedet for to Maaltider daglig gaves der nu Studenten 4 Mark om Ugen i Kostpenge. Det er lidet troligt, at han vandt ved Byttet i Huld, men dette Skridt havde sin store Betydning derved, at det aarhundredgamle Fællesskab mellem Regensianerne her for første Gang blev rokket.

Bordøvelserne gik nu over til at blive almindelige akademiske Øvelser eller Forelæsninger, men ophørte i 1777 som alt for gammeldags, og endelig bortfaldt i 1790 det ydmygende Ligbærerprivilegium, der dog mindedes lang Tid endnu ved Betegnelsen „Ligbærerkontoret" for Værelset til Venstre fra Porten. Ti lige indtil Begravelseskontoret blev oprettet, maatte Folk i Byen bestille Begravelser og alt herhen hørende der.

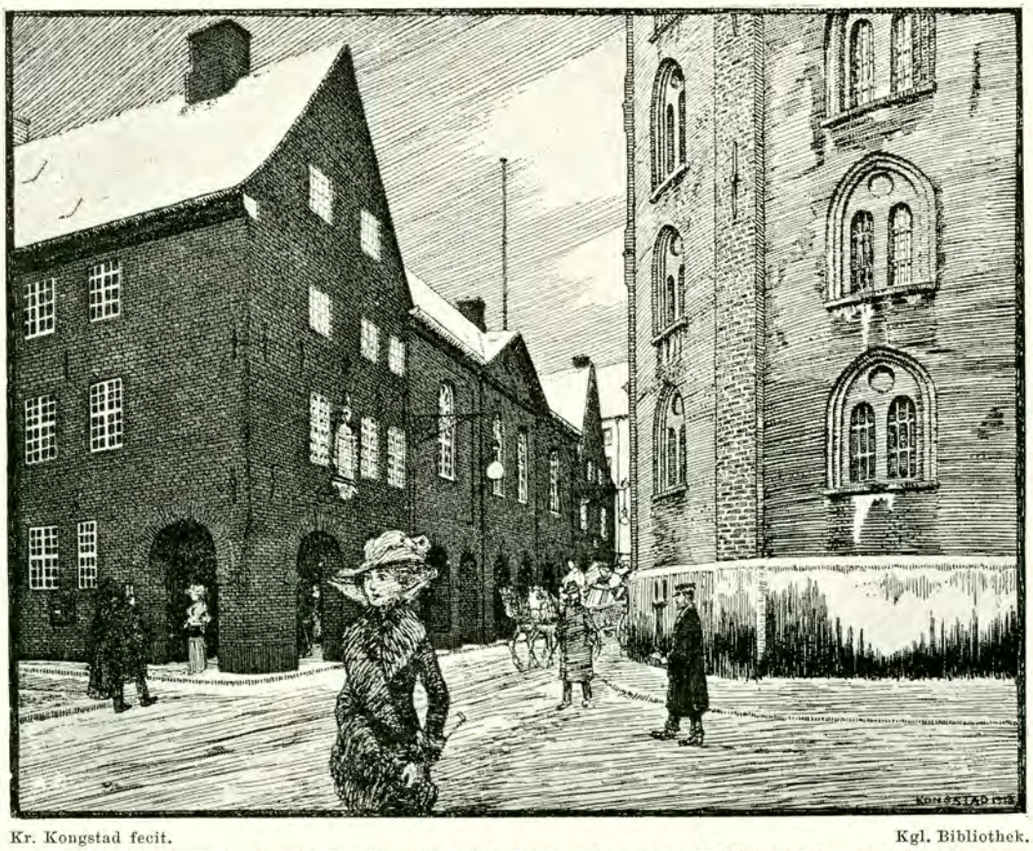

Kr. Kongstad fecit. Kgl. Bibliothek.
Parti af Købmagergade med Regensen og Runde Taarn, set i modsat Retning af det øverste Billede.

Og som et Symbol paa, at den gamle Tid virkelig var omme, blev i samme Aar de hæslige Jærnstænger taget fra Vinduerne. I Stedet for at være et Fængsel, begyndte Regensen nu at blive et Hjem. Og i dette Hjem blev den venlige, beskedne og stilfærdige Rasmus Nyerup en Fader for de unge Minervasønner — først som Viceprovst, og siden — efter at Jens Baggesen havde trukket sig tilbage — som Regensprovst.

Men Regensen blev tillige Hjemstedet for den nye Tids Ideer. Klubviserne fortrængtes, da man begyndte at interessere sig for, hvad der skete ude i Verden. Det var dog imidlertid ikke Politiken, der først skulde samle Studenterne i Danmark og skabe

Studenteraanden, det var Æstetiken. Typen „den danske Student", den friske, glade, frejdige Svend, som vi kender ham fra Livet og fra Literaturen før 1870, skabtes i de bevægede Aar 1812—1814, og Regensianeren Poul Møller var hans nærmeste Ophav. Vil man se Repræsentanter for to forskellige Tidsaldre fra Regensen, tænke man sig blot Sten Stensen Blicher, den fattige Præstemand, der har kendt og følt Trykket, som fra gammel Tid hvilede paa „de Sorte", og som man kunde finde hos mangen „sølle Adjunkt" endnu efter Aarhundredets Midte, i Modsætning til „den krøllede Frits" med det friske Humør og det lyse Blik paa Livet.

Ligesom „Studenterforeningen" udgik fra Regensen, — det var paa en smuk Sommeraften 1820, man første Gang hørte Christian Winthers

„Her under Nathimlens
rolige Skygge
vil vi, o Frihed, dit
Tempel opbygge",

hvorpaa man skred til Værket og byggede „Templet", d. v. s. stiftede Studenterforeningen — saaledes stammer ogsaa Studentersangen fra Regensen. Det var A. P. Berggreen, der — selv Regensianer — indøvede den firstemmige Sang under Linden — under hvis Grene Christian Winthers, Poul Rytters og Hostrups Sange senere har lydt for første Gang.

Men Juli-Revolutionen kom, og Politiken tog alle fangen. Studenternes gamle Borg blev de nye Tankers Fristed. Her politiserede man, og her demonstrerede man. De første skandinaviske Sammenkomster organiseredes herfra, og Demonstrationer mod Frederik VI.s landsfaderlige Regimente udgik herfra. Regensen blev Uroen i Frederik VI.s stilfærdige København og forskellige Øjne i Europa fulgte opmærksomt, hvad der gik for sig paa Regensen.

Den Tid er forbi. Men Provst Hvids gamle Lind staar endnu. Den blev plantet 12. Maj 1785, og paa Fødselsdagen stikker den endnu, undertiden i sit vaargrønne Skrud, en behandsket Haand ud for at tage imod Gratulation. Den har samlet mange af de Mænd, der regnes til de bedste i Danmark, under sin Krone, og rundt om fra en Mængde Præstegaarde og andre Embedsboliger i Landet gaar der stadig mangen venlig Tanke tilbage til Linden og til „den røde Gaard".

Ved Martin Borchs Restauration og delvise Ombygning af Regensen i 1908 blev der raadet Bod paa tidligere Tiders Forsyndelser mod Regensen og skabt moderne og bekvemme Forhold for dens Beboere. Og for at imødekomme den stadig stigende Trang til bedre Færdselsforhold i den netop paa dette Sted saa stærkt indsnævrede Gade, blev der i Kirkefløjens nederste Stokværk bygget en Passage for Fodgængere, fra Krystalgade til Kannikestræde, med aabne Arkader ud til Gaden.

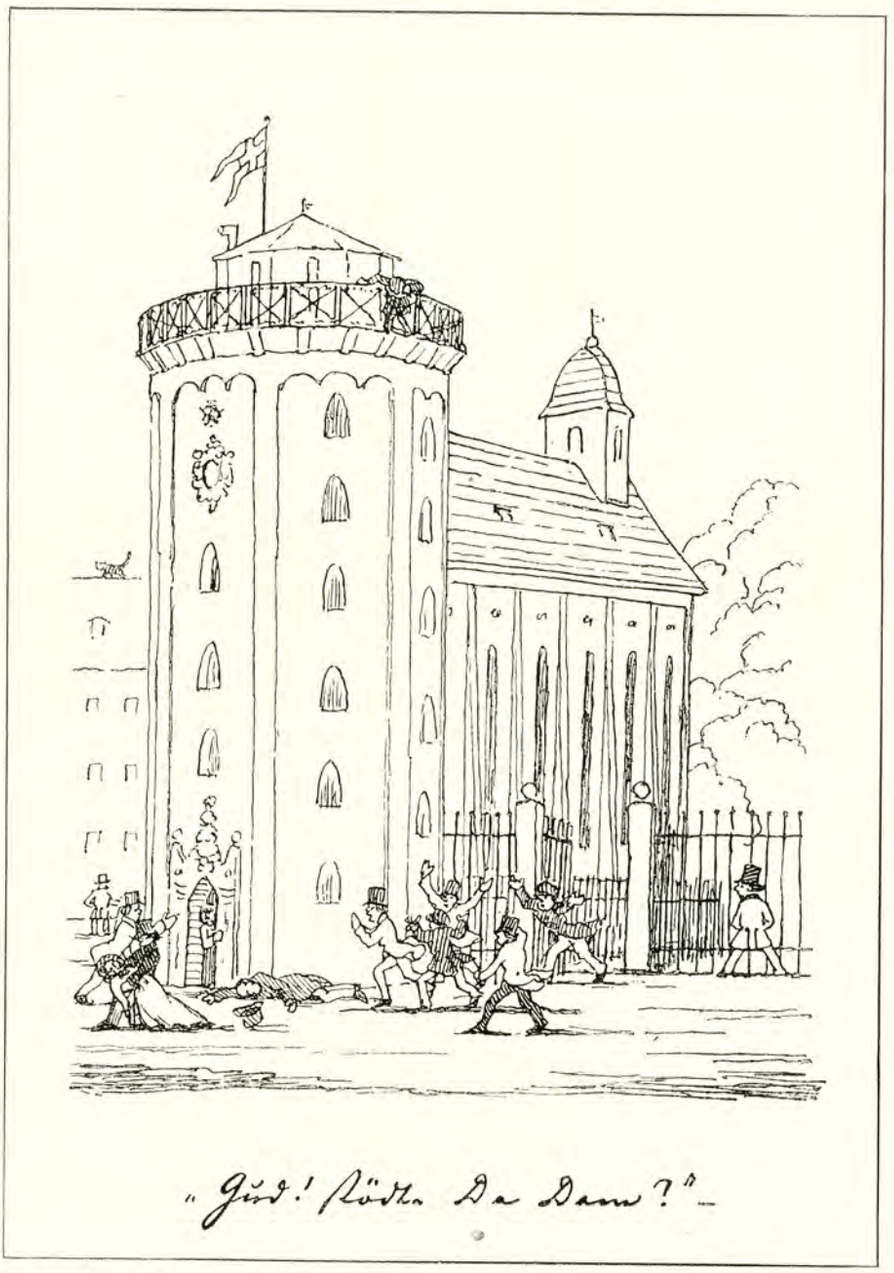

Humoristisk-satirisk Tegning af Fritz Jürgensen, den berømte Tegner, som levede fra 1818—1863. Af og til i Aarenes Løb har det været en yndet Sport for Selvmordere at springe ud fra Taarnets Platform, hvis Gitterværk i den Anledning er bleven betydeligt forhøjet.

Lille Købmagergade var paa Østsiden bebygget med Smaahuse uden Gaardsplads, der med Bagsiden vendte ud til de foran omtalte store Adelsgaardes Haver mellem Landemærket og Pustervig. Vestsiden derimod var bebygget med Adelsgaarde. Ved Midten af det 17. Aarhundrede laa her nordligst, op mod Rosengaarden, Lene Ruds Gaard og sønden for den Vincens Bildes.

Lige over for Regensen laa i dens første Ungdom Marsvinernes Gaard, som Birgitte Marsvin, salig Frederik Ulfeldts, 1622 solgte til Christian IV. Da det snart viste sig (se foran), at Regenskirken, der skulde søges af alle Akademikere, var meget for lille, besluttede Christian IV i 1636 at bygge en større Kirke Vest for Regensen, men i 1637 bestemte han sig for Grunden mod Øst.

Anno 1637 d. 7. Juli blev den første Sten lagt til Kirken under Taarnet af M. Jørgen Scheffel, Murmester fra Bern, og 1651 d. 7. Juli blev den sidste Sten indsat i Hvælvingen af M. Anders Frech, Murmester fra Breslau.

Den nye Kirke skulde afløse den gamle Studenterkirke i Regensen og det Taarn, der skulde rejses ved Kirken, skulde ikke være blot til Pynt, men Videnskaben, og da særlig Astronomien, som efter Tyge Brahes Bortrejse havde fristet kummerlige Kaar, til Gavn. Det skulde med andre Ord kunne benyttes som Observatorium og byggedes for bedre at kunne modstaa Rystelser paa en bredere Basis og mere solidt end Kirketaarne i Almindelighed, og fik det officielle Navn „Den kgl. københavnske Stjerneborg". Det ejendommelige Rundetaarn med sin Snegleopgang, der præsenterede sig som den naturligste Løsning af Spørgsmaalet om Trappe i en Bygning af denne Form, stod færdigt i sin fulde Højde 1642, længe før Kirken, der blev indviet 1656, og her indrettede straks efter den lærde Professor Longomontanus det københavnske Observatorium, et af de første offentlige Observatorier i Europa. Det blev senere omygget og forsynet med nye Instrumenter af den berømte Ole Rømer; men baade disse Instrumenter og Tyge Brahes, af hvilke nogle var havnede her, gik til Grunde ved den store Brand 1728, der ogsaa fortærede Universitetsbiblioteket, som havde faaet Plads paa Kirkens Loft.

Christian IV, der led af Gigt og Podagra, forstod som en praktisk Mand at drage Nytte af den bekvemme Sneglegang i Taarnet. Naar Kongen vilde derop og se paa Observatoriet eller glæde sig ved Udsigten, blev der sagt nogle føre Karle til for at bære ham derop i Bærestol. Peter den Store red som bekendt derop i 1716, medens hans Gemalinde kørte i Vogn med Heste for. I vore Dage har en Cyclist ganske fordunklet disse Begivenheder ved at cycle derop, ligesom det ogsaa har været vor moderne Tid forbeholdt at opvise et Kunststykke i modsat Retning, nemlig at lade en Dreng falde ned inden i Taarnets indvendige, hule Cylinder,

Regensgaarden med den af Regensprovst A. C. Hvidt i 1785 plantede Lind. Fot. 1910. I Baggrunden Rundetaarn.

Parti af Krystalgade. I Baggrunden Runde Taarn (i 1880erne).

uden at komme til Skade. — Oppe paa Taarnet, et Stykke under Murkransen og det smukke smeddede Jærngitter, satte Christian IV en af sine ejendommelige Indskrifter, halvt med Ord og halvt med Billedgloser. De rigtige Københavnere læser det paa deres Vis: Krims-Krams Christian 4-Tal! Der staar imidlertid at læse: Doctrinam et (Sværd der symboliserer Ordet) justitiam (Retfærdighed) dirige Jehova (med hebraiske Bogstaver) in (Hjærte, paa Latin) corde Christiani qvarti coronati (Christian IV.s kronede Navnetræk) paa Dansk: Herre led Troen og Retfærdigheden i Kong Christian IV.s Hjærte.

Observatoriet paa Runde Taarn blev først flyttet i 1861. Men indtil 1868 gaves der visse Dage om Ugen Tidssignal fra Taarnet Kl. 12 Middag (begyndt 1772).

I Kirken hviler Københavns Kommandant fra Belejringen Hans Schack, Rigshofmesteren Joachim Gersdorff, Rigsmarskalken J. C. Kørbitz, Generalbygmester Lambert van Haven o. m. a.

Kirkegaarden laa paa begge Sider af Kirken. Mod Købmagergade og Landemærket var den begrændset af en Mur, hvis Hjørne mod disse to Gader laa i Højde med det tilsvarende Hjørne af Krystalgade. I Muren ud mod Købmagergade var der smaa Butikker ligesom i Helliggeistes Kirkegaardsmur.

Paa den Del af Kirkegaarden, der laa mellem Kirken og Porcelainsfabrikken, stod den dobbelte Række mægtige Lindetræer, som den unge Øhlenschlæger vandrede under, naar han „ned ad Kirkens Linderad", mens Høstvinden blæste kold det gule Blad, gik hen til Johannes Ewalds Grav, i hvis Nærhed Johan Herman Wessel ogsaa har fundet sin.

Paa et Stykke af Marsvinernes Grund, langs Kirkegaarden, opførtes Ejendommen nu Nr. 52 paa Købmagergade. Ved Siden af den og bag den strakte, helt ud til Springgade, sig nuv. Nr. 50, der 1581 tilhørte Hartvig Bille og i 1600 Ebbe Munk og som i 1701 blev tilskødet Fr. Rostgaard. Efter Branden 1728 blev der opført en statelig Hovedbygning.

Gaarden, der beboedes af saa fine Folk som den kejserlige Gesandt, i hvilken Anledning der var indrettet et Kapel i Huset til katolsk Gudstjeneste, ejedes nu en Tid af Handelshuset Bonfils & Verhagen, som 1764 solgte den til Københavns Magistrat, der lod den indrette til Byens Vognmandslav, og nu blev det katolske Kapel flyttet ud i Bredgade. Vognmandslavet havde Forpligtelse ikke blot til at besørge de Rejsendes Befordring til de nærmeste Byer, men til at yde dem af disse, der ønskede det, Hus og Kost, altsaa til tillige at holde Gæstgiveri i Gaarden, som blev drevet under Magistratens Tilsyn. Derfor kunde man over Porten læse Indskriften: Kongelig allernaadigst privilegeret Post- og Gæstgivergaard 1764, hvilken Betegnelse i daglig Tale blev forkortet til „Postgaarden" simpelthen, d. v. s. den Gaard, hvor de med Posten kommende Rejsende steg af og stundom tog ind og som ikke maa forveksles med „Posthuset" eller General-Postamtets Gaard, der svarer til, hvad vi nu kalder Posthuset.

Det hele viste sig snart at være en upraktisk Indretning, og i 1775 blev Post- og Gæstgivergaarden nedlagt og Bygningen overdraget til den kongelige Porcelainsfabrik, som under den energiske og dygtige Frans Müllers Ledelse og med Støtte af Arveprinsen, Guldberg og andre indflydelsesrige Mænd her under mere stabile Forhold, end Müller havde kunnet glæde sig ved tidligere, begyndte den Virksomhed, der snart, især under Enkedronningen Juliane Maries Auspicier, skulde gøre Københavns Porcellain berømt og skattet Verden over. Efter den betydelige kunstneriske Virksomhed i Slutningen af 1700-Tallet kom der i det følgende Aarhundrede en Stilstands- og Tilbagegangsperiode. Men den kgl. Porcellainsfabrik fik en smuk Genfødelse, da den i 1882 var flyttet ud til Aluminia paa Frederiksberg, — en Flytning, der desværre havde den Følge, at den smukke gamle Bygning i 1885 blev revet ned og erstattet med en moderne Kaserne.

Fot. P. A. Fischer. **Regensen, — Nytaarsnat.** Runde Taarn.

Den næste større Ejendom paa denne Side nuv. Nr. 44 var oprindelig ogsaa en Adelsgaard og tilhørte 1625 Klaus Daa, Christian IV.s Rigsadmiral, som 1630 under Kongens Overkommando førte Flaaden mod Hamborg, der lod sin Flaade blokere Glückstadt. Den Hamborgske Flaade blev drevet tilbage og Blokaden hævet, men Christian IV var ellers ikke fornøjet med Claus Daas Holdning. Senere ejede den selvglade Oberst Hans Friis til Klausholm Gaarden. Efter hans Død kom den paa borgerlige Hænder, idet den før omtalte rige Handelsfamilie van Hemert ejede den.

Her boede paa Frederik V.s Tid den Skuespil og maaske endnu mere Skuespillerinde interesserede russiske Gesandt Baron von Korff, hvis epikuræiske Selskaber var lige saa kendte i København som hans store og udsøgte Bibliotek. Og det var her hans Elskerinde, Københavnernes Yndling, den smukke og talentfulde, men letsindige Skuespillerinde, Caroline Amalie Thielo, fik en saa brat og ulykkelig Død, idet hun som Følge af en Aareladning, han havde ladet sin Tjener udføre paa hende, efter Sigende som

Straf for en utidig Nysgerrighed og Aabenmundethed, forblødte inden der kunde komme Hjælp. At hun døde som Følge af den klodset udførte Aareladning tør vist betragtes som afgjort, men om noget Mord, som Rygtet vilde lave det til, kan der ikke være Tale.

I Aaret 1816 solgtes Gaarden af van Hemmerts Arvinger til „Det kgl. Vajsenhus" og det dertil knyttede „Militær og Vaisenhus Apothek".

Vaisenhuset oprettedes i Aaret 1720 af Kong Frederik IV, der nærede stor personlig Interesse for Skolevæsen og Missionsvirksomhed og som i Anledning af den ostindiske Mission var i stadig og nær Forbindelse med Forstanderen for den af ham selv støttede Missionsskole i Halle, A. H. Francke. Da Kongen imidlertid fandt, at han i sin Hovedstad havde en Opgave, der laa lige saa nær som den at omvende Hedninger i Ostindien og Finmarken, idet der var Menneskesjæle at redde lige udenfor hans Dør, tog han fat med saa megen Iver, at det nye Vaisen- og Hittebørnshus i Marts 1721 kunde begynde sin Virksomhed.

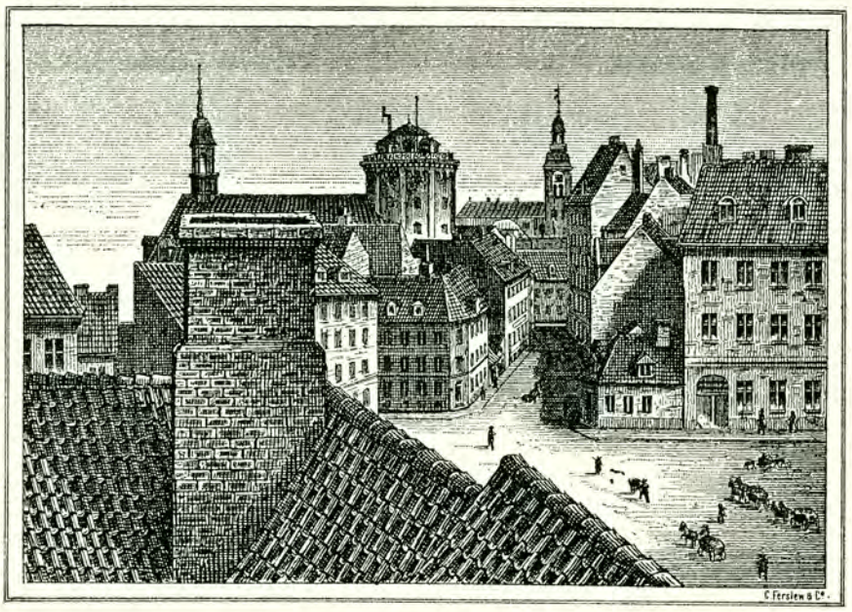

Lille Købmagergade 69 (Hj. af Kultorvet) 1839,
set fra Taget af Ejendommen Kultorvet 16 („Før og Nu"s Lokaler).

Vaisenhuset indrettedes i det tidligere ridderlige Akademi paa Nytorv, hvor det havde Bolig indtil Bygningen sammen med næsten hele den gamle Del af Byen i 1728 blev et Rov for Luerne. En ny Bygning opførtes hurtigt og i 1731 fortsatte Stiftelsen sin Virksomhed.

I 1727 besluttede Kongen at oprette et Apothek i Forbindelse med Vaisenhuset. I en Instruks til Stiftelsens Direktører hedder det, at de, saafremt de kan gøre Vaisenhuset nogen Fordel ved „Handel og Negoce", maa bruge det, som de finder „profitablest", og „saasom andre Exempler give, at et Apothek ved slige Anstalter er convenable, saa meddele vi ogsaa hertil allernaadigst Frihed det at indrette til Vaisenhusets og enhvers Tjeneste". — Apotheket oprettedes dog først efter at Vaisenhuset efter Branden var opstaaet i en ny og større Skikkelse, og paa Franckes Anbefaling valgtes August Günther, som var uddannet paa Apotheket i Halle, til Bestyrer af Apotheket med en aarlig Løn af 300 Rdl. —

Vaisenhuset indtog den Plads, som efter at det for anden Gang er fortæret af Ilden, nu optages af Domhuset, som delvis er opført paa Vaisenhusets Murrester. — Efter sin Genopførelse var Vaisenhuset en af Stadens anseligste Bygninger (se Billedet Side 306).

I Stueetagen indrettedes Apotheket i flotte rummelige Lokaler med elegant Inventar eg stort Varelager til Frygt og Misundelse for Byens alt eksisterende 5 Apothekere, som i August Günther saa' en farlig Konkurrent, der dels ved sin Dygtighed og dels ved at føre gode og for en stor Del ukendte Varer, forstod at trække Publikum til sig. Günther drev Apotheket for Vaisenhusets Regning indtil 1742, da han overtog det i Forpagtning paa 10 Aar, mod en aarlig Afgift af 1000 Rdl. og fri Medicin til alle i Stiftelsen. Stadens 5 andre Apothekere havde, da det rygtedes, at Apotheket skulde bortforpagtes, tilbudt at overtage det og drive det i Fællesskab — et Tilbud, som dog forkastedes af Direktionen. Günther gik af med Sejren og førte endog snart Krigen ind i sine Fjenders Lejr, idet han i 1746 købte Løveapotheket og saaledes blev Konkurrent til det ham selv betroede offentlige Apothek, hvilket selvfølgelig ikke blev til Gavn for Vaisenhus-Apotheket.

Da Forpagtningstiden nærmede sig sit Udløb — 1. Marts 1752 —, androg Günther om at faa den fornyet paa Livstid, hvilket dog afsloges. Forledt af den betydelige Indtægt, som Günther ved sin Dygtighed havde skaffet Stiftelsen gennem Apotheket, mente man nu at kunne sætte Fordringerne betydeligt op, og d. 5. Oktober 1753 sattes Forpagtningen til Auktion for 12 Aar ad Gangen og tilsloges Jacob Buus for 2102 Rdl. og fri Medicin til Stiftelsen. Den 18. Juli 1754 afleverede Günther Apotheket til sin Efterfølger og fik til Gengæld en Assessortitel.

Ovenstaaende Ejendom, ombygget i 1860erne.

Det var et uheldigt Bytte, Vaisenhuset havde gjort. Jacob Buus var et uroligt Hoved og syntes at mangle Duelighed til at forestaa et Apothek. Han var kendt i Byen under Navnet den gale Buus; det forhen saa ansete Vaisenhus-Apothek kom i Vanry, og efter kun et Aars Forløb maatte han bede Direktionen om en Nedsættelse af Afgiften. Hans Stilling blev mere og mere

fortvivlet og Apotheket forfaldt, hvorfor han opsagtes og Apotheket blev paany stillet til Auktion og Forpagtningen overdroges Engelbrecht Platfusz paa 6 Aar for en aarlig Afgift af 1475 Rdl. Jacob Buus døde efter forskellige Skæbnens Genvordigheder i Næstved som Marketender ved det der garnisonerende Rytterregiment. — Platfusz, som var en velhavende Mand, tiltraadte sin Stilling 1. Januar 1758 efter at have betalt sin aarlige Afgift, som Direktionen — klog af Skade — havde forlangt forud. Men allerede det første Aar gav et Underskud paa 1881 Rdl. og Platfusz maatte straks begynde at søge om Afslag, hvilket Direktionen lovede at overveje. Da Direktionen imidlertid endnu ikke i 1760 var bleven færdig med at overveje, androg Platfusz om at faa Kontrakten hævet, hvilket skete og Apotheket sattes paany til Auktion. Købelysten var nu betydelig formindsket og Platfusz blev højstbydende med 1012 Rdl. aarlig paa 6 Aar og opnaaede saaledes et Afslag paa 463 Rdl.

Omstaaende Ejendom (Købmagergade 69) i 1905,
forinden den sammen med Nr. 67 og Nr. 3 paa Kultorvet blev nedrevet for at give Plads for Ejendommen, som ses paa Billedet paa næste Side.

Han døde 1766, men hans Enke fortsatte Driften med Provisor Hieronimus Sieckel som Bestyrer, men kunde kun til 1770 betale Afgiften, og et Udvalg der nedsattes, kom til det Resultat, at Apotheket var i den Grad i Forfald, at det ikke kunde forsvares at lade hende fortsætte.

Den 16. Oktober 1771 ophævede Struensee Vaisenhuset, et Skridt der vakte stor Forbitrelse imod ham. Men hans Planer med Bygningen strandede, da han knap 3 Maaneder efter blev styrtet, og alt bragtes atter i den gamle Orden, uden at Apotheket havde været paavirket af Begivenheden.

I 1773 den 26. Oktober overtog Laborant og Materialist Frans Henrik Müller Apotheket paa 10 Aar for en aarlig Afgift af 1100 Rdl. og fri Medicin. Atter denne Gang havde Stadens andre Apothekere søgt at erhverve det og havde tilbudt 1200 Rdl. i Afgift, af Frygt for Konkurrencen, men forgæves, Müller fik ikke alene Apotheket, men fritoges endog for at stille den sædvanlige

Købmagergade 64 (Hj. af Pustervig), som blev nedrevet 1906
og erstattedes af en ny Bygning, som ses paa Billedet paa næste Side. Fotografen paa Kvisten var nuværende Hoffotograf Elfelt, som boede der i mange Aar forinden han i 1906 flyttede til Østergade.

Kaution for Overtagelse af Inventariet, 4000 Rdl. Müller, der var en dygtig og foretagsom Mand, arbejdede samtidig med at lede Apotheket paa at fremstille dansk Porcellain og grundlagde den danske Porcellainsfabrik. Han fik Landhusholdningsselskabets store Guldmedaille som Opmuntring til Fortsættelse, og da Porcellainsfabrikken i 1781 blev kongelig Ejendom, blev han dens første Inspektør, stadig ved Siden af sin Apotheker-Virksomhed. Imidlertid kom han i Konflikt med Direktionen om Kontraktspørgsmaalet, som resulterede i, at han i 1785 opsagte Forpagtningen og købte Christianshavns Apothek. Hans Efterfølger, Johan Peter Pflugmacher, overtog Forpagtningen den 26. Oktober 1786 paa samme Vilkaar som Müller, dog med et Afslag paa 1000 Rdl. de 2 første Aar. — I 1795 indtraf den frygtelige Brandkatastrofe, som ogsaa lagde Vaisenhuset i Aske, og Pflugmacher mistede alt Inventar og Lager, men var dog i Stand til at købe Müllers Apothek paa Christianshavn.

Efter Vaisenhusets Brand herskede der stor Uenighed hos Myndighederne om Stiftelsens fremtidige Skæbne. Medens Stiftsfysikus Mangor foreslog det danske Kancelli at nedlægge Vaisenhuset, hvis Virksomhed han skarpt kritiserede, og i Stedet lade Børnene opdrage paa Landet hos Bønderne, vilde Finanskollegiets Præces have det genopført paa Blaagaard, hvor Børnene midlertidig var anbragt, og ligesom før i Forbindelse med Boglade og Apothek. Direktionon gjorde derimod, støttet af Biskop Balle, gældende, at Blaagaard laa saa langt fra Byen, at Københavnernes Interesse for Vaisenhuset, som stadig havde givet sig Udslag i Gaver, ikke kunde paaregnes i samme Grad som tidligere — „ude af Øje, ude af Sind!" — og desuden kunde Boglade og Apothek næppe trives her. Endelig vilde det, som Inspektør Gude bemærker, have sine store Betænkeligheder at forene Seminariet og Vaisenhuset, „efterdi disse Pigebørn ere i den kritiske og Seminaristerne i den fyrige Alder".

Den naturlige Plan: at genopføre Stiftelsen paa samme Plads (paa Nytorv), kuldkastedes, da Magistraten i 1800 erhvervede Byggegrunden til Opførelse af et nyt Raadhus. Først i 1806, da Direktionen købte den store Gaard paa Købmagergade, som tilhørte Etatsraad Hemmerts Dødsbo, for 41,260 Rdl., syntes den endelig at skulle komme til Ro igen under eget Tag. Men inden Indflytningen havde fundet Sted, kom Begivenheden i 1807. Bygningen blev taget i Brug som Lazaret, den blev flere Gange skudt i Brand, men reddedes dog, og i 1810 flyttedes Vaisenhusbørnene ind i deres nye Hjem. Efter at Apotheker Blain, som siden Branden havde været Indehaver af Privilegiet, havde trukket sig tilbage, afsluttede Direktionen Kontrakt med Cand. pharm. Groth om at overtage Apotheket. Forpagtningen gjaldt for Livstid og den eventuelle Enke skulde efter hans Død have Ret til at fortsætte Driften i 10 Aar. Der skulde svares en aarlig Afgift af 600 Rdl. samt ydes fri Medicin til et Beløb af 200 Rdl. aarlig. Groth opnaaede at faa overdraget Leverancen af Medicin til Sø-Etaten og Armeen, og „det kgl. Vaisenhus Apothek" omdøbtes nu til „det kgl. Militær- og Vaisenhus Apothek".

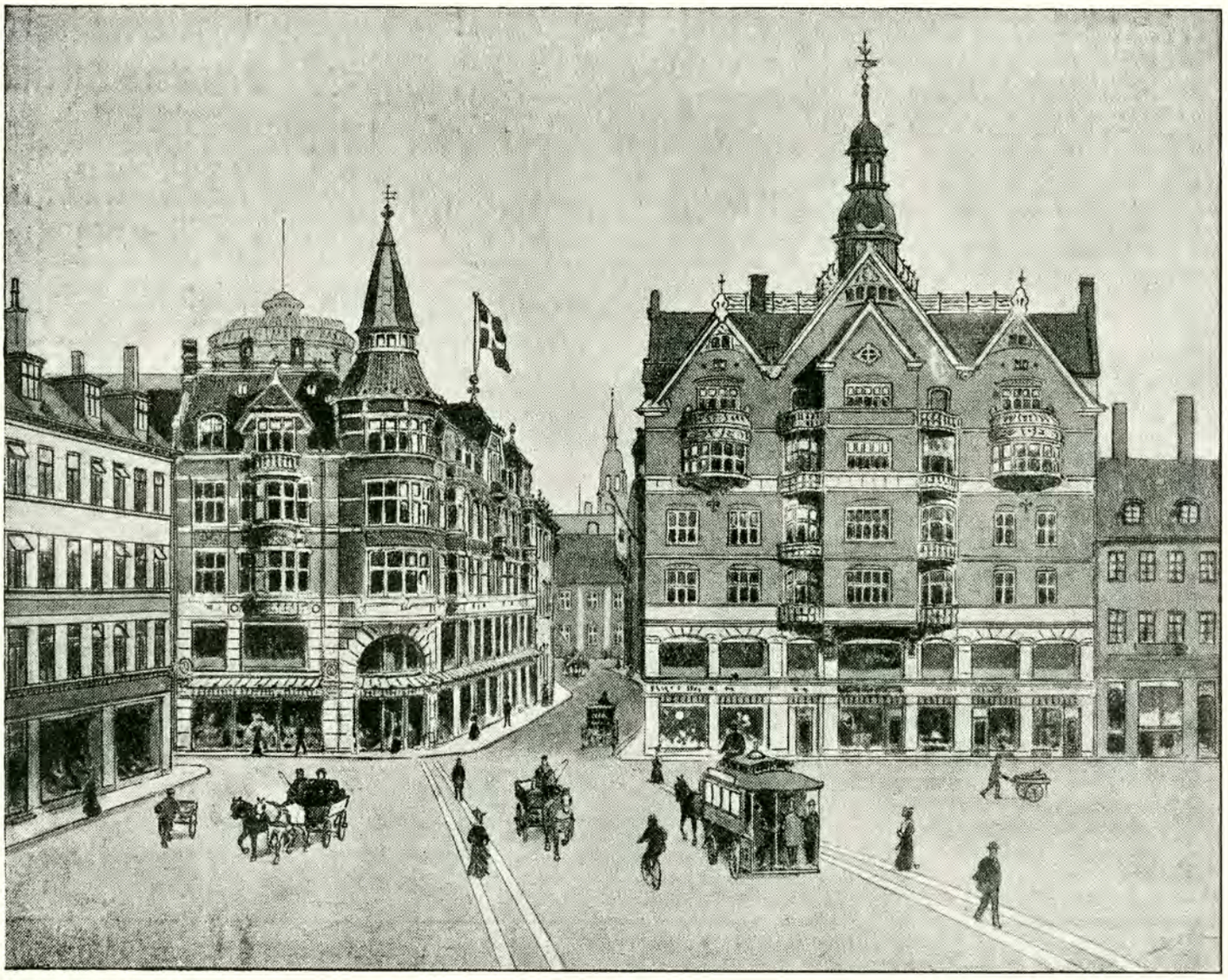

Overlæge Halks Samling.

De i 1905—06 opførte nye Bygninger, Hj. af Købmagergade og henholdsvis Kultorvet og Pustervig, som erstattede de Bygninger, som vises paa forrige Side.

I 1812 blev der ved kgl. Resolution indrømmet Groth de nødvendige Lokaler til Apothekets Indrettelse i Vaisenhusets Gaard, en ret uheldig Beliggenhed, over hvilken Groth klagede uden dog at skaffe sig Medhold hos Direktionen. Først da han søgte Kongen, gaves der Ordre til, at Indgangen skulde flyttes ud mod Gaden. Groth var dog ikke tilfreds med Lokalerne og den 31. Maj 1824 købte han Apothekets nuværende Ejendom paa Hjørnet af Kronprinsensgade. Den tilhørte Justitsraadinde Rosteds Dødsbo og kostede 26,200 Rdl.

Apotheket aabnedes i 1826 i de nye Lokaler, som var indrettede med en i Datiden ualmindelig Elegance, og Groths Forhaabninger om stor Omsætning skuffedes ikke. G. udnævntes til Kancelliraad og døde 1840. Samme Aar overtog hans Søn, Johan Daniel Groth, Ejendommen for 40,000 Rdl. og sluttede Kontrakt med Vaisenhuset om Privilegiets Forpagtning for en aarlig Afgift af 700 Rdl. og fortsatte i Faderens Spor, indtil han i 1866 solgte Ejendommen til sin Svigersøn, Cand. pharm. Spreckelsen og

dennes Kompagnon, Cand. pharm. Tvede, som samme Aar oprettede Kontrakt med Vaisenhuset om Forpagtningens Overtagelse mod en aarlig Afgift af 1000 Rdl. og for 200 Rdl. Medicin. 1871 traadte Tvede ud af Kompagniskabet og købte Frederikshavns Apothek. Den 17. August 1877 afkøbte Spreckelsen Vaisenhuset Privilegiet for 125,000 Kr., som blev afdraget i Rater, og Aaret efter solgte han Apotheket til Apothekerne Lassen og Engberg for 660,000 Kr.

Lassen og Engberg drev Apotheket i 24 Aar og solgte det i 1902 til Cand. pharm. Meyer og Cand. pharm. Trojel, som var saa heldige at raade over tilstrækkelig Kapital til at kunne realisere deres Plan om en gennemgribende Ombygning af den gamle Ejendom, ved hvilken de blev i Stand til at indrette et smagfuldt og i alle Retninger tidssvarende Apothek, som de drev i Fællesskab, indtil de nu i Januar 1918 afstod det til Apotheker Dehlholm.

Vaisenhuset solgte i 1872 den store og altfor kostbare Bygning paa Købmagergade for 442,600 Kr., og den ny Skolebygning i Nørre Farimagsgade opførtes i 1874—75 efter Tegning af Arkitekt C. F. Rasmussen.

Gaarden Nr. 42, Hjørnestedet til Klareboderne, og hele den nordlige Side af denne Gade tilhørte den velbyrdige Hr. Otto Brahe, som 1625 overdrog den til Tage Thott. I 1675 ejedes Gaarden af Københavns Overkommandant Jørgen Bjelke, der tillige var Statholder i Sjælland. Han var en Ven af Griffenfeldt, der havde sværmet stærkt for hans Hustru Magdalene Sibylle Gersdorff, og saa længe Griffenfeldt var ved Magten, var Bjelke, der for øvrigt var en dygtig Mand, en Person af megen Betydning i København.

Efter Griffenfelds Fald fik han ogsaa Modgangen at føle; han mistede sin Stilling som Kommandant og af Chicaneri tog man engang under Kongens Fraværelse de to Skildvagter fra hans Dør, og det har sikkert gaaet ham nær til Hjærte. Dog fik han den ene igen, da Kongen kom hjem.

Gaarden paa det sydlige Hjørne af Købmagergade og Klareboderne, nuværende Nr. 40 (som nu tilhører Direktør Ernst Bojesen), tilhørte paa Frederik II.s Tid Peder Oxe, hvis Grund strakte sig, med 7 Lejeboder paa, langs det meste af Klarebodernes Sydspids. I Anledning af, at et stort Lysthus, der stod i hans Have, en skønne Aftenstund uden synlig Aarsag pludselig faldt sammen, opstod der hos Menigmand, der altid var mørkeræd i hine Tider, det Rygte, at det var den Onde selv, der havde været paa Spil og væltet Huset. Senere tilhørte Gaarden hans Søsterdatters Sønnesøn, den letsindige og ulykkelige Kai Lykke; en Del af den var siden, ligesom Naboejendommen, nuværende Nr. 38, i Hannibal Sehesteds Eje, men efterhaanden gik den, længe før Branden, som de fleste af de gamle Adelsgaarde, over paa borgerlige Hænder. I 1724, da der boer en Guldsmed og en Vintapper i Gaarden, kaldes den „den røde Gaard", — maaske en sidste Rest af svundne Tiders Glans.

Nr. 38 tilhørte 1665 Hans Lindenov, men blev senere lagt sammen med de tre Nabogaarde mod Syd og dannede det Reventlowske Palais, gennem hvilket Kronprinsensgade i 1785 blev ført. Her boede paa Christian V.s og Frederik IV.s Tid den stormægtige Grosz-Kansler, Grev Reventlow, hvis Datter tretten Aar efter hans Død blev Danmarks Dronning.

I en Del af nuværende Nr. 26 boede i 1660 velmeriteret Skolemester David Reich, efter hvem Gaarden langt ned i Tiden var kendt som David Skolemesters Gaard. Det var en fin Skole, mere anset end selve „den sorte Skole" eller Latinskolen. En af Davids Elever, selve Præsidenten Hans Nansens Søn af samme Navn, mindes i sine Erindringer sin fordums Skoleholder som den berømte Regnemester.

I den nordlige Halvdel af nuv. Nr. 26 — i hvilken der i øvrigt en Tid under Frederik III har været kongelig Mønt — boede i 1720 en Sukkerbager Jakob Gelskerchen. I de nærmeste Aar senere finder man en Tilføjelse i Skattemandtalslisten om, at her bor „Professor Holberg paa Salen" eller „Professor Holberg logerer". Dette bekræftes yderligere af, at hans Komedier 1725 anmeldtes til Salg „paa Kobmagergade, paa det sædvanlige Sted udi Sukkerbagerboden næst op til David Skolemesters Gaard".

Her hos Sukkerbageren maa Holberg være flyttet ind kort før 1720 og her boede han til 1728, da Branden ogsaa fortærede dette Hus, hvad der gik Holberg nær til Hjærte. „Det gjorde mig mest ondt, at jeg maatte skilles fra mit gamle Logemente og fra min gamle Vært og maatte miste mit gamle Studerekammer, hvor jeg udi fornøjelig Rolighed havde bortdrevet saa lang Tid af min Alder iblandt mine Bøger og Skrifter; det krænkede mig mere, at jeg maatte miste dette Sted, end at jeg mistede mine Midler, saasom der er intet, jeg mere fornøjes ved end Stilhed og Rolighed, og der er intet, hvorved Sindet sættes bedre i Stand end ved en vel indrettet Levemaade. Alle Ting var tilforn vel indrettet for mig; jeg kunde hvile, jeg kunde arbejde, jeg kunde sove, jeg kunde vaage, jeg kunde tage mig alvorlige Ting fore, jeg kunde tage mig Bagateller fore, hver Ting i sin Orden og paa sine visse Tider, ligesom jeg vilde. Jeg løb i nogle Dage runden om i alle Gader i det overblevne af Byen og søgte efter et mageligt Logemente, hvilket jeg omsider ogsaa fik, hvor jeg kunde sætte mine forvirrede Sager i Orden igen og lidt efter lidt komme igen i min gamle Levemaade".

At Holberg har haft Udbytte af at bo her i denne gamle københavnske Gaard, med sine Hyrekuske, som alt da fandtes her, og hele sin Befolkning, er utvivlsomt. David Reich selv og hans Kone, som han fører paa Scenen flere Gange, har han næppe kendt, men om deres ejendommelige Væsen er der bleven fortalt ham saa ofte paa Stedet, at han har set dem lyslevende for sig. Særlig Else Skoleholders høje Sprog er bleven hængende ham i Ørene fra Folk, der har hørt hende og moret sig over hende, saa hun selv for os efter 200 Aars Forløb er lige lys levende endnu.

Ved Siden af Skolemestergaarden, tilhørte nuv. Nr. 24, paa Frederik II.s Tid Slægten Bilde, Nabogaarden mod Syd Herluf Trolle, der solgte den til Eske Brok, som atter solgte den til Christian IV, der 1620 lod den nedrive og lægge en Gade, Silkegade, igennem den.

Hjørneejendommen mod Syd tilhørte ligeledes paa Frederik II.s Tid den adelige Jomfru Dorothea Goye. Den tilhørte Slægten endnu hundrede Aar senere, men 1689 solgtes den til en Stolemager, — ja, saaledes forgaar al Verdens Pragt og Herlighed.

Efterhaanden som København mere og mere havde udviklet sig til at blive ikke blot Landets Hovedstad, men tillige til at blive Kongens faste Residens, — i Modsætning til, hvad der havde været Tilfældet i Middelalderen, da Kongen uafladelig var paa Rejse hele Landet over og laa snart paa det ene, snart paa det andet kongelige Slot eller Kongsgaard ude i Provinserne, — droges flere og flere af Landets første Stand, Adelen, til Byen som Embedsmænd ved Regeringskontorerne eller som tjenstgørende ved Hove. Fra gammel Tid havde imidlertid Byens velstaaende Borgere deres Boliger paa Hovedgaderne — Højbrostræde og Færgestræde, Amagertorv, Vimmelskaftet, Klædeboderne, Gammel Torv og Vestergade, som var det egentlige Handelsstrøg. Her var Grundene baade dyre og vanskelige at faa, og vi ser derfor ogsaa efter Reformationen Adelen erhverve sig Grunde særlig paa Østergade, som paavist foran, og paa de store Arealer, der i tidligere Tid havde hørt under de forskellige Klostre, som Byen husede.. For det Kvarters Vedkommende, som vi her behandler, gælder det, at en stor Del af de Grunde, som havde tilhørt St. Gertruds og St. Anne Stiftelser samt St. Klare Kloster, gik over paa forskellige Adelsmænds Hænder. Her var der Plads, saa man kunde indrette sig paa saadan landlig Bebyggelse, som man var vant til ude paa Landet, og saa fik man se bort fra, at man kom til at bo lidt afsides og ikke inde paa Hovedgaderne. Det var altsaa en af Grundene til, at vi har fundet saa mange Adelsgaarde paa Købmagergade.

Har Kvarteret Syd for Østergade, omkring St. Nicolai-Kirke, som naturligt var, faaet sit Præg af Havnen og det Liv, der rørte sig der, saa har Kvarteret Nord for Østergade faaet sit Præg af Landet og af Landlivet. Gadenavnene minder endnu derom: Pilestræde egentlig Pilegaardsstræde, saa kaldet efter den store Pilegaard, som endnu nævnes 1449, Grønnegade, der er opstaaet af Naturforholdene paa samme Maade som langt senere Navnet Grønningen paa Grund af de grønne Plainer uden for Bredgade, Vognmager, som oprindelig hed Vognmandsgade, Regnegade, et Navn, der antages at være forvansket i daglig Tale fra Regnfangsgade, for ikke at tale om Rosengaarden, der har optaget den nordligste Del af Terrainet, og om hvilken endnu et Gadenavn minder. Et Navn som Springgade fortæller ogsaa om landlige Forhold; her laa i Middelalderen Byens Avlsgaard, hvis Jorder senere delvis blev benyttet til Kirkegaarden ved Trinitatis- eller Rundetaarns Kirke. Og her stod Bytyrene opstaldet til Springning, af hvilket Forhold Gadens Navn er opstaaet.

Først i vore Dage har Moralen naaet saa vidt at føle sig forarget ved et Navn som dette, hvorfor det fik Ben at gaa paa.

Anlæget af et Kloster her paa dette Terrain inden for Byens Værn, saa sent som i de sidste Aar af det 15. Aarhundrede, vidner om, at der endnu den Gang var Plads nok her paa denne Grund, som i sin Tid havde udgjort den gamle „Hushave", Haven, der hørte til „Huset" eller Borgen ude paa Holmen foran Havnen.

St. Klare Kloster blev grundlagt 1497 af Kong Hans og Dronning Christine. Det har ligget med sin store Have paa Grunden mellem Pilestræde og Gl. Østervold, der løb omtrent midt imellem nuv. Gl. Mønt og Gotersgade og mellem Møntergade og Sværtegade-Regnegade. Klosterkirken maa antages at have ligget paa det østlige Hjørne af Gl. Mønt og Møntergade.

Klostret, der var et Nonnekloster, fik ikke lang Bestand. I 1527 maatte Nonnernes tidligere Skriftefader meddele den landflygtige Christjern II, at der var stor Armod hos Søstrene i Klostret, „hvilken de dog søgte at holde skjult for ikke at glæde deres Fjender"; og samtidig udtalte han det fromme Ønske, at Kongen

Udsigt fra Kultorvet gennem Frederiksborggade i Slutningen af 1870erne.

I Baggrunden ses Træerne i Nørresøgade, som fjernedes i 1887, da den nye Dronning Louises Bros Retning anlagdes i Fortsættelse af Frederiksborggade. Tvermoesgaard, nedrevet i 1894. „Før og Nu"s nuværende Ejendom. Duviers Ejendom.

Raadhusbibliotheket. **Parti af Kultorvet mellem Hausergade og Pustervig omkring 1900.**

snart maatte „komme tilbage til sit Rige til Gavn og Glæde for Klarisserne, der havde været hans Moders synderlige og udkaarne Børn". Men det blev der nu ikke noget af. Endnu 1535 boede der dog Søstre i Klostret, men deres Tilstand var kun ringe. „Terminssøstrene, som skulde indsamle Almisse til dem, havde forladt dem; der var nok beskikket dem nogle Graabrødre, der skulde tigge ind til dem. Men disse maatte kun samle ind i en Afstand af 40 Mil fra Byen og kunde ikke faa Almisserne, der mest bestod af Fødevarer, transporteret ind til Byen, saa de maatte sælge dem for Penge. Men det kneb med at finde Købere, da Munkene var bleven saa forhadt, eftersom den nye Lære vandt Tilhængere, at ingen vilde købe af dem".

Faa Aar efter gjorde Reformationens endelige Indførelse Ende paa dette som paa de andre Klostersamfund, og St. Klare Kloster med sit Tilliggende tilfaldt Kongen.

Parti af Kultorvet med Nørreport i Baggrunden i 1856.

Klosterbygningen blev omdannet til kongelig Møntergaard. 1558 lod Kongen Gaden omkring Mønten brolægge, hvorved de Gader opstod, der lidt senere fik Navnet Møntergade og Gammelmønt. Brolægningen har dog næppe strakt sig langt, thi 1572 hedder det om den sydligste Del af nuværende Gammelmønt, at det var et øde og for Vandflod og Dynd ubrugeligt Stræde. Det var Mindelser om det gamle Vandløb, som i Byens første Tid havde haft sin Vej herigennem. I 1558 var Povl Fechtel Møntmester og boede paa „Møntergaarden", som Klostret nu hed. Hans Navn har til den nyeste Tid været knyttet til Stedet, idet han paa en Grund, som han fik af Kongen, i det gamle Klosters umiddelbare Nærhed oprettede den Stiftelse, som hedder Povl Fechtels Stiftelse — Møntergade Nr. 28 — eller de Hamborger Sjæleboder. Stifteren synes at have været født i Hamborg. Stiftelsen blev først i 1909 flyttet uden for Byen.

Nuværende Sværtegade bar oprindelig Navnet Gæthusstræde (af Gieszhaus), og det er vel ikke umuligt, at det er det Sorte, Sværtende ved Støberiet og dets Arbejdere, der har sat sig et Minde i Gadens anden Betegnelse: Sværtegade.

Klostrets Kirke blev 1574 af Kongen først overladt de i Byen boende mange Tyskere til Gudstjeneste paa deres eget Sprog. Omkring 1585 fik de dog i Stedet den gamle St. Peders Kirke, som de benytter endnu. Derfor var der dog ingen Grund til at forandre den stadig danske Sognekirkes gode gamle Navn til det hæslige St. Petri Kirke. Men i 1593 blev St. Klara Kirke indrettet til Kanonstøberi, medens Mønten vedvarende havde til Huse i Klostret. Kort før Kalmarkrigens Udbrud tænkte Christian IV paa at bygge en ny Kirke paa Stedet, som skulde hedde St. Anna Kirke til Minde om Dronningen. Arbejdet blev paabegyndt og Grundstenene lagt, men det gik snart i Staa, og i 1620 blev den nye St. Klara Kirke nedbrudt og Grunden udstykket. Det var den bekendte Rentemester Henrik Müller, der byggede de første Huse her, nuværende Nr. 4—14 i Møntergade. Støberiet var dog endnu i Virksomhed i længere Tid.

Stykkestøberiet ved St. Klara blev flere Gange udvidet af Christian IV ved Tilbygninger. Fra et Øjenvidne har vi en Beretning om en Prøveskydning med nyt Skyts, der giver et levende Billede af Christian IV og hans Virksomhed mellem sine Folk midt inde i Kongens København.

Det er i Aaret 1615 en tidlig Sommermorgen. Støberiets Folk

Kultorvet med „Gamle Frederiksborggade" for 125 Aar siden. I Baggrunden Nørre Port.

Fot. Elfelt. **Samme Parti som paa ovenstaaende Billede, i 1900.**

I Baggrunden „Boulevarden" og den nye Frederiksborggade. Torvet benyttedes i ældre Tider af Bønder, som bragte Trækul til Byen; nu benyttes det af Mælkeforpagtere, som fra Byens Omegn kommer ind med Mælk.

og deres Mester, Rothgieteren Hartvig Quillichmeyer, var alt paa Stedet; men nu, da Klokken slog 6, mødte Kongens Bøsseskytter, som Dagen i Forvejen var tilsagt ved Trommeslag i Gaderne. Mønsterskriveren fra Tøjhuset, under hvilket de hørte, mønstrede dem straks, og Kongen, der selv altid var første Mand, stod ved Siden af Skriveren for at se, om der manglede nogen.

Det var ikke mindre end to og halvtreds Kanoner, der skulde prøves. De var bragt ud af Støberiet, sandsynligvis hen ad Volden til, og laa paa Jorden med Mundingen rettet mod Øst. Under Forstykket og Bagstykket af hver Kanon var der anbragt runde Træ-Stammer eller Ruller for Reculens Skyld, og mellem Kanonerne var der oven paa den sværeste, bageste Del lagt Tøndestaver, paa hvilke Fængkrudtet skulde hældes i en Linie fra Fænghul til Fænghul.

Styrkeprøven ansaas for bestaaet og Kanonen for god, naar den — fri for andre Fejl — kunde taale et Skud med fuld Kugle og en Ladning Krudt af Kuglens Vægt.

Derfor blev først alle Kuglerne vejet under Kongens Tilsyn, for at han kunde være sikker paa, at de holdt den Vægt, de skulde, og efter at Kongen ligeledes personligt havde undersøgt hver enkelt Kanon, lod han Krudtladningen til hver af dem udveje, idet han lod Støbemesteren, Hartvig, lægge en Kugle i den ene Vægtskaal og selv hældte Krudt op i den anden, for at være vis paa, at alt gik til, som det skulde.

Det har været spændende Øjeblikke for Mester Hartvig. Ti der var en ubehagelig Paragraf i Kontrakten, som sagde, at de Kanoner, som ikke kan taale Prøven, men springer under Skydningen, var han forpligtet til at omstøbe paa sin egen Bekostning.

Saa det var intet Under, at han, som vor Hjemmelsmand, Bøsseskytten Jon Olufsen, fortæller, bønfaldt Kongen om at skaane sig fattige Mand og ikke hælde saa meget Krudt paa Vægtskaalen.

Men dertil svarede Kongen med den Klarhed og sunde Forstand, som gjorde ham til det, han var, at han skulde holde sin Mund. „Ti et Menneskes Liv er mere værd end den Smule Penge, som det koster at støbe en Kanon om, og skulde han nu sætte Fordringerne ned ved Prøven, kunde det jo hænde, at Kanonen sprang en skønne Dag, naar ingen var forberedt derpaa, og skulde der saa komme nogen af Dage, kunde hverken han, Kongen, eller Stykkestøberen give dem Liv igen. Men en Smule Kanon kunde man altid støbe om. Saa det Vrøvl gad han ikke høre.

Mester Hartvig gik grædende rundt mellem Bøsseskytterne og opfordrede dem til med ham at bede til Vor Herre, at Skydningen maatte gaa vel af.

Og nu kom det store Øjeblik, da Kongen kommanderede: „Dæk! Alle Mand, dæk!" og et Øjeblik efter: „Brænd paa!" Og saa pustede Jens Korsør til sin Lunte og stak den til Løbekrudtet, hvorpaa Kanonerne gik af, meget nær med eet Drøn, mens Kuglerne fløj over Østervold og ud ad Sundet til, forhaabentlig uden at nogen Uvedkommende kom dem i Vejen.

Og da Krudtrøgen var trukket bort, viste det sig, at alle Mester Hartvigs Stykker havde bestaaet Prøven. Kun paa en af dem var der sprunget et lille Stykke af Mundingsgodset. Men det vilde Kongen ikke lægge Mesteren til Last, da Kanonen jo var lige saa god som før. Og velfornøjet over, at Stykkerne havde holdt og over, at ingen var kommet til Skade, lovede Kongen Folkene, som var til Stede, en Læst af det Øl, som hedder Kongeøl. Og til Mester Hartvig sagde han, at han i Morgen kunde gaa op i Rentekammeret og faa sine Penge. „Og Mester var overvættes glad og gav os Drikkepenge".

Fot. Peter L. Petersen.
Kultorvet og Frederiksborggade passeres af et Folketog paa Vej til Amalienborg for at hylde Kong Christian d. IX og Dronning Louise i Anledning af deres Guldbryllup den 26. Maj 1892.

I et Gadenavn her i Nabolaget har vi endnu et Minde om St. Klare Kloster, nemlig Klareboderne.

„Klareboderne" var oprindelig Navnet paa den Gade, der fra Købmagergade førte ned til Boderne eller Smaahusene ved St. Klare, som tilhørte Borgmester Albert van Goch, der 1515 købte den Jord, hvor Rakkeren havde haft sit Hus. Her opførtes saa Lejeboder langs den Vej, der omtrent hundrede Aar senere fik Navnet Møntergade. Albert van Goch var en fremragende Mand, en af de københavnske Borgere, som Christjern II havde udset til at føre den store Plan om et nordisk Handelsforbund med København som Midtpunkt ud i Livet. Han var en af Reformationens Ledere i København, og det var bl. a. ham, der bevægede Prioren

i Antvorskov til at løslade Hans Tausen af det Fængsel, han havde sat ham i nede paa Klostret.

Medens Klareboderne er et gammelt Navn paa en gammel københavnsk Gade, er „Sjæleboderne" et gammelt Navn paa en ny københavnsk Gade.

„Sjæleboderne" laa, til Kvarterets Ombygning for faa Aar siden, i en Gang i Møntergade Nr. 31, mellem denne Gade og Brøndstræde. Gennem en Port kom man fra Sjæleboderne ud i denne Gade, og Forbindelsen mellem Møntergade og Brøndstræde ad denne Vej er først bleven lukket i sidste Fjerdedel af forrige Aarhundrede. Paa Christian IV's Tid havde denne Gang været Voldgade langs Østervold og endnu ved Midten af det 18. Aarhundrede bar den Gadenavnet „Bag Østervold". Der var 14 Boder ialt, og de var stiftet som Friboliger for Fattige, en Række lave Huse med en høj Trappe op til hver Indgangsdør, i 1550 af Borgmester Albert van Gochs Enke Johanne. Inden Reformationen hed saadanne Gaver „Sjælegaver", og man mente, at der ved slige fromme Gaver beredes Sjælen en lettere Vej gennem Skærsilden. Saadan Meninger maatte man ikke nære efter Reformationen, men sligt er vanskeligt for ikke at sige umuligt at udrydde.

Paa det ældste Kort over København; som findes og som skriver sig fra omtrent Aar 1600, er Pilestræde med dens Fortsættelse Springgade, og lidt længere mod Øst Vognmagergade med Fortsættelse Aabenraa de eneste Gader, der løber i nordlig Retning. Gammelmønt og Christen Bernekowstræde var ikke til endnu som Gader; de er opstaaet paa det opfyldte Vandløb, der i sin Tid havde ført Vandet fra Pustervig og fra Dammene eller Vandhullerne, Resterne af et Vandløb fra Sortedamsø, ind over Grundene paa Hjørnet af Gotersgade og Nørrevoldgade ned til den gamle Baadehavn bag St. Nicolaj Kirke. Paa Kortet ses endnu en Del Vandhuller langs Østervold, og Ingeniørkaptajn Ramsing har sikkert Ret i sin Opfattelse, at Regnegade, i hvilken han har fundet Rester af en Vandrende, der har skullet aflede Vandet inden for Volden og føre det hen til Hovedrenden i det Stræde, der siden blev Gammelmønt, oprindelig har heddet Rendegade, og at Navnet Regnegade, som han morsomt gør opmærksom paa, kan være opstaaet af Rendegade i Analogi med Rendegarn, der i Børnevisen bliver „saa fint, saa fint som Regnegarn".

Og ejendommeligt er det at se, at Pilestræde for sin ældste Dels Vedkommende nøjagtig følger den ældste Del af Købmagergade, med den samme af Byens Afgrænsning mod Nordost paabudte Krumning.

Foruden de gamle Tværgader Antoniestræde — der oprindelig hed lille Pilestræde, men fik sit Navn efter et paa den nuværende Politistations Grund liggende Hus, som tilhørte St. Antoni Kloster i Præstø — Grønnegade og Regnegade findes ogsaa Store Brøndstræde afsat paa det omtalte Kort. Dette Navn er dog selvfølgelig først opstaaet, efter at Christoffer Walkendorff i 1584 „mangen Mand og Fattig til stort Gavn og Bedste" havde opsat en af hugne Sten muret Brønd, der stod lidt Nord for den omtalte Smøge langs Østervold i selve den Gade, som tidligere havde baaret det lidt ubekvemme Navn „det lille Bysens Stræde, der løber til Lønporten", men som nu tog Navn efter Brønden.

Hjørnet af Kultorvet og Frederiksborggade, „Tvermoesgaard", nedrevet i Aaret 1894 og erstattet af Bygningen med Taarn, som ses paa Billedet Side 75.

Denne forsvandt efter Branden 1728, da den blev fyldt op. — „Lønporten", som Strædet løb ud til, var en lille Port i Østervold, der førte ud til en Kam eller muret Dæmning over Stadsgraven umiddelbart Syd for en af Bastionerne „Skansen ved St. Klare". Den har sandsynligvis mindre været beregnet paa at bruges som Udfaldsport eller for andre militære Formaal, end at benyttes som en praktisk Laage ud til Markerne og Haverne i det lange, ellers lukkede Stykke Vold fra Nørre- til Østerport.

Da Christian IV havde anlagt sin Have uden for Østervold, fik Lønporten Betydning for ham som den nærmeste Forbindelsesvej mellem Københavns Slot og Haven med Rosenborg. Han ombyggede og udvidede den derfor og forbedrede Broen langs Kammen. Ved Voldens Sløjfning omtrent 1650 bortfaldt Lønporten, af hvilken Kaptajn Ramsing har fundet Murrester ved Udgravning til Belysningsvæsenets Ejendom, i dennes nordøstlige Hjørne.

Men medens man med god Grund har bevaret det gamle Navn Sjæleboderne i den ene af de nye Tværgader, turde det være et Spørgsmaal, om det var vel betænkt at kaste det gamle Navn Brøndstræde bort for det nye Navn Lønporten. Christoffer Walkendorffs Velgerning havde sikkert nok saa megen Berettigelse til

at blive mindet som Lønporten. Men der har vel været Folk, der har fundet, at det var et finere Navn end Brøndstræde.

Man maa da trøste sig med, at der uden nogen som helst Forbindelse med den gamle Brønd og hundrede Aar efter dens Forsvinden, lige over for det Sted, hvor den havde sin Plads, er dukket en Brøndanstalt op, som i alt Fald bevarer en Mindelse om „Brønden" — selv om det ikke er den Brønd — en Stund endnu.

Christian IV fortsatte Traditionen med at bygge velgørende Stiftelser paa den gamle Rosengaard, som Klaus Denne havde skabt og Johanne van Goch og Povl Fechtel havde forplantet videre. Omkring 1618 grundede han et Sygehus — Kvæsthuset, som det hed i Tidens Sprog, for sine syge og saarede Soldater. Det blev dog snart forbeholdt hans Baadsmænd alene og laa mellem Gammelmønt Nr. 10—14 og Gotersgade Nr. 43. Og i 1632 lod han paa Nordsiden af lille Brøndstræde opføre et Børnehus for fattige fader- og moderløse umyndige Børn. Og samtidig dermed lod han paa den sydlige Side af Gaden, paa Hjørnet af Sjæleboderne oprette en „Gæstegaard" af en egen Slags. Naar man undertiden finder den benævnet „Gasthuset", er det nok saa betegnende. Ti det var — i alt Fald til Tider — nogle slemme Gaster, som indlagdes her. Gasthuset eller Gæstegaarden i Brøndstræde var nemlig en Fattiggaard, hvor Tiggere og Løsgængere blev indlagt til Tvangsarbejde. Det havde dog ikke lang Bestand, men flyttedes ud af Byen allerede 1651.

Baadsmændenes Sygehus blev ogsaa snart lagt andetsteds hen.

Da den fra Belejringstiden bekendte Dagbogsforfatter H. M. Vallensbæk blev Præst ved Baadsmændenes Sygehus, fandt han det i en saa slet Tilstand, Huset lavt og usundt og Forplejningen elendig, at han indsendte en stor Klage derover. Det havde til Følge, at der blev sat en Kollekt i Gang, og at Frederik IIs gamle Sejlhus, hvoraf endnu en Del staar nede bag Charlottenborgs sydlige Sidebygning, i 1658 blev indrettet til Kvæsthus. Det var i rette Tid, thi umiddelbart efter begyndte Københavns langvarige Belejring, og Kvæsthusets Senge blev snart belagt.

Men Vallensbæks Indsamling danner endnu Grundlaget for det nuværende Søkvæsthus' Formue.

Baadsmændenes Sygehus laa med sin Forside ud til daværende Østervoldgade, der afskar et Stykke af de nuværende Gader Møntergade, Regnegade og Grønnegade — hvilket endnu kan spores i de sidstnævnte Gader — med et Sidehus ud til Møntergade og med sit Baghus ud til Slotspræstens Have. Han boede i Slutningen af Christian IVs Tid i Gammelmønt Nr. 18—22. Langs hans Have gik den lange Gang, der indtil Kvarterets Ombygning for faa Aar siden førte fra Gammelmønt ind til en stor Plads inde mellem Gotersgades, Møntergades, Lille Regnegades og Gammelmønts Baghuse, og som vil være Københavnere af et ældre Slægtled bekendt under Navn af Wismergangen, saaledes kaldet efter Huset mellem den og Møntergade, der i det 18. Aarhundrede var en søgt Gæstegaard med Navnet „Stadt Wismar".

Huset og Gangen havde Navn efter den Mand, Peter Berthel Wismar, der i 1694 ejede disse Grunde og tillige den Have, der laa paa den omtalte Plads og som under Pesten 1711 blev benyttet som Hjælpe- eller Assistens-Kirkegaard for St. Nicolaj Sogn. Den blev købt af Magistraten straks i Begyndelsen af den frygtelige Farsot, og medens de mere velhavende Borgere stadig holdt fast ved Begravelsespladserne under Kirkens skærmende Tag eller dog i dens Nærhed paa den gamle Kirkegaard, maatte de mindre velhavende finde sig i at blive puttet ned paa „de Fattiges Gaard Wismar", som Kirkebogen kalder den.

Kirkegaarden her har som over alt i København under Pesten „frembudt Skuet af en Mængde Kæmpehøje ved Siden af hinanden, idet vi for at hindre Pladsernes Uddunstning har maattet lade køre Jord derind til Gravenes bedre Dækning". Tallet paa de Døde voksede nemlig saa stærkt, at de ikke kunde faa Plads under Jorden, og de mange, der blev staaende eller liggende oven paa Jorden, blev saa dækket til med Jord og Grus. Det skete ikke altid saa hurtigt efter Dødsfaldet, at den barmhjertige Jord kunde dække over Rædslerne og forhindre den frygtelige Stank, som inde fra Byens Midte bredte sig over alt i dens Gader og Huse.

Tidligere hed denne Gang Klaus Daa's Lønvej. Klaus Daa var Rigsadmiral 1629—1641 og havde til sin egen Bekvemmelighed ladet sig indrette en Vej her, over Baadsmandssygehusets Grund, ad hvilken han fra sin Bolig — den senere Vajsenhusgaard paa Købmagergade — kunde age eller ride op paa Volden og saaledes paa en behageligere Maade end gennem Byens snævre Gader, der i denne Bydel lod meget tilbage at ønske som Færdselsveje, komme ned til sin daglige Dont paa Bremerholm. Det maa vel erindres, at Østervold førte ned til Østerport paa Kongens Nytorv og derfra i en Bue uden om Holmens Kirke. Saa Admiralen kunde paa Volden komme lige hen til Holmens Laage ved nævnte Kirke.

Kirkegaarden, paa hvilken bl. a. de to celebre Forbrydere — de sidste, der blev halshuggede inde i Byen paa Nytorv: Kancelliraad Hammond fra Norge og hans Fuldmægtig, der havde skrevet kgl. Majestæts Navn efter paa nogle falske Sedler — blev begravede 7. Decbr. 1758, blev nedlagt 1762.

Det var muligt som en Konkurrent til Hotel Wismar paa Møntergades sydlige Hjørne, at Genbohuset paa det nordlige ogsaa blev indrettet til Gæstegaard under Navnet „Stadt Riga".

Lige over for Wismargangen, der indtil 1907 udmundede i Gammelmønt gennem en i 1762 opført muret Port,' laa Skræddernes Amtskro. Huset med den gamle Amtssal, et Lysthus, en Stump Have og Rester af en Keglebane ligger der endnu som et af de sidste gamle københavnske Gaard-Interiører.

Fra omtrent samme Tid stammer Silkegade. Den blev til i 1620, da Christian IV, efter at have købt Eske Broks Ejendom, der strakte sig fra Købmagergade til Pilestræde, lod bryde en Gade igennem, som i 1620 blev bebygget med 14 Huse paa hver Side til Boliger og Værksteder for de af Kongen fra Tyskland indkaldte Silkevævere. Alle Husene skulde paa hver Side være forbundne med Døre, saa man kunde gaa fra det ene til det andet. Men ingen andre end Kongen skulde have Nøglen til Dørene; Christian IV vilde nok selv, efter gammel Vane, kunne kontrollere sine Arbejdere.

Det gik imidlertid ikke bedre med dette Forsøg paa at hæve den hjemlige Industri end med saa mange andre, som Kongen satte i Værk. Gammel Slendrian, Udygtighed og Vrangvillie lod sig ikke overvinde paa en Gang. Med hans Deltagelse i 30-Aars-Krigen kom der strenge Tider, og henimod 1630 maatte Foretagendet opgives.

En anden stor Adelsgaard i denne Egn var Fru Mette Rosenkrants's Gaard, der svarer til nuværende Nr. 34 og 36 i Pilestræde og Nr. 2—8 i Sværtegade.

Ellers var det ikke netop Byens *beau monde*, der boede herinde, og de fleste af Husene var kun Boder, d. v. s. Smaahuse. I Gammelmønt lod Christian IV opføre en hel Række saadanne Boder, som han benyttede til Fribolig til sine Haandværkere. Af en og anden Retssag faar man Oplysning om, at det ikke altid var de bedste Folk, der boede her. En Lejer af en af Kongens Boder blev 1631 formedelst letfærdig og ruffersk Husholdning „Menigheden forvist" af Stadens Øvrighed, en anden blev „for sin grove Forseelse af Tyveri her i Staden justificeret og sin Boslod forbrudt".

De fleste af Husene herinde var paa et, højst to Lofter. Et langt, i 1620 nyt Kornhus, der har ligget i Gammelmønt, paa den vestlige Side, op imod Møntergade, blev i nævnte Aar ombygget til en „Klandermølle".

Mellem Grønnegade og Regnegade, parallel med Gammelmønt, gik den nu forsvundne, karakteristiske gamle Gade Didrik Badskærsgang, kendetegnet ved det smukke lille Hjørnehus til Regnegade og ved en Mur inde i Gaden, der med sine pyntelige Medailloner fremkaldte den Forestilling, at Gangen engang maatte have kendt bedre Dage.

Og det havde den ogsaa, til Dels. Ti medens Didrik Johansen Badskær, der var en jævn borgerlig Mand, selv om han drev det til at blive Raadmand (1631—1642), ejede de østlige Grunde langs Gangen, der her var bebygget med Smaahuse langs hans Ejendom, ejedes den vestlige Side med hele Firkanten hen til Gammel-Mønt af den velbyrdige Mand Ove Gedde, Christian IVs bekendte Admiral, der 1618 førte de første Danske Skibe ud til Ost-Indien og hjem igen. Hovedfaçaden af hans Gaard laa, efter gammel Skik, med en Have eller stor Gaardsplads foran sig ud til Gammelmønt, fra hvilken Gade det var skilt ved en Mur med Indkørselsport, og med det senere saa fint udstyrede Baghus til Didrik Badskærs Gang.

Kvarteret mellem Købmagergade og nuværende Gotersgade var ikke nogen sund Bydel, hvor landlig den end kunde være. Det gamle Vandløb, der i sin Tid ude fra Sortedamssøen havde løbet

Fot. Fuldmægtig Larsen, Raadhuset.

Parti af Kultorvet under Forarbejderne til Torvets Asfaltering i 1909. Som man vil se, sænkedes Gadens Niveau betydeligt.

ind over Hjørnet af nuværende Nørre Vold og Gotersgade, hvor der er fundet Rester af et Sluseværk eller en Mollestuvning fra det 16. Aarhundrede, og omtrent i nuværende Landemærke havde optaget Vandet gennem det senere Skidenstræde, fra Dammene og Vandhullerne mod Vest, for derfra at løbe videre ned mellem Gotersgade og Vognmagergade—Gammelmønt, Christen Bernikowstræde og ud i Gamle Bodehavn Øst for St. Nicolaj, lod sig endnu mærke i 1853 ved den store Dødelighedsprocent i Koleraaaret. — Terrainets ringe Fald mod Stranden gav kun ringe Fart til Vandet i dets Løb og allerede tidligt i Middelalderen har Egnen omkring Vandløbet nærmest haft Karakteren af et Morads med en Rende igennem, der endda maatte holdes aaben ved Kunst. Endnu 1572 mindes det Stykke af Gammelmønt, der ligger mellem Grønnegade og Antonistræde, som „et øde og tilforn for Vandflod

Fot. Fuldmægtig Larsen, Raadhuset.

Samme Begivenhed paa Kultorvet, som øverste Billede gengiver.

Dette Billede af Kultorvet har vi fotograferet i disse Dage for at give vore Læsere Lejlighed til at se, hvorledes Opstillingen af „Storkespringvandet“ i Stedet for „Havhesten“, som vi foreslog i Nr. 16, Aarg. 1917, vil tage sig ud. Paa nederste Billede har Opstillingen fundet Sted.

og Dynd ufremkommeligt Stræde". Og Talemaaden: „Det skriker som Renden ved Mønten", var et gammelt Mundheld i København.

Denne Terrainets sumpede og moradsige Karakter har medført, at man i Middelalderen nøjedes med det naturlige Værn, Byen besad i Sumpene paa denne Kant. Herom har vi endnu et Minde i Navnet paa Gaden „Aabenraa" d. e. den ud mod det aabne, det fri liggende Række Huse eller Boder. Hvor ringe og fattige disse har været faar man en lille Forestilling om af Navnet paa et af dem; det hed „Hundehullet".

Da Christian III fuldførte Byens Befæstning og lagde en Vold, med Grav foran, fra Nørre Port ud for Enden af Nørregade ned langs Husrækken paa Nørre-Torv, der endnu viser Voldliniens Retning, lige frem over nuværende Frederiksborggade, St. Gertrudsstræde og Aabenraa, i hvilke Gader man endnu kan spore Volden paa en Forhøjning i Gadens Plan og herfra ned langs Gotersgade og i en Bue ind mod Østergades Udmunding paa Kongens Nytorv, blev Volden delvis ført gennem Morads og Vand, men Byen blev nu lukket af mod Landet ved et virkeligt Værn. Om Aabenraa har haft Huse paa den østlige Side turde være tvivlsomt. Den har ligget saa tæt ind under Volden, at der næppe har været Plads til Bygninger her, og paa Vestsiden synes der kun at have ligget en Række Boder fra Landemærket op imod nuværende Lille Hausergade. Af disse blev otte i 1604 skænket som „Sjæleboder" til de Fattige af Henrik Berner.

Omtrent hundrede Aar efter Fuldførelsen af Christian III's Befæstning fra Nørre Port til Øster Port, blev den sløjfet. I 1629 havde Christian IV markeret den nye Voldlinie — som nu betegnes ved Øster-Boulevard, — men først i Fyrrerne blev der taget fat paa Arbejdet paa Volden, og i 1647 blev Øster Port flyttet fra sin gamle Plads mellem Østergade og Lille Kongensgade til den nye Østervold lige ud for Hjertensfrydsgade.

Den gamle Østervold inden for Gotersgade skulde nu sløjfes,

Fot. Peter L. Petersen. **Kultorvet i Aaret 1897, i Baggrunden St. Gertrudsstræde, igennem samme skimtes Rosenborggade.**
Kvinden i Forgrunden er den i sin Tid bekendte Original Juliane Marie Hansen, ogsaa kaldet „Jomfru Tidsfordriv".

men med Sløjfningsarbejderne gik det mindre end smaat. De første Byggegrunde, der blev udlagt til Bebyggelse paa det gamle Voldterrain, var Kvarteret mellem Nørre Port og Kongens Have. Her fremstod gamle Frederiksborggade, Rosenborggade og Tornebuskegade — atter et Minde om Egnens landlige Karakter — der oprindelig var en Forlængelse af Aabenraa, allerede 1650—1655. Omtrent hele Firkanten mellem gamle Frederiksborggade og Kongensgade, nuværende Gotersgade, Voldgaden og Rosenborggade blev tilskødet Kongens Destillerer Nicolai Holst, der havde sit Arbejde i Laboratoriet i Kongens Have. Af Grundene mellem Rosenborggade og Landemærket, Øst for St. Gertrudsstræde blev den største, der indtog det meste af nuværende Hauserplads samt den gamle Vold og Stadsgrav langs Aabenraa, tilskødet Henrik Rantzau, der saaledes fik en meget stor Grund, — den hvorpaa senere Reformert Kirke blev bygget — ud til den lange, lige Gade, der under Navn af Kongensgade, nu Gotersgade, vinkelret paa den nye Voldgade, blev anlagt paa et langt Stykke af den gamle Stadsgrav.

Denne Gade blev udstukket allerede i 1650—55 og mange Grunde ud til den paa den gamle Vold og Stadsgrav, blev solgte, medens Gaderne inden for: Grønnegade, Regnegade, Møntergade, Slippen og Brøndstræde blev forlænget ud til den; men det varede længe, inden denne Gade i sin Helhed blev farbar. Endnu 1680 var der Partier af den gamle Stadsgrav mellem Volden og Slippen, som ikke var opfyldt paa anden Maade, end at Folk i Nabolaget havde kastet Skarn og Affald ned i Stadsgraven, og endnu 1690 var der store aabne Vandhuller, Levninger af Stadsgraven, længere ned imod det nye Kongetorv.

Københavns Gader og Torve havde aldrig udmærket sig ved Renlighed, men i den lange Tid den gamle Østervolds Sløjfning og Stadsgravens Opfyldning stod paa, har Ævret ganske været opgivet i denne Del af Byen, og det synes som om Forholdene her har smittet rundt omkring i Staden, saa at det i en Magistratsklage over Renovationsmesteren af 1678 hedder, at „Københavns Torve, Gader og Porte med andre publiqve Steder nu befindes med Urenlighed at være saa forfyldte, som de næppeligen nogen Tid tilforn været har", hvilket er til største Ulejlighed ikke blot for Stadens Indbyggere men ogsaa for Fremmede, som kommer rejsende hertil.

Værst synes det dog at have været i den nye Gade, Gotersgade, der blev Grænsen mellem det gamle og det ny København. I Januar 1680 skriver Kæmneren til Politimesteren:

„Jeg har straks efter Eders velædle Velvisheds Befaling været ved Kgl. Majestæts Have, hvor jeg befinder Gaden langs den kgl. Haves (Rosenborg Haves) Plankeværk noksom at være brolagt paa den venstre Side ud til Gotersgade, men ellers befindes den af uforskammede Mennesker meget ilde at være besmittet med Menneskers Urenlighed, hvilket at forekomme jeg ej kan vide noget Raad, eftersom saadant mest begaas af Soldater og Baadsfolk, som har deres Tilhold i de smaa Huse og Kældre der straks hos; ti Godtfolk der bor tværs over Gaden, beklager sig, at naar de laster saadant, da staar dette Karnali op imod dem med Banden, Trusler og haanlige Ord, saa at de kan intet forbyde dem deres store Uhøflighed. Desforuden er samme Gade mange Steder belagt med store Møgdynger, som mest er tilsammenbaaret af en Del der omkring boende allehaande Slags Folk. De hosboende, paa hvis Fortov det ligger, vil gerne gøre Pladsen ren, om Øvrigheden vil lade straffe dem, som fra andre Steder bærer deres Urenlighed herhen, hvortil en sær Vagt vilde gøres fornøden. Af de paastødende øde Pladser er Rantzaus Haveplads ud til Aabenraa den største; dens Ejer bør lige saa vel at holde sit Fortov rent som nogen af Naboerne".

Efter den snart efter udstedte Forordning om Gadernes Renholdelse, skulde enhver, som førte Skarn ud paa Gader og Torve, sættes i Halsjernet paa Nytorv eller ved en af Portene og samme Straf skulde alle Portnere og Gadefogeder lide, som saa gennem Fingre med sligt. Og for engangs Skyld nøjedes Myndighederne ikke med at tage haardt fat paa Smaafolk. Den højadelige Grev Rantzau mistede sin store Haveplads i Aabenraa. Han havde ikke opfyldt sin Forpligtelse og bygget Hus paa den, og nu blev den konfiskeret og som hjemfalden Jord af Kongen skænket de indvandrede Calvinister, der først havde faaet Tilladelse til at bygge en Kirke paa Christianshavn, medens de, som foran omtalt, foreløbig holdt Gudstjeneste i Vigant Michelbeckers Gaard ved Frederiksholms Kanal. Nu i 1687 fik de anvist den tidligere Rantzauske Grund i den modsatte, ikke synderlig ansete Del af Byen, til derpaa at bygge sig en Kirke.

Ved den reformerte Dronning Charlotte Amalies Gavmildhed og ved Indsamlinger i Udlandet kom man saa vidt, at Grundstenen til Kirken allerede kunde nedlægges 20. April 1683, Dagen efter Kongens Fødselsdag. Det var Dronningen selv der, ledsaget af sin Hofstat og af Menighedens ældste, kunde foretage den højtidelige Gerning. Og med Kongens Kontrafejer, den franske Hofmaler Jaques d'Agar som Tilsynsførende, blev Kirken, der ikke maatte prydes med noget Taarn, men nok med et lille Tagspir, saa hurtig rejst, at den allerede kunde indvies den 10. November 1689 i Dronningens Nærværelse „uden megen Ceremoni", — det skulde den lutherske Præstestand nok have sig frabedt. Calvinisterne maatte i det hele taget finde sig i mange Ydmygelser, de maatte f. Eks. nok have en Klokke i Spiret, men ikke ringe Menigheden sammen med den, og deri var ikke blot den lutherske Selvgodhed Skyld; men Calvinisterne blev betragtet som arge Republikanere, der var farlige for den endnu i Danmark saa spæde Absolutisme, og enkelte fanatiske Præster, der ikke vilde indlemme Kongehuset i Bønnen efter Prædiken eller som uforsigtigvis døbte Børn af lutherske Forældre, bidrog ikke til at gøre Forholdet bedre.

I Kirken, der tilligemed hele Kvarteret paa nær Husene mellem Gotersgade og Tornebuskegade brændte 1728, men blev opført straks efter i omtrent samme Skikkelse som før, blev der holdt Gudstjeneste baade paa Fransk og paa Tysk. Men medens den Franske Præstegaard blev opført ud mod Aabenraa inden Aarhundredets Udgang, blev den Tyske først bygget en 10—15 Aar senere paa Grunden ud mod Gotersgade.

Til den før Branden bugtede og krumme Gade Aabenraa har Holberg henlagt Skuepladsen for sin berømteste københavnske Komedie „Barselstuen". Der er saa fuldt af Vogne og Folk, at Klaus ikke kan komme frem, hvorfor han vil op paa Rundetaarn for at se, hvad der er paa Færde. Af Korfits's Dreng Troels faar han at vide, at han kan spare det Enesteskilling, som det kostede at komme op i Taarnet. Det er ikke andet end Folk, som skal ind og aflægge Visite hos Mutter Madame Korfits's i Anledning af hendes Nedkomst. Og paa den med københavnske Forhold ukendte Klaus's forundrede Spørgsmaal: Ej det er ikke muligt, — kan der gøres saadan Alarm ved en lumpen Barselstue, besynderlig hos maadelig Stands Folk? bliver han af den verdenserfarne Troels oplyst om, at det netop hos jævne Folk gaar aller prægtigst til. — Se kun til Brylluper! Kommer man til en Skrædders eller en Skomagers Bryllup, bliver man modtaget med Trompeter og Valdhorn, sat ved et Bord, der er saa langt som fra Kyndelmisse til Paaske og stuvende fuldt af kostbare Retter. Kommer man til Folk af anden Klasse, som er højere paa Straa, faar man kun Te, Kaffe og Komplimenter; og kommer man til Folk af første Klasse, faar man undertiden ikke uden Brudevielsen at høre og en Pris Tobak for Næsen. Jeg hører nok, Klaus, at Du ikke kender København ret!

I Aabenraa boede ikke blot den opdigtede Korfits med sin Hustand, men her boede tillige de Danske Komediers Konkurrent, den spillevende Salomon Poulsen von Quoten, Okulist, Sten- og Broksnider, Tanddoktor og Komediantspiller, hvem Holberg fører ind paa Scenen i „Hekseri eller blind Allarm".

„Hillem end der ser jeg von Quoten komme", siger Abelone, „hvor glad han ser ud! Nu mener han, at hans Komedier og Marionetter vil komme paa Fode igen."

Aarsagen til, at von Quoten ser saa glad ud, er den, at det er gaaet i Staa med de Danske Komedier, Holbergs egne, som ganske havde taget Luven fra hans tyske Skuespil, paa Teatret i Grønnegade, som vi snart skal komme til at beskæftige os med, saa at der nu er Haab for von Quoten om paa ny at kunne komme til at gøre sig gældende som Teaterdirektør. Det fremgaar klart af hans Replik, da han et Øjeblik efter staar paa Scenen:

„Ich habe Ursache mich über ihren (de Danske Skuespillere) Fall zu erfreuen, denn først kommer jeg udi min gamle Næring igen og for det andet faar jeg Has over dem, som har skammelig railleret med mig og min Bande."

Men „Dr. Faustius" vil han ikke spille. „Nej, Madame!" siger han til Abelone: „vi har nok en bedre, som hedder „Zauberei von Armida"! Det er et *tout-à-fait* Stykke, ti alting der bliver ageret udi Luften. Armida lader sig aldrig se uden paa en gloendis Drage, som spyr Ild. Det er noget andet, end jere mavre Komedier!"

S. P. v. Quoten boede netop paa den Tid i Nr. 249 i Aabenraa, hvilket svarer til nuværende Nr. 10—18. Ved Siden af ham boede en Gørtler, der undertiden ogsaa kaldes Guldsmed, selvom han

egentlig kun var Gelbbrænder, og dette har givet Anledning til, at man har ment, at von Quoten, ved Siden af sine mange andre Titler og Betegnelser tillige kunde gøre Fordring paa at være identisk med den vidtberømte Poet i Aabenraa.

Naar Per i „Jacob von Thybo" vises hen til Poeten i Aabenraa og til nærmere Oplysning faar at vide, at „han bor næst ved Guldsmeden", er det dog vel noget lidet at bygge en saadan Antagelse paa. Ti hvor tarvelige end de Begravelses- og Bryllupsvers var, som Poeten i Aabenraa i Lighed med andre lirede af i Massevis, maatte den Mand, der førte dem i Pennen, dog være mere færdig i det Danske Sprog end den tyske v. Quoten.

Efterspørgslen efter saadanne Vers var saa stor, at det ikke var nogen helt daarlig Næringsvej at være Poet. Per har den Opfattelse, at det ikke blot er nødvendigt for dem „at bo midt udi Byen ligesom andre Kræmmere, der have noget at sælge", men at det tillige kunde være heldigt for deres Geist, om de boede saa nær Volden, at de kunde se lidt af det Grønne om

gøre til den samme som den berømte Magister Rosiflengius, synes snarest at have været en Bedemand, Niels Hansen, der i 1720 og mulig senere boede i Huset næst ved Guldsmeden, hvor ogsaa von Quoten flyttede ind.

Ved Siden af den Franske Præstegaard, i hvilken den senere berømte Pariser-Prædikant Jean Monod havde sin Bolig som Præst ved Kirken 1794—1808, boede en af Menighedens fornemme Mænd Hofjunker d'Agard, en Søn af Christian V's Hofmaler. Uden for hans Hus kunde Gadens Beboere en Dag i August 1717 glæde sig ved det for Tilskuerne fornøjelige Syn at se Hr. Hofjunkerens Tjener, iført den spanske Kappe, som man ikke bar for sine Dyders Skyld, spadsere frem og tilbage under Tilsyn af et Par af Stadens Vægtere. Hans Brøde var nu ikke stor. Paa en eller anden Maade havde han paadraget sig sin Herres Unaade, og denne havde fundet det nødvendigt at give ham en Tugtelse. Haanden sad løst paa Herskabsfolk i de Tider, og en Tjener havde at tage sine Klø med Anstand, i alt Fald uden at gøre

Fot. „Før og Nu". **Hauserplads i 1918, — i Baggrunden Hausergade.**

Sommeren. Det var netop Tilfældet med Poeten i Aabenraa inden Branden 1728, ti da har Aabenraa og Tornebuskegade ligget saa noget nær i Forlængelse af hinanden, at Voldens grønne Træer nok har kunnet være synlige nede fra Aabenraa.

Og det var maaske Grunden til, at Poeten i Aabenraa blev langt mere berømt end sine Med-Poeter. Ti der tales ikke blot om Poeten, men om Vers-Fabrikken i Aabenraa,, hvilket synes at bekræfte, hvad man paa Forhaand vilde være tilbøjelig til at antage, at det mere var Kvantiteten end Kvaliteten, det kom an paa for Fabrikanten.

I et Bryllupsvers synger Wadskier:

> Hvor faar, hvor faar jeg en, der straks kan Støvle smøre
> for mig til Aabenraa, til Versfabriken hen
> om Hjælpetropper fra Vers-Marketenderen?
> Dog hvad, — den Stødestav jo falden er i Stave".

Da dette er skrevet 1737, skulde man tro, at Poeten i Aabenraa sang paa sit sidste Vers eller mulig alt havde sunget det, og at den for Aabenraa saa berømmelige poetiske Periode var forbi.

Den virkelige Versemager i Aabenraa, som man ogsaa har villet

Modstand. Men det glemte Hofjunkerens Tjener. Han vilde værge for sig, da Herren begyndte at slaa løs med sin Stok, og greb fat om Stokken for at holde den fast. Om han er kommet til at støde med den, eller om det var Hofjunkeren, der selv kom til at støde sit Øje mod Stokken, vides ikke. Men Hofjunkeren paastod, at Tjeneren havde gjort det med Villie, og over for Herrens Ord havde Tjenerens ikke megen Vægt. Og Resultatet blev 3 Timer i den spanske Kappe til Skræk og Advarsel for alle Ligesindede.

Smaagaderne her omkring udmærkede sig ikke som Bopladser for Dyd og Anstændighed, og der skulde vel nok undertiden haarde Hænder til for at holde Styr paa disse Folk. Man synes i hine Tider, og det gælder særlig det saakaldte svagere Køn, at kunne blive fuldstændig balstyrig uden Aarsag.

En Eftermiddag henimod Aften gik en skikkelig Skrædder med sin Nabo, en Parykmager, op ad Vognmagergade. En Kældermands Kone sad paa Trappen ned til sin Dør og maa have været i daarligt Lune. Ti da Skrædderen venligt siger „God Aften, Mor!" faar han til Svar

„Dævlen fare i Dig med dit Godaften, din sulten Lus!"

„Hvi falder I mig saaledes over?" spurgte Skrædderen, der

synes at lægge Vind paa at tale fint, „jeg har jo aldrig gjort eder noget imod."

„Jeg giver eder Djævelen, I Kæltringepak, I Sultenpak og Kanaille! Jeg har en ærlig Karl paa mit Loft, — om I har nogle Kanailler, ved jeg ikke."

„I er fuld eller gal, Kone!" sagde Skrædderen. „Hvad gaar af eder, at I falder mig saa over, da jeg beder God Aften?"

„Djævlen skal føre Dig fra min Dør, — havde jeg et Kosteskaft, jeg skulde prygle din Hund væk fra Døren."

Konens hidsige Afvisning af Skrædderens Venlighed kan vist kun forklares ud fra den Omstændighed, at der — som i langt senere Tider — var mange berygtede Huse i dette Kvarter, og at hun nok skulde vise ham, at han tog fejl, hvis han tog hende for en af den Slags, som havde Kanailler paa sit Loft eller i sit Hus.

Over for de berygtede Huse og deres Besætninger var Folks Stemning meget vekslende. Snart holdt den uberegnelige Offentlighed med Damerne imod Øvrigheden, men det kunde ogsaa

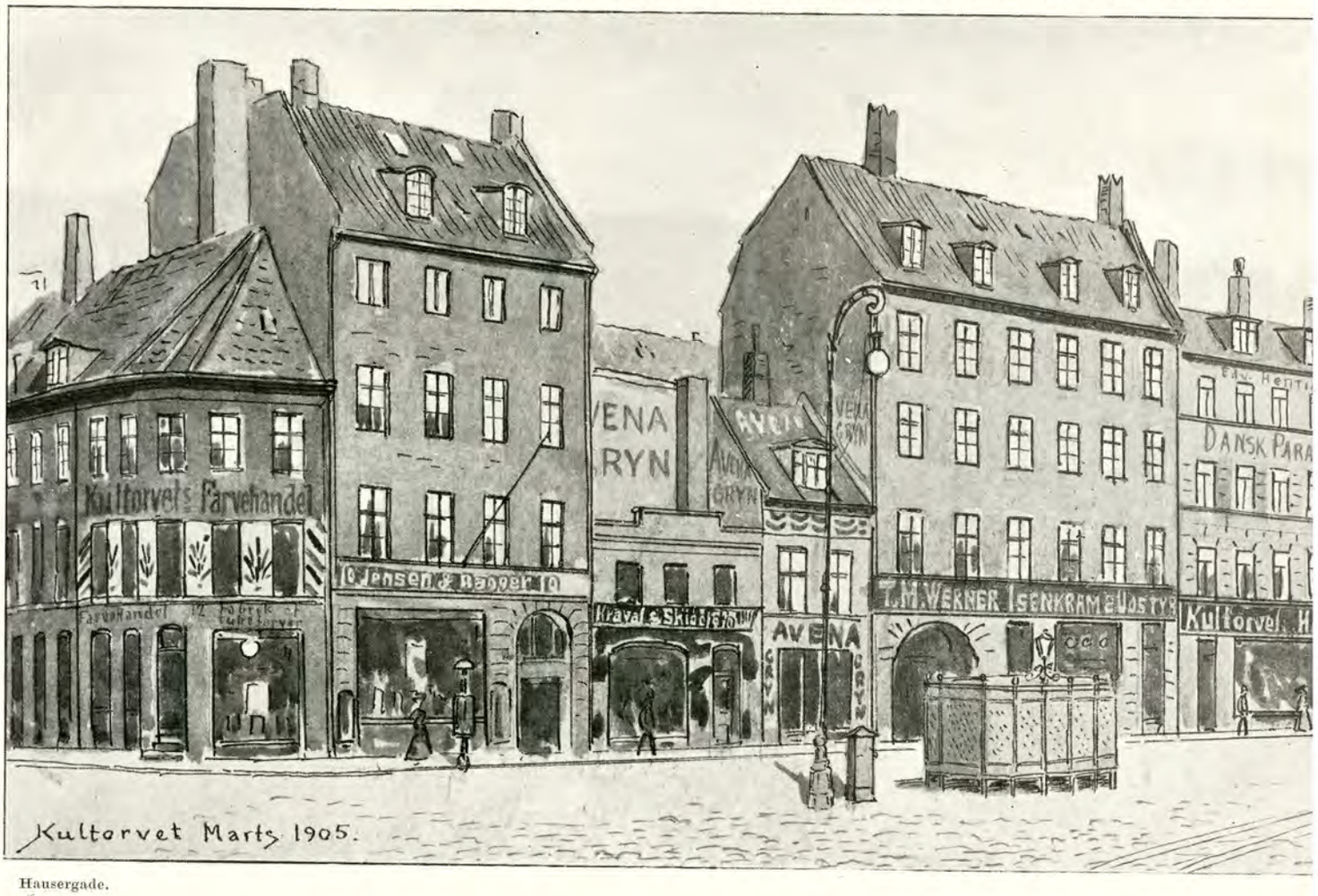

Hausergade.

Kultorvet set fra Ga

hænde, at Pøbelen pludselig, som drevet af en ond Samvittighed, vendte sig med Raseri mod disse Huse.

Saaledes indberetter Københavns Politimester d. 28. Januar 1714, at han om Natten „fra Kl. 10 til 12 har været okkuperet med at afværge Spoliering og Nedbrydelse af et Hus i Landemærket, som angives at være et H . . . hus. Der var en Forsamling paa Sikasten ved hundrede Karle, Soldater, Studenter af Regensen, Matroser og slige, Haandværkssvende og Drenge, som par force vilde nedbryde Huset. Naar Politibetjentene, som efterhaanden af mig blev henskikkede, advarede enhver (d. e. paamindede enhver om) at gaa hjem og i Morgen andrage det for Politimesteren med Bevislighed, saa skulde der rammes Bod, yppede en Del Klammeri mod dem, men stillede sig endelig tilfreds. Dog, naar Betjentene vendte Ryggen til og gik bort, hørte de straks et stort Anskrig og dermed Stene kastede til Vinduerne, og straks var seksten Ruder i fem Vinduer udslagne. Derpaa sendte jeg min Fuldmægtig med Vagten fra Nørre Port, da de alle fløj fra hinanden. — I dette Hus har jeg for tre Uger siden ladet inkvirere og der udtaget tvende Kvindfolk. Den ene sendte jeg til Børnehuset, den anden kunde jeg intet faa overbevist, maatte saa lade hende gaa med Advarsel. Husværtinden var ej at finde. Naboen, som af Frygt for Spoliering klagede mest for mig, bad jeg at skaffe mig Naboers Bevis og Attest, men han var hos mig i Aftes og klagede over, at ingen af Frygt turde eller vilde attestere, at der endnu holdtes H . . . hus. Jeg svarede ham: Lad mig faa eders skriftlige Angivende, saa vil jeg eksaminere Vægterne og Naboerne og ramme Bod. Samme Mand var stærkt beskænket, og da han gaar fra mig, raaber han overlydt paa Gaden: Jeg kommer fra Politimesteren! Det er hans Befaling, at dette Hus er et H . . . hus og skal brækkes ned! Slaa nu, hvor der vil!"

Han slap nu ikke helt billigt fra denne Historie. Ved Politirets Dom af 20. Februar dømtes han til at sidde tre Dage paa Vand og Brød i Raadhuskælderen, hver af disse Dage at gaa en Time i den spanske Kappe foran Raadhuset, bøde 4 Rdl. til Politimesteren og reparere Skaden paa Karen Busses Hus.

Det er nu et Spørgsmaal, om ikke Øvrigheden selv ved sine Dispositioner bidrog til at udvikle de raa og tøjlesløse Instinkter hos Befolkningen. Under den almindelige Opløsning af alle Dagliglivets Forhold, der var en Følge af den frygtelige Pest i 1711, blev Københavns Gader mere og mere usikre. Og for at raade Bod herpaa, blev der lagt to Eskadroner Ryttere ind i Staden, af hvilke 100 Mand altid skulde være færdige til Udrykning. Men at holde Soldater til at være Politi er altid en mislig Sag og gør kun ondt værre. Og samtidig gravede man en gammel Forordning af 1694 op, der paabød Naboerne selv at tage sig til Rette, hvilket man skulde tro var imod al sund Sans. Det havde sikkert været langt at foretrække, om Regeringen havde betalt de fattige Matroser deres tilgodehavende Lønninger, ti heraf rejste sig de fleste større Tumulter.

Politimesteren var imidlertid glad for Forordningen af 1694, gladere end man skulde tro, ti den skabte i Virkeligheden en lille Borgerkrig i Byens Gader. „Jeg fornemmer daglig en god Effekt af den over hele Staden uddelte Ekstrakt af Frd. 6. Februar 1694, at Indvaanerne er villige og i Mængde, ja endog Kvindfolk selv udkomme med Kortgevær, Jærnskuffer og hvad de kan faa i Haanden og dermed lystig afbanke dem, som yppe Klammeri og blotte deres Værge med vred Hu paa Gaden, saa at iblandt andet fire Karle, som sloges med hinanden med dragne Kaarder, blev udi en „Hviv" adskilte, saa at de lod falde paa Gaden tre dragne Kaarder og tvende af Karlene blev paa Raadhuset opbragte."

„Juleaften Kl. 5 skærmydslede to Matroser med Knive paa hinanden i Pustervig, men Naboerne kom straks ud med Kortgevær, bankede paa dem, ligesom det havde været Bergfisk og skilte dem saa ad. Da Matroserne kom til sig selv igen, takkede de Indvaanerne, at de havde forekommet Ulykke."

Her synes jo egentlig den moralske Sejr at have været paa Matrosernes Side.

Dagen efter var der Halløj paa den anden Side Købmagergade. Om Morgenen Kl. 7, da Folk kom fra Fropræken, kunde de nyde det opbyggelige Skue af en fuld Skibsskriver og en sagtens ikke ædru Skibskok, der gik i Rosengaarden og trak Kaarden ud og ind. Det skulde man nu synes ikke var saa farligt, men Folk — man maa huske de kom fra Kirke — skreg Gevalt og saa kom der en Vægter Jacob Movridsen til. Og han virkede paa Skriveren som en rød Klud paa en Tyr. Nu kom Kaarden helt af Balgen, og Vægteren maatte værge for sig. Takket være den herlige Forordning af 6. Februar 1694 var Naboerne straks ude med deres Kortgevær. Og uagtet man skulde tro, at en Vægter med Morgenstjerne nok maatte kunne klare sig over for en fuld Smørstikker, særlig da Kokken „betimelig værgede sig med Hælene" d. v. s. stak af, anfaldt den hele Styrke dog Skriveren, som fik mange Hug og endelig ved tilkomne Politibetjentes Hjælp blev overmestret.

Ved Ordet „Kortgevær" maa man ikke tænke sig noget i Retning af et lille Gevær, en lille Bøsse. Det var oprindelig et Værge med en Spids, et Slags mindre Spyd, men kom efterhaanden til at omfatte ethvert Værge, som ikke hørte til Skydevaaben eller blanke Vaaben. Paa den Tid, skriver O. Nielsen i sin Københavns Historie, „synes Kortgevær at betyde en Krabask, en Tyremie, hvilket var et kraftigt Vaaben at slaa med".

I Tornebuskegade, hvor den berygtede Ane Hattemagers havde haft til Huse med sin Batallion, boede — mulig i det af hende forladte Paulun — en Øltapper ved Navn Karsten Meyer. Hos ham sad en Aften nogle Gæster og drak Øl og blandt dem en Soldat. Bedst som de sad, blev Soldaten opflammet af militært Vovemod, stak paa en Gang en af de andre Gæster et Par Lussinger ud, tog hans Stok fra ham og gik sin Vej med sit Bytte. Den næste Dag mødte den slagne Mand hos Karsten Meyer og forlangte, at han skulde skaffe ham hans Stok igen, hvad Værten fandt der kunde være nogen Mening i og gik hen i Soldatens Kvarter og fik den udleveret. Dog ikke uden videre Snak. Soldaten var ikke saa modig som Dagen forud og maatte finde sig i den Tort, at baade hans Kværtervært og dennes Kone slog ham paa Øret med de Ord: Skal vi have en Tyv i vort Kvarter? hvorpaa de havde taget Stokken og udleveret den. Men om Eftermiddagen havde Soldaten fundet sin Courage igen; han mødte paa ny i Meyers Hus og yppede Klammeri, saa Værten maatte „vise ham ud paa Døren".

Men da Soldaten var bleven smidt ud, voksede først hans Mod. Han drog blank og gav sig til at hugge i Vinduerne, saa de sprang i Stumper og Stykker. Saa greb Karsten Meyer sit Kortgevær, styrtede ud og gav sig til at tampe løs paa Soldaten, der værgede sig med sin Sabel. Men da Naboerne kom til, to Vævere fra den ene Side og to Snedkersvende med lange Stykker Træ, maatte Soldaten vige og flygtede ned ad Aabenraa, forbi Reformert Kirke. Der fik de Civile Forstærkning af en lang Garverkarl med en Stok, og nu tampede de alle løs paa Soldaten,

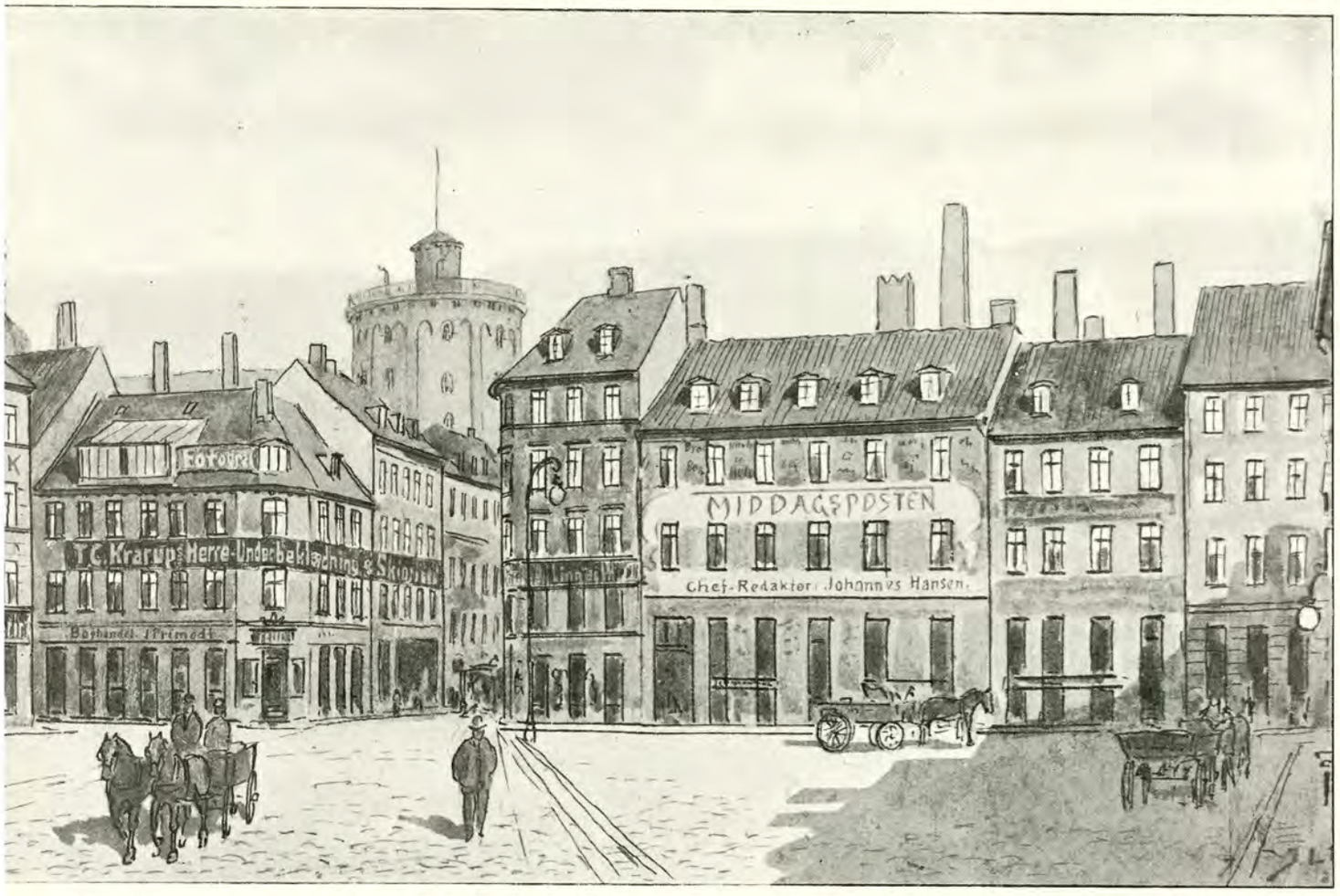

Pustervig. Lille Købmagergade. Overlæge Halks Samling.

ederiksborggade Aar 1905.

der faldt om paa Gaden og blev liggende, medens Civilisterne fjernede sig, Karsten Meyer med Soldatens Sabel som Krigstrofæ. Noget efter kom to af Soldatens Kammerater til og samlede den faldne op. Han kunde hverken staa eller gaa og saa medtaget var han, at han aldrig kom til Hægterne mere, men døde Dagen derpaa.

Folk kan endnu i vore Dage komme op at skændes om de særeste Ting. Men der var dog mere Humør og Frodighed i Gemytterne i hine Tider.

Nogle Skomagersvende sad i 1702 hos en Brændevinsmand i Vognmagergade og lagte Kort, i dette Tilfælde Styrvolt. Kl. 10 kiggede Vægteren ind til dem og sagde, at før Kl. 12 havde det ingen Nød. Saa havde han gjort sin Pligt, „advaret" dem og satte sig til Ro i en Kælderhals. Men Kl. blev baade 1 og 2 og mere end det. Skomagerne legede stadig Kort og fugtede Struberne, men Kl. 5—5½ om Morgenen kom to af dem i Skænderi „om Skriften om Prædiken". Religionskrige overgaar som bekendt alle Krige i Grumhed og Vildskab, og de to Skomageres Religions Disput udartede i den Grad, at de sloges med Stole, ja med Ildtang og Ildspande fra Ovnen, og til sidst rendte den ene sin Kaarde gennem Livet paa den anden, saa han faldt død om.

Hos Rasmus Falck, Øltapper, i Slippen, nu Landemærket Nr. 53 sad to Malere, drak sammen og drillede hinanden.

„Det er en Hundsfot til Barber, Du har!" sagde den ene, Niels Jonsen, til den anden, og tog ham i Skægget.

„Og det er en Hundsfot til Parykmager, Du har!" sagde den anden, tog Niels Jensen i Parykken, stødte ham med sin tændte Tobakspibe paa Kinden og tog en Slurk Øl, som han ikke sank, men sprøjtede ud i Ansigtet paa ham.

Det var at gaa langt ud over Gengældelsens Ret, mente Niels Jonsen og nu maatte der gøres noget. Saa tog han sin Modstanders Hat og Paryk af Hovedet paa ham. Hatten smed han paa Gulvet, men med Parykken tørrede han Øllet af sit Ansigt og satte den saa omvendt paa dens Ejermands Hoved.

Men nu blev den anden først vred for Alvor, og i det Slagsmaal, der paafulgte, dunkede han Niels Jonsen saa eftertrykkeligt oven i Hovedet, at Manden faldt om og døde.

I alle de Kipper og Knejper, som dette Holbergs ægte københavnske Opland, Kvarteret mellem Købmagergade og Gotersgade, var saa mylrende rig paa, dreves der et mægtigt Bondefangeri, for at frastjæle og berøve dem, saadant man nu langt mere hører om end fast nogen Tid tilforn . . . Men som jeg holder for og ganske vist allerydmygst kan forsikre, at de fleste Misgerninger af Tyveri, Røveri, Vold og deslige, der begaas, rejse sig mest fra Utugtshusene og deslige liderlige Huse, da saa mange unyttige og skarnagtige Mennesker sig der fast over Natten opholde, hvilke deslige merbemeldte Huse aabne staa for saadanne Folk, som didhen tage deres Tilflugt, naar de forfølges af Vægterne eller andre, saa har jeg og i Særdeleshed ved Inkvisitioner af udskikkede Politibetjente lade saadanne Huse paa det skarpeste besøge og udforske for, saa meget ske kunde, at faa deslige Huse afskaffede og ruinerede. Deslige løse Kvindemennesker ere vel efter Eders Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger brødige til Straf med Spindehuset, men saasom de befindes meget lidet saadan Straf at agte, da jeg, siden Eders Majestæt allernaadigst har anfortroet mig dette mit Politimesterembede, kan forsikre at have fundet mange løse Kvindemennesker, som den samme Dag, de af Spindehuset ere udkomne, have atter i slige Huse sig indforføjet, ja endog de som tvende Gange forhen have været tildømte Spinde-

Raadhusmuseet. **Ejendommene Frederiksborggade 3 (Glarmester Duvier) og Rosenborggade 2 forinden Nedbrydningen Aar 1887, set fra Rosenborggade.**

hvor det særlig var „Gaudiebe" og Soldater, der i og uden Forklædning „filouterede" Bønderne deres Penge fra. Historien med den pantsatte Bondedreng er grebet lige ud af Datidens Kobenhavn, og Holbergs Typer har man kunnet se gaa lyslevende om paa Gaderne. En Figur, som han ikke har haft Brug for, men som sikkert har taget sig meget besynderlig ud, var en af de svenske Fanger fra Erobringen af Tønningen, som hed Mikkel Polak og som københavnske Mødre, ifølge en Udtalelse af selve Byens Politimester, brugte til at skræmme deres Børn med.

Ja, der var mange flere mærkelige Mennesker og Genstande at se paa Københavns Gader i gamle Dage end i vore Tider. Og de mærkeligste og interessanteste Skuespil sattes i Værk af den høje Øvrighed selv. Ingen synes at have været mere opfindsom i denne Retning end Københavns Politimester Himmerich, Ophavsmanden til den mærkelige „Drille", der maa have været af en ganske ejendommelig Virkning i Københavns Gader.

I en Indberetning til Kongen af Februar 1728 om Forholdsregler over for „de mange liderlige, løse og ryggesløse Folk, som opholder sig i Eders Kongelige Majestæts Residensstad og foraarsager Indvaanerne stor Skræk og Fare, ej alene formedelst Overfald paa Gaderne ved Aftenstide, men og Indbrud i deres Huse om Natten huset. Hvorfor jeg — til at forskrække saadanne løsagtige Kvindemennesker saa meget desto mere — har ladet forfærdige hosfølgende Maskine, nemlig Drille, hvori de udi Utugt befundne Kvinder kunne omdrejes paa offentlige Pladser, idet en anden med hosføjede Kappe paa Hovedet kunde omdreje samme Drille, og saa derefter paa en Kærre paa hosføjede Maade i Børnehuset indsættes. Jeg har taget Inventionen af mangfoldige deslige Maader, jeg ved mine udenlandske Rejser et og andet Sted har set, og som de ingen Skade lide derved paa Kroppen, men alene en stor Spot og Skam, som jeg virkelig tror mere end Spindehuset vil skrække dem, saa vilde jeg allerunderdanigst bede om Eders Majestæts allernaadigste Approbation."

Det var nu ikke Maskinerne selv, som Politimesteren siger, der blev indsendt til Majestæten, men Tegninger af dem. Af disse fremgaar det, at Drillen nærmest var at ligne ved et stort Papegøjebur, hvori den ene Forbryderske blev sat. Buret kunde drejes rundt og dette skulde besørges af en anden løsagtig Dame, der skulde bære en Kappe eller Hue med opstaaende Fjer. Samme Hovedtøj skulde endelig bæres af to andre Damer af samme Slags, som skulde trække Kærren med de to førstnævnte om i Gaderne og endelig bringe dem og sig selv ind i Børnehuset.

Det er betegnende for Hr. Politimesteren, at han betragter det som en Anbefaling for sin Opfindelse, at de ulykkelige Kvinder ikke ved den vilde komme til at lide nogen Skade paa Kroppen. At man ved en saadan Behandling vilde nedbryde den sidste Rest af Personlighedsfølelse, formaaede han ikke at se. Og noget maatte der jo dog være at bygge paa endnu hos disse Kvinder, naar denne Narreudstilling kunde skræmme dem mere end Spindehuset. Det har dog ellers ikke været noget lysteligt Sted at være.

Den uhyggelige Hværvningsmetode har ogsaa fremkaldt mange livlige og stormende Scener i dette Kvarter med dets mange Ølhuse. En Beretning om en saadan er opbevaret og knytter sig til et af de mest berygtede Steder her, nemlig „Nørre Paradis", der laa i Frederiksborggade, nuværende Nr. 9 og 11.

Værten her var i 1721 Militær og hed Abraham Leth. Hos ham sad en Dag en Bryggersvend og en Underofficer af Livgarden og drak, og for at tilfredsstille sin Trang til endnn mere Drukkenskab, laante Bryggersvenden 2 Rdl. af Værten. Hvis han har trakteret paa Herlighed og Glæde. Indtil en Soldat af Patrouillen fra Nørre Ports Vagt kom ind med „sin Flint" (sit Gevær) og drak et Krus Øl.

„Nu kunde jeg have tjent til Øllet," sagde han, „om jeg havde arresteret de to Borgere, der gik ude paa Gaden saa silde!"

Det kunde den ene af de to Vægtere ikke lide at høre. Den borgerlige Selvfølelse kom op i ham og han lod Soldaten vide, at Patrouillen kunde nok putte Soldater i Hullet, men han havde ikke nogen Ret til at arrestere Borgere i Byen.

Straks blev der Skænderi, og en Officer af Artilleriet „melerede sig udi Diskursen". Hans Indblanding synes at være gaaet mere ud paa Handling end paa Ord, ti man faar kun at vide, at han tog den ene Vægters Morgenstjerne, som denne pænt havde sat fra sig ved Døren, inden han gik paa Brændevinet, gik ud i Gaarden med den og kastede den op paa Taget af et Sidehus. Og det var meget ondskabsfuldt gjort. Ti der tænkte hverken Vægterne eller de to Piger paa at lede efter den, da de lidt efter kom ud

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Samme Parti som Pendanten, efterat de nye Ejendomme er opførte.**

Underofficeren, hvad ikke fremgaar af Sagens Akter, bliver dennes Optræden meget nederdrægtig. Ti han erklærede pludselig, at Bryggersvenden havde taget mod Haandpenge og ladet sig hværve. Og nu var han Soldat. Med Tvang og Hug iførte man ham Værtens Mundering og derpaa slæbte Underofficeren og et Par andre Bondefangere Bryggersvenden ned i Vagten foran Slottet „i den Tanke, at han skulde lade sig forføre eller overtale til at tage Militærtjeneste". Men det skete nu alligevel ikke. Karlen holdt sig stiv og svor paa, at han havde modtaget de 2 Daler som et slet og ret Laan, og slap fri. Men Underofficerens og Værtens Optræden er snarere bleven betragtet som et Udslag af priselig Nidkærhed for Kongens Tjeneste, i Stedet for det, det var, rent og skært Bondefangeri.

Et Par Aar i Forvejen havde en Rytterkone en Søndag Aften sat en Guldring paa Spil her i Nørre Paradis. Det kunde der nok tjenes noget paa, særlig naar der her som denne Helligaften var en femten—seksten Mennesker tilstede, mest Soldater, og hvert Terningkast blev betalt med en 4-Skilling. De havde haft Musik og havde drukket og danset, og da Klokken var bleven halvgaaen et, inviterede man de to uden for Døren posterede Vægtere ind, trakterede dem med for 2 Skilling Brændevin, og alt var med en Løgte for at finde den. Og den maatte findes, om ikke det skulde gaa den Mand galt, som havde mistet den. Instruksen lød nemlig paa, at den Vægter, som lod sig sin Morgenstjerne berøve, skulde straffes.

De to Vægtere havde da intet andet Valg, end at søge at tvinge den, der havde taget Morgenstjernen, til at udlevere den igen. Den endnu bevæbnede Vægter stillede sig som Post ved Døren til Paradiset, den anden stødte i sin Fløjte, og dens Toner kaldte hurtig andre Vægtere til, hvis Flertal nu besatte Huset udvendig, medens tre Mand gik ind og forlangte Værget udleveret i Mindelighed. „Men de Militære uddrog Kaarderne paa Vægterne, som retirerede sig ud paa Gaden. De Militære stødte og huggede ud af Døren og Vinduerne, Vægterne derimod stødte og slog til dem med Morgenstjernerne ind ad Døren og Vinduerne og kaldte til sidst Hjælp til fra Nørre Ports Vagt. Men da Patrouillen kom og hørte, at det var Slagsmaal mellem Vægterne og Soldater, tog de — hvad enhver anden end en Natvægter straks kunde have sagt sig selv — deres Kammeraters Parti, satte Bajonetterne paa og gik løs paa Vægterne, der nu kom mellem dobbelt Ild. Ti nu fik de Belejrede Luft, styrtede ud paa Gaden, og nu gik det først løs for Alvor. Vægterne maatte trække sig tilbage, men de bragte dog en

Fange med paa Raadhuset tilligemed en Kaarde og en Pallask. Og det gik jo rigeligt op mod en Morgenstjerne.

En Beværtning af en forhaabentlig roligere og mere fredelig Art var „Syvstjernen", der laa i Landemærket, nuværende Nr. 7. Den søgtes af lærde Mænd som Professor i Astronomi Peder Horrebov, der havde sin Gerning paa Observatoriet oppe paa Rundetaarn. Her i „Syvstjernen", et Navn der skyldtes den stjernekyndige Professor, var han saa rart i Nærheden af sit Arbejdssted, og her traf han andre lærde Mænd som Matematikeren Professor Ramus og selveste Professor Ludvig Holberg. I 1780 blev Ejendommen købt til Trinitatis Kirkeskole.

En for dette Kvarter karakteristisk Ejendom med et Logishus af — ja, maaske ikke engang af allerlaveste Rang — blev holdt i Live ned til Nutiden. Det var det berømmelige „Pjaltenborg" paa Hjørnet af Aabenraa og Rosenborggade, der først forsvandt i 1857, da det gik til Grunde ved en Ildebrand. Men endnu længe

Her havde det været mere i Overensstemmelse med Virkeligheden, om Digteren havde skrevet:

Hvem der hang og sov, Hurra!
frelste sit Liv og sit Tøj endda.

Ti den opfindsomme Vært havde paa Loftet anbragt lange Stræktov, over hvilke de sølleste af Logishusets Gæster fik Lov til at anbringe sig for Natten med Brystet mod Tovet og Armene ned paa den anden Side. Dette Natteleje blev betalt med 2 Skilling, og det er det, der hentydes til i Verset

En drukken Mand de slæbte ned,
mens til Værten han raabte vred:
„Firskilling gav jeg Dig, min Ven,
maa jeg saa be' om de 2 igen!"

Naturligvis fik de moderne Opfindelser Skylden:

Raadhusmuseet. **Ejendommen Rosenborggade 1, Hj. af Frederiksborggade. Tilhørte i en lang Række af Aar Familien Holm (Firma Thøger From).**

efter at den skumle, smudsige Kaserne var brændt ned, lever den i Adolph Reckes fortræffelige Vise om Pjaltenborgs Brand.

Den Vægter standser i sit Vers,
Brand han brøler og gør Kommers,
det klemter støt fra Taarnets Top,
Sprøjterne komme i fuld Galop.
: Julia — Julia! Julia — Julia Hopsasa. :

„Hov Vægter! Hvor skal Slaget staa?"
„Omme paa Hjørnet af Aabenraa!"
„Aa Herregud! aa skal den Sorg
ramme vort prægtige Pjaltenborg!"

I Borgen boede der en Flok
Lazarusser, det ved vi nok,
men fine Folk man ogsaa fandt, —
Jøsses, der boede en Løjtenant!

Og hvem der nu i Sengen laa,
naaede knap at faa Bukser paa,
men hvem der stod og sov, Hurra!
frelste sit Liv og sit Tøj endda.

En kemisk Svovlstik, blev der sagt,
har vort Pjaltenborg ødelagt. —
Hvad er al Verdens Glans og Skin
ak! mod en usselig Fyrrepind!
: Julia — Julia! Julia — Julia Hopsasa! :

Den Løjtnant, som ved Branden 1857 nævnes som Pjaltenborgs haute volée, maa det jo være gaaet svært til agters for, siden han var endt med at have Logis her, og det vil vi i vore Dage betragte som en Undtagelse. Hvad det vel ogsaa var, skønt Militærpersoner stod ikke dengang saa højt i Kurs, som de synes at gøre nu. Men det forbavser mere at finde Major Degen med sin Familie i 1776 tage til Takke med at bo paa et Hotel som det gamle, maleriske og først i vore Dage forsvundne „Trekroner" i Tornebuskegade.

„Trekroner" var opført her efter Branden 1728 og ejedes længe af en Mand, som hed Mislet, og naar Stadens Gæster anmeldtes i Avisen, hed det ikke, at de logerede paa „Trekroner", men hos Mislet i Tornebuskegade.

Det maa undertiden have været et noget uroligt Logishus. Ti her havde Københavns Tømmersvende en Tid deres Lavshus, hvorfor „Trekroner" hyppig kaldes Tømmermandskroen og Mislet

Ejendommene ved Hj. af Frederiksborggade og Nørrevoldgade forinden Nedrivningen i Aaret 1897.

Den af Firmaet Carl Holten paa ovenstaaende Ejendommes Grund opførte mondæne Bygning, efter Tegning af Arkitekt Fr. Levy.

selv hedder „Krofar". Tømmersvendene var Folk, der baade kunde tage sig et højt Glas og slaa en proper Næve, og den lille Gade op til Volden har sikkert til Tider genlydt baade af megen Munterhed og mangen haard Bataille. Og herfra foregik i 1766 d. 8. November Tømmersvendenes Optog med Fane og klingende Spil hen paa Strøget, hvor de skulde paradere under Caroline Mathildes højtidelige Indtog. I 1770 drog de ud i ganske andet Ærinde, nemlig for at sætte „Justitsen" d. v. s. Galgen op paa Grønland.

om, at det har været meget imponerende. Byens fineste Musikkorps under Ledelse af Stadsmusikant Kirchhoff leverede Musikken. der kostede 70 Daler. Der var engageret baade en Dansemester og en Fægtemester til at tage sig af Danserne og Fægterne i Optoget; der har været en Frisør, Fanesvingere og maskerede Personer, Harlekiner, Jægere, Bondemænd og Bondekoner og der er bleven rejst en [Prækestol, naturligvis for Talerne, af hvilke den ene var Tømmersvend Franck, der gjorde Orationen paa Tysk.

Parti af Nørrevold efter at Nørreport var nedrevet (i 1856) og Forbindelsesbroen anbragt.

Saaledes saa dette Parti ud fra 1856 til 1873, da Volden fjernedes og Broen flyttedes til Ørstedsparken. I Baggrunden ses gamle Frederiksborggade og Kultorvet. Til venstre ses de to gamle Bygninger, som vises paa Billedet Side 89, til højre den gamle Bygning, som i Aaret 1881 blev nedbrudt for at give Plads for Landmandsbankens nye Bygning, som ses paa Billedet Side 92.

Da de kom hjem til Kroen efter det, var der stor Lystighed. der blev fortæret for 55 Rdl. 2 ℔ Øl og Brændevin, samt 1 Daler for Skade, der blev gjort paa Herberget, og 9 Daler til Vagtmestre og Betjente „for Svende at arrestere", saa det har sikkert været et animeret Gilde.

1777 d. 23. Maj foregik den højtidelige Flytning af det smukke Lavsskilt til Tømmersvendenes eget nye Hjem i Adelgade.

Der foreligger ingen Beskrivelse af denne Højtidelighed, men af det endnu bevarede Regnskab faar man en klar Forestilling

Men Omkostningerne ved Optoget beløb sig ogsaa til 950 Rdl. 1 ℔ 8 Sk.

Skræddernes Amtskro eller Lavshus i Gammelmønt „omtrent lige over for Mogens paa Hjørnet, hvor „Stadt Riga" hænger ud" har vi alt omtalt paa Hjørnet af Møntergade. Men nede i Grønnegade, nuværende Nr. 41, laa og ligger Snedkernes Lavshus. Lavet havde tidligere boet til Leje paa Ulfelds Plads, men købte 1724 sit eget Hus i Grønnegade og flyttede derhen 25. September s. A.

At Flytningen foregik med Bram og Brask siger sig selv. Og af den Beskrivelse, der foreligger derom, bliver Udtrykkene i Regnskabet for Tømrernes oven omtalte Flytteoptog os mere forstaaelige.

Først i Optoget gik seks Musikanter og efter dem en Amtsmester, d. v. s. en Lavsmester, som Fører for ni Amtsmestre, tre i Række og alle med Maalestok i Hænderne. Efter dem kom en Officer, fulgt af to tyrkiske Officerer og bag dem selve Skiltet, som blev baaret af tolv tyrkiske Drabanter. Derefter kom „de fem Bygningsordninger" baarne af fem Mestre, en iført en Dragt som en italiensk Bonde, bærende den Toskanske Søjle, til Minde om, at denne af en Bonde var opfunden; en i romansk fyrstelig Dragt med den Doriske Søjle; en udi Fruentimmerhabit med den Joniske Søjle; en ligeledes klædt som et Fruentimmer med den Korinthiske og en i romersk Habit med Komposita. Dernæst kom Valgtavlen med en Fægter med dragen Kaarde paa hver Side og efter dem tvende Vildmænd med grønne Trær og Pyramider. Saa kom Snedkernes kunstig forarbejdede Lade, baaret af fire Svende og sekunderet af tvende Fægtere; derefter to Svende med Regimentsstave (Spir), Lavets Sølvpokal eller Velkomst, baaret af en Svend imellem to andre Svende med dragne Kaarder, og den store Skænkekande, baaret og eskorteret paa samme Maade.

Denne Optogets første Afdeling afsluttedes med de fire Aarstider, fire Ungsvende udklædte som Foraaret med Blomster, Sommeren med Segl og Aks, Høsten med Vindruer og Bæger og Vinteren i Skindklæder og med et Fyrfad.

Saa kom Optogets anden Afdeling, atter med seks Musikanter i Spidsen, Lavsfanen, baaren af en Fændrik og eskorteret af fire Fægtere med dragne Kaarder; dernæst en Officer i Spidsen for to og fyrretyve Snedkersvende med „Plumager i Hatten", og som hver bar et Stykke pyntet og forgyldt Værktøj. Optoget afsluttedes af „tvende lystige Personer" (Harlekiner) og af en Bonde med hans Bondekone.

Det var her Fændriken, der var Taler. Ved Udflytningen fra det gamle Lavshus paa Ulfelds Plads havde han Ordet for Lavets Farvel til sit gamle Herberge. Da de, efter i al deres Pomp og Pragt at være draget Byens Hovedgader igennem, endelig naaede det nye Lavshus i Grønnegade, var det atter ham, der maatte holde for:

Idag vort Snedkerlav fra Leje-Lavshus flytter
Til Eje-Lavshus hen blandt Grønnegades Hytter.
O Gud, lad Lykke gaa med Lavet, hvor det gaar,
Saa Huset udi Fred og Herrens Skygge staar.
Gid al Ting Fremgang faa til Snedkerlavets Nytte,
At de ej ofte skal fra Sted til andet flytte.
Gud alle Huse vel bevogte Aar for Aar,
Til Verdens Bygning selv aldeles undergaar.
Men Lavet glemmer ej sin Oldermand at prise,
Som denne Anstalt saa fornuftig kunde vise.
Paa Asken i hans Grav skal hvile denne Pris,
At han var Lavet god, retsindig, tro og vis.
For dette Hus vi da vil vore Bønner gøre
Og ene bede om, at Himlen vil bønhøre,
Velsignet det maa staa i Alder og i Flor,
Paategnet denne Skrift: Her Herrens Naade boer!
Vor Danner-Konges Stol, hvorunder Huset hviler,
Bestraale Naadens Sol, derom vi Ønsket stiler,
At Tronen altid maa, som fordum Herrens Ark,
Staa i det Helligste, — Gud signe vor Monark!
Det ganske Kongehus, o Gud, paa Hænder bære,
At Kongeslægterne maa højst velsignet være,
Saa de paa Jorden her som Guder leve maa
Og siden Himmelfryd i Evigheden naa.
Al Snedkerlavet, som sig under denne Skygge
Opholder udi Nord, Gud tusindfold opbygge.
Hver Mester, Hustru, Børn, hver Svend og Tyende
Lad leve frem og frem til al Fornøjelse.
Saa længe Høvlen kan en Spaan af Træet skære,
Saa længe Saven kan de mindste Spaaner tære,
Saa længe Limen har den Kraft at binde Træ,
Saa længe dette Lav staa under Herrens Læ!
Saa længe Bælt har Vand og Ilden den kan brænde,
Saa længe Fuglen kan i Luften Vinge vende,
Saa længe Jorden bær de fire Tiders Dragt,
Gud lade dette Lav staa udi Velstands Pragt!
Ved Fanen vises skal, naar Luften hende drejer,
Her Snedker-Lavshus er, som Snedkerlavet ejer.
Gud selv opholde det og Snedkerlavet med.
Lad Himlens faste Skjold beskærme dette Sted.
Har jeg nu ej i alt mig kunnet saa opføre,
Med Fanesving og hvad en Fændrik bør at gøre,
Jeg haaber dog pardon og vise vil mit Sving
Hel akkurat ret nu, naar Skaalen gaar omkring.
Da Vivat klinge skal igennem alles Munde.
Vivat Kong Frederik! Vi drikker ud til Bunde,
Vivat enhver udi det kongelige Hus!
Dermed vi liste os saa sagte til en Rus.
Vor fromme Magistrat vi ikke maa forglemme,
men med Trompeters Lyd saa frydefuld istemme:
Vivat enhver af dem! Vivat vor Oldermand!
Vivat det hele Lav! Vivat hver i sin Stand!
Herpaa jeg ende vil for denne Gang min Tale,
Jeg ej med sirlig Ord højtravendes kan prale,
Min Mening er udført i slet og simpel Stil.
Jeg haaber, I med mig fornøjet være vil.

Man er stadig i dette Kvarter paa Holbergsk Grund. I Pilestræde, der en Tidlang ret var et Sted for Københavns forvænte Ganer, lige over for Silkehuset, boede Matthieu Toyon, som vi har omtalt foran, der flere Gange nævnes hos Holberg. I 1722 flyttede han hertil fra Højbrostræde, og hos ham kunde „fornemme Standspersoner med den deres Stand tilhørende Spise eller Logement, enhver efter sin Begæring, vorde accomoderet".

I Pilestræde boede endvidere i nuværende Nr. 11 Etienne Pèche, hos hvem Jean de France vil gaa hen og spise til Middag uden at agte paa Pierres Indvending, at han skulde hellere spise hos Mester Jacob, hvor man fik bedre Mad for en billigere Pris. Men alene det danske Navn Jakob afskrækker Jean de France, der erklærer, at han maatte svælte ihjel, om der ikke var nogen fransk Kok i Byen. „Det er sandt," svarer den næsvise Pierre, „Maden smager godt hos de Fransøske, eftersom man faar saa lidt alle Tider; ti intet opvækker mere Appetiten, end naar der kun er lidt i Fadet".

I Pilestræde boede endvidere Vinstuemanden Mr. Lafong, Billardmesteren Mr. Sayaux og endelig den berømteste af de franske Køkkenkunstnere Etienne Capion, den fransøske Kok i Pilestræde, hos hvem Martha i „Jean de France" havde tjent.

Indtil 1892 stod Huset, hvor Etienne Capion havde boet, Pilestræde Nr. 8, med sit morsomme københavnske Gaardinterieur, i alt væsentligt som det stod i Holbergs Tid.

Om Capion er kommet hertil som Skuespiller, som det hedder, faar staa hen. Første Gang hans Navn dukker op, 1703, var han i alt Fald ikke Skuespiller, men Tjener, „Vinkyper" hos Poul Choppie, der drev Vinhandel i Silkegade. Samme Aar tog han Borgerskab, dog ikke som Vintapper men som fransk Kok og blev i sit eget Hus 1705 overfaldet af Kaptajn v. Viereg, saa Magistraten maatte klage til Kommandanten. Officererne optraadte i det Hele ofte med stor Uforskammethed og Raahed over for Borgerne i Byen, og v. Viereg synes at have været et særligt uheldigt Eksemplar. Senere, under Krigen med Sverige, gjorde Capion Tjeneste som „Hof- og Stabstraiteur", men han havde nu andre Interesser ved Siden af sin Haandtering som Kok og Vintapper. Han var Acteur — for Resten ikke den eneste i Gaden, ti lidt længere oppe, hos Madame Sevin boede der en fransk Komedianter. Capion havde været Medlem af den franske Trop, der umiddelbart før og efter Pesten havde ageret i København. Han nævnes 1715 „Decorateur og Teatermester" Capion og havde lidt mere Fremdrift end de fleste af hans Kolleger, med Undtagelse af Montaigu, der var besvogret med ham, og som ogsaa kom til at spille en stor Rolle i dansk Teaterhistorie.

1720 d. 17. Maj fik han Privilegium paa at anlægge et Komediehus i København. Og af General Arnold, som han vistnok har lært at kende under Felttoget mod Sverige, laante han en Sum Penge, eller maaske snarere af Krigshospitalets Kasse, som Generalen havde under Hænder, til at begynde med. En Grund blev købt i Sommeren 1721 af Admiralinde Span imellem Ny Adelgade og Gotersgaden — Matrikelnumrene 325, 326, 327 og 346, 347, 348, der nu svarer til Gadenumrene 6—10 i Ny Adelgade og til Nr. 9—15 i Gotersgade. Da Københavnerne med deres sunde Fornuft med Rette fandt, at den førstnævnte Gade snarere kundo betragtes som en Afledning af Grønnegade, som den udmundede i, end af Adelgade, som den ikke stod i direkte Forbindelse med, gav de den Navnet Lille Grønnegade, hvorfor man altid hører Teatret nævnet som „Teatret i Grønnegade". Men i Modsætning

til andre folkelige Betegnelser i København, — som Bredgade, der ganske fortrængte det officielle Navn Norgesgade, — maatte Lille Grønnegade vige for det ret meningsløse Ny Adelgade.

Som af Julius Martensen først oplyst laa Teatret med sin Façade ud til Grønnegade. Det var en Bindingsværksbygning paa to Stokværk med Frontespice og Hovedindgang; Tilskuerpladsen kunde rumme omtrent 450 Personer. Ud til Gotersgade laa en rummelig Gaardsplads med Plankeværk ud til Gaden og i dette en Port til Indkørsel. Paa Aabningsforestillingens Plakat hedder det derfor med Rette, at der er Adgang til Teatret saa vel fra Grønnegade som fra Gotersgade, eftersom Gaarden er brolagt.

Medens Capion — der nu fik andet at gøre end at springe for Gæsterne i Pilestræde — tog sig af alt det tekniske, Scenens Indretning, Maskineri, Dekorationer m. m„ tog Montaigu, der var en dygtig Skuespiller og mulig den eneste i Byen, der havde Begreb om Skuespil og Skuespilkunst, sig Instruktionen og Iscenesættelsen paa. Og det med en saadan Iver, at den nye Scene, trods det at alt var nyt og ukendt og at de fleste af de Optrædende aldrig havde staaet paa en Scene før, kunde aabnes Onsdag 23. Septbr. 1721 med en Opførelse af „Gnieren" (Molières l'Avare). Men kort efter kom „Den politiske Kandestøber" til Opførelse, og inden Aarets Udgang de fire andre, Teatret af Holberg skænkede Komedier: „Den Vægelsindede", „Jean de France", „Jeppe paa Bjerget" og „Gert Westphaler".

Den „Danske Skueplads" var grundet ved to skuespilbegejstrede men fattige Franskmænds Dygtighed og Handlekraft. Men den fik en haard Barndom. De første Aar gik det saa nogenlunde, men da Ombygningen af Københavns Slot begyndte i 1724. kom der en trang Tid for den unge Scenes Kunstnere og særlig for dens Privilegiehavere. Ti Kongen og Dronningen opholdt sig under Ombygningen ikke i Hovedstaden, og deres Interesse for Skuepladsen kunde saaledes ikke komme til at virke toneangivende. Og Eksemplet fra oven skulde til. Interessen for og Forstaaelsen af Skuespilkunsten og dens Værdi var for lidet udviklet hos Publikum til at fylde Huset. Og de offentlige Maskerader, som Capion havde Tilladelse til at afholde paa Komediehuset, og som maa have vakt Liv og Lystighed i Gaden, kastede heller ikke stort af sig. Capion maatte flygte for at undgaa Gældsarrest, og Montaigu red Stormene af, saa godt han kunde. Man havde engang den Fornøjelse at se en Underofficer i Spidsen for seks Musketerer marchere op ved Billetsalgets Aabning og tage Post ved Hullet for paa General Arnolds Vegne at lægge Beslag paa Pengene, efterhaanden som de kom ind.

I Februar 1727 maatte Montaigu og de danske Acteurer underrette Publikum om, at Teatret ikke kunde bestaa, og at de, naar de nu lukkede inden den stille Uge, ikke vilde kunne aabne igen. Tirsdag 25. Februar, „Hvide Tirsdag", opførtes da som Slutningsstykke: „Den Danske Komedies Ligbegængelse", hvori Holberg atter havde Ordet, og derefter fulgte en Epilog, i hvilken „Thalia" tog Afsked med Københavnerne.

Ved fornyede Anstrengelser af interesserede blev Teatret dog aabnet paa ny paa Dronningens Fødselsdag 16. April 1728. Men ved Byens Brand i Oktober samme Aar tilintetgjordes for lang Tid enhver Mulighed for Skuespil i København.

Teaterbygningen selv, der tilhørte General Arnold, blev uberørt af Branden. Den blev i 1736 solgt ved Auktion og vistnok helt ombygget til Beboelse.

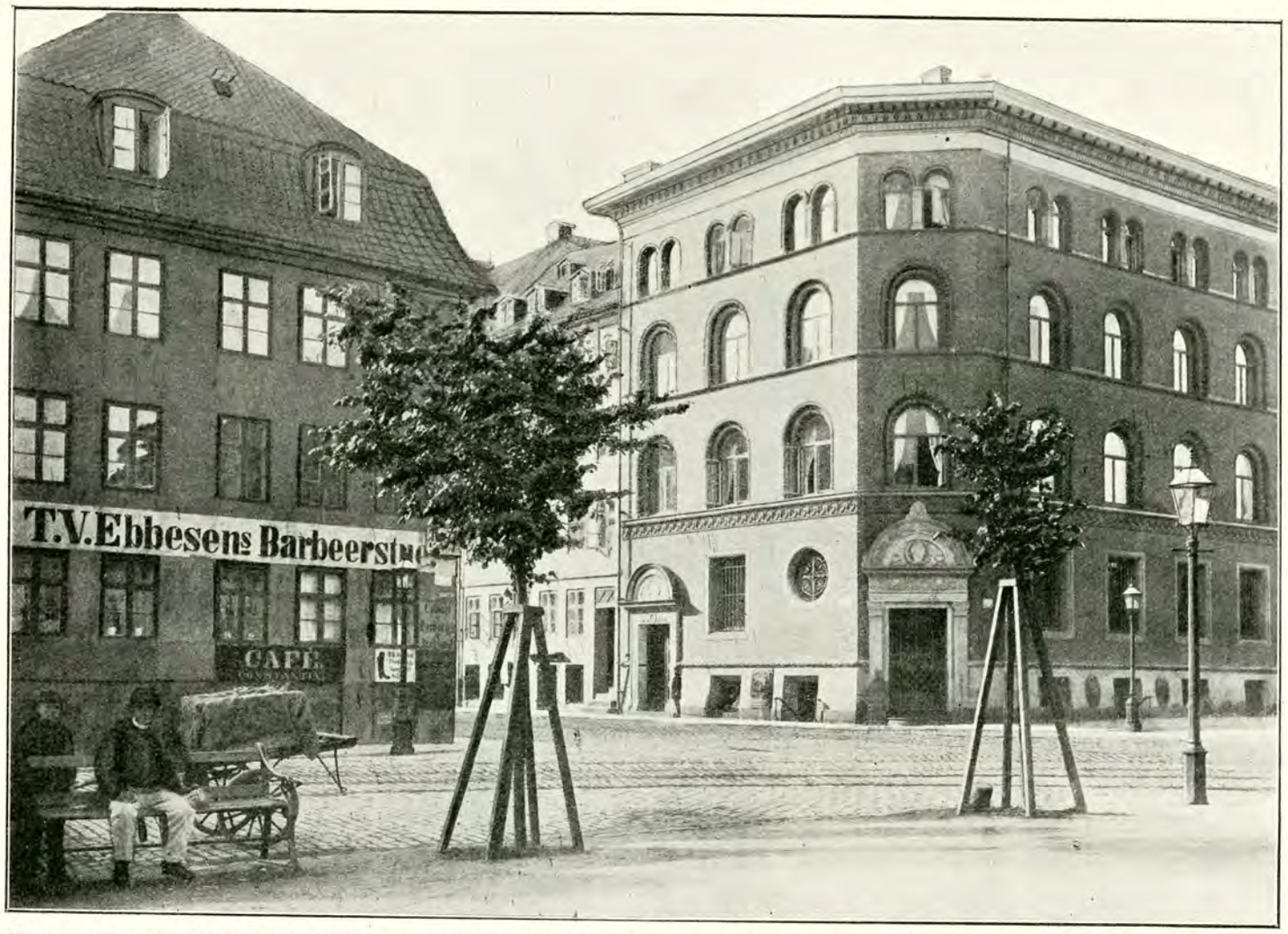

Hjørnet af Nørrevoldgade og Frederiksborggade efter Nørrevolds Sløjfning og Boulevardens Beplantning i 1880erne, tilhøjre Landmandsbankens nyopførte Bygning.

Komediehuset i Lille Grønnegade var ikke det eneste Knudepunkt for dansk Aandsliv i den Bydel, vi beskæftiger os med. Henne i Sværtegade, nuværende Nr. 7, havde „Norske Selskab" til Huse.

„Norske Selskab" var bleven stiftet 1772 d. 30. April i Vinhandler Niels Juuls Stue, Læderstræde Nr. 13, af norske Studenter med literære Interesser, som Modvægt mod den danske Kritik af et norsk Sørgespil. De altid omtaalige Nordmænd, som heri saa et Udslag af national Skinsyge, samledes om Johan Herman Wessel som deres selvskrevne Fører. Et halvt Aar efter udkom hans berømte Parodi „Kærlighed uden Strømper", som ved Opførelsen i 1773 gjorde umaaeelig Lykke og bragte Wessels og Norske Selskabs Navn paa alles Læber.

I 1775 flyttede Niels Juul hen i Regnegade, et Navn der ofte benyttes om Sværtegade, nuværende Nr. 7. Han havde lært Vinkyperkunsten hos Daniel Pilloy i Vinkælderen under Komediehuset paa Kongens Nytorv, hvor alle Byens Skønaander og lyse

Arbejderforeningen af 1860s Bygning, Nørrevoldgade 90, forinden Ombygningen i Aaret 1915—16. (Se Teksten i næste Hefte).

Hoveder kom. Og en stor Del af hans Bekendte herfra fulgte ham hen i Sværtegade, hvor hans Kone, Madam Juul, blev de i København ret hjemløse norske Studenter en moderlig Veninde, hvorfor hun ogsaa blev besunget med Varme og med Vid i adskillige af deres Viser og Vers.

Huset staar endnu den Dag i Dag. væsentlig uforandret i det Indre som det stod, da hine Skønaander og Vittighedsmagere lod deres Aand og Vid sprudle i de lave Stuer.

En af dem, det gik mest ud over, var den brave, dygtige og fremsynte, men som Poet ikke altid lige heldige Agent Hans Holck, som faa Aar tidligere havde boet i umiddelbar Nærhed af Norske Selskabs Hus, nemlig i Huset mellem Gammelmønt og Didrik Badskærs Gang, der blev revet ned sammen med denne. Her boede Holck som Tehandler fra 1754, og her kunde Københavnerne i 1759 se et Skilt prange over Døren med Indskrift „Københavns privilegerede Adresse-Kontor", hvorfra han udsendte sine Adresse-Kontors Efterretninger, i Begyndelsen som skrevne Sedler.

Men længere henne i Gaden, i et Hus, som nu er forsvundet, blev der i 1770 d. 19. November født et Barn, hvis Navn skulde blive kendt og beundret Jorden over, Berthel Thorvaldsen. Som Dreng har han mangen Gang stukket igennem Ny Adelgade eller Peder Madsens Gang, naar han skulde ind til sin Far paa Holmen. Senere gik det ad de samme Gader, tværs over Kongens Nytorv til Modelskolen paa Charlottenborg og derfra ud i Verden.

Arbejderforeningen af 1860s nye Bygning.

Det er tidligere omtalt, at Gotersgade endnu 1690 ikke var farbar i hele sin Strækning, særlig ikke paa Stykket mellem Slippen og Regnegade, hvor den var anlagt paa den gamle Stadsgrav. Bebyggelsen har næppe heller dengang været fuldstændig, og ligesom hele den østre Side fra Volden ned til midtvejs mellem Adelgade og Borgergade begrænsedes af Stakitværk, senere af Mur, og endelig fra omtr. 1785 af Gardens Exercerhus samt fra 1830 af Brøndanstalten, saaledes laa der ogsaa paa den vestre Side mange Have- og Gaardspladser ud til Gotersgade.

Raadhusmuseet.

Rosenborggade mellem Tornebuskegade og Gothersgade, det Areal, som nu optages af K. F. U. M.s (Kristelig Forening for unge Mænd) store nye Bygning, som vises paa næste Side.

Tornebuskegade. Rosenborg Slot.

Fot. „Før og Nu".

Reformert Kirke, Gothersgade, indviet 1731, set fra Rosenborggade. I Baggrunden Gothersgade og Rosenborg Slot. Gaden tilhøjre er Aabenraa.

Det er saaledes en Gade, som først sent kommer til at spille en Rolle i det gamle Københavns Udvikling, men den er med sin lange, ubrudte Linie og de fra den under en ret Vinkel udgaaende Sidegader, typisk for Enevældens Tid. Det er ikke længer det borgerlige Livs Udvikling, som giver Byen sit Præg, — de nye Gader fremstaar paa et Kongebud. Gaderne i Ny København virker i Sammenligning med den gamle Bys Færdselsveje som en Streg, trukket efter Lineal, i en Frihaandstegning.

I Modsætning til den Livets brogede Mangfoldighed, vi træffer over alt i de gamle Gader, er den nye Gade da ogsaa lige saa kedsommelig som den er retlinet. Der laa i Begyndelsen af 1700-Tallet en Gæstegaard i Gotersgade med Navnet „Weltkuglen", uden at mærke nogen Damp eller Røg, hvorved baade min Kone og Søn vaagnede og tilligemed mig geraadede i største Alteration.

Det blev siden stille den Nat samt hele Mandag og Tirsdag; men Nætterne til Onsdag og Torsdag saavel som Torsdag og Fredag Eftermiddage har det i mine Værelser i anden og tredie Etage i bemeldte Gaard continueret ny allarm med saadan Pirken og knall af og til, man har endog hørt en Røst og Hylen i Værelserne og paa Trappen: Meublerne ere blevne kastede over Ende, ja, nogle endog i Stycher slagen, uden at jeg har kundet udfinde nogen naturlig eller tilsyneladende Aarsag dertil og min Tiener Peder Michel Hache, hvem Røsten efter hans Sigende kom i Mørke

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som vist paa foregaaende Side, efter at de gamle maleriske Bygninger er fjernede i Aaret 1916 og erstattede af K. F. U. M.s store Bygningskompleks.

som der ikke er meget at fortælle om ud over det, at henimod Slutningen af samme Aarhundrede boede Harsdorff i Ejendommen. Men Gotersgade har dog, saa ny den er, haft en Spøgelsehistorie.

D. 17. Maj 1779 tilstillede Justitsraad Voldelin underdanigst Landets Konge følgende Skrivelse.

„Natten imellem Søndag og Mandag den 16de August Klokken mellem 3 à 4 slet hænder det sig at noget sloeg et Slag paa et Bord og derefter piskede paa Panel-Værket i det Værelse, hvor jeg og min Kone have vores Natteleye udi tredie Etage i Brøgger Titchens Gaard i Gothersgade. Jeg vaagner derved uden at giøre mig nogen videre Betænkning derover, men omtrent et Quarteer efter høres et knall i et Værelse ved Siden, hvor min Søn, Secretair Just Hendrich Voltelin laae, ligesom det kunde være af et løsbrændt gewæhr, og atter noget efter et ligedan knall, dog paa Trappen, blev derover saa forskrækket, at han faldt paa Stedet i Convulsioner, som varede i fem Timer.

Jeg toeg om Torsdagen den Præcaution at melde det for Politie-Mesteren, thi da jeg formodede, at der maatte stikke slette Mennisker bag derved, troede jeg, at Huusets Beskaffenhed og Omgangen fortiente en nøiagtig Undersøgelse, men han har allene sendt 9 Betienter herhen, som har holdt Vagt nogle Nætter der, dog uden at Sandheden paa saadan Maade har kunde bringes for Lyset.

Jeg har derover maattet resolvere mig til at leye et Par Værelser i et Huus lige over for, hvor jeg, min Kone og Søn kunde finde Roelighed om Natten, da vi derimod tilbringe Dagen i vores Værelser i Brøgger Titchens Gaard.

Da Rygtet herom udbredede sig, har ey allene Pøbelen i Løver-

dags Aftes den 15de August forsamlet sig i stor Mængde udenfor bemeldte Gaard, saa at en yderligere Uorden var at befrygte, men foruden det, at den overtroiske Almue skal indbilde sig, at jeg og mine skal forfølges af et ondt Væsen, hvilken Indbildning udsætter os for Forhaanelser og Insulter, og at vi maae befrygte, ingen Tienestefolk at kunne bekomme, maae jeg og til min yderste Græmmelse erfare, at Huus Eyeren, Brøgger Titchen, haver udladt sig, at naar min Søn og Tieneren kom ud af hans Gaard, vilde det nok blive stille etc. Hvilket jeg ey kan udtolke anderledes, end at min Søn efter hans Tanker skulde være enten Ophavsmanden eller i det mindste Medvider i saa slet en Handling.

Da Religionen og den offentlige Roelighed og Sikkerhed derfor ikke mindre ere interesserede i denne Begivenhed, end mit og mines ærlige Navn og Rygte, saa beder jeg allerunderdanigst, at Deres Majestet allernaadigst vil befale et Par reedelige fornuftige og in Processu inqvisitoria drevne Mænd, saasom Etats Raad Bornemann, Justits Raad Stabel, Assessor Rested eller andre, hvem Deres Majestet dertil maatte finde beqvem, for paa nøyeste og skarpeste Maade at undersøge denne Sag, for at bringe Sandheden og de Skyldige for Lyset, til hvilken Ende de maatte allernaadigst berettiges til ey allene at undersøge Brøgger Titchens Gaarde og Nabohusenes Indretninger og Beskaffenhed, og hvad mistænkelige og enhver, under vedbørlig Straf og sine Exceptione Fori at møde i Kommissionen, samt at svare paa de Quæstioner, Kommissionen foreligger dem, hvorefter jeg allerunderdanigst indstiller, om de maatte affatte deres allerunderdanigste Relation til Deres Majestet til videre Resolution og Undgjældelse for dem, der maatte være skyldige, samt til Justification og Satisfactions Erholdelse for mig og mine."

Kommissionsundersøgelsen bragte intet for Dagen. Men medens Københavnerne i Almindelighed var oberbeviste om, at det havde været rigtigt, veritabelt Spøgeri, dannede der sig efterhaanden hos mindre lettroende en Mistanke om, at det alligevel havde været Hr. Voltelin jun. og Tjeneren, der havde ageret Spøgelser.

Tornebuskegade med Gæstgivergaarden „Tre Kroner". I Baggrunden Rosenborggade.

Det store Terrain Øst for Gotersgade mellem denne, Stranden og Sortedamssøen, paa en Del af hvilket „Ny København" siden blev bygget, udgjorde ved Middelalderens Begyndelse Landsbyen Serridslevs Jorder. Landsbyen med Kongsgaarden af samme Navn har ligget omtrent paa det Sted, hvor man nu finder Statens Museum for Kunst, og længere mod Vest, ved det foran omtalte Vandløb fra Ferskvandssøerne, har den til Kongsgaarden hørende Vandmølle haft sin Plads.

Her har der tillige været Skov. Endnu i Begyndelsen af 1600-Tallet strakte Gamle Dyrehave sig mellem nuværende Sølvgade og Gotersgade ned mod Stranden. Og ud i Stranden skød sig en lang, smal Odde, der tidlig fra sin yderste Spids fik en Fortsættelse ud i Vandet i Form af en af store Sten dannet Bro, som fik Navnet St. Anne Bro. Inden for denne, ved et Vandløb, hvoraf den sidste Rest endnu var at se for faa Aar siden i Kongens Have som den lange, smalle Kanal, der bag Herkulespavillonen gik ned mod Kronprinsessegade, laa St. Anne Kapel. Saadanne Kapeller byggedes hyppigt i Middelalderen ved Broer, Færgesteder eller Landgangssteder, for at Rejsende og Vejfarende straks efter endt Rejse eller en besværlig, mulig farlig Overfart over Sunde eller Vandløb, straks kunde takke Gud og hans hellige Mænd for Hjælp og Bistand saa vidt.

St. Anne Bro var netop det Sted, hvor Rejsende, — og alle Rejsende kom i hine Tider til København ad Søvejen — steg i Land. Fremmede Skibe fik ikke Lov at løbe ind i Havnen, — for større Skibe var der næppe Vand nok — og medens kongelige danske Skibe ankrede længere inde ved Byen, ved Krabbelykke — en Odde, der skød ud omtrent ved Nyhavns Hoved — og satte deres Passagerer i Land dèr, maatte Skibe fra Udlandet ankre ude ved St. Anne Bro, hvorfra de Rejsende saa ofte med Færgebaade førtes ind til Byen, til Færgebroen ud for St. Færgestræde og Fortunstræde i Svinget tæt Øst for Højbro.

Det var paa dette Terrain de blodige Kampe fandt Sted under Københavns Belejringer 1523 og 1536.

Samme Parti som paa ovenstaaende Billede efter at „Tre Kroner" og dens Naboer var faldne som Offer for K. F. U. M.s Bygning.

1523 d. 13. April var Christjern II med Dronning Elisabeth, deres Børn og nogle af sine Trofaste sejlet bort fra København for ude i Europa at søge at vinde Hjælp til at genvinde sit Rige. Og allerede d. 10. Juni samme Aar stod hans Farbror, den udvalgte Kong Frederik, om Morgenen ved Solopgang foran København med en holstensk Hær paa 4000 Landsknægte og 1800 Ryttere. Kongen tog Ophold paa Kongsgaarden i Serridslev, hvor Hovedkvarteret blev opslaaet og Mandskabet lagt i Lejr, og fra Serridslev ned til Stranden Nord for St. Anne Bro — altsaa omtrent mellem Fredericiagade og Toldbodvejen — blev der opkastet en Vold og anlagt Skanser til Opstilling af Belejringsskytset og til Værn fer Belejrerne.

Til Sos forsøgte den lybske Flaade at spærre Indløbet til Rævshaledybet, den nuværeede gamle Havn.

Der forefaldt mange smaa Kampe paa Marken mellem Byens Vold og Belejrernes Skanse, — i en saadan blev den siden som Søkriger saa berømte Peder Skram saaret i højre Arm med et Glavind og fik tillige et Hug over Haanden med et tveægget Sværd — men Holstenerne var ikke altfor hidsige efter Kamp. Udfordringer fra Byens Rytteri til Nærkamp og Københavnernes Forsøg paa at lokke dem til Angreb ved daglig at føre nogle Køer ud af Nørreport og drive dem ud i Terrainet langs Volden og ind igen ad Østerport, maatte de lade ganske uænset. Ti de

maatte gøre Front ogsaa mod de sjællandske Bønder, som med Vaabenmagt modsatte sig deres Fourageringer. Værre var det dog endnu, at Kongen ikke havde Penge til at lønne sine Folk med, hvorfor der var stadig Uro i Lejren. Allerværst var dog maaske den frygtelige Masse Utøj, som plagede Tropperne i Lejren i en utrolig Grad.

Det var derfor væsentlig Kanonerne, der havde Ordet. Og med Glæde hørte Holstenerne en fangen Københavners Beretning om, at en Kugle fra en af deres Falkonerer havde truffet en Mand af Besætningen paa Byens Vold i venstre Side af Brystet og „havde ført hans Hjærte ud", vel sagtens paa højre Side, „saa det kun hang i en Streng". Men da var det til alles Forundring svulmet op og blevet saa stort som et Oksehjærte.

Den 26. November sluttedes der Vaabenhvile, Fredsforhandlingerne begyndte og Helligtrekongersdag 1524 overgav Byen sig til Kong Frederik, da det var bleven klart og tydeligt, at der ingen Hjælp kunde ventes fra Kong Christjern.

Den nye Konge gjorde alt for at vinde Københavnerne for sig og skænkede dem bl. a., da Serridslev under Belejringen vel var gaaet til Grunde, Landsbyens Marker mod en aarlig Afgift, hvoraf det Terrain, vi nu omtaler, udgjorde en Del. Tolv Aar senere stod Hertug Christian i Spidsen for en Hær paa 60000 Mand paa Serridslev gamle Mark, slog Lejr 29. Juli 1535 paa samme Sted som hans Far, og Københavns frygtelige Belejring begyndte. Den varede ved med mange Skærmydsler under Volden til d. 29. Juli 1536, da de to tyske Hærførere, der havde kommanderet de lybske Hjælpetropper i Byen, Hertug Albrecht af Mecklenborg og Grev Christopher af Oldenborg, Byens Borgmestre og Jørgen Kok med hvide Stave i Hænderne og blottede Hoveder maatte vandre Bodsgang ud ad Nørre Port og gøre Knæfald for Christian III og anraabe ham om Naade og Barmhjærtighed for den udsultede By.

(Fortsættes efter Artiklerne om „Arbejderforeningen af 1860" og „Brønd-strædekvarteret".

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918). **Parti af Aabenraa set mod Rosenborggade.**

I Baggrunden ses ogsaa Tornebuskegade, og paa Hjørnet af denne Gade og Rosenborggade ses den nye Bygning, som „Kristelig Forening for unge Mænd" opførte i 1916 (se Side 95) paa Tomten af den nedrevne henrivende gamle Husrække, som ses paa det øverste Billede Side 94. Foran tilhøjre i ovenstaaende Billede ses den Ejendom, Nr. 32—34 i Gaden, som tilhører den fransk-reformerte Menighed og er Bolig for Præsten ved den bagved, ud til Gothersgade liggende „Reformert Kirke".

Arbejderforeningen af 1860.

Paa Side 93 bragte vi Billeder af Arbejderforeningen af 1860's gamle og nye Bygninger, og vi skal her give en Oversigt

Fot. „Før og Nu“ (1918).

Landemærket mellem Pilestræde og Købmagergade.

Pilestræde (i gamle Dage „Springgade“).

Trinitatis Kirke. Frue Kirke. Runde Taarn.

over Foreningens Formaal og Virksomhed gennem den lange Aarrække den har eksisteret, idet vi til Belysning af Virksomheden citerer Indledningen og Slutningen af den af Redaktør Justnielsen i 1910 udarbejdede Oversigt i Anledning af Foreningens 50 Aars Jubilæum, samt i Flæng nævner en Del af de Kunstnere og Forfattere, som i Tidernes Løb, gennem Foredrag, Oplæsninger og Koncerter, har bidraget til Medlemmernes Adspredelse og Belæring: Vi citerer altsaa Hr. Justnielsen:

„For 50 Aar siden, den 20. September 1860, stiftedes Arbejderforeningen. Forud havde der eksisteret en Arbejderforening af 1856, og en endnu ældre Arbejderforening hed Arbejderforeningen af 1853. Redaktør C. V. Rimestad havde været ledende Mand i disse Forløbere, saaledes som han ogsaa blev det i den tredie Forening, men med denne, „Arbejderforeningen af 1860“, skabtes det store og livskraftige Værk, der kunde staa gennem Tiderne og som nu kan holde 50 Aars Jubilæum, hen-

Omtrentlig det samme Parti som foroven, dog ser man paa dette Billede tilvenstre, ogsaa Lille Brøndstrædes og Vognmagergades Udmunding i Landemærket (1880erne).

visende til en overordentlig omfattende Virksomhed i Folkeoplysningens Tjeneste.

Som Foreningens Formaal fastsattes ved Stiftelsesmødet: „At fremme Oplysning og Dannelse“ (Lovens første Paragraf), et Formaal, der giver stor Forpligtelse, men som stedse siden har været Foreningens Formaal og skal vedblive at være det, saalænge den bestaar. Forpligtelsen har Foreningen opfyldt ved at give sine Medlemmer Adgang til at erholde Oplysning og Viden paa bogstavelig alle Aandslivets Felter, saaledes som den følgende Fremstilling vil vise.

Foreningen begyndte straks at virke i Henhold til Formaalet. En halv Snes Dage efter Stiftelsen holdtes det første Foredrag, siden er der holdt omkring 1800, atten Hundrede. Man holdt Ideens Fane høit, satte sig høje Idealer og store Maal. Man vilde lære og vide det mest mulige, helst Alt.

Men en saadan Videbegærlighed paa den ene Side, og en saa-

Fot. Raadhusmuseet. **Landemærket set mod Gothersgade (1890erne).**

„Kongens Have". Lille Brøndstræde. Vognmagergade.

dan Villighed til at sprede Viden paa den anden Side, forstod man ikke i alle Kredse for 50 Aar tilbage. Det hændte derfor, at et Blad skrev, at det var saa meget udmærket med de Foredrag og de Oplæsninger i Arbejderforeningen af 1860, men de stod over, hvad Flertallet i Foreningen magtede, og forfejlede derfor deres Hensigt. I den Anledning skrev Rimestad (3. November 1860) i Foreningens Blad følgende, der angiver hans ledende Synspunkt, det Synspunkt, der den Dag idag er det afgørende for Foreningens Ledelse:

„Den, der vil udbrede Dannelse og Oplysning blandt den store Mængde, kan ikke begaa nogen større Fejl end den, som man rigtignok hyppigser Fuskere bruge, at søge at indrette sit Foredrag, saavel hvad Form som Indhold angaar, saaledes, at han som det kaldes, „stiger ned" til den udannede Mængdes Forestillinger og Gengivelsesmaade. Det lyder nogenlunde rimeligt men er aldeles forfejlet; — den, der vil virke sundt og kraftigt paa Mængden, skal hæve den op til sig og ikke stige ned til den i aandelig Forstand mere, end fornødent er for at faa det Tag, uden hvilket han ikke kan løfte."

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

Det samme Parti af Landemærket som ovenfor,

efterat ovenstaaende Bygninger i 1910 var nedrevne og der paa en Del af Tomten, paa Hjørnet af Vognmagergade var opført den viste Bygning „Gutenberghus", tilhørende Bogtrykkerfirmaet Egmont H. Petersen (Arkitekt Bernhard Ingemann). Grunden ved Siden af ud til Gothersgade er endnu ubebygget, men benyttes midlertidigt af Postvæsenet, som har ladet opføre en interimistisk Bindingsværksbygning i een Etage, som anvendes til Pakkepost-Ekspedition.

Den nye Indgang til „Kongens Have" fra Gothersgade.

„I Kunsten og navnlig i Poesien er det bedste netop det mest fat-

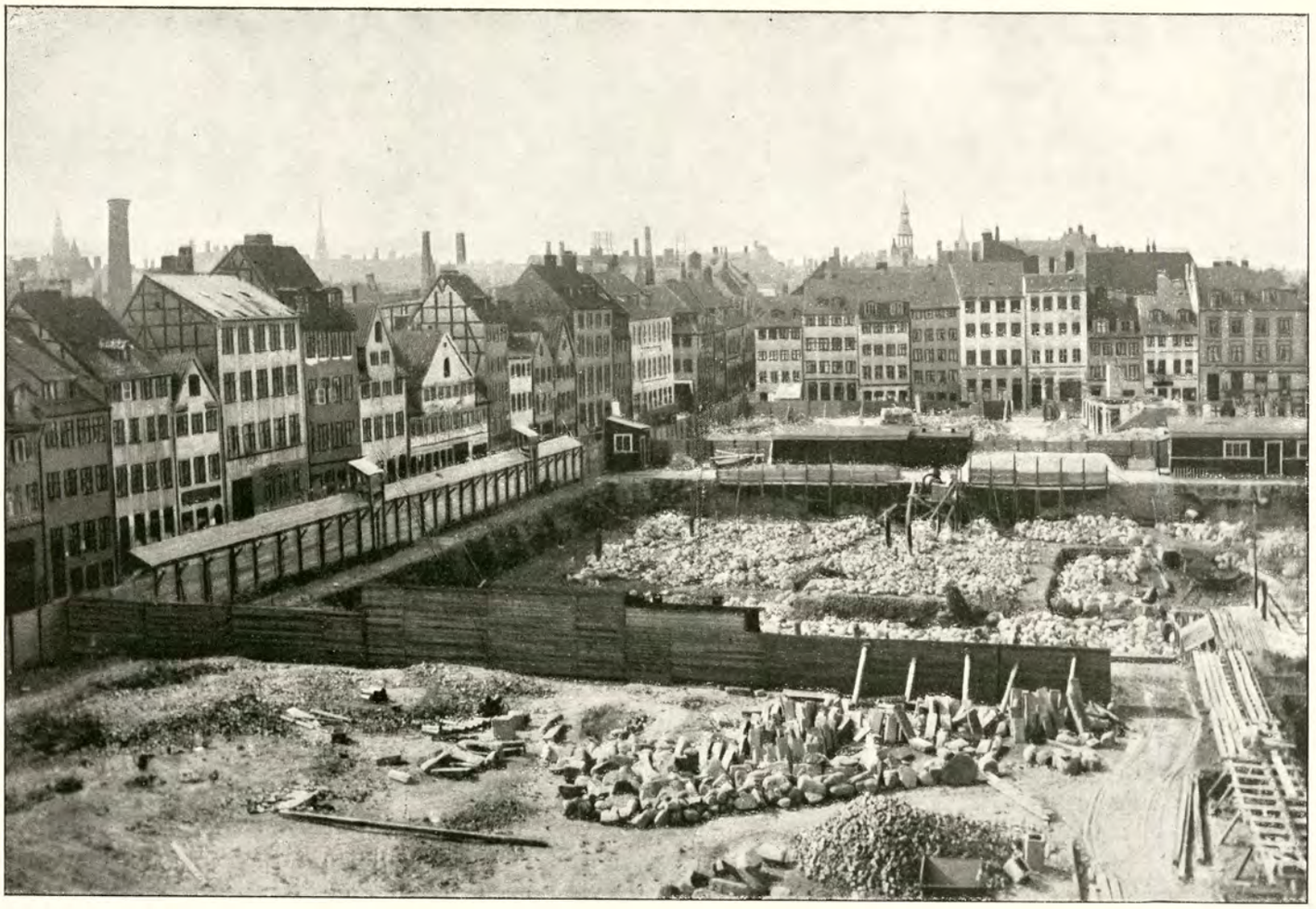

Fot. Raadhusmusæet.

Den af Kommunen overtagne Carré, som begrænsedes af den sydlige Husrække i Landemærket, den østlige Husrække i Vognmagergade, den nordlige Husrække i Møntergade og den vestlige Husrække i Gothersgade, altsaa heri indbefattet Store og Lille Brøndstræde, som nedreves i Aaret 1909—10; man ser her den fremkomne store Tomt. Tilvenstre ses en Del af den vestlige Husrække i Vognmagergade, som altsaa blev staaende, og Baggrunden tilhøjre viser en Del af den nordre Husrække i Landemærket, som ogsaa blev staaende.

Numrene i Husrækken i Vognmagergade:
11. 13. 15. 17. 19. 21. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 35. 37.

Numrene i Husrækken i Landemærket:
41. 43. 45. 47. 49. 51. 53. 55. 57.

Fot. Raadhusmusæet.

En Del af ovenstaaende Tomt og den staaende Husrække i Vognmagergade, fortsat syd paa.

Husrækkens Numre.
1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 19.

telige, det mest gribende, det mest folkelige." — — At give det bedste paa ethvert af de Omraader, dens Formaal byder den at arbejde paa, er og har altid været Foreningens Maal, og det er ogsaa lykkedes Foreningen til enhver Tid at formaa de mest vidende, mest ansete og veltalende Mænd til at bestige det Kateder, fra hvilket saa mangt et gyldent Ord, saa megen Belæring og saa omfattende Lærdom er naaet til opmærksomme og talrige Tilhørere. Thi det vil vistnok nu ingen bestride, at deri havde Rimestad Ret, at den sande Viden, meddelt i den bedste Form, giver den sunde Oplysning og de gode og opmærksomme Tilhørere. Man skal lære alt, ogsaa det at høre Foredrag, og gennem de mange Aar er dette lært af mange i Arbejderforeningen af 1860. Ingen anden Forening herhjemme har i saa lang en Aarrække, ganske systematisk, i et saadant Omfang, Uge efter Uge, hver Vintersæson, dyrket Foredragsvirksomheden, og derfor staar Foredragsholderne her ogsaa overfor Tilhørere, der møder med Forudsætninger som Tilhørere — en Sandhed, som ofte er bekræftet, netop af Foredragsholderne. Foreningen har en stor, uvurderlig Tradition som Foredragsforening, en Tradition, der bør opretholdes gennem Tiderne til Tusinders Gavn og Udvikling, som den har været det i de forløbne 50 Aar.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

En Del af den ombyggede Husrække i Vognmagergade set mod Landemærket.

Bogtrykker Egmont H. Petersens nye Bygning — „Gutenberghus" —, Hj. af Landemærket. | En ny Gade: „Lønporten". | Belysningsvæsenets nye Bygning.

Blandt de mange Foredragsholdere fra 1860—1912 kan nævnes C. V. Rimestad, Professorerne Freuchen, Holten, Hornemann, Høyen og Worsaae, — Lucianus Kofod, Docent, senere Geheimekonferentsraad, Professor Jul. Thomsen, Kammerherre Carl Bille, Kommandør J. C. Tuxen, Forf. Erik Bøgh, Dr. phil. Alexander Thorsøe, Oberst W. Lehmann, Professor Rasmus Nielsen, Ambassaderaad Jules Hansen, Hother Hage, Alfred Hage, Orla Lehmann, Th. Faber, N. J. Fjord, Professor Borring, Apotheker Schleisner, Professorerne Henrik Scharling og Reinhardt, Cand. phil., den senere verdensberømte Professor Emil Chr. Hansen, Overlærer Rud. Bay, Prof. Wm. Scharling, Professor I. F. Johnstrup, Beregner, senere Direktør Alb. Andresen, Justitsraad Rink, Docent Brynjulfsen, Konsul Stürup, Overlærer Henr. Smith, Professorerne Edv. Holm, Troels Lund og Valdemar Schmidt, Folketingsmand Lars Dinesen, Professor Ellinger, Forfatteren Rudolf Schmidt, Professor Løffler, Marius Gad, Dr. Winkel-Horn, Kommandør Hovgaard, Geheimeetatsraad, Dr. jur. Goos, Kommandør Gjødesen, Advokat Hindenburg, Oberstløjtnant Rambusch, Professor Odin Christensen, Admiral Wm. Carstensen, Rigsarkivar A. D. Jørgensen, Dr. phil. C. Rosenberg, Direktør N. Holten, Professor Fr. Dahl, Professor V. A. Paulsen, Kapt. Jagd, Overlærer Prytz, den amerikanske Gesandt, Professor Anderson, Professor, Arkitektur-Maler C. V. Nielsen, General Bahnson, Geheimeetatsraad Ludvig Bramsen, Oberstløjtnant Holbøll, L. Justnielsen, den gamle Historiker, Pastor Fabricius, Sønderjyderne Gustav Johannsen, Jessen, P. Skau, Hanssen-Nørremølle, Etatsraad Holger Hammerich, Handelsminister, Grosserer Oscar B. Muus, Prof. Dr. med. Jul. Petersen, Dr. J. Østrup, Prof. Wilh. Andersen, Fru Laura Kieler, Observator Pechüle, Professor Ehlers, Professor Ørum, Dr. Thulstrup, Bibliothekar Jul. Clausen, Professor Edv. Lehmann, Professor Pietro Krohn, Professor A. Oppermann, Direktør Jul. Schiøtt, Dr. phil. K. Mantzius, Højskoleforstander Ludvig Schrøder, Slotsforvalter Bering-Liisberg, Kommandør Münter, Folkethingsmand Har. Holm, Dr. phil. H. L. Møller, Finansminister Neergaard, Statsgeolog Victor Madsen, Professorerne Kr. Nyrop, C. Torp og C. Wilkens, Admiral Victor Hansen, Dr. med. Lykke, Cand mag. Viggo Bierring, Oberstløjtnant Skade, Docent Oskar Andersen, Dr. med. Vilh. Jensen, Etatsraad J. Henningsen, Generaldirektør Ambt, Konferentsraad, Borgmester Jacobi, Professorerne Hans Olrik og W. Johannsen, Raadmand Gram, Professor C. C. Jessen, Professor Kølpin Ravn, Professorerne N. V. Ussing og Paludan, Observator Køhl, Professorerne Ammundsen og Fr. Buhl, Forfatteren Mylius Erichsen, Oberst Tychsen, Kommiteret Ernst, Professor Haderup, Professor L. V. Birck, Oberst Axel Liliefalk, Docent Angul Hammerich, Forfatteren Daniel Bruun, General Gerstenberg, Dr. Lindbæk, Professorerne Ingvar

Bondesen og Karl Larsen, Kaptajn Ramsing, Premierløjtnant Ullidtz, Dr. phil. Knud Fabricius, Professor Sophus Bauditz, Professor Ludvig Wimmer, Direktør Gunnar Gregersen, Dr. phil. Francis Beckett, Dr. med. Th. Madsen o. m. fl.

Og til Foredragene har Oplæsningerne sluttet sig. Langt over 700 saadanne er bleven holdt, og ligesom det her var Mænd som Michael og Wilh. Wiehe, Kr. Mantzius og Høedt, H. C. Andersen og Erik Bøgh, der indledede Oplæsningsvirksomheden og fortsatte denne gennem mange Aar, saaledes har ogsaa nu, i den seneste Aarrække, en Række af de ypperste nulevende Kunstnere og Forfattere udbredt Kendskab til dansk og fremmed Poesi og Prosa blandt vore Medlemmer.

Vi nævner i Flæng følgende Kunstnere og Forfattere: Kgl. Skuesp. Michael Wiehe, Prof. F. L. Høedt, Kgl. Skuespillere Kristian Mantzius og Vilh. Wiehe, Forfatteren Erik Bøgh, Prof. L. Phister, Digteren H. C. Andersen, Prof. Brosbøll (Carit Etlar), Direktør Camillus Bruun, Skuesp. Sophus Neu-

Fot. Raadhusmusæet. Huset Nr. 1.

Vognmagergade set fra Hjørnet af Møntergade.

I Baggrunden ses Hjørnet af Landemærket. Husrækken tilhøjre er den, som blev nedrevet (1909—10).

Huset Nr. 2.

mann, Digteren Bjørnstjerne Bjørnson, Skuesp. Frederik Madsen, Skuesp. Jul. Døcker, Pastor Blaumüller, Kgl. Skuesp. Professor Emil Poulsen, Prof. C. V. Holten, C. V. Rimestad, Prof. Ellinger, Skuesp. Elith Reumert, Forf. Rudolph Schmidt, Etatsraad Holbech, Forf. Holm-Hansen, Dr, phil. Winkel-Horn, Postkontrollør Th. Faber, Forf. Johannes Helms, Skuesp. Benj. Petersen, Arkitekt Leuning-Borch, Forf. Paul Marcussen, Professor Wilh. Østergaard, Viceinspektør H. Ostermann, Skuesp. Züberlein, norsk Skuesp. Henr. Klausen, Skuespiller Alb. Helsengren, Fotograf Alb. Schou, Skuesp. Viggo Lindstrøm, Skolebest. Olaf Lange, Professor, Rektor Dahl, Skuesp. Marer, kgl. Skuesp. Olaf Poulsen, Skuesp. Johannes Ring, Forf. Sophus Schandorph, Prof. Sophus Bauditz, Skuesp. C. Hellemann, Skuesp., Prof. Dorph Petersen, Forf. Børge Janssen, Forf. Maglekilde Petersen, kgl. Skuesp. Agnes Nyrop, Frøken Nina Hagelberg, Skuesp. Adolf Jensen, Skuespillerne Berggreen og Schwanenflügel, Censor P. A. Rosenberg, Forf. Zacharias Nielsen, Sceneinstruktør A. Neergaard, Skuesp. Krum-Hunderup, Forf. Aage Mathisson-Hansen, Skuesp. Elna From, kgl. Skuesp. Chr. Zangenberg, Professorinde Anna Paulsen, Skuespillerinden, Frøken Anna Petersen, Fru la Cour, Augusta Blad og Wilh. Wiehe jr., kgl. Skuesp. Fru Betty Hennings, Professor Einar Christiansen, Skuesp. Sophus Petersen, Skuesp., Fru Professorinde Sinding, Skuesp. Aug. Liebmann, Skuesp., Fru Emma Thomsen, Sceneinstruktør Paul Nielsen, Fru Didi Heiberg, Direkt. for Kgl. Theater Johannes Nielsen, Skuesp., Fru Elizabeth Rosenberg og Fru Gerda Krum, Skuesp. Einar Zangenberg, Forf. Herman Bang, Skuesp. Egill Rostrup og Holger Reenberg, Skuesp. Nic. Neiiendam, Skuesp. Schyberg, Skuesp., Frøken Astrid Zangenberg, Skuesp. Emanuel Larsen, Skuesp. Svend Aggerholm, Direktør, Etatsraad Peter Hansen, Skuesp. Carl Meyer, Cand. theol. A. T. Høy, Forf. Jacob Knudsen, Skuesp. Victor Neumann, Norsk Forf. Joh. Juuhl, Skuesp. Holger Hofmann, Skuesp. Lagoni, Cand. theol. F. Wandall, Skuesp. Poul Reumert, Skuesp. Cajus Bruun, Skuesp. Malberg, Skuesp. Lars Knudsen, Digteren Alfred Ipsen, Skuesp. Torben Meyer, Skuesp. Robert Neiiendam og Fru Sigrid Neiiendam, Skuesp. Adam Poulsen, Forf. Jul. Chr. Gerson m. fl.

Endel Aar varede det, før Foreningen knyttede Musikkens skønne Kunst til sin Virksomhed, men da det først var sket, blev Musik og Sang ogsaa snart en Faktor af overordentlig Betydning i de Bestræbelser, Foreningen udfolder til Opfyldelsen af sit Formaal. Ved en lang Række Koncerter, ca. 150 foruden en Mængde mindre Musikaftener, er der givet Lejlighed til at stifte Bekendtskab med og nyde udmærket Kunst, som oftest ydet af de mest fremragende Kunstnere paa hver enkelt Kunstarts Omraade.

Blandt de Assisterende nævner vi: Kapelmus. Sophus Stockmar, Operasanger Fr. Hartmann, Kapelmus. Joachim Andersen og Axel Guldbrandsen, Pianist Holger Dahl, Kapelmus. Høyberg, Sangerne Jastrau og Lehmann og Frk. Christensen, Fru Schwartz-Nielsen, Viggo Jähnigen, Kapelmus. Viggo Andersen, Alma Frisch, Sangeren, cand. jur. Otto Tolderlund, Kvartetten „Odeon", Caja Aarup, Augusta Købke, Aage Foss, Kammersangerinde, Fra Anna Levinsohn,

Fot. Raadhusmusæet.

Lille Brøndstræde set mod Landemærket fra Store Brøndstræde.

Fot. Raadhusmusæet.

Store Brøndstræde set fra Gothersgade mod Vognmagergade.

Porten, som her ses, førte ind til „Sjæleboderne".

Jul. Boesen, Sophus Boesen, Sangeren Harald Jensen, Kammersanger Niels J. Simonsen, Professor Viggo Bielefeldt, Kammermus. Schjørring, Kapelmus. Lanzky, Possementmager Güthler, Fanny Gætje, Kapelmus. Carl Nielsen, Sangerne Tørsleff og Beatrice Diderichsen, Fru Agnes Gjørling, Pian. Wolfgang-Hansen, Kapelmus. Chr. Petersen, Elna Ross (Fru Hornemann), kgl. Skuesp. Jerndorff, Margrethe Boye, Kantor Wigh, Ellen Boye, Kapelm. Schnedler-Petersen, Andreas Møller, August Petersen, Komp. Fini Henriques, Violin. Otto Allin, Pian. Axel Hartmann, Berggreen-Kvartetten, Pian. Fru Børge Janssen, Kapelmus. Hilmer, Pian. Bella Edwards, Organ. Jerichau, Koncerts. Othilia Frisch, Violin. Robert Henriques, Kapelmus. Ludvig Holm, Kammerm. G. A. Lembcke, kgl. Skuesp. Fru Oda Nielsen, Kapelmus. Anton Svendsen, Pian. Fru Golla Hammerich, Koncerts. Fru Nanna Liebmann, Koncerts. Johanne Kragballe, Pian. Sophie Olsen, Kapelmus. Petersen-Sandby, Kapelmus. Anton Bloch, Operas. Harriet Rothe, Kapelmus. Olivo Krause, Overkantor A. Simon, Koncerts. Vendela Nyeland-Sørensen, Kammers. P. Schram, Kammers. Sophie Keller, Kapelmus. Fritz Bendix, Pian. Emma Langgaard, Kapelmus. Emil Sanne, Pian. Helga Thiess, Koncerts. George Allin, Musikd. Axel Halgreen, Pian. E. Prehn, Komp. Louis Glass, Komp. Victor Bendix, Koncerts. Emmy Menzell, Otto Høy, Komp. V. Kalhauge, Koncerts. Julie Gundestrup (Rosenberg), Kapelm. Georg Høeberg, Koncerts. Hedevig Quiding, Kapelmus. Mollerup, Kapelmus. Ernst Høeberg, Kammers. P. Cornelius, Koncerts. Anna Norrie, Operas. Margarethe Lendrop, Kammers. Ida Møller, Koncerts. Svend Ehlers, Komp. Alb. Mallinson, Violin. Elna Arlaud, Violin. Kamma Christophersen, Operas. Emil Holm, Operas. Vald. Lincke, Pian. Anna Schütte, Sangeren Olaf Hollbøll, Kammers. Helge Nissen, Kammers. Elizabeth Dons, Operas. Nørregaard-Hansen, Operarept. S. Levysohn, Pian. Ina Lange, Violin. Paul Andersen, Madrigalkoret, Kapelm. Fr. Rung, Kapelmus. Prof. Rüdinger, Kammers. Krarup-Hansen, Kammers. Ellen Bech, Domorganist Matthisson-Hansen, Operas. Frk. Packness, Kammers. Emilie Ulrich, Kammers Wilh. Herold. Pian. Edv. Borregaard, Operas. Johanne Brun, Operas. Max Müller, Koncertm. Axel Gade, Kapelmus. Emil Bruun, Koncerts. Max Freuler, Komp. Sophus Andersen, Sanglærer Alb. Meyer, Operas. Fr. Brun. Kapelmus. Ernst. Høeberg, Bellmans. Sven Scholander. Kapelmus. Eiler Jensen, Organ. Thorvald Nielsen, Koncerts. Margrethe Petersen, Musikdirektør Bohlmann, Kapelmus. Wilh. Bartholdy, Kapelmus. Leo Lottenburger, Pian. Tekla Griebel-Wandall, Kapelmus. Willam Andersen, Kapelmus. Louis Jensen, Koncerts. Paul Schmedes, Kapelmus. Marke, Violin. Hakon Schmedes, Operas. Albert Høeberg, Operas. Carl Madsen, Operas. Jørn-Nielsen Pian. Dagmar Bendix, Violin. Gunna Breuning-Storm, Kapelmus. Siegfried Salomon, Kammers. Tenna Frederiksen, Kapelmus. Thorv. Hansen o. m. fl.

Fot. Raadhusmuseet. **Store Brøndstræde set mod Gothersgade.**
Porten ind til „Sjæleboderne".
Rosenborg Brøndanstalt.

I nøje Samklang med Foreningens belærende Opgave staar Oprettelsen af Bibliotheket, der grundlagdes allerede i 1862 og efterhaanden med sine ca. 23,000 Bind er blevet et af de anseligste Foreningsbibliotheker i Landet, meget skattet og i udstrakt Grad søgt af Medlemmerne. Den Viden, Medlemmerne hentede i Foredragssalen, kunde de uddybe ved Bibliothekets Hjælp, den Interesse for Literaturen, der vaktes hos dem paa Oplæsningsaftenerne, kunde Bibliothekets Tusinder af Bind opretholde og yderligere tilfredsstille. Og dette er sket. Foreningens gamle Kasserer, Kammerassessor Holm, har foretaget en Beregning, hvorefter der er sket ikke mindre end ca. 1,730,000 Udlaan i de 48 Aar, Bogsamlingen har staaet til Medlemmernes Disposition. Interessen for Bibliotheket har dertil givet sig Udslag i mange Gaver til det. Fra Foreningens Side er der anvendt noget over 60,000 Kr. til Indkøb af Bøger.

Endelig skal nævnes Bestræbelserne for at give Medlemmerne

Lejlighed til ved Rejser at lære deres eget Land og fremmede Lande at kende. Der er bleven arrangeret ca. 130 Rejser og Udflugter. De fleste har naturligvis været mindre Ture, men mange større Rejser er blevne foretaget. Saaledes 7 store Jyllandsrejser, en flere Dages Tur til Sydsjælland, 2 Bornholmsrejser, 3 Stockholmsture og 1 til Jønkøping og Omegn, Rejser til London, Wien, 4 til Berlin (og sachsisk Schweiz), Lübeck, Skotland, Norge (2 Rejser), Paris (3 Rejser), Gøteborg (2 Rejser), Hamburg (flere Gange), og nu iaar til Belgien og Holland.

Ved Siden af Foredragene, Oplæsningerne, Koncerterne. Rejserne og Bibliotheksvirksomheden byder Foreningen Medlemmerne de daglige Lokaler med Dag- og Ugebladene, med det store Haandbibliothek og den nys udkomne Literatur, der fremlægges til Læsning i tre Uger, før den overgaar til Indbinding og Indlemmelse i det store Bibliothek. I mange Aar har Foreningen nu haft sin egen Bygning eller rettere sine egne Bygninger, og dog maatte der naturligvis arbejdes i adskillige Aar, før den naaede saa vidt. Ønsket om egen Foreningsbygning opstod saa at sige straks efter Stiftelsen. Medlemsantallet steg nemlig allerede de første Maaneder til omtrent 2000 og vedblev altid at være anseligt, bevægende sig i Kurver, svingende noget op og noget ned, for heldigvis stedse altid paany at stige. Tilstrømningen til Møder og Foredrag var stor, Besøget i det lejede Læseværelse og de lejede Lokaler var betydeligt. Følgelig var det i høj Grad ønskeligt, at kunne indrette sig bekvemt og godt i eget Hus. Der blev samlet Penge sammen, Byggefonden voksede og naaede en Størrelse af over 33,000 Rigsd., der blev udarbejdet Planer og set paa Grunde og Ejendomme. Omsider. 6. November 1873, købtes Ejendommen Nørrevoldgade 92 for 40,000 Rigsdaler. Foreningen flyttede ind i Forhuset i April 1874, men samtidig paabegyndtes Opførelsen af den Bygning, hvor Festsalen, Bibliotheket og en Del af de daglige Lokaler nu findes. Til Ejendommen Nr. 92 har den nuværende Bestyrelse ved Køb føjet Ejendommene Nr. 90 og 94. Paa det gamle Nr. 90's Grund er opført en køn Bygning, der bl. a. rummer det stilfulde Læse- og Haandbibliotheksværelse. Forbygningen i Nr. 92 er tildels inddraget til Foreningslokaler, og det ligger indenfor de Muligheder, hvormed Bestyrelsen har syslet, at 1. Etage af Nr. 94 engang ogsaa tages i Brug af Foreningen. Men allerede forud, ikke mindst efter de sidste Aars meget betydelige Forbedringer af Bygninger og Lokaler, boer Foreningen smukt til Huse, og den kan nu ved 50 Aars Jubilæet fra sit gode Hjem med Tilfredshed se tilbage paa sin Virksomhed."

Den bekendte „Gang" mellem Møntergade og St. Brøndstræde, „Sjæleboderne" kaldet, set fra Møntergade mod Store Brøndstræde.
Porten i Baggrunden er den, som omtales ved det foregaaende Billede. (Fot. Raadhusbibliotheket.)

Af den lange Række Festsange, i hvilke Foreningen er bleven hyldet gennem Aarene, aftrykker vi nogle enkelte:

Mel.: Vort Fødeland var altid rigt.

Vi har et Maal, og al vor Id
Skal frem mod det os bære,
Et Maal, som skal i Dagens Strid
Vort Bannermærke være;
Og den af os, som forrest gaaer
Og djærvest Slag i Kampen slaaer,
Og første Mand paa Skandsen staaer,
Ham vil vi højest ære.

Det Maal er naaet, naar En og Hver
For egen Daad kun agtes,

Fot. Raadhusmusæet.
Husnumrene: 9.

En Del af den vestre Husrække i Vognmagergade, som blev staaende.

11. 13. 15. 17.

Fot. Raadhusmusæet.
Husnumrene: 29.

En Del af den vestre Husrække i Vognmagergade, som blev staaende.

31. 33.

Naar Borger træder Borger nær
Og ta'er den Haand, der raktes.
Thi ikke efter Rang og Stand
Man dømme skal den frie Mand,
Nej, efter hvad han vil og kan
Skal al hans Færd betragtes.

Thi den, der pløjer Bølgen blaa,
Og den, der Marken pløjer,
Og den, der maa ved Essen staa
Og Dagens Hede døjer,
Og den, der bærer Sværd ved Lænd,
Og den, der virker med sin Pen,
De høre sammen, Ven med Ven,
Thi ét dem sammen føjer.

Vi tænkte: Ei ene for Mad og for Drik
Skal slides, til Dagen er omme.
Paa Hjærter og Hjærner der maa sættes Skik,
Om Tankerne ret skulle komme.
Skal Kundskaben gro,
Vi maa sætte Bo.
Og støtte hverandre med Brodertro.

Saa bygged vi Hus, som det tyktes vort Tarv,
Og tjæled med Borde og Bænke;
De Yngre de tog fra de Ældre i Arv
Hvad godt de forstod dem at skjænke.
Og Flokken blev stor,
Den kom paa vort Ord
Og bænked sig tæt om det lange Bord.

Raadhusbibliotheket. **Parti fra Vognmagergade (i 1880erne), set mod Landemærket, Husrækken tilvenstre blev staaende.**
Nr. 25 (tidligere Brændevinsbrænder Willians Ejendom).

Saa lad os alle tage fat
Og virke efter Evne,
Thi meget end skal høvles glat,
Og mures mangen Revne,
Og der er mangt et Søm, som paa
Sit Hoved' netop rammes maa,
Og mangen Skranke ned at slaa
Og mangen Grund at jevne.

P. Hansen, 1867.

Mel.: Vi alle Dig elske livsalige Fred,

Som Humlen sig vinder fra Stang og til Stang,
Og Ranker der slynges i Ranker;
Som Toner og Rythmer de binde i Sang
En Knytte af Ord og af Tanker,
Saa slutted vi Pagt,
Thi stærk er den Magt,
Hvor Venskab er Værge og Troskab Vagt.

Og Tanker der groede, og Toner blev stemt,
Saa højt der blev talt og blev sunget;
Hos dybeste Alvor lød djærveste Skjæmt,
Og Landser blev brudt, saa det runged.
Men Baandet det holdt
I Tiderne stolt,
Og Lys har det spredet og Glæde voldt.

Saa lad os da takke for Læ, som vi fandt
Mod Storm og mod svidende Vinde!
Saa lad os da prise det Baand, som os bandt
Til Broderflok alle herinde.
Gud skjærme vort Tag
Ved Nat og ved Dag,
Og holde os rent vor gode Flag.

J. Helms, 1885.

Mel.: Aa køre Vatten, aa køre Ved.
En skønne Aften — nu akkurat
En fem og tyve Aar tilbage —
Der kom til Verden en rask Krabat,
Til hvem man sjelden har set Mage —
Thi Syvaarsgut han var, da han blev født,
Og voxe vældig dertil var han nødt;
:,: Der var Idé
I ham og C.
V. Rimestad det var hans Fader. :,:

Men rejste roligt sit eget Hus —
Der er han hjemme, naar det gælder! —
Der har han Høresal og Lærestol,
Der har han samlet mangen fyldt Reol.
:,: Der holdt han Fest
Og har til Gæst
Budt baade smaa og store Venner. :,:

At denne Yngling, som er saa rar,
Skal ha'e en Skaal — det er vel klart, thi

Originalen blev „forfærdiget" i to Eksemplarer, hvoraf Kongen fik det ene og Raadstuearkivet det andet.

En Del af „Den Kon
efter Kongelig Allernaadigste
(Fortsættelse af Kortet Side 246

Den gamle holdt ham i kærlig Tugt,
Saa han fik Venner allevegne,
Og hvad han lærte har baaret Frugt
Saa rig, som ingen kan beregne,
Thi aller først og fremmest lærte han
At være trofast mod sit Folk og Land,
:,: Lyde dets Lov
Og, om Behov
Blev gjort, at støtte Ret og Orden. :,:

Han gik ej med til den vilde Rus,
Hvori man bygger Luftkasteller,

Hans Liv og Lykke og Fremtid har
Vi Allesammen jo en Part i.
Og derfor, kort og godt, er Meningen:
Ni Gange Hurra for Foreningen!
:,: Gid den blot maa
Altid bestaa
Med Liv og Lyst og Held og Ære! :,:
Erik Bøgh, 1885.

Som Slutning paa Oversigten skrev Hr. Justnielsen følgende: „Virksomheden i en stor Forening som „Arbejderforeningen af 1860“ er mangeartet, og der virkes, foruden paa det Hovedomraade, der i det foregaaende er skildret, paa en Række mindre Omraader, hvor Medlemmerne høste Gavn eller Fordel. Skulde den hele nu gennem halvtredsindstyve Aar førte Foreningsvirksomhed skildres i alle Enkeltheder og den hele Foreningshistorie belyses, blev det ikke en mindre Bog som denne, men et bindstærkt Værk, hvis Blade udkrævedes dertil.

Imidlertid! Den Læser, der blot nogenlunde opmærksomt har gennemgaaet Oplysningerne om Foredragsvirksomheden og hvad dertil knytter sig, vil have et levende Indtryk af, at det er store aandelige Værdier, der ere omsatte indenfor Foreningen i det halve Aarhundrede, meddelte fra Foredragsholder eller Kunstner til Tilhørerne for at fæstnes i disses Sind og sætte Frugt hos ham eller hende og i deres Omgivelser, i Hjemmene.

Skildringen af den første Snes Aar af Virksomheden fremkalder Billedet af den vældige Kraft C. V. Rimestad. Den store Taler, den utrættelige Arbeider, den aldrig hvilende Aand. I langt over 400 Foredrag øser han sin Viden ud, snart forklarende Dagens Begivenheder, Tidens store Bevægelser, snart fordybende sig i fjærne og nære Landes geografiske Forhold, snart kastende sig over Folkenes Historie og deres store Mænds Liv og Gerninger.

Under alt dette grundlægger Rimestad Foreningen og bygger Værket op, skaber de Rammer, indenfor hvilken Virksomheden siden foregaar.

I omtrent 19 Aar, til sin Død den 16de August 1879, var C. V. Rimestad Formand for „Arbejderforeningen af 1860“, Foreningen blev hans største Livsværk, dèr øvede han sin største Gerning, indenfor dens Mure døde han, den rejste Stenen paa hans Grav og i den lever hans Minde.

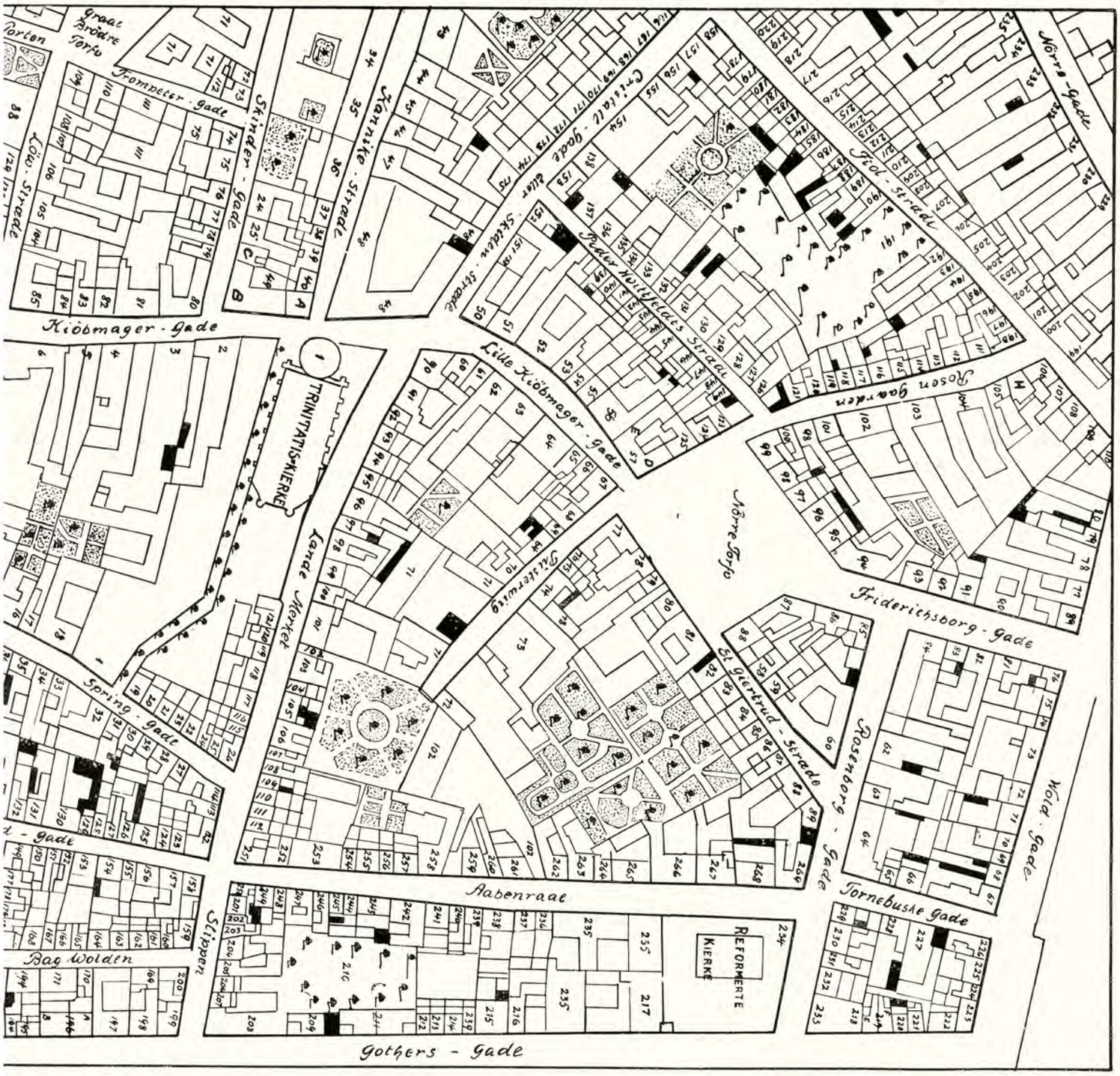

identz-Stadt Kjøbenhafn“,
færdiget af Oberkondukteur Gedde.
argangen 1917 af „Før og Nu“).

Kopieret af „Før og Nu“ ved Waldemar Larsen.

Ved Siden af Stifteren og Formanden ses gennem de knappe Data de mange andre udmærkede Mænd, der viede „Arbejderforeningen af 1860“ deres Interesse, hans Medbestyrere og de fremragende Foredragsholdere og Kunstnere, som fra første Færd stillede sig ved hans Side. En af disse Mænd er Professor C. V. Holten.

Et halvt Aar efter Arbejderforeningens Stiftelse holder C. V. Holten sit første Foredrag i Foreningen, han holder mange Foredrag siden, ialt omkring et halvt Hundrede, han taler ved Fester og deltager i Foreningslivet; han bliver en meget populær Mand i disse Kredse, samtidig med at han ude paa sit egentlige Felt

stiger ad Videnskabens Stige og bliver den polytekniske Læreanstalts Direktør. Han tager vedvarende aktiv Del i Foreningens Ledelse og indvælges i Bestyrelsen, og da Rimestad er borte, udpeges Holten fra alle Sider som den, der skal tage Arven op. relsesmedlem, Overlærer, senere Professor Henr. Smiths Hænder, og i Begyndelsen af 1887 vælges han til Formand og beklæder Formandsposten i 10 Aar. Han er den rastløse Slider, der ofrer Foreningen Dag og Nat og halvvejs arbejder sig op i dens

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918). **En Del af den nyopførte Husrække i Vognmagergade, set fra Landemærket.**
Egmont H. Petersens nye Trykkeri-Bygning. Den nye Gade „Lønporten". Belysningsvæsenets nye Bygning. (I Baggrunden tilv. ses det nye „Chr. IX-Gades Kvarter".)

Han gør det med Hæder og fører Foreningen frem til dens 25 Aars Jubilæum i 1885. I Aaret efter Jubilæet skranter den afholdte Mand, han møder endnu som Foredragsholder den 7de Oktober 1886, men dør 1ste December samme Aar.

Efter Holtens Død gaar Ledelsen over i det hidtidige Bestyr Tjeneste, tilsættende Resten af sit Helbred i febrilsk, nidkær Virksomhed paa andre Omraader.

Som en træt Mand og hædret som Foreningens Æresmedlem træder Smith tilbage. Han efterfølges i Foraaret 1897 af den nuværende Formand og Bestyrelse, Professor H. O. G. Ellinger.

Redaktør L. Justnielsen, Inspektør C. Lehmann, Murermester Th. Lindhard og Direktør C. O. Rimestad, og disse, i Forening med Repræsentantskabet og støttet af Medlemmerne, bygger videre paa de store Traditioner, søger yderligere at befæste dem og kan nu, med den Højtidelighed, „Arbejderforeningen af 1860" ved Formaal og Virksomhed har gjort sig fortjent til, fejre Foreningens halvthundredaarige Bestaaen."

Efterhaanden var Lokaliteterne, trods de allerede foretagne Udvidelser blevne for trange, og i 1916 besluttede Repræsentantskabet og Bestyrelsen at nedrive hele den gamle Foreningsbygning (Nr. 92) og den omkring Aar 1900 erhvervede Naboejendom (Nr. 94), og paa deres Grund i Tilslutning til Nr. 90 at opføre en ny, stor og mere tidssvarende Bygning, helt igennem indrettet efter Foreningens Ønsker, og kort efter maatte den gamle, kønne Bygning — som gennem saa mange Aar havde huset saavel Medlemmer som Gæster og som vistnok var den ældste i Kvarteret, opført af røde Munkesten, og hvis Indre trods de gennem Aarene foretagne Forbedringer endnu bar Præg af Fortids Tarvelighed og Nøjsomhed, — lide den kranke Skæbne at blive jævnet med Jorden. En Del gamle Medlemmer sender den sikkert af og til en vemodig Tanke, Minderne er jo uforgængelige. —

I Slutningen af Maj 1916 var Nedrivningen tilendebragt, og Haandværkerne gik straks i Gang med Opførelsen af den nye af Arkitekt Andreas Fussing tegnede Bygning, som allerede i Slutningen af Aaret var færdig og taget i Brug, og hvis Ydre adskiller sig fra de saakaldte „moderne" pralende Nybygninger ved sin enkle, stilfulde Facade.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

Den nye Gade „Lønporten", set mod Gothersgade.

Egmont H. Petersens nye Trykkeri-Bygning. Belysningsvæsenets nye Bygning.
I Baggrunden „Rosenborg Brøndanstalt" og bagved denne skimtes „Kongens Have".

„Brøndstrædekvarteret".

Ved Fuldmægtig i Magistraten V. Larsen.

Naar vi nu gaar over til at behandle det i Aaret 1908 forsvundne Brøndstræde-Vognmagergade Kvarter i en Række Billeder, visende dette saavel før som under og efter Nedbrydningen, vil det sikkert interessere vore Læsere at erfare lidt om, hvorledes denne Sag (Brøndstræde Kvarterets Ombygning), om hvilken der har været talt og diskuteret en Del, — saavel i som udenfor Borgerrepræsentationen — naaede sin Løsning sidstnævnte Sted og førte til det for vor By saa overordentlig gavnlige Resultat: Fjernelsen af et af dens mest usunde og berygtede Kvarterer.

Dette bestod, som det vil være de fleste bekendt, og som det fremgaar af vedføjede Plan (Side 120), af 3 Carréer begrænset udadtil af Gothersgade, Møntergade, Vognmagergade og Landemærket og indadtil af Store og Lille Brøndstræde. Da det er disse to Gader, der har givet Kvarteret sit Navn, vil vi i denne Sammenhæng anføre, hvad L. Both har at bemærke til dem i sin historisk-topografisk beskrevne Bog om København, der udkom i 1865.

Om Lille Brøndstræde skriver han, at den: „strækker sig fra Slippen (nu Landemærket) til Store Brøndstræde, men tidligere har den under Navnet „Ud mod Volden" været fortsat over Møntergade til den før omtalte Vismergang, langs denne til Lille Regnegade, videre i lige Linie over til Grønnegade og langs Lille Grønnegade (nu Ny Adelgade) til nuværende Kongens Nytorv. Paa hele denne Strækning fulgte den nemlig den daværende Volds Inderside i Form af en smal Gade. Fra Store Brøndstræde til Møntergade er Gaden endnu tilstede, kun aflukket ved en Bræddeport ved Store Brøndstræde, og en Port ved Møntergade samt en Mellemport mellem begge disse. Den Række Huse, der er beliggende ved den sydvestlige Side af denne Gennemgang fra Store Brøndstræde ned imod Møntergade, var endnu i Midten af forrige Aarhundrede et Hospital, der kaldtes „De Fattiges Selleboder", og hvilke senere er inddragne under Almindelig Hospital. Navnet Brøndstræde har Gaden rimeligvis faaet efter Store Brøndstræde, hvortil den førte; men dette Navn er i ethvert Tilfælde af ny Oprindelse, thi endnu 1757 kaldtes den „Ud mod Volden".

Om Store Brøndstræde er ikke andet at bemærke, end at den „forbinder for Tiden Vognmagergade med Gotersgade, men indtil 1728 gik den ikke længere end fra Vognmagergade til nuværende Lille Brøndstræde. Gaden har formodentlig sit Navn af, at den førte til en eller anden Brønd. I Forordningen af 18. December 1728 befales iblandt andet: „Saa skal ogsaa Tværgaden fra Vognmands-Gaden strække sig lige ud til Gothers-Gade, og den unyttige Arm, den tilforn har haft, ganske borttages."

Vi skal i det efterfølgende give en kortfattet historisk Skildring af Sagen, saaledes som den forløb, baseret paa de herom førte Forhandlinger i Borgerrepræsentationen.

Tanken om en Ombygning af Brøndstræde-Kvarteret er meget gammel og har til Stadighed været fremme. Efter Koleraepidemien i 1853 var Spørgsmaalet atter oppe, uden dog at føre til noget. Der skulde hengaa nogle og tredive Aar, før Sagen atter kom frem, denne Gang som et Lovforslag, indbragt i 1886 i Folketinget af dettes socialdemokratiske Medlemmer, gaaende ud paa, at der fra Statens Side kunde ydes Hjælp til Kommunerne til Ombygning af usunde Kvarterer. Forslaget resulterede i Lov af 29. Marts 1887, gældende for 10 Aar. Den fik dog ingen Betydning, grundet paa den begrænsede Tid for Andragenders Indgivning — disse skulde for at komme i Betragtning være indleveret inden Udgangen af 1889.

Den 26. Februar 1898 fremkom en ny Lov, der gjaldt til Udgangen af 1907 og som stillede 2 Millioner Kroner til Raadighed for Kommunerne mod en Rente af 3 pCt. og 1 pCt. Amortisation samt gav Kommunerne Ret til Ekspropriation af Ejendomme i saadanne Tilfælde, hvor mindelig Overenskomst ikke kunde opnaas. Fremkomsten af denne Lov foranledigede efternævnte Medlemmer af Borgerrepræsentationen i 1898: Arkitekt V. Ingemann, Slagtermester W. Juul, Havnebygmester H. C. V. Møller, Snedkermester K. Rostrup, Professor, Dr. juris C. Torpp og Dr. med. H. P. Ørum til i Forsamlingen at fremsætte Forslag til Beslutning om Nedsættelse af et Fællesudvalg angaaende en Ombygning af Brøndstræde-Vognmagergade-Kvarteret med Regulering af Færdselslinierne samt en Forlængelse af Sølvgade til Store Kongensgade. Dette Udvalg, der blev nedsat den 23. Maj samme Aar, fik imidlertid andre Ting end netop Brøndstræde-Kvarteret at beskæftige sig med. Allerede samme Aar blev Sagen kædet sammen med Spørgsmaalet om, at Kommunen forsøgsvis opførte Arbejderboliger, ligesom Udvalget fik til Opgave at tage „Spørgsmaalet angaaende usunde og uheldigt bebyggede Kvarterer og om Tilvejebringelsen af forbedrede Færdselslinier paa de Steder i Byen, hvor saadanne tiltrænges, under Overvejelse og eventuelt fremsætte Forslag til disse Spørgsmaals Løsning." Af andre Forslag, som Udvalget fik med at gøre, kan nævnes Forslagene om Frederiksberggades Udvidelse, Adelgades Forlængelse og Kejsergades Udvidelse. Endelig har Udvalget beskæftiget sig med Udvidelsen af Kristen Bernikovsstræde, hvorom Betænkning blev afgivet den 8. Juni 1899 og samme Aar den 3. Juli tiltraadt af Forsamlingen.

Der skulde nu hengaa nogle Aar, før Brøndstræde-Sagen stak sit ildevarslende Hoved frem igen; men denne Gang skulde det dog lykkes at faa Bugt med Uhyret. I Borgerrepræsentationens Møde den 9. Januar 1905 stillede Overretssagfører Carl Becker, Korpslæge, Dr. med. P. J. Bondesen, Ingeniør E. A. Foss, Murermester P. Gram, Havnebygmester H. C. V. Møller og Redaktør H. Witzansky følgende Forslag til Beslutning:

„Forsamlingen beslutter at opfordre det under 23. Maj 1898 nedsatte Fællesudvalg angaaende Ombygning af usunde Bydele til for Tiden særlig at koncentrere sin Virksomhed paa Ombygningen af Brøndstræde-Vognmagergade-kvarteret og Regulering af Færdselslinierne i dette, samt til snarest at fremsætte Forslag desangaaende."

Ovenstaaende Forslag til Beslutning vakte ved sin Fremkomst en Del Opmærksomhed, ikke alene i Borgerrepræsentationen, hvor det affødte en længere Debat, men ogsaa i Pressen. „Socialdemokraten" tog sig for at behandle Sagen i en Række meget varme og meget indgaaende Artikler. I Borgerrepræsentationen bemærkede Grosserer Eskild Salomon, at det hidtil ikke havde været Skik og Brug, at Forsamlingen saaledes ved et højtideligt Forslag til Beslutning opfordrer sine egne Udvalg til at arbejde, idet de, hvem man har betroet en Sag, maa antages at behandle den paa den Maade, de finder forsvarlig og rigtig i det givne Øjeblik. Han kunde da ogsaa have tænkt sig en nemmere Maade for Forslagsstillerne at fremme Sagen paa, nemlig ved simpelthen at opfordre det Medlem i Udvalget, som hører til deres Gruppe, til at foranledige sammenkaldt et Møde, hvor man da kunde have fremsat sine Tanker, hvis man havde nogen. Det vilde have stemmet mere med Traditionen og tillige, om han saa maatte sige, været mere kollegialt og mere passende. Forslagsstillerne har imidlertid villet fremsætte deres Forslag for at faa det stort og bredt behandlet og delibereret

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

Den nye Gade „Sjæleboderne" fra Vognmagergade til Gothersgade, som ses i Baggrunden tilligemed „Kongens Have".

Belysningsvæsenets nye Bygning, som altsaa begrænses af denne Gade, Gothersgade, Lønporten og Vognmagergade.

Indenfor Plankeværket findes en endnu ikke bebygget „Carré", som altsaa begrænses af Sjæleboderne, Gothersgade, Møntergade og Vognmagergade.

Husrækken i Baggrunden tilhøjre er Kronprinsessegade.

— det maatte de om. — Af den forøvrigt lange Debat, der førtes om Forslaget, skal vi her anføre, hvad den ene af Ordførerne for Forslagsstillerne, Dr. med. Bondesen, havde at sige set fra et moralsk og hygiejnisk Standpunkt. Han bemærkede: „at der kun behøvedes faa Ord til motivere Forslaget, idet Sagen i de senere Aar har været diskuteret mange Gange i Forsamlingen, og man saa at sige fra alle Sider har ønsket, at der kunde blive gjort noget. Han kunde ikke tage Ordet om dette Spørgsmaal uden at mindes en afdød Kollega, tidligere Medlem af Forsamlingen Professor Ørum, som i de senere Aar viste en ganske overordentlig Interesse derfor. Denne var i 1898 med til at foreslaa Udvalget nedsat og har senere overalt, hvor Lejlighed gaves, draget Sagen frem og udtalt sig som en varm og begejstret Tilhænger af den. Man kunde derfor kun føle det som et Tab for Sagen, at han er gaaet bort, og Taleren følte en vis Forpligtelse til at tage Arv efter ham, især da han ligesom Professor Ørum i adskillige Aar har haft sin Gang i et overordentligt farligt Kvarter. — Dertil kommer den store Overbefolkning af Lejlighederne og de elendige, rent parodiske Gaardsrum. Overalt er der Mangel paa Lys og Luft, og Forholdene trodser i den Grad alle de Regler, der er fastsatte i Sundhedsvedtægten, at der ikke kan findes grellere Modsætning. En Kredslæge, der har Tilsyn med dette Kvarter, har opdaget en Lejlighed, der afvekslende fungerer som Hønsehus og Beboelsesrum for et Par Mennesker, efter hvad der i Øjeblikket betaler sig bedst eller er mest Trang til! Man kunde, uden at bruge for stærke Ord, sige, at saadanne Forhold er for skandaløse til vedblivende at kunne bestaa. — Hvad han i dette Spørgsmaal lagde Vægten paa, var ikke alene den sanitære, men ogsaa nok saa meget det, han vilde kalde den moralske Hygiejne. Brøndstrædekvarteret er, som alle ved, et berygtet Kvarter, hvor ikke engang Politiet har nogen Magt; det vil sige, de har vel Magt til at kuske og knægte de enkelte berygtede Individer, men ikke Magt til at indføre en bedre Orden og Tone.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918). **Belysningsvæsenets nye Bygning i „Sjæleboderne",**
set fra et Hus i den nyopbyggede søndre Husrække i den Del af Møntergade (mellem Gothersgade og Gammelmønt), som blev nedrevet i Aaret 1907 og opbygget paany af „Aktieselskabet Christian d. IX-Gades Kvarteret". — I Forgrunden ses den ved forrige Billede omtalte „Carré", som endnu ikke er bebygget; den bruges p. T. til Kulplads for Kommunen.

Brøndstrædekvarteret og som Læge har haft rig Lejlighed til at konstatere de ulykkelige Forhold der.

Naar Forslagsstillerne har stillet dette Forslag til Beslutning, er det naturligvis for at bringe lidt Liv i det angaaende Sagen nedsatte Fællesudvalg, men han vilde dog udtrykkelig forsvare sig mod den Opfattelse, at det skulde være et agressivt Skridt mod Udvalget. Det har været Forslagsstilleren klart, at de mange sammenkædede Opgaver maatte volde Vanskeligheder. Hensigten har mere været at samle de forskellige Partier om en Fællesudtalelse, hvorigennem man begrænsede Udvalgets Opgave til den Sag, her er fremdragen, og med Hensyn til hvilken man er gaaet ud fra, at alle burde være enige. Det har først og fremmest været Forslagsstillerne magtpaaliggende at faa begyndt paa Sagen, at skaffe Lys og Luft i dette Kvarter. Der har om denne Ting ikke været modstridende Anskuelser, men alle Partier har været enige om at ønske den Skandale, som Brøndstrædekvarteret er, bort. Det omtalte Kvarters Usundhed er ofte bleven omtalt. Professor Ørum har flere Gange fremhævet den og givet statistiske Beviser for den. Tyfusepidemien i 1901 har fuldt ud bekræftet, at i sanitær og hygiejnisk Henseende er det Det vrimler i Kvarteret af Brændevinskipper af den allertarveligste og farligste Art; det er et konstant Tilholdssted for løse Eksistenser: Vagabonder, Bondefangere, Bøller af enhver Art, og det er befolket saa at sige fra Kælder til Kvist med Prostitution. — Man maatte huske paa den Mængde Børn, som findes der. Aar for Aar, Generation for Generation opvokser der en Ungdom i dette moralsk ganske ødelæggende Milieu. Børnene indaander Brændevinsduften fra Kipperne, fra deres første Aar har de det daglige Indtryk af Slagsmaal og Bøllestreger, de lever Dør om Dør med Prostitutionen i saa forraaet og degenereret en Skikkelse, som man overhovedet træffer den her i Byen. At en saadan Slægt med en vis uundgaaelig Konsekvens føres ned i Sølen eller i alt Fald lever under Betingelser, som gør det ganske overordentligt vanskeligt for den at klare de Skær, der fører den ned i Uhumskhederne er evident. Og lige saa evident er det, at overfor et saadant Samfundsonde har Samfundet en Pligt til at skride ind." . . .

Det var stærke Ord, der ved denne Lejlighed blev udtalt af Dr. Bondesen, men enhver Københavner, der kendte dette Kvarter vil erkende, at de ikke var for stærke. Vi skal i denne Sammen-

hæng erindre om, at det var i Lille Brøndstræde ProprietærBechs Morder, Polakken Bulotti, havde søgt Tilflugt, og hvor han blev anholdt af Politiet under dettes Jagt efter ham.

Efter en temmelig varm Debat, væsentlig vedrørende den finansielle Side af Sagen, og om hvem der egentlig tilkom Æren af at have fremdraget Sagen i Borgerrepræsentationen udtalte Finansborgmester Jensen blandt andet at han: „var meget tilfreds med, at Spørgsmaalet var blevet rejst, saaledes som det er, selv om Maaden maaske var lidt usædvanlig. Det glædede ham, fordi han interesserede sig for dette Spørgsmaal, at høre, at der nu er en levende Interesse for det fra alle Sider i Borgerrepræsentationen, ligesom sikkert ogsaa i Magistraten. — Spørgsmaalet er blot, om Midlerne til at løse Opgaven“ . . . .

„Vismarsgang“ set fra Gammelmønt.

Efter nogle finansielle Betragtninger fortsatte Borgmesteren: „Han vilde forstaa Forslaget saaledes, at man ønsker nu at faa frem paa Borgerrepræsentationens Bord det Resultat, som Fællesudvalget kan komme til med Hensyn til at skabe en Gennembrydning af Kvarteret fra Nørrevold til Holmens Kanal.

Ved den praktiske Gennemførelse bliver man naturligvis af forskellige Hensyn nødt til at gaa gradvis frem. Der kunde være Anledning til at fremhæve forskellige Ting; men da der her er Tale om Hundreder af private Mænds Interesser paa den ene og offentlige Interesser paa den anden Side, lader det sig nu en Gang ikke gøre, naar man vil drive en fornuftig, økonomisk Politik paa det Omraade, at debattere alle Muligheder paa et offentligt Møde. Dog vilde han gøre opmærksom paa, hvad ethvert Menneske kan regne sig til, at den stykkevise Erhvervelse af Ejendommene i Virkeligheden er langt den kostbareste; thi for hvert Kvarter, der omdannes, forhøjer man Værdien af de tilstødende Ejendomme. Derom er der ikke Spor af Tvivl; baade private og Kommunen og andre offentlige Institutioner har gjort den Erfaring, at man ved at forbedre Forholdene selv sætter Prisen op paa det daarlige, der ligger i Nærheden, eller det, der ellers tidligere havde lige Værd, og det, hvad enten det drejer sig om Bygninger eller om tomme Grunde. At man ikke vilde tage Standpunkt til Sagens Ordning, forinden man ser, hvorledes det finansielt vil stille sig, er ganske naturligt — det ønskes heller ikke fra nogen Side —; men paa den anden Side maa Borgerrepræsentationen ved at tage denne Beslutning paa Forhaand have gjort sig klart, at her kan Kommunen komme til at bringe betydelige Ofre, og være villig dertil. Naar man iøvrigt mener, at Sagen løses paa en for Byen tjenlig Maade, skal man undersøge, om Kommunen er i Stand til at bringe disse Ofre. Hvis Borgerrepræsentationen vedtager Beslutningen, vil Udvalget blive sammenkaldt til Møde i den nærmeste Tid. De gjorte Forarbejder vil da blive forelagt de nuværende Udvalgsmedlemmer, og han gik ud fra, at man indenfor en rimelig Tid vil være i Stand til at tilendebringe i hvert Fald en foreløbig Overvejelse og Undersøgelse af selve Spørgsmaalet, uden at det dog var ham muligt at sige noget om, paa hvilket Tidspunkt Forslaget vil blive fremlagt. Der var vistnok nogen Grund til at erkende, at i de sidste Aar ikke saa faa og ikke ganske smaa Opgaver har været at løse indenfor de Afdelinger, som vil faa med de her omhandlede Spørgsmaal at gøre. Da man nu en Gang ikke kan lægge alt andet til Side for at tage en enkelt Sag op, maatte der nogen Tid til, inden Resultatet kan foreligge, men der var sikkert ikke fra nogen Side noget Ønske om at forhale det Tidspunkt, paa hvilket man kan komme frem med et Resultat, hvad enten dette nu kommer til at gaa i den ene eller i den anden Retning.

Indgangsporten til „Vismarsgang“ (Gammelmønt).
Gæstgiveriet „Stadt Vismar“.

Sluttelig vilde han give en positiv Oplysning. Saavel Bondesen som Becker gik ud fra, at Loven af 26. Februar 1898 endnu eksisterer, men dette var ikke rigtigt. Den blev ophævet for et Aarstid siden og gik ind i en da vedtagen Lov om Statstilskud til Opførelse af Arbejderboliger. I og for sig berørte det ikke Kommunen overmaade stærkt. Det væsentligste i Loven var Ekspropriationsbestemmelserne, som havde en overordentlig

Fot. Raadhusmusæet. **„Vismarsgang“ set igennem Porten fra Gammelmønt.**

Fot. Raadhusmusæet. **„Vismarsgang“ set indefra ud mod Porten til Gammelmønt.**

Gl. Møn

Mø
ga

Fot. P. Elfelt. Husnumrene 31—41 i Gammelmønt. Husnumrene 19—21 i Møntergade.

Tomten af en Del af den „Carré", som begrænsedes af Møntergades sydlige Husrække (mod Nord), en Del af Store Regnegades nordre Husrække (mod Syd), en Del af Gothersgades vestlige Husrække (mod Øst) og Gammelmønts østlige Husrække (mod Vest); den blev nedrevet af „Aktieselskabet Christian d. IX-Gades Kvarteret" i Aaret 1907. — Den nordlige Husrække af Møntergade, hvoraf en Del ses paa Billedet i Baggrunden til højre, blev jo, som vist foran, senere nedrevet af Kommunen, men henligger som vist Side 113 fremdeles ubebygget. — Husrækken tilvenstre er en Del af den vestlige Husrække i Gammelmønt, som forblev staaende; dens Fortsættelse i Baggrunden er Vognmagergade. — Paa denne „Carré" opførtes den ny Husrække i Møntergade (se Side 117), hele Chr. IXs-Gade og den nyopførte Del af Store Regnegade ud mod Gammelmønt (se Billederne Side 122 & 123).

Fot. P. Elfelt.

I Baggrunden ses Resten af den nordlige Husrække i Møntergade, fra venstre til højre Husnumrene 21—35. Til højre i Baggrunden ses „Kongens Have" med Indgangsporten paa Hjørnet af Gothersgade og Kronprinsessegade.

stor Betydning paa det Tidspunkt, da Loven første Gang blev vedtagen, idet de for den Tid var ret mangelfulde og vanskelige at anvende. Senere er der imidlertid kommet en Udvidelse af Ekspropriationsbestemmelserne ved en Tilføjelse til den københavnske Byggelov, og han var temmelig overbevist om, at man derved vil kunne komme igennem ved denne Lejlighed. Naturligvis havde det været ønskeligt at have Adgang til de af Staten til Raadighed stillede to Millioner, men et Statslaan skulde dog baade forrentes og afdrages. Det væsenligste er, som sagt, Ekspropriationsuden Afstemning. — I April 1906 approberede Kommunalbestyrelsen en Plan til Tilvejebringelse af en Hovedfærdselsaare paa 25 à 26 Alens Bredde fra Holmens Kanal til Nørreboulevard. Planen omfattede store Dele af det mellem de nævnte Gader liggende Terræn og ved dens Realisation vil der fremkomme en ny Hovedgade fra Holmens Kanal, følgende Holmensgade (der føres igennem til Østergade), Kristen Bernikowsgade, Gl. Mønt, Vognmagergade, Aabenraa og Tornebuskegade til Nørre Boulevard. For den Dels Vedkommende, der er nærmest ved den sidst-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

Den paa Tomten paa forrige Billede nyopbyggede søndre Husrække af Møntergade (Strækn.: Gothersg.—Gl. Mønt). — Tilhøjre ses Hjørnet af Gothersgade og Kronprinsessegade, og dennes Fortsættelse; tilvenstre ses den foran omtalte ubebyggede „Carré"; bag denne ses „Kongens Have" med Indgangsporten fra Gothersgade.

bestemmelserne. Det vilde have været en betydelig Vanskelighed, om disse ved Lovens Ophævelse var gaaet ud af Verden, men efter den Tilføjelse, Bygningsloven har faaet i 1897, vilde der næppe fremkomme nogen Vanskelighed i saa Henseende.

Med et af Salomon stillet Ændringsforslag, at Ordene: „samt til snarest at fremsætte Forslag desangaaende", ændres til: „derunder navnlig ogsaa Planens finansielle Rækkevidde, samt til snarest at fremlægge for Forsamlingen Resultatet af sine Overvejelser", blev det derved ændrede Forslag til Beslutning vedtaget

nævnte Gade, er Planen dog kun skitseret. — Paa dette Tidspunkt var Udvidelsen af Kristen Bernikovsgade allerede en fuldbyrdet Kendsgerning. Nedbrydningen af Kvarteret ved Gl. Mønt, det nuværende Christian IX's Gade Kvarter, blev allerede paabegyndt Aaret efter (1907). Begge disse Kvarterer vil blive Genstand for en nærmere Omtale.

I Kommunalbestyrelsen ønskede man i høj Grad at fremskynde Ombygningen af Brøndstrædekvarteret, navnlig af Hensyn til den daværende store Arbejdsløshed. Af finansielle Grunde vilde man

maaske dog have været nødsaget til at udsætte Sagen, om ikke den nedenanførte Lov havde givet Udsigt til Statens Hjælp til saadanne Formaal.

Den 27. Maj 1908 forelaa:

Lov Nr. 160 om Laan til Ombygning af overbebyggede og usunde Bydele i København og Købstæderne m. m.

Vi Frederik den Ottende, af Guds Naade Konge til Danmark, etc. etc., Gøre vitterligt: Rigsdagen har vedtaget og Vi ved Vort Samtykke stadfæstet følgende Lov:

Finansministeren er berettiget til, hvis Nedrivning og Ombygning af overbebyggede og usunde Bydele i København eller Købstæderne sættes i Værk af den paagældende Kommunalbestyrelse eller efter en af denne godkendt Plan, at yde Kommunen Laan af Statskassens Midler mod en efter hans Skøn passende Sikkerhed, naar han finder, at det paagældende Byggeforetagende er af væsentlig Betydning for Sundhedstilstanden eller for Tilvejebringelse af forbedrede Samfærdselsforhold.

„Ved Lov af 27. Maj 1908 er Finansministeren bemyndiget til i Finansaaret 1908—09 at udlaane til Kommuner, der vil foretage Ombygninger af overbebyggede og usunde Bydele, indtil 4 Mill. Kr. Laanet ydes uopsigeligt til Udgangen af Aaret 1912 mod en Rente af 4 %.

Denne Lov er vedtaget paa Foranledning af den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe for at bidrage til at afhjælpe den herskende Arbejdsløshed, og det oprindelige Lovforslag, der gik noget videre baade i Henseende til Beløbets Størrelse og til dettes Forrentning og Tilbagebetaling, er anbefalet af Københavns Kommunalbestyrelse, navnlig under Hensyn til, at forskellige Bankers Pengevanskelighed i Begyndelsen af indeværende Aar særlig har ramt Byggeriet i København og antagelig for nogle Aar vil medføre en omtrent fuldstændig Stansning i Spekulationsbyggeriet i Byens ydre Kvarterer. Med dette Forhold for Øje ansaa man det i Foraaret for ønskeligt, om Kommunen blev sat i Stand til at fremme den Ombygning af den indre Bys daarligste Kvarterer, der er paabegyndt med Kvarteret mellem Grønnegade, Mønter-

Fot. „Før og Nu" (1918).

Gammelmønt Nr. 39. Nr. 41.

Hjørnet af Gammelmønt (den Husrække, som blev staaende) og den Del af Møntergade, fra dette Hjørne indtil Pilestræde, som, uberørt af Nedrivningsplanen, ogsaa blev staaende. — Fortsættelsen af den staaende Husrække af Gammelmønt ses Side 116 øverste Billede.

Forlangende om Laan maa fremsættes inden Udløbet af Finansaaret 1908—09; de forrentes med 4 % aarlig og ere uopsigelige i fire Aar, regnet fra 1. Juli 1908. Laanene kunne derefter opsiges saavel af Finansministeren som den paagældende Kommunalbestyrelse med ½ Aars Varsel.

Det samlede Beløb af de Laan, som Finansministeren saaledes kan tilstaa, maa ikke overstige 4 Mill. Kr.

Vedkommende Kommunalbestyrelse bemyndiges til i det Øjemed at lade foretage de fornødne Ekspropriationer i Overensstemmelse med Reglerne i Loven af 14. December 1857 om Gader og Veje m. m. i København samt efter Lov af 27. Februar 1897 om forandret Affattelse af Bygningsloven af 12. April 1889.

Hvorefter alle vedkommende sig have at rette.

I Borgerrepræsentationens Møde den 5. Oktober samme Aar forelaa til Behandling følgende af Fællesudvalget, der paa det Tidspunkt bestod af: Borgmestrene J. Jensen og J. Marstrand, Raadmændene H. Hage og P. Knudsen samt følgende Medlemmer af Forsamlingen: Læge V. Asmund, Overretssagfører C. Becker, Snedkermester Chr. Christiansen, Tapetserer J. P. Jønsson, Arkitekt Eugen Jørgensen, Havnebygmester H. C. V. Møller, Snedker Martin Olsen og Ingeniør J. Rump, under 30. September s. A. fremsendt Betænkning:

gade og Gl. Mønt. [En Omtale af dette Kvarter vil finde Sted senere. (Red. Bem.).]

Det om denne Sag nedsatte Fællesudvalg, der allerede under 7. April 1906 havde fremsat en senere af Kommunalbestyrelsen tiltraadt Plan til Tilvejebringelse af en Færdselsaare fra Nørre-Boulevard til Holmens Kanal, har siden den ovennævnte Lovs Vedtagelse haft sin Opmærksomhed henvendt paa Muligheden af at benytte den, for derved at bidrage noget til at mildne den herskende Arbejdsløshed i Bygningsfagene og tillige at fremme en for Stadens Bebyggelses- og Færdselsforhold nyttig Sag.

Tanken har ganske naturligt været fæstet paa at fortsætte ad den Vej, Kommunen alt har betraadt ved den hidtil foretagne Ombygning, nemlig at Kommunen enten ved Køb under Haanden eller ved Ekspropriation erhvervede de fornødne Ejendomme og derefter solgte til private Konsortier eller Enkeltmand den Byggegrund, der blev til Rest, naar det planlagte Gadeareal var udlagt. Det er dog hidtil ikke lykkedes at naa et Resultat ad denne Vej, hvilket ganske sikkert skyldes de vedvarende knappe Pengeforhold.

Det maa imidlertid fremhæves, at det vil være i høj Grad ønskeligt, om de planlagte Ombygningsarbejder kunde fremmes netop i en Tid, hvor der hersker Arbejdsløshed og hvor andet Byggeri

Raadhusbibliotheket.

En Del af den sydlige Husrække i Møntergade forinden Nedrivningen i Aaret 1907; til venstre ses „Povel Fechtels Stiftelse“ (Hospital), Husnummer 28.

Indgangsporten til „Povel Fechtels Stiftelse“, Møntergade 28.

Plan over „Brøndstræde-Kvarteret" forinden Nedrivningen.

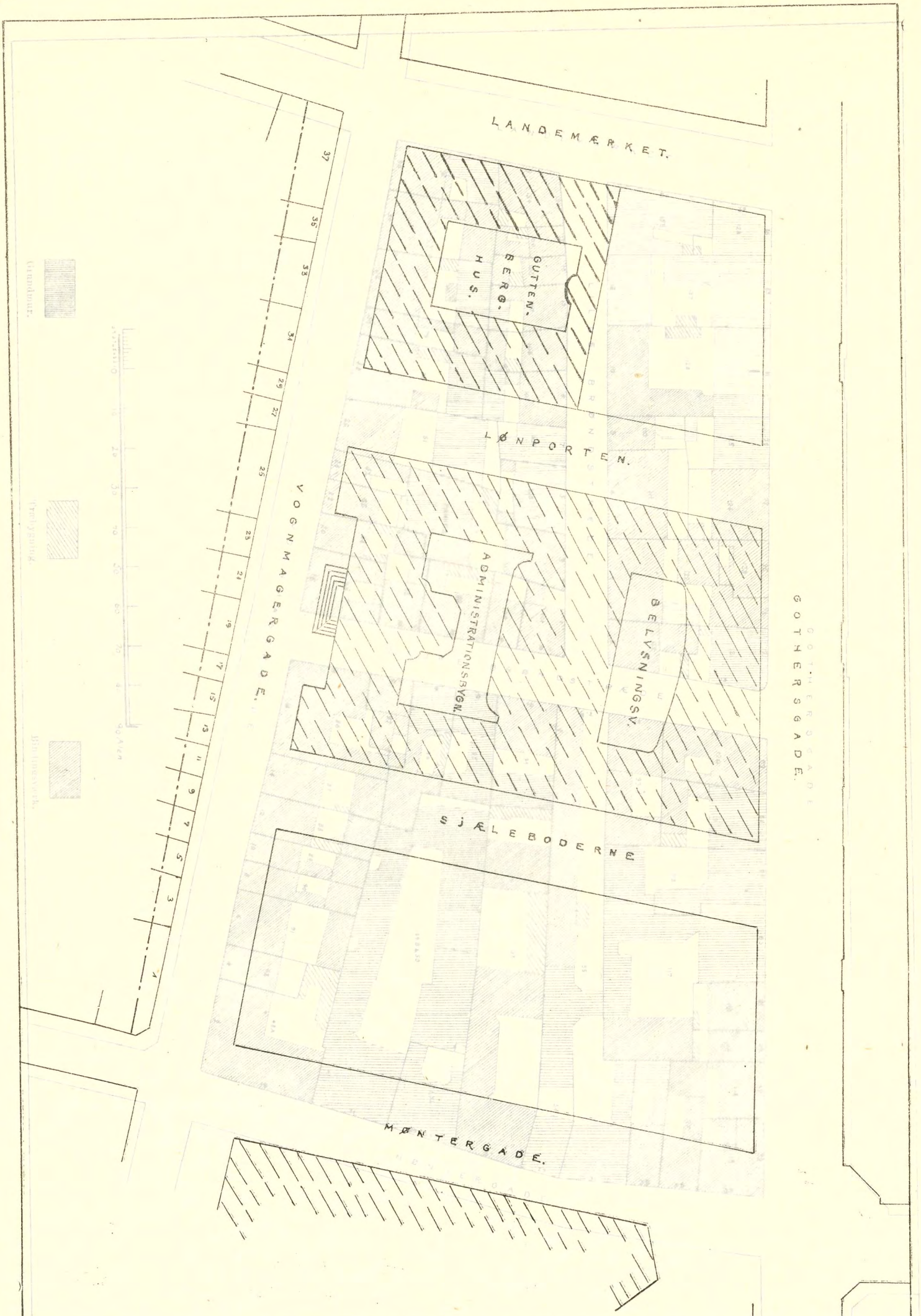
LANDEMÆRKET.
GUTTEN. BERG. HUS.
LØNPORTEN.
VOGNMAGERGADE.
ADMINISTRATIONSBYGN.
BELYSNINGSV.
GOTHERSGADE.
SJÆLEBODERNE
MØNTERGADE.
37
35
33
31
29
27
25
23
21
19
17
15
13
11
9
7
5
3
1

er standset. En Ombygning af de heromhandle Staddele vil jo ikke medføre nogen Forøgelse af de ledige Lejligheders Antal, men en Forandring af Beboelsens Karakter. Undersøger man saaledes Karreen mellem Møntergade, Vognmagergade, Landemærket og Gothersgade, omfattende begge Brøndstræderne, viser det sig, at disse Huse for den allervæsentligste Del bestaar af smaa Lejligheder, og Beboerne af disse vil meget let finde nye Lejligbeder i de mange tusinde, der er ledige i Forstæderne. Paa Grund af den høje Pris, hvori Grundene staar i den indre By, vil man være nødsaget til i de Bygninder, der skal opføres paa disse Grunde, at indrette noget større Lejligheder, hvortil der efter Erfaringen synes at være en ikke ringe Trang. Mange Forretningsfolk vil gerne bo i Nærheden af Forretningskvarteret, har ikke hidtil kunnet finde passende Lejligheder i den indre By, hvad vi for vort Vedkommende allerede har gjort, er det naturligt at søge den løst paa en Tid, hvor Ofret faar en dobbelt Værdi, idet det baade skaffer en bedre Bebyggelse og indskrænker Arbejdsløsheden.

Da nu Kommunen ikke er ukendt med at sælge Byggegrunde enkeltvis, og da det kan haabes, at de nu herskende Pengeforhold efterhaanden vil forbedres, har Fællesudvalget taget under Overvejelse, om det ikke vilde være rigtigt, at Kommunen benyttede den ovennævnte Lov og søgte Statens Støtte til at erhverve de gamle Ejendomme mellem Møntergade, Vognmagergade og Gothersgade, Denne Karre omfatter 62 Mtr.-Numre paa tilsammen ca. 26,341 □ Alen og er til Ejendomsskyld vurderet til 2.640,000 Kr. Da Karreen omfatter Store og Lille Brøndstræde, hvis Areal, ca. 2,660 □ Alen delvis vil indgaa i en ny Bebyggelse,

Raadhusbibliotheket. **Gaardinteriør fra Møntergade 22 (1892), nedrevet i 1907.**

hvorfor de dels er flyttet ud i Forstæderne og dels til Frederiksberg eller andre Nabokommuner.

En Del af denne Udflytning vil formentlig kunne modvirkes ved en Forbedring af Beboelsesforholdene i Stadens Centrum. Selvfølgelig maa man for at kunne forrente de dyre Grunde regne med en væsentlig Indtægt af Butiks- og Forretningslokaler, og skønt man naturligvis langtfra kan regne med Strøgpriser i dette Kvarter, er det meget rimeligt et forudsætte, at der efterhaanden kan opnaas ret gode Priser paa saadanne Lokaler.

Det er dog indlysende, at Gennemførelsen af den lagte Plan ikke kan ske uden betydelige Ofre fra Kommunens Side, dels fordi man indskrænker Byggearealet ved Anlæggelsen af brede Gader og dels fordi man maa erhverve de nu paa Grundene staaende Bygninger, der trods de flestes Ælde og daarlige Indretning dog paa Grund af deres Beliggenhed og den stærke Udnyttelse giver en forholdsvis betydelig Indtægt.

København deler i denne Henseende Skæbne med mange andre store Byer, hvor Forholdene har udviklet sig paa lignende Maade, og anerkender man, at der her foreligger en kommunal Opgave, kommer den til at udgøre ialt ca. 29,000 □ Alen, hvoraf ca. 8,150 □ Alen skal udlægges til nye Gader og Gadeudvidelser, medens ca. 20,850 □ Alen bliver tilbage som Byggegrund.

Kommunen løber ganske vist ved denne Fremgangsmaade en Risiko, der ikke forud lader sig beregne, og under almindelige Forhold var det ønskeligt at udsætte Erhvervelsen af de gamle Ejendomme, indtil man havde Vished for at kunne afhænde Grundene til ny Bebyggelse, men Forholdene er ekstraordinære og der haves ingen Sikkerhed for, at Loven af 27. Maj 1908 bliver forlænget, saa hvis den ikke benyttes i indeværende Finansaar, kan man risikere, at den Fordel den byder, gaar tabt. Ganske vist gives Laan efter Loven kun paa ca. 4 Aar, men der er baade i Betænkningen og gennem Udtalelser af Ministeren ved Lovens Behandling og senere stillet i Udsigt, at Laanet kan forlænges, hvis Pengeforholdene skulde gøre dette ønskeligt for Laantageren, og Pari Penge til 4 pCt. maa for Tiden siges at være endog meget gunstige Vilkaar.

Den samlede Sum, Finansministeren er bemyndiget til at udlaane, udgør som bekendt 4 Mill. Kr. Da nu kun en Del af

Fot. Raadhusforvalteren.

Christian IXs Gade under Anlæg og Opbygning,

tilvenstre ses den nordlige Husrække under Opførelse, og i Baggrunden ses Porten til Kongens Have samt Hj. af Gothersgade og Kronprinsessegade. Tilhøjre ses det endnu ikke regulerede Terræn, hvorpaa den søndre Husrække i Chr. IXs Gade senere blev opført.

dette Beløb vil medgaa til de omhandlende Grunderhvervelser, vil der altsaa være et, formentlig ret stort, Beløb til Rest, som kan benyttes først som Byggelaan mod betryggende Sikkerhed og senere kan anbringes i 1. Prioritet, forsaavidt dette skulde vise sig fornødent.

Da det er ønskeligt, at Erhvervelsen af de ommeldte Ejendomme sker saa snart som muligt, indstiller Fællesudvalgets Flertal til Kommunalbestyrelsen, at Magistraten bemyndiges til:

1) at indgaa til Finansministeriet med Andragende om i Henhold til Lov af 27. Maj 1908 at erholde et Laan paa 4 Mill. Kr. til det i Loven angivne Øjemed;

2) at Magistraten ligeledes bemyndiges til ved Køb underhaanden eller ved Ekspropriation at erhverve samtlige Ejendomme mellem Møntergade, Vognmagergade, Landemærket og Gothersgade, saaledes som vist paa den medfølgende Plan med rød Begrænsning.

Et Mindretal (Becker) nærer Betænkeligheder ved at erhverve dette betydelige Antal Ejendomme, inden der haves Vished for at kunne afhænde Grundene til ny Bebyggelse. Efter Flertallets Ind-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).

Samme Parti som paa ovenstaaende Billede efter at Chr. IXs Gade var færdiganlagt og bebygget.

Fot. Raadhusforvalteren. **Samme Parti som paa Billedet ligeoverfor paa et noget senere Tidspunkt, efterat Gaden var anlagt.**

stilling bliver disse Ejendomme at erhverve enten ved Køb under Haanden eller ved Ekspropriation til April Flyttedag 1909, og Sagens Gennemførelse er bleven saa stærkt forceret, for at Opsigelse af samtlige Lejemaal kan finde Sted inden den lige forestaaende Oktober Flyttedag. Loven af 27. Maj d. A. nødvendiggør ikke en saa forceret Gennemførelse, idet Andragender om Laan af Statskassen til Ombygning af usunde Kvarterer kan finde Sted i hele Finansaaret 1908—09, og Købet kan derfor kun begrundes ved Henvisning til den herskende Arbejdsløshed.

Mindretallet erkender fuldtud, at Kommunen under saa vanskelige Forhold, som for Tiden haves paa Arbejdsmarkedet, bør yde sin Hjælp hvad der ogsaa alt har fundet Sted, men det Skridt, som Flertallet vil tage, forekommer Mindretallet at indeholde en saa stor Risiko for Kommunen, at det ikke, særlig under de anspændte økonomiske Forhold kan gaa med dertil.

Det er desværre en kun altfor kendt Sag, at Bankerne af Hensyn til de vanskelige og knappe Pengeforhold har maattet standse saa godt som alt privat Byggeri.

Kommunen selv mærker

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt (1918).

Her ses den Del af St. Regnegade (Hj. af Gl. Mønt), som henhører til den nyopbyggede Carré St. Regnegade, Lille Regnegade (nu Ny Østergade), Chr. IXs Gade og Gammelmønt. Hjørneejendommen er den samme som paa det ligeoverfor staaende Billede (Hj. af Chr. IXs Gade og Gl. Mønt). I Baggrunden ses den Del af St. Regnegade, som ikke er bleven ombygget.

dette bl. a. ved at den endnu fra Gennemførelsen af Chr. d. 9. Gade og Ny Østergade ligger inde med flere værdifulde Grunde, som ingen Købere har kunnet finde, og det maa anses for givet, at de Grunde som nu paatænkes erhvervede, ikke kan afhændes, med mindre Kommunen paa ekstraordinær Maade støtter disse Salg. Den eneste Maade, hvorpaa Kommunen kan have Haab om at faa Private til at købe Grunde er, hvis den resolut ved Hjælp af de laante Statsmidler overtager den af Bankerne tidligere udførte Virksomhed

frister ikke Folk til at erhverve nye Ejendomme, og lykkes det ikke at faa solgt Grundene inden April Flyttedag, har Kommunen kun at vælge imellem at lade Grundene henligge ubebyggede med stort aarligt Rentetab eller selv at bebygge dem. Da Hovedøjemedet saavel med selve Loven som med Optagelsen af Statslaanet og Købet af Ejendommene er at afhjælpe Arbejdsløsheden, vil Konsekvensen efter Mindretallets Mening uvægerligt blive, at Kommunen maa vælge det sidste og blive nødsaget til selv for

Laant af A/S. Chr. IXs Gade Kvarteret.

Paa dette Billede ses Møntergade paa Strækningen: Gothersgade—Gl. Mønt. De ældre Ejendomme, som den tilhøjre nyopbyggede søndre Husrække erstatter, nedreves 1907 som en Del af den Carré, der ses som Tomt paa Side 116 (Gl. Mønt, Møntergade, Gothersgade og Store Regnegade). Husrækken tilvenstre (den nordlige) nedreves i 1909—10 af Kommunen, men er endnu ikke genopbygget (se Side 117). I Baggrunden ses Ejendommen paa Hjørnet af Gothersgade og Kronprinsessegade.

med Forstrækning af Byggelaan. Kommunen løber vel derved en Risiko, men en Risiko, der dog ikke er større end den kan forsvares under ekstraordinære Forhold. En saadan Ordning stemmer ogsaa godt med Statslaanets midlertidige Karakter. Mindretallet kan selvfølgelig ikke bestride, at Kommunen, naar den tilbyder, at forstrække Køberne med Byggelaan, hvad ikke hidtil har været prøvet, kan afhænde nogle af Grundene, muligvis dem alle, inden April Flyttedag, men sikkert er det saare langt fra, thi det store Antal ledige Lejligheder og den faldende Husleje

egen Regning at bebygge Grundene, men et saadant Spekulationsbyggeri ligger efter Mindretallets Mening ganske udenfor Kommunens Omraade og kan paafore Kommunen saa stor en Risiko og saa store Tab, at det aldeles ikke kan overses, og kan yderligere for lange Tider binde en betydelig Kapital. Kommunen arbejder nødvendigvis tungere end en Privatmand og arbejder tillige dyrere, og den mangler desuden ethvert Kendskab til den vanskelige Forretning, som Spekulationsbyggeriet er.

Kommunen kommer her ind paa et meget farligt Skraaplan, og

Mindretallet kan ikke tilraade at købe Ejendommene, inden man har Vished for at kunne afhænde Grundene, men Mindretallet mener paa den anden Side ikke, at Kommunen paa nærværende Tidspunkt bør opgive Tanken om at benytte Loven af 27. Maj d. A. og ombygge en Del af de usunde Kvarterer. Det er, som alt nævnt, ikke tidligere forsøgt at tilbyde Køberne Byggelaan, og da der endnu er ½ Aar til, at Loven udløber, bør man bemyndige Borgmesteren for 2. Afdeling til at forhandle paa et saadant Grundlag. Det er Mindretallets Overbevisning, at der baade lettere opnaas Salg og tillige højere Priser, naar Kommunen ikke er bunden til Grundene, end naar dette er Tilfældet, da Fristelsen for Køberen til at forsøge paa at trykke Kommunen i Prisen i saa Fald er størst. Lykkes det at faa afhændet Grundene, vil Arbejdet kun blive forsinket ½ Aar og endda kun et Sommerhalvaar, en Forsinkelse, som vel er beklagelig, men dog ikke nogen Ulykke, thi Arbejdsløsheden om Sommeren kan ikke være saa trykkende som almindeligt bliver paastaaet, det viser Arbejdernes egen Optræden ved forskellige Lejligheder i indeværende Sommer bedst.

Skulde det ikke lykkes i det kommende Halvaar at faa afhændet Grundene, ja, saa bør Kommunen, hvor beklageligt det end er, foreløbig lade Ombygningen hvile; hellere det end styrte sig ud i et Spekulationsbyggeri, hvis Følger ikke lader sig tilnærmelsesvis beregne. Der findes vel i saa Fald andre Opgaver for Kommunen at tage op, hvorved der kan bødes paa Mangelen af Arbejde. Endelig maa det anses for rimeligt, at Loven af 27. Maj d. A. kan faas forlænget, naar Regeringen ser, at der fra Kommunens Side er gjort et virkeligt alvorligt Forsøg paa at benytte Loven, men at det kun er de ganske eksceptionelle Pengeforhold, der har hindret det, saa Ombygningen ikke behøver at opgives.

Laant af A/S. Chr. IXs Gade Kvarteret.

Her ses den under Billedet ligeoverfor nævnte Carrés nyopførte Facade mod Gl. Mønt paa Strækningen: Møntergade—Chr. IXs Gade; Ejendommen paa Hjørnet tilvenstre er den samme som paa Billedet ligeoverfor, og Ejendommen paa Hjørnet af Chr. IXs Gade i Baggrunden er den samme Ejendom, som ses paa nederste Billede Side 122, og paa Side 126.

Mindretallet indstiller derfor:

at Kommunen for Tiden ikke indgaar til Finansministeriet med Andragende om Statslaan og ikke for Tiden erhverver de ommeldte Ejendomme mellem Møntergade, Vognmagergade, Landemærket og Gothersgade, og

at Magistraten bemyndiges til at forhandle om eventuelle Salg af Grunde i den ommeldte Karré paa Betingelse af, at Kommunen mod betryggende Sikkerhed forstrækker Køberne med Byggelaan.

Mindretallets første og andet Indstillingspunkt forkastedes. Flertallets Indstillinger Nr. 1 og 2 vedtoges med 23 Stemmer mod 8.

Allerede Dagen efter Indstillingens Vedtagelse tilskrev Magistraten Finansministeriet saaledes:

„Under 5. ds. har Kommunalbestyrelsen bemyndiget Magistraten til at indgaa til det ærede Ministerium med Andragende om i Henhold til Lov af 27. Maj 1908 (Nr. 160) at erholde et Laan af Statskassen paa 4 Millioner Kroner.

Denne Bemyndigelse er givet Magistraten i Henhold til den i Aftryk vedlagte Betænkning fra Fællesudvalget angaaende Ombygning af usunde eller uheldig bebyggede Kvarterer og Tilvejebringelse af forbedrede Færdselslinier i København. Som det af denne Betænkning vil ses, er det Kommunalbestyrelsens Hensigt at benytte de Penge, som efter den ovennævnte Lov stilles til Raadighed, til Nedrivning og Ombygning af Bebyggelsen paa det Areal, der omgives af Gaderne Møntergade og Vognmagergade, Landemærket og Gothersgade. Arealet omfatter Gaderne Store og Lille Brøndstræde, jfr. den vedlagte Plan. Det her nævnte Terræn maa anses for en af de mest „overbebyggede og usunde Bydele" af København.

I Henhold til det anførte tillader Magistraten sig at andrage om, at der i Henhold til den anførte Lov af 27. Maj 1908 og paa de deri nævnte Betingelser af Staten udlaanes til Københavns Kommune et Beløb af 4 Millioner Kroner.

Sluttelig skal man tillade sig at bemærke, at det ene af Formaalene i denne Sag, nemlig Afhjælpning af Arbejdsløsheden, gør det særdeles ønskeligt at fremme Sagen saaledes, at Kommunen kan have de foran omhandlede Ejendomme til Disposition til April Flyttedag 1909. Skal dette ske, maa man kunne give de vedkommende Ejere Meddelelse om Ekspropriationen paa et saadant Tidspunkt, at Lejemaalenes Opsigelse kan finde Sted inden Oktober Flyttedag d. A.: inden den 20. ds. Man tillader sig derfor at anmode om, at Ministeriet vil træffe sin Afgørelse i Sagen snarest muligt."

Under 9. Oktober tilstillede Finansministeriet Magistraten følgende Svarskrivelse:

„I Anledning af, at Københavns Magistrat i Skrivelse af 6. d. M. efter Kommunalbestyrelsens Bemyndigelse har andraget om, at der i Henhold til Lov Nr. 160 af 27. Maj d. A. paa de i Loven nævnte Betingelser maa ydes Københavns Kommune et Laan af 4 Millioner Kroner til Nedrivning og Ombygning af Bebyggelsen paa det Areal, der omgives af Gaderne Møntergade, Vognmagergade, Landemærket og Gothersgade, skal man herved meddele, at da det samlede Beløb, hvorover der i Henhold til nævnte Lov kan raades, ikke maa overstige 4 Millioner Kroner, samt da bemeldte

Lov angaar foruden Københavns ogsaa Købstæderne, ser Finansministeriet sig ikke i Stand til at imødekomme Andragendet i dets fulde Omfang, hvorimod man tilsiger Københavns Kommune, til Anvendelse i det nævnte Øjemed, et Laan ikke større end Købe- eller Ekspropriationssummerne for de erhvervede Ejendomme og ikke over $2^1/_2$ Million Kroner.

Finansministeriet tager Forbehold om, at Laanet udbetales i Rater efter Finansministerens nærmere Bestemmelse, og at der, forinden Laanet ydes, træffes Aftale om, inden hvilken Tid Omreguleringen skal være paabegyndt og tilendebragt."

Magistraten tilskrev derefter under 13. Oktober s. A. Finansministeriet følgende:

„Efter Modtagelsen af det ærede Ministeriums Skrivelse af 9. ds. skal man tillade sig at gøre følgende Bemærkninger:

Medens Magistraten havde ønsket at faa til Raadighed hele det i Loven af 27. Maj d. A. ommeldte Beløb af 4 Millioner Kr., har Ministeriet begrænset Beløbet til „Købe- eller Ekspropriationssummerne for de erhvervede Ejendomme, og ikke over $2^1/_2$ Millioner Kroner". Magistraten kan naturligvis ikke bestride Ministeriets Ret til at begrænse Beløbets Størrelse, om end man havde næret en formentlig berettiget Forventning om, at hele Lovens Beløb vilde blive overladt Københavns Kommune, hvilken Forventning støttede sig paa selve Lovens Tilblivelses-Historie og navnlig derpaa, at det er et af Lovens Formaal at bidrage til Afhjælpning af Arbejdsløsheden, der aldeles overvejende findes her i København. Magistraten maa derfor udtale det Haab, at den skete Begrænsning er af foreløbig Karakter, og at der henimod indeværende Finansaars Slutning vil kunne optages Forhandling om Resten af det i Loven omhandlede Beløb, forsaavidt dette ikke til den Tid maatte være tilsagt Købstæderne.

Imidlertid er der jo i Ministeriets Skrivelse ogsaa en Indskrænkning med Hensyn til Anvendelsen af Beløbet, idet Kommunen kun faar til Raadighed, hvad det koster at erhverve de paagældende Ejendomme. Bortset fra, at der formentlig ikke i Lovens Indhold kan findes sikker Hjemmel for en saadan Indskrænkning, skal Magistraten gøre opmærksom paa følgende:

Laant af A/S. Chr. IXs Gade Kvarteret.

Paa dette Billede af Chr. IXs Gade, som korresponderer med Billederne Side 122 og 123, ses den i Modsætning til Stilen, der i Reglen nutildags anvendes ved Nybygninger, ret stilfulde Bygning paa det nordlige Hjørne af Chr. IXs Gade og Gl. Mønt; den modsatte Husrække er paa dette Tidspunkt endnu ikke opført. Tilhøjre i Baggrunden ses Kongens Have. Tilvenstre ses Gl. Mønt paa Strækningen til Møntergade, hvis nordlige, dengang endnu ikke nedrevne, Husrække ses i Baggrunden. Den smalle Gade, man ligeledes ser i Baggrunden, er Vognmagergade, hvis Bredde sammenlignet med den udvidede Gl. Mønt illustrerer Løsningen af den Opgave, man havde sat sig, da man bestemte sig til Nedrivningen af Kvartererne, nemlig at skaffe Lys og Luft.

Laant af A/S. Chr. IXs Gade Kvarteret.

Dette Billede (set fra Gothersgade) viser den under Billedet Side 124 omtalte Carrés Facader mod Chr. IXs Gade (tilvenstre) og Møntergade (tilhøjre). Gennemskæringen af Husrækkerne imellem Grønnegade og Store Regnegade førtes videre gennem Lille Regnegade ud til den ny Chr IXs Gade, hvorved oprettedes ny Forbindelse imellem Gothersgade og Østergade via Ny Østergade.

Nikolai Taarn under Opførelse.

For at Kommunen ikke skal lide altfor urimeligt stort Tab ved Gennemførelsen af dette Forehavende, der som bekendt ønskes gennemført netop nu for at bidrage til at afhjælpe Arbejdsløshedens Ulykke, vil det være nødvendigt, at der bygges i en nogenlunde nær Fremtid paa de paagældende Grunde. Hvis denne Ombygning skal udføres af private, hvad der i flere Henseender er det ønskeligste, maa man erindre, at der for Tiden møder den byggende ualmindelige Vanskeligheder, navnlig med Hensyn til at opnaa Byggelaan paa antagelige Vilkaar og tilsikre sig brugelige Prioritetslaan. Den ene eller anden af disse Vanskeligheder vil Kommunen kunne lette meget betydeligt for den byggende, vel at mærke, hvis Staten ikke binder den, saaledes som gjort i Ministeriets ovenomtalte Skrivelse i Anvendelsen af det Beløb, der overlades Kommunen.

Hvis denne Indskrænkning fastholdes, vil det være i højeste Grad usikkert, om den paatænkte Bebyggelse af private kan finde Sted i en nærmere Fremtid, det vil sige, at der i saa Fald er stor Sandsynlighed for, at Loven af 27. Maj 1908, der, om den anvendtes, kunde stifte saa megen Gavn, vil forblive et dødt Bogstav.

Endnu skal man tilføje, at Magistraten — for saa vidt

Fot. „Før og Nu" v. Elfelt (1918). **Ejendommen Gammel Mønt 19. Opført Aar 1779.**

Fot. Raadhusforvalteren.

Tvergaden er St. Regnegade, Gaden i Forgrunden er Lille Regnegade. De Huse, man ser i St. Regnegade blev nedrevet i Forbindelse med Husrækken bag ved disse i Grønnegade for, som omtalt under øverste Billede Side 127, at føre Forlængelsen af Ny Østergade igennem til den nye Christian d. IXs Gade. — Paa Billedet forneden staar man i St. Regnegade og ser gennem Lille Regnegade de Bygninger paa tværs af denne „lukkede" Gade, der i Forbindelse med Husrækken tilvenstre nedreves i 1908 for at fortsætte Forlængelsen af Ny Østergade til Chr. IXs Gade.

Fot. Raadhusforvalteren.

Fot. „Før og Nu“ (1918).

Disse to Billeder viser de samme Partier som Billederne ligeoverfor paa Side 128 efter Gennembrydningen, og efterat Gaderne er blevne regulerede. Paa begge Billeder staar man midt paa Kørebanen i Store Regnegade og ser, paa det øverste mod den gamle Del af Ny Østergade, paa det nederste mod Chr. IXs Gade.

Fot. „Før og Nu“ (1918).

Fot. Raadhusforvalteren.

I Lille Regnegade Nr. 7 laa Danselokalet „Aftenstjærnen", populært kaldet „Stjærnen", som forsvandt ved Nedrivningen af den venstre Side af Gaden. Billedet gengiver Endevæggen i Danselokalet under Nedrivningen i 1908.

Ministeriet skulde have Betænkeligheder i saa Henseende — er rede til at forpligte Kommunen til kun at udlaane af de Penge, der herefter maatte stilles til dens Raadighed, til den i Loven nævnte Rente af 4 pCt. p. a.

Under disse Omstændigheder tillader Magistraten sig meget indtrængende at anmode Ministeriet om at ville ændre sin Resolution derhen, at Ministeriet nu giver Kommunen Tilsagn i Henhold til den nævnte Lov om et Beløb af $2^1/_2$ Million Kroner, uden Hensyn til hvad Erhvervelsen af Ejendommene koster. Magistraten vil da straks, i Forventning om at Resten af de 4 Millioner Kr. senere paa Finansaaret eventuelt kan stilles til Kommunens Raadighed for at muliggøre den hele Plans Gennemførelse, iværksætte Ekspropriation af de Ejendomme, der ligger mellem Møntergade, Vognmagergade, Store Brøndstræde og Gothersgade.

Under Hensyn til, at Oktober Flyttedag er rykket meget nær, tør man udbede sig Ministeriets Svar saa hurtigt som muligt."

Allerede den 14. Oktober s. A forelaa følgende Svarskrivelse:

„Efter at have modtaget Magistratens Skrivelse af 13. d. M. skal man herved meddele, at Finansministeriet gaar ind paa at ændre det i Skrivelse herfra af 9. d. M. givne Tilsagn om et Laan af Statskassen paa $2^1/_2$ Million Kr. i Henhold til Lov Nr. 160 af 27. Maj d. A. derhen, at det ikke stilles som en Betingelse for Laanet, at det ikke er større end Købe-Ekspropriationssummerne for de erhvervede Ejendomme, medens det paa den anden Side betinges, at der for saa vidt en Del af Laanet anvendes til videre Udlaan, ikke af saadanne Laan kræves højere Rente end den, Kommunen giver Statskassen.

Man er derhos rede til henimod Slutningen af indeværende Finansaar at optage Forhandling med Kommunen om Udlaan af Resten af det i Loven omhandlede Beløb, for saa vidt denne ikke til den Tid maatte være tilsagt Købstæderne."

Ejendommen St. Regnegade Nr. 6, Hj. af Didrik Badskærsgang, som desværre maatte forsvinde sammen med de øvrige gamle Huse.

Det næste Skridt var Erhvervelsen og Nedbrydningen af de gamle Ejendomme. Begyndelsen blev gjort med Karréen mellem Møntergade, Vognmagergade, Store Brøndstræde og Gothersgade. De i denne Karré liggende Ejendomme blev efter forudgaaende Taksation eksproprierede pr. April Flyttedag 1909, hvorefter Nedbrydningen umiddelbart derefter paabegyndtes. Denne Karré udgjorde ca. 14,945 □ Alen.

Af de to tilbageblevne Karréer mellem Store Brøndstræde og Landemærket med tilsammen et Areal af 11,406 □ Alen blev noget over Halvdelen eksproprieret pr. Oktober Flyttedag 1909 og Resten pr. April Flyttedag 1910. Nedbrydningen foretoges umiddelbart herefter, saaledes, at hele Kvarterets Nedbrydning var tilendebragt i Løbet af Sommeren 1910.

Det samlede Erstatningsbeløb med Tillæg af Omkostningerne ved Taksationen udgjorde 2,618,399 Kr. Naar herfra trækkes det Beløb, 33,110 Kr., som Kommunen fik i Betaling for de nedrevne Bygninger, stod dette Areal altsaa Kommunen i 2,585,289 Kr. eller ca. 98 Kr. pr. □ Al.

Det indvundne Areal, Karréerne + de af Store og Lille Brøndstræde indtagne 2650 □ Alen, blev, efter at det nødvendige Areal til Udvidelsen af Møntergade, Vognmagergade og Landemærket var afgivet, ved 2 nye Gader, Lønporten og Sjæleboderne, delt i tre Karréer, af hvilke de to, den nærmest Møntergade paa ca. 7166 □ Alen og den nærmest Landemærket paa ca. 5370 □ Alen, blev bestemt til privat Bebyggelse, hvorimod den midterste og største paa ca. 8887 □ Alen blev forbeholdt Kommunen til Opførelse af en Administrationsbygning for Belysningsvæsenet. Efter dette vil der til Bebyggelse være 21,423 □ Alen mod tidligere 26,351 □ Alen.

Efter en den 1. Septbr. 1909 afholdt offentlig Konkurrence mellem danske Arkitekter om Udførelse af et skitseret Projekt til ovenanførte Administrationsbygning, og efter at der den 22. Novbr. s. A. bevilgedes et Beløb af 10,000 Kroner til Tilvejebringelse af de endelige Planer, fik Magistraten i Borgerrepræsentationens Møde den 21. Marts 1910, hvor der forelagdes et af Arkitekterne C. B. Hagen og Rolf Schroeder (der ved Skitsekonkurrencen fik

Raadhusbibliotheket.

Man ser her Didrik Badskærsgang imod St. Regnegade; det var en berygtet Gade, som dog havde en finere Oprindelse. Ved Reguleringen af Gl. Mønts østre Husrække imellem Grønnegade og Regnegade forsvandt Didrik Badskærsgang, som opslugtes af den store Carré, der opførtes med Facade mod Grønnegade, Gammelmønt og St. Regnegade (se Billedet Side 136) af Ingeniør Hein, og var først bestemt til Posthus, senere til Telegrafstation, men endte med at blive et almindeligt Forretningshus med Auktionslokale i Stuen.

tildelt henholdsvis 1ste og 3die Præmie) udarbejdet Projekt, Bemyndigelse til at paabegynde Udgravnings- og Funderingsarbejderne. Bygningen, hvortil blev givet en Bevilling af 1,149,810 Kr., fuldførtes saaledes, at Indflytning kunde ske i Foraaret 1913. For enkelte Lokalers Vedkommende dog allerede i Efteraaret 1912.

Sjæleboderne og Lønporten blev anlagte og asfalterede, og Møntergade udvidet og asfalteret i 1912. Udvidelse og Asfaltering af Vognmagergade blev paabegyndt i 1912 og af Landemærket i 1913. Begge Gader fuldførtes i 1914.

Kort forinden Brøndstrædekvarterets Ombygning gennemgik dets Nabokvarter mod Syd en lige saa gennemgribende Forandring, idet Kommunen i Efteraaret 1906 overdrog et Konsortium ca. 16,200 □ Alen af den tætbebyggede Karré mellem Gothersgade, Møntergade, Gammelmønt og St. Regnegade.

Konsortiets Projekt gik ud paa, — efter Udvidelsen af de ældre Gader og Anlæg af en 26 Alen bred Diagonalgade i Forlængelse af Kristen Bernikowsgade og en Del af Gammelmønt til Hørups Port, — at opføre moderne Beboelses- og Forretningsejendomme i Stedet for de gamle faldefærdige og højst sundhedsfarlige Rønner. Kommunen eksproprierede pr. April Flyttedag 1907 ca. 23,000 □ Alen Grundareal med paastaaende Bygninger. Af dette Areal udlagdes omtrent 7000 □ Alen til Gadeudvidelser og til Anlæg af Diagonalgaden; denne havde i Efteraaret 1906 erholdt Navnet Christian den IX's Gade. Ombygningen af Chr. IX's Gade Kvarteret saavel som Brøndstrædekvarterets Forandring er som tidligere nævnt et Led i en langt videre rækkende Plan om Etablering af en praktisk Færdselsaare mellem Holmens Kanal og Nørrevold.

Efter Ombygningen og Gadeomlægningen reguleredes efterhaanden Trafikforholdene. Sporvejslinie 7 førtes gennem Chr. IX's Gade, ad den, gennem den tidligere Lille Regnegade, forlængede Ny Østergade, hvilket i Forbindelse med Kongens Haves Regulering, den ny Boulevardbane m. m. i Løbet af faa Aar har forvandlet store og forældede (men ejendommelige) Dele af København til dens nyeste og mondæneste Kvarterer, midt i Byen og dog ved brede og luftige Gader, samt nær ved Sporvogne og Jernbaner, Parker og Teatre.

I Foraaret 1907 paabegyndtes Nedbrydningen og Ombygningen af Kvarteret. I 1908 omdannedes Konsortiet til Aktieselskab med fuld indbetalt Aktiekapital og fik Navnet: Akts. Chr. IX's Gade Kvarteret.

Af de 3 paa Gadeplanen Side 144 viste Hovedparceller paabegyndtes Parcellen mellem Møntergade, Chr. IX's Gade og Gammelmønt i Sommeren 1907 og stod færdig i Oktober 1908, — Parcellen mellem Chr. IX's Gade, Ny Østergade og Store Regnegade paabegyndtes i Efteraaret 1908 og var færdig Oktober 1909. Af den tredie Parcel mellem Gothersgade, Chr. IX's Gade og Ny Østergade paabegyndtes Hjørnet af Gothersgade i Foraaret 1908 og var færdigt i April 1909, medens Resten stod færdig i Sommeren 1910, hvormed de Aktieselskabet tilhørende Ejendomme var fuldt bebyggede.

Ejendommene indeholder: 92 Beboelseslejligheder med fra 3 til 9 Værelser foruden Pigeværelse, Badeværelse m. m. Endvidere 9471 □ Al. Forretningslokaler i Mezzaninetagen og 8888 □ Al. Butikslokaler med tilhørende Kælderrum.

Paa faa Lejligheder nær er der overalt Centralvarme og Elevatorer, samt overalt varmt Vand.

Fot. Slotsforvalter Bering Liisberg.

Man ser her Sværtegade, som i 1750erne hed „Reinegade" (se Gjeddes Kort Side 108/109) og var Forlængelsen til Pilestræde af den nuværende Store Regnegade. I Nr. 7 (Matr. 201 i 1757), Huset tilvenstre, havde „Det norske Selskab" til Huse; dette Selskab havde Lokale paa 1ste Sal, hvor Madam Juul residerede, og hvor en Række Skønaander med Johan Herman Wessel i Spidsen lod deres Vid sprudle.

(Fortsat fra Side 97.)

Efter Borgerkrigens Afslutning 1536 fulgte en lang Fredsperiode, i hvilken Københavnerne var saa lykkelige ikke at se Røgen fra fjendtlige Lejrbaal. En ny, lysere Tid synes at have afløst Middelalderens Mørke, og med Renaissancen sprængtes mange hæmmende Baand. Naturen blev opdaget, og Folk strømmede fra de med Volde og Pallisader strængt aflukkede og usunde Byer ud i Omegnen, opdyrkede Haver og byggede Lysthuse. Saaledes gik det over alt i Europa, og saaledes gik det ogsaa her.

Medens der mod Nord og Vest lidt efter lidt opstod by-lignende og særlig af Smaakaarsfolk beboede Forstæder, blev Egnen uden for Østervold, det Terrain hvorpaa der var bleven kæmpet i 1523 og 1536 og paa hvilket senere Ny-København blev anlagt, fra Midten af 1500-Tallet benyttet til Anlæg af Haver med Lysthuse og Lystgaarde af Byens mere velhavende Borgere. Og dem var der mange af. Under Christian III's og Frederik II's fredelige Regeringer — Freden blev kun afbrudt af den i 1570 lykkelig afsluttede 7aarskrig, der førtes uden for Rigets Grænser — tiltog med den voksende Skibsfart Handel og Haandværk; mange fremmede, særlig mange Hollændere, kom til Byen, og for dem, som for de over for alt nyt stærkt interesserede Københavnere, blev Haver og Grønnegaarde en Nødvendighed. Det før omtalte Kort over Byen fra omtr. 1600 viser da ogsaa en Mængde saadanne Anlæg, der krydses af enkelte Veje, som endnu delvis kan paavises: Vejen fra Østerport til Helsingør, af hvilken Helsingørsgade endnu er en sidste Levning, og Vejene fra Østerport ud til St. Anne Bro, der endnu er til som de to Strandstræder, der løb og løber sammen paa den lille Plads Øst for Garnisons Kirke. I samme Retning som disse, men udgaaende omtrent fra det nuværende Hjørne af Store Kongensgade og Kongens Nytorv, førte „den brede Gade" med en Bøjning ud i det nuværende Bredgade, der trods alle Forsøg paa at paatvinge den det officielle Navn:

Norgesgade har bevaret sit gamle, vante Navn.

Længere ude mod Nord førte et Afløb fra Sortedamssø en Del af Vandet herfra ned Vest for nuværende Sølvgade og siden langs Fredericiagade og ud i en smal Vig af Sundet, umiddelbart inden for St, Anne Bro.

Hernede laa det foran ofte omtalte St. Anne Kapel, hvis Opførelsesaar er ukendt, men som hører Middelalderen til. Og tæt ved dette og ved selve Landgangsbroen, ud for hvilken de større Skibe, som laa for dybt til at gaa ind i Havnen, kastede Anker, landsatte deres Passagerer og udskibede deres Varer Pramme, som derefter førte Varerne ind til Toldboden og Vejerhuset, stod et Par Galger, der sjælden var tomme. Det var, baade efter samtidige skrevne Beretninger og efter Afbildninger, „Vippegalger" og lignede Vippetræerne paa de gammeldags Brønde paa Landet. I andre, faste, Galger blev Synderen ledet en Snes Trin op ad en Stige for at faa Løkken af den uhyggelige Strikke lagt om Halsen paa sig, hvorpaa Stigen hurtig blev revet bort under Fødderne paa ham, saa han ved sit Legems Vægt faldt ned i Strikken og fik Halshvirvlerne knækket. Men ved Vippegalgen laa Synderen paa Knæ paa Jorden med Strikken — der var gjort fast til Vippens yderste Ende — om Halsen. Naar Øjeblikket var inde, blev den nederste Ende af Vippen hurtig tynget ned, — den modsatte lange Ende foer til Vejrs og med den den arme Synder, der saaledes paa modsat Vis fik knækket sin Hals og blev hængende ved den — til han var død. Og det skete sikkert — med Bødlernes ved hyppige Hængninger erhvervede Færdighed — saa godt som altid med det samme.

Fot. Raadhusforvalteren.

Billedet viser Vognmagergade, omtrent ved Hjørnet af Store Regnegade; man ser i Baggrunden Gl. Møntes østlige Husrække, altsaa imellem Store Regnegade og Grønnegade, som henhørte til den Carré, som forsvandt i 1906 for at give Plads for den store Bygnings-Carré, som beskrives under Billedet Side 131, og som opførtes af Ingeniør Hein, hvoraf Billede findes Side 136.

Fot. Raadhusforvalteren.

Billedet viser en Del af Kristenbernikovstræde, — tilvenstre Antoniestræde og i Baggrunden tilhøjre ses det Hus, som laa paa Hjørnet af Grønnegade og Gl. Mønt og tilhørte den Carré, som Ingeniør Hein opførte, og som er beskreven dels foroven og dels Side 131 og 136. — Gaden i Midten i Baggrunden er altsaa Gl. Mønt. Det Hus, som ses paa Hjørnet af Antoniestræde, blev senere nedrevet og erstattet af Kvindelig Læseforenings Bygning (se Side 140).

Det synes i Reglen paa dette mod Søen vendende Sted, hvor Galgerne og deres tavse Beboere var synlige for Søfolkene langt ud i Sundet, at have været Sørøvere, der maatte lide Døden, altsaa Mænd, der havde forbrudt sig paa Kongens og Rigets Strømme og som saaledes hang her paa et særlig hertil egnet Sted, Ligesindede til Skræk og Advarsel og Byens Borgere, blandt andre dem, der boede tæt herved i deres Lystgaarde og Haver, til en behagelig og betryggende Vished for, at Øvrigheden i dette Land ikke bar Sværdet forgæves, men værnede alle gode Borgere mod Røvere og Misdædere.

Det er da ogsaa med sær Glæde, at Jon Olufsen, Bøsseskytte under Christian IV, som vi skylder saa mange morsomme Optegnelser om dagligt Liv i København fra 1616—1620, fortæller om, hvorledes „den berømte og mægtige Fribytter, Juan Mendoza, blev taget til Fange tillige med sine Kammerater og selvtredie blev vippet op i Galgen ved St. Anne Bro".

Den velbyrdige Jørgen Daa, der med Hæder havde taget Del i Kalmarkrigen som Admiral, blev efter Fredsslutningen flere Aar i Træk sendt op til Farvandene omkring Norges Nordkyst for at rense dem for Fribyttere. Da han kom derop i 1615 fik han at vide over alt, hvor han fik Forbindelse med Land, at Mendoza nylig havde været der, men var sejlet bort igen, uvist hvorhen. Og først da han kom ind til Øen Kildin i det nordlige Ishav ud for Kola-Kysten, blev han i Stand til at følge

Fot. Raadhusforvalteren.

Billedet viser et Interiør under den Nedbrydning af Ejendommene imellem Grønnegade og St. Regnegade som beskrives paa nederste Billede og paa Side 128.

hans Spor. Han var sejlet derfra tre Nætter i Forvejen, og af forskellige Ytringer havde Folk heroppe forstaaet, at han agtede sig ind i det hvide Hav for at opsnappe et rigt ladet hollandsk Skib, som Rygtet fortalte skulde være kommet Norden om Asien og nu gennem Vaigatsstrædet vilde søge hjem til Holland, — en noget usædvanlig Vej som Jon Olufsen fortæller, men som Christian IV troede paa og Nordenskiöld i vore Dage har benyttet.

Inde i det hvide Hav fik Jørgen Daa snart Fribytteren i Sigte under Sejl. Da de Danske havde god Bør, satte de alt hvad trække kunde, og slog Vand paa Sejlene og halede lidt efter lidt ind paa Røverskibet, der forsøgte at undløbe. Men til sidst kunde Jørgen Daa naa det med sine Kanoner og saa begyndte Skydningen baade fra det danske Skib og fra Mendozas; men Sørøverne skød ikke godt. Derimod satte Jørgen Daa adskillige af sine Kugler i Røverskibets Opstaaende, og Fribytterens Kaptajn lod Kuglerne trække ud og undersøgte dem for at danne sig et Skøn over,

Raadhusbibliotheket.

Billedet viser den Del af Husrækken i Grønnegade vis å vis Ny Østergade (1870erne), som nedreves i Aaret 1908 for at etablere den førømtalte Ny Østergades Forlængelse via St. Regnegade gennem Lille Regnegade til den projekterede Chr. IXs Gade, som er beskrevet under Billederne S. 128 og 129.

hvor store Kanoner de Danske havde, og han blev med sine Folk enig om, at det var ikke saa farligt. De kunde nok tage det op med Orlogsmanden. Men en kløgtig dansk Dreng, der gjorde Tjeneste om Bord hos Mendoza som Skibsdreng, sagde, at det skulde de ikke være saa sikre paa. Ti de Danske havde altid for Skik, hvad han havde set mange Gange, at bruge deres smaa Kanoner paa langt Hold og spare paa det svære Skyts til det kunde anvendes med størst Virkning. Denne Dreng, føjer Jon Olufsen forklarende til, ønskede nemlig alle Sørøverne ad Helvede til!

Mendoza fortsatte altsaa Flugten, men opdager pludselig, at der er kommet en dansk Orlogsmand til, og den sejler bedre end Admiralskibet. Det var et mindre Skib af Jørgen Daas Flaade, „Jupiter", ført af Enevold Stygge. Det løb forbi Sørøverne, for at afskære dem Vejen, og Mendoza forsøgte nu en List og lod kaste en Mængde kostbare Varer over Bord, Baller med Fløjl og Silke, for at friste sine Forfølgere til at spilde Tiden med at

bjærge dem, men det blev øjeblikkelig forbudt ved Signal fra Admiralskibet.

Saa havde Fribytteren ingen anden Udvej end at løbe sit Fartøj paa Land; men til Tegn paa, at han ikke vilde overgive sig, lod han Blodflaget vaje fra sit Flagspil agter ude. Og da Jørgen Daa sendte to Mand i en Baad over til ham med Parlamentærflag, hans Tjener Morten og en Bøsseskytte ved Navn Gottschalk, med en kortfattet skriftlig Opfordring til Overgivelse, beværtede Mendoza dem saa vel og saa længe med Øl og Mad, at Admiralen blev gal i Hovedet og lovede dem en ordentlig Omgang, naar de kom om Bord. Men ved nærmere Eftertanke maatte han sige sig selv, at de jo ikke kunde slippe bort, før Mendoza gav dem deres Frihed.

Da de endelig kom om Bord, blev der ogsaa andet at tage Vare. Der fulgte nemlig en Baad med, der bragte et Par af Fribytterens Folk om Bord til Jørgen Daa. De har næppe faaet saa fin en Modtagelse som hans egne Folk om Bord paa Fribytteren, ti de medbragte en Skrivelse fra Mendoza til Admiralen, hvori han kort og godt meddelte, at han ikke agtede at overgive sig, men „hovmodig" — som John Olufsen siger — udfordrede ham og hans Folk til en Tvekamp paa Land.

Uagtet man skulde synes, at Jørgen Daa med sine to Skibe, der kunde vælge hvilken Stilling, de vilde, over for den faststaaende Fribytter, kunde skyde denne sønder og sammen i en Haandevending, gik han dog, paavirket af gammeldags Forestillinger om en saadan Holmgangs Ridderlighed, ind paa Forslaget. Begge Parter gik i Land og stillede sig i Slagorden under Trommehvirvler og Trompetklang, og saa skulde Kampen begynde.

Men nu blev Mendoza ængstelig, og i Stedet for at give Signal til Angreb, raabte han med høj Røst til Admiralen og spurgte, om han stod i høj Gunst hos sin Herre, Kongen af Danmark. Dette mente Jørgen Daa nok at kunne sige Ja til. Endvidere spurgte Mendoza, om han, Admiralen, troede, at kunne skaffe ham selv, hans Kaptajn og hans Skipper Kongens Benaadning.

Ja, det kunde der ikke være noget i Vejen for, mente Jørgen Daa. Kongen af Danmark vilde aldrig lade en saadan Mand aflive, — det troede han trygt at kunne love.

„Mendoza troede dette fuldt og fast og gik saa frem for at forlade sine ulovlig erhervede Ejendomme og selvfemte overgive sig til den danske Admiral," nemlig han selv, hans Kaptajn, som hed Braa, hans Skipper Rubenzius, Styrmanden Jacob, „en from og retskaffen Mand, der ikke bifaldt deres Røverier, men som var kommen i deres Selskab uden at vide andet, end at det var ærlige Søfolk, han tog Hyre hos, og endelig den danske Kahytsdreng, som fik Pardon sammen med Styrmanden."

Med de øvrige blev der gjort kort Proces. Den udmærkede Fribytterhøvding havde kun tænkt paa sig selv og sine Officerer og ikke indbefattet sine Folk i Kapitulationen. „De Danske tog dem til Fange og henrettede dem paa den Maade, de selv ønskede, idet de blev halshuggede, saaledes som de forhen havde halshugget andre, og derefter to og to bundet til et Bøssekammer (d. e. en Jærnbeholder til Krudtladningen paa ældre Kanoner) og kastede i Havet". Og saa blev Fribyttergodset bragt om Bord paa de danske Skibe: 8 Kister fulde af Sølvmønt, saa tunge, at der, da de kom til København, maatte 4 Mand til at bære den mindste op paa Slottet. En niende Kiste var fuld af Guldmønt, den maatte der 10 Mand til at bære.

Saa blev der stukket Ild paa Sørøverskibet, og de danske Skibe lettede og gik under Sejl hjemefter. Men da de kom til København maatte Hr. Mendoza for sent angre sin indbildske Forfængelighed, der havde bragt ham til at overgive sig. Han blev som en slet og ret Fribytter tillige med sine to Stalbrødre dømt til at hænges. Men over Jørgen Daa havde han ikke noget at klage, og til Tegn paa sin Agtelse gav han ham sin tredobbelte Guldkæde.

Da de blev ført ud til Retterstedet, iført deres fineste Puds af Silketøj med Guldsnore og guldbroderede Sko, holdt de tre hinanden i Haanden og gik med blottede Hoveder, under Sang og Glæde. „Mendoza takkede Gud, at han her fik Lov at udstaa sin skyldige Straf, idet han haabede paa Guds Naade og sine Synders Forladelse og et evigt Liv, alene ved Jesum Kristum." Man havde lavet nye Vipper til dem.

Dette skete i Efteraaret 1615 til stor Adspredelse og Opmuntring for Københavnerne i Almindelighed og for Hus- og Have-

Fot. Raadhusforvalteren.

Billedet viser det samme Parti som paa det ligeoverfor staaende Billede efter at Nedbrydningen var paabegyndt i Aaret 1908.

ejerne herude i Særdeleshed, som i lang Tid derefter fra deres Haver kunde nyde Synet af Fribytterne i deres pragtfulde Dragter, som hang og dinglede under Vipperne, Der var Stof til Underholdning og Passiar for lange Tider!

De hang der endnu i 1616, da Jon Olufsen kom til Byen, „uskadte i deres Silkeklæder", som dog omsider tilfaldt Mestermanden.

Men ovre i England havde Jon, umiddelbart før sin Afrejse, i Gravesend hørt en rig Mand, som var Ankersmed og hed Ruben, spørge Kaptajnen paa det danske Skib, Jon skulde sejle til Danmark med, om han ikke kunde sige ham noget om hans Broder Mendoza, som var bleven taget til Fange oppe i det hvide Hav samme Sommer.

„Det kan jeg nok," sagde Kaptajnen, „han hænger i en Galge uden for Østerport i København." Hvorpaa Hr. Ruben skiftede Farve, hilste og gik i Land.

St. Anne Kapel, hvoraf der endnu efter Midten af 1600-Tallet var Ruiner at se i Nærheden af nuværende Frederiks Hospital, spaantækt Taarn og stod færdigt 1628. Lidet tænkte Kongen paa, at man kort Tid efter hans Død paa en haanende og spottende Maade skulde lade Vibeke Kruse, som han holdt af og som havde været trofast imod ham, udføre „i en slet Ligkiste (d. v. s. en Ligkiste uden nogen som helst Prydelse) paa en gammel Arbejdsvogn og begrave om Aftenen paa den ny Kirkegaard uden for Nørreport blandt de Grave, hvor de henrettede Forbrydere blev sat ned".

Det var dog ikke fra Rosenborg, dette forsmædelige Ligtog udgik. Der var Fru Vibeke bleven jaget fra umiddelbart efter Kongens Død af Corfitz Ulfeld. Selv døde hun kort efter inde i Byen, og det var atter Svigersønnen Corfitz Ulfeld, der sørgede for at faa hende i Jorden paa en saa vanærende Maade som muligt. Altsammen til en kunstlet Ære og Oprejsning for hans Svigermoder, den nederdrægtige Fru Kirsten Munk.

Da Svenskerne den 11. August 1658 rykkede frem mod København for at begynde Belejringen, blev Forstæderne stukket i Brand og Bygningerne saa vidt muligt revet ned, at ikke Fjenden i Ly af dem skulde kunne nærme sig Byen. Ogsaa „Kirken uden

Fot. „Før og Nu" (1918).
Billedet viser den af Ingeniør Hein opførte Carré med Facade mod Gammelmønt, Grønnegade (tilhøjre) og Store Regnegade, beskrevet under Billederne Side 131 og 133.

var ikke den eneste kirkelige Bygning umiddelbart uden for Københavns Vold. I den modsatte Del af det Terrain, vi omtaler. og tæt henimod Vejen, der fra Nørreport førte ud ad Esrom og Hillerød til, laa „Kirken uden for Nørre-Port".

Kirken, der har ligget i nuv. Nørre Farimagsgade, mellem Frederiksborggade og Gotersgade, hvor man har fundet dens Grundsten, blev paabegyndt 1565, nærmest som et Begravelseskapel paa den Kirkegaard, der var bleven indrettet herude under Pesten i 1546 for Fattiglig. Og den kom alle Dage til at bære Spor af Armod og Usselhed. Christian III kunde ikke lide at se, hvor forsømt denne Kirkegaard var, naar han paa sine Farter ud til sine Gaarde og Jagter i Nordsjælland kom forbi og saa „Faar og Øg og anden Urenhed paa forskrevne Kirkegaard, hvilket Hs. kongelig Majestæt var ikke vel tilfreds med".

Paa Kongens udtrykkelige Befaling, at Kirkegaarden, „som kristne Menneskers Lig skulde begraves i, burde holdes ved Magt og Hævd", d. v. s. skulde holdes i Orden, blev der rejst et Plankeværk omkring Kirkegaarden. Senere blev der plantet Træer omkring den og Kapellet blev bygget, som ovenfor omtalt, dog kun af Bindingsværk. I 1623 befalede Christian IV, at der skulde bygges et Kapel af Grundmur; det blev prydet med et lille for Nørreport", som den nu hed officielt, brændte ned, og det saa hurtigt, at man ikke fik Tid til at redde Klokkerne, — ja ikke engang Klokkeren, hvem „Ilden mødte i Døren", da han kom ned fra Taarnet.

Længere mod Øst, omtrent ved nuværende Stokhusgade, laa i Begyndelsen af Christian IV's Regering Teglgaarden, og i Nærheden af den, paa det Sted, omtrent hvor den gamle Kongsgaard i Serridslev havde staaet i Middelalderen, paa det nuværende Kunstmuseums Plads, stod Papegøjestangen, hvor Brødrene i det Danske Kompagni skød til Fuglen og uddannede sig som Skydebrødre. Senere blev Pladsen for deres Vaabenfærdighed forlagt andetsteds hen og tilsidst til Skydebanen paa Vesterbro.

Endelig fandt man ned ad Stranden og St. Anne Kapel til, i nuværende Store Kongensgade. mellem Fredericiagade og Hindegade, Kongens Svovlhus, der var opført af Frederik II, hvor det fra Island hjembragte Svovl blev renset og gjort tjenligt til Brug.

Under Fredsperioden efter Borgerkrigen i 1536 voksede Byen stærkt. Der blev mindre og mindre Plads til Bebyggelse inden for Voldene, og Befolkningen i Forstæderne uden for Nørre- og Vesterport tiltog stadig. Christian IV har forstaaet, at en Ud-

videlse af Byen i en nær Fremtid vilde blive en Nødvendighed. Men en saadan kunde ikke foretages, uden at man først og fremmest maatte være klar over Byens fremtidige Grænser. Ti disse kunde kun drages under Hensyn til de Fordringer, der maatte stilles fra befæstningskyndig Side for at skaffe Byen det sikreste og kraftigste Værn.

havn som et befæstet Værk foran Slottet og Indsejlingen til Havnen. Men Værfterne paa Holmen og selve Orlogsflaaden, der — naar Skibene ikke var under Kommando — laa aftaklet og fortøjet mellem Pælene fra Krabbelykke (omtrent nuværende Nyhavns Hoved) Nord efter, var ikke dækket af Kanonerne paa Christianshavns Vold.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).
Man ser her Grønnegade, Hj. af Gammelmønt, med Facaden mod Grønnegade af den paa Billedet ligeoverfor viste Bygning.

Efter sin Deltagelse i Trediveaarskrigen, og sandsynligvis med de under den indvundne Erfaringer i frisk Minde, har Christian IV ikke ment det forsvarligt at lade sin Hovedstad ligge længer hen med sin væsentlig fra Middelalderen stammende, ganske utilstrækkelige Befæstning.

Navnlig mod Søsiden var København nærmest at regne for en aaben By. Her havde han allerede før Krigen anlagt Christians-

Baade Havnen og Byen trængte til en Udvidelse, — der var for lidt Plads til Skibene og for trangt for Menneskerne. Havnens Udvidelse tog Kongen sig først af. Allerede 1622 lod han sænke et Par gamle Skibe; det ene paa Landgrunden, der lidt Nord for St. Anne Bro skød ud i Sundet, det andet lige over for, en hundrede Alen længere ude, paa den vestlige Arm af Rævshalen. Og paa hvert af Skibene byggede han et Blokhus. Det er de to

Punkter, der endnu afmærker Indløbet til Københavns udmærkede gamle Havn, Toldbodvagten og den lige overfor liggende Bommens Vagt.

Og for yderligere at værne Indløbet til Havnen paabegyndte han „Værket ved St. Anne". en Skanse eller Bastion mellem nuværende Toldbod og St. Anne Bro, og lagde en Vold med Grav foran, et „Retranchement", herfra og op til „Vartov" ved Trianglen. Et lignende Værk blev anlagt for den anden Ende af Søerne, fra St. Jørgenssø, eller rettere fra Ladegaarden ned til Kalvebodstrand.

Ferskvandssøerne var saaledes efter Kongens Plan indgaaet i Byens yderste Værn. Det indre afmærkede han i 1629 ved at grave en Grøft fra Nørreport for Enden af Nørregade i en Bue uden om Rosenborg og ned til Værket ved St. Anne, og der blev taget fat paa Opførelsen af en Vold fra Nørreport østefter. Men det var først i de sidste Aar af Christian IV's Regering, at man delvis begyndte at sløjfe den gamle Vold langs Gotersgade, og først i 1647 blev Østerport flyttet fra sin gamle Plads paa Kongens Nytorv ud i den ny Østervold, ud for Hjærtensfrydsgade, hvorfra den senere blev flyttet længere mod Øst, ned mod Kastellet.

Laant af Raadhusforvalteren.
Billedet gengiver det sydlige Hj. af Kristenbernikovstræde og Antoniestræde i 1860erne; Ejendommen ombyggedes i Slutningen af 1870erne og denne nye Ejendom ses paa Billedet Side 139.

Der er i Christian IV's Breve Udtryk, som viser. at han meget tidlig har tænkt sig at benytte Ferskvandssøerne, der ligger i en Bue omkring Byen fra Kalvebodstrand til Sundet, som det Værn for København, de af Naturen var. Der var kun en Indvending herimod nemlig den, at for en By med Københavns daværende Indbyggertal, var det en for stor Linie at forsvare. Men derpaa vilde Tiden snart raade Bod, om Byen blev ved at vokse, som den gjorde dengang. De gamle Volde kunde foreløbig forstærkes, men i øvrigt blive ved at gøre Gavn. Og i alt Fald gjaldt det at sikre sig Terrainet.

I 1606 erhverver Christian IV ved Køb alle de Haver og Landejendomme, der laa uden for Østervold, d. v. s. uden for nuvæ-

Fot. Raadhusforvalteren.
Billedet gengiver det nordlige Hjørne af Antoniestræde og Kristenbernikovstræde, som nedreves 1909 for at give Plads til „Kvindernes Bygning" (se Billedet S. 140). Tilhøjre ses Gl. Mønt, hvor man tydelig ser et Plankeværk om den Tomt, der fremkom ved Nedrivningen af den Carré, som Ingeniør Hein nyopførte og som er beskrevet Side 131, 133, 136 og 137.

rende Gotersgade, helt ud til Enden af Sortedamssø og mellem Øster-Farimagsgade og Stranden Nord for nuværende St. Anne Plads. Foreløbig agtede han kun at benytte en smal Bræmme af Jorden, nærmest Stadsgraven, til at give baade den og Østervold inden for den en højst nødvendig Forstærkelse. Hele den øvrige Del af Terrainet vilde han foreløbig tage i Brug som Avlsjord. Den Ladegaard, der dreves under Slottet og som leverede Mælk, Smør, Æg o. s. v. til Kongens Husholdning, laa helt ude ad nuværende Frederiksberg til. Det vilde være ganske anderledes praktisk at have Ladegaarden liggende umiddelbart uden for Byens Vold. Og her kunde han tillige anlægge sig en større Have, som han ogsaa trængte til, og opføre sig et Lysthus, som andre Fyrster og høje Herrer gjorde rundt omkring i Europa, — et Lysthus, hvortil han om Sommeren kunde søge ud fra den lumre, stinkende endnu, var foretaget med den oprindelige Hovedbygning, „Det blaa Hus", som Hovedpunkt. Havens eneste store Allee, den endnu bestaaende Kavalergang, førte i lige Linie op til Graven foran Huset, lodret paa dettes Facade og paa Havens Begrænsning bag det, den lange Fiskepark. Sydøst for Alleen, mellem denne og Køkkenhaven, laa „Bomhaverne", tre med Træer beplantede Kvarterer, af hvilke „Krumspringet" var det vestlige.

Den nuværende anden Allee, Damegangen, der fra Porten ved Landemærket fører hen til H. C. Andersens Monument, er først anlagt langt senere. Hvor den nu løber, var Grænsen for Køkkenhaven, som oprindelig indtog Havens sydlige Del og i sin længste Udstrækning naaede over paa den anden Side af nuværende Kronprinsessegade, til Adelgades Baghuse.

I Terrainet Nordvest for Hovedalleen laa Blomsterkvartererne

Raadhusbibliotheket.

Her ses Antoniestræde ligeledes fra Kristenbernikovstræde i 1880erne, i Baggrunden ses Pilestræde. Hele den venstre Husrække nedreves i 1897 for at give Plads til den af Overretssagfører Axel Volmer nyopførte Carré (Antoniestræde, Pilestræde, Østergade og Kristenbernikovstræde), som blev gennemskaaret af en ny Gade, Citygade. Tilvenstre og tilhøjre ses de to Ejendomme paa Hjørnerne af Kristenbernikovstræde, som beskrives Side 138.

By, være i det grønne, nyde Naturen, den friske Luft og Udsigten ud over Sundet — og dog være i sin Hovedstads umiddelbare Nærhed, om noget skulde komme paa.

Moden fordrede, at saadanne fyrstelige Lysthuse skulde være ganske smaa, — saa smaa, at al Hofholden og Ceremonivæsen af sig selv maatte falde bort. Her skulde en Konge have Lov til alene at være Menneske.

Nogle af de paa Terrainet staaende Bygninger, som var opført af de tidligere Ejere, blev taget i Brug som Avlsbygninger. Men en ny Hovedbygning blev opført 1606—08, den nuværende Herkules-Pavillon i Kongens Have, der endda blev en Del udvidet under Opførelsen. Dengang hed Bygningen „Det blaa Lysthus" efter Skifertagets Farve; det var paa to Stokværk med et Taarn paa Vestsiden, omgivet af Grave og med en Skanse eller Bastion paa hvert Hjørne.

Kongens Haves oprindelige Anlæg, der væsentlig er bevaret mellem denne og en med den parallel, men mindre Allee, der senere, da Rosenborg blev bygget, kom til at gaa langs Slotsgraven og førte op til et andet Lysthus, som maa formodes at være det saakaldte „Prinsens Hus". Paa den senere Parterrehaves, den nuværende Excercerplads' Grund, laa „Krydderihaven" eller den botaniske Have. Mellem „Det blaa Hus" og Staldene, der laa paa den nordlige Del af Driverihavens Grund, op mod de senere Gartnerboliger, maa sandsynligvis Ridebanen have haft sin Plads; Avlsbygningerne maa uden Tvivl ligeledes søges paa Driverihavens Grund, uden for den lange Fiskepark, der dannede Havens Grænse mod Nordøst. Herfra strakte Ladegaardens Jorder sig ud ad Stranden til. Først i 1630, efter at Ladegaarden i Haven var nedlagt, anlagde Christian IV Nyboder paa en Del af dens Jorder og gjorde dermed Begyndelsen til Bebyggelsen af Ny-København.

Mod Sydvest, ind mod Byen, dannede den gamle Stadsgrav

Havens Grænse, og mod Nordvest skilte et Plankeværk, der gik fra Rosenborg Port ud til Østervold og over omtrent til det nordlige Hjørne af Rosenborggade og Gotersgade, Haven fra „Den gamle Dyrehave".

Det er ikke usandsynligt, at Christian IV, inden Haven blev indplanket, fra sit første Lysthus herude har kunnet glæde sit Øje ved Synet af den gamle Dyrehaves Vildt, som hen imod Aften søgte ned til Stadsgraven for at drikke. Men at han omgiver Haven med et Plankeværk og saaledes afskærer Dyrehavens tidligere Bestand fra Terrainet, er betegnende. Det er ikke en Park, han har anlagt, det er en Have, en Have med sirlige Bede, med Blomsterkvarterer og kunstige Anlæg,

Det mærkeligste af disse Anlæg var som ovenfor berørt „Krumspringet" eller „Trøjborgen", Labyrinten, i hvis Midte „Det ottekantede Lysthus" laa. Hjørnerne af dens mangfoldige Gange var markeret af Træer; mellem disse bestod Anlægget af Vægge af Tømmerværk, der var beklædt med Slyngplanter og dannede som Gitterværk med løvrige, dækkende Slyngplanter et System af vildsomme Gange, som man maatte kende nøje for — uden at fare vild paa Vejen — at naa ind til Lysthuset i Midten. Tremmeværket blev sat op af 3 Tømmermænd i Sommeren 1610.

Ved Siden af Labyrinten har Springvandene sikkert udgjort den moderne Haves største Tiltrækning. At saadanne ikke kunde mangle i Kongens Have, var en Selvfølge. Der var næppe nogen, der havde fulgt Opstillingen og Indretningen af de nürnbergske Mestres Fontainer paa Kronborg og Frederiksberg med saa megen Forstaaelse og Glæde som Christian IV selv. At der først sent forekommer Betegnelser som Fontainer eller Springvand, maa ikke lede til den Opfattelse, at der ingen saadanne fandtes i Kongens Have. De skjuler sig blot under den beskedne Betegnelse Brønd eller Brøndværk. Christian IV skriver saaledes i sin Almanak for 1608 under 8. Oktober, at Klaus Billedsnider i Kolding har paataget sig at „skære en Brønd af Træ, hvilken som siden skal støbes af Kobber". Naar vi ser, at der i 1606 og 1607

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt (1918).
Dette Billede viser Kristenbernikovgade efter at den totale Omregulering og Nyopførelse var fuldført. Man ser tilvenstre Antoniegade, som Antoniestræde er omdøbt til, dernæst Kvindernes Bygning. I Baggrunden ses Chr. IXs Gade.

leveres Stenhuggerarbejde til en Brønd i Haven, og samtidig gøres Kandestøberarbejde til Brønden, kan der næppe være Tvivl om, at det har været et mere eller mindre kunstfærdigt Springvand, tilmed da der i Juli 1607 bliver lavet Blyrender til den nye „Watterkonst" i Kongens Have.

Det synes, som om Kongen ikke har været tilfreds med, hvad hans første Springvand kunde yde af Vandstraaler, og i 1615 lader han lægge en ny Vandledning ude fra Emdrup Sø ind i sin Have. Heller ikke dette viste sig at tilfredsstille Christian IV's Fordringer, som steg betydeligt, efter at „det store Lysthus i Haven", senere Rosenborg, var bleven paabegyndt. Ti da maatte Vandet op i betydelig større Højde end før.

Medens man i Udlandet paa mange Steder indrettede Menagerier i Lysthaverne, nøjedes Christian IV med en Volière eller et Fuglehus, der fra 1606 synes at have haft sin Plads i Hovedalleen. At der har været mere sarte, maaske endog exotiske Fugle iblandt Fuglehusets Beboere, tør mulig sluttes deraf, at der sattes en Kakkelovn op i Fuglehuset.

Raadhusbibliotheket. Man ser her Kristenbernikovstræde mod Østergade i 1880erne.

Fot. „Før og Nu" (1918). Det samme Parti som foroven efter at Gaden successive er udvidet og ombygget.

I samme Allé maa det vel antages, at de første Billedhuggerarbejder har været opstillet, saaledes som de i hvert Fald senere blev det. Det var Hofmaleren Dirk Moll, der leverede de første Skulpturarbejder, og han viser sig saaledes at have været Billedhugger tillige. I December 1613 blev der sluttet Kontrakt med ham om, at han af seks Læs Ler skulde poussere en Del Billeder, „som kommer at staa i Kgl. Majestæts Lysthave her uden for Byen".

Det har sagtens været mytologiske Figurer, som Dirk Moll har fremtryllet og senere malet over med hvidt, for at de bedre skulde modstaa det barske Vejrlig. Paa samme Maade pousserede senere den italienske Kunstner Pietro Crivelli eller Gravile — Peter Griffel, som Christian IV kalder ham — ni Statuer til Opstilling i Haven, som Kongens Kontrafejer Reinholt Thim „med sin egen Farve har anstrøget og formalit".

Medens disse Billedværker saaledes var lavet i det skrøbelige Ler, siges Haven alt tidligt at have haft et Kunstværk i „Alabast", nemlig en Statue af Kongen, der, ifølge den islandske Bisse-

skytte Jon Olufsens Beretning, 1616 stod midt i Haven. Spørgsmaalet er blot, om det ikke snarere — da den aldrig omtales siden og saaledes hurtig synes forsvunden — er en i Ler modelleret og hvidmalet Statue.

eller Graven foran „Det blaa Hus", med Vandet springende ud af sine Bryster, og anbragtes senere i det nuværende Springvand midt i Haven. Men dens Nøgenhed forargede den strenge Christian VI, saa han gav Ordre til at lade den hugge i Smaastykker

Raadhusbibliotheket.
Antoniestræde set mod Kristenbernikovstræde (1890erne). Husrækken tilhøjre nedreves som omtalt under Billedet Side 139 i Aaret 1897 og opførtes paany af Overretssagfører Axel Volmer.

Men Figurer af Metal har der ogsaa været i Haven. Og blandt disse en „Bathseba", en Kvinde, der var fremstillet som kommen op af Badet. Den stod oprindelig som Springvandsfigur i Dammen og satte en betroet Mand til at vaage over Ordrens punktlige Udførelse.

„Hesten og Løven", som endnu staar i Kongens Have, og som

Kristenbernikovstræde set fra Østergade mod Grønnegade, som skimtes i Baggrunden. Dette Stræde nedreves totalt og opbyggedes paany, som beskrevet foran, successive efter en Omregulering, som gav Strædet en betydelig større Bredde og det nye Navn Kristen Bernikovgade. Billedet forneden viser Gaden i 1917.

var støbt i København omkring 1620, blev oprindelig stillet op foran Slottet i Glückstad. Men paa Dronning Sophie Amalies Ønske blev den kort efter hendes Tronbestigelse ført til København og stillet op i Kongens Have.

Christian IV var næppe bleven færdig med det første Lysthus i sin Have, „Det blaa Hus", før han fandt det alt for smaat. I 1608 paabegyndte han — samtidig med, at han byggede andre smaa Lysthuse, hvoraf flere er nævnt foran — Opførelsen af „Det store Lysthus", som senere fik Navnet Rosenborg. Ogsaa dette blev ham for indskrænket, og faa Aar efter forlængede han Bygningen til omtrent den dobbelte Længde og satte endnu et Stokværk paa.

„Det store Lysthus", som først efter at være bleven fuldt færdigt, i 1623 fik Navnet Rosenborg, har i det væsentlige bevaret sit oprindelige Udseende. Dog er „Vægtergangen", et Galleri, en Udsigtspromenade, som Christian IV havde anbragt fra Gavl til Gavl oven paa Tagets Ryg, taget ned allerede under Christian V, og endvidere er under Frederik V de to ejendommelige, udvendige Sidetrapper paa Slottets Østfaçade bleven taget ned, ligesom Karnapperne paa Gavlene, der tidligere hvilede paa Konsoller over Stueetagens Vinduer, er bleven ført helt ned til Grunden.

I Modsætning til det gamle, middelalderlig skumle Københavns Slot, var Rosenborg i al Beskedenhed paa Christian IV's Tid en nymodens, hyggelig, lys og fremfor alt praktisk Bolig. Kongens og hans Gemalindes Værelser laa i Stueetagen; paa 1. Sal havde han (ved Siden af Børnenes Værelser) en stor Modtagelsessal, til hvilken man kom op ad de udvendige Trapper, og øverst, i 2det værk, laa Salen, Gildesalen, hvor han samledes med sine gode Mænd.

Rundt om „Det store Lysthus" var der gravet en Grav, saa

Huset kom til at ligge paa en lille Holm, der mod Nord stod i Forbindelse med Landet ved en Vindebro, der foran Porttaarnet førte over Graven, og mod Syd var forbundet med Haven ved den endnu eksisterende „Grønne Bro", der kun kunde benyttes af Gaaende.

Mange glade og lystige Dage har Christian IV tilbragt paa Rosenborg — ogsaa mange triste og bedrøvelige, naar Kirsten Munk eller Rigsraadet gjorde ham det for broget. Og i Dagbogsoptegnelser fra hine Dage træffer man ofte Optegnelser om, at de og de af Rigets gode Mænd har været til Gilde hos kongelig Majestæt i hans Have, eller at de og de Borgere har været inviteret derud og skudt med ham om en Okse — og naturligvis spist og drukket kongeligt ved Siden af Skydningen. — Naar der var Gesandter fra fremmede Monarker i Byen, modtog Christian IV dem gerne i Audiens paa Rosenborg. — I 1634 havde Kongen af Frankrig sendt en Gesandt, Greve Claude d'Avaux hertil i Anledning af den udvalgte Konges, Prins Christians Bryllup. Gesandtens Sekretær, Mr. Charles Ogier, har udgivet en Beretning om denne Rejse, og fortæller levende og fornøjeligt om sin Herres Besøg hos Christian IV en smuk Efteraarsdag paa Rosenborg og i Kongens Have.

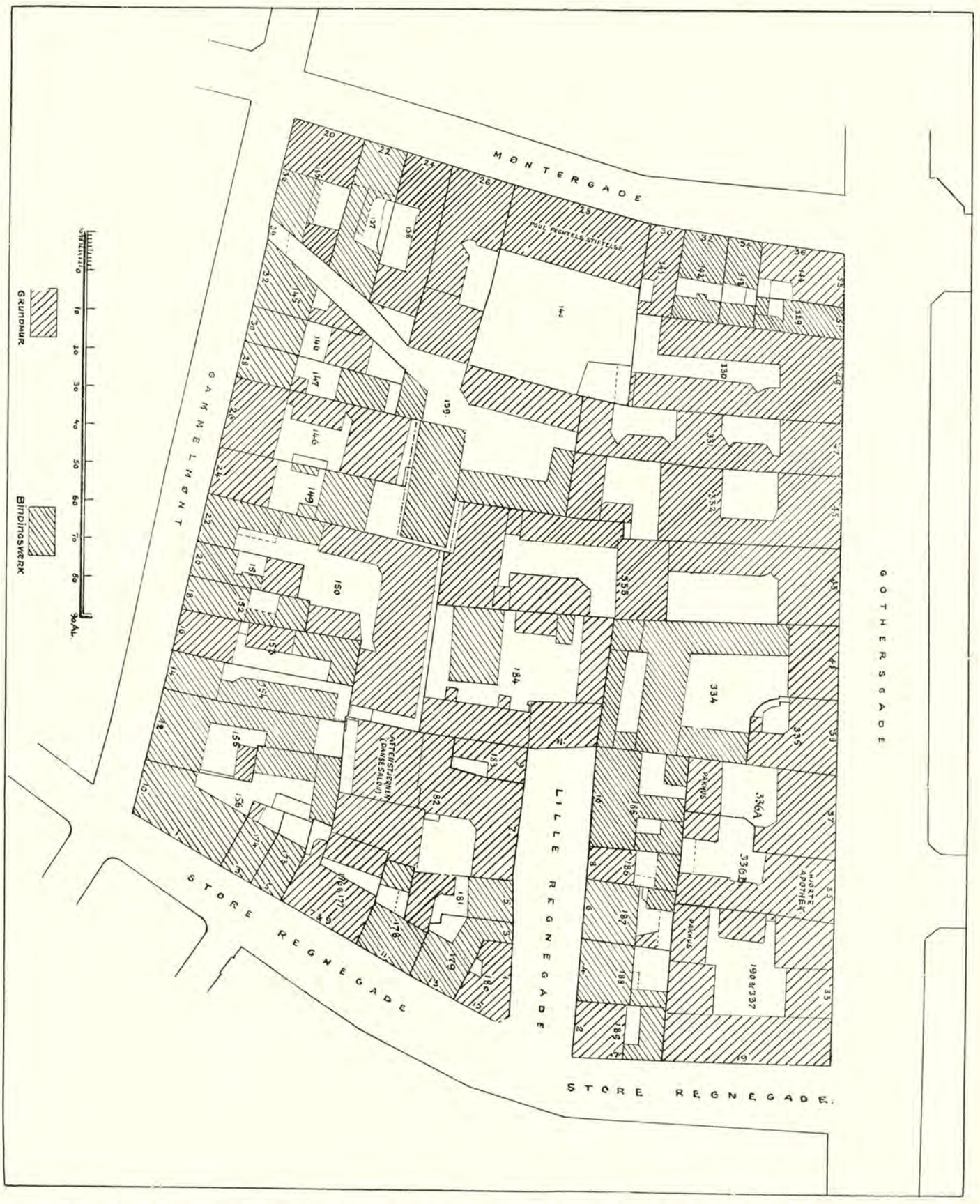

Plan over Kvarteret mellem Gothersgade, Montergade, Gammelmønt og Store Regnegade, forinden Nedbrydningen.

Af Corfitz Ulfeld og Johan Bille blev Gesandten den 1. September ført ud i Kongens Have, i hvilken Kongen har bygget et smukt Hus. Der er her en stor, hvælvet Sal og i samme en Mængde smukke Malerier, de fleste fortræffelig udført, som forestiller Menneskets Arbejder og Adspredelser i de forskellige Aldre. Der er ogsaa et Værelse med Marmorfliser, i hvilket findes Portrætter af Kongen og hans Slægt. En smuk Badstue haves ogsaa her, og alt er i det hele taget bekvemt og prægtigt indrettet.

Huset kom til at ligge paa en lille Holm, der mod Nord stod i Forbindelse med Landet ved en Vindebro, der foran Porttaarnet førte over Graven, og mod Syd var forbundet med Haven ved den endnu eksisterende „Grønne Bro", der kun kunde benyttes af Gaaende.

Mange glade og lystige Dage har Christian IV tilbragt paa

dem gerne i Audiens paa Rosenborg. — I 1634 havde Kongen af Frankrig sendt en Gesandt, Greve Claude d'Avaux hertil i Anledning af den udvalgte Konges, Prins Christians Bryllup. Gesandtens Sekretær Mr. Charles Ogier, har udgivet en Beretning om denne Rejse, og fortæller levende og fornøieligt om sin Herres Besøg hos Christian IV en sørk Efteraarsdag paa Rosenborg og i Kongens Have.

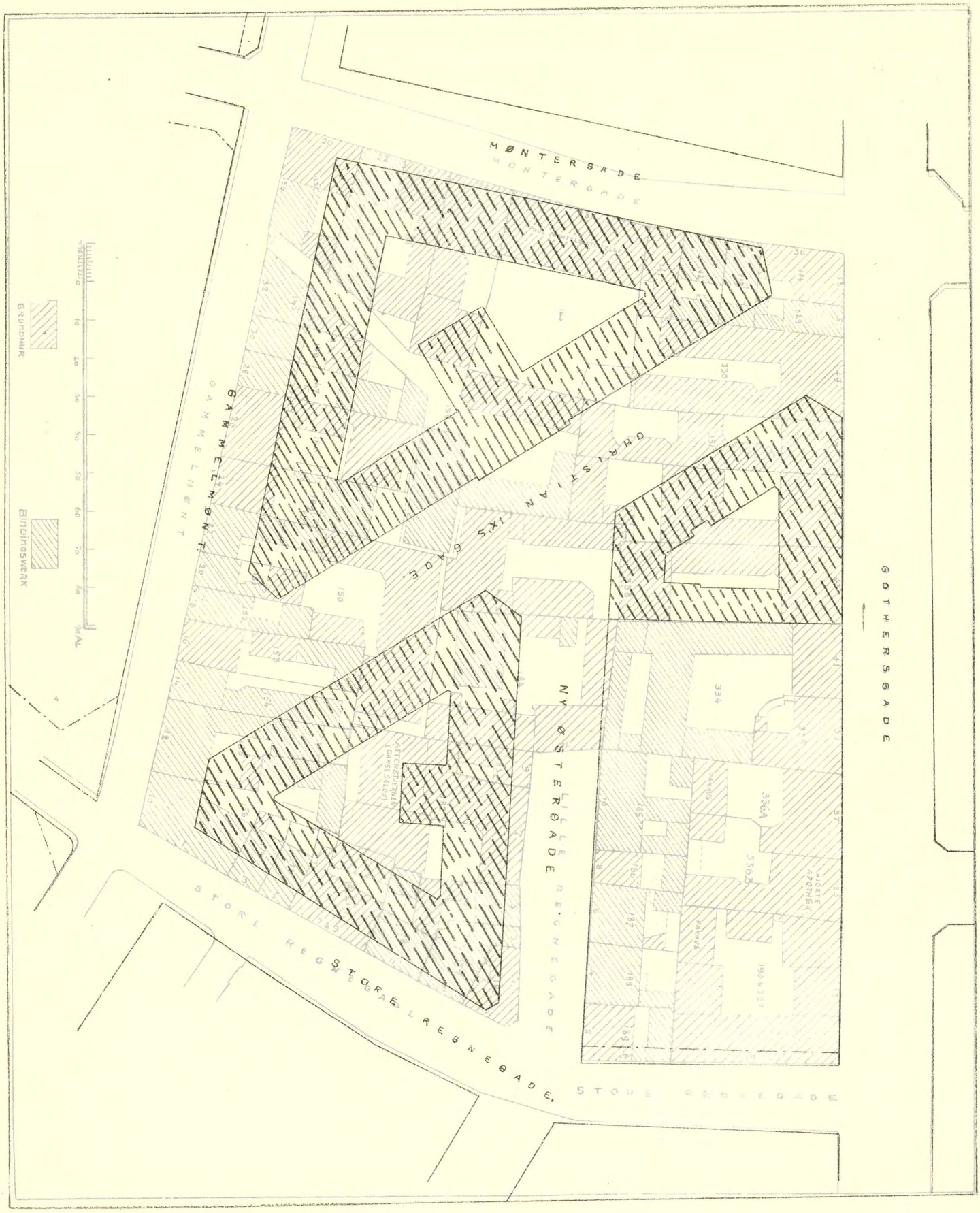

Plan over Kvarteret mellem Gothersgade, Store Regnegade, forinden Nedbrydningen.

Plan over Christian IXs Gade Kvarteret (1918).

Rosenborg — ogsaa mange triste og bedrøvelige, naar Kirsten Munk eller Rigsraadet gjorde ham det for broget. Og i Dagbogsoptegnelser fra hine Dage træffer man ofte Optegnelser om, at de og de af Rigets gode Mænd har været til Gilde hos kongelig Majestæt i hans Have, eller at de og de Borgere har været inviteret derud og skudt med ham om en Okse — og naturligvis

Af Corfitz Ulfeld og Johan Bille blev Gesandten den 1. September ført ud i Kongens Have, i hvilken Kongen har bygget et smukt Hus. Der er her en stor, hvælvet Sal og Gesamlet en Mængde smukke Malerier, de fleste fortræffelig udført, som forestiller Menneskets Arbejder og Adspredelser i de forskellige Aldre. Der er ogsaa et Værelse med Marmorliser, i hvilket findes Por-

Det allermærkeligste er, at Kongen fra sit Sovekammer ved Hjælp af Kæder og Tallier kan lade en Vindebro — som er ret langt borte — gaa op og ned.

Haven er omtrent lige saa stor som Tuillerie-Haven i Paris, men uden dennes lange og prægtige Alleer. Den danske Have synes mere at skulle tjene en fornuftig Husfader til Nytte og Bekvemmelighed, end til at vise kongelig d. v. s. overflødig Pragt.

Den 7. September lod Kongen vor Gesandt vide gennem Corfitz Ulfeld, at han efter Middagsmaaltidet vilde være at finde i Haven, saafremt Hr. Gesandten vilde forføje sig derud. Kl. 2 tog han altsaa ud til Haven med fire af sine Ledsagere og blev modtaget af Kongens Sønner Christian og Hans Ulrik. Kongen spadserede alene i Haven og gik Hr. Gesandten i Møde. Denne hilste ham med en dyb Bøjning, som Kongen besvarede. Kongen satte derpaa sin Hat paa Hovedet, og Hr. Gesandten ligesaa. Da Kongen saa, at vi (de fire Ledsagere) nærmede os, tog han Hatten af for os. Hr. Gesandten benyttede sig af det italienske Sprog og sagde, at dette var en lykkelig Dag, da han havde faaet sit

(Fortsættes Side 147.)

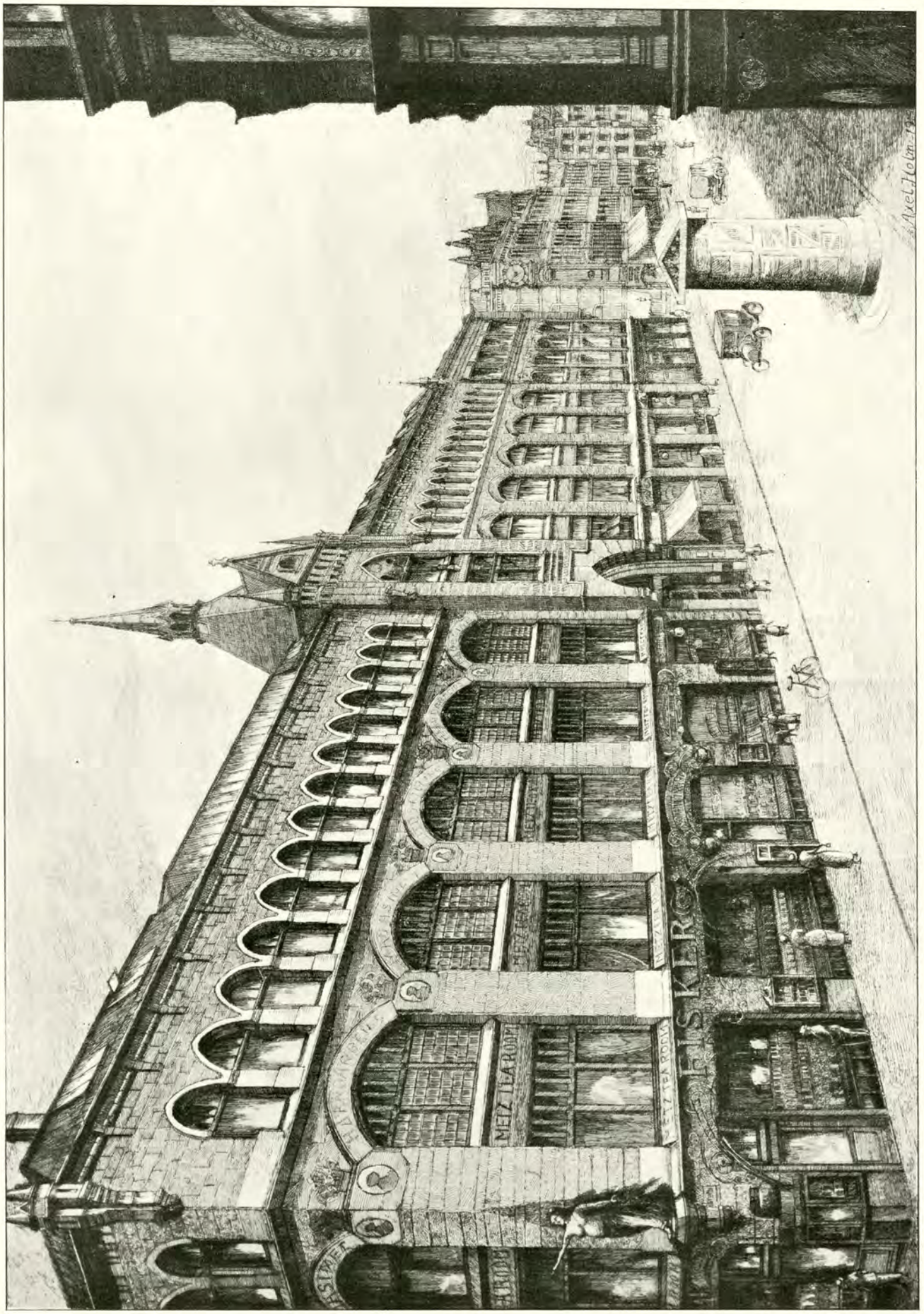

„Volmerhus“,
opført Aar 1900 af Overretssagfører Volmer og Fabrikant Fisker paa den Grund, som fremkom paa Hjørnet af Østergade og Kristenbernikovstræde ved Nedrivningen af Østergade Nr. 32 („Thalia“). — Samtidig udvidedes Strædet til en bred Gade: Kristenbernikovgade, som vi har afbildet paa Side 143.
Laant af Fabrikant J. Fisker.

Citykvarteret.

Det første Skridt til Realisationen af Planen om en bred og tidssvarende Færdselsaare mellem Holmens Kanal og Nørrevold, foretoges i 1896 af Fabrikant J. Fisker og Overretssagfører A. Volmer, som ved Køb af nedennævnte gamle Ejendomme i Kristenbernikovstræde, Antoniestræde og Pilestræde muliggjorde Begyndelsen til Planens Gennemførelse. Ved en resolut Optræden lykkedes det Konsortiet, uden at røbe Hensigten med Købet, hvilket selvfølgelig vilde have skruet Priserne mægtigt op, at erhverve følgende Ejendomme til vedføjede Priser:

Kristenbernikovstræde 1 og Østergade 32 (Thalia) 600,000 Kroner),
Kristenbernikovstræde 3 (22,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 5 (25,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 7 (70,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 9 (94,000 Kr.),
Pilestræde 18 (202,000 Kr.),
Pilestræde 20 (85,000 Kr.),
Pilestræde 22 (70,000 Kr.). Ialt ca. 2½ Million Kr.

D'Herrers Plan gik ud paa at nedrive det gamle Kristenbernikovstræde og derefter foretage en Udvidelse af Gaden til mindst 20 Alens Bredde og samtidig at anlægge en ny ligesaa bred Gade i Forlængelsen af Silkegade skærende Kristenbernikovstræde og fortsat til Ny Østergade overfor Hovedvagtsgade, hvorved vilde fremkomme en bred og flot Passage mellem Kongens Nytorv og Købmagergade. En Del af denne Plan strandede dog, idet det ikke lykkedes at erhverve den sidste af de nødvendige Ejendomme, nemlig Grosserer Morescos.

De første af de erhvervede Ejendomme, som maatte lade Livet, var Pilestræde Nr. 14, 16, 18, paa hvis Grund i 1897—98 opførtes en af Arkitekt Rogert Møller tegnet stor Ejendom „Cityhus" med Façader mod Pilestræde og den projekterede „Hovedvagtsgades Forlængelse" (nuv. Citygade), hvortil en Del af Grunden

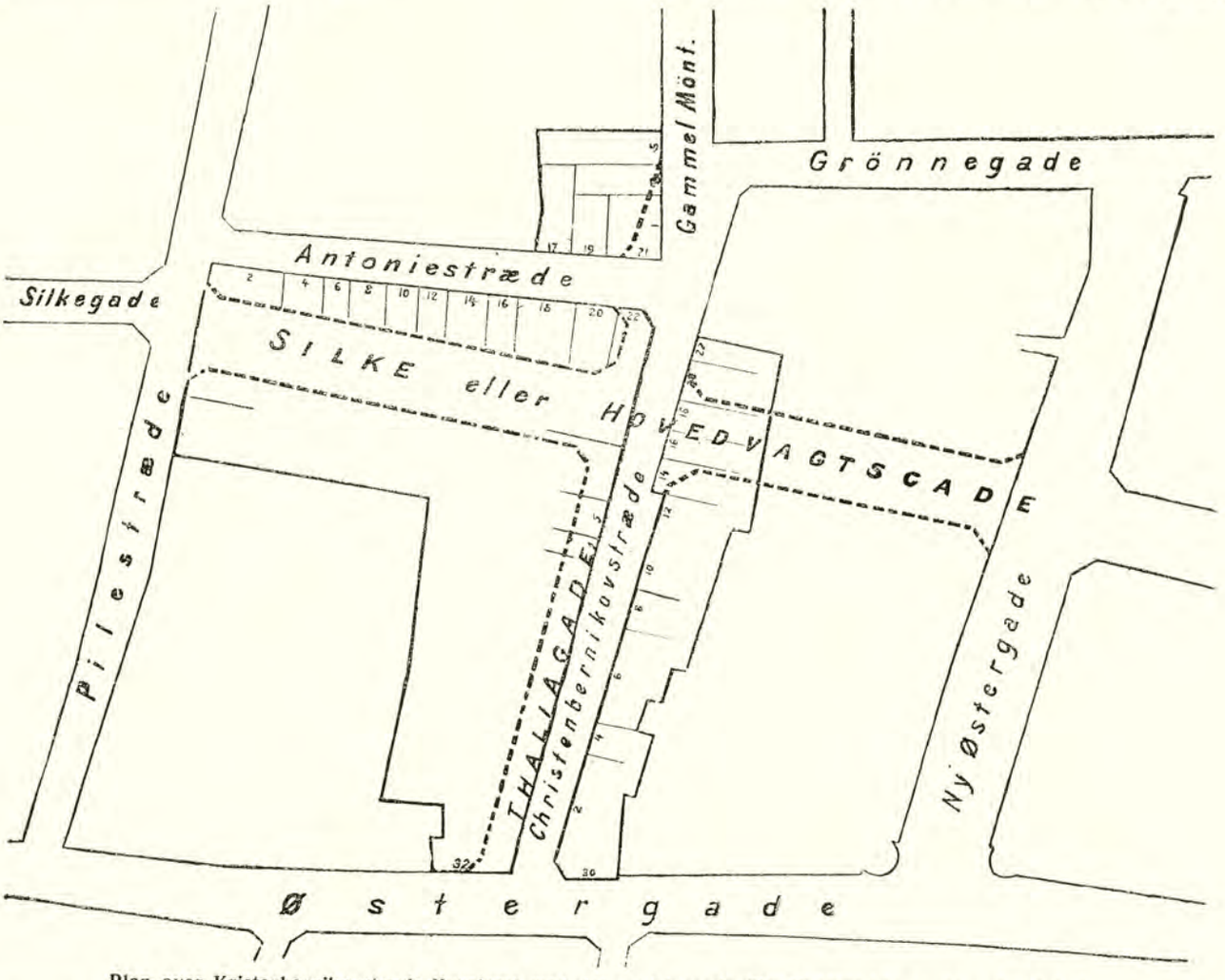

Plan over Kristenbernikovstræde-Kvarteret med det projekterede City-Kvarter (de punkterede Linier),
som udførtes med Undtagelse af Forbindelsen med Ny Østergade, som ikke opnaaedes grundet paa Modstand fra de Grundejeres Side, hvis Ejendomme Planen berørte. Gaden mellem Pilestræde og Kristenbernikovstræde døbtes Citygade.

Kristenbernikovstræde 2 og Østergade 30 (240,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 4 (40,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 6 (100,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 8 (28,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 10 & 12 (64,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 14 (32,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 16 (35,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 18 (30,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 20 (35,000 Kr.),
Kristenbernikovstræde 22 (40,000 Kr.),
Antoniegade 2 og Pilestræde 24 (96,000 Kr.),
Antoniestræde 8 & 10 (58,000 Kr.),
Antoniestræde 12 (25,000 Kr.),
Antoniestræde 14 (35,000 Kr.),
Antoniestræde 16 (28,000 Kr.),
Antoniestræde 18 (60,000 Kr.),
Antoniestræde 20 (30,000 Kr.),
Pilestræde 14 (102,000 Kr.),
Pilestræde 16 (82,500 Kr.),

var udlagt. I denne Ejendom, som bl. a. skulde tjene til at give husvilde Foreninger Ly, findes den store Citycafé med en Festsal, som strækker sig gennem 2 Etager.

Efter denne kom Turen til Karreen mellem Pilestræde, Antoniestræde, Kristenbernikovstræde og den nye Gade. Heraf opførtes først den mod Kristenbernikovstræde vendende Halvdel, som opførtes efter Arkitekt Alfred Møllers Tegning og fik Navnet „Antoniehus".

Derefter fulgte „Pilegaarden" med Façader mod Pilestræde, Citygade og Antoniestræde, tegnet af Arkitekt Ludvig Andersen, og endelig kom Turen til den største og vel mest dekorative Bygning „Volmerhus", som opførtes paa „Thalia"s Grund, efter at en Del af denne var afgivet til Kristenbernikovstrædes Udvidelse. Bygningen opførtes efter Tegning af Arkitekt Rogert Møller af Granit og Sandsten. Paa Hjørnet af Østergade i 1ste Sals Højde findes anbragt en Kvindeskikkelse i Bronce, modelleret af Billedhugger Julius Schultz, symboliserende City.

Hermed var d'Herrer Fisker og Volmers Opgave løst, men samtidig foretoges paa Kristenbernikovstrædes østlige Side en lige

saa gennemgribende Forandring, idet Byggeselskabet „City", til hvem Fisker og Volmer havde afstaaet Ejendommene Kristenbernikovstræde 2—22, nedrev hele denne Række samt Østergade 26—30 og paa Tomten opførte de af Arkitekterne Erik Schiødte og Chr. Arentzen tegnede store Forretningshuse.

Planen om Citygades Forlængelse til Ny Østergade hviler stadig, men er dog vistnok ikke opgivet.

(Fortsat fra Side 145.)

Ønske opfyldt, at komme Kongen i Tale. Kongen svarede paa Latin, paa hvilket Sprog Samtalen blev fortsat. Vi holdt os tilbage, og Kongen førte Hr. Gesandten ind i et lille Lysthus, der rundt om var forsynet med Vinduer (det ottekantede Lysthus i Krumspringet). Her stod paa et Bord af Sten en Del Bagværk, som Kongen bød Hr. Gesandten. Derpaa førte han ham ind i en firkantet, maleriprydet Sal (i „Det blaa Hus"), under hvilket han plejede at stille sine Musikanter. Da vi kom, hilste Kongen atter paa os med stor Naade og blev selv staaende midt i Salen tillige med Hr. Gesandten. Paa engang lod en fuldtonende Musik sig høre, baade instrumental og vokal, hvilken pludselige og uformodede Nydelse vi alle hørte paa med Forbavselse. Lyden kom op til os gennem forskellige Lydhuller og syntes snart ganske nær og snart længere borte. Hr. Gesandten udtalte begejstret sin Beundring over denne nydelige Opfindelse, som skyldtes Hs. Majestæt selv, og naar Kongen af og til saa hen paa os, søgte ogsaa vi ved vore Blikke at lægge vor Beundring for Dagen. Under Pauserne gik Kongen op og ned med Hr. Gesandten og talte hele Tiden med ham, som om Latin havde været hans Modersmaal. De begyndte med ligegyldige og spøgefulde Ting, men kom til sidst ind paa de alvorlige og vigtige Sager, som vedrørte Ambassaden. Bl. a. sagde Kongen, hvad Hr. Gesandten senere fortalte mig, at han i høj Grad misbilligede Hertugen af Orleans' Optræden over for Kongen af Frankrig ... Da Hr. Gesandten havde talt med Kongen i et Par Timer, udtalte han sin Ængstelse for at trætte Hs. Majestæt med en saa lang Underholdning, men Kongen forsikrede ham flere Gange om det modsatte, og da Hr. Gesandten endelig tog Afsked, bad Kongen ham frit komme til sig, hvis der skulde møde ham nogen Vanskelighed under hans Forhandlinger med Ministrene. Med disse Ord fulgte han Hr. Gesandten til Salens Dør og trykkede ham flere Gange i Haanden. Da vi gik ned og steg til Vogns i Forhallen foran Døren, lød stadig — sagtens efter Kongens Befaling — den ovenfor omtalte, underjordiske og usynlige, men ingenlunde ubehagelige Musik for vore Øren.

Fot. Raadhusforvalteren.

Silkegade set mod Pilestræde (i Baggrunden).

Tidspunktet er omkring 1898, forinden Nedbrydningen af Pilestræde paabegyndtes i Anledning af Opførelsen af det nye City-Kvarter.

Frøken Jordans bekendte Lejebibliothek.

Christian IV boede hyppigt paa Rosenborg, langt hyppigere, end det er optegnet i hans Dagbøger, af hvilke man kun faar Underretning om hans Ophold herude, naar der var særlig Anledning dertil, f. Eks. naar han havde større Gilder herude, og naar han holdt Ret paa Slottet. Havde hans Dagbog for 1632 været til — men den hører desværre til de forsvundne —, vilde vi vel i den have fundet en Optegnelse om den ulykkelige Hændelse, der indtraf herude om Aftenen den 5. November, da hans Svigersøn Frants Rantzau faldt fra Volden paa den nordøstlige Del af Slotsholmen ned i Slotsgraven og druknede. Dette, at han faldt i Vandet fra et højtliggende Sted, forklarer baade, at han kom til at sidde saa fast i Mudderet, at han var død, inden der kunde komme Folk til, og at Kongen, der var først paa Stedet, ved at lægge sig ned og søge at drage ham op, selv var nær ved at glide ud.

Mandag d. 21. Februar drog den gamle Konge for sidste Gang ind paa Rosenborg. De sidste Par Uger havde han følt sig ilde til Pas ude paa Frederiksborg, hvor han havde holdt Jul. Om Søndagen havde han faaet Følelsen af, at det lakkede mod Enden, og Dagen efter forlangte han trods Vinterkulden at blive ført ind til København. Uagtet der kun laa liden Sne, blev han dog i sin Seng bragt ud paa en Slæde, forspændt med otte Heste. Det kunde næsten se ud, som om man var bange for, at Døden

skulde naa ham, inden han kom til Hovedstaden. Ti saa rask kørte de, at den ene Hest styrtede, da Slæden holdt for Rosenborgs Dør.

I den Uge, som kom, gik Alles Tanker i København ud til Rosenborg, og Adelige og Borgerlige stimlede sammen ved Fogehun dog næppe faaet Lov til at passe sin syge Herre. Den Ret lod Leonora Christine sig ikke røve, — og nu havde Ulfelds Magten.

Men den stolte Leonora Christine var ikke mere rolig for sin Fremtid, end den hadede og foragtede Vibeke Kruse, hvem Chri-

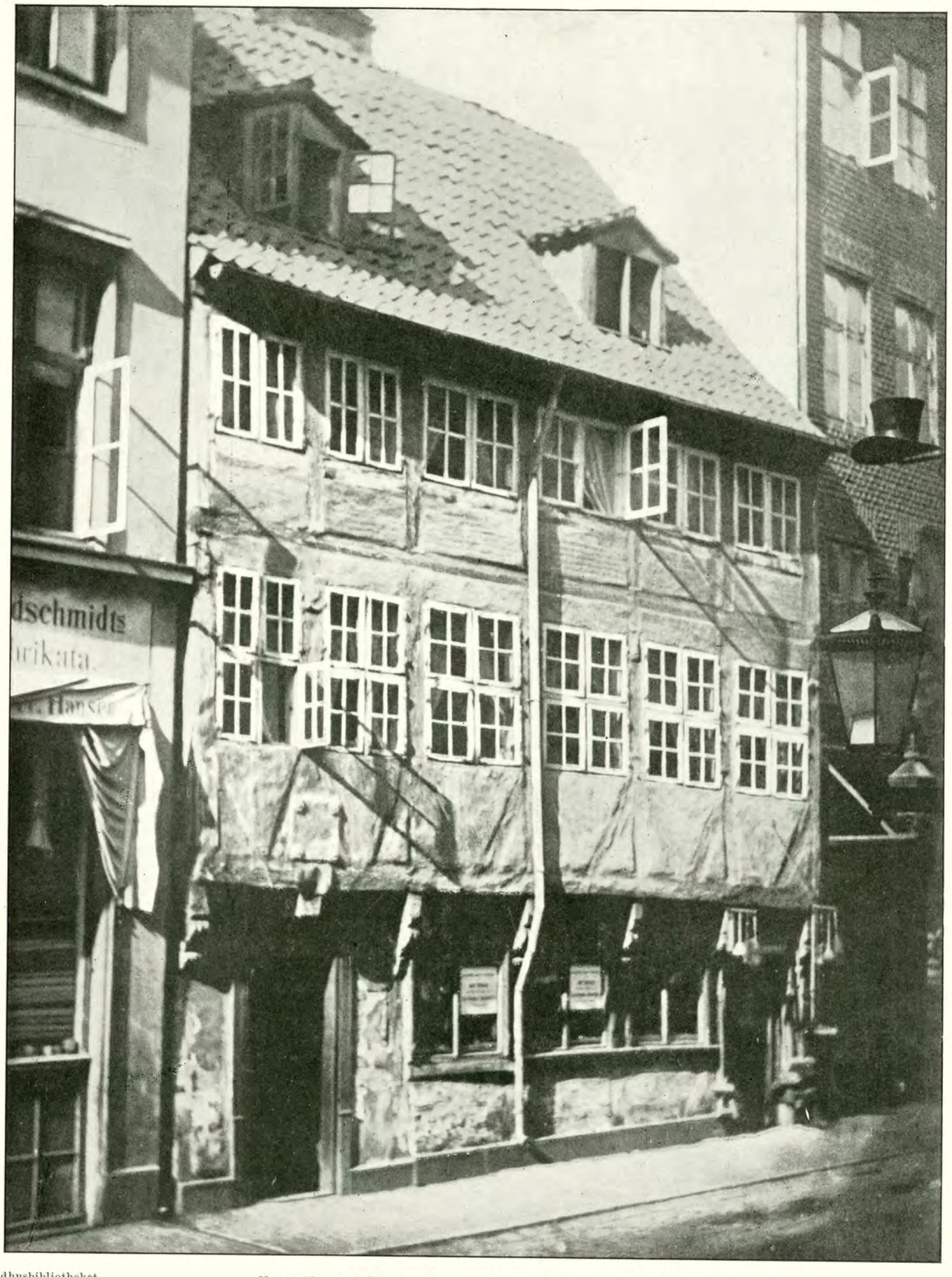

Raadhusbibliotheket.

Huset Nr. 21 i Pilestræde, som blev nedrevet i Aaret 1874.

dens Hus foran Broen over Graven — det var kun Rigsraaderne og de fornemste Herrer, der fik Lov at gaa over Broen — for at spørge til den gamle Konge. Vibeke Kruse, som havde været hos ham den sidste Snes Aar omtrent, laa selv syg i den anden Ende af Stueetagen. Men selv om hun havde været rask, havde stian IV trofast havde holdt af de sidste 20 Aar, hvilket var Grunden til Kongedatterens og hendes Mands Had, var for sin. Fra den Halvbroder, der vilde blive Konge nu, og særlig fra hans Hustru, Sophie Amalies Side, havde hun intet Godt at vente. Hun brast i Graad, da hun kom ind i Taarn-Stuen og saa sin Fader, knæ-

lede og kyssede hans Haand. Men han gjorde sig stærk og sagde „med heroisk Stemme": Græd ikke, mit Barn, jeg kommer vel paa Benene igen. Og han trøstede hende med, at han havde muret saa fast under hende, at hun nok skulde staa.

Ottende Dagen efter, Mandag 28. Februar, om Eftermiddagen omtrent Kl. 5, døde Kong Christian IV. Efter den et Par Dage senere foretagne Balsamering og Klædning af hans Lig — efter hvilken de tilsagte adelige Damer blev forfriskede med varm Vin-Candel i den sydlige Endesal —, blev det lagt paa Castrum doloris i den nordlige Endesal — Christian IV's Forstue —, hvor de med brogede Malerier smykkede Vægge endnu var overstrøgne med sort Maling fra Tronfølgerens Død et halvt Aar i Forvejen. Og en fjorten Dage senere blev Kongeliget ført ind til Kapellet paa Københavns Slot, og Rosenborgs Port lukkedes for sidste Gang efter Christian IV.

Ved Christian IV's nye Fæstningsanlæg var Rosenborg kommet til at ligge inden for Københavns Volde. Dermed mistede det Karakteren af et landligt Lysthus eller Lystslot ude i det Fri. Men med Frederik III's og Sophie Amalies absolutistiske Tilbøjeligheder bliver det nu Favoritslottet i København. Lille og indskrænket i Rum, som det forekommer os, dannede det ikke blot en lysere, sundere og bekvemmere og tilmed mere rummelig Bolig end Københavns Slot, men det var tillige, — hvad der betød saare meget for Dronningen — forholdsvis frit for ydmygende Minder om Adelens Overmagt i Almindelighed og om Leonora Christines og Corfits Ulfelds i Særdeleshed.

Et Minde om Dronning Sophie Amalies Tiltrædelse paa Rosenborg har vi endnu. Det er den oven for omtalte Broncegruppe: Hesten og Løven.

Da Christian IV i 1617 bestilte denne Gruppe hos sin Broncestøber Peter Husum, har han sandsynligvis set en Tegning eller et Stik af Originalen, som i en noget medtaget Tilstand — Løvens Hoved manglede f. Eks. og en Del af Hestens Bagkrop — fandtes i den lille Flod Alma tæt uden for Rom, og som senere blev opstillet paa Capitolium i Conservatorernes Gaard. Det gik smaat med Arbejdet, og i 1618 maatte Kongen true Mester Peter med Blaa Taarn, for at faa en Ende derpaa. Færdig blev den dog først i 1624; men da var Mester Peter død, og Jørgen Wulff maatte lægge sidste Haand paa Værket.

Hvor Kongen først har tænkt sig denne Gruppe opstillet, vides ikke. Men Begivenhederne under Kejserkrigen i 1626, hans kære brunsvigske Svogers Forræderi, gav Kongen Anledning til at benytte Løven og Hesten — i Virkeligheden et persisk Symbol paa Kampen mellem Lyset og Mørket, mellem det Rene og det Urene — paa sin Maade, nemlig som en Symbolisering af Dyrene i Danmarks og Brunsvigs Vaaben: Løven (Danmark) som straffende tvinger Hesten (Brunsvig) ned under sin Klo. Denne Fremstilling lod han samme Aar præge paa en Medaille, og for at man ikke skulde gaa glip af Meningen, lod han sætte paa Reversen en latinsk Indskrift, der paa Dansk kan udtrykkes som saa:

Forgæves, skummende Hest, Du sætter op dig mod Løven,
hvid er din Lød, men rød, om saa Du fremturer, den vorde!

Naar den er bleven stillet op foran Slottet i Glückstad, vides ikke. Men den stod her i 1643, da Hertug Frederik (senere Kong Frederik III) her paa Slottet fejrede sit Bryllup med en Datter af Christian IV's troløse Svoger, hvis Forræderi saaledes var fremstillet plastisk uden for det fyrstelige Brudepars Vinduer.

Og om den Virkning, den gjorde paa den stolte brunsvigske Hertugdatter, der faa Aar senere blev Danmarks Dronning, faar man en uhyggelig Anelse ved at høre, at Gruppen, efter hendes Tronbestigelse, paa hendes udtrykkelige Ønske blev bragt til København og opstillet i Rosenborg Have.

Dronning Sophie Amalie har ønsket at have Forsmædelsen for Øje, at hun intet Øjeblik skulde glemme. Nu var det hende, der havde Magten, — ve de Overvundne!

Det gik ikke saa lystigt til paa Rosenborg i Frederik III's Dage som i den gamle Konges. Han færdedes helst mellem sine

Raadhusbibliotheket.

Huset Nr. 19 Pilestræde (Hj. af Silkegade), nedrevet Aar 1900.

Huset Nr. 21, som det opførtes paany efter Nedrivningen (se Billedet paa forrige Side).

Bøger og sine Kunstsager og Kuriositeter, og ligesom det af ham paa Københavns Slot anbragte Kunst- og Naturaliekabinet var Begyndelsen til de fleste af vore senere Museer, saaledes var hans lille, men righoldige „Kunstkammer" paa Rosenborg Begyndelsen til Kongehusets store Samling, som nu fylder alle Slottets Rum. Og det var hans Lyst, naar der kom fremmede Fyrster eller Gesandter til København, at vise dem sine Herligheder.

Frederik III var i Modsætning til sin aabne og meget skrivende Fader en taus og lidet meddelsom Natur. Fra hans egen Haand har vi ingen Meddelelser om Kongeparrets Ophold paa Rosenborg, men fra Dagbøger og andre Optegnelser kan der af og til falde smaa, oplysende Glimt.

Men mere er det heller ikke. Den stærke Spænding mellem Kongeparret og Rigets fornemste Mænd, Christian IV's og Kirsten Munks Svigersønner, samt Kongeparrets fortrykte Stilling i de første Aar efter Christian IV's Død vanskeliggjorde større Selskabelighed ved Hove. Det første Gæstebud, der holdtes paa Rosenborg for en Del Medlemmer af Rigsraadet med deres Fruer fandt Sted under Herredagen 1649, d. 8. Juli, betegnende nok paa en Tid, da Corfits Ulfeld og Leonora Christine var bortrejst. Dronningen havde saaledes ikke nødig, som netop et Aarstid forinden, at lade sig se over Hovedet af sin Svigerinde, den høje, statelige og saa ubehagelig overlegne Grevinde Ulfeld.

Men paa den anden Side opnaaede Dronningen heller ikke den Glæde at kunne føre den forhadte Dame forbi Løven og Hesten. Men det kunde jo komme en anden Gang. Det skulde ikke blive glemt.

Men om Lejligheden nogen Sinde bød sig, bliver et Spørgsmaal. Netop to Aar senere, Natten mellem den 14. og 15. Juli, kørte Leonora Christine og hendes Mand i al Stilhed forbi Rosenborg og ud ad Østerport lidt længere henne i Volden. Fra sin Storheds Tid havde Ulfeld endnu Portnøglerne i Hænde og kunde lukke sig ud.

Landflygtighedens Dage var begyndt. Den gamle Konge havde ikke muret saa fast under sin Yndlingsdatter, som han havde troet og trøstende havde sagt til hende paa Rosenborg under sin Sygdom.

Naar Kongeparret opholdt sig i København i det første Tiaar af Frederik III's Regering, boede de vist som oftest paa Rosenborg. Her fandt i alt Fald en Mængde vigtige Forhandlinger Sted, bl. a. de, der endelig førte til det skæbnesvangre Brud med Sverige i 1657.

Om Slottet eller Bygningerne i Haven led nogen Skade under den voldsomme Beskydning i Efteraaret 1658, vides ikke. Det laa i alt Fald tæt nok ved den lave Vold til med sine høje Gavle, Tag og Taarne at afgive et udmærket Maal for de svenske Artillerister.

Men der kunde være en vægtig Grund for dem til at skaane Slottet og ikke rette Ilden imod det. Ti Frederik III havde — af Hensyn til sine mange kostbare Sager, som han meget gerne vilde have skaanet — været saa snild at lade den svenske Gesandt, Sten Bjælke, hensætte her med Kone og Børn som Fanger. Kongen naaede sikkert sin Hensigt, at aflede Faren for Rosenborg, ved dette Paafund. Ti Sten Bjælkes Ophold her kunde ikke formodes at blive skjult for Svenskerne, og Rosenborg har muligvis denne Skytsaand *malgré lui* at takke for, at det gik frelst ud af Belejringen.

Og man synes at have følt sig tryg i Rosenborgs Nærhed. Trods Tidens Alvor morede Dronningen sig efter Evne og kørte i Karoussel, d. v. s. stak til Ringen fra Vogn i Rosenborg Have. Svenskerne lavede Spotvers derover:

Holsten have vi vundet,
og Jylland have vi fundet.
Konning og Dronning de aag i Ring,
da vi fik Fyn og Sjælland ind.

Raadhusbibliotheket.

Klareboderne.

Det Gyldendalske Bogforlags Bygning inden Ombygningen i 1904—05.

En Del af Hoffets Forlystelser var altsaa henlagt til Kongens Have. Det var nu ikke altid, at de kongelige Herskaber selv optraadte. En Gang imellem, og vistnok altid paa Fastelavns Mandag, blev Amagerne hentet ind i deres ejendommelige Dragter for at lave Fastelavnsspil. Ifølge en Regnskabspost fra 1653 blev der i Haven hængt „et Vandtrug op i en Line, som Bønderne red efter". Altsaa, naar Rytteren med sin Lanse eller Stage traf dette Vandtrug paa en bestemt Maade, drejede det rundt og udgød sit Indhold over Pristageren.

Dernæst maa man tænke sig Kongen og Dronningen om Aftenen forklædte som Amagerbønder holde „Wirtschaft" som Krofar og Kromor for deres Gæster, der alle mødte i Forklædning, i „Det blaa Lysthus".

Efter 1660 synes Festlighederne dog først at tage Fart. „Den lange Sal" hedder nu altid „Dansesalen"; der tales i Regnskaberne om Knager til at hænge Ballettens Klæder paa og om Foderalet til Dronningens „Symphoni". Dronning Sophie Amalie elskede Dans, Maskerader og Udklædninger; hun var ung, med et hæftigt Temperament og holdt af at more sig, særlig yndede hun selv at optræde i Forklædninger — helst saa mange som muligt.

Medens et tre Dages Besøg af Sveriges tidligere Herskerinde, Dronning Christine, i September 1660, ikke vides at have givet Anledning til større Festligheder, gik det derimod lystigt til i Efteraaret 1663, da Rosenborg fik Besøg af Prinsesse Anna Sophies Fæstemand, Kurprins Johan Georg af Sachsen, Der holdtes Tafler og der holdtes Karouseller, hvor Kavalererne var til Hest og Damerne til Vogns. — Blandt disse saa man ved Siden af de kongelige og fyrstelige Damer de to senere saa berømte eller rettere berygtede Fruer, Madame Marie Güldenløve, née Grubber

Raadhusbibliotheket.

Gothersgade paa Strækningen: Reformert Kirke—Nørrevold.

Bygningerne inden for Plankeværket (tilhøjre), som var berygtede, fordi de i et Halvthundrede Aar fra Kælder til Kvist havde været udlejet til prostituerede Kvinder, nedreves i Aaret 1898 for at give Plads for en Forenings-Bygning, som opførtes af „Kristelig Forening for unge Mænd". — De tre Bygninger med Frontespice, som ses i Rosenborggade, nedreves i Aaret 1916 tilligemed flere Bygninger i Tornebuskegade for at give Plads for en stor Tilbygning til fornævnte Forenings Bygning (som ses paa det nederste Billede). — Billedet af denne nye Tilbygning ses paa Side 153.

Reformert Kirkeplads. Rosenborggade.

og Madame Sophie Amalie Lindenov fra Lindenborg. Medens Damerne tidligere havde maattet lade sig nøje med at køre i Karousel og stikke til Ringene fra Postvogne, var der nu blevet lavet Vogne som Triumfvogne, udskaarne og forgyldte og indvendig klædte med Fløjl.

Disse Karouseller eller Ringridningsfester synes at have fundet Sted i Christian IV's gamle botaniske Have, den nuværende Excercerplads. Under Christian V blev der her anlagt et nyt „Lystkvarter". Langs den nylig anlagte Østervoldgade blev der opført to Væksthuse, det ene oppe ved det skarpe Hjørne til Gotersgade, det andet, „Pomeranshuset", længere hen imod Slottet. Midt imellem dem, paa den Grund, som nu indtages af den kgl. Livgardes Chefsbolig, lod Kongen opføre et nyt Lysthus, „Lysthuset med de 4 Knapper". Længere mod Øst og ret ud for Slottets Portbygning og Vindebro, opførtes 1672 Rosenborg Slots Port af Generalbygmester Lambert van Haven, der vistnok ogsaa byggede Fogdens eller Slotsforvalterens Bolig, den senere Kommandantbolig eller Direktørbolig, der dog senere, ved Midten af det 18. Aarhundrede, blev ombygget af Harsdorffs Svigerfader. Endnu længere mod Øst opførtes 1688 Gartnerboligen, der senere blev forhøjet med et Stokværk, dernæst det ligeledes endnu staaende Vaskerhus med sine Tørrelofter og Luger, Stalden — det nuværende Overvintringshus — og helt henne paa Hjørnet af Sølvgade „Det runde Lysthus", der senere er revet ned.

K. F. U. M.s Bygning (Facaden til Gothersgade).

„Det nye Lystkvarter" var delt i fire Karéer, hver med en Runding i Midten og med en Fontaine midt i Anlæget, der var indfattet af en ganske lav Mur, der paa Hjørnerne og ved alle Indgangene til Kvarteret — der var een Indgang midt paa hver af de 4 Sider, — blev afsluttet med en firkantet, muret Piedestal eller Pille. Hver af disse Piller bar en af de store Marmorkugler, som længe har ligget hjemløst i Haven og bleven slidt mangekantede af københavnske Børns Fodsaaler. Ligeud for Slottets store Taarn var de to Ringrendingssøjler rejst, som senere blev flyttet og i 1842 blev sat op paa deres nuværende Plads ved „Grønne Bro". En bred Gang løb uden for Muren, mellem denne og Husene langs Volden, og i denne Gangs Midterlinie var der rejst fire Pyramider med Trappetrin eller Hylder til at sætte Blomster paa.

I en af Lystkvarterets Afdelinger blev der endelig anbragt en astronomisk Mærkværdighed: en stor Halvglobe af Kobber, der indvendig forestillede Himmelhvælvingen, og hvori Stjernebillederne var hugget ud. Af et Par Mand kunde denne Globe ved Hjælp af et Maskineri drejes i Løbet af et Døgn, saa man indvendig fra ved fuldt Dagslys kunde faa et levende Billede af Stjernernes Gang over Himmelhvælvingen.

Rundt om i Haven, særlig i Kavallergangen, der førte hen til „Det blaa Lysthus", og omkring „Det ottekantede Lysthus", stod der en Del Billedhuggerarbejder og ikke mindre end 77 „Positurbørn". De færreste var af Metal eller Sten og langt de fleste af Gibs eller Ler. De er da ogsaa gaaet al Kødets og Lerets Gang, og kun to af Positurbørnene er tilbage, nemlig Herkules og Marts paa Murpillerne ved Døren til „Grønne Bro".

Ogsaa Stenfigurerne kunde blive mærkede af Tidens Tand eller maaske af Kaadhed og Ødelæggelseslyst. En „Bachus paa Tønden" — et af Tidens mest yndede „Positurbørn", var bleven noget skamferet, og i sin Naade skænkede Frederik III den omtr. 1654 til Fogeden i Haven, der senere under Belejringen skulde gøre sit Navn berømt, Hans Rostgaard, som lod den stille op i Abildhaven ude paa sin Gaard Krogerup ved Humlebæk. Her faldt senere Poeten Laurits Thura i Begejstring over den:

Hvor Bacchus, gjort af Sten, er paa en Tønde sat,
og har i højre Haand en dejlig Drue fat.
Om denne Bacchus jeg mig haver ladet sige,
at han fra Rosenborg til Side maatte vige,
endel af Aarsag, han var stødt paa Haand og Fod,
men allermest fordi han uden Skjorte stod.

Heri har Digteren nu næppe Ret. Skulde Mangelen af Skjorte paa et Billedværk have været anstødelig for Datidens fornemme Herskaber, maatte sikkert de aller fleste af Havens Positurbørn have faaet deres Afsked paa graat Papir.

Trods de Fortrædeligheder, Rostgaard som Foged havde med Gartneren i Haven, mener Thura, at han paa Rosenborg jo dog paa lutter Roser gik. Kommer der en Ven, synger Thura til Rostgaard, saa er detførste

„Her er et Himmerige,
han faar at høre straks,"
og her saa sandt at sige
Du lever som en Prins, —
hvad kan Du ønske mer?
Paa Rosenborg Natur og Kunst tillige ler.
Se hist hvor Svanen ned i smæltet Sølv sig dukker!
Se hvor Pomona der sig dybt mod Jorden bukker!
Se blot hvor pyntelig og nipper Flora staar!
Kong Salomon ej selv i Skønhed hende naar!
Se der en liden Lund, en Pris for alle Skove,
hvor rosomt er at gaa og stundom sødt at sove,
Se her en liden Høj, ved Kunsten net ført op,
ej ulig Helicon og Pindi Bjærge-Top!
Naar andre rejse langt en Nattergal at høre,
har Du det Sukker-Næb ret lige ved dit Øre.
Solsort og Finke med Musik paa Linde-Top,
saa tidt Du er til Bords, frivillig varter op!
Hvad Lyst og Aanderum Monarken mellem Stunde,
af Rigets Byrder træt, i disse køle Lunde
forfrisker Sindet med, har Du saa tidt Du vil,
— og aarlig faar endda af Kongen Penge til!

Det kgl. Bibliothek.

Reformert Kirke (Facaden til Gothersgade).

„Reformert Kirke" (tysk-fransk) Hj. af Gothersgade, Rosenborggade og Aabenraa, skylder den stærke Indvandring af Kalvinister i Slutningen af 17. Aarhundrede sin Tilblivelse. Den 20. April 1688 nedlagde den reformerte Dronning, Charlotte Amalie, Grundstenen. Dronningen havde skænket 11,000 Rdl. til Kirkens Opførelse og skænkede senere 5,412 Rdl. til Præsteboligens Opførelse i Aabenraa. Grunden var skænket af Kongen (Chr. V). Oktober 1689 var Kirken færdig, og blev indviet den 10. November 1689. — Ved Byens Brand 1728 gik Kirken op i Luer, men opførtes paany (indviedes 4. April 1731) for Menighedens egen Regning og ved Indsamlinger i Udlandet; den opførtes i omtrent samme Skikkelse, som før Branden og hvori den nu staar. — Af Restaurationer kan nævnes en i 1870erne, da Taarnet helt nedtoges og opforgyldtes, og en i 1889, baade ind- og udvendig, der kostede 22,000 Kroner (under Ledelse af Professor L. Knudsen). Kirkegaarden, der indviedes 1695 og nedlagdes 1851, er nu en indhegnet Plads, om hvilken der i 1903 er anbragt et nyt Jerngitter (14,000 Kr.). Der findes flere Ligstene, af hvilke vi nævner den over Viceadmiral Joh. Olfert Fischer († 1829). — Ved Kirken er ansat en tysk og en fransk Præst; sidstnævntes Bolig er i Aabenraa, bag ved Kirken, førstnævnte i den tyske Menighedsbygning i Gothersgade (se Billedet Side 154), opført 1886. (Prof. L. Knudsen).

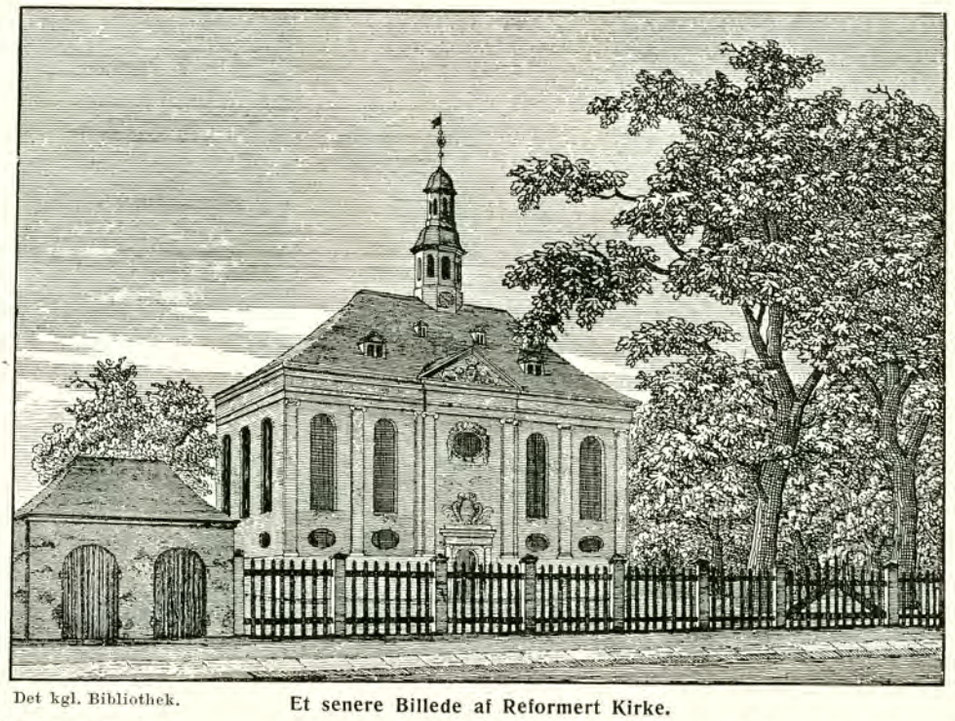

Det kgl. Bibliothek.

Et senere Billede af Reformert Kirke.

Under Christian V blev Rosenborg i endnu højere Grad end tidligere Kongefamiliens Festlokale. Glimrende Tafler, Maskerader, Baller, Karouseller og „Rosballetter" afløser hinanden. En Række Aar fejres saaledes Dronningens Fødselsdag paa Slottet ved et stort Taffel i den lange Sal. Men mod Slutningen af Christian V's Regering blev det Mode at henlægge Taflet til „Det firkantede Lysthus ved Volden", ogsaa kaldet „Lysthuset med de 4 Knapper", der er til endnu i ombygget Stand som Midterpavillonen paa Livgardens Kaserne, hvor man spiste under Pomerans- og Citrontræerne fra Væksthusene ved Siden af.

Overlæge Halks Samling.

Reformert Kirke og Rosenborggade i 1901.

I private Optegnelser kommer der undertiden nogen Misfornøjelse til Orde med den megen Lystighed paa Rosenborg. 1678 d. 13. Januar, under den skaanske Krig, skriver saaledes Bircherod i sin Dagbog: „I Dag havde vi fra København Relation om den Festivitet. kostbare Dans og Rossballet i Kongens Have, som man i forgangne Dage ved Hoffet havde forlystet sig med. Men samme Dag bekommer vi og fra Hamborg nogle andre Tidender, hvorledes Svecus (Svenskerne) haver i disse Dage danset om med vore Folk paa Lante-Rügen. Hvad Betænkning enhver tromenende Patriot og Fædrelands Elsker sig herover gjorde, er let at dømme".

Fot. „Før og Nu".

Rosenborggade i 1918, set fra Gothersgade.

Ogsaa Modtagelsen af fremmede Gesandter og Audienser i det hele taget bliver hyppigere. De officielle Festligheder indledes med den første og højtidelige Uddeling af Danebrogs-Ordenen d. 12. Oktober 1671, ved hvilken Lejlighed Peder Schumacher, Kurt Adelaer og en og tyve andre Herrer blev slaaet til Riddere under Paukers og Trompeters Klang og Herolders Udraaben fra Døren paa Slottet.

Og nu er man kommet saa vidt i Udvikling, at Tafler og Festligheder paa Rosenborg omtales i Bladene. Det lyder helt moderne, at Christian V i 1683 holder Taffel paa Rosenborg for Skibscheferne paa den franske Flaade, som laa paa Rheden.

Men Christian V færdedes ogsaa intimt paa Rosenborg, hvor hans nye Elskerinde Sophie Amalie Moth en Tid synes at have haft Bolig. Og Kongen har sikkert ogsaa befundet sig i en snævrere Kres mellem udsøgte Venner, naar han i Mangel af mere adeligt Vildt skød Slotsforvalterens tamme Ænder, eller i stor Lystighed slog Forsatsvinduerne ud i sin Stue, eller Portene itu. Som i sin Tid hans Farfar havde gjort, indbød ogsaa han af og til nogle af Byens Borgere til at skyde med sig om en Okse, eller han diverterede sig med almindelig Skiveskydning baade med Bøsser og mindre Kanoner, exercerede i egen høje Person nogle Soldater i Grebene med den nylig opfundne Bajonet og overværede interesseret en Mands uheldige Forsøg paa at gaa paa Vandski i Slotsgraven. Da Christian V's særlige Fortrolige, Hans Eilersøn Koch, der havde været Livkarl ved Rustkammeret, var bleven Slotsforvalter paa Rosenborg, ser vi undertiden Kongen indtage sine Middagsmaaltider

Overlæge Halks Samling.

Parti af Gothersgade 1901.

Nr. 105 nedr. 1903. | Asyl for Smaabørn (fra 1901 Hjem for Gamle.) | Nr. 109, den tyske Menigheds Bygning, opført 1886.

hos ham. — Hvad Grev v. Köningsegg i 1688 havde at gøre paa Rosenborg vides ikke, saa lidt som man ved noget om Anledningen til den Behandling han fik. Men en Lakai, „un quoqein tout déchiré" (en topmaalt Slyngel), havde smækket Porten i for Næsen af ham, hvorfor han i forbitrede Toner forlanger ham strengeligen afstraffet. I 1684 d. 10. Januar blev Porten atter, — denne Gang den store Slotsport, — smækket i. Denne Gang var det en kraftig Storm af Nordost, der besørgede det, uden at den stakkels Portner anede noget om, hvor hurtigt det kunde lade sig gøre. Han kom i alt Fald ikke rask nok til Side, men blev klemt ihjel paa Stedet.

Christian V opholdt sig hyppig paa Rosenborg og færdedes ikke blot til Fods, men ogsaa til Hest i Kongens Have, — det sidste ser man bl. a. af, at han engang faldt af Hesten til stor Forfær-

Fot. Raadhusforvalteren.

Parti af den nedrevne Gothersgade imellem Landemærket og Møntergade forinden Nedrivningen i Aarene 1909—10.

Møntergade. Store Brøndstræde. Landemærket.

Fot. Raadhusforvalteren. **Parti af den nedrevne Gothersgade imellem Store Brøndstræde og Møntergade i Aaret 1909.**

Møntergade. St. Brøndstræde.

delse for hele sit Hof, naturligvis, men i øvrigt uden at komme til Skade; — til sidst blev han kørt rundt i Rullestol. I de sidste ti Aar af sit Liv var han svagelig og led meget af Gigt. Men derfor opgav han dog ikke at more sig, som han bedst kunde. Vi maa f. Eks. tænke os Christian V sidde i sin Rullestol og stikke til Ringen. Det er mulig ogsaa i Anledning af hans Svagelighed, at man indretter Ringridning eller Ringstikning fra Baad, hvilket flere Gange omtales.

Fot. Raadhusforvalteren. **Parti af den nedrevne Gothersgade mellem Store Brøndstræde og Landemærket.**

Den forreste Ejendom danner det nordligste Hjørne af Store Brøndstræde, medens den forreste Bygning paa det øverste Billede danner det sydlige Hiørne af samme Stræde. Tomten bag Plankeværket er Carréen imellem Store Brøndstræde og Møntergade.

St. Brøndstræde. Landemærket.

Fra 1691 tog Kongen Bade paa Rosenborg og gennemgik en Druekur, hvortil der blev forskrevet Druer fra Portugal, efter først at have brugt Rødvinsbade med Dekokt af Egeløv og forskellige Krydderier. Om det var disse Bade der hjalp, eller om det var det Snørliv, som Kleinsmedemester Johan Gerdes ovre ved Reformert Kirke lavede til ham og efter forskellige Forsøg fik passet til paa ham, faar staa hen. Men i Sommeren 1698 var Kongen bleven rask nok til at kunne deltage i en saa voldsom Fornøjelse som en Par-force Jagt i Dyrehaven. Men paa denne blev han stødt over Ende af en Hjort, og omtrent et Aar senere døde han, nærmest som Følge af dette Uheld.

Den jagtelskende Konge, der havde bygget det første Jagtslot „Eremitagen" ude i Dyrehaven, lod straks i Begyndelsen af sin Regering sin Farfars gamle „blaa Lysthus" bygge om og forandre til en Eremitage. I Stedet for sit tidligere gammeldags Klædebon à la Rosenborg blev det nu af Kongens Generalbygmester Lambert von Haven omdannet i nærmest italiensk Villastil.

Betegnelsen „Eremitage" skyldtes ikke nogen Ejendommelighed ved Bygningens Ydre men derimod en stor Mærkelighed i dets Indre, nemlig Indretningen af et Elevatorbord, der paa et givet Signal fra Spisestuen paa 1. Sal ved Hjælp af et Maskineri skød fra Køkkenet i Kælderen op igennem Gulvet og præsenterede sig fuldt dækket for Kongen og hans Gæster.

Man kunde saaledes spise uden Tjenerskab eller Opvartning af nogen Slags, hvilket kaldtes med et fransk Udtryk at spise à l'hermitage, d. v. s. paa Eneboervis, hvilket Navn blev overført paa Bygningerne, hvor denne moderne og yndede Opfindelse var bleven indrettet.

Under Frederik IV fik Rosenborg en ny Glansperiode. Med sin gode, udviklede Smag og sin Skønhedssans besluttede den kunstelskende Konge at gøre noget mere ud af Rosenborg end hans Far og Farfar. Var det allerede nu, da den italienske Smag begyndte at gøre sig gældende, blevet noget gammeldags i sin Blanding af Gothik og Renaissance, i Sammenligning med Frederiksberg og Fredensborg, saa havde det dog et Fortrin frem for disse moderne Slotte, — Rosenborg var Enevældens Hjertekammer. Her havde der kun boet een Konge af de gamle Valgkonger, der var bundne baade paa Hænder og Fødder, her havde den første Uddeling af Danebrogsordenen fundet Sted og her endelig gemtes fra Christian V's Kroning 1670 Rigsklenodierne, Krone, Æble, Spir og Sværd.

Og det er sikkert dette, ved Siden af Rosenborgs særlige Ynde, der gav det lille Slot Betydning i Frederik IV's Øjne og bragte ham til at give det kongelige Omgivelser. Man kan kun med et Suk tænke paa, hvad København vilde have ejet inden for sine Volde, om Frederik IV's Efterkommere havde forstaaet at holde bedre Hævd over Rosenborgs Omgivelser, end de gjorde.

Det var Lystkvarterets Omdannelse til det franske Parterre-Anlæg og Opførelsen af de statelige Orangeri- og Laurierhuse langs Volden efter Nedrivelsen af Christian V's Væksthuse, der i saa høj Grad bidrog til Rosenborgs Forskønnelse. Det før omtalte „Lysthus med de 4 Knapper" blev staaende, efter at være blevet pragtfuldt restaureret, og dannede Midterpartiet i den lange Længe af Orangeri- og Laurierhuse, som endnu danner første Stokværk af Livgardens Kaserne. Ogsaa de to Endepavilloner paa denne var oprindelig opført som Lysthuse.

I Laurierhusene var der et Mylr af Palme-, Laurbær- og andre Træer. Mange af dem, af hvilke en Del endnu eksisterer, stod i Ballier og kunde flyttes ud; andre voksede i Jorden og naaede efterhaanden med deres Kroner helt op under Taget, som delvist var af Kobber og kunde skydes tilbage, saa Sol og Luft uhindret kunde strømme ind. I Laurierhusene var der tillige Fontainer med plaskende Springvand og exotiske Sangfugle. Intet Under at Frederik IV foretrak at holde sine mindre Tafler her, i Midterpavillonen med de 4 Knapper, hvor der ogsaa var indrettet et Eremitagebord. Paa hans Fødselsdag 11. Oktober 1718 hævede der sig, henimod Maaltidets Slutning, op igennem Bordets Midte en mægtig Krone „fyldt og besat med allehaande rare Frugter og med smaa Fontainer, der sprang med Vin".

Om Aftenen saa man fra Altanen paa Midterpavillonen, hvorfra man nu har Udsigt over den støvede Exercerplads og Soldaternes Øvelser, paa Illuminationen og paa Fyrværkeriet i Parterrehaven med dens Mylr af stive façonklippede Takstræer, hvide Figurer og Springvand.

Ved store officielle Fester benyttedes dog den lange Sal paa selve Rosenborg. Saaledes da Peter den Store med Gemalinde i Efteraaret 1716 fejredes paa Rosenborg med et stort Gilde og megen Lystighed, i hvilken Ringstikningen fra Gondoler i den for faa Aar siden opfyldte lange Fiskepark bag Herculespavillonen spillede en stor Rolle.

Med Frederik IV's Død var Rosenborgs Glanstid forbi. De store, nye, pragtfulde Slotte Christiansborg og Hørsholm stillede det lille beskedne Lystslot ganske i Skygge. Under Frederik V paatænktes det endog at omdanne det til Akademi for Landkadetterne og udskille Parterre-Anlæget til Exercerplads. Det første blev heldigvis aldrig til noget, lige saa lidt som den smukke Tanke, der virkelig blev fremsat, at tage Spiret paa det store Taarn ned og give det en Kuppel i Stedet. Men senere under Christian VII blev Parterre-Anlæget udlagt til Exercerplads. Og selv om Slottet fik Lov at beholde sit skønne Taarn mod Vest, gik det dog ud over Bygningen. Allerede under Frederik V var Sidetrapperne paa Østfaçaden blevet fjernede og Karnapperne ført ned til Grunden.

Under Christian VII skinnede Naadens Sol atter en kort Tid paa Rosenborg. Det var Caroline Mathilde, der — i Modsætning til tidligere Dronninger og til stor og glad Forbavselse for Københavnerne, — holdt af at spasere og valgte Kongens Have, der laa saa bekvemt inde i Byen, til sin Promenade:

Fot. Raadhusforvalteren.

Gothersgade under Nedrivning paa Strækningen mellem Møntergade og Store Brøndstræde, set mod sidstnævnte Stræde.

Fot. „Før og Nu“ 1918.

Parti af den nyopbyggede Gothersgade set mod Landemærket, i 1918.

Bygningen i Baggrundens Midte er Hj. af Landemærket. Bygningen tilvenstre er Belysningsvæsenets nye Bygning, for Enden af hvilken den nye Gade „Lønporten“ kan ses. Bygningen, som strækker sig imellem denne Gade og Landemærket, er en midlertidig Bygning, som Postvæsenet har opført til Hjælp for Ekspeditionen af Postpakker.

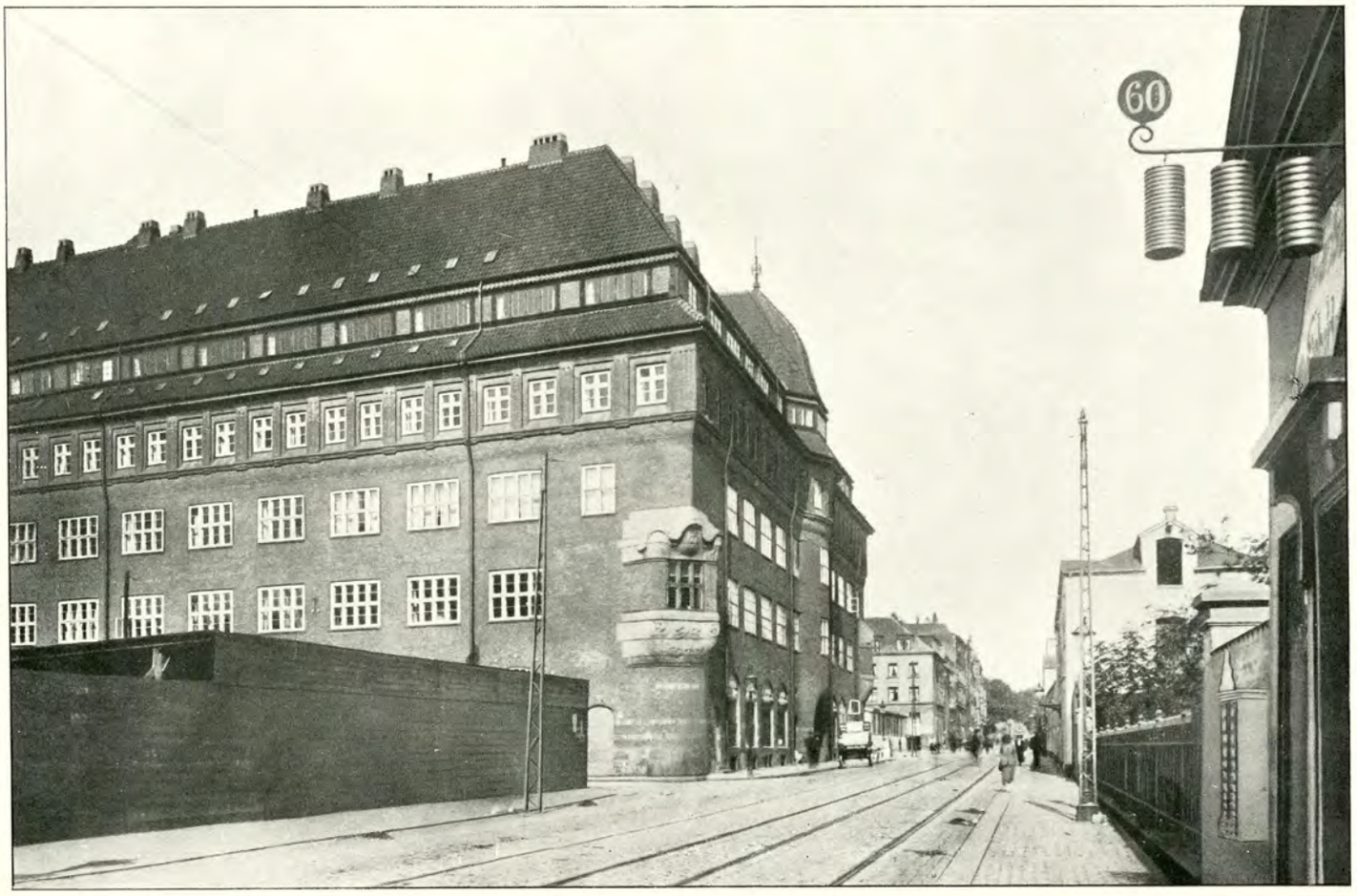

Fot. „Før og Nu“ 1918.

Parti af den nyopbyggede Gothersgade set fra Hj. af Kronprinsessegade mod Landemærket, i 1918.

Her ses en større Part af Belysningsvæsenets Bygning end paa øverste Billede. Tomten inden for Plankeværket tilvenstre er den, som beskrives under Billederne Side 100 og 113. Gaden tilvenstre er Sjæleboderne. Bygningen paa højre Side for Enden af Jernstakittet er „Rosenborg Brøndanstalt“.

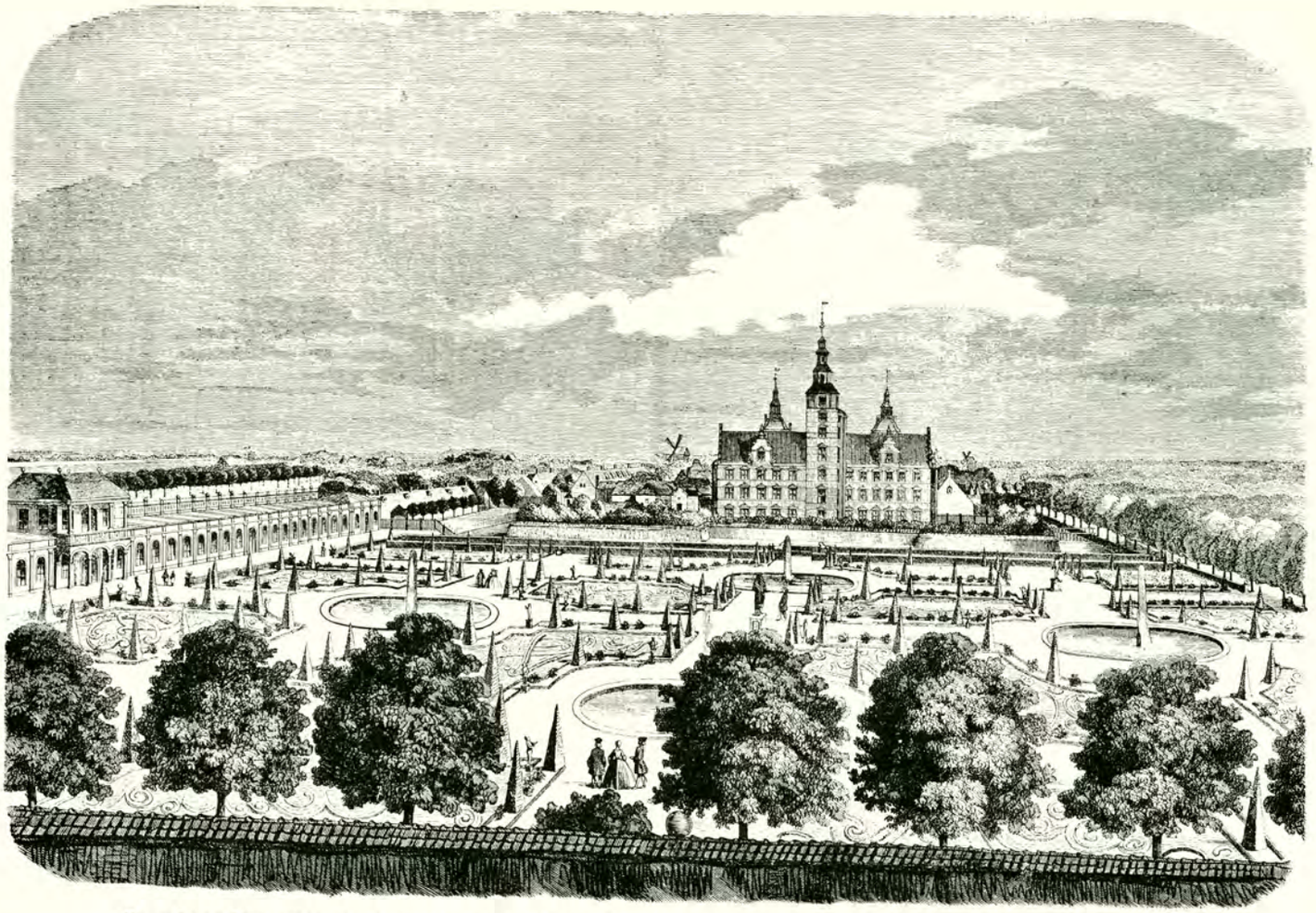

Rosenborg Slot med „Laurierhuset" og den store Blomsterhave omkring Aar 1700 (efter Tegning i „Vitruvius").
Tilvenstre ligger „Laurierhuset" (nu Garderkasernen). Muren i Forgrunden vender ud til Gothersgade ligesom nu. Blomsterhaven er den nuværende Eksercerplads.

ti i sin Voldekreds selv Hovedstaden havde
et Lystslot som for Dem (neml. Majestæterne) sin For-
aarsfest tillav'de,

den blev og ej forsmaaet, ti Rosenborg saa godt
opvarter Kronede som noget andet Slot.
De allernaadigst saa's mod dets Opvartning tage,

Fot. Raadhusforvalteren.

Rosenborg Brøndanstalt i Gothersgade,
set fra en Bygning i Møntergade ud over den Tomt, hvorpaa bl. a. Belysningsvæsenets nye Bygning blev opført. I Baggrunden Kongens Have. — Spiret over Trætoppene er Rosenborg Slots.

Overlæge Halks Samling.

Hjørnet af Kronprinsessegade (som ses i hele sin Udstrækning) og Gothersgade.

Tilvenstre ses den Port ind til Kongens Have, som nu er aabnet for Trafikken, og som daglig befærdes af Tusinder Mennesker. Billedet er fra 1820erne.

til Fods De kom herhen, til Fods De gik tilbage.
Stads-Voldene Dem bar ved denne Lejlighed
og grønnedes i Lyst at kysse Deres Fjed.

Det var især tidlig om Foraaret, i April og Maj, at disse Promenader fandt Sted. Senere hen paa Aaret kunde det undertiden behage de høje Herskaber at indtage en liden „Collation" i Svanehaven — et af Boscagerne ved Springvandet, — til andre Tider spiste de til Aften paa Slottet efter at have taget sig en Svingom. I Struenseeperioden og senere gik det lystigt til med Tafler og Baller, snart paa Slottet, snart paa „Badstuen", d. v. s. Eremitagen, som kort efter af Harsdorff blev omdannet til „Herkulespavillonen", snart i et Telt i Haven og snart i Laurierhusets Midterpavillon. - - De Steder i Haven, hvor Kongefamilien og dens Gæster færdedes, Boscagerne og Parkerne, var ikke tilgængelig for Publikum, der kun havde Tilladelse til at bevæge sig i Alleerne og Hovedgangene. Men ogsaa heri skete der en Forandring, da Struensee kom til Magten. De hidtil aflukkede Boscager — dog ikke ved „Gartnerens Særhed", som det senere hed, aflukkede Boscager, men af Hensyn til at den kongelige Familie dog skulde have en kelte Steder at færdes paa i Haven uden at blive overløbet og overbegloet — og Parker blev 1. Juni 1771 lukket op til Publikums Fornøjelse og hele Haven nærmest indrettet som et Tivoli. Der blev givet Koncerter, hvor Militær-Musikken spillede; der blev indrettet Restauranter med og uden Spillebanke. Blandt

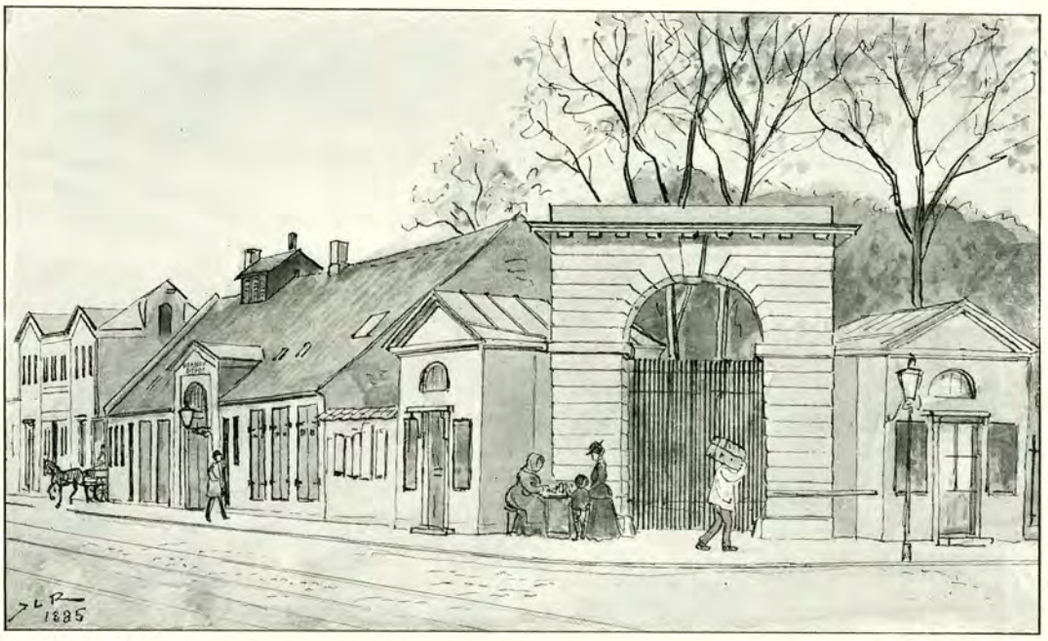

Overlæge Halks Samling.

Billedet viser den samme Port, som paa det øverste Billede. Bygningen imellem denne og Rosenborg Brøndanstalt, som ses yderst, er Brandvæsenets Gothersgade Station indtil 1892 og siden Depothus, nedrevet 1910 efter at den nye Hovedbrandstation ved Vestervold var etableret.

andre Spil, i hvilke man prøvede Lykken, var det saakaldte Pharao, et dengang yndet Hasardspil. Ved højtidelige Lejligheder blev der lavet Illumination og Fyrværkeri i Haven, navnlig ved festlige Begivenheder i Kongehuset. Den Mand, der arrangerede det meste af alt det, Haven kunde byde paa, var Restauratøren

Og længe efter Struensees Tid finder man Udtalelser, som vidner om, at Forholdene i Kongens Have i den Retning ikke er bleven bedre.

At Tonen herinde i den berygtede Kabinetsministers korte Magtperiode har været meget løssluppen, er troligt nok. Og at Op-

Fot. Raadhusforvalteren.

Den samme Port som paa de foregaaende Billeder, efter at den var bleven aabnet for Trafikken.

Gabel, der kunde glæde sig ved Struensees særlige Bevaagenhed. Han drev selv den fine Restauration i „Eremitagen", men ved Siden af den var der mange andre Restauranter i Telte rundt om i Haven, hvor Dansen gik lystigt, og hvor det var saa som saa med Anstændigheden. En Mand, der kunde vide Besked, skriver i sine Optegnelser, at „Kongens Have i Struensees Tid var et uudsigelig gement Forsamlingssted med mange Liderligheder offentligt". Men det vilde være urigtigt at tro, at Forargelsen først begyndte med Struensee.

I en tysk Haandbog for Rejsende i København, som udkom i Leipzig 1761, hedder det om Rosenborg Have, at det er en herlig Spaseregang. Man behøver ikke her som andre Steder at gaa med Hatten under Armen og med Spaserestok, men man bør ikke undlade at bære Kaarde. Men den stedkendte Forfatter finder Anledning til at bemærke, at det ikke er heldigt at promenere her om Aftenen ud over den sædvanlige Tid for ikke at komme til at ofre de barmhjertige Søstre, som sværmer om herinde, sine Penge, sin Sundhed og sin Ære.

synet med Publikum — der besørgedes af Patrouiller fra Slotsvagten paa Rosenborg — har været meget mangelfuldt, finder man Vidnesbyrd om i Havens Inventar for denne Tid. En Optegnelse beretter saaledes om, at ikke mindre end atten Stenbilleder „udi det Gabelske Værtskabs Tid" var bleven aldeles ruineret. Bl. a. var Halsen paa Svanen, Springvandsfiguren i Bassinet, knækket over af kaade og ustyrlige Drenge. Men sligt skete ogsaa efter at Gabel havde maattet fortrække. Da blev en Del af de store Marmorkugler, der laa paa murede Fodstykker i Blomsterhaven, væltet ned af deres Piedestaler. Men naar Poul Rasmussen, Komponisten til „Danmark, dejligst Vang og Vænge", der vidste god Besked med alt Københavneri fra sin Plejefader Edvard Storm, fortæller, at „Eremitagen", hvor Gabel havde haft sin Restauration, blev revet ned „for at glemme alle de Skændigheder, der var foregaaet her," — af hvilke dog maaske nok saa mange var foregaaet under Christian V som under den forhadte Struensee — er det ganske urigtigt. Eremitagen blev ikke revet ned, den blev

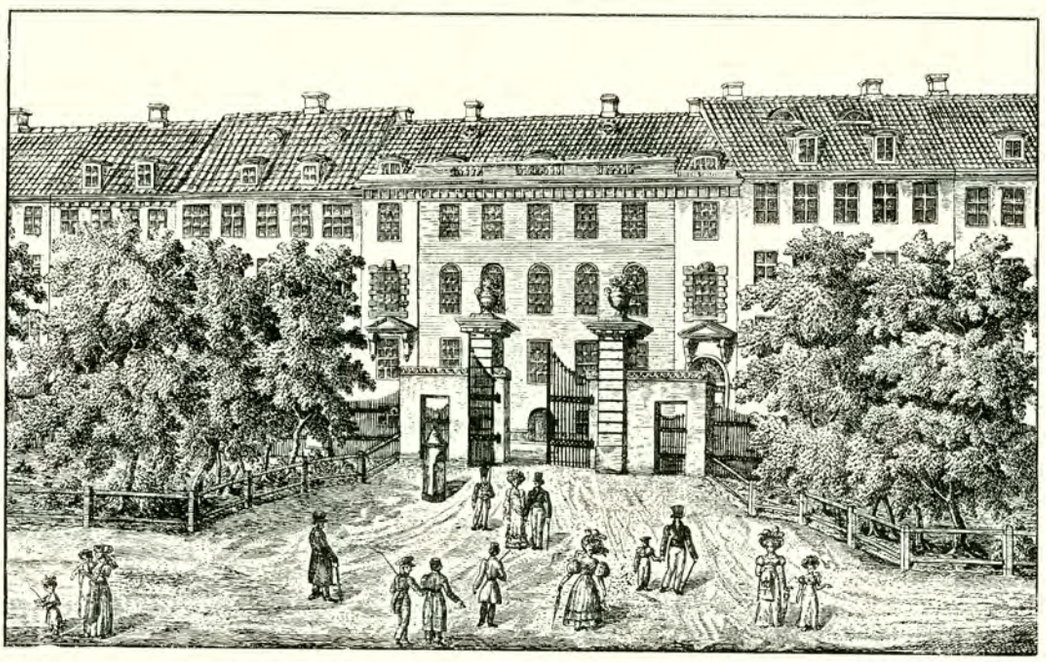

Overlæge Halks Samling.

Denne Port fører fra Kongens Have ud til Kronprinsessegade og havde i Aarhundreder været Hovedindgangsporten til Haven; — Gaden i Baggrunden er Kronprinsessegade.

bygget om; og dens Ombygning skyldtes alene Harsdorffs Indgriben og var et Led i de Bestræbelser, man gjorde sig efter 1772 for at forskønne Haven, særlig for at udrense en Mængde af de Stenhuggerarbejder, der fik Lov at staa og skamskænde den under Navn af Kunst. Mange af dem, siger Harsdorff, „kunne af en skønsom Tilskuer ikke beses uden Væmmelse".

Desværre var Interessen for at bevare og værne om den smukke gamle Have ikke saa særdeles levende. For at spare en Istandsættelse af Bolværket i den paa Nordsiden af Slottet, besluttede man at fylde Graven ud. Dette skete i 1783 og derved mistede Slotsholmen sin ejendommelige Karakter af en Ø i Haven, samtidig med at den morsomme og karakteristiske Vindebro blev taget ned. Men de hæslige gamle Vandhuse, der — i Overensstemmelse med deres Navn — havde været anbragt ud over Graven, fik Lov til, ganske meningsløst, at blive staaende og blev først fjærnet, da Slotsholmen kom under civil Forvaltning i 1858.

Disse Beskæringer af Kongens Have vakte saa meget mere Misfornøjelse hos Hovedstadens Beboere, som Haven, efterhaanden som Byens Folkemængde tiltog og Bebyggelsen indenfor Voldene derfor blev mere og mere sammentrængt, i Virkeligheden havde faaet større og større Betydning for Københavnerne. Det var ved Siden af Filosofgangen og de overfyldte Kirkegaarde det eneste Sted inden for de for Byens civile Befolkning utilgængelige Volde, hvor man kunde trække frisk Luft. Tilstrømningen til Kongens Have blev større og større, og Trængslen i Gangene skildres som undertiden ulidelig. Der blev til bestemte Tider musiceret af forskellige Musikkorps; der optraadte Sangere og Virtuoser paa forskellige Instrumenter. En Konditor, naturligvis en fin Konditor, Hr. Firmenich, fik Tilladelse til at drive Konditori i Haven baade i Herkules-Pavillonen (tidligere Eremitagen) og i en af Pavillonerne ud til Kronprinsessegade, omtrent paa samme Sted som den navnkundige gamle Beværtning: Sorte Chri-

Laant af Fabrikant Thomsen. Edv. Lehmann pinx.

Den samme Port som paa Billedet nederst paa foregaaende Side i det 19. Aarhundredes Begyndelse (set udvendig fra).
Militærpersonen tilvenstre er Prins Ferdinand.

Men Rosenborgs Forbindelse med Militæretaten skulde, som foran omtalt, blive langt mere skæbnesvanger for Christian IV's smukke gamle Lystslot og dets Omgivelser. Ikke blot blev „det Franske Anlæg med sine Fontainer og Statuer raseret og forandret til en bar og støvende Exercerplads, men de prægtige Laurierhuse blev ødelagt. Der blev sat et Stokværk til paa dem, de store og sjældne Træer, hvoraf mange voksede i Jorden og ikke kunde flyttes, blev fældede og hele Bygningen lavet om til Kaserne, Slotsgraven mellem Slotsholmen og den tidligere Parterrehave blev kastet til og et stort Stykke af Haven skaaret bort paa den modsatte Side for at give Plads til Opførelsen af Gotersgades Exercerhus. Dette skete i 1784 og ti Aar senere skar man et Stykke bort af Haven mellem Gotersgade og Sølvgade til Anlæg af en ny Gade Kronprinsessegade, der i 1804 blev prydet med Havens nye, stilfulde Indhegning, Jærngitret med Portene og Butikkerne.

stians Krog eller Hammers Have før havde haft sin Plads. Og ligesom sin Forgænger Gabel fik Firmenich Lov til at holde Koncerter og indrette Vauxhal og Illumination i Haven.

Alt, hvad der rørte sig i København, samledes i Kongens Have. Der promenerede selve Majestæten med sin Datter, Prinsesse Caroline, under Armen, — Dronningen, Marie Sophie Frederikke, saa man aldrig. Hun viste sig aldrig til Fods inde i Byen og siges aldrig i sit Liv at have sat sin Fod paa nogen københavnsk Gade. Der samledes Byens beau-monde, der saa man „Støvere, Lapser, Wienerdrenge, Springfyre og Comptoirdrenge mellem fjorten og tyve Aar, med en tynd Spaserestok, Briller paa Næsen, oppurret Haar og — ja, hvad mener Læseren? — med forlorne Bryster og virkeligt Snørliv, midt i Hundedagene!" Der anglede Byens galante Damer, og om Aftenen, efter endt Dagværk, mødte den jævne Borgerstand op; der spaserede Rahbek med sine Dusbrødre og drøftede Venskab og Borgerdyd; der maatte Konfir-

Raadhusbibliotheket.

Kronprinsessegade paa Strækningen imellem Dronningens Tværgade og Sølvgade, som ses i Baggrunden, til venstre Kongens Have.

manderne hen og agere Voksne, naar de havde været paa Runde-Taarn. Der stimlede Læredrenge, Soldater og Matrosdrenge sammen og gjorde Sjov, og der trillede Ammer og Barnepiger deres Barnevogne, altid med en Mængde Soldater som opvartende Kavallerer. Og at Selskabet derinde ikke altid var behageligt, faar man et Indtryk af ved at læse Klager i Datidens Blade over fulde Folk i Kongens Have, Tiggere, Lommetyve, lurvede Personer, som sidder paa Bænkene og piller Utøj af sig og uhøviske Indskrifter paa Plankeværker og Bænke.

Havens forskellige Beskæringer, Naboskabet med Eksercerpladsen og -huset og den store Tilstrømning af Spaserende havde berøvet den meget af dens tidligere Skønhed og Ro. Misfornøjelsen kom til Orde i Pressen og i Nyeste Skilderi af København Nr. 56 for 1806 giver en Ven af Haven sine Følelser Luft i Anledning af en Artikel, der nylig havde staaet i Bladet, og hvor Havens paradisiske Egenskaber var bleven fremhævet.

„Vi gik nu ind i Kongens Have for — efter Deres Skildring — at beundre dens paradiske Egenskaber. Men Herre Jenimi! hvad den ser ud! Den er i eet og alt et talende Sindbillede paa det nuværende tyske Rige. De ældgamle, stolte Træer, under hvis Skygge jeg saa ofte fordum havde fundet Ly, var tildels borte; den skønne Blomsterhave, hvor man fordum, midt i København, kunde finde en sand Himmel paa Jorden, var forsvunden. Selv Nattergalen har forladt denne forstyrrede Plads; i Stedet for dens Trylletoner hørte jeg den skurrende Lyd af Trommer og Piber, der skulde dæmpe de Jammerskrig, der kom fra Mennesker,

> . . . hvis blotte Rygge
> ej for at svales søgte Skygge
> i en Alle gevorbne Venner,
> som bleve Bøddeler af Tvang,
> og under spiilte Huders Klang
> dem vifte Ild med smidig Gren
> paa nys afklædte Ryggeben.

Det var langtfra nogen behagelig Udsigt for mig. Det forekom mig, som stod man paa et Galleri i Paradis og saa ned i Helvede. Jeg skyndte mig derfor bort for ikke at se Virkningerne af en Straffemaade, som jeg fra min første Ungdom af aldrig har kunnet høre nævne uden at gyse derved".

Det er altsaa Spidsrodsstraffen inde i Eksercerhuset og de arme Ofres Skrig, der trods Piber og Trommer kunde høres ud gennem de aabne Vinduer, der bringer Indsenderen til at mindes Havens fordums Idyl og Nattergalens ømme Toner.

„Jeg gik nu hen til Samsons Støtte. Men som det er gaaet hele Haven, saaledes synes det ogsaa at være gaaet ham. Han ligner snarere en Martyr, der er bleven hudflettet, end den stærke Samson. Tre Smaadrenge red paa Løven. Det stakkels Dyr har, uden at have begaaet mindste Brøde, mistet Tungen. Istedet for denne rækker den et Stykke Jærn frem, ret som det vilde sige: Det er en Jærnalder, som behandler mig saaledes!

Jeg gik nu videre for at se de tolv romerske Kejsere og det

Sølvgade Nr. 38,
som i flere Generationer har været i Familien Holmblads Eje.

murede Lysthus, som Christian den store med egen Haand havde opført. Men her var hverken romerske Kejsere eller noget muret Lysthus mere at se. Alting var ligesom pustet bort.

Alt dette bedrøvede mig inderligt og fremlokkede Taarer af mine Øjne. Men „Graad smeltede", som Digteren siger, „hen i Smil", da jeg traadte ud af Haven i Kronprinsessegade og fandt 14 splinternye Boutikker — som alle vare lukkede paa to nær. De opvakte den snurrige Idee hos mig, at man her havde spillet en Generalbanqverot.

Rosenborg Have havde langtfra nogen Tillokkelse mere for mig, og jeg slog altsaa en Streg over et af Københavns Hovedagrements".

Det murede Lysthus, som Indsenderen savner saa bittert, var et ottekantet Lysthus i Havens vestlige Del, omgivet af lave Piedestaler med Buster af romerske Kejsere. Sagnet fortalte, at Christian IV egenhændig havde muret med paa det ved dets Opførelse, og dets Nedrivelse i 1793 blev af den offentlige Mening mødt med megen Harme som et Udslag af Myndighedernes Mansom havde en mægtig Tiltrækning for Københavnerne. Urberg havde altid mange Jærn i Ilden ved Siden af sin Teatertjeneste, som det derfor gik med, som det kunde. Han havde bl. a. gjort en Del Forsøg med sine „aërostatiske Globi" og havde kunnet glæde sig over at have Kongefamilien som Tilskuere. Og nu i 1786 havde han faaet allernaadigst Tilladelse til at sende sine Montgolfierer til Vejrs fra Rosenborg Exercerplads d. 6. Juni og dertil indbyde den høje Adel og et højstæret Publikum. Det var dyrt, som det var fint, første Plads, hundrede Stole for Damerne, kostede 1 Rdl.; anden Plads bestod af Bænke og kostede 3 Mk. og Staapladserne 1 Rigsort eller 24 Sk.

Man havde god Tid og megen Taalmodighed i gamle Dage, og tre Timer inden Majestætens Ankomst begyndte Folk at indfinde sig. Og saa kom endelig det store Øjeblik, da den første „Globe" — en Ballon paa tre Fods Diameter, gik til Vejrs, efterfulgt af en anden, der var dobbelt saa stor. Folk jublede over at se Ballonerne gaa op og forsvinde i Luften, men Aftenen endte dog med et Nederlag for Kunstneren og med stor Skuffelse for den høje Adel og

Rosenborg Slot set fra Slottets Have.

gel paa Pietet. Sandheden var dog den, at det var faldefærdigt af Alderdom og Skrøbelighed.

Fra 1819 holdtes Haven aaben hele Aaret rundt. Den var efterhaanden bleven befriet for de forskellige plastiske Arbejder, der fyldte op derinde, og i 1823—27 blev den omlagt i engelsk Stil, dog med Bibeholdelse af de gamle Alleer og Hovedgange. Kort efter, 1832, maatte den yderligere afstaa et Stykke Jord til „Brøndanstalten". De to smukke Ringrendingssøjler af Granit, der oprindelig havde staaet paa Ridebanen og en Tid for Vestenden af Kavalergangen, blev ved Havens Omlægning i engelsk Stil kasseret og kørt paa Materialgaarden, men heldigvis i 1842 ført tilbage og opstillet paa deres nuværende Plads ved Indgangen til Grønne Bro, hvor de staar endnu. „Hesten og Løven" beholdt sin oprindelige Plads, og i 1837 blev le Clercs Springvandsfigur, en Dreng, der rider paa en Svane, afløst af en lignende i Bronce, udført efter Model af Billedhuggeren Freund.

Om end Eksercerpladsen — nu en Sandørken i Sammenligning med det tidligere Franske Anlæg — til daglig var afspærret for Københavnerne, blev det dog aabnet ved særlige Lejligheder. Her fandt saaledes de første „aërostatiske Forsøg" eller Ballon-Opstigninger Sted.

Det var den urolige og for sin Direktion saa vanskelige kongelige Skuespiller Urberg, der begyndte med disse Forestillinger, det højstærede Publikum. Ti den sidste tolv-Fods „Globe", som skulde gaa op, skulde ikke blot i „forholdsmæssig Proportion give et rigtigt Begreb om de berømte Montgolfierers Proportion", men skulde tillige medføre en dekoreret Gondol med en Mand udi.

Det hele var da ogsaa meget skønt at skue, men det gik snart op for dem, der sad nærmest, at Manden ikke var et levende Menneske, men en Dukke. Rygtet herom bredte sig hurtigt og lagde en stor Dæmper paa Forventningen, og da der indtraf det Uheld, at der gik Ild i Ballonen, umiddelbart efter at den var gaaet op, kan det gerne være, at største Delen af det højstærede Publikum var yderst forbitret over, at det kun var en Dukke. Tænk, hvad det havde været spændende og gribende, om det havde været et rigtigt, levende Menneske!

Hr. Urberg havde ikke bedre Held med sig, da han et halvt Aar senere fra den gamle Skydebane i Sølvgade, der laa omtrent hvor nu Kommuneskolen ligger og om hvilken der senere vil blive mere at berette, sendte en ny Ballon op. Den kom ikke længere end tværs over Gaden til Kongens Have, hvor Vinden flængede den itu, medens der samtidig gik Ild i den. For dog ikke at undvære det kildrende Moment at udsætte et levende Væsen for Luftrejsens Farer, og belært af Erfaringen om Publikums Forbitrelse over at faa en Dukke i Stedet for en Mand, havde Urberg denne Gang sat en Kat som Passager paa Program-

met. Katten var imidlertid i sidste Øjeblik bleven byttet om med en Hane i Bur, der dog blev reddet baade fra Ildens og fra Luftens Farer. Urberg selv maatte redde sig ud af en Bagdør, ti Folk var bleven forbitrede, og nu skulde han have Klø. Den Flænge i Ballonen, som havde foraarsaget hele Ulykken, var ikke revet af Ondskab, som han paastod, af en Mand i en hvidagtig Frakke, men den havde han selv lavet, sagde de, for at dække over sine Svindlerier, og nu kunde det være nok med de Narrestreger.

En Ven af Urberg syntes, at han trængte til Oprejsning efter den Historie, og fik d. 2. Marts 1787 indrykket følgende poetiske Udgydelse i „Morgenposten". Det melder sig udtrykkelig som beregnet paa udenbys Læsere, hvilket synes at tyde paa, at Hr. Urberg fremtidig vil lade sit Lys skinne i Provinsen:

Utrættet Flid og Kunst udmærkede de Evner,
Naturen vores Urberg gav. — Hans Vid
udmærker sig, og man ham villig nævner
en Mand, hvis Kunst selv med Naturen fører Strid ...

Men denne Vennetjeneste blev nærmest en Bjørnetjeneste, idet den indviklede Hr. Urberg i en Avisfejde, som ikke var til hans Fordel.

Faa Aar senere afgik han ved Døden under ret mærkelige Omstændigheder. Da det hverken gik med Skuespilleriet eller med Ballonvæsenet, havde han slaaet sig paa Bjørnetrækkeri, og i Sverige købt sig et Par Bjørne, som han lærte at danse og gøre Kunster. Paa en Kunstrejse i Meklenborg, hvor han drog om med sine Dyr fra By til By, maa det have været smaat med Fortjenesten og derfor smaat med Føden. Bjørnene fandt de fik for lidt, og en Nat, da han havde søgt Nattely i en Bondes Lade, gik Naturen over Optugtelsen og den næste Morgen var deres Herre halv fortæret.

Saadant Endeligt fik fhv. kongelig Skuespiller og Aërostatiker Iver Hesselberg Urberg.

Først tyve Aar senere fik Københavnerne en virkelig Ballon-Opstigning at se. 1. Oktober 1806 gik Professor Robertson, Datidens mest bekendte og mest erfarne Luftskipper, der i Udlandet havde foretaget talrige Luftrejser, op fra Rosenborg Exercerplads i en gasfyldt Ballon. Længe i forvejen havde Københavnerne været optaget af denne Begivenhed, der blev imødeset med stigende Forventning. Da selve Dagen kom, var Spændingen saa stor, at Folk ikke tænkte paa andet end Ballonen. Et Vidnesbyrd derom var, at de fleste Forretningsfolk lukkede deres Forretninger. Selv Københavns Børs blev lukket. For at hindre Trængsel og Ulykker blev Volden afspærret fra Nørreport til Østerport og paa Exercerpladsen var der udkommanderet ikke mindre end 300 Soldater for at holde Orden.

Ballonen havde nogle Dage forinden været udstillet i det musikalske Akademis Sal paa Kongens Nytorv. Den var af Form som en Melon og saa høj at den ikke kunde vise sig i sin fulde Højde inde i Salen. Det mærkelige Luftfartøj, med hvilket Københavnerne for første Gang skulde se et Menneske foretage en Luftrejse, blev beset med Interesse. Den havde kostet 1800 Daler at fremstille, var sammensyet af 120 Alen gult og grønt Taft og overtrukket med et Silkenet. Gondolen var flettet af Kurvevidier og draperet med rødt Klæde. Gassen blev udviklet i en Række Tønder, der var fyldt med Vitriololie og Filspaan. Fyldningen begyndte Kl. 4 om Morgenen og var tilendebragt Kl. 11 til stor Jubel for Tilskuerne, der allerede Kl. 9 begyndte at fylde Pladsen og saa med Undren paa Ballonens svulmende Vækst. Den var dog ikke større, end at otte Mand var i Stand til at holde den.

De der allerede havde givet Møde Kl. 9 har vist fundet Tiden lidt lang og Underholdningen noget ensformig. Opstigningen var fastsat til Kl. 1½, og lidt før den Tid ankom Kongefamilien og tog Plads paa Altanen paa Kasernens Midterpavillon, i Frederik IV's Tid Lysthuset med de fire Knapper, som var festlig prydet med guldgalonerede røde Tæpper. Det talrige udsøgte Publikum blandt hvilket man saa baade Statens og Stadens højeste Embedsmænd i Gala, var i fuldt Puds, medens Voldens Træer, Møllevingerne paa Voldmøllerne og alle Vinduer, Tage og Taarne, hvorfra der var Udsigt til Pladsen, var fulde af Tilskuere. Og som i gamle Dage havde Folk mange Steder taget Tagstenene af Lægterne og stukket Hovederne ud for at kunne se det mærkelige, der forestod.

Endelig nærmede Øjeblikket sig. Kongefamilien begav sig ned paa Pladsen, og Professoren, der med sindig Ro havde anbragt sine forskellige Apparater og sit Rejsefoder i Gondolen, bandt nu en Faldskærm med en levende Hane fast ved et af Tovene. Han lod dernæst en Prøveballon, ved hvilken der var bundet et hvidt Flag med Kongens Navnetræk, gaa op i en Snor til en vis Højde, hvorpaa han bukkede for Overhofmarskallen, den for sin Kyndig-

Raadhusbibliotheket.

Adelgade set fra Dr. Tværgade mod Nyboder, i Baggrunden ses St. Paulskirken.

hed i Fysik bekendte Hauch. Overhofmarskallen bukkede først for Majestæten, dernæst med et Halvcirkelbuk for hele Kongefamilien, idet han standsede ved Prinsesse Juliane, hvem han underdanigst bad indvie Farten ved at overskære den Snor, der holdt Ballonen til Jorden. Med kongelig Huld og Naade efterkom den unge Prinsesse Overhofmarskallens Bøn, klippede Snoren over, og Prøveballonen steg ilsomt lodret til Vejrs, indtil den kom op i nogen Højde, da den tog Kurs ind ad Landet til, Vest efter, og angav saaledes Vinden som østlig.

Nu forlod Kongefamilien den lavere Skueplads og vendte tilbage til Altanen. Professoren fik sit Pas overrakt, i hvilket Alle og Enhver af Københavns Politimester anmodedes om at tage vel imod ham ved hans Nedkomst, tog Plads i sin Gondol og lod derpaa Ballonen føre Kresen rundt af Soldaterne, medens han selv med megen Anstand, som det hedder i den samtidige Beretning, udtalte sine varme Følelser over for det højtærede Publikem, som paa sin Side ikke sparede paa Bifald.

Da Ballonen var bragt tilbage til Pladsens Midte, gav han Ordre til at give los, og under lydløs Stilhed, som efter faa Øjeblikke blev afbrudt af Jubel og Hurraraab, steg Ballonen lige op mod den klare, skyfri Himmel. Og da Professoren nu pludselig udfoldede det røde og hvide Flag, vilde Begejstringen ingen Ende tage. Lettet for noget af sin Sandballast steg Ballonen højere og højere og drev over Hovedet paa de Tusinde Tilskuere paa Farimagsgade, Broerne og Fællederne, ud over Peblingesøen og Nørrebro. Pludselig saa Folk med skarpe Øjne, at Faldskærmen udfoldede sig og begyndte at dale med sin levende Kanin som Passager. Den gik ned i en Have paa Nørrebro og „blev gemt af Konsul Saabye som et kært Minde".

En Mand, der, for at skaffe sig god og fri Udsigt til Højtideligheden, var klatret op i det store Kastanietræ ved Reformert Kirke, var ikke saa heldig med at komme ned igen som Kaninen. Han faldt ned og blev til alt Uheld hængende paa Stakittet og ilde medtaget. Ellers skete der ingen Ulykker trods den store Masse Mennesker, der var paa Benene, og Luftskipperen selv kom ogsaa lykkelig og vel fra sin Rejse. Fulgt af nogle unge Mænd til Hest, der vilde søge at faa at se, hvordan Rejsen spændte af, var han drevet videre mod Vest, var undervejs blevet undersøgt af en Ørn, der vilde sætte sig paa Ballonens Top, og var gaaet ned lidt Vest for Smørumovre i et sumpet og moset Terrain, hvor han dog havde faaet Ballonen bjerget og anbragt paa en Vogn fra Ledøje. Samme Aften Kl. 9 var han atter i København paa Raus Hotel (d'Angleterre), i hvis Gaard og Have Folk stimlede sammen lige til Midnat og raabte Hurra for den modige Luftskipper.

Mandag den 13. Oktober foretog en af hans Elever en Luftrejse fra Rosenborg Exercerplads. Kongefamilien, den høje Adel og det højstærede Publikum var atter til Stede, ti denne Gang bødes der paa noget ganske nyt. Da den unge Luftskipper var kommen op i en ret betydelig Højde, løsnede han et Skud, og et Øjeblik efter saa Folk med Rædsel, at han sprang ud fra sin Gondol. Men i samme Nu udfoldede Faldskærmen sig og baaret af den dalede han ned paa Reformert Kirkegaard. „Af det jublende Publikum blev han i Triumf ført ind paa Exercerpladsen, hvor han gjorde en Compliment for den kongelige Familie".

Ballonen blev bjærget af nogle Fiskere ude ved Tømmerpladsen, der fik 15 Dlr. i Douceur af den altid flotte Professor Robertson.

Det var de Forventninger, der fra militær Side knyttedes til Luftballonerne, som havde gjort Rosenborg Exercerplads til en Slags Forsøgsstation for Luftsejlads. I mindre Maalestok blev der ogsaa gjort Forsøg i Kastellet, særlig af en Kobbersmedemester Kierstrup, men de faldt i Reglen uheldigt ud. Ved Rosenborg blev de derimod fortsat af Studiosus Colding, der sendte baade Montgolfiers og Gasballoner til Vejrs og som i 1809 opnaaede den dengang store Ære at blive udnævnt til Dannebrogsmand som Aërostatiker.

Fra samme Aar blev Pladsen ogsaa en Tid benyttet til Tilintetgørelse af inddragne Papirspenge, som under stærk Vagt blev brændt i Baal rundt paa Pladsen. En anden mere mærkelig Ild-Forestilling blev givet sammesteds i 1814 og gentaget adskillige Gange under stærk Tilstrømning af Københavnere. Det var den spanske Ildkunstner Gely-Latour, der optraadte og forbavsede de

Raadhusbibliotheket.

Gammelt Bindingsværkshus paa Hjørnet af Adelgade og Helsingørsgade (1918).

Indfødte ved at tage Fodbad i en Gryde med smæltende Bly, spasere paa glødende Jærn, sætte en Ske med brændende Olie i paa Tungen og endelig d. 25. Maj at fremvise was noch nie dagewesenes. En Ovn var bleven bygget inde paa Exercerpladsen og under den brændte en mægtig Ild. Under Kontrol af de første til at spille Manden i den gloende Ovn. Hauch lod under Kontrol af Ørsted og Møller et Termometer anbringe i Ovnen; men et Øjeblik efter viste det sig at være sprunget, medens et Stykke Papir, som var tabt derinde, blev stærkt svedet. Et andet Termometer blev nu hængt ind i Ovnen og steg til 145 Grader.

Raadhusbibliotheket.

Helsingørsgade set fra Adelgade mod Borgergade.

videnskabelige Autoriteter ikke blot paa Fysikkens Omraade som Admiral Vinterfeld, Overhofmarskal Hauch og Ørsted, men ogsaa af andre Videnskabers Koryfæer som Geheimekonferensraad O. Malling, Konferensraad Schlegel, Etatsraad Thorkelin, Professorerne Kall, Herholdt, Wad, Mynster, Møller og mange andre beredte Spanieren sig nu, under det talrige Publikums Spænding,

Da denne Varmegrad var konstateret, begav Kunstneren sig ind i Ovnen, fulgt af et Par af de tilstedeværende Herrer, der imidlertid straks vendte om igen. Spanieren derimod, som havde taget en Flaske Vin og Mad med ind, satte sig tilrette, spiste og drak og lod sig Maaltidet smage, idet han forsikrede, at han befandt sig yderst vel og gerne kunde blive der den hele Dag. Han

maatte dog stadig tørre Sveden af sig, og da han efter en lille halv Times Forløb kom ud, slog hans Puls 160 Slag. Faa Dage senere gentog han Forestillingen, men denne Gang var Varmen bragt op til 180 Grader. Af de tre Herrer, der fulgte ham ind i Ovnen, vendte de to straks om, medens den tredie dog holdt

O Du, som i Din Ovn dig saa kan brændemærke,
at ingen Hede kan forbrænde Dig,
O gør mig, store Mand, blot uforbrændelig
den sidste Favn af Magistratens Brænde!

Hvor stor Interesse alle disse Forestillinger paa Rosenborg

Raadhusbibliotheket.

Prinsensgade set fra Adelgade mod Borgergade (1898).

Heden ud i et Par Minutter. — Med Hentydning til Fortællingen om de tre Mænd i den gloende Ovn og under Trykket af Brændslets Kostbarhed i den holde Vinter skrev Baggesen et Vers om den mærkelige Ildkunstner og berigede de danske Versemagere med et mærkeligt Rim, for saa vidt de skulde faa Brug derfor, hvilket ikke vil blive hyppigt:

Eksercerplads end havde vakt hos Københavnerne, spillede de dog ikke saa stor en Rolle i Københavnernes Erindring som Roats Linedans i 1827.

Der var intet mærkeligt at berette om Christian Roat, der var Hollænder af Fødsel, end at han nu var Gæstgiver i Odense efter at have vundet sig et Navn som „Ekvilibrist", at baade hans

Overlæge Halks Samling.

Adelgade paa Strækningen Sølvgade—Nyboder.

I Baggrunden ser man St. Pauls Kirke. — Hjørneejendommen tilhøjre og Ejendommen ved Siden af i Sølvgade er forlængst erstattede med nye store Bygninger.

Fader og en Broder havde drevet samme luftige Næringsvej, og at han havde været gift med en dansk Præstedatter fra Fyen. Men Kunstnerne, og særlig de farende, er et uroligt Folkefærd. Roat kunde ikke slaa sig til Taals med den Tanke at skulle nøjes med at springe over sin lave Disk og være Gæstgiver til sin Dødedag. Og en skønne Dag kunde han ikke modstaa længere,

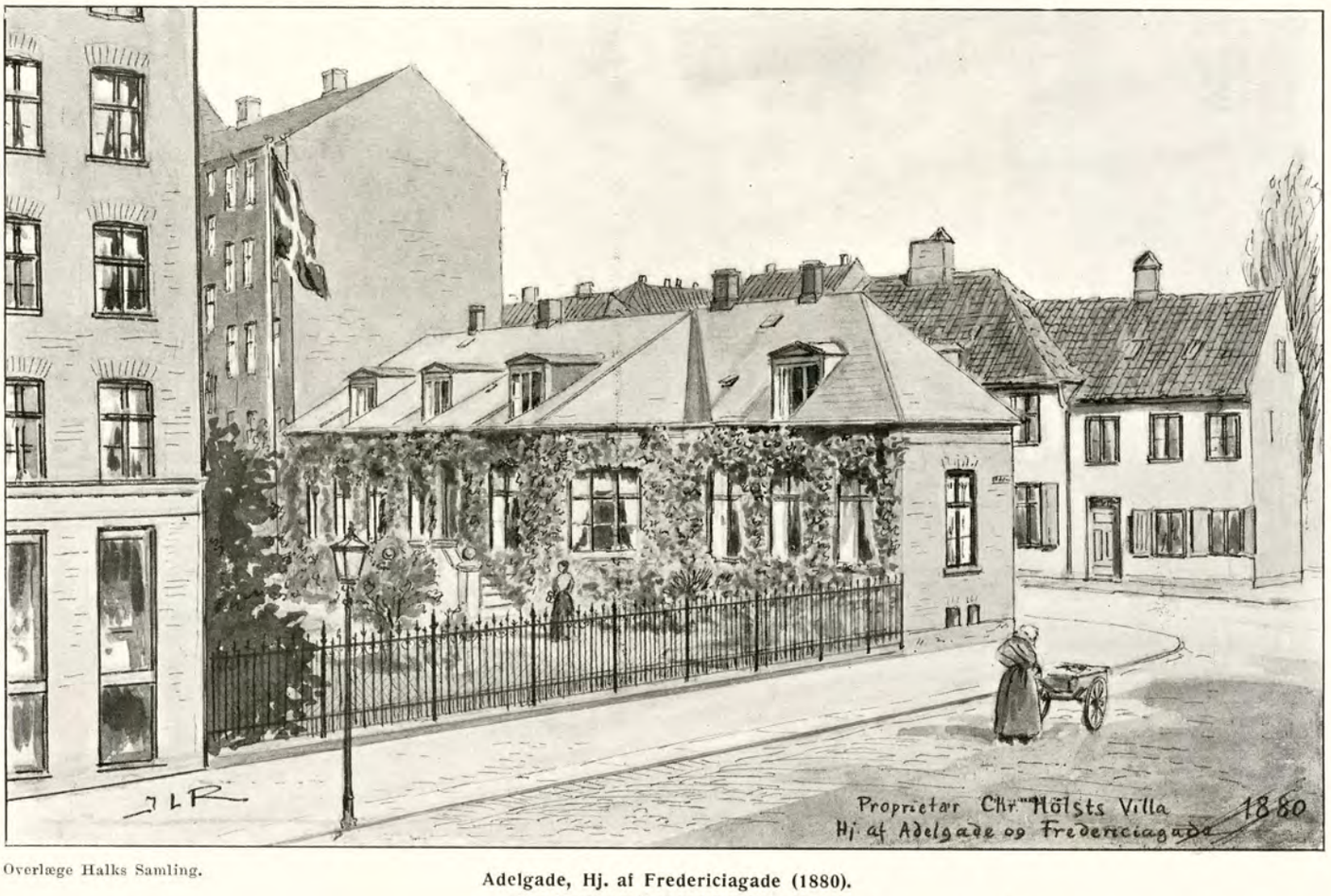

Overlæge Halks Samling.

Adelgade, Hj. af Fredericiagade (1880).

Her ligger nu en meget høj Kaserne.

men tog til København og androg underdanigst om Tilladelse til at vise sin Kunst som Linedanser paa Rosenborg Exercerplads. Det kunde maaske nok lade sig gøre; men der var ganske vist een Ting i Vejen, og det var hans Overskæg. Overskæg var ved kongelig Visdom forbeholdt Frederik VI.s Yndlinge, Militærpersonerne, og Roat maatte bringe sit martialske Overskæg som Offer paa Kunstens Alter. Ulykkeligvis for ham nøjedes hans Kunst ikke med det, men fordrede mere endnu.

D. 6. Juni 1827 var hele Kongefamilien og mellem 5000—6000 Mennesker inde paa Rosenborg Exercerplads for at se den kække Linedanser. Et Toug paa 450 Fods Længde var spændt fra det øverste Vindue i det store Taarn paa Rosenborg og ned til en Pælebygning paa Pladsen. Allerede ved hans første Vandring paa Linen var det klart, at den ikke var tilstrækkelig spændt, ti det kostede ham øjensynligt nogen Anstrængelse at komme op ad den til Taarnvinduet. Men det lykkedes, og endelig stod han ved sit Maal, hvor han udbragte et Leve for Kongen, hans hele Hus og Folk. Han gik nu ned og tilbage igen et Stykke af Tovets Længde, men denne Gang baglængs under Publikums jublende Bifald, og dermed var Forestillingen forbi for den Gang.

Men 12. Juni gik anden Opvisning for sig. Det hedder sig, at Roat havde en Følelse af, at der ventede ham en Ulykke, men under de tusinde Tilskueres bedrende Jubel gik han dog med tilbundne Øjne og en Sæk over Hovedet op paa Linen, der var gjort fast om en svær i Jorden nedgravet Bjælkeforbindelse. Han naaede lykkelig det øverste Vindue i Taarnet paa Rosenborg, hvor den anden Ende af Touget var vist ind og gjort fast, drak et Glas Vin, klædte sig om og traadte atter frem „i en glimrende Dragt, som straalede herligt i Aftensolens Glans."

Han mere løb end gik paa Nedvejen. Men midt paa Linen, hvor den hang i største Bugt, blev han staaende et Øjeblik, hvilende paa den ene Fod. Saa satte han atter i Løb, idet han raabte til de 32 Soldater, der havde Plads, hvor Linen var gjort fast om Bjælkeforbindelsen, at de maatte spænde den mere. Det skete, men i samme Nu sprang den i Kanten af Vinduet. Den ulykkelige Linedanser styrtede ned, og Bjælkeforbindelsen blev ved Trykkets pludselige Ophør bogstavelig revet op af Jorden.

Roat blev baaret ind i Kasernen og undersøgt af Lægerne, blandt hvilke der var Berømtheder som Etatsraad Christian Fenger. Han var ynkelig medtaget. Blodet strømmede ud af hans Øren og flere Brud konstateredes. Om Natten døde han paa Frederiks Hospital og blev begravet paa den katholske Menigheds Kirkegaard. Dagen efter valfartede Københavnerne i Mængde ud til hans Grav, — den blev i øvrigt senere, i 1851, aabnet for at modtage den da forulykkede Luftskipper Tardini, — og 25. Juni blev der paa det Kongelige Teater givet en Forestilling til Fordel for hans Enke og seks Børn, der siden fristede Livet som Ekvilibrister og Akrobater paa Dyrehavsbakken. Ved Forestillingen paa Teatret opførtes: „Det var mig!" og „De Uadskillelige", og Madame Wexschall fremsagde en af selve Johan Ludvig Heiberg forfattet Epilog.

Men Roats ulykkelige Skæbne bragte ogsaa andre, om end ringere Digtere, til at gribe Harpen. Mathias Lau, Skrædder-svend, og Hr. J. Jørgensen, der ikke giver nogen Oplysning om sin borgerlige Livsstilling, kvad begge om den store Luftdanser Christian Roat, der ved Tirsdag 12. Juni 1827 at vise sin Færdighed i at gaa paa en spændt Line, tilvendte sig alles Bifald, men fandt ved sin Kunst en smertefuld Død, da Touget brast. Begge Sangene udkom paa det kendte Forlag, Triblers Enke i Holmensgade Nr. 114.

Skrædersvendens Digt, der udmærker sig ved en saa bestemt københavnsk Lokaltone, at man kunde tænke sig Adolph v. der Recke bag Skræddersvendens Navn, om han havde været lidt ældre end 7 Aar, gaar paa Melodien til „Vil Du være stærk og fri", der vel nok maa siges at være lidt for lystig og rask til en saa sørgelig Begivenhed. Men Hr. Lau har nu ment den passende, og det er dog ham, der har Ordet.

Eksercerpladsen i Gothersgade med Rosenborg Slot i Baggrunden.
Gruppen af Gardere er det Rekruthold, hvortil Prins Christian, vor nuværende Konge, hørte i 1889; Prinsen ses staaende midt i Billedet.

Skrækkeligt, hvad mener Du,
her i Hovedstaden
høres Jammer, Nød og Grue
over alt paa Gaden.
Hvor man hører, hvor man seer,
tales kuns om Dansen,
og om Roat som faldt ned,
skønt han holdt Ballancen.

Mærk det vel at Touget brast,
han blev stædt i Nøden,
ja paa Jorden i en Hast
fandt den Arme Døden.

Skønt man saa med Livet han
bragt til Hospitalet,
ej han Døden undgaa kan,
alt for højt var Faldet.

Han den første vistnok er,
der har sligt proberet;
sikkert han den sidste blier,
som der bliver givet
Lov at dandse i Luften mer
for at balancere,
hver som blot det engang ser,
kommer der ej mere.

Ej hans Mage kendte vi,
da han Linien rørte,
modig, munter, stolt og fri,
han sin Kunst udførte.

Ak skrækkeligt han maatte segne
fra sine Børn, sin ømme Viv,
som saa hans Kind med Marter blegne,
styrk Skaber, hendes unge Liv!

Men Hr. Jørgensen lægger ikke saa megen Personlighed i sit Digt som Hr. Lau, og derfor interesserer han ikke saa meget.

Præsten, som talte ved Graven, var dog nær ved at stikke begge Digterne, naar han med den Højtidelighed som Stedet og Anledningen berettigede, udtaler Ord som disse: „Født i en Ende af Europa, maatte i en anden, i hans fulde Manddomskraft, hans Øje briste . . .“

Der bødes ikke paa mange Adspredelser i hine Tider, og Københavnerne var ikke forvænt. Derfor træffer vi ogsaa det bedste Selskab ved de Forlystelser, der indrettedes paa Rosenborg Exercerplads, og som heldigvis kun denne ene Gang fik et saa sørgeligt Forløb. Og uagtet 2 ℔ var mange Penge dengang, gav Folk Aaret efter dog gladelig deres 32 ß for at komme ind og se

Overlæge Halks Samling.

Parti af Gothersgade 1887.

Store Regnegade. Nr. 33, L. P. Holmblads Spillekort-Fabrik. Frue Kirke. St. Petri Kirke.

Helligaands Kirke. Hjorte Apotheket.

Stolt han stod ved Taarnets Spir,
hører Mængden qvæde,
ej han ante, at det blier
hans den sidste Glæde.

Lad os takke Godheds Gud
hver med sunde Lemmer,
lad os prise højt hans Bud,
han os aldrig glemmer.
Naar ved Arbejd og ved Flid
vi os kan ernære,
ej vi spilde vil vor Tid
for sligt Fjas at lære.

Og det er saare rigtigt, — Skrædder bliv paa dit Bord!

Hr. J. Jørgensen taler i et mere ophøjet Sprog og har valgt Melodien til „Omspændt af Tvivl . . .“ at qvæde paa:

O, hvilken Ynk! jeg maa berette,
lyt til min Sang, mærk Læser vel.
Den tabte Sjæl, som vilde mætte
her ved sin Kunst Børn, Hustru, selv.

Hurtigløberen Berg løbe Pladsen rundt tolv Gange i 32 Minutter og faa at vide, at nu havde han løbet 1 Mil! Meget spændende kan det vel egentlig ikke have været.

Men i 1840 kom der en Mand hjem til København, der snart skulde afhjælpe alle Savn i Retning af Forlystelser. Det var Georg Carstensen, der var født i Algier 1812 som Søn af den Danske Generalkonsul der, havde gaaet i Skole i København og paa Herlufsholm og derefter fartet Verden rundt. I 1841 begyndte han Udgivelsen af Bladet „Figaro“ og lagde sig straks efter, i bedste europæisk Stil, at give Koncerter for sit Blads Abonnenter. Ved Hjælp af sine gode Forbindelser opnaaede han Tilladelse til at afholde disse Koncerter i Kongens Have, hvor der alt i længere Tid var spillet af Militærorkestrene og af Lumbys Orkester.

Den første af Carstensens Fester i Kongens Have løb med praktisk Sans og rigtig Forstaaelse af Københavnernes Loyalitet, af Stabelen d. 15. Juli 1841 i Anledning af Kronprins Frederiks og Prinsesse Marianes Bryllup. Den blev givet for „Figaros“ Abonnenter, men det blev dog ikke forment andre Dødelige at komme ind mod en Entree af 1 Rdl. for en Herre og 4 ℔ for en Dame. Haven blev illumineret med 2000 orientalske Lamper, der hang i Festons og i Guirlander mellem Træerne; et Harmoni-

orkester paa 70 Mand spillede i den ene Del af Haven og „Lumbyes Selskab“ spillede „Straussisk Musik“, altsaa Dansemusik i en anden Del. Imellem Musikafdelingerne optraadte et Tyrolerselskab.

22. September holdt Georg Carstensen sin anden Figaro-Koncert i Haven, der denne Gang straalede i Skæret af 4000—5000 orientalske Lamper. Og til Musikkens Glæder var der nu føjet andre Forlystelser, Taskenspillere, Jongleurs og et stort Fyrværkeri. Og alt imens kunde man forfriske sig hos Hovedstadens fineste Konditorer, Gianelli, Pedrin, Mini og Firmenich.

Det følgende Aar var Carstensens Vauxhal vokset til at omfatte 15000—20000 orientalske Lamper plus illuminerede Balloner, levende Tableauer, Templer, Kanonskud paa forskellige Steder i Haven og endelig Fyrværkeri.

Men dermed var ogsaa de Erfaringer vundet, med hvilke Carstensen Aaret efter, i 1843, gik til at anlægge Tivoli.

ikke i deres Skoletid var bemærket noget hos dem i Retning af Republikanisme eller Revolutionisme, men at de tværtimod var loyale af Tænkemaade, slap de tre Hovedmænd med Arrest, den ene — som alt havde været Student i eet Aar „og saaledes burde være mere fornuftig“ — i otte Uger; den anden, der lige var kommen ud af Skolen, i sex Uger. En tredie, der ved at ville undersøge, hvad Busten var lavet af og derved var kommen til at støde lidt af Broncemalingen af, fik som Kur mod utidig Pilfingren og Nysgerrighed fire Ugers Arrest.

Om denne Begivenhed blev der digtet følgende berømte Strofer:

Hvor Soldaterne forlyste
sig paa gammel Krigsmaner,
stod engang en gammel Bøste,
nu den staar der inte mer.
Ak, ti tre Studenter kom,
som jeg nu vil synge om.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. **Det samme Parti af Gothersgade som paa forrige Billede, — som det præsenterer sig nu.**

En Maaned efter at de sidste Festblus i Kongens Have var slukkede, hændte det inde i Exercerhuset at nogle Studenter under en Bajonetfægtning af Kaadhed havde stukket med Bajonetten efter en Gibsbuste, der stod i en Niche derinde. Og stukket den saa eftertrykkeligt, at Hovedet faldt af.

Det var en yderst alvorlig Sag, ti Busten forestillede Kong Frederik VI som Kronprins, og kunde de to Studenters Adfærd ikke ligefrem stemples som Majestætsforbrydelse, saa var det dog efter gamle og kloge Mænds Skøn ikke langtfra.

Der blev naturligvis straks Krigsforhør; men de Skyldige gjorde gældende, at de ikke havde nogen Anelse om, hvem Busten forestillede. Nogle mente, det var en eller anden gammel Militær, andre havde nok set, at der stod Frederik paa den, men troede, at det var Frederik V, „der vistnok havde bygget Exercerhuset“, eller maaske Frederik III. Og Tilføjelsen „Kongens Søn“, der betegnede vedkommende som Kronprinsen, havde ingen af dem set, sagtens paa Grund af den daarlige Belysning. Og saa var de for Resten fra Provinsen og ikke saa fortrolige med de kongelige Ansigtstræk som Københavnerne.

Da Rektoren i den Latinskole, hvorfra Forbryderne for ikke længe siden var udgaaet, paa Forespørgsel kunde bevidne, at der

Og saa sagde da den første:
— ej jeg siger, hvad han hed —
„Lad os sla til denne Bøste,
saadan at den falder ned!“
Og skønt det var inte Ret,
gav de den paa Hovedet.

Stedse sanker, Syndens Børn,
paa sit Hode gloendes Kul.
Og saa sagde Guvernøren:
„De skal puttes i et Hul!
Om de bliver nok saa vre'
skal de sidde alle tre!“

Yngling, agt paa denne Lære!
Vogt Dig vel for Syndens Rus!
Dyden elsk! og hold i Ære
Kongens Exercerehus!
Derfor vogt Dig vel for sligt
paa Prins Wilhellems Distrikt.

De to førstnævnte kom i Hullet i Kastellet, den tredie i Studenterfængslet i Køkkenbygningen paa Rosenborg.

Den 27. Marts 1848 Kl. 6 Eftermiddag stod 1. og 5. Liniebataillon samt 2. Husareskadron opstillet paa Rosenborg Exercerplads. Det var de Tropper, der næste Morgen skulde afgaa til Hertugdømmerne, hvor Oprøret var brudt ud straks efter Christian VIII's Død. Og i Overværelse af Arveprinsen og samtlige Prinser oplæstes Kongens Proklamation.

Soldater!

Hele det Danske Folks Øje er henvendt paa Eder! Et skønt Hverv er eder overdraget: at kæmpe for den retfærdige Sag.

Eders Konge er overbevist om, at denne Følelse besjæler eder alle.

Saa antager da eders Konges Løsen: Med Gud for Konge og Fødeland! og Kongens og Folkets Velsignelse følger eder!

Christiansborg Slot 27. Marts 1848.

Frederik R.

Proklamationen blev modtaget med Begejstring, og da Kongen kort efter indfandt sig og endte sin Tale til Tropperne med dende Begfakler, medens en stor Oval paa Pladsens Midte oplyst af Templer i Brændpunkterne og markeret af 32 Obelisker „dannede ligesom en mægtig Hal under Stjernehimlens Dække". Hver af Obeliskerne var 16 Fod høj, prydet med Dannebrogsflag og med et stort Skjold, hvorpaa læstes i Transparent Navne paa fremragende Faldne, paa Sejre og Begivenheder i Krigen. Foran Kasernens Midterpavillon var rejst en Estrade for Musikken. Fra det ene af de to Templer, „Erindringstemplet" op mod Gotersgade, vistes en Række af Bournonville arrangerede Tableauer, „Fredstid", „Krigstid", „Sejren" o. s. v., og efter Sangen „Slumrer sødt i Slesvigs Jord" tilsidst „Mindet".

Paa hver Side af „Erindringstemplet" stod en 18 Alen høj Pyramide med Navnene Fredericia og Isted. Lige over for dette Tempel, i Ovalens andet Brændpunkt, op mod Rosenborg Slot, stod det andet Tempel, „Sejrens Tempel", smykket med Vaaben, Kanoner og Flag og med Kongens Navnetræk lysende i Transparent i Midten.

I Efteraaret 1852 blev der i Forbindelse med den 4. Landmandsforsamling holdt Dyrskue paa Exercerpladsen, hvor der var udstillet

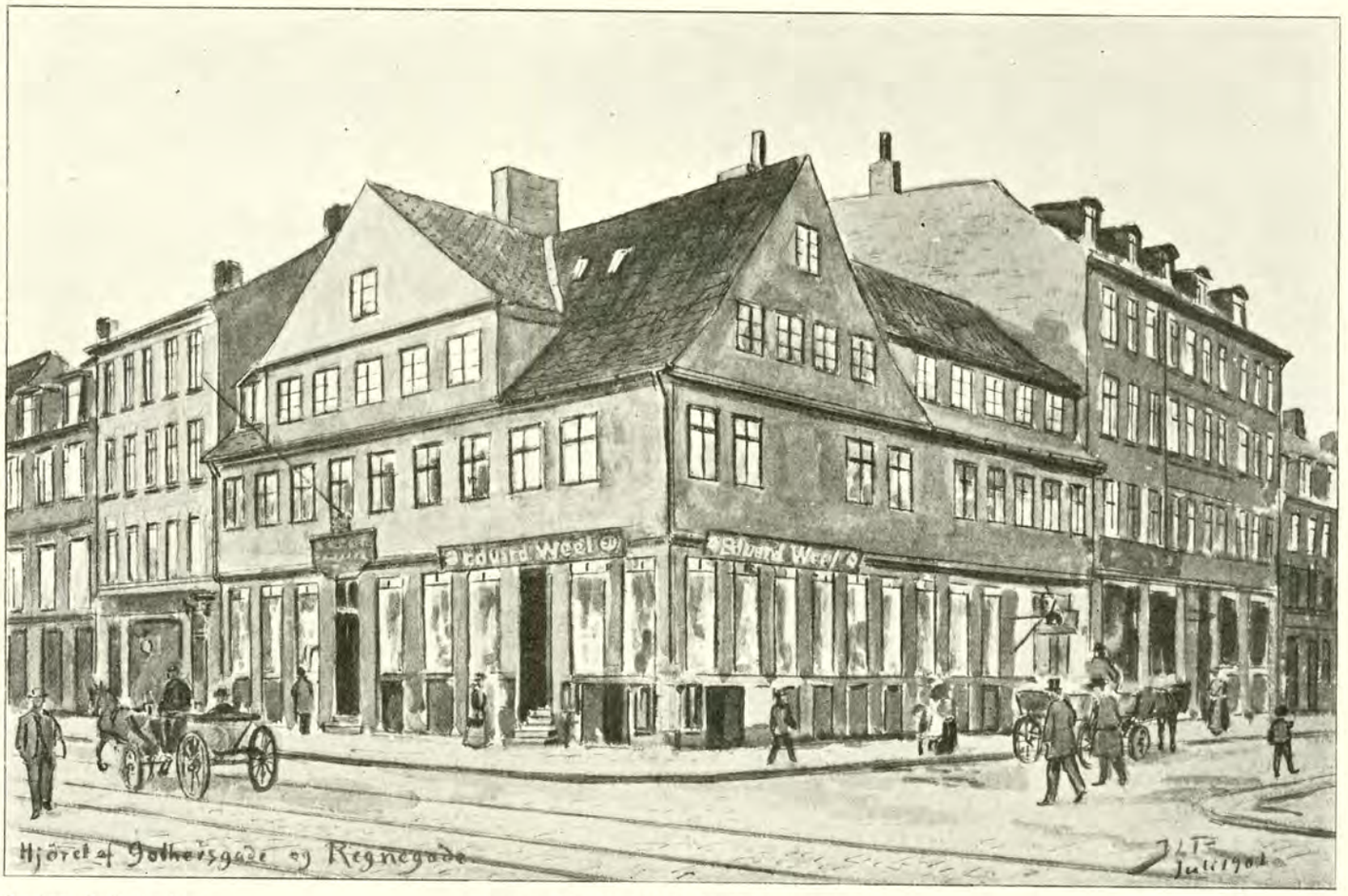

Overlæge Halks Samling

Hjørnet af Gothersgade og Store Regnegade,
det modsatte af det paa de to foregaaende Billeder viste Hjørne, nedrevet i 1902 og erstattet af Bygningen, som ses paa Billedet ligeoverfor.

Ordene „Lev vel, vi sees snart derovre!" brød der en stormende Jubel løs, der fulgte Kongen paa hans Ridt gennem Gaderne til Slottet.

I den nærmest følgende Tid blev der lagt Beslag paa Haven til en Række Fester, der alle var foranledigede af Krigen. Saaledes i August 1849 Festen for de nødlidende Jyder, som blev sat i Scene af Kunsthandler Bing, Balletmester Bournonville, cand. phil. Borgaard, Teatermaler Christensen og Literat Magnus og som formede sig som et stort Marked i Forbindelse med alle Dyrehavens Forlystelser. Her hørte man første Gang den senere saa berømte Vise:

Grum, hjærteløs og fræk,
var Borgermester Tscheck.

Aaret efter holdtes Høstfest til Fordel for de Faldnes Efterladte, hvor det gik løs med sædvanlig Lystighed i Haven, medens Exercerhuset var omdannet til en Basar, der forestodes af Byens fornemste borgerlige Damer. En brat Modsætning til Havens brogede Illumination, Liv og Larm dannede Arrangementet paa Exercerpladsen, hvortil Adgangen først aabnedes ved Mørkets Frembrud. Paa alle fire Sider var Pladsen omgivet af brændomtrent 500 Dyr, Heste, Hornkvæg, Faar og Svin, alle tillagt i det Danske Monarki og tilhørende Danske Ejere. Og Aaret efter, i Kolerasommeren, blev Livgardens Kaserne rømmet af Militæret og ligesom Brøndsalen indrømmet husvilde Familier til Bolig. Et Forslag om at opføre en Række Huse i Kongens Have, til Bolig for Familier, som var bleven flyttet ud fra deres usunde Boliger i de af Koleraen mest hærgede Kvarterer, blev heldigvis ikke til noget.

Men i Anledning af Pesten og den af denne følgende Nød og Elendighed blev der givet en Række Koncerter og Fester til Fordel for Børn, som havde mistet deres Forældre under Sygdommen.

I senere Aar har bl. a. Grundlovsfesten regelmæssig været fejret i Kongens Have af et af de politiske Partier.

Da Christian IV i 1623 nedlagde Ladegaarden i sin Have og flyttede det der drevne Landbrug ud til den nye Ladegaard ved Aaens Udløb i Peblingesøen, blev det store Terrain Øst for Rosenborg ledigt. I 1629 paatænkte han som ovenfor omtalt en Udvidelse af Byen og afstak Hovedstadens nye Begrænsning ved

at lade grave en Grav fra Nørreport, uden om Rosenborg og i en Bue ned mod Toldboden, — i det væsentlige den Voldlinie, som endnu markeres af Boulevarden fra Nørreport til Kastellet.

Og her i den nordligste Del af det saaledes afmærkede Terrain paabegyndte Kongen — der allerede nogle Aar forinden havde udvidet Havnen til nuværende Toldbod — i 1630—1636. Opførelsen af St. Anne By eller „Byen ved St. Anne", den gamle Anløbsbro fra Middelalderen inden for Toldboden.

Byen ved St. Anne Bro skulde befolkes af Kongens Skippere og Baadsmænd, til hvem der var bleven for ringe Plads inde i Skipperboderne ved St. Nicolai. I Modsætning til de gamle Boder inde i Byen fik de sidst opførte ude ved St. Anne Bro Navnet de nye Boder eller Nyboder. Og Gaderne mellem Husene her tog Arv efter de gamle Bodegader ved St. Nicolai, af hvilke endnu kun Hummergade og Laksegade minder om det gamle Slægtskab med Nyboder og om Christian IV.s Princip at benytte Dyrenavne til at betegne de nye Gader med.

Vest for Hovedgaden i Nyboder, hvis oprindelige skraa Retning var betinget af Linien fra den gamle By ud til den nye Østerports Plads, og som oprindelig kaldtes den store Stenbro og til de seneste Tider dannede Fortsættelsen gennem Nyboder af den under Frederik III anlagte Adelgade, — altsaa Vest for Hovedgaden fik Gaderne Navne efter Datidens mest kendte og værdsatte Blomster: Merian og Timian, Salvie- og Krusemynte, Rose og Tulipan m. m. Øst for Hovedgaden fik Gaderne Navne efter forskellige Dyr: Løve, Ulv, Hjort o. s. v. At Mineralrigets Navne dog ogsaa har været benyttet, ses af den stadig blomstrende Sølvgade, Nyboders Grænse mod Kongens Have, medens andre som Vitriolgade, Alungade, Kobbergade m. fl. er forsvundne i Tidens Løb.

Da den nye Østerport i 1647 blev anlagt i Volden udfor den store Stenbros Udmunding i Hjertensfrydsgade, faldt den gamle Færdselsvej ad Strandvejen til Helsingør, som har givet Navn til og endnu existerer i Helsingørsgade, bort. „Den store Stenbro" blev nu den fremtidige Vej til Østerport og til Helsingør. Hvor den skar den noget senere anlagte Store Kongensgade, omtrent ved nuv. Nr. 21, lod Christian IV 1648 opføre en Admiralsgaard, der først forsvandt i det sidste Aar af forrige Aarhundrede. Den skraa Gavl mod Nord viste endnu da den store Stenbros Retning ud gennem Nyboder, dens sydlige Gavl laa ud mod St. Anne Stræde, siden St. Kongensgade, og dens sydlige Facade ud til en aaben Plads.

Her boede Niels Juel som Holmens Admiral som første og fornemste Mand i Sømandsbyen bag hans Gaard. Efter ham ejedes den af Ulrik Frederik Gyldenløve, og han har maaske en ganske kort Tid boet her med sin skønne Viv, Marie Grubbe, og i 1668 tilhørte den Henrik Rüse, der anlagde de nye Gader under Frederik III.

Da Kongen byggede Admiralgaarden paa dette Sted, har han muligt tænkt sig, at hans Sømandsby efterhaanden vilde vokse her hen imod. Men det skete ikke, selv om Nyboder mulig oprindelig har strakt sig paa den anden Side Klærkegade og Hindegade længere ind mod København end nu. Da Nyboder blev udvidet, gik det i den modsatte Retning ud ad Volden til, da Frederik V. byggede Længerne mellem Elefantgade—Tulipangade og Elsdyrsgade—Hjertensfrydsgade. Senere, under Christian VII, kom Trekanten uden for de sidst nævnte Gader, Grønlandsgade paa den ene og Store Kongensgades Forlængelse paa den anden Side, til.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.
Den nyopførte Bygning paa det Hjørne af St. Regnegade og Gothersgade, som vises paa det foregaaende Billede.

Med en stedkendt Mand, Pastor Lind, barnefødt i Nyboder, som Vejviser, vil vi aflægge et Besøg i et af Christian IV.s 600 Nybodershuse. Vi kan nøjes med at kigge ind i et af dem, ti de er i Hovedsagen alle eens.

Vi gaar ned ad den henved 25 Alen brede Gade, som danner en hæderlig Modsætning til det daværende Københavns snævre Gyder; her er gode Betingelser for uhindret Luftfornyelse. De rødmalede Vinduesskodder og Døre skinner os i Møde; de er grelt afstikkende mod de hvidkalkede Murflader, hvis Grundmur er mærkelig, eftersom Datiden ofte lod sig nøje med Bindingsværk i Ydermurene. Gadedøren er simpel, sammenslaaet af Brædder; den bestaar af to Halvdøre, hvoraf hver kan lukkes op for sig, og har som alle Husets Døre det saakaldte Klinkefald, men desuden en stor Træk-Laas.

Har vi faaet Døren lukket op, maa vi bukke os for at gaa ind, ti Døraabningen er lav. I hele Lejligheden er der lavt til Loftet, — lidt over 3 Alen. Ja, Huset selv er ikke højere, end at vi magelig kan naa Tagskægget med Haanden.

Vi træder først ind i den lille Forstue — $2^1/_2$ Alen i Firkant — der fortsættes umiddelbart af et lille mørkt Køkken, som er

Overlæge Halks Samling. **Gothersgade 340 i Aaret 1860,**

opført 1728 lige efter Københavns Brand, var siden 19. Aarhundredes Begyndelse i den Wänscherske Slægts Eje, — endnu i 1870 ejede tre Frøkener Wanscher Huset, som blev nedrevet 1885, og opførtes paany som Nr. 27 i Gaden, af hvilket Hus vi bringer Billede som Pendant til dette Billede.

Fot. „Før og Nu". 1918. **Huset Nr. 27 i Gothersgade, som det ser ud nu.**

fælles for Husets to Lejligheder; det danner den eneste Gennemgang til Gaardsrummet og faar kun Lys, naar vi aabner Døren til Gaarden. Denne ligner ganske Gadedøren, men har ingen Laas.

Hvert Hus bestaar som sagt af to Lejligheder, hvoraf den til Gaden indbefatter en Stue (knap 4 Alen dyb og 6 Alen lang) med to Fag Vinduer, og et Kammer (knap 4 Alen dyb og 3 Alen lang) med et halvt Vinduesfag. Lejligheden til Gaarden ligner den til Gaden, men har kun et Fag Vindue i den største Stue.

De to Lejligheders Beliggenhed i Forhold til Verdenshjørnerne maa kaldes ret uheldig, idet begge Stuerne i den Bolig, som vender mod Nord, kun i Sommermaanederne har en Smule Morgensol, medens den tilsvarende Lejlighed mod Syd er besværet af Varmen, da Solen her staar paa netop i de hedeste Middagstimer.

Overlæge Halks Samling. **Huset Nr. 343 i Gothersgade.**

Udstyrelsen af Huset er yderst simpel. Hvert Vinduesfag tæller 30—40 blyindfattede Ruder. Glasset er grønligt og kun lidet gennemsigtigt. Gulvet bestaar kun af stampet Ler, „ligesom udi alle Hs. Majestæts Barakker". Væggene fremviser den raa Kalkpuds, Bjælke- og Brædde-lofterne, hvorpaa om Vinteren Værelsets Vanddampe fortætter sig og danner en Perlebesætning af

Fot. „Før og Nu" 1918. **Huset Nr. 343 — nu Nr. 21 i Gothersgade,**
som det ser ud nu, efter at det i Tidens Løb har været Genstand for forskellige, mindre flatterende Forandringer.

Draaber, kan ikke tilfredsstille selv beskedne Fordringer om en hyggelig Bolig.

Den største Mangel ved Lejligheden er dog den, at der ingen Ovn findes. Da „Skorstensaabningen ikke er vendt ind i Stuen", kan Ovnens Ild ikke opvarme dette Rum. Køkkenet, som er udsat for Trækvinde, er det eneste Sted, Arneildens Varme kommer til Gode.

Udenomslejligheden er ikke saa mangelfuld. Kælderen, som adskillige Steder er udgravet under Gulvet i det lille Kammer, kan være til megen Nytte, naar den blot ikke trækker Vandet fra den fugtige Grund til sig. Gaardsrummet, der er 20 Alen bredt og ikke belemres af høje Tværbygninger, er luftigt og godt. Loftsrummet under Tegltaget frembyder ligeledes et anseligt Areal. En Lem i Forstuen aabner Adgang dertil. Stige eller Trappe eller Toug til at klatre op ad, maatte Beboerne selv om. Heroppe er der kun et tyndt Skillerum mellem Nabohusene, som i Stueetagen derimod er af solid Grundmur. Tværskillerummene mellem Værelserne er dog af Bindingsværk, men Skærværket paa langs mellem de to Lejligheder bestaar kun af simple Brædder.

Kong Christian IV har Nyboder rejst,
at Sømanden Hvile kan finde,

synger den begejstrede Digter. Men det er nu ikke ganske rigtigt. Naar Christian IV byggede Nyboder, tænkte han mindre paa Sømandens Vel end paa sit Riges Vel. Det fremgaar tydeligt nok af Kongens egne Ord, at han „med voris elskelige DanmarksRigesRaad flittig og ofte har overvejet og raadslaget saa og paa Middel tænkt, hvorledes nødvendig godt Søfolk kunde idelig underholdes og Landet for den Udskrivning saa vel i Freds- som i Fejdetid derimod forskaanes, og eftersom Baadsmænds fri Vaaning saadant mærkelig befindes at kunne forfremme, da have vi bl. a. og med forbemeldte voris elskelige Rigs Raads Raad og Samtykke naadigst for godt anset til saadanne Vaaningers Opbyggelse udi næst følgende tre Aar at lade oppebære ved vore Toldere af alle Skibe, Krejer, Skuder og Færger" o. s. v. saa og saa meget i Skat. Med andre Ord: Skibsfarten, som vilde komme til at høste størst Fordel ved Oprettelsen af en saadan fast Stok af Sømænd, skulde selv betale Sømandsboligerne, der skulde lokke Søfolkene til at blive hjemme og ikke søge en fjern og usikker Lykke under fremmed Flag.

En Sømand har alle Dage maattet døje langt mere ondt end godt. Søfolk paa Christian IV.s Tid var af en haardfør Race, og Luksus og Bekvemmelighed var der ikke taget Hensyn til i Christian IV.s Nyboder. De Folk, der var vant til at ligge paa Søen i alskens Vejr med Datidens Skibe, maatte føle sig omtrent i Paradis, naar blot de havde Tag over Hovedet paa den faste Jord. Savnet af Kakkelovn i Lejlighederne, som først blev afhjulpet i 1782, taler højt om Søfolkenes Nøjsomhed og Haardførhed. Og saa var der dog stadig Rift om at komme til at bo i Nyboder.

Om Brolægning i Gaderne var der naturligvis ikke Tale, — og endnu har Nyboder som en Arv fra Fortiden en ikke brolagt eller asfalteret Gade, Vitriolgade som den hed oprindelig, nu kendt i København som Stokhusgade, men i Nyboder endnu som før som Jordgade. En Vandrende fra Ferskvandsledningen regnedes heller ikke nødvendigt for Nyboders Folk og Lygter ej heller, selv da alle andre Gader i København havde faaet saadanne. Først omkring 1800 blev der sat nogle Tranlygter op. Og først 1772 kom „en længe forønsket og nødvendig Indretning", nemlig Natterenovationen, i Stand herude.

Christian IV. havde straks paatænkt at forsyne den ny By med en egen Kirke. Og det er et Udslag af hans ejendommelige Lune og Gemyt, naar han byggede Kirken i Sømandsbyen i Kompasform, altsaa som en Rundkirke. Den fik Navn af St. Anna rotunda, St. Annæ runde Kirke, men blev paa Grund af de kommende daarlige Tider aldrig fuldført og naaede end ikke at komme under Tag. Den laa i Gaarden til nuværende Sølvgades Kaserne, lige for Enden af den Nybodersgade, som til en Begyndelse, efter Kirken her, hed Kirkegade, senere Kokkegade, og som nu danner den nordligste Del af Fredericiagade.

I 1754 beskrives den af en samtidig: „Uden for Hs. Majestæts Have ser man den nye underlige Kirke, som staar i Bygning, hvis Skabelon er nedenfor rund som et Kompas med alle sine Streger, hvor der over hver Streg er muret og gjort en Hvælving paa Jorden, paa hvilken Hvælving alle Stolene nedad udi samme Kirke sættes og gøres skal, er der uden paa Kirken en Dør til hver Hvælving at gaa ind og ud af. Samme Kirkes Skabelon er med 12 Gavle. St. Anna rotunda blev nedbrudt i 1663—65, og Nyboder fik ikke nogen egen Kirke før St. Pauls Kirken blev opført to Hundrede Aar senere.

Overlæge Halks Samling. Nr. 12. Nr. 10. Nr. 8. Nr. 6.

Parti af Gothersgade for ca. 60 Aar siden.

Yderst tilhøjre ses paa Hjørnet af Store Kongensgade (Nr. 2 og 4) „Skandinavisk Hotel", som nedreves i Aaret 1902 for paa Grunden og Grunden ved Siden af (Nr. 6) at give Plads for et nyt stort Hotel „Cosmopolite" (se Billedet næste Side). Ejendommen Nr. 8 er opført i 1767 af Baron Henrik Bolten, som indvandrede fra Belgien 1752 og ansattes som Vinkyper i den kongelige Kælder. — Under Krigen imellem England og Amerika tjente han en betydelig Formue som Vinhandler og Skibsrheder paa Vest- og Ostindien, og ophøjedes i 1780 til Baron paa Grund af sine store Fortjenester. — I 1783 købte han Sorgenfri Slot, fik derefter Betalingsvanskeligheder og lod sig umiddelbart derefter erklære fallit. Det viste sig imidlertid ved Registreringen af hans Bo, at han ejede flere Tønder Guld udover, hvad han skyldte bort, og Boet blev ham derfor udleveret. I 1785 var han atter i Betalingsvanskeligheder, men overvandt ogsaa denne Krise. I 1784 købte han Frederiksdal, Asserup og Sæbygaard, som han dog atter solgte, ligesom han i 1789 solgte Sorgenfri til Arveprins Ferdinand. Bolten døde 1790, 55 Aar gammel, og efterlod sig tre Tønder Guld.

Beboerne af Sømandsbyen maatte saaledes i lange Tider savne mange af de Goder, som efterhaanden blev Byens andre Borgere til Del. Men værre var det, at de paa Grund af de lange Krige, Dyrtid og Statskassens stadige Mangel paa Penge, ofte maatte savne det nødvendigste til Livets Underhold. I lange Tider kunde de ikke faa deres knapt tilmaalte og surt fortjente Lønninger udbetalt. Det er altid lettest at springe over, hvor Gærdet er lavest, og Holmens Folk mente man nu altid kunde klare sig. Og det var deres Ære, at de kunde klare sig, hvor de allerfleste andre maatte give op. Men der var Grænser selv for en Nyboders Mands Nøjsomhed, og den Fattigdom og Elendighed Befolkningen i det 18. Aarhundrede herude efterhaanden sank ned i, virkede i Længden demoraliserende. Der var stadig Spektakler herude, og de haarde og raa Straffe avlede yderligere Raahed og Voldsomhed.

Allerede i 1641 skrev Christian IV, at der maatte tænkes paa, hvorledes Justitsen i Nyboder kunde holdes i Agt, før man faar Havn derfor af de Dannemænd, som allerede findes derude, ti de kan gøre alt det, de vil, og ingen kan faa at vide, hvem der gør det." Og Kongen vidste af Erfaring, at sad Næverne løs paa

Skaftet hos disse Dannemænd, saa sad Tungen ikke mindre løs i Munden paa deres Kvinder. Og medens Mandfolkene blev dømt efter Holmens Ret, og den var ikke blid med sine 3 Gange 27, med Kølhaling eller Springen fra Raaen og andre Straffe, blev de altfor mundrappe Nyboderskoner dømt til at gaa rundt i Gaderne med „Fiddelen", et Slags Narrehovedtøj af Træ med Bjælder og Ræverumpe, eller hvad der var værre, dømt til at miste sin Hud, d. v. s. piskes i Boden paa Holmen.

Fra gammel Tid var der et spændt Forhold mellem de meget nationale Nybodersfolk og de hvervede, oftest tyske Landsoldater, og utallige Slagsmaal blev udkæmpet mellem de to Partier, snart som en Holmgang mellem to eller enkelte Personer, snart som en regulær Bataille mellem større Afdelinger.

Efter gammel Skik havde Nybodersfolkene i 1690 St. Hans Aften rejst deres flag- og kranseprydede Majstang og fejrede Aftenen med Dans og Lystighed. Nogle Soldater havde indfundet sig for at se til, men en af dem havde ikke nøjedes med det, men kissemisket med en Nyboderspige og sluttelig taget en eller anden Genstand fra hende, og det kunde hendes Bysbørn naturligvis ikke lade gaa ustraffet hen. Soldaten skulde have Kløe, men da han fik Undsætning af nogle Kammerater, udartede det snart, ikke til Slagsmaal, men til en hel Bataille. Baadsmændene var i en utrolig Fart blevet bevæbnede med Økser, Knive, Knipler og Stænger, og fra Tagene bombarderede deres raske og modige Kvinder Fjenden med Sten og hvad andet Kasteskyts, der var for Haanden. Og Soldaterne, der kom styrtende til fra Byen, satte Bajonetterne paa og gik løs med dem og med dragen Klinge, ja enkelte gav endogsaa Ild med deres Musketter. Der herskede den vildeste Larm, og de tilstedekommende Officerer var ikke i Stand til at holde igen paa Folkenes Raseri.

Der var mange Saarede paa begge Sider, — en Matros huggede Armen af paa en Fændrik og en Løjtnant blev dødelig saaret. Matroserne stormede Vagtbygningen ved Østerport og Vagten maatte tage Flugten. Hele St. Hansnat og det meste af den følgende Dag vedvarede Bataillen, der strakte sig langt op i Borgergade, Adelgade og Dronningens Tværgade og Rigensgade, og først da Hestgarden ved Aftenens Komme trak op og besatte Gaderne her og i den lille Sømandsby, blev der bragt Ro til Veje.

For at undgaa en Gentagelse af disse Voldsomheder og for i det hele at kunne holde bedre Orden herude, blev der bygget en særlig Nyboders Vagt, hvor Urostiftere hurtig kunne føres hen. Den laa mellem Ulvegade og Bjørnegade ud til den gamle skraa Hovedgade, Adelgades Fortsættelse. I 1787 blev den afløst af den endnu staaende Vagt, som med sin høje Klokkestabel, hvorfra Klokken om Morgenen kaldte Befolkningen til Arbejde paa Holmen, dannede et saa karakteristisk Midtpunkt i Nyboder.

De klare, stærke Draaber var Beboernes største Lyst og farligste Fjende. For en billig Penge kunde man faa Varme i Kroppen, se Livet i et Rosenskær og glemme Dagens Slid og Møje og Besvær. Men blev man for kry af den gode danske Snaps, trængte man til at røre lidt paa sig, kom man let i Ulejlighed, blev for voldsom, slog for haardt og lavede andre Ubesindigheder, som man kom til at bøde haardt for bagefter, saa begik man dog den største Daarskab endnu i ædru Tilstand, i sin Længsel efter at faa de Par Skilling, som skulde til, og som man aldrig havde i Lommen. Man solgte sit Tøj, det vil sige det Tøj, man gik i, og som i Virkeligheden var Kongens Tøj, og det sved haardt til de letsindige Skælmer bagefter — 2 Gange 3 Gange 27 Slag Tamp — eller man solgte sin Proviant.

Fot. „Før og Nu" 1918.

Det samme Parti af Gothersgade (i Aaret 1918), som ses paa forrige Side.

Yderst tilhøjre ses Kongens Nytorv og tilvenstre derfor Store Kongensgade; paa Hjørnet af denne Gade ses det i 1902 nyopførte Hotel „Cosmopolite". Den næste Ejendom i Husrækken er Nr. 8 i Gaden, som fremdeles ligger uforandret. Den er fornylig solgt til et Konsortium, som vil restaurere Ejendommen, men absolut lade Facaden urørt. I Stuen bor fremdeles det ansete Urmagerfirma Urban Jürgensen & Sønner, som har boet her siden 1840erne.

Det hørte med til Nyboder-Livets Ejendommeligheder, at Befolkningen fra gammel Tid blev forplejet in natura. Hver Maanedsdag maatte Fatter, eller Mutter, om han var til Søs, med Bistand af Børnene — Børn og Blomster vrimlede det altid af i Nyboder — stille ved Proviantgaarden, den nordlige Længe i Tøjhusfirkanten, som nu er delt mellem Generalstaben og Rigsarkivet. Der udvejedes til hvert Medlem af Husstanden Rug, Gryn, Ærter, salt Kød, Flæsk o. s. v., alt hvad de skulde leve af Maaneden igennem. Rug, Ærter og Gryn kom i hver sin Pose og blev baaret i et Toug over Skulderen, Kød og Flæsk og Spedelys blev baaret i Knipper og fordelt paa Familiens Hænder.

En fornuftig Nyboderskone, som kendte sin Mands Svagheder,

passede paa, at han ikke var alene om at bringe den dyre Proviant hjem i Hus. Ti der lurede mange Farer paa den stakkels Nybodersmand paa Vejen hjem. Mange Amagere siges at have tjent store Penge ved at passe Folkene op, saasnart de kom ud af Proviantgaardens Port ved at afkøbe dem deres Kost for en Smule rede Penge, der straks kunde omsættes i Brændevin.

Strækningen mellem Proviantgaarden og Holmens Bro var mest frygtet af Nyboderskonerne, her gjaldt det at passe mest paa, ti her sværmede Fristerne omkring Mændene ligesom Hajer. Var Mutter først kommet over Holmens Bro med sin hyppig alt for letsindige Gemal, var den første Fare overstaaet, om end der var mange lumske Kælderhalse at styre klar af paa Hjemvejen.

Og saa vidste Mandskabet dog saa sikkert som noget, at det blev til 3 × 27 af Tampen, om man solgte sin Kost. Men skidt, Tamp fik man jo alligevel, den hørte med til Livet om Bord, langt sikrere end det daglige Brød, og hvad gjorde man ikke for Brændevin i hine Dage, naar man trængte dertil.

Stivede Nyboderskonerne saaledes deres Mænd af paa Kostdagene, var det ikke mere end rimeligt, at disse gjorde Gengæld og værnede om deres Hustruer, naar det kunde blive nødvendigt. En Nybodersmand, hvis Kone sad paa Hjørnet af Adelgade og Dronningens Tværgade og solgte Fisk, og som vidste, at hun efter en kold og regnfuld Dag havde holdt af at varme sig ved Flasken, kunde saaledes sige til sin halvvoksne Dreng, naar han, paa den Tid Mutter kunde ventes hjem, saa Vagten trække op gennem Adelgade: „Johannes, min Dreng, stik hen og se om Mor er fuld, og se at faa hende med gennem Borgergade, ellers bliver hun nappet af Vagten!"

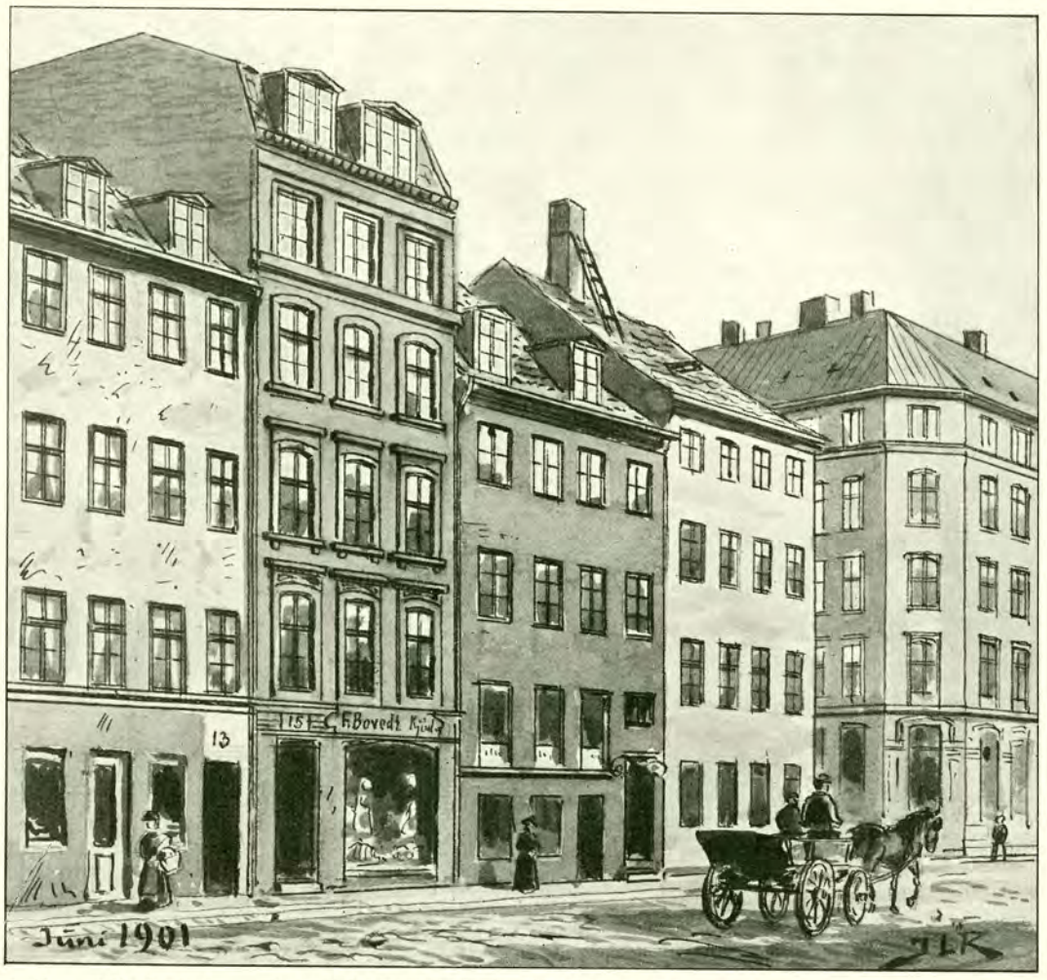

Overlæge Halks Samling. **Parti af Borgergade fra Nr. 13 til Hj. af Helsingørsgade.**
Nr. 15 (det høje Hus) købtes i sin Tid og nedreves af Kommunen for at give Plads for en Indkørselsport til den elektriske Lysstation i Gothersgade (se næste Billede).

Fot. „Før og Nu". **Samme Parti som paa ovenstaaende Billede, — i 1918.**

„Boligen med dens Tilliggende af Gaard og Gade", skriver Pastor Lind i sin smukke lille Bog om Nyboder, „var ganske overladt til Beboernes eget Tykke. Paa Gaden tørredes ikke alene det af Renhed duftende Vasketøj" — Dampens Indførelse i Orlogsskibene var enhver ægte Nyboderskone en Gru. Nu kunde man jo slet ikke faa Grund i Tøjet mer —" men ogsaa den stinkende Garverbark, som brugtes til Brændsel. Denne Bark lod man Bilæggerovnen fordøje, og desuden Begkager, Trangrever og andet sligt, uden at man brød sig om lidt slem Lugt. Havde man det Uheld, at Spedelysene slap op før Tiden, tændte man i Stedet en Fedepind eller „en Spik", som man stak ind i Muren ved Ovnen. Lejligheden blev slemt tilsodet ved dette Belysningsæmne, men det maatte man finde sig i. Hønsene skrabede over alt, hvor de mente at kunne finde nogen Næring, og Ænderne snadrede velbehagelig i Rendestenen. Børneflokken, som udgjorde over en Trediedel af Befolkningen,

tumlede sig frit i Gaard og paa Gade, og Luften genlød af deres Skrig og Larm, som end ikke Søndagens Alvor kunde lægge en Dæmper paa.

Om Børnenes Klædedragt er der at sige, at den var noget broget, eftersom den oftest var sammensat af forskellige Rester af aflagte Uniformsstykker, men det behøvede ingen at undse sig ved.

Sommeraftener, i Svalingen, samledes Børnene paa Gadedørens Tærskel. Hele Pladsen blev optaget, men man kunde jo altid flytte sig lidt sammen, naar Far og Mor vilde være med og i den friske Aftenluft diskutere Dagens smaa Begivenheder eller lytte til en eller anden Sang, som Børnene havde lært i Skolen og som nu tonede fra deres Læber ud i den stille Aften. Det var idylliske Øjeblikke i Nyboders Liv.

En Begivenhed, som i lange Tider, i en to Hundrede Aar igennem, atter og atter fortaltes og forklaredes i Nyboder. var det store Mytteri paa Skibet „Havmanden", i hvilket flere i Nyboder Kvinder, der havde ladet sig lokke med for som „Servinger" at hjælpe med til at opdyrke Øen.

Kompagniet har næppe været uden Betænkelighed ved at sende et Fartøj af Sted med et saadant Selskab af Rejsende; og man fandt det da ogsaa nødvendigt at lade det ledsage til Lindesnæs af et andet Fartøj, der stadig skulde holde sig underrettet om Tilstanden om Bord paa „Havmanden". Dette Fartøj forlod efter Ordre Vestindiefareren paa Højden af Lindesnæs ved Midten af December og kom tilbage til København omkring Nytaar, medbringende Breve fra Jørgen Iversen. I det sidste, dateret „Havmanden" d. 15. December, meddeler han, at hans Hustru d. 30. November har bragt en lille Pige til Verden.

Man har vel i Nyboder ventet først at høre nyt om „Havmanden", Gouvernøren og hans sammenskrabede Undersaate efter et Aars Tids Forløb eller mere, men det kom hurtigere end ventet.

I April Maaned indløb der til Myndighederne en Skrivelse fra en Raadmand i Marstrand, om at en Vestindiefarer „Havmanden"

Raadhusbibliotheket. **Parti af Borgergade (Nr. 2—60).**

hjemmehørende Folk havde spillet en Rolle, og hvis Hovedmænd indtil deres frygtelige Henrettelse havde siddet i Hullet i det første Stokhus oppe paa Hjørnet af Jordgade og Østervold, lige over for det senere af Frederik IV. opførte andet Stokhus, som endnu staar paa sin Plads.

I November 1682 var kgl. Majestæts Skib „Havmanden" ogsaa kaldet „Neptunus" afgaaet fra København, for at overføre den atter til Guvernør over St. Thomas udnævnte Jørgen Iversen Dyppel med Famile og en Del Nybyggere til Vestindien. Skibet, der udrustedes af Det vestindiske Kompagni og gik i dettes Tjeneste, var laant Kompagniet af Kongen, og af den halvhundred Mand store Besætning var en Del Nyboders Folk samt en Del hyrede andre Steder fra. Nybyggerne forholdt det sig med paa en egen Maade; de fleste var nemlig Forbrydere, som man slap fri af Bremerholms Jærn eller af andre Fængsler paa Betingelse af, at de gik ud som Kolonister til den endnu kun meget sparsomt beboede Ø. Der var baade Mænd og Kvinder — Øen skulde jo befolkes gennem disse vældige Stamfædre — og foruden omtr. 80 Slaver eller fhv. Forbrydere en Snes jævne Almuesmænd og for en halv Snes Dage siden — d. 21.—22. Marts — var kommet i Havn i Skærgaarden tæt ved et Sted som hed Karlsund. Nogle af Baadsmændene havde været i Land i Marstrand, og underlige Rygter var gennem dem kommet i Omløb. Der havde været Slaver om Bord; havde gjort Mytteri, havde smidt Kaptajnen, Jan Blum, over Bord og gjort en af Slaverne, Jochum Gullichsen fra København (og sagtens fra Nyboder), der før havde været Skipper i den vestindiske Fart, til Kaptain.

Endvidere meddeltes der i Brevet, som var dateret 2. April, at Skibet den næstforegaaende Dag, altsaa 30. Marts, af Storm var drevet fra sine Ankre og sat ind paa Klipperne, og at man om Bord havde afslaaet Øvrighedens Tilbud om Hjælp. Dette, sammenholdt med de før omtalte Rygter, havde bragt samme Øvrighed til at skride ind, og i Gaar 1. April havde man ført fem Mand i Lænker fra det strandede Skib ind til Marstrand.

Og nu henstillede den brave Raadmand i Marstrand til Borgmestre og Raad i København at tage sig videre af Sagen og se at komme til Bunds i denne mærkelige Historie.

Et Orlogsskib „Den Danske Havfrue" blev straks sendt til Mar-

Panorama over den Del af Østervold (nærmest Østerport), **hvor Gravemaskinen begyndte sit opslugende Værk i 1895** og demolerede en af de sidste Rester af Københa
til højre Møllen paa Kastelsvolden, neden for denne skimter man Husrækkerne i Nyboder. Fotografiet er i

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Panorama som foroven, fotograferet i 1916 fra samme Vindue. Man vil observere den mægtige Forandring, som Terrænet er undergaaet. Man ser midt i Bille
ser Broen over Jernbaneterrænet, som forbinder Forstaden Østerbro med den gamle Del af Hovedstaden, og bagved samme det nye Østbanekvarter med mægtige Husrækker
Kirken", som ligger ved Søndre Frihavnsvej; yderst tilhøjre ser man over Trætoppene fremdeles Møllen paa Kastelsvolden, ligesom paa øverste Billede og under samme skim

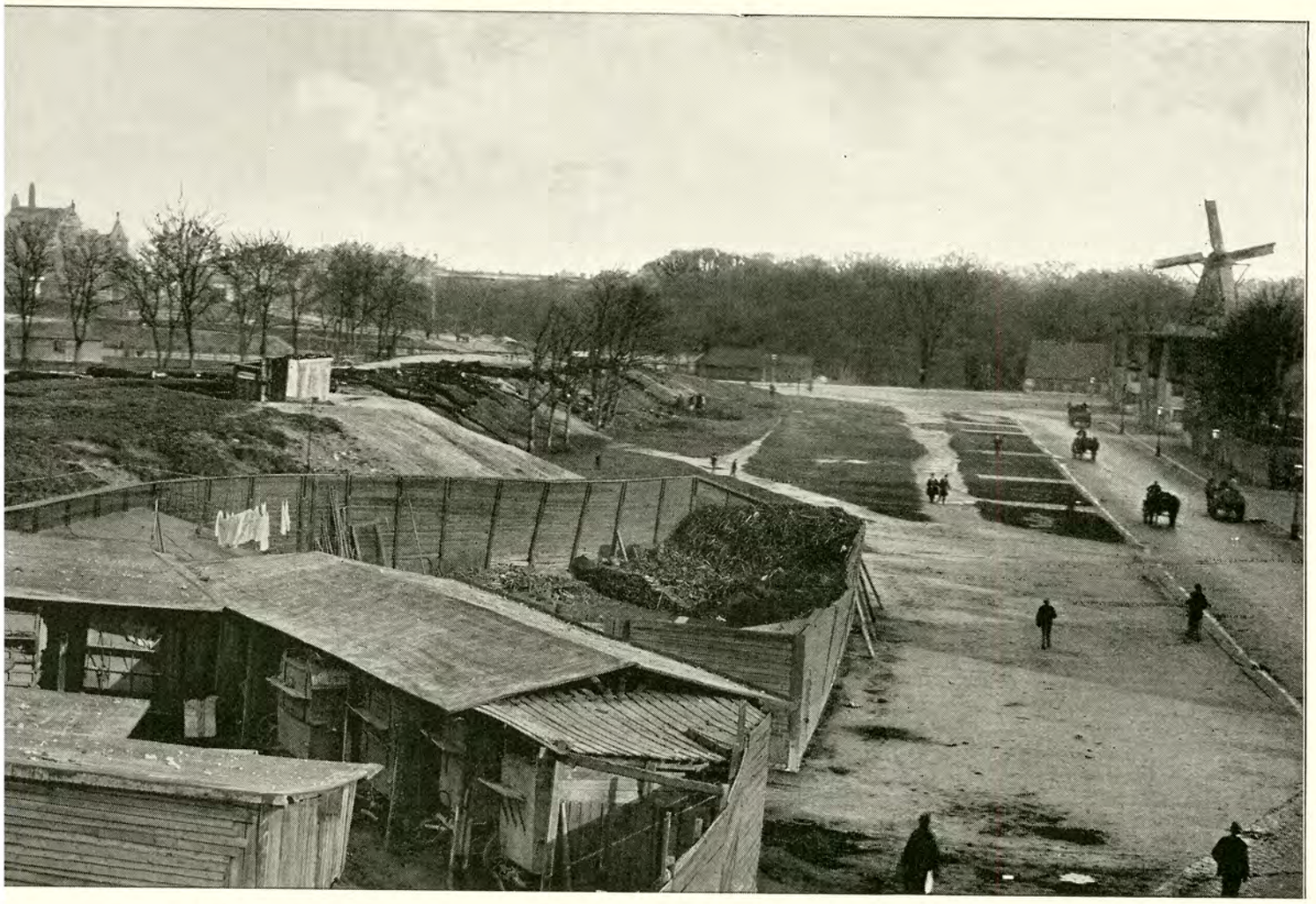

re end to hundredaarige Volde, som var Hovedstadens skønneste Pryd. I Baggrunden ser man midt i Billedet over Trætoppene det nyopførte Silo-Pakhus i Frihavnen, og et fra 3die Sal i Ejendommen Nr. 24 ved Østervold, paa Hjørnet af den Gade, som tidligere hed Grønlandsgade.

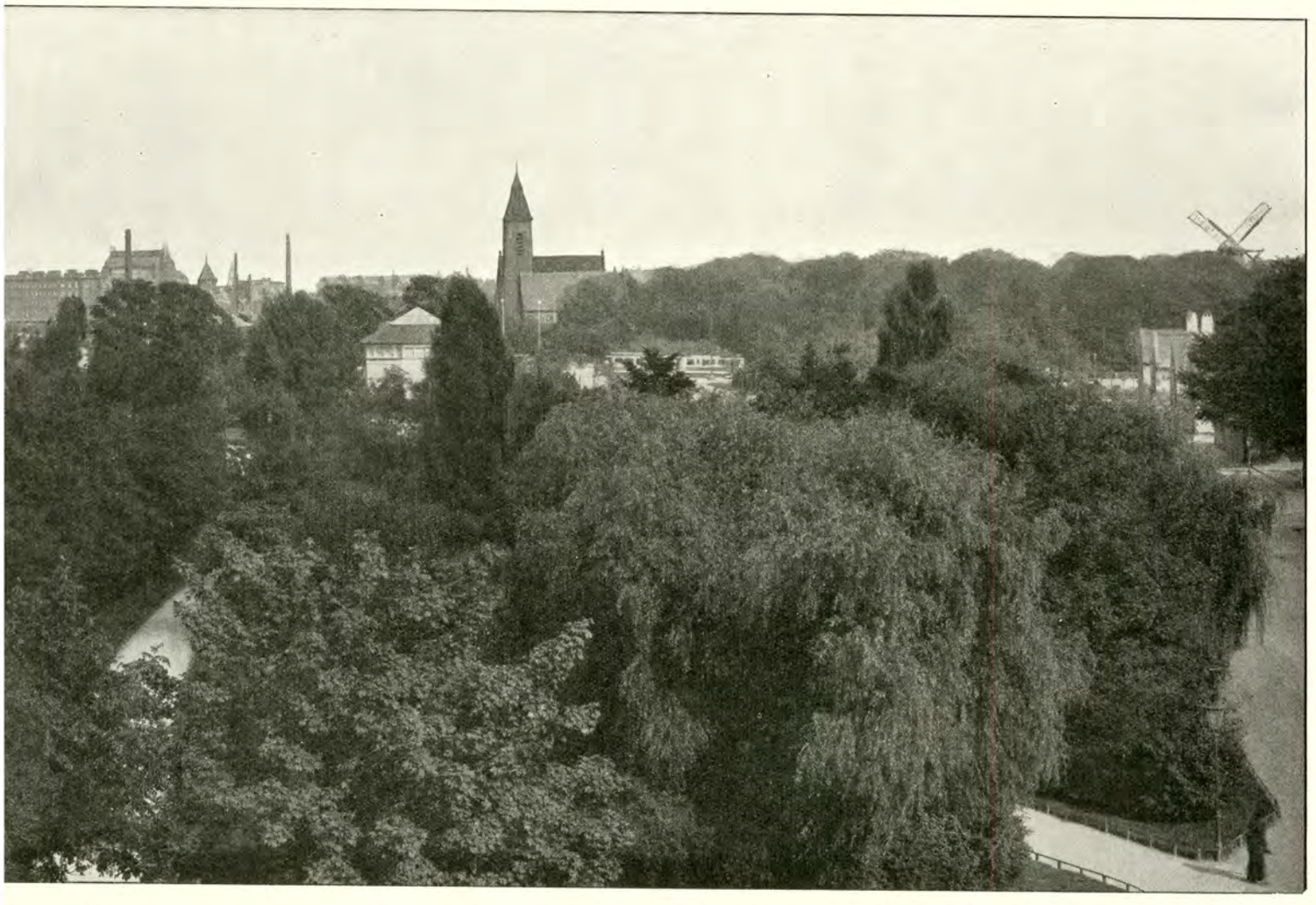

terbros Jernbanestation, som just nu ved Banen under Boulevarderne (i Tunneller) er bragt i Forbindelse med den nye Hovedbanegaard ved Vesterbrogade; man stbare Boliger. Lige oven over Østbanegaarden ser man i Baggrunden Frihavnen med sine mange Pakhuse (Silo) og tilhøjre herfor knejser den nye svenske Kirke, „Gustafs- srækkerne i Nyboder, de samme som paa øverste Billede. Imellem Træerne i det beplantede Anlæg i Forgrunden af Billedet ser man „Den frie Udstilling"s Bygning.

Overlæge Halks Samling.

Borgergade set fra Dronningens Tværgade mod Gothersgade (1903).

strand og hentede Resten af Mandskabet paa „Havmanden" hjem. Og ved Forhørerne kom det nu frem, at nogle af Besætningen, hvis Hovedmand var Hans Borman „et ugudeligt Menneske", der havde været Højbaadsmandsmath og saaledes uden Tvivl var godt kendt om ikke hjemme i Nyboder, havde rottet sig sammen med en Del af Slaverne under Anførsel af Jochum Gullichsen, havde gjort

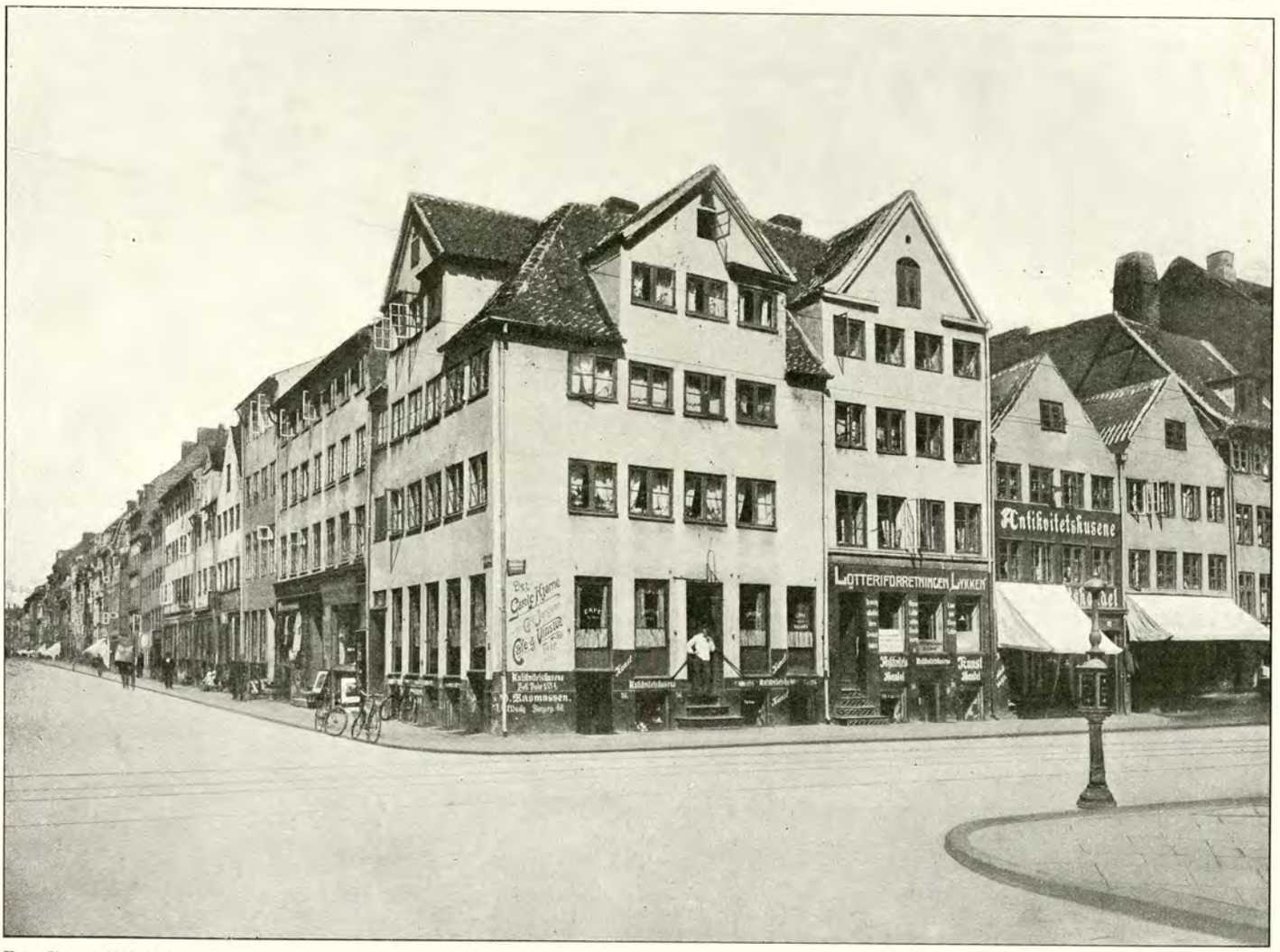

Fot. „Før og Nu" 1918.

Borgergade set fra Dronningens Tværgade mod Nyboder (1918).

Billedet viser fire karakteristiske gamle Bygninger paa Hjørnet af Dr. Tværgade.

sig til Herre over Skibet ude i Atlanterhavet, kastet Kaptainen, Skipperen, Guvernøren og hans spæde Barn og flere andre over Bord og havde sat Kurs efter Azorerne. Paa den vestligste af disse Øer, Flores, havde de, — ikke af Menneskekærlighed, men for ikke at skulle dele Byttet med alt for mange — landsat en Del af Besætningen og Kolonisterne og havde derefter sat Sejl for at komme til Irland, hvor de agtede at sælge Skibet. Men

Nyboder, Kastellet og Toldboden, paa hvilken Frederik V.s og Christian VII.s Udvidelser af Nyboder fandt Sted og Reberbanen, siden Husarkasernen, blev bygget, samlede en stor Masse Mennesker, blandt hvilke Beboerne af Sømandsbyen, der havde haft mange Bekendte, om ikke Paarørende, om Bord i „Havmanden", har været til Stede i Mængde. Men der var ogsaa noget at se paa for en Gangs Skyld. Hans Bormann, den tidligere Høj-

Raadhusbibliotheket. **Dronningens Tværgade Nr. 29.**

nogle af de danske Fanger, hedder det, der nødtvungne var gaaet med til det første Mytteri, slog sig nu sammen med nogle misfornøjede Landsmænd af Besætningen, overmandede de fem Hovedmænd, lagde dem i Jern under Dækket og satte Kursen efter Skagen, men blev meget overraskede ved en skønne Morgenstund at finde sig selv med Skibet sat ind i den Svenske Skærgaard.

At de fem Hovedmænd for Mytteriet blev idømt Lovens strengeste Straf er en Selvfølge. Executionen, der fandt Sted 3. Juli 1683, ved Retterstedet paa „Grønland", den store Plads mellem

baadsmandsmath, altsaa en Mand, der havde indtaget Stilling om Bord som Befalingsmand, led den strengeste Straf. Først blev hans højre Haand hugget af. Dernæst blev han knebet to Gange med glødende Tænger, saa til en Afveksling „radbrækket", d. v. s. Arme og Ben stødt itu paa ham, hvorpaa han blev kastet paa Hjulet. Det var ikke til at undres over, at han — da det var kommet saa vidt — kunde trænge til en Drik Øl; men man forbavses mere over at høre, at Stymperen levede endnu to Dage efter.

Fire af hans Kammerater slap med at blive halshuggede, og

de kom billigst fra det, fire andre blev radbrækkede og lagt levende paa Hjul. Men medens Hans Borman maatte ligge og lide i to Dage, inden han kom af med Livet, viste Dronningen de andre den Naade, da de havde ligget saaledes en Time, at give Ordre til, at Bøddelen skulde gøre det af med dem. Det er et Spørgsmaal, om den fromme Dronning har vidst, paa hvad Maade denne Naade blev vist dem. Den bestod deri, at Bøddelen kvalte dem, hvilket, som et Øjenvidne beretter, „var gyseligt at se".

Og det er troligt nok.

Men det vil forstaas, at denne Begivenhed satte et dybt Mærke i Nyboders Befolkning. Og Sagnet om Mytteriet paa „Havmanden" har endnu i Mands Minde været levende derude.

En anden Begivenhed, der gjorde størt Indtryk herude, var Toget til Hørsholm i 1771, da indrullerede Matroser og Holmens Folk jog en saadan Skræk i Blodet paa Struensee, at hans Fjender tog Lære deraf. Det var ikke første Gang, Søfolkene havde maattet vise Tænder for at faa den enevældige Konge til at udbetale dem deres Løn; men det var ikke altid, at der blev slagtet en „Forsoningsokse" i den Anledning, som Tilfældet var her, Mekkels Aften ude paa Frederiksberg, hvor der ikke blot vankede Oksesteg, men Drikkevarer i Overflod.

Mindre Glæde vakte Fortællingerne om den Aften, da Krudttaarnet i 1779 „sprang i Luften". Det stod paa Grønland, ved Østervold, og ved Explosionen blev Nyboder „næsten mineret". Bygningernes Skade vurderedes til 40,000 Rdl. Beboernes Tab ved Ødelæggelse af Bohave m. m. til 3,500 Rdl.! — det var jo fattige Folk alle sammen. 47 Mennesker blev saarede og 7 blev dræbt ved Explosionen, der naturligvis satte en Mængde mere eller mindre fremragende Digteres Penne i Bevægelse.

Naar Krudttaarnet ogsaa blev bygget her — det blev iøvrigt opført paa ny og først nedlagt 1872 — var det fordi Grønland i hin Tid betragtedes som et øde og afsides Sted, hvor ingen Mennesker kom. Derfor benyttedes Pladsen til Gerninger, som ikke taalte Dagslyset, f. Eks. til Dueller. Herom mindes vi af Apinus i „Den Vægelsindede".

„Est Du en honnet Cavalier, saa møder Du mig i Aften Kl. 8 paa Grønland!"

Raadhusbibliotheket.

Dronningens Tværgade set mod Kronprinsessegade,

i Baggrunden Kongens Have (1860erne), tilhøjre ses Store Kongensgade; dette Parti er tildels uforandret til Dato, nogle enkelte Ombygninger har dog fundet Sted, men Hjørneejendommen og de efterfølgende Ejendomme i Dronningens Tværgade, som ses paa Billedet, er dog bevarede. Ejendommen paa det modsatte Hjørne, hvoraf tilhøjre i Billedet ses en mindre Part, er nedrevet og erstattet af en moderne Ejendom.

Frederik III var straks efter sin Tronbestigelse optaget af Planer om at fortsætte sin Faders Bebyggelse af „Ny København", det ved Fæstningsværkernes Udlægning til den nuværende Boulevard indvundne Terrain. Men medens det hos Christian IV. havde været udelukkende maritime Interesser, der havde gjort sig gældende, synes det hos Frederik III. at være baade commercielle og agrariske Interesser, og en Tid saa det ud til, at Nyboder vilde blive stærkt beskaaret og ganske forandret. Der er endog Antydninger af, at Kongen en Tid har tænkt sig helt at nedlægge Sømandsbyen heroppe og flytte Beboerne længere ned mod Stranden.

I Frederik III.s Bebyggelsesplan af 1650 finder vi det hele nye Terrain gennemkrydset af et System af parallele Gader, der skærer hinanden under rette Vinkler. Hovedlinien er den nye Kongensgade, nu Gothersgade, der lægges paa den gamle Østervold og Grav, med sin Fortsættelse ned til Stranden, lodret paa Strømmen. Fra den skulde udgaa:

1) Rigensgade, der dog ved Anlægget ikke blev ført gennem Kongens Have, som paatænkt, men kom til at udgaa, som nu fra Sølvgade til Pladsen inden for den nye Østerport, der i Begyndelsen af Frederik IV.s Tid blev flyttet længere hen mod Kastellet.

2) Herregade, der skulde danne Fortsættelse af Møntergade, altsaa svarende til nuværende Kronprinsessegade og føres gennem Nyboder ud til Grønland, hvor vi senere vil træffe den.

3) Adelgade, der svarer til den nuværende, men var planlagt ført i lige Linie gennem Nyboder for sammen med

4) Borgergade at udmunde i et regelmæssigt firkantet Torv paa Grønland, der skulde bære Navnet Gothers Torv og benyttes som Oksetorv, medens

5) Gothersgade, nuværende Store Kongensgade, skulde udmunde i et andet umiddelbart op til Gotherstorvet liggende Venderstorv, der skulde benyttes som Hestetorv. Paa den til dette Torv planlagte Plads vil man nu finde Monumentet for Sejrherren fra Helgoland, Admiral Suenson. Gothersgade, der blev fortsat i Slesvigsgade fra Prinsens Kanal til Danmarks Torvet (se nedenfor), skulde udgaa fra det nye Kongetorv, ligesom

6) Vendersgade, der midt imellem Gothersgade, nuv. St. Kongensgade, og Norgesgade (Bredgade) skulde føre til Prinsens Kanal, et Vandbassin, der var uddybet i den gamle Bugt indenfor

Frimurerlogen i Klerkegade

opførtes i 1867—68 efter Tegning af Arkitekt F. V. Tvede; den indviedes 6. Oktober 1868. Logen flyttedes hertil fra Kronprinsensgade 7 og 9, hvor den i 1805—07 havde opført sin egen Bygning efter Tegning af Bygningsinspektør P. Friis. — Ved Fraflytningen solgtes denne Bygning til Haandværkerforeningen for 43,000 Rigsdaler (86,000 Kroner), som fremdeles bor her, men har sikret sig Udvidelsesmulighed ved Køb af Nr. 43 & 45 i Pilestræde. Frimurerordenen indførtes i København i i 1743 af russisk Gesandtskabssekretær G. O. v. Münnich; den første Loge, „Skt. Martin", anerkendtes dog først i 1749 af den engelske Storloge, medens en anden Loge i København, „Zorobabel" dog alt var anerkendt fra London i 1745. En tredie Loge „Phønix", stiftedes 1762. Alle tre Loger forenedes senere under Navnet „Zorobabel til Nordstjernen". Man benyttede tysk Sprog, men i 1778 delte den sig i en dansk „Zorobabel til Nordstjernen" og en tysk „Friedrich zur gekronten Hoffnung" (opkaldt efter Frederik den VII). Først i 1854 forenedes de igen som „Zorobabel og Frederik til det kronede Haab", der i 1894, grundet paa det store Medlemsantal, deltes i tre Afdelinger: „Zorobabel", „Nordstjærnen" og „Christian".

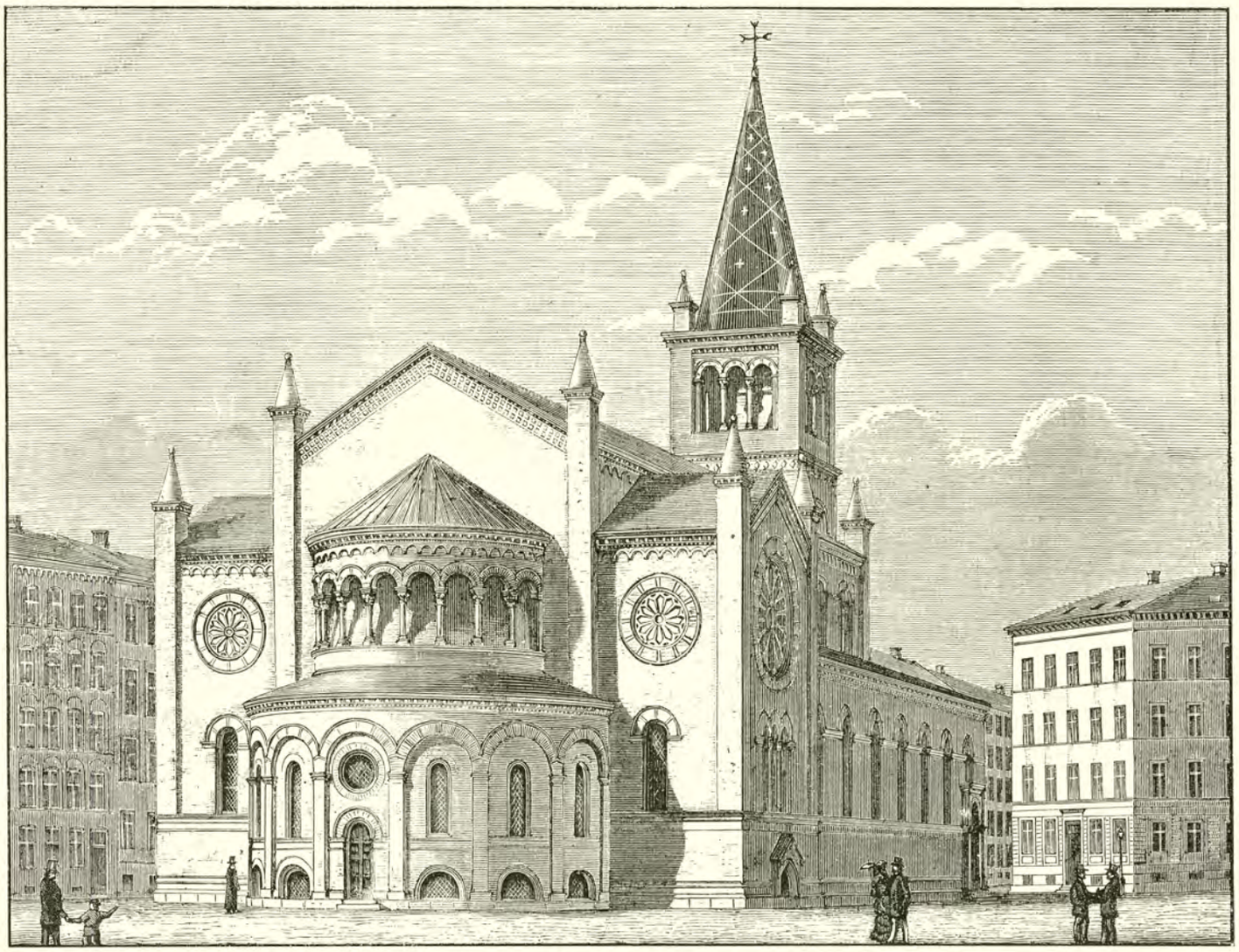

Skt. Pauls Kirke

paa Skt. Pauls Kirkeplads i Nyboder ved Nordenden af Adelgade opførtes 1872—77 efter Tegning af Arkitekt J. E. Gnudtzmann for 235,000 Kr. paa en af Staten skænket Grund. Kommunen udredte 90,000 Kr., Trinitatis Kirkemidler 10,000 Kr. og Resten indkom ved frivillige Gaver, blandt hvilke 50,000 Kr. fra Etatsraad Stoltenberg. I 1888 blev Kirken omfattende repareret (ca. 12,000 Kr.), og i 1896 restaureredes Spiret (ca. 12,000 Kr.). Kirken er omgivet af et Jerngitter. Paa Alteret, som er af Træ, blev der i 1888 opstillet et forgyldt Krucifiks (Jerichaus Model), skænket af Sognepræst Chr. Møller; Prædikestolen, ogsaa af Træ, blev skænket af Stiftsprovst Rothe. Et antikt udskaaret Egetræsbillede, Korsfæstelsen, er skænket af Justitsraad F. C. Bang. Døbefonten er af hvidt Marmor. Kirken ejer sig selv og staar under Magistratens Patronat; der er ansat en Sognepræst, en resid. Kapellan, en Kateket, en Klokker, en Organist og en Graver. Kirken ejede 1. Januar 1902 i Obligationer 5,000 Kr. og havde en Gæld af 11,636 Kr.

Marmorkirken (Bredgade). Store Kongensgades Forl. (tidl. Ny Østergade), ikke at forveksle med „Ny Østergade" ved Østergade, som erstattede den i Aaret 1872 nedrevne Peder Madsens Gang.

Suensons Monument.

Borgergade. Suensonsgade (tidligere Elephantgade). Fot. „Fø

Panorama over Nyboder, fotograferet fra Altanen paa 4. Sal i Ejen

St. Pauls Kirke.

St. Annebro, i hvilken Afløbet fra Sortedamssøen faldt ud i Prinsens Kanal, og som skulde naa op til Gotersgade.

7) Norgesgade, indtil for et Par Menneskealdre siden det officielle Navn for Bredgade, skulde ligesom Vendersgade paa den ene og

8) Danmarksgade paa den anden Side føre til Prinsens Kanal. Men medens Vendersgade hinsides Prinsens Kanal skulde fortsættes i Holstensgade, skulde Norgesgade ligeledes paa den anden Side Prinsens Kanal fortsættes i Stormarnsgade og føres ud til Danmarkstorvet, der skulde benyttes som Korntorv, og som skulde have sin Plads omtrent for Enden af nuværende St. Kongensgade og Bredgade. Danmarksgade skulde derimod fortsættes i Ditmarskensgade, der skulde udmunde i det op til Danmarkstorvet stødende Norgestorv, der vistnok skulde benyttes som Fisketorv, og som paa Østsiden begrænsedes af en Kanal, af hvilken Begyndelsen endnu i forrige Aarhundredes Begyndelse var at se inden for nuværende Toldbod under Navnet „Det røde Hav".

Danmarksgade, der svarer omtr. til Amaliegade, blev saaledes den yderste Gade mod Havnen. Det var sandsynligvis ikke Tanken at bebygge den mod Østsiden; her skulde der være Oplagspladser og Bolværksplads. Og uden for, i Havnen, skulde der ved Opfyldning dannes to lange, smalle Øer eller Dæmninger i Fortsættelse af hinanden, Kongens Dam og Dronningens Dam, skilte fra Danmarksgades Oplagspladser ved Kongens Kanal og Dronningens Kanal, fra hvilken den omtalte Prinsens Kanal førte ind i Land op til det gamle Svovlhus's Plads i nuværende St. Kongensgade.

Pladserne paa disse Dæmninger svarer nærmest til Toldbodgade og de nuværende Pladser bag denne.

De her nævnte Parallelgader Syd for Prinsens Kanal blev skaaret under en ret Vinkel af Dronningensgade, i hvis Lysning mod Nordvest man saa Rosenborg Slot og af Prinsensgade. Men Nord for Prinsens Kanal førte kun een Tværgade helt igennem, nemlig Korngade, det nye paatænkte Navn paa de oprindelige Nybodersgader Krusemyntegade, Rævegade og Kattegade. Elefantgade og Tulipangade blev døbt om til Hestegade. Lidt længere ude, svarende til nuværende Delfingade, skulde Fægade anlægges. Den skulde fra Gotherstorvet føre op til Borgergades Udmunding og derfra skulde Vildpretgade i skraa Retning føre ud til Volden. Fra Sølvgade, der ikke gik længere end til Rigensgade, skulde Blygade føre ind til St. Anne Kirkegaard, Pladsen omkring St. Anna rotunda. At det dengang var Tanken at fuldende denne ejendommelige Kirke, ses af, at Nellike (Kokke-) gade og dens Fortsættelse Bjørnegade nu fik Navnet „Kirkegade". Fra Kirkegaarden førte, fra Hjørnet af Blygade, Svovlgade ud til Volden, og langs denne laa en Række Huse, der skilte den fra Alungade og Stenkulsgade, der førte ned til „Grønlands Eck", hvor Vagtbygningen og en Accisebod, ogsaa kaldet „Tobaksdaasen" laa lige inden for Porten. Herfra førte saa Kobbergade og Jærngade ned til Pladsen uden for Gotherstorv.

Der var baade Mening og Plan i hele denne Bebyggelse, men da den skulde føres ud i Livet, glippede det paa forskellige Punkter. Svenskekrigen kom med Belejringen og Statskuppet, og de trange Tider brød ind. Da Kongen senere overdrog den hollandske Ingeniør Hendrik Rüse Bebyggelsen af Ny København, blev den væsentlig forandret. Rigensgades Gennemskæring af Kongens Have blev saaledes heldigvis ikke til noget, og Herregadens Anlæg lod vente paa sig i en halvandet Hundrede Aar for i 1804 at udføres under Navn af Kronprinsessegade. Men dennes Fortsættelse mod Nordost lader stadig vente paa sig, uagtet den er projekteret i 1650, og Ny Kronprinsessegade ligger og venter derpaa.

Vendersgade og Danmarksgade og deres Fortsættelser paa den anden Side Prinsens Kanal samt de planlagte Torve ude paa Nyboders og Grønningens Plads blev lige saa lidt til noget som Kanalerne og Kongens og Dronningens Dæmninger, der sikkert vilde have været af Betydning for Københavns Søfart og Søhandel. Hernede var allerede under Christian IV det Islandske Kompagnis Reberbane bleven anlagt 1621 — omtr. langs nuværende Amaliegade — og saaledes Begyndelsen gjort til en Udvidelse af Søfartsetablissementer. Men under Enevælden fik Piben en anden Lyd; nu byggedes her Dronningens prægtige Sophie-Amalienborg, der fik en glansfuld men kortvarig Tilværelse og allerede 1689 blev et Rov for Luerne. Derpaa blev Pladsen benyttet dels som Have dels som Exercerplads, indtil Amalienborgs fire Palais'er blev bygget kort efter Midten af det 18. Aarhundrede.

Medens Dronningensgade uheldigvis efter Rüses Plan ikke fik Lov at beholde sin tidligere Retning med Flugt mod Rosenborgs karakteristiske Gavl, men blev lagt længere mod Øst og kaldet Dronningens Tværgade, fik et lille Stykke af Prinsensgade Lov til at blive liggende mellem Borgergade og Adelgade. Og endnu mærkeligere, et Stykke af den gamle Helsingørs Landevej, der fra Østerport paa Kongens Nytorv havde ført ud Østen om Sortedamssøen, fik Lov til at blive liggende med sin gamle skraa Retning midt i al den moderne kedsommelige retvinklede Regularitet og paa skraas af alle Planer og Reglementer. Den har sandsynligvis ligget hen som en virkelig Stump gammel Landevej mellem den anden Bebyggelse, uden at nogen har tænkt paa den. Men en skønne Dag, længe efter Afstikningen og Reguleringen af de nye Gader, da ingen mere tænkte paa de strenge Ordrer om Overholdelsen af Rüses Byggeplan har en eller et Par jævne Mænd rejst Huse langs den gamle Landevej, og i Grundtaksten af 1689 staar den opført som Gade. Og saa opdagede man pludselig, at det jo egentlig var bekvemt med en Genvej som denne Skraagade, — blot man kunde faa den forlænget til Store Kongensgade.

Christian IV vilde have moret sig kongeligt over at se sit System med Skraagader som Færdselsforbindelser mellem den ny og den gamle By komme til Ære igen. Og i samme Grad vilde Frederik III have set sur og muggen ud, ti det var ganske imod hans Planer. Men da Christian IX's Gade i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede blev lagt paa skraa gennem det gamle København og fik en Fortsættelse for Fodgængere i samme Ret-

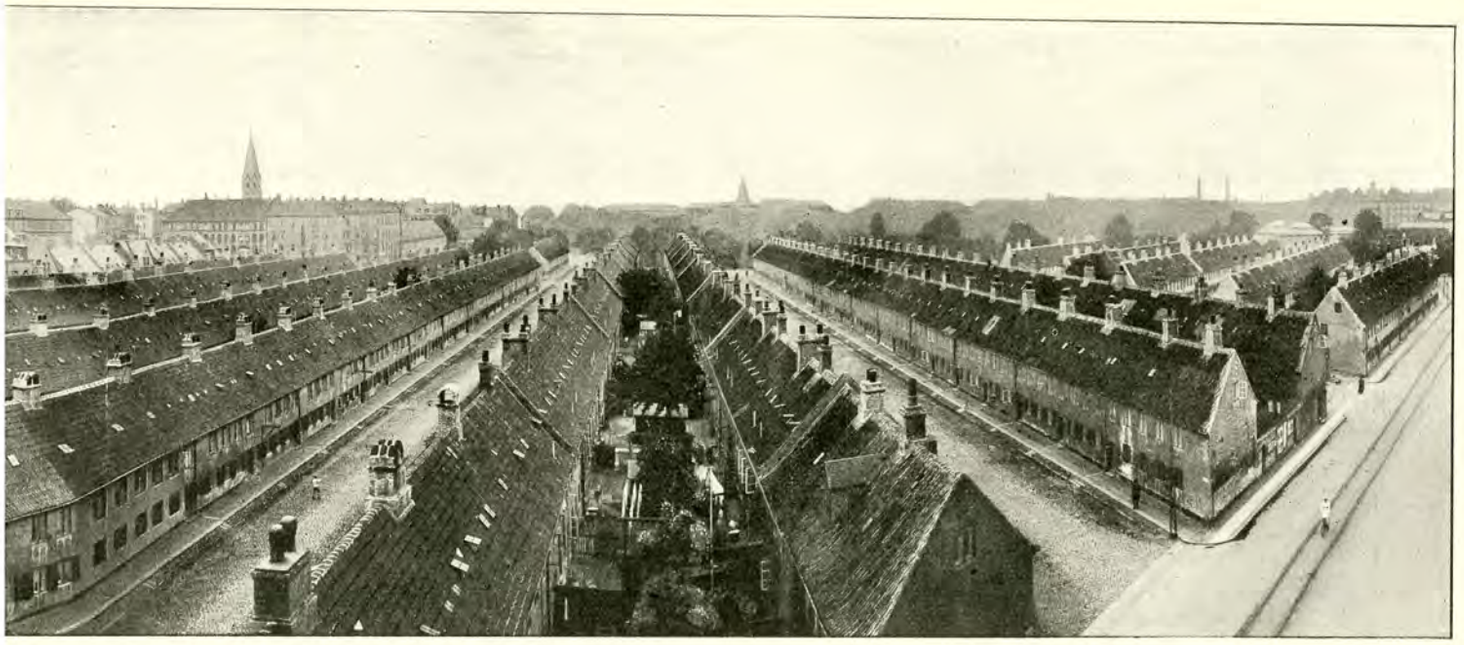

lt (1918). Elsdyrsgade. Delfingade. Da Perspektivet har forskudt sig ved Panorama-Fotograferingen, ses Fortsættelsen af St. Kongensgade her løbende i en anden Retning end tilvenstre i Billedet.

af Store Kongensgade og Jens Kofodsgade, som ses paa Billedet Side 188.

Jerusalems Kirken.

ning gennem Kongens Have, vilde gamle Christian IV kunnet le endnu hjerteligere og med den gamle Motivering, at den ler bedst, som ler til sidst.

Christian V holdt med sin Farfar. Han vilde have forlænget Helsingørsgade i dens gamle Løb ned til Store Kongensgade. Nu var der rigtignok kommet en Mand i Vejen, ikke med en Slæde men med et Hus, som vi siden skal høre mere om, et Hus som var bygget nøje efter Reglementet for Borgergades Bebyggelse, i hvilket der ikke kendtes noget som helst til en Skraagade.

Det fortælles, at Kongen selv, da Ejeren ikke vilde høre Tale om at rive sit Hus ned, kom til Stede, ridende, med høje Ministre og Stadsbygmester i sit Følge, bød ham fuld Godtgørelse for Huset og fortalte Manden, at her havde den gamle Helsingørsvej gaaet.

„Ja saa, har den det," sagde Manden. „Det kan godt ske — men der gaar Vejen til Slottet!"

Og saa tog han uden videre Majestætens Hest ved Tøjlen og drejede den om. Og den godmodige Konge lo, red hjem og lod Huset staa. Og Helsingørsgaden blev desværre ikke forlænget.

Inden Kronprinsessegades Anlæg havde der mellem den gamle Helsingørsvej, Kongens Have og Dronningens Tværgade ligget en Trekant, der fra Frederik III's Tid var kendt i hele Byen som Beværtningssted under Navnet Sorte Christians Krog. I Slutningen af det 18. Aarhundrede hed den Hammers Have. Det var et Sted, som søgtes meget af Skuespillere og Kunstnere, — Rahbek synes ogsaa at være kommet her — og det er ham, der fortæller, at Skuespiller Rose sad her i et Slag Kort d. 29. Januar 1749, da der pludselig løsnedes et Kanonskud paa Volden, et til — og et til o. s. v. Saa lagde Rose Kortene, snappede Regnskabskridtet, som laa paa Bordet og satte Streg for hvert Skud, der faldt. Og da det 21. blev efterfulgt af det 22., og man altsaa vidste, at det var ikke blot en Prins men en Kronprins den højtelskede Louise, — som Gud og Hvermand jo vidste gik paa trippende Taa — havde bragt til Verden, tog Rose sin Hat og sagde: „Tak for i Aften — nu har jeg andet at bestille!" Hvorpaa han skyndte sig ned til Pilloy, i Vinkælderen under Teatret, hvor han tog Post ved Foden af Trappen og drak hver nyankommen Gæst til med en fuld Pokal paa den unge Tronfølgers Velgaaende.

Kvarteret beholdt mange Steder sin landlige Karakter langt ned i Aarene; og rundt omkring var der Haver med Keglebane og Beværtning. En af de mest bekendte var „Mester Daniels Have", der laa mellem Store Kongensgade og Borgergade med Forhus ud til den førstnævnte Gade, nuværende Nr. 77. Det var om denne Have Rahbek i sin Barndom hørte Pigen i sit Hjem synge den traurige Vise:

Om nogen mig spørger,
hvorfore jeg sørger,
da vil jeg ham svare,
min Kærest' er død.

Jeg lod ham begrave
i Mester Daniels Have,
og der skal han ligge
til Sommer igen.

En anden kendt, om ikke for det godes Skyld bekendt Beværtning herude var „Øster Paradis", som findes omtalt hos Holberg, og som laa paa Hjørnet af Store Kongensgade og Kaninlængen, nu Fredericiagade, hvor tidligere Frederik II's gamle Svovlhus havde ligget.

Mellem Sølvgade og Klærkegade laa en anden stor Have med Keglebane, Beværtning og Skydebane. Den var indrettet af fhv. kgl. Mundkok Otto Statius Baden, der i 1688 fik Frihed for Skatter og Indkvartering for sin egen og Hustrus Levetid i Anledning af, at han havde indrettet en Have „saa stor og fuldkommen, at den til en og anden Kavalers og Dames samt andre fornemme Godtfolks Lyst og Divertissement med adskillige Lysthuse til enhvers bekvemme Magelighed samt en færdig Skydebane og andet, som paa fremmede Steder er brugeligt, kunde indrettes, hvor enhver for billig Betaling kunde vorde trakteret med Spisning, Vin og Øl efter Behag, eftersom ingen saadan bekvem Ort her i Staden findes, hvor nogen Standsperson kunde have nogen Fornøjelse eller pro Dignitet akkomoderet. Men som til en saadan Haves behørige Husværelse, hvor jeg selv skulde bo, en temmelig Summa erfordres," saa begærede han i et allerunderdanigst Andragende til Majestæten om de Lempelser, der ifølge ovenstaaende blev ham bevilget.

Det fine Forlystelsessted, hvis Grund har optaget de nuværende Husnumre i Sølvgade Nr. 14—22 og som strakte sig helt ud til Klærkegade, hvor nu Trøstens Bolig ligger, kunde dog ikke gaa, hvad Grunden dertil saa maa have været. Men saa fornemt var det, at da Johan Statius Baden i 1698 maatte opgive at drive det paa Grund af Gæld, blev det overtaget af en Justitsraad, nemlig Poul Eggers, der fik udvirket, at de Friheder, Statius havde faaet som en personlig Begunstigelse, fremtidig skulde overgaa paa Ejendommen og følge den under de vekslende Ejere.

At det kunde være farligt at være Nabo til „Statzes Have" med dens Skydebane fremgaar af, at en Søkadet i 1715 var saa uheldig at komme til med en Riffel at skyde en stakkels, intet anende Borgermand, der opholdt sig paa den anden Side Havens Plankeværk. Endnu i 1756 benyttedes den som Skydebane.

Længe forinden havde der været Skydebane i dette Kvarter, idet Danske Kompagni — det endnu bestaaende kgl. Skydeselskab — omkring 1610—1620 skød til Papegøjen ved „Fuglestangen", som har staaet omtrent, hvor man nu finder Danmark-Statuen foran Statens Museum for Kunst.

Imellem denne og St. Anne Bro, paa den Plads, som senere St. Annæ Rotundas Kirkegaard blev anlagt paa og noget længere ned mod Stranden, laa samtidig Byens Teglgaard. Man faar endnu en Mindelse derom, naar man hører, at en Pibemager — som der fandt en bekvem Lerart til at lave Kridtpiber af —

under Christian V fik den østligste Del af Kirkegaarden, op mod Jordgade, til Benyttelse.

Kirkegaarden benyttedes imidlertid baade som Exercerplads for Soldatesqven, som Voldplantage for Træbeplantningen paa Voldene, hvilken først begyndte i 1714, som Græsningsplads for Dronningens Køer og endelig som Losseplads for alskens Affald, hvilket ikke var ganske lovligt.

Den første Bebyggelse, man finder paa Stedet, var i 1668 Generalmajor Rüses „Plads som (d. v. s. hvor) den runde Kirke stod, med fire Vaaninger samt en vidtbegreben Plads".

Til denne vidt begrebne Plads var det, at Frederik III.s berømte Guldmager Burrhi i 1669 lod henflytte sit Laboratorium, der oprindelig var opført nede bag Børsen. Herom hedder det i Bordings „Danske Mercurius":

> Det Hus, som Borri før bag Børsen lod oprette,
> til sine Kunsters Brug i Værk og Drift at rette,
> det kan til Skibs og Lands, ret ligesom det stod.
> hen ud mod Østerport ubrudt forflytte lod.

ved kgl. Ordre af 13. December 1670 være revet ned, men det skete alligevel ikke dengang. I 1816 bestemtes det, at en Del af „Guldhuset", hvilket Navn iøvrigt benyttedes for alle Klædemanufakturets Bygninger, skulde omdannes til et militært Sygehus, som blev taget i Brug 1818.

Og Navnet „Guldhuset" overlevede som et Minde om den mærkelige Mand, der havde bygget det, alle andre Betegnelser og kan høres endnu af og til hos gamle Folk, for hvem det var gængs i Barndommen; det hæftes stadig til en af Garnisons Hospitals Bygninger lige ud for Balsamgade, paa den Plads Burrhis havde indtaget.

Omtrent samtidig med Guldhusets Anbringelse her blev der bygget et Hus paa den anden Side Jordgade op mod Volden som „Stokhus" for Slaverne, der tidligere havde haft til Huse i Jærmers Taarn. Men kort efter fandtes dette ikke tilstrækkeligt, og Frederik IV opførte et nyt Stokhus paa Jordgades andet Hjørne, bag Guldhuset og bag den Kirkegaard for Holmens Folk, der blev indrettet her under Pesten 1711, hvor det ligger endnu.

Stokhuset har sit Navn af den primitive og billige men for de paagældende meget ubehagelige Indretning, hvorved man forhin-

Parti af Nyboder i 1914.

Gaden er Store Kongensgades Forlængelse med de Nybygninger, som byggedes paa Grunden af den nedrevne Husarkasernes Affutagebygning ved denne Del af Grønningens Sløjfning i 1890erne.

> Han efter Bygnings-art (hvad kan ey Kunst paafinde?)
> saa sær en Ligevægt derindeni lod binde,
> saa det af Nokkerne, hvor langt man førte det,
> ey gik med mindste Pind, men stod alt rank og ret.

Det har altsaa været et Bjælke- eller et Bindingsværks Hus, som den snilrige Italiener til Københavnernes store Forbavselse lod køre og sagtens flaade paa en Ponton- eller Tømmerflaade ud til St. Anne Bro og atter derfra rullet op paa St. Anne Kirkegaard. Allerede Aaret efter maatte Burrhi forlade Danmark. Huset blev en kort Tid benyttet som „Kvæsthus", d. v. s. Militærhospital, men 1683 overladt Industrien som et Manufakturhus. Og her indrettedes Aaret efter af Christian Werner fra Lybæk et Uldmanufaktur, d. v. s. Klædefabrik, og snart efter et Silkemanufaktur. Klædefabriken bestod til den nyeste Tid som det militære Klædemanufaktur i Rigensgade, i hvis umiddelbare Nærhed det militære Klædedepot endnu som Arv fra Fortiden har sin Plads.

Burrhis Hus, der af Københavnerne blev betragtet med sky Ærefrygt som Hjemstedet for den italienske Lærdes forborgne og Gud næppe velbehagelige alchymistiske Kunster, skulde allerede

drede dem i at løbe deres Vej. Fangerne blev sluttet i en Stok, to svære Stykker Rundtømmer med udskaarne halvcirkelformede Fordybninger i Overkant og Underkant. Naar de blev lagt, det ene over det andet, kom Fordybningerne til at svare til hinanden som cirkelformede Huller. Og i disse blev Fangen anbragt med begge Ben, et i hver sit Hul, om der ikke var for mange, men kun med eet Ben, naar der skulde skaffes Plads til mange Fanger. Noget bekvemt Natteleje var det næppe, men Bekvemmelighed og meget andet maatte en Stokhusfange give Afkald paa.

Stokhuset, i hvilket der var en Konventsstue, et Køkken, Løjtnantens Logemente, Vagtstuen, Arrestkammeret eller Rytterkammeret, den liden mørke, den store mørke og to smaa mørke Kældere, var Stadens militære Arresthus. Soldaterne trakteredes her med Spidsrod og andre Behageligheder og de til Fæstningsarbejde dømte Slaver holdtes i Forvaring her under en Stokmesters Tilsyn.

Og her havde den frygtede Inqvisitionskommission, oprettet i 1686, sit Lokale. Carl Bruun giver i sin Bog om København følgende Beskrivelse af Inqvisitionen.

Procesmaaden var meget summarisk: Generalgevaldigeren stævnede de Mistænkte, som kortelig blev forhørte; vilde de ikke be-

kende, blev Garnisonens Skarpretter tilkaldt, som fremviste Torturredskaberne og forklarede deres Brug, og frugtede dette heller ikke, skred man til det pinlige Forhør, hvorpaa Retten efter Sagens Beskaffenhed enten straks fældede Dommen eller henviste den paagældende til Bytinget. Den Tortur, der anvendtes, den saakaldte „polske Buk", havde tre Grader, af hvilke hver enkelt kunde anvendes for sig, men ogsaa alle tre tilsammen, dog ikke umiddelbart efter hinanden. Ved den første Grad blev Tommeskruen af en Stokkeknægt sat paa Delinkventens Tommelfingre og lidt efter lidt blev der skruet til; der blev forskellige Gange holdt inde og Delinkventen formanet til Bekendelse. Ved den anden Grad blev Skjorten trukket helt ned til Bukserne og bunden fast om Livet med Ærmerne. Derpaa blev begge Arme og begge Ben spændt tæt sammen, saa at Armene kom udenfor Lænderne og begge Hænder under Benene, Hovedet blev ved Hjælp af en Kæde trukket helt ned til Knæene for at det ikke skulde tage Skade ved Rulningen og endelig blev Delinkventen med den nøgne Ryg lagt paa smaa ituslagne Flintesten og formanet til Bekendelse. Naar dette ikke nyttede, blev to omtrent halvanden Alen lange Stokke anbragte under Armene og Knæene, to Stokkeknægte greb dem og rullede, væltede og drejede Delinkventen omkring paa Stenene. Af og til holdt man inde, rejste Synderen op og opfordrede ham til at bekende. Ved den tredje Grad lagdes der endelig Delinkventen en Krans, det saakaldte Paternoster eller Rosenkransen, som bestod af et tyndt Reb med fem à seks Knuder paa, om Panden, saaledes at Knuderne kom til at ligge tæt ved Øjenbrynene og nogle ved Siderne af Hovedet, men ikke i Tindingen. Stokkeknægten anbragte derpaa en lille, tre Kvarter lang Stok i Kransen og drejede rundt, indtil Knuderne trængte godt ind i Hovedet og Øjnene begyndte at træde ud af deres Hulheder, saa holdt han inde og formanede atter til Bekendelse.

Foruden „den polske Buk" brugtes der andre Torturmidler, som f. Eks. Benskruer, hvilke man efter Navnet skulde anse for et Slags „Spanske Støvler", men som dog snarere havde været et Instrument til at anbringe paa Tommeltæerne, ligesom Tommeskruen paa Tommelfingrene. I hvert Fald fortæller Inqvisitionsskriver Ussing i 1781, at et saadant Torturredskab forefandtes i Stokhuset, hvorimod ingen „spansk Støvle". Saavidt vides, anvendtes den polske Buk endnu i 1746, men faa Aar efter maa den være bleven afløst af Piskning, da en af Assessorerne i 1752 nedlægger Indsigelse imod, at der anvendes Piskning for at fremtvinge Bekendelse. I 1771 forbødes al Anvendelse af Tvangsmidler, men Aaret efter tillades det dog at anvende nogle Slag af Tamp eller Kat, naar en Inqvisit af Vrangvillighed holdt Sandheden tilbage. Howards Skildring af Stokhuset i 1784 giver et højst uhyggeligt Billede af Forholdene i dette militære Fængsel, hvilke dog sikkert forbedredes en hel Del fra det 19de Aarhundredes Begyndelse, men mange vil endnu mindes de uhyggelige Optog paa Volden af „Slaver" med Lænker om Benene, der bevogtedes af Soldater med skarpladte Geværer, medens de groveste Forbrydere, de saakaldte „uærlige" Slaver, kun fik Lov til at trække frisk Luft i en af Palissader omgiven Fold i Stokhusets Gaard. Ældre Billeder fra det nedlagte Stokhus, paa hvilket Levningerne af Palissadegaarden endnu ses, har et næsten idyllisk Præg, der staar i mærkelig Kontrast til al den Ulykke, Elendighed og Lidelse, som fordum var knyttet til denne Plet.

Nyboder med Admiral Ed. Suensons Monument

(Helten fra 1864 i Søslaget ved Helgoland). Veteran fra dette Slag, Kaptajn Grev Tramp, som mistede Benet, taler ved Monumentet i Juni 1914 ved 50 Aars Festen for Veteranerne fra 1864.

Da den franske General St. Germain havde begyndt sin Reorganisering af den danske Hær, blev der lagt endeligt Beslag paa den gamle St. Anne Kirkegaard, og Sølvgadens Kaserne blev opført efter Tegning af Jardin, med en Grundplan af to mod hinanden vendte latinske F'er, som Kvarter for de danske og norske Livregimenter. I 1775 blev Bygningerne for en kort Tid overladt Magistraten for at tjene som et almindeligt Hospital, men gik i 1785 atter tilbage til Militæretaten som Kaserne.

Af andre offentlige Bygninger rejstes herude i Tidens Løb St. Markuskirken, eller Metodistkirken (1864) paa Hjørnet af Rigensgade og Stokhusgade, hvor Nyboders Materialgaard tidligere havde ligget paa Nyboders Torv, skraas over for Rakkerens forlængst nedbrudte Hus mellem Krusemynte- og Salviegade,—Søetatens Hospital i Kokkegade, bygget 1805 og nedrevet 1905, Frimurerlogen i Klærkegade (1868), St. Paulskirken (1877) imellem Kamelgade og Ulvegade og Kadetskolen, oprindelig opført som Pigeskole for Nyboder 1869.

Christian IV.s Nyboder havde imidlertid delvis skudt Ham. De lave Huse paa et Stokværk voksede efterhaanden med et Stokværk til, og nu ses kun faa af de oprindelige Huse derude. Under Christian VI byggedes der for Enderne af Længerne ud mod Borgergade en Del større Pavillonbygninger til Officersboliger.

Det hele Kvarter mellem Gotersgade og Nyboder, Store Kongensgade og Kongens Have—Østervold, som blev skaanet ved de to store Ildebrande i det 18. Aarhundrede, har bevaret en stor

Del af det gamle Præg, hvilket dog navnlig viser sig i Gaardinteriørerne, men enkelte Huse staar dog endnu med deres oprindelige uanselige Facade med de smaa højtsiddende Vinduer, Facade-Gavl paa Midten og i Reglen en Sten med en eller anden plastisk Fremstilling af et eller andet Dyr, et Lam, en Svane eller lignende.

Huset Nr. 14 i Borgergade lige over for Helsingørsgade, som Christian V vilde have revet ned, bærer en Tavle med Indskriften „Landgreven — Nr. 93 og Nr. 94 — 1789".

Dette Navn bar Huset allerede mere end hundrede Aar i Forvejen. Det blev bygget (hvad Professor Weitemeyer, fra hvem vi laaner disse Meddelelser), har oplyst af Kaptain i Borgerskabet, Jens Pedersen Graahede, der her havde „en Spil- og Frugthave", d. v. s. paa københavnsk en Have med Keglebane, Lysthuse og Beværtning, under Navn af Landgreve von Hessen. Men snart var det — i al Fald for nogen Tid — Slut med Lystigheden, ti i 1711 i Anledning af Pesten, som rasede med uhyggelig Heftighed i Nyboder, købte Nikolai Kirke Lysthaven til Assistenskirkegaard for 2600 Rdl. Danske, ti Kirkegaarden ved Kirken var alt saa overfyldt, at der ikke kunde være Tale om at jorde flere Lig der.

Det var ikke noget hyggeligt Naboskab for de mange Familier, hvis Gaardvinduer vendte ud mod Kirkegaarden. Men alt sligt bliver en Vane, og da den første Forskrækkelse havde sat sig, og Dødens Høst efterhaanden blev reguleret og bragt ned til det normale, begyndte de omboende at benytte Kirkegaarden ikke blot som Tørreplads, men tillige som Losseplads og Oplagsplads og endelig som Lysthave, selv om der dog ikke blev sat nogen Keglebane op derinde.

Stor Opsigt lavede det i Byen, da det i 1748 rygtedes, at der var stjaalet et Lig fra „Landgreven", som Kirkegaarden stadig kaldtes. Man undredes over, at der kunde begaas Gravrøveri fra en Fattigkirkegaard som denne, hvor Ligene ikke kunde formodes at have megen Rigdom med sig i Jorden. Det viste sig da ogsaa, at det var en Barbersvend, der, dreven af videnskabelig Iver, havde faaet en gammel Soldat til at hjælpe sig med at grave et Lig, for at „exercere sin Profession".

I 1760 blev Kirkegaarden nedlagt og efterhaanden bebygget eller brugt som Gaardsplads og Tømmerplads for flere Huse og særlig for Nr. 14 i Gotersgade. Men Pladsen paa Nr. 14 i Borgergade minder endnu om Landgreven von Hessen.

Af ejendommelige Bygninger skal endnu nævnes Adelgade Nr. 77, Huset lige for Prinsensgade, Skuespillerinden Fru Sødrings Barndomshjem, som hun skildrer saa levende i sine „Erindringer", og Tømmersvendenes Kro, Adelgade Nr. 27.

Huset, som under Navnet „Den forkerte Welt" havde været en bekendt Gæstgiversted i København, havde som saa mange andre Ejendomme herude i Ny København, ikke blot Have, men Haver, med Lysthuse og Keglebane. Det blev købt af Tømmersvendene i 1771 og d. 23. Maj fandt med sædvanlig Lystighed og prægtigt Optog Skilteflytningen Sted fra den tidligere Tømmersvendekro i Tornebuskegade til den nye Selvejendom i Adelgade. At der har været baade Fægtere og Dansere, Fanesvinger og Harlekin, Masker og Musikanter, Bondekone med Æg og Jæger, Tømmersvende til bl. a. at bære de fem forskellige Søjler og Musikanter er en Selvfølge. Men noget af det for Kvarterets Ungdom mest tiltalende ved det hele, har dog sikkert den gamle Skik været, at de der kunde gribe Glassene, som efter Skaaldrikningen inde i Lavssalen blev kastet ud af Vinduerne, inden det gik mod Stenbroen og knustes, fik 1 ℔ pr. Stk

Nyboder med Christian den IVs Monument,

som rejstes i Aaret 1900 (modelleret af V. Bissen) i en afsides Krog af Nyboder, og som vi her i Tidsskriftets 3die Aargang (1917) Side 260 og 261 foreslog flyttet til Amagertorv, hvor „Storkespringvandet" staar, hvilket Arrangement vi gengav i Billeder for at vise, hvorledes det vilde tage sig ud. Hans Majestæt Kong Christian den X og ved hans Side Indenrigsminister Ove Rode og Lehnsgreve Raben-Levetzau samt bagved Hofmarskal, Kammerherre W. Rothe og Majestætens Adjudant passerer Monumentet.

I 1794 var der mægtigt Røre uden for „Tømmerkroen" i Adelgade. Tømmersvendene havde nedlagt Arbejdet, gjort Strike som det vilde hedde senere. En Tømmersvend var bleven uenig med sin Mester om Lønnens Størrelse og gik til sine Kammerater, hos hvem han kunde vente at faa Støtte. Der havde længe i Svendelaget været Misfornøjelse med Lønnen i Tømmerfaget. En Mursvend fik 2 ℔ 8 ß i Dagløn, — var en Tømmersvend kanske ikke at agte for lige saa god som en Mursvend, siden han kun fik 2 ℔?

Alle Tømmersvende mente, at nu var Øjeblikket kommet til at føre deres Krig igennem og stod i sluttet Kreds om deres Kammerat. Og 9. Juli indfandt Oldgesellen og fire andre Svende sig højtidelig paa Raadhuset og overgav Magistraten et ærbødigst Andragende om, at Mestrene maatte blive beordret til fremtidig at give dem 2 ℔ 8 ß i Lighed med Murerne.

Medens Lønspørgsmaalet drøftedes af Magistraten, der havde Tilsyn med Lavene og Tømmermestrene, hændte det, at tre tyske Tømmersvende, der havde haft Arbejde hos Mester Hallander,

ønskede at rejse hjem og paa vanlig Vis bad om deres Afskedsseddel.

Det kom Mester Hallander meget ubelejligt. Ti han havde paataget sig store Arbejder og var i yderlig Forlegenhed for Svende. Og da han i de gamle Lavsregler mente at finde Hjemmel for, at Svendene ikke lovlig kunde sige op før Mortensdag. saa nægtede han dem den ønskede Afskedsseddel før til Mortensdag.

Politiretten, for hvem Sagen blev indanket, mente imidlertid, at der var Billighed for at lade den ene Svend, der var bleven kaldt hjem i Anledning af sin Faders Død, rejse, men de to andre maatte ikke blot ikke rejse, men fik seks Dages Vand og Brød for deres ulovlige Opsigelse og Tilhold om efter udstanden Straf at gaa i Arbejde igen hos deres Mester.

Overlæge Halks Samling. **Gl. Ejendom i Adelgade 127 (kaldet Peberbøssen) (1865).**

Denne Dom af 40. Juli 1794 virkede som en Gnist i et Fad Krudt. Samme Dag nedlagde saa godt som alle Tømmersvende i Byen deres Arbejde. Nu kunde de gode Mestre se, hvor de fik Svende fra.

Tømmerkroen i Adelgade var Svendenes naturlige Hovedkvarter. Lønspørgsmaalet, Opsigelsesspørgsmaalet og alle andre Tvistepunkter traadte foreløbig i Baggrunden. Nu drejede det sig kun om de to Svendes Arrestation. Inden de blev sat i Frihed, agtede samtlige Svende ikke at indlade sig paa nogen som helst Forhandling. Det var saaledes ikke i Øjeblikket nogen Sag mellem Svende og Mestre, men mellem Svendene og Politimyndighederne.

Politimester Flindt, der ikke var meget populær i Byen, mente, at der maatte Skraphed til. Politiet var til for at putte Folk i Cachotten, naar de ikke makkede ret, og Oldgesellen blev sat fast som Mester for det hele Mytteri, ti andet var det naturligvis ikke. Og da Lorenz Kramp, den af de tyske Svende og den Mand, der var den egentlige Leder af Bevægelsen, sammen med en anden Svend henvendte sig til Kronprinsen og underdanigst bad ham tage sig af Tømmersvendenes Sag, blev ogsaa han og hans Fælle, ikke blot puttet i Hullet, men straks dømt til flere Ugers Forbedringshus. Og en Svend, der tillige var Soldat, og som havde svaret Kongen en særlig Ed!" blev dømt til seks Ugers Forbedringshus.

Nyboders Vagt i Adelgades Forlængelse, Bygningen stammer fra 1787.
St. Pauls Kirke.

Det var udfordrende, og Tømmersvendene blev mere og mere mørke og gramme. Og da først Politimesteren og senere en Præst indfandt sig paa Kroen, og talte, den første med Myndighed og juridisk Kundskab, den sidste med Følelse og Bibelsprog, blev de rent ud sagt grint ud.

Den offentlige Mening holdt med Svenden; hver Dag samledes der en Masse Mennesker foran Kroen i Adelgade, der lagde deres venlige Sindelag for Svendene utvetydigt for Dagen. Flyveskrifter blev udbredt, og Bladene indeholdt opmuntrende Ord til Svendene om blot at holde ud. Men der var Revolution i Paris, og var ikke dette her Begyndelsen til noget lignende i København? Havde ikke ogsaa denne By sine Jacobinere?

Men det var rigtig nok nogle mærkværdige Jacobinere, disse Tømmersvende. De foretog sig intet som helst ulovligt, men nægtede kun at arbejde under 2 ℔ 8 ß.

Men det var denne forbryderske Halsstarrighed, der skulde straffes. 5. August fik Politimesteren Assistance af en Deling Soldater paa 200 Mand for at fængsle de Svende, der endnu nægtede at arbejde, og føre dem til Kastellet.

Tømmerkroen maatte nu udstaa en formelig Belejring, og de 202 Svende, der holdt fast ved deres Beslutning, maatte overgive sig og blev ført ud i Kastellet. Her blev der endnu engang talt formanende Ord til dem, med den Virkning, at 78 faldt til Føje, men 124, hvoraf 20 danske Svende var standhaftige. men lige saa rolige og besindige som hidtil.

Allerede den 6. August blev der fældet Dom over dem. Paa to Mand nær, hvoraf den ene blev frikendt som nylig kommen fra Udlandet og ukendt med Forholdene, medens den anden fik skærpet Straf, blev de alle idømt 4 Maaneders Arbejde i Jærn.

Det var skrapt nok! Men Myndighederne, der ikke synes at have forstaaet det uheldige i deres vaklende Optræden, var heller ikke rolige ved deres egen Strenghed. Samme Dag omstødte en kgl. Resolution Dommen. Baade de sidste og de tidligere domfældte blev benaadede, men skulde forlade den danske Konges Riger og Lande og maatte aldrig indfinde sig her mere.

Det blev straks udført. Alle Mand fik Lov at gaa hjem og

tage deres Habengut og maatte derefter gaa om Bord i tre Kanonbaade. Eskorterede af Briggen „Lougen" sejlede de af Sted med Ordre til at landsætte Forbryderne i Rostock eller i Lybæk, hvorhen Vinden faldt gunstigst.

Men denne taabelige Landsforvisning var kun Olie i Branden. Nu gjorde Svendene i alle de andre Fag fælles Sag med Tømrerne og nedlagde Arbejdet over alt. Men den videre Udvikling af Sagen har ingen Forbindelse med Tømmerkroen i Adelgade.

Vi gaar nu over til Beskrivelsen af Kvarteret Vest for Købmagergade, mellem Strøget og Volden, det Kvarter i Byen, der væsentlig har faaet sit Præg af Frue Kirke, Helligaands — eller som den i gamle Dage Helliggeistes Kirke og Universitetet — det lærde Kvarter.

Vor Frue Kirke bliver Hovedpunktet i Kvarteret, den der har samlet Husene omkring sig som en Høne sine Kyllinger.

Om Kirkens ældste Forhold hersker der nogen Tvivl. Det hævdes, at Absalon først har bygget en Trækirke paa Toppen af den Bakke, paa hvis Skraaning ned mod Havnen det nye Købmannehavn voksede op og til sidst smeltede sammen med den gamle By Havn ved St. Nikolai Kirke. Inden sin Død skulde Absalon saa have paabegyndt Opførelsen af en Stenkirke paa samme Sted, som blev fortsat og fuldendt af hans Efterfølger paa Bispestolen, Peder Sunesen. Men da denne udtrykkelig kaldes Kirkens „fundator", d. e. Grundlægger, skulde man tro, at det er ham, der virkelig har grundlagt Kirken.

Om denne ældste Kirkes Udseende har vi ingen Efterretning. Den maa antages at have haft nogen Lighed med den samtidig og af samme Bygherre opførte romantiske Kirke i Roskilde, og dens Fundamenter ligger utvivlsomt under Murene i den Kirke, som staar endnu. Taarnløs har den været, ti dens Klokker hang i en Klokkestabel Nordvest for Kirken over ad St. Peders Kirke til.

Det maa erindres, at det var Roskilde-Bispen, der var Herre i København, og ikke Kongen — et Forhold, Byens Borgere var meget misfornøjede med, hvad ofte kom til Udbrud. For at kunne optræde med Myndighed i Staden og repræsentere Bispestolens Herredømme paa fyldestgørende Maade, gjorde Bisp Peder Vor Frue Kirke til en Kollegiat-Kirke til Hovedkirken: Domkirken i Roskilde, og oprettede en Kollegiat-Kapitel, hvilket skulde tjene til at give Gudstjenesten mere Glans. I Spidsen for Kapitlet stod en Dekanus og under ham en Kantor og en Række Kanniker med deres Vikarer, Kannikerne, der i Reglen var Sognepræster ved Byens andre Kirker eller ved de Landsbykirker, der laa under disse, havde mindre med Præstevirksomheden at gøre end med Alter- og Messetjenesten ved Kirkens mange Altre. Og at denne nok kunde lægge Beslag paa en stor Del af deres Tid, vil man forstaa, naar man hører, at der efterhaanden voksede henved 50 Altre op i Kirken, og at der 1432 af Erik af Pommern blev skænket Kapitlet en Pengesum, for at Kannikerne, to og to, Dag og Nat, skulde læse Davids Psalmer med 9 Lektier efter hver Psalme, naar der ellers ikke blev sunget Tider eller holdt Messe i Kirken. Fra 1432 til 1533 forstummede Sangen derfor aldrig i Frue Kirke.

Alle Kirkens Mænd boede i dens umiddelbare Nærhed. Biskoppens Gaard, hvor han tog ind, naar han ikke var paa Borgen, laa paa Hjørnet af Nørregade og Universitetspladsen og optog omtrent den vestlige Halvdel af Universitetsfirkanten. Øst for Bispegaarden laa Kantorens Gaard, paa Firkantens østlige Halvdel. Øst for denne igen laa Dekanus- eller Degnegaarden, den nuværende Stiftsprovstebolig, og hele Kannikestræde igennem paa Sydsiden og det meste af Nordsiden laa Kannikegaardene, der har givet Gaden Navn. I Degnegaarden og en af Kannikegaardene holdtes der af og til vigtige politiske Møder.

Gejstligheden i København var Roskildebispens Mænd, saa at sige hans Garnison i Byen, hvor Borgerne kun nødtvungent bøjede sig under Krumstaven. Men at de kunde optræde som virkelige Krigere, fik de Lejlighed til at vise, da Lybækkerne i 1248 erobrede Byen og plyndrede og brændte den og dens Kirker. Ti da det i Krøniken siges, at mange Gejstlige toges til Fange, har de sikkert som Mænd søgt at forsvare deres By.

At Kirkens Mænd ikke var Held-Ører, fremgaar af, at Byens Borgere i 1258 fandt sig foranledigede til at hænge en Degn paa hans egen Dørstolpe. Han havde gjort sig skyldig i Røveri, sandsynligvis fra nogle af Byens Borgere; men naar disse saa voldsomt tog sig selv tilrette, er det et af de mange Udtryk, vi finder for, at det var vanskeligt for dem at faa deres Ret over for de stærkt begunstigede gejstlige Mænd.

Syd for Kirken, mellem nuværende Dyrkøb og Nørregade, laa Kapitlets Skole, som oprindelig havde til Opgave at uddanne Præster. Mellem Skolen og Kannikegaardene paa Dyrkøbs Østside var der kun en smal Aabning, som hed Vor Frue Kirkerist efter den Jernrist, der laa her foran Indgangen til Kirkegaarden for at hindre Svinene, der havde frit Spil i Byens Gader, fra at komme ind paa Kirkegaarden og rode Jorden op.

En Sten over Frue Kirkes nordre Dør berettede, at Aar 1316 genopbyggedes Kirken paa ny, efter fire Gange tilforn at være ødelagt ved Brand, første Gang, som omtalt, i 1248 og fjerde Gang ved Vaadeild 24. Juli 1314, de to andre Gange kender vi ikke noget til. Men det skulde ikke blive derved. 1368, under Krigen mellem Valdemar Atterdag og Hanseforbundet, erobrede Lybækkerne Byen paa ny og ødelagde den tillige med Borgen og Kirkerne i Bund og Grund.

Men da disse Københavns aldrig hvilende Fjender kom igen 1427 og 1428, havde Piben faaet en anden Lyd. I 1416 havde Erik af Pommern gjort sig til Herre over Staden trods Roskildebispens Indsigelser. Borgerne i Kongens København synes at have slaaet bedre fra sig end Borgerne i Bispens Stad, og Lybækkerne blev slaaet tilbage med Glans.

Og nu gaar Byen en ny og mere straalende Tid i Møde. Christjern I. og alle senere Konger efter ham indtil Enevælden lod sig krone i Københavns Frue Kirke.

En Menneskealder senere, 1. Juni 1479, fejredes med stor Højtidelighed Universitetets Stiftelse i Frue Kirke. Det laa lige Vest for Kirken, paa Hjørnet af den Gade, som efter „Studiegaarden", det oprindelige Navn paa Universitetet, fik Navnet Studiestræde. Tidligere hed det Raadhusstræde efter at Byens Raadhus var flyttet herhen fra sin første Plads i Klædeboderne, nu Skindergade.

Den fromme Kong Hans vilde ikke undlade at vise sin sønlige Ærefrygt for Kirken, og 1483, et Par Aar efter sin Tronbestigelse og Kroning, begyndte han Opførelsen af Frue Kirkes Taarn, hvis sidste Fuldendelse, Spiret, først blev sat op 1517 under hans Søn og Efterfølger.

Netop i 1483, samme Aar som Taarnet blev grundlagt, fødtes i Eisleben den Mand, der skulde ryste den hele katolske Kirke i sin Grundvold, og som 1517, det Aar, Spiret var færdigt, begyndte Reformationen med Opslaget paa Wittenberg Kirkedør, sine berømte Theses.

1522 blev Christjærn II.s Fortrolige, Didrik Slagheck, som foran omtalt, brændt paa Gammeltorv, og Aaret efter forlader den tungsindige og lidenskabelige Konge Hovedstaden. Og snart efter indeslutter Frederik I med sine Holstenere København.

Det har været urolige Tider for Kannikerne og i øvrigt for alle Beboerne af det lærde Kvarter. Ti paa Toppen af Murværket under Spiret havde Statholderen Henrik Gøye ladet lægge Kanoner, der gjorde dygtig lyst i Holstenernes Rækker i deres Stillinger noget inden for Vester Farimagsgade, og det er naturligt, at Frue Kirke har været et søgt Maal for Artilleristerne i Kongens Hær. Men de Kugler, der ikke bed i Taarnet, slog ned i Kvarteret omkring det, som i alle senere Belejringer, til liden Glæde for Beboerne. Men da der endelig blev indledet Fredsunderhandlinger, var det i det lærde Kvarter, paa Degnegaarden, der laa ved Siden af Bispegaarden, paa det nuværende Universitetsbiblioteks Plads, at Møderne fandt Sted.

De lykkelige Tider var forbi for et langt Aaremaal. Efter 1526 tog Reformationsbevægelsen voldsom Fart, og Splittelsen mellem det katolske og det lutheranske Parti voksede fra Dag til Dag. St. Nikolai var den første Kirke, hvor den nye Lære blev præket, da Hans Tausen blev dens Præst 1529. Allerede Aaret efter forkyndtes den i St. Peders og St. Klemens, og alle Byens Klostre blev ophævet Vor Frue Kirke blev Katolikernes sidste faste Borg. Men i Juli 1530 maatte de, trods Bispens Modstand, dele den med Lutheranerne, der af Kongen fik Lov til at rejse et Alter midt i Kirken, hvor der holdtes Gudstjeneste efter luthersk Ritus, medens der ved det gamle Højalter og ved de mange Sidealtre stadig holdtes Gudstjeneste og læstes Messe paa katolsk.

Det var ikke hyggelige Tider for den gamle Læres Mænd. De maatte saa vidt muligt holde sig inden lukkede Døre; og nødtes de til at gaa ud, maatte de have mandsstærk, væbnet Ledsagelse og agte det for en Lykke, „naar man kun brugte Munden imod dem og lod Hænderne hvile".

I Julen 1530 var Ophidselsen steget til en saadan Højde, at Lutheranerne erklærede ikke længer at ville taale den katolske Gudstjeneste med dens Sjælemesse, Vigilier og latinske Prækener i Byens Hovedkirke. Kunde Øvrigheden ikke afskaffe „det gamle Hykleri og papistiske Regimente", saa maatte de hjælpe sig selv. Og 3. Juledag saa man da det Særsyn, at en stor Skare københavnske Borgere og Almuesmænd med en af Byens Borgmestre, Ambrosius Bogbinder, tre Raadmænd og nogle af Byens mest ansete Mænd i Spidsen, væbnede ved Økser, Køller og Brækjern brød ind i Kirken, nedrev Altertavler, omstyrtede Helgenbilleder, haanede dem og sønderlemmede dem; kun Højalteret blev skaanet ved Hans Tausens og Byfogdens Mellemkomst.

Begivenhederne i Borgerkrigens skæbnesvangre Dage er omtalt foran og skal ikke gentages her. Men fra sin Bispegaard, af hvilken der endnu staar en enkelt Bygning i Universitetskomplekset — Konsistoriebygningen — maatte den sidste katolske Biskop Joakim Rønnov med Forbitrelse se, at Byens lutheranske Borgere 2. Juli 1534 gjorde sig til Herrer over Frue Kirke, som de har holdt siden da. Og han maatte finde sig i at faa en Nabo, som han ønskede alt det onde, som tænkes kunde, idet Hertug Albrecht af Mecklenborg, der kom til Byen som en ny Straamand — ti baade han og Grev Christoffer af Oldenborg var kun Straamand for Lybækkernes Planer, der lokkede Københavnerne med den gamle Konges Frigivelse, men ikke et Øjeblik tænkte paa at gøre Alvor deraf —. Han fik med sin frugtsommelige Hustru og sine mange Jagthunde anvist Bispegaarden til Bolig.

Og saa kom den frygtelige Belejring med alle dens Rædsler af

Ejendommen Adelgade 27 (Tømrerkroen), opført Aar 1800
af Københavns Tømrerlav, senere kaldet Foreningen af Hustømrere i København (se Teksten Side 191). Originalen laant af Foreningen.

Sult, Nød og Elendighed. Det var Greven og Ambrosius Bogbinder, som i Spidsen for Christjern II.s Tilhængere tvang Borgerne til fortsat Modstand, hvor haabsøst det end var, og som endelig ved det store Blodbad paa Gl. Torv 20. Juni 1536, hvor halvandethundrede Mennesker mistede Livet, søgte at slaa al Modstand ned.

Men en Maaned senere maatte de dog overgive sig. 6. August holdt Kongen, Christian III., sit Indtog, rystet og forfærdet over det Billede af den udpinte By, som frembød sig for ham. 11. August blev Bisperne fængslet — Joachim Rønnov blev fundet oppe paa en Hanebjælke under Bispegaardens Tag, — og den 30. Oktober vedtoges af Borgerforsamlingen paa Gl. Torv Reformationens Indførelse. Og hermed begynder den nye Tid.

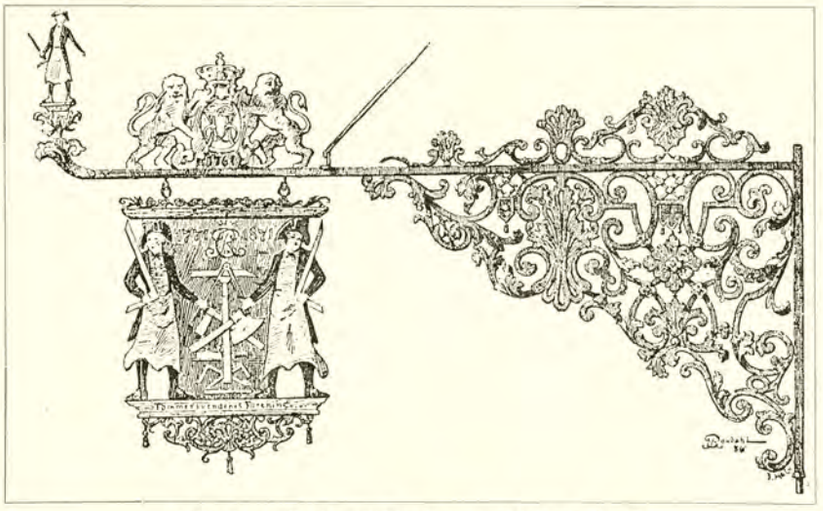

Skiltet over Porten til Ejendommen Adelgade Nr. 27,
tilhørende Foreningen af Hustømrere i København (se Billedet paa forrige Side).

Det var først en Omordningens Tid. En stor Del af Frue Kirkes Gods kom Universitetet til gode, idet bl. a. de Ejendomme her i de tilstødende Gader, der havde været benyttet som Boliger af de Gejstlige, særlig af Kannikerne, nu blev Professor-Residenser eller Professorboliger. Universitetet, der havde været indstalleret i det gamle Raadhus Vest for Frue Kirke, og Bispen byttede Gaarde, saaledes at den første lutherske Biskop, Peder Plade eller Palladius, flyttede over i den tidligere Studiegaard, hvor den hele Række af Bisper siden har haft til Huse; og Universitetet flyttede over paa den anden Side Gaden i den tidligere katholske Bisperesidens. Det halve af Nabogaarden mod Øst, Kantorens Gaard, blev Professor-Residens, den anden halve Del blev Sognepræste-Bolig. Og Degnegaarden og Kannikegaardene blev ogsaa Professor-Residenser, efterhaanden som Kannikerne faldt fra.

I Nr. 17, Hjørnegaarden til Lille Kannikestræde, og Nr. 19, der nu har Hovedfacade til Skindergade (Nr. 26), boede i alle disse Ufredens Aar Kanniken Jørgen Hintze, hvem Kong Hans i sin Tid havde betroet sin Søn Tronfølgerens Opdragelse, hvad der havde været ham en vanskelig Opgave paa Grund af Hertug Christjerns urolige Sind. Nuværende Nr. 19 var dengang og tidligere de Boder, „som laa under Sakristiet". Af mere bekendte Mænd boede her Dr. Paslich og Dr. Peter Kaptein, den første Christian III.s „Mand og Raad", den sidste hans Læge. Senere boede Dr. Hieronymus Thenner her, en Tid Frederik II.s meget betroede Mand og Leder af det tyske Kancelli, men som endte sit Liv som Statsfange paa Dragholm, fordi han pludselig havde forlangt sin Afsked for at rejse hjem til Tyskland. Der maatte sikkert stikke noget under, ti Mistroen var stor, tænk blot paa Peder Okse, og en Mand, der vidste saa god Besked med Rigets hemmelige Politik, turde man ikke slippe løs. Og saa kom han i Hullet paa Dragsholm.

Ogsaa paa Nabogrunden, hvor bl. a. efter 1807 Metropolitanskolen har sin Plads, stod der Professor-Residenser med Facade ud til Kirkegaarden. Og med Undtagelse af nuv. Nr. 2—10 paa Nordsiden og nogle enkelte smaa Grunde paa Sydsiden, var hele Store Kannikestræde beboet af Professorer.

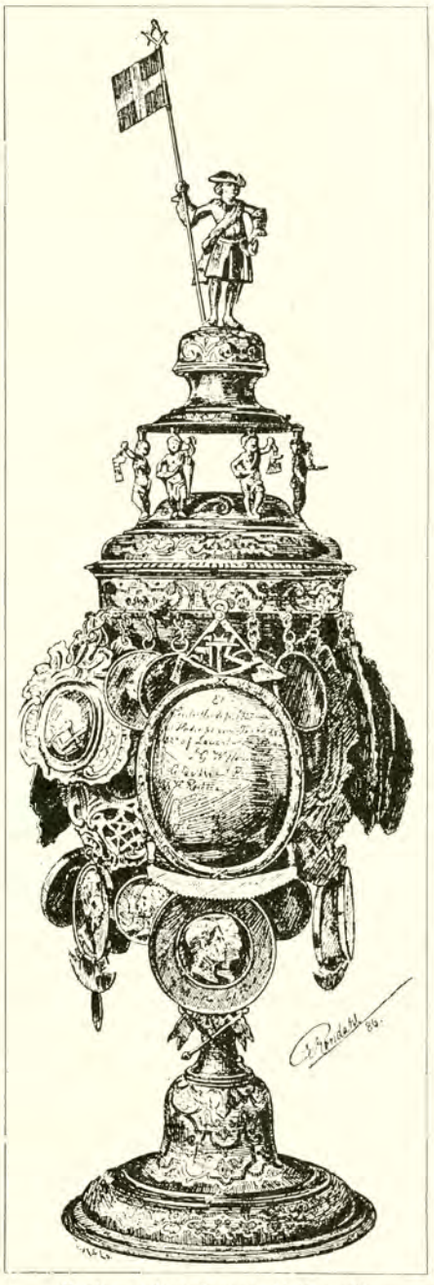

Hustømrerforeningens „Velkomst".

De nævnte Grunde, Nr. 2—10, hvoraf Regensen nu optager Nr. 2 og 4, tilhørte i 1567 Kansleren Johan Friis til Hesselager.

Den vestligere Del af Friis'ernes Grund, Nr. 6—10, blev 1661 købt af Grev Rantzau, men gik kort efter over paa Kongens Haand. Her boede en Tid den skønne og letsindige Marie Grubbes letsindige Herre og Husbonde, Ulrik Frederik Gyldenløve. I 1662 fik Korfits Ulfeld og Leonora Christine denne Gaard anvist til Opholdssted, medens de ydmygende Forhandlinger om deres fuldstændige Underkastelse under Kongen stod paa. Senere boede her kgl. Majestæts General-Arkitekt Lambert v. Haven. Ved 1700 tilhørte den Geheimeraad Gedde, hos hvem Ludvig Holberg en Tid boede som Huslærer, indtil han i 1709 flyttede ind i Naboejendommen, Borcks Collegium.

Dette blev oprettet 1689 i en tidligere Professor-Residens, hvor bl. a. den berømte Ole Worm en Tid havde boet, og som Ole Borck havde købt af Universitetet, og fik sit Navn Collegium Medicæum til Minde om Firenze, som han elskede fremfor alle Byer, han havde besøgt, og hvor, som Sagnet fortæller, han havde vundet Fyrstens Gunst ved en heldig Kur paa den skønne Prinsesse Laura Maria af Medici, men herom og om den endelige Aarsag til Collegiets Oprettelse læser man videre i Christian Winthers yndefulde Fortælling „En Aftenscene".

Var det maaske skuffet Elskov, der bragte Ole Borck til at anvende sine Penge til den Fribolig for Studerende, der bærer hans Navn, saa var det sikkert Faderhjertets Sorg over hans to eneste Børns Død ved Sofie Amalienborgs Brand 1689, der lod Assessor Jørgen Elers anvende hele sin Formue til en lignende Fribolig for Studenter paa den modsatte Side af Gaden.

Denne var iøvrigt paa den Tid beboet af lutter Berømtheder som Ole Rømer, Opdageren af Lysets Hastighed, en Gang Ingenior ved Anlægget af de berømte Springvand i Versailles og nu Politimester i København, Lægen Jacob Winsløw, Professorerne Thomas Finke, Banger, Bartholiner og Vindinger. For saa vidt der er nogen Sandhed i det gamle Sagn, der danner Grundlaget for Plougs Digt „Et Kys", maa det sikkert have været i Kannikestræde, Povl Vendelboe første Gang saa Jomfru Ingeborg Vinding ved Ruden.

Universitetet flyttede altsaa over paa den anden Side Nørregade, i den gamle katholske Bispegaard. Det blev genoprettet og udvidet af Christian III., men havde ikke den store Udstrækning som det nuværende Universitet, idet det kun delvis optog Pladsen mellem den endnu staaende Konsistoriums Bygning med den der op til stødende gamle Professor-Residens og Vor Frue Kirkegaard, samt mellem den nyere Festsals Bygning og Nørregade, altsaa kun en Fjerdedel af det nuværende Terrain.

Af den gamle Bispegaard synes foruden Konsistoriebygningen kun Bygningen paa Hjørnet af Nørregade og Kirkegaarden at være taget direkte i Benyttelse af Universitetet og benyttet som det ældste Kollegium, altsaa til Forelæsninger. I 1545

opførte Christian III. i Flugt med dette Kollegiums Gavl ud til Vor Frue Kirkegaard en ny Bygning, der i Modsætning til Kollegiet med sine kamtakkede Gavle og spidsbuede Vinduer, viser svejfede Renaissancegavle og Renaissancevinduer. Tanken var oprindelig, at den skulde tjene til Bolig for Studenterne, men det blev opgivet og paa 1. Sal blev der indrettet et Bibliotek, — senere blev den benyttet som Museum — medens underste Stokværk først blev taget i Brug som Auditorium, senere som Anatomisal, hvorefter Bygningen fik Navnet Domus Anatonica.

Dette Hus var ved en Brandmur med Port skilt fra det ældste Kollegium. I Forlængelse af dette og ligesom det med Facade ud til Nørregade laa en Bindingsværksbygning, opført af Christian III., forsynet med et Trappetaarn, der ligeledes var af Bindingsværk. Dette Hus tilhørte Kommunitetet og 1. Sal blev benyttet som Spisesal for de Studenter, der „nød Kongens Kost" som det hed. Da Kommunitetet tidligere havde haft til Huse i det gamle Graabrødre Kloster, flyttedes Klosternavnet med Studenterne i 1570 over paa den her omtalte Bindingsværksbygning. I 1627 flyttedes Kommunitetet ind paa det ældste Kollegium paa Hjørnet af Kirkegaarden, og kort efter (1641) brændte Huset ned.

En ny Studenterbolig blev opført i Aarene 1600—1601 af Christian IV paa det Sted, hvor vi nu finder Festsalsbygningen. Men Studenterne fik atter Lov til at vente, ti Trangen til Auditorier eller Forelæsningssale var saa stor, at Bygningen maatte tages i Brug hertil. Studenterne fik ikke noget eget Hus, før Regensen blev bygget (se foran).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Ejendommen Borgergade 14.**
Over Indgangsdøren ses den paa Side 190 omtalte Tavle med Indskriften: „Landgreven Nr. 93. 94. 1789."

Den tidligere Universitets-Bygning, hvor nu Biskoppen flyttede ind, var kun halv saa lang som den nuværende Bispegaard med kamtakkede Gavle. Den blev udvidet af Christopher Walkendorf i 1583 og fik den Skikkelse, den havde indtil den store Brand 1728.

Indtil da saa man ogsaa Vor Frue Kirke her, højtidsfuld og alvorlig i hele sit middelalderlige Skrud. En herlig gotisk Kirkebygning, — „denne skønne Kirke", som det hedder i middelalderlige Breve, — med sin Rigdom paa Kapeller, over hvilke Sideskibene hævede sig; men højt over disse rejste sig igen Højskibet og det prægtige 376 Fod høje Taarn. Kirken har da mindet noget om Domkirken i Aarhus, men været noget mindre, med en Rigdom, trods Reformationens Forstyrrelser, paa udskaarne Billeder paa Alter og Vægge, Korstole og Epitafier. Midterskibet med dets 60—70 Fod høje Hvælvinger var ved 7 Piller paa hver Side skilt fra Sideskibene. Hvælvingerne var malede med Tidens hele brogede Kunst, Christian III.s og Dronning Doroteas Vaaben og Rigsvaabenet fandtes der ogsaa. Oppe under Korets Hvælvinger og i St. Rochi Kapel hang erobrede Faner fra Svenskekrigene og fra Ditmarskerkrigen, og i Kirkegulvet laa Sten ved Sten og dækkede over Rigets Mænd, der oftest var hugget i Stenene eller i Marmorplader, som stod til Minde om dem langs Væggene. Ved Hovedindgangen under det mægtige Orgel stod „Løvekarret", maaske det gamle Vievandskar, og midt i Kirken flammede om Vinteren (indtil 1607) et mægtigt Baal paa „Ildpanden", at Folk dog kunde faa en Smule Varme i Kroppen under den lange Gudstjeneste.

Men i Maj, naar Skoven var bleven grøn, blev Kirken „majet", d. v. s. pyntet med Bøgeløv og Blomster, for dog ogsaa at være med, naar Naturen holdt sin Pinsefest i blomstervirket Smykke.

Og fra Kirken maaltes Tiden ud i det daglige Liv, begyndende med Vagtklokken, derefter 10 Klokken, Middagsklokken, Vesper- eller 5 Klokken og Aftenklokkerne Kl. 7 og Kl. 9.

Saa kom om Natten Kuren frem øverst oppe i Taarnet og raabte til Underretning for „Husmanden" længere nede i Taarnet og siden for Gadevægterne, hvad Klokken var slaaet, begyndende med: „Hov, Vægter! Klokken er slagen . . ." o. s. v. Paa Christian IV.s Tid endnu var det „Husmanden", d. v. s. Taarnblæseren, som med sin Skalmeje eller senere sin Trompet blæste en Salmemelodi ud fra hver Side paa Taarnet, men senere inddroges Taarnblæseren, og nu blev det Vægterne nede i Gaden, der sang Vægterversene, til ogsaa denne smukke gamle Skik blev afskaffet som ikke længere svarende til Tiden.

Frue Kirke var paa alle Sider undtagen mod Vest ud til Nørregade omgivet af Kirkegaarden, der ved en Mur var afspærret fra denne Gade og — som foran omtalt — ved en Port og Rist ud til Skindergade.

Gaden paa Sydsiden af den gamle Kirkegaard, fra Skindergade til Nørregade hedder endnu Dyrkøb. Her laa, længst henne mod Skindergade lige til 1807 den lærde Skole, Metropolitanskolen; men den Bygning, der har givet Gaden Navn laa længere mod Øst, paa Hjørnet af det lille Stræde eller Smøge, som i Fortsættelse af Skovbogade under Navn af Kirkestræde førte ned til

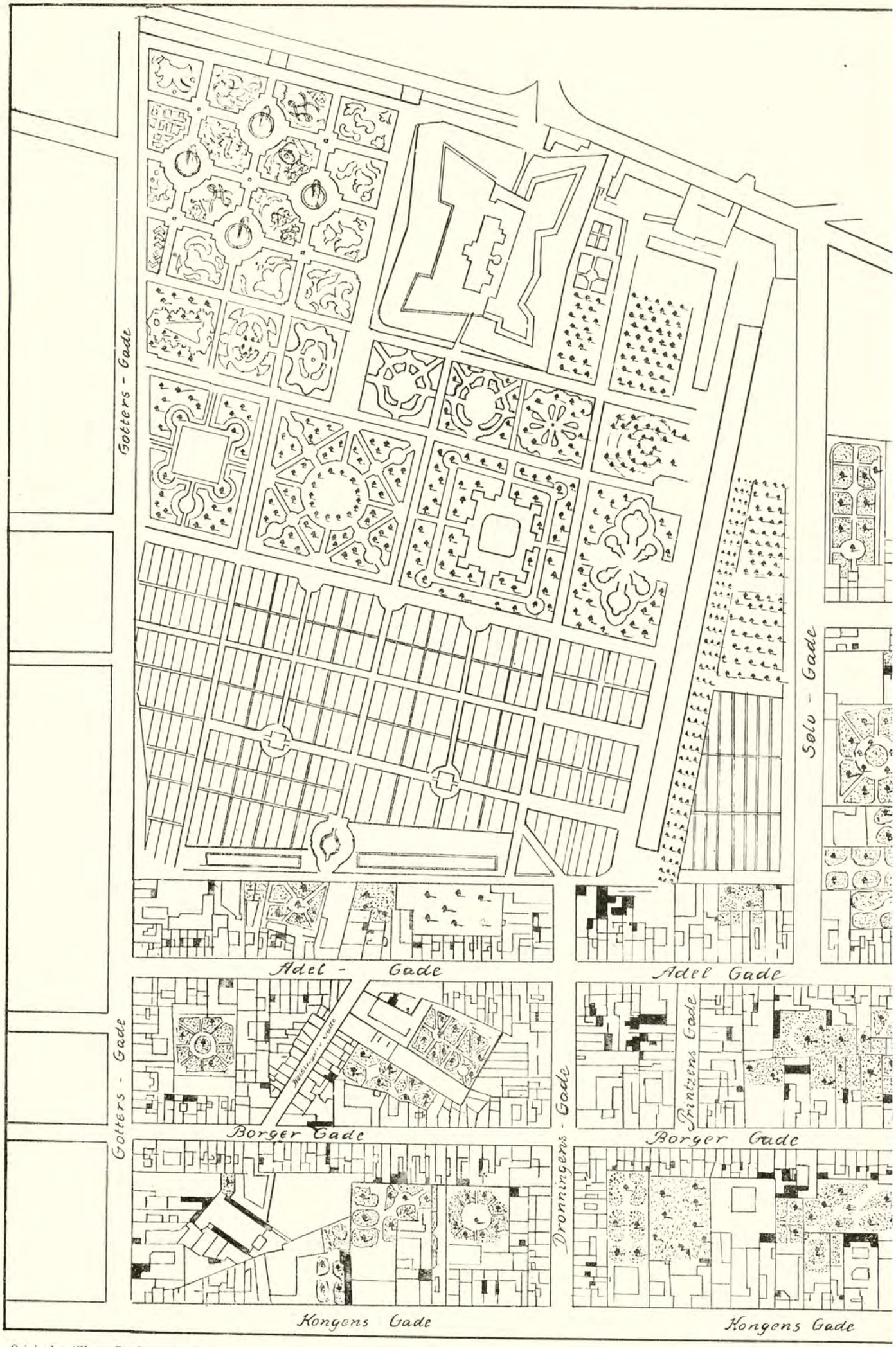

Originalen tilhører Raadstuearkivet.

„St. Anne Vester Qvarter i Den

(Efter Kongelig allernaadigste Ordre

Som man vil se var Kronprinsessegade endnu ikke anlagt paa dette Tidspunkt. Den etableredes i Aaret 1794 ved at man skar et Stykke bort af I
er følgende Gader omdøbte: „Hjorte Længden" til Klerkegade, „Hoppen Længden" til Hindegade, „Canine Længden", „Bjørne Gade" og „Kokke Gade" til Fre
Længden", „Camele Gade" og „Merian Gade" til Gerne

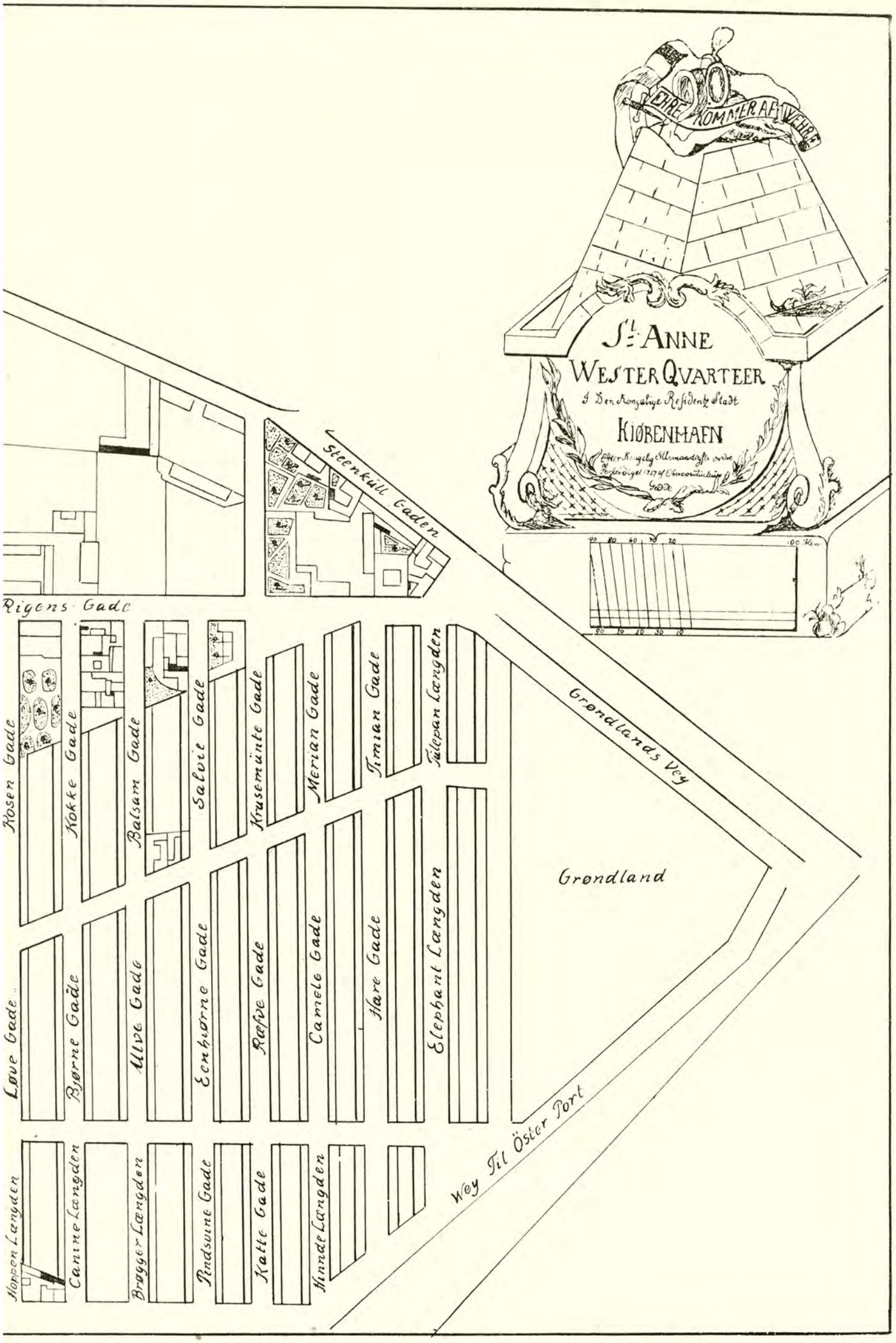

tesidentz Stadt Kjøbenhafn".

Kopieret af „Før og Nu" ved V. Larsen.

1757 af Oberconducteur Gedde).

paa Strækningen mellem Gothersgade og Sølvgade. I Aaret 1804 anbragtes Havens nuværende Indhegning, Jærngitret med Portene og Butikerne. — I Nyboder „Brøgger Længden", „Ulvegade" og „Balsam Gade" til Olfert Fischersgade, „Pindsvine Gade", „Eenhjørne Gade" og „Salviegade" til St. Paulsgade, „Hinde hant Længden" og „Tulepan Længden" til Suensonsgade.

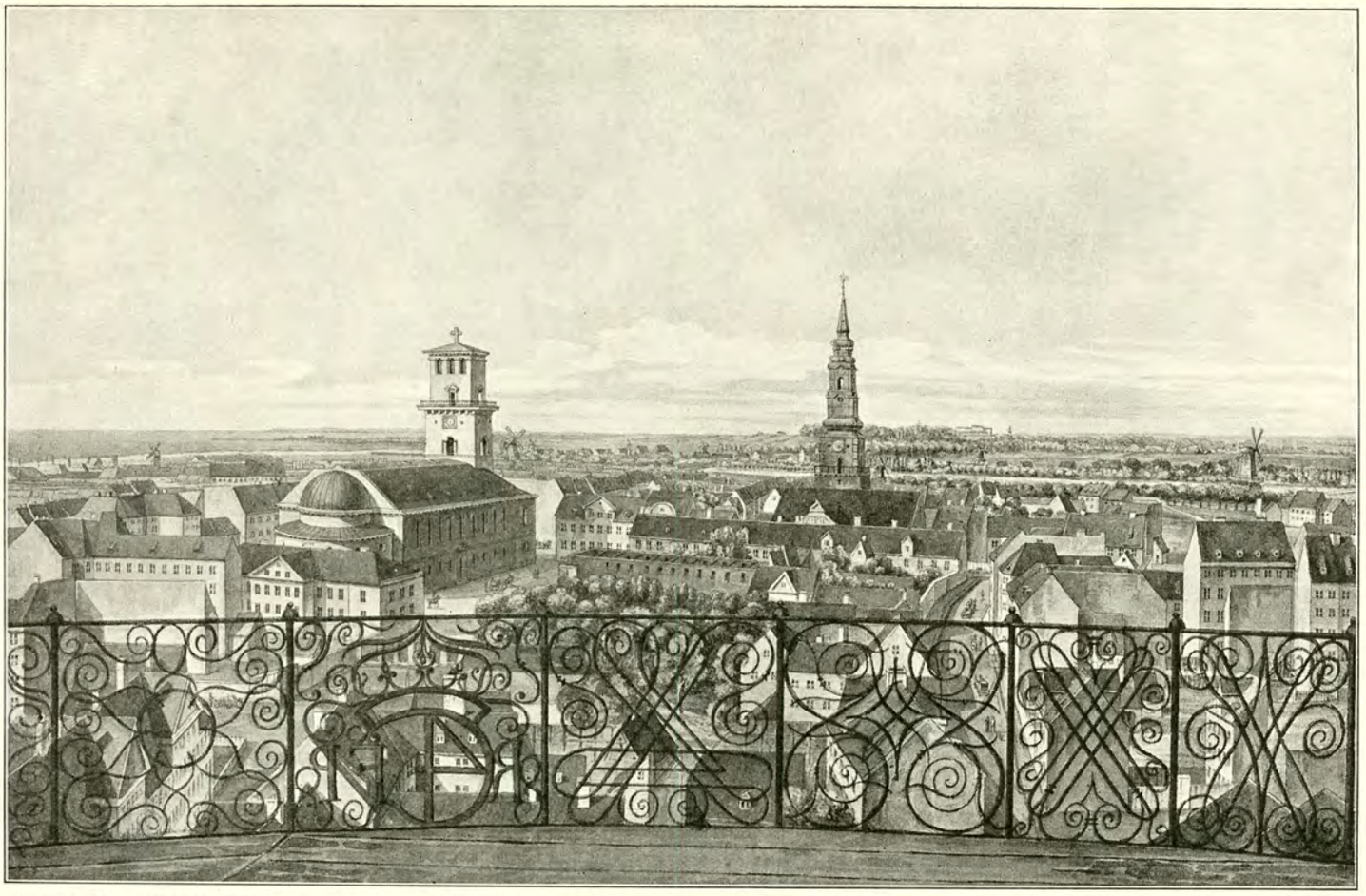

Clichéen tilhører Københavns Brandforsikring.

Udsigt fra Rundetaarn mod Frederiksberg ca. 1830.

Man ser den efter Branden 1807 nyopførte Vor Frue Kirke, paabegyndt 1811, indviet 7. Juni 1829. Foran denne ser man den nye, ligeledes efter Branden i 1807, i 1811 opførte og i 1816 indviede Metropolitanskole. Til højre for Kirken ses det nedbrændte Auditorium paa Universitetet, hvis Genopførelse først blev paabegyndt 1831, og som indviedes 13. Oktober 1836. Bagved disse Ruiner ses Kommunitetsbygningen med Facade mod Nørregade, restaureret efter Branden og atter bagved denne Bygning ses St. Peders Kirke (Petri Kirke), bag hvilken man ser Københavns Volde med de mange bekendte Møller. Allerbagest ser man Frederiksberg Slot.

Det kgl. Bibliothek.

Den samme Udsigt fra Rundetaarn mod Frederiksberg i 1836,

dog med den Forskel, at paa dette Billede ser man den i 1831—32 genopførte Universitetsbygning.

Raadhusbibliotheket. **Krystalgade set fra Nørregade mod St. Købmagergade Aar 1870.** Rundetaarn. Universitets-Bibliotheket. Zoologisk Museum. Regensen.

Frue Kirkegaard. — Paa dette Strædes østlige Hjørne laa den over hele Byen kendte Vinstue eller rettere Vinkælder i Dyrkøb, der paa Christian V.s Tid blev drevet af den velforstandige og fornemme Johan Lehn.

Der var mange Vinkældere her i Nærheden; den nærmeste var „Bacharach" paa Hjørnet af Nørregade, der søgte Købmænd og Skippere, men i „Dyrkøb" eller paa „Kirkehjørnet" som det ogsaa hed, maaske særlig hos Theologerne, kom Studenterne, de gode Hoveder, som nok undertiden kunde trænge til at faa det lærde Støv skyllet af Halsen.

„Dyrkøb" laa saa rart i Nærheden af Universitetet. Blot tværs over Kirkegaarden, saa var man der. Og i Johan Lehn fandt de en raisonnabel Vært. Selv om han ikke lod alle og enhver tage paa Kridt, kunde en velmeriteret Student dog altid lade sin Kappe staa for et Glas eller to.

En af Stedets Gæster var Anders Bording. Og det kunde vel netop hænde ham af og til, at han maatte lade Kappen staa. Det hedder i alt Fald om ham i en gammel Vise:

Jeg hannem paa den gamle Hat
og lughar Kappe kjendte,
som fordum hos en Kjælderkat
I Dyrkjøb stod paa Rente.

Og det er jo ikke umuligt, at denne „Poete-Gnist" her i Bacchi Tempel kunde slaa ud i Lue til Tider, og at maaske en saa fornøjelig Vise som den, han skrev under Belejringen:

risk op, naar Djævelen gjør sig vred,
da vil jeg lystig være,

netop er kommet til Verden og skrevet ned paa Bunden af et af „Dyrkjøb"s tykmavede Fade. Lad os saa haabe, at Johan Lehn har været Mand for at goutere den og har sagt: Drik, Mester Anders, drik, til I revner, og min Kjælder er læns. En frisk Vise i en traurig Tid kan ikke lønnes med Penge.

Gamle Huse, Hj. af Krystalgade og Fiolstræde.

Med Aarhundredets Udgang var det gamle, minderige „Dyrkjøb"s Dage talte. Man fandt, at Frue Kirke maatte isoleres noget mere fra Bygningerne i Nørregade paa dens søndre Side, og Kirkegaarden trængte haardt til en Udvidelse paa denne Kant. Universitetet købte da i Sommeren 1699 en Del af „Dyrkjøb" af Abraham Lehn — netop den Del, der laa paa Hjørnet, hvor Vinkælderen fandtes — „til Vor Frue Kirkes Sikkerhed saavel som til Kirkegaardens sirlige Indrettelse'.

Og saa blev „Dyrkjøb" revet ned, og en poetisk, men ikke navngiven Akademiker, vi gætter paa en Teolog, satte sig hen og forfattede nedenstaaende Æreminde, hvor han med digterisk Frihed taler om, at Huset faldt ned. Men en saadan Dødsmaade har vel forekommet ham mest passende for Stedet.

Det glædelige Dyrkjøbs Hukommelse,
der det A° 1699
saa nær ved Seculi Ende nedfaldt
i sit Annum climactericum
og deri expirerede.

Saa kan dog ingen Sted sig ret lyksalig sige,
saa længe Verden staar; det tilgaar ingen lige
ved Solens Opgang og ved Nedgangs Aftentid;
i Tusmørk taber man tidt Morgenrødens Flid.

O kloge Rechabs[1]) Art, som ikke vilde plante
Vinranker og ej Sten til Hjørnehuset sanke!
Thi Ranker visne bort og Huse brydes ned,
en Klase anden ej, ej Sten den anden véd.

Hvad er Carthago nu? Hvad Tyrus og saa mange
af Stolthed bygte op saa brede og saa lange
Casteller? Høje Taarn'? Altaner? som i Muld
er næsten kastet ned, men blive ej til Guld!
Som de dog kostet har; det mangen en har klaget,
at han i Sten og Kalk sin Arv har sammendraget,
Mænd, Bomber, Floder, Ild har kastet Huset om,
saa aldrig nogen Mand ind ad de Døre kom.

nu i den stille Nat, naar ingen sig har rørt.
Dørtærskel, Hængsel, Laas, Gulv, Bænke, Klokkestrænge,
Glas, Pæl- og Pottemaal, de kjælder-vante Drenge
var jo ved Nat og Dag i fulde Spring og Færd
for hver en Gjæst, der kom, var han end læg, end lærd.
Det gik saa ærlig til, at hvad man vilde pege
og hastig raabe paa: Kort, Skak og Brætspil-Lege,
Forkering, Lanter, Dam, Labet og Suderspil,
da fandtes altid den, som vilde sætte til.
Om Frankrig, Spanien, om Danzig, Island, Norge
der ofte handlet blev, at kjøbe eller borge,
at fragte, losse Skib, man derpaa jævnlig fik
en Salus paa hver Part, som endte tidt i Hik.

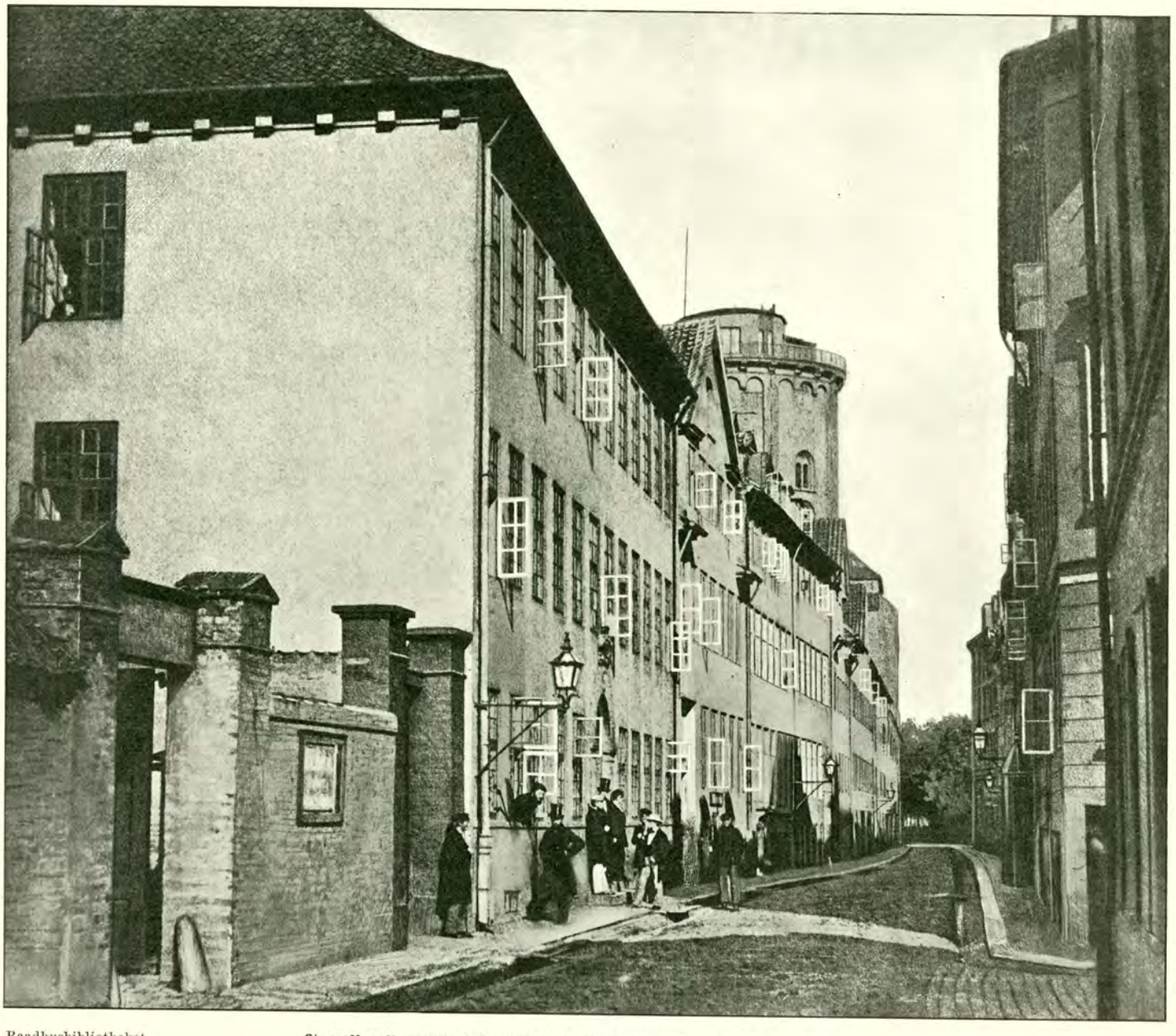

Raadhusbibliotheket.

Store Kannikestræde (til venstre Borchs Kollegium) set mod Købmagergade,
sandsynligvis 1862 under det nordiske Studentermøde. En svensk og en norsk Student ses paa Billedet.

Dog det ej sælsomt er, at saadan Lande-Vaade
gjør bart til Rod og Grund, saa Ejermænd ej raade
for Mur og Bygning mer, det farer bort i Støv.
som det om Efterhøst sker med det tørre Løv.
Det og ej fremmed er faldfærdigt Hus at fælde,
som har sin Styrke mist' af Uvejr, Regn og Ælde,
og sætte nyt derfor to Lofter højere op,
saa det mod Skyen selv bær' Trods med spidse Top.
Men at et Glædeshus i Frede Tid bedrøves,
at mossegroet Sten fra stærke Stolper røves
og aldrig samles skal til bedre bygget Hus,
det haardt fortryde maa den vellogeret Mus.
O, dyre Dyrkjøb, du mig rinde maa i Tanke!
Jeg har saa mange set paa dine Døre banke.
Nu ved opgangen Sol, naar Hanegal er hørt,

[1]) Rechabiterne (Jeremias 35—2) vilde ikke plante Vin eller bygge Hus.

Saa snart Foprædiken med „Ære være" sluttet,
lod Kirkedøren op, da saa' man mange puttet
ad Kjælderhalsen ind, lang Fasten var dem tung,
en Haandværkskarl og Dreng lod derfor op sin Pung.
Højmessens Kyrie tog den bedaged' Borger
i Vinens Spidseglas og lagde der de Sorger,
som han fra Sengen bar, indtil man Troen sang
ved mindste Klokker, tog da først sin Kirkegang.
Naar Aften-Prædiken med Søndags-Andagt endtes,
de flestes Næser hen til Dyrkjøbs Hjørne vendtes,
af Wismars, Rostockspot, af Rhins og franske Pægl
man drak paa Natten ud til Værk i Taa og Hæl.
Naar Skole-Aaget brast i bedste Sommer-Tide,
en Rus med anden da fik Lyst her hen at glide
sin Skolemesters Skaal til Rus med Glæde drak
og sagde ham (Gud veed) af Hjærtet tusend Tak

Fot. Raadhusforvalteren.

Store Kannikestræde mellem Lille Kannikestræde og Fiolstræde.

Disse to Bygninger skal nedrives for at give Plads til Bygningen, som ses paa nederste Billede.

Metropolitanskole.

Frue Kirke.

Fra Baccalauri Grad og Attestatsis Ære
man gik til Dyrkjøb hen for noget mer at lære,
om man en dobbelt Krans tillige kunde faa,
og at Apollo selv hos Bacchum vilde staa.
Men til den dyre Tid i Dyrkjøb det nu tegner!
Der efter denne Dag, ej søde Draaber regner.
Hvor Okseho'der Vin tilforne laa paa Lad,
der skal Ligkister staa med døde Kroppes Rad.
Og skal det være Trøst for mangen fugtig Hjærne,
som sig ved Glasset lod i Stuen findes gjærne,
Om han i Kjæld'rens Grund herefter hvile maa,
hvor den velsmagte Vin i fordum Dage laa,
Det kom dem nærmest til, som her tilforne bo'de
Claus Lorenz, Johan Klein,[1]) da Lykken selv her gro'de.
Men Gud dem kaldet har, at de ej saadan Larm,
som nu sker, skulde se til største Sjæleharm.
Her har Studenten tidt pantsat sin Hæders Kappe,
for det til Depositz han haver ladet tappe
til Kammerater op, da stakkels Rus blev klemt,
dog det ej andet var end en pudserlig Skjæmt.
Men Sørge-Kappen skal stubskægget Karl nu bære
for dette Eskols[2]) Fald; hvort skal de Penge tære,
som dette Aar fra Ris og Ferle sendes hid
og til det Hjørnehus har sat al deres Lid?
Naar de nu komme an og skal et Velkom give
for gamle Karles Tørst, da maa de herfra drive
til Torvehjørnet hen at smage „Blasen"s Saft,
thi Kirkehjørnet har forloret al sin Kaft!
Et nærmer' Hjørne er for Kjøbmand, Skipper, Reder,
om dem i Baccarach man ej forgjæves leder.

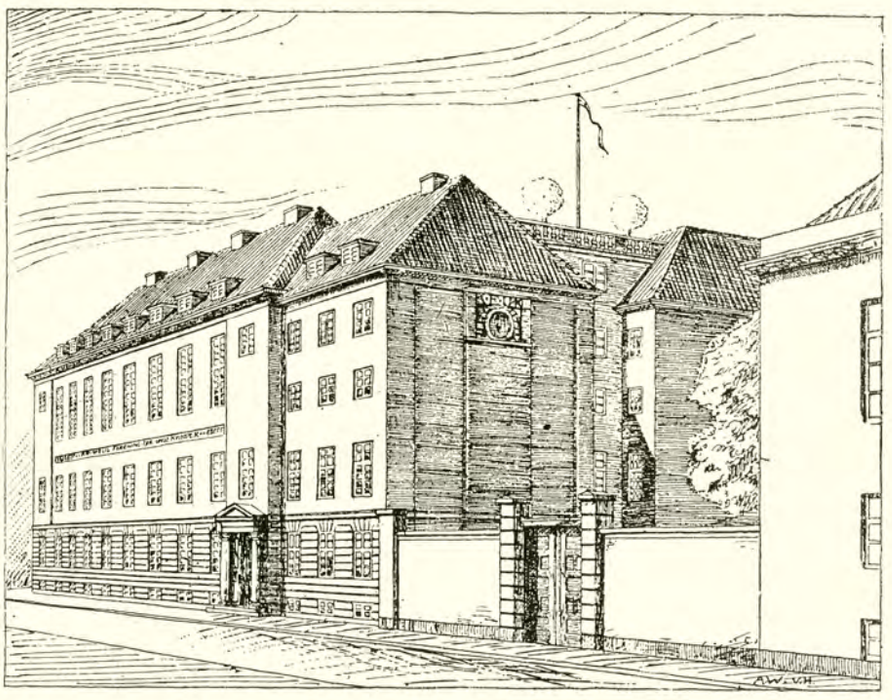

„Kristelig Forening for unge Kvinder"s projekterede Bygning.

Denne Bygning agtes opført paa Hjørnet af Store og Lille Kannikestræde, hvor de paa Billedet øverst paa Siden viste to gamle Ejendomme skal nedbrydes for at afgive Plads til den.

Metropolitanskolen.

[1]) tidligere Ejere af Dyrkjøb.

[2]) Ved Eskols Bæk afskar Israeliterne den mægtige Vindrueklase, som to Mand maatte bære paa en Stang.

En Ladning kjøbes nu, nu slutter man en Fragt,
en Regnings Saldo sker, dog tages Glas i Agt.
De to har intet tabt ved Dyrkjøbs Død og Grave,
De arver mangen Gjæst og større Næring have.
De providere sig med flere Amer Vin
end i den forrig' Tid fra Nantes og fra Rhin.
Men vi, som Dyrkjøbs Flor i gamle Dage kjendte
og saa' det Compagnie, lod ogsaa derfra hente
saa mangen Læskepæl, vi glemme aldrig det,
at denne lystig Sted forsvandt og blev saa slet!
Jeg tror, at Guderne, som undte Baccho ilde,
for han til hver en Kant sig lod med Tønden trille
og støte mangen om ved Vinens stærke Lugt,
har gjort ham dette Puds og Dyrkjøbs Flamme slukt!
Og vil Apollo selv til sidste Ære-Minde
for den Poete-Gnist han haver set at rinde
i manges Hjærner op paa Kompagniets Bænk,
naar de in floribus drak hel og halve Skjænk...

Den studerende Ungdoms Trængsler begyndte alt i den latinske Skole med Tiggeriet — ti Skoledrengene eller Peblingene, som de hed, var oftest henvist „til at søge deres Brød for hver Mands Dør" eller med andre Ord til at tigge eller til milde Gaver — og med dens ubarmhjertige Prygleri. Af den berømte Christjern Pedersen hører vi, hvorledes „ufornumstige Skolemestre og Hørere flængte, slede, hudstrøge og sloge de fattige (d. v. s. de stakkels) Peblinge og Degne, at Blodet løb af Ryggen paa dem i deres Hoser, blot for en Tøddels eller et Ords Skyld-" Skoledrengene skulde tigge sig Føden til, og deres Dragt var indrettet derpaa — en lang Kappe, der naaede til Anklerne, kastet over venstre Skulder(saa højre Arm var fri og kunde modtage Almisse og gemme det modtagne i Kappen; paa Hovedet havde de en rund Hætte med to lange Piske eller Haler, der hang i Bugt ned ad Ryggen, — deraf Skældsordet Percauda, Hale-Per, som vi kender fra Holberg.

Vor Frue Kirkegaard, som Skolen laa ud til, var i Fritimerne deres Tumleplads, og Byens ærbare Haandværksmestre og andre

Graabrødretorv, tidligere Ulfeldts Plads, med Korfitz Ulfeldts Skamstøtte,
rejst 1661 „til ævig Spot, Skam og Skændsel for Forræderen Korfitz Ulfeldt". Skamstøtten blev fjernet Aar 1841 og var forsvunden i mange Aar, indtil den for faa Aar siden fandtes i Nationalmusæets Kælder og paa Foranledning af en Privatmand flyttedes op i Musæets Gaard, hvor den nu henstaar (se Billedet Side 360, 3. Aarg.).

Her er desværre glemt en Eftersætning i Manuskriptet, der findes paa Det store kgl. Bibliotek. Men i „Hesperus" for 1821 har Rahbek en Fortsættelse. Den sidste Linie er strøget, og i Stedet for læses:

Et Epitaphium tillægge som en Skjænk:
Gravskrift:
Det lystig Selskabs Hus, Bethaven[1]) Gjæstens Glæde,
er her forandret til de dødes mørke Sæde,
der raabes ej: Fi, Fa![2]) Skjænk i! Gjør Glasset ret!
Men Døden tysser hver paa sin forordnet Plet.

I Stedet for „Døden" i sidste Linie har Rahbek „Pashur" med en maaske for dybsindig Forklaring om, at det hebraiske Ord „Pashur" (paa Dansk: Paaske) var den gængse Betegnelse for Graveren paa Kirkegaarden, og at hans danske Navn var Paaske.

Søgte Studenterne og de skæggede Karle ind i Dyrkøb, saa holdt Skoleungdommen til paa Kirkegaarden udenfor.

Skolen — den lærde Skole, Metropolitanskolen — var lige saa gammel som Kapitol, og allerede 1247 nævnes den første Rektor.

[1]) Bethaven er Forfængelighedens Hus, se Josva 7—2 og Jhs. 4—15.
[2]) Juridisk Formel.

Borgere klagede ofte over den Skarns Ungdoms Kaadhed og Modvillighed, som til Tider gjorde det farligt at passere Kirkegaarden.

Det kunde nu stundom være farligt af andre, Skolepeblingene ikke tilregnelige Aarsager. Folk, som kom op fra Dyrkøbs Kælder, holdt sikkert en noget slingrende Kurs over Kirkegaarden, om de skulde den Vej, til Glæde og Underholdning for den altid ubarmhjærtige Ungdom.

Kirkegaarden var et Sted. hvor godt Folk ikke gerne færdedes, naar Mørket var faldet paa, og de, der havde Ærinde der, havde det ikke altid for det gode. Selv om Bente Magnusdatter i Raadhus-Retten 1685 nok saa meget bedyrede, at hun i hendes Kureren paa Børn, der led af Skæver kun kunde hjælpe næst Guds Hjælp, var det dog en mislig Sammenblanding af gammel Hedenskab og af Katolicisme, at hun Torsdag Aften ved 10 slet havde gaaet avet omkring Kirken med de syge Børn „og gjort adskillig Kors over dem i Jesu, Marie og den hellige Kirkes Navn, nemlig hver Gang hun kom forbi den Kirkedør, hun først var kommen til." Fredag Morgen fik hvert Barn saa en Snaps „Hjertespend-Vin", og saa skulde de nok komme sig.

Mere humoristisk er en Sag i 1690 mod Sille Marie Desiderius og Kristen Jørgensdatter, der af Natvægterne var bleven antruf-

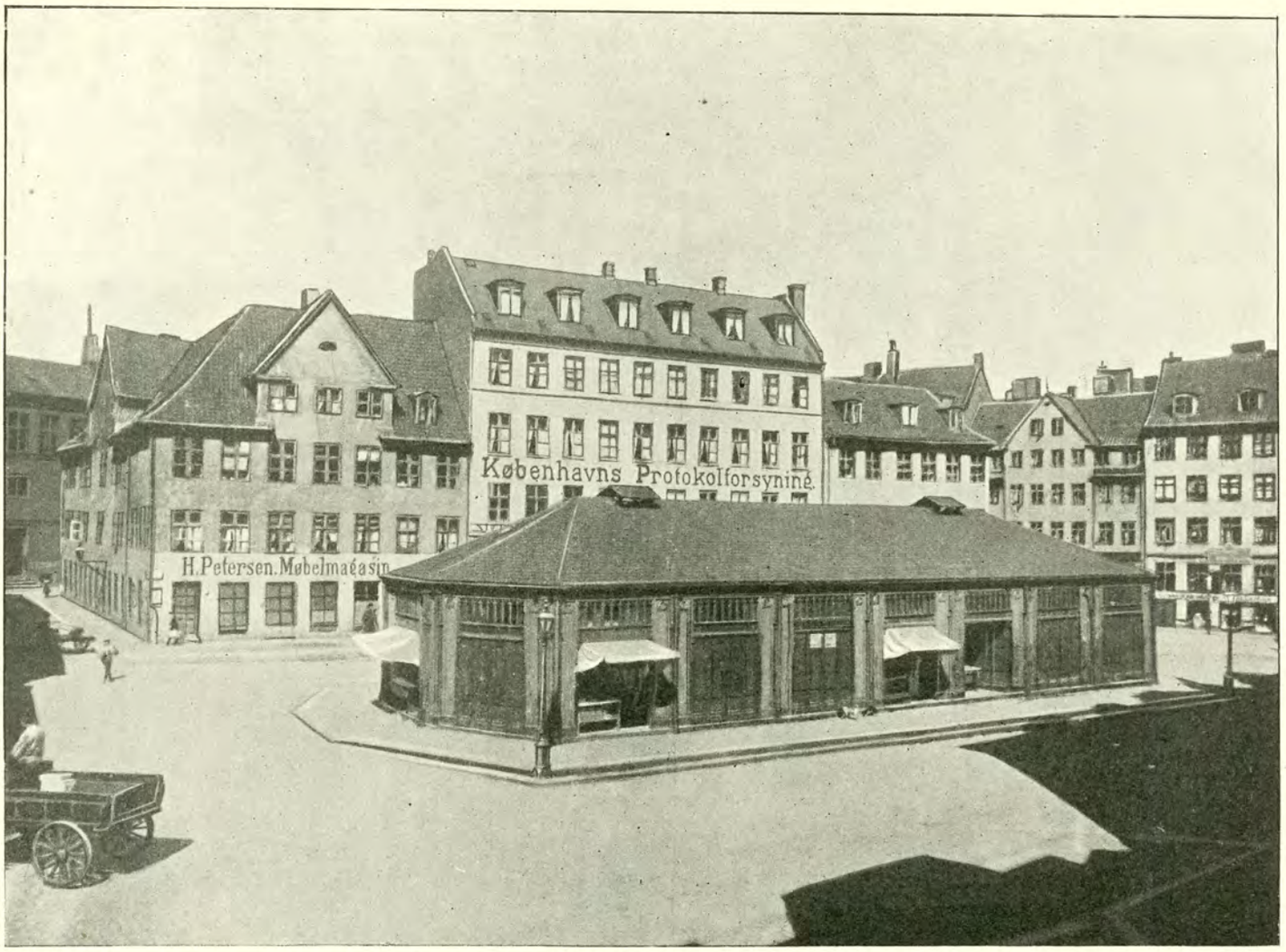

Raadhusbibliotheket. **Graabrødretorv (den nordlige Husrække) med Slagterboderne, som nedreves Aar 1901.**

Graabrødretorv (den sydlige og vestlige Husrække) i Festdragt i Anledning af Facadernes Maling,
bekostet af Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse (23. Juni 1904); som det ses, er Slagterboderne fjernede og erstattede med et beplantet Anlæg.

fet den 9. Oktober om Natten lidt før Midnat. De havde en Sæk med og i den en sort Kat, og med denne Sæk og sorte Kat var de i Færd med at gaa avet omkring Frue Kirke — tre Gange naturligvis — for saa tredie Gang, naar de kom til Kirkedøren, at slaa tre Slag og derpaa slaa en Kreds om sig selv og den medhavende Sæk, og derpaa sælge Sækken med Katten i til Djælige Intention" at søge at komme i Handel med den Onde, slap med at blive sat i Gabestokken paa Nytorv tre Dage i Træk og siden efter kristelig Forberedelse staa aabenbar Skrifte i Frue Kirke.

Man kunde maaske undres over, at Folk ventede netop paa Kirkegaarden, under selve Kirkens Mur, at møde Menneskehedens Fjende. Men det var ganske naturligt og lige til efter den gamle

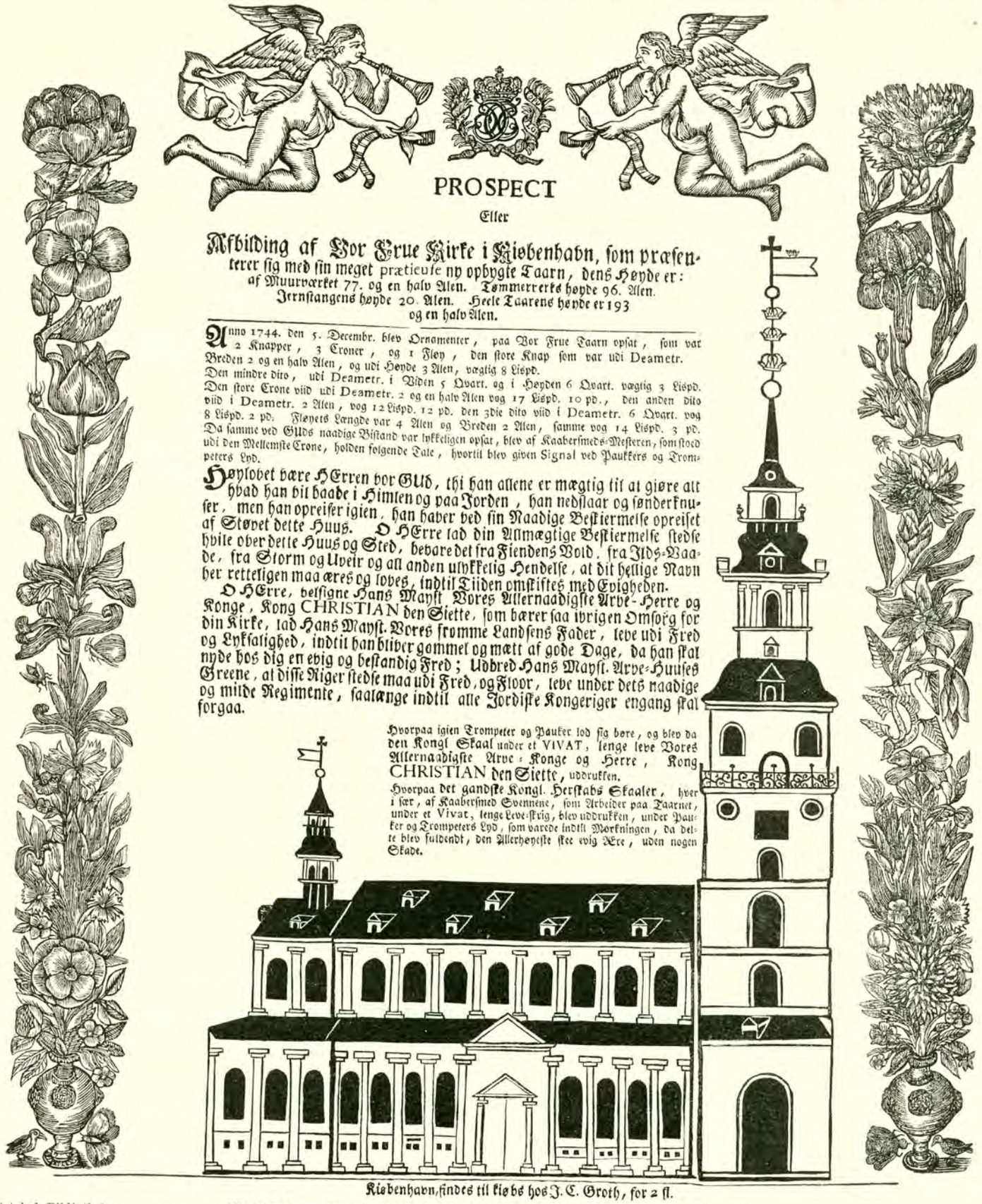

Det kgl. Bibliothek.

Mindeblad om Genopførelsen af Spiret paa Frue Kirke 1744. (Efter Branden 1728).

velen, som sikkert vilde vise sig, og bilde ham ind, at det var en Hare. Den Sølvdaler, samme Kavaler betalte for den falske Hare, var en „Vekseldaler", som havde den for Ejeren vidunderlige Egenskab, at den altid vendte tilbage til hans Pung, hvor ofte han saa gav den ud.

En Menneskealder i Forvejen var de alle blevet brændt som Hekse. Nu havde Tiderne dog ændret sig saa meget, at de arme taabelige Kvinder for deres „galne indbildede Tanker og ukristelige Opfattelse. Ligesom han sneg sig omkring hvert enkelt stakkels Menneskebarn for i et ubevogtet Øjeblik at kunne slippe ind og gøre Fortræd, saaledes luskede han altid rundt ved Kirken for at se sit Snit til at komme ind og gøre ondt. Man kan være vis paa, at Katolikkerne har tænkt sig ham danse og springe af Glæde over Billedstormerne i Kirken hin 3. Juledag; det var jo, efter deres Mening, kun hans Værk, de udførte, hans Tanker, de omsatte i Handling.

I Oktober 1728 kom den store Brand nede fra Gaderne bag Domhuset og hærgede hele Kvarteret. Da „Blasen", Hjørnehuset af Gl. Torv og Nørregade blev sprængt i Luften, gik der Ild i Frue Kirkes Spir; Kirken brændte og med den Bispegaard og Universitet, Kannikestræde og meget mere. Hele denne gamle Bydel blev lagt øde i Løbet af faa Timer. Kun Universitetets lille Konsistoriebygning blev skaanet og staar endnu som den sidste Rest af den gamle Bispegaard.

Der blev straks i 1729 taget fat paa Genopførelsen af det nedbrændte Kvarter. Metropolitanskolen og Bispegaarden var færdige allerede 1731, Universitetsbygningerne i 1732 — dog i en langt mindre anselig Skikkelse end før — da det store, af Christian IV. opførte Auditorium blev udvidet, men Frue Kirke gik det langsomt med. Med profetisk Syn havde en Mand sunget om Kirkens Brand

Vor Frue midlertid i denne Kval og Varme
faldt ned paa sine Knæ, —
Gud maatte sig forbarme.
Hun gav det sidste Suk og saa besvimed hun.
der bliver længe, til hun kommer sig igen.

Det var ikke blot det største og vanskeligste af alle Genoprejsningsarbejderne, men her kom særlige Forhold til, særlig for Taarnets Vedkommende. Dette var blevet staaende under Branden i Murværkets fulde Højde.

Det viste sig snart, at en ubetydelig Revne i Taarnets Murværk, som man havde opdaget nogen Tid før Branden, men ikke agtet, nu var bleven til et langstrakt Gab paa fire Tommers Bredde. Det blev straks besluttet at mure en 50 Alen høj Stræbepille op for at stive Taarnet af under det skrøbelige Sted og undermure alle Fundamenter, men inden disse forstandige Beslutninger var bleven sat i Værk, styrtede Taarnet ned 1730 d. 5. August og slog nogle Mennesker ihjel, og saa maatte Resten af det brydes ned.

Aaret efter d. 11. September var man imidlertid kommet saa vidt, at Kongen kunde lægge Grundstenen til den nye Kirke, der skulde bygges efter Tegning af Kancelliraad Ramus. Og nu gik det rask fra Haanden, Kirkens Mure skød hurtig op, Taarnet med, Hvælvingerne blev slaaet og Tømrerne var alt i Færd med at hugge det nye Spir til, da man d. 9. August 1733 gjorde den ubehagelige Opdagelse, at alle fire Sider paa det nye Taarn „bugede" saa underligt ud. Men inden man var kommet paa det rene med, hvad der egentlig var i Vejen, styrtede det nye Taarn ned Natten mellem 13. og 14. August og slog i Faldet nogle af Hvælvingerne ned.

Kloge Folk havde forudsagt det. De fire Piller, som skulde bære Taarnet, var alt for spinkelt byggede. De uheldige Murmestre, der havde haft Arbejdet, fik Ordre til at gøre det hele om paa egen Bekostning.

Og saa tog man fat paa ny, og i 1738 d. 10. April kunde endelig den højtidelige Indvielse foretages. Rigtignok var hverken Kapeller eller Taarn færdige, og Kirken var endnu omgivet af Stilladser.

Men da disse efterhaanden blev fjernede og Spiret, der blev bygget af Thurah tildels efter en Tegning af Geheimeraad Vincent Lerche og i en Stil, „der ikke svarede til Kirkens", var bleven rejst i 1744, havde

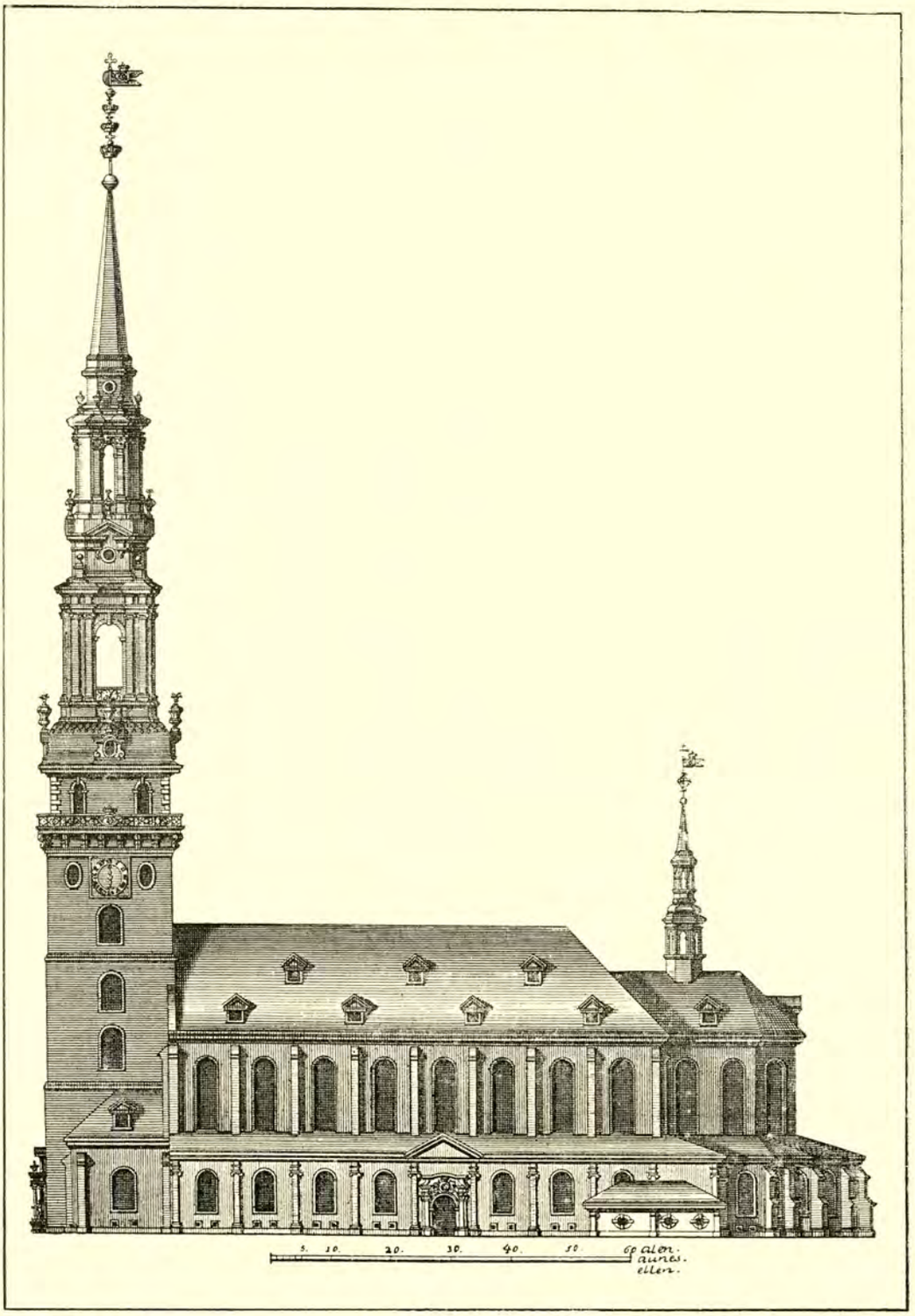

Det kgl. Bibliothek.

Vor Frue Kirke (eller Mariakirke) paa Frue Plads lige over for det nuværende Universitet,

er Byens ældste og anseligste Kirke. Den omtales første Gang i Slutningen af 12. Aarhundrede, da Biskop Absalon begyndte Opførelsen af en Stenkirke paa det Sted, hvor der vistnok forud havde staaet en Kirke af Træ. Kirken fuldførtes først af hans Efterfølger paa Roskilde Bispestol, Peder Sunesøn, der blev Biskop 1191, og som kaldes Kirkens „Fundator". Stenkirken er altsaa bleven opført mellem 1191 og 1214 (Peder Sunesøns Dødsaar), og Bygningen har vistnok allerede da væsentlig haft den Form, som den beholdt til 1807, dog uden Taarn, som først paasattes ca. 1483 af Kong Hans. Først i 1514 forsynedes Kirken med et højt, kobberdækket Spir med 4 mindre, 8 Alen høje, Spir paa Hjørnerne. Det ragede højt op over Byen og kunde ses i mange Mils Omkreds. — Kirken led i sin første Tid meget af Ildebrande, tredje Gang 1248, fjerde Gang 1314. Under Københavns Brand 1728 antændtes Kirkens Spir, og Ilden forplantede sig til Kirken, som blev ødelagt; først i 1738 indviedes den nyopbyggede Kirke (efter Tegning af Kancelliraad J. F. Ramus). Genopførelsen kostede 133,836 Rdl. Spirets Opførelse paabegyndtes først 1742 af Thurah, delvis efter Tegning af Geheimeraad Vincent Lerche, i en Stil, som ikke svarede til den øvrige Kirke, og fuldførtes 1744. Under Bombardementet 1807 sank denne Kirke atter i Grus, og Aaret efter blev det overdraget Arkitekt C. F. Hansen at genopføre den, dog uden Spiret; den rejstes da fra 1811—29 i saakaldt græsk Renæssancestil. I sit Ydre frembyder Bygningen ikke nogen arkitektonisk Skønhed, naar undtages den rige græske Portal med sine seks doriske Søjler, som dog ikke passer til den øvrige Bygnings simple, store Murflader eller til det svære, 186 Fod høje Taarn, som dækkes af et næsten fladt Tag med et meget højt, forgyldt Kors. Langt stilfuldere er det indre, mægtige Rum. — Kirken ejer sig selv og staar under Universitetets Patronat.

København faaet sig en Seværdighed af Rang. Alene Spirets Højde var en Mærkelighed — Fløjet var 384 Fod over Jorden, men Fløjstangen maatte allerede ti Aar senere forkortes tolv Fod. Høj-Kirken selv hævede sig majestætisk op over den omkring Bygningen førende Lavkirke, med sine røde Mure og blaa Tag og op over det hele ragede det mægtige Taarn. Kirkens høje Midterskibs gotiske Hvælvinger bares af to Rækker firkantede Piller, syv i hver Række, og Lysvirkningen gennem Midterskibets høje og gennem Sideskibenes lavere Vinduer skildres som overvældende. Pontoppidan erklærer det Perspektiv, „som falder gennem den ganske Arkade, for et af de længste og herligste, han har set i nogen Kirke".

Kirken var 280 Fod lang og 100 Fod høj til Højkirkens Tagryg. Overalt straalede det af Guld og Farver. Mange af de gamle Epitafier og Gravmæler var gjort i Stand efter Branden; mange nye kom til i Tidens Løb. Men trods alle Forsikringer om, at den nye Kirke i et og alt lignede den gamle og blot var rigere og mere straalende og kunde opvise saadanne Mærkeligheder som det herlige „Sangværk" i Spiret og det pragtfulde Orgel, kan der dog næppe være Tvivl om, at Tabet af den gamle middelalderlige Kirke, hvor Rigets Konger var blevet kronede og som var fuld af en Rigdom af historiske Minder var et større Tab end Tabet af den nye Kirke, da engelske Brandpile i 1807 d. 5. September tændte Spirets Træværk og Kirken i Løbet af faa Timer atter blev et Offer for den graadige Ild.

Og saa rejste 1811—1829 Chr. F. Hansens Tempelbygning sig, for det Indres Vedkommende i skøn klassisk Kølighed og Klarhed, saa „protestantisk", saa blottet for Mystik og Romantik, at vist mangen ærlig Kirkegænger undertiden er kommet til at fryse om Hjerterødderne.

Og Thorvaldsens marmorhvide og marmorkolde Skikkelser skal i al deres vidunderlige Skønhed ikke hjælpe til at gøre Kirken varmere.

En Mængde af vor Histories berømteste Mænd er i Tidens Løb bleven stedet til Hvile i Vor Frue Kirke. Mænd som Peder Oxe, gamle Johan Friis, Kansler, Admiralerne Otto Rud, Kurt Adeler,

Det kgl. Bibliothek.

Frue Kirkes Ruiner efter Bombardementet i 1807.

Christopher Walkendorf, Otto Sperling, Ole Rømer, Ulrik Christian Gyldenløve, Peder Plade, Bartholiner, Wormer, Longomontanus, Ole Borch, Povl Løvenørn, Slange, Langebek og mange flere.

Og i Kvarteret uden om Kirken har en Mængde berømte Mænd levet og haft deres Bolig. Som naturligt er i det lærde Kvarter, er det oftest lærde Mænd og Aandens Mænd vi træffer her. Foruden de foran nævnte og ved Siden af den lange Række af Biskopper lige fra Peder Plade til Nutiden, nævner vi i en af Professor-Residenserne, som stod hvor Metropolitanskolen efter 1807 blev rejst, Poul Resen, Københavns udmærkede Præsident, lidt højere oppe i den nuværende Stiftsprovstegaard havde selve Ludvig Holberg sin Embedsbolig som Professor ved Universitetet; paa den anden Side henne i St. Peders Stræde boede H. C. Ørsted. I Skindergade Nr. 20, Hjørnet af Lille Kannikestræde boede Ewald til sin Død; i Store Kannikestræde, hvor de sidste af de gamle Professor-Residenser endnu ligger i gammeldags Hygge, boede Peter Faber i Nr. 15 og endelig slutter vi Rækken med Johan Herman Wessel, som boede i Fiolstræde, Hjørnet af Rosengaarden.

Endelig skal her mindes om det gamle Karmelitter-Kollegium, hvor Povl Helgesen havde holdt sine Forelæsninger. Det blev af Christopher Walkendorf ændret til en Stiftelse for fattige Studenter under Navn af „Hofmesters Boder" og ligger endnu paa sin gamle Plads i St. Pedersstræde og virker efter sin gamle Bestemmelse som Walkendorfs Kollegium.

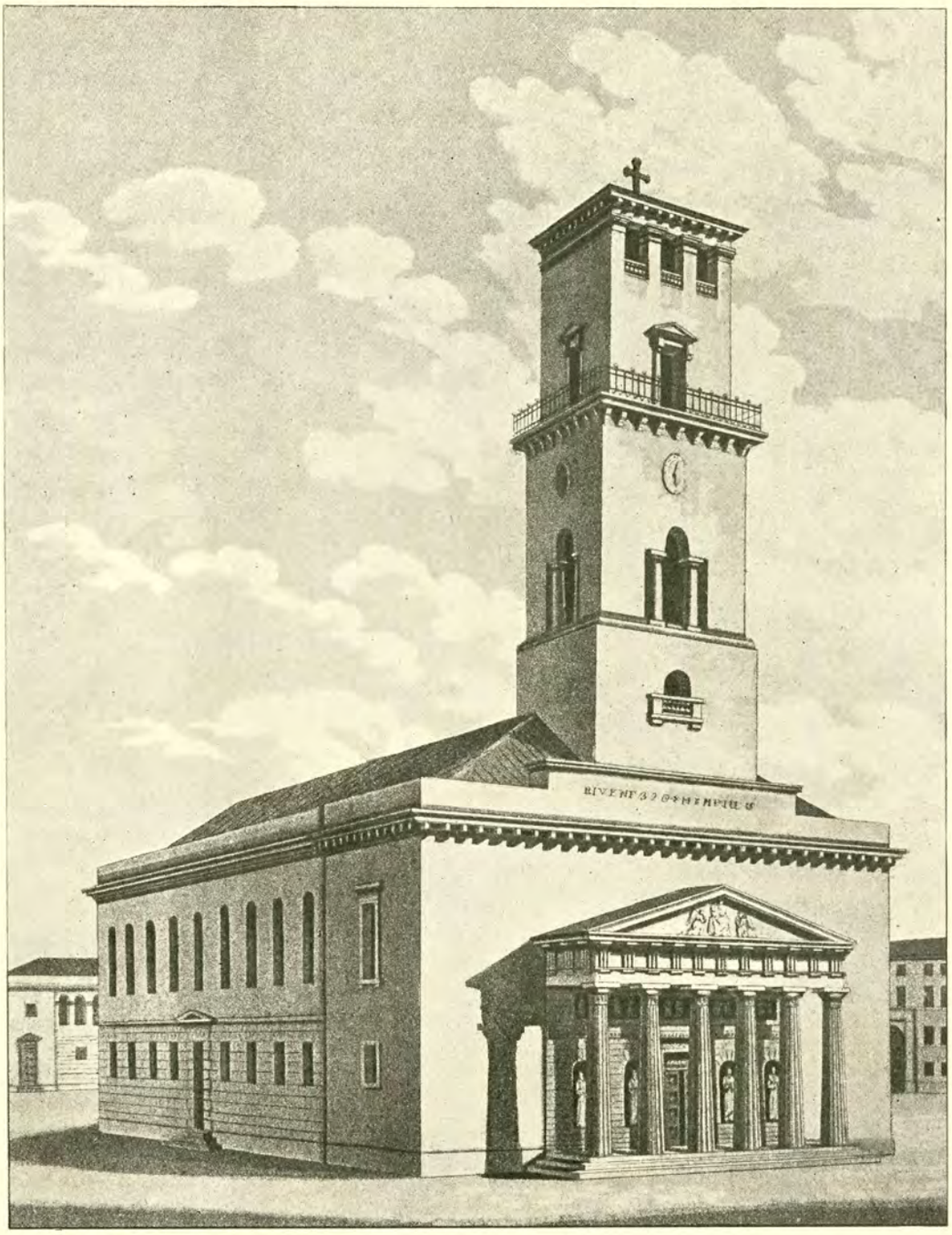

Det kgl. Bibliothek.
Frue Kirke genopført efter Bombardementet efter Tegning af Arkitekt C. F. Hansen. Paabegyndt 1811, indv. 7. Juni 1829.

Efter Universitetsbygningens Ødelæggelse i 1728 var der en Tid Tale om at nedlægge det i København og oprette et nyt i Viborg. Denne Tanke blev imidlertid atter opgivet og man tog, som foran berørt i 1729 fat paa dets Genrejsning paa den gamle Tomt. Da Ulykken kom 1807 gik det mest ud over det store Auditorium, medens Kommunitetsbygningen eller Klostret, hvor de Studenter, der nød Kongens Kost, spiste deres Maaltider og holdt deres latinske Disputereøvelser til 1736, forblev nogenlunde uskadt. Arkitekten P. Malling gav Tegning til et nyt pragtfuldt Universitet i græsk Stil, men det blev fundet for kostbart under Tidernes Tryk — det varede i det hele taget længe, inden der var Penge til at bygge for, — og først i 1831 blev der taget fat paa Rejsningen af den nuværende Universitetsbygning med de mange Facadegavle, som skyldes P. Malling. Den indviedes 1836, d. 13. Oktober.

Paa det gamle store Auditoriums Plads blev rejst en Tværbygning, der alene afgiver Plads til Solennitetssalen, der i Tidens Løb er bleven smykket med en Række store historiske Billeder.

I 1861 opførtes efter Tegning af Herholdt Universitetsbibliotekets smukke Bygning og 1869 rejstes det Naturhistoriske Museum paa den Grund, der tidligere, allerede i 1600, indtil 1778 havde været Universitetets botaniske Have.

Paa den anden Side Nørregade, og i mærkelig Nærhed af den store Kirke, ligger St. Peders Kirke, hvilket gode gamle Danske Navn paa en Dansk Sognekirke ikke behøver i Danske Munde at fortyskes til St. Petri, fordi den er overladt den tyske Menighed til Benyttelse. Dens Navn forekommer første Gang i 1304, men den er utvivlsomt ældre. I 1386 blev den ødelagt ved en Brand, der var saa omfattende, at Frue Kirkes fire Klokker smeltede.

Der var oprindelig det mærkelige Forhold til Stede, at det til Kirken hørende Sogn ikke blot omfattede Kvarteret mellem Nørregade, Studiestræde og Volden, som langt ned i Tiden havde en meget landlig Karakter og i sin nordlige Del var opfyldt af Damme og Lergrave — Teglgaardsstræde har Navn efter Teglovnen, som laa her, men tillige en Del af Landet udenfor Byen, bl. a. vistnok Serridslev. Det er saaledes ikke umuligt, at den uanselige St. Peders Kirke oprindelig har været en Landsbykirke, hvilket maaske kan forklare dens Nærhed ved Frue Kirke.

Efter Reformationen blev Sognet nedlagt, og Beboerne henvist til Frue Kirke. Kirken tilfaldt Kongen, som kort efter omdannede den til et Gæthus eller Kanonstøberi. Men i 1586 overlod Frederik II. den til den tyske Menighed i Byen. Denne voksede stærkt ved Indvandring af Haandværkere under Christian IV, som derfor omtrent 1625 udvidede Kirken og satte et højt Spir paa dens Taarn. Ved Midten af 1600 Tallet skildres den som prægtig beprydet og forbedret med Daab, Orgelværk og kostelig formalede og stafferede Pulpiturer samt med skønne, store Mes-

singkroner. Under Frederik III. og Christian V. opførtes Kapellerne, som omfatte „Urtegaarden". Men under Ildsvaaden i 1728 brændte Kirken, saa kun Muren stod tilbage. I September 1731 kunde den dog indvies paany. Det ualmindelig smukke Barokspir blev dog først sat op i 1756—1757 af Tømmermester Boye-Junge.

Under Bombardementet led Kirken selv saa meget, at den maatte lukkes i længere Tid og først i 1816 kunde tages i Brug paany. Men Taarn og Spir tog mærkeligt nok ingen Skade.

Under Københavns Belejringer har denne Del af Byen altid været særlig udsat for og har lidt mest Skade ved Fjendens Beskydning. Vi giver nedenstaaende en Skildring af Bombardementet 1807, optegnet af et Øjenvidne, som dengang boede i Studiestræde Nr. 8, den saakaldte „Nore Ark". Huset staar endnu.

„Enkelte Bomber vare af og til blevne kastede ind i Byen, men da de ikke sprang i Luften, frygtede man dem ikke meget, og

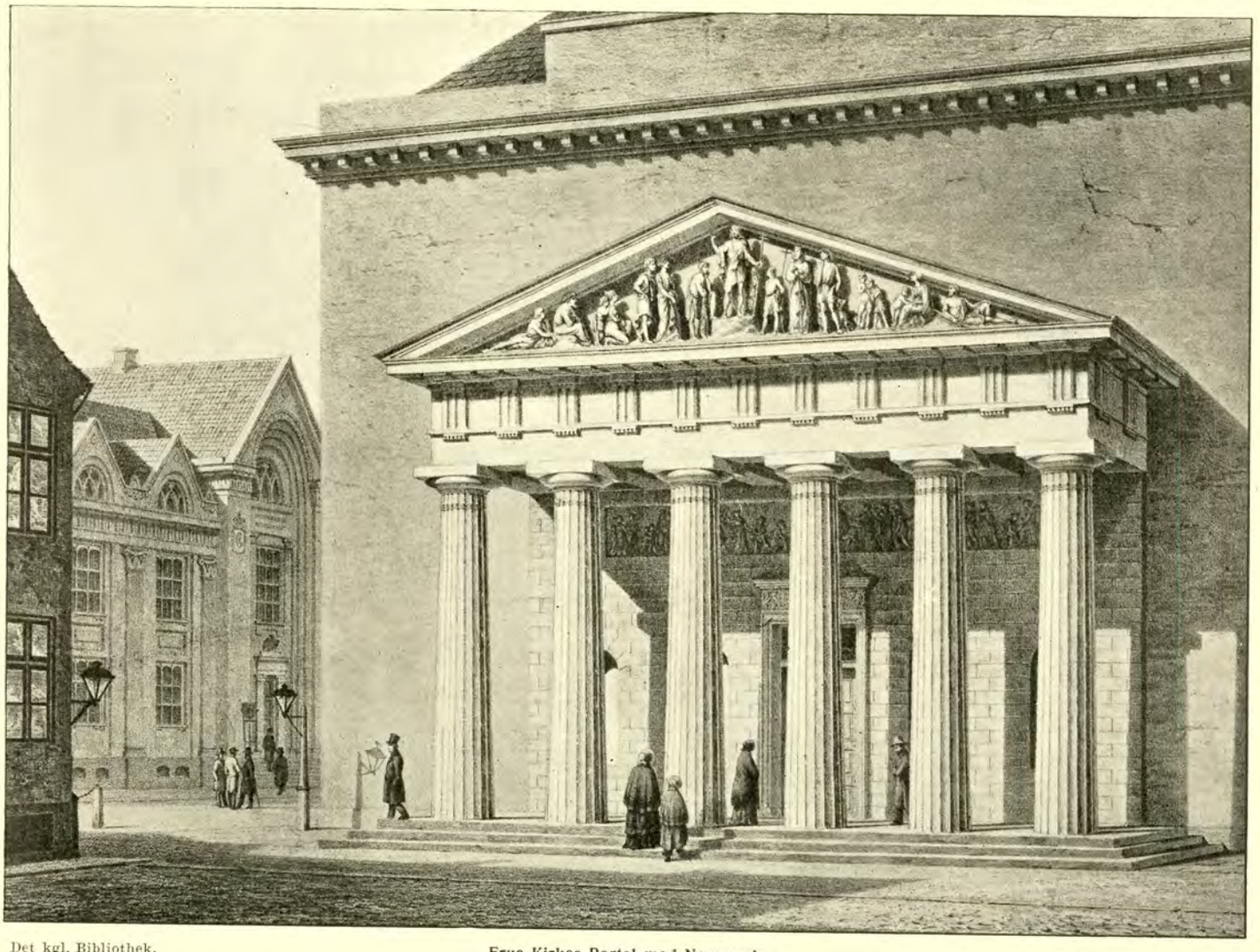

Det kgl. Bibliothek.

Frue Kirkes Portal mod Nørregade,

efter at Thorvaldsens Relief i Marmor, forestillende „Johannes prædiker i Ørkenen", nogle Aar efter Kirkens Opførelse var anbragt paa Portalens Frontespice. Senere, respektive 1858 og 1860 opstilledes paa hver Side af Portalen to Broncestatuer i overnaturlig Størrelse, den første, forestillende Moses, af V. Bissen, den anden, David, af J. A. Jerichau. Over Hovedindgangsdøren bagved de seks doriske Søjler ses et Basrelief i Gibs af Thorvaldsen, forestillende „Kristi Indtog i Jerusalem" (modelleret 1839—40). Det fremspringende Hjørne tilvenstre er Bispegaarden, og bag denne ses den i 1836, efter Bombardementet i 1807, nyopbyggede og udvidede Universitetsbygning.

overalt raabte man, at de engelske Bomber duede ikke. Men endelig kom Aftenen d. 2. Septbr. I et Par Dage havde Gud ved hvorfra og hvorledes, det Rygte udbredt sig, at denne Aften var bestemt til Bombardementets Begyndelse. Frygten var endnu ikke betydelig større, men de Fleste følte dog et Slags bange Anelse, en Benauelse ved Tanken om, at der nærmede sig et Onde, hvorom man ikke havde noget klart Begreb. Det begyndte efter en smuk Sommerdag at skumre. Jeg, min Søster og nogle andre Børn sade ude midt i Gaarden og legede Præsten paa Prædikestolen; ved Posten stode en Mand og en Kone, der vrede vasket Tøj; Værtens Pige løb og gjennede en lille Hund ind, og en Soldat vær ifærd med at pumpe sit Geværløb rent.

Alt var den dybeste, hyggeligste Sommeraftensfred. Pludseligt hørtes et Par svære Skud. „Nu begynder de!" raabte Alle; men da man ikke saa Følger af Skuddene, bleve de Gamle roligt ved deres Gjerning; kun vi Børn gik efter min Moders Befaling ind i Gangen. Neppe vare vi imidlertid komne vel derind førend en Bombe styrtede ned i Forhuset, rev et Fag Vinduer ind til Gaarden med sig, faldt ned ikke langt fra Folkene ved Posten og sprang i mange Stykker, som tilligemed Brostenene dandsede om dem. De toge Flugten og en almindelig Forfærdelse udbredte sig, thi nu blev den skrækkelige Skyden uophørlig; de lysende Bomber fløj i deres stødvise Fart hvislende igennem Luften, blussende Brandrør krydsede hverandre og susede ned paa alle Sider. Alle var i den frygteligste Angst og Forvirring. Huset, hvori vi boede, var indrettet til lutter smaa Familier, og alene i Baghuset var sexten. De ilede alle ned ad Trapperne og tyede sammen i Gangen under Jamren, Graad og høje Klageskrig. De mest komiske Scener afvexlede med de sørgeligste. En aldrende Jomfru, som var almindelig afholdt i Huset for sit tækkelige muntre og kjække Væsen, havde været ude og kom hjem i Begyndelsen af dette Rædselens forfærdelige Udbrud. Da just nogle Tagsten raslede ned, trak hun uvilkaarligt Kjolen over Hovedet, idet hun løb over Gaarden. En Mand fra Baghuset, som idetsamme igjennem den vilde tage Flugten ud paa Gaden og havde Favnen fuld af noget gammelt Skrammel, som han i Befippelsen havde faaet fat paa rendte i blind Angst paa hende, saa at de begge faldt omkuld. „Om Forladelse, Jfr. Nielsen, jeg kunde ikke se," stammede han. „Jeg ikke heller," svarede hun koldblodigt, „for man maa nok tage Skjørterne over Hovedet, naar det regner saa forskrækkeligt". „Er det lige saa slemt udenfor?" spurgte han betuttet, idet han rejste sig „Nej, der har man dog ikke andet end Bomberne at tage sig iagt for," svarede hun rask og løb leende ind i Gangen. Længer ud paa Aftenen faldt et stort Stykke af en i Luften springende Bombe ned i Gaarden og knuste et lille Skuur, hvori Værten havde et Svin staaende. Svinet satte forskrækket over Ruinerne foer ud igjennem Mellemdøren til Gaden og rendte ad Frue Kirke til. Midt under den frygtelige Bomberegn, som netop der faldt allerstærkest, løb Værten og hans Pige efter Svinet, fangede det, toge hver fat i et Øre paa det, førte det tilbage i Triumf, slæbte det op ad Trappen til første Sal og arresterede det der i Kjøkkenet til en aabentstaaende Lejlighed,

som Beboerne allerede vare løbne fra. De fleste af Mændene i Huset var paa Vagt ved Sprøjterne eller, som min Fader, hos deres Arbejdsherrer; den tæt sammenpakkede Forsamling i Gangen bestod derfor næsten ganske af Fruentimmer og Børn. En jamrede for sin Mand, en anden græd for sin Fader. Nogle søgte

Det Indre af Frue Kirke.

Hovedskibets Piller er prydede med Marmorstatuer af de tolv Apostle (Thorvaldsen), modelleret 1821—27 i Rom. Som Alterbillede ses i Baggrunden Thorvaldsens Marmorstatue af Kristus, og foran denne hans dejlige Marmor-Døbefont, en knælende Engel med fremstrakt Muslingeskal. Loftet er en kasetteret, farvesmykket Tøndehvælving af Træ, baaret af 28 Kolonner, som hviler paa de af Rundbuer gennembrudte Mure.

at finde paa Midler til at sætte sig i Sikkerhed imod Bomberne; Andre tænkte paa at redde deres Ejendom; Nogle omfavnede og kyssede hverandre; Andre bandede Engelskmændene og atter Andre raabte fortvivlede, at den sidste Time var kommen: Alle hvinede de af og til imellem hverandre, naar de troede at høre en Bombe slaa ned og anraabte Gud om Frelse fra denne uden Ophør flammende og buldrende Ødelæggelse, som Ingen saae Vej til at slippe ud af. Døren til Bagstuen, der var lige overfor den, hvori vi boede, stod aaben paa vid Væg, efterhaanden tyede Koner og Børn fra Gangen ind til „Tømmersvendskonen", saa at hendes lille Stue og Kjøkkenet snart bleve propfulde af jamrende, som søgte at mane Bomberne bort ved baade Bord- og Aftenbønner. „Den høje Hyrekudskekone" udmærkede sig som den Værsthylende. Den ene Gang efter den anden raabte hun til sin Datter „Marie, Marie! gaa op og tag Psalmebogen og see, at Du

ken finde Bispens Bøn". Den stakkels halvvoxne Pige turde ikke under den forfærdelige Buldren og Bragen vove sig alene op paa anden Sal. Hun græd, bad for sig og rystede af Angst over hele Legemet; men da Moderen, som ikke selv havde Dristighed til at gaa, tilsidst, trods sin Ivers fromme Natur vilde banke hende, tog hun Mod til sig og skyndte sig i Mørke højt syngende op efter Psalmebogen. Neppe var hun igjen kommen ned, førend Kjællinsikrest, hvor der var saamegen Gudsfrygt havde listet mig fra min Moder hen tæt indenfor Kjøkkendøren og gjentog meget andægtigt hvad jeg hørte de Andre sige, men da hun, som søgte at berolige mine grædende Sødskende, savnede mig og bydende raabte: „Thomas, kom her! lad os blive sammen, hvis Vorherre skulde kalde os!" skammede jeg mig ved, at jeg var gaaet fra hende, endskjøndt kun et Par Skridt og løb ud i Gangen, hvor

Frue Kirke set i Panorama fra St. Peders Kirke (Petri Kirke).

De langs Kirkens Nordfacade opstillede Broncestatuer forestille Komponisten C. E. Weyse (afsløret 1863), Biskop Mynster (1875) og Biskop Martensen (1888), den første modelleret af V. Bissen, de to andre af Stein. Fotografiet er af nyere Dato. Til venstre i Baggrunden ses Helligaands-Kirken, og bag den det nye Spir paa Nikolaj Kirke. Kuplen og Spiret oven over denne, man ser i Baggrunden til venstre for Frue Kirkes Taarn, er respektive Slotskirkens og Børsens, og til venstre for samme hæver Spiret paa Frelsers Kirke (paa Christianshavn) sig.

gerne fik hende midt ind iblandt sig, stillede hende op paa en Stol, knælede allesammen omkring hende, og lode hende under idelige Afbrydelser med Angstskrig over den frygtelige Dundren og Rabaldren udenfor, opramse en af Biskop Balle forfattet Bøn, som hele Flokken sagde efter — eller ledsagede med: „O Herregud, hør os!" Og „Ak, Du min Herre Jesus og Frelsermand det høre og bønhøre Du!" Jeg, som syntes, at jeg dog maatte være jeg krøb saa tæt op til hende som muligt og i min Angst blev ved at sige de Ord efter, som jeg kunde høre indre fra Forsamlingen.

Midt under denne Beden og Skraalen og Veklagen kom en gammel halvdrukken Vægter, som var gaaet fra sin Post i Larsbjørnstræde, fordi han mente, at Pligten gaar til Døden, men heller ikke længer. Min Moder vilde spørge ham, hvorledes det

gik med Sukkerhuset, men han forekom hende med at spørge om sin Kone, og da han hørte, at hun var inde hes Tømmersvendskonen, stormede han strax ind i Forsamlingen og begyndte i Døren: „Nej, det er for galt; jeg vil den onde hente mig ikke være paa Post, naar det skal gaae saadan til. Bomberne vælter ned rundt omkring mig." „Føj, føj, band ikke saa slemt, Faer, men gaae igen hen, hvor Han hører til", sagde en gammel værkbruden Kulmaaler, som stod hos os i Gangen, idet han tog ham ved Armen. „Hvad skal jeg der?" skreg Vægteren. „Der er Djævlen styrte mig Ingen, der hverken stjæler eller gør Spektakel, naar Kuglerne regner ned fra Himmelen og Lygterne bliver slaaet itu den ene efter den anden. Gid den Engelskmand, den Onde gale i ham saasandt, den Tyveknægt" — — — „Stille," raabte inde fra Stuen den Matrone, hvis Datter pladdrede Bønner frem, „her maa Han ikke bande; Herren har lagt sin Haand svært paa os!" „Sluddersladder", vedblev Vægteren, er det nu Tid at gøre Bønner? Har I ikke andet at bestille? Skal vore fattige Smuler kanske staa og brænde op? Lad min Kone komme her ud; jeg vil have en Sopken, for jeg er Fanden tordne mig — —". „Stille", sagde blidt en Enke, som vi kaldte den pæne Madamme, „Her har vi intet at gøre med Fanden. Gaa smukt Sin Vej." — „Men jeg tror, at Satan—", vedblev han. „Gaa paa Øjeblikket", udbrød Hyrekudskekonen hidsig. „Vi er forsamlede til Bøn og Hellighed! Herren er iblandt os og vi vil hverken have med Ham eller hans Djævler at bestille." Vægteren vilde til at tordne igjen og begyndte at trænge ind i Stuen, men nu rejste Kjællingerne sig i Masse og han blev jaget ud af den hele Conventikel, som derpaa fortsatte sine Andagtsøvelser med skrigende Psalmesang. — Min Moder havde, siden Bomben faldt i Forhuset, staaet rystende og bævende ligesom jeg, og med Opmærksomhed fulgt de lysende Mordengles Fart igjennem Luften og holdt sig beredt paa det Værste. Ved Vægterens Udsmidelse var der i Gangen opstaaet et saadant Spektakel, at vi blev trykkede ind i vort Værelse; „Gud bevares," sagde min Moder, idet hun trak sig tilbage med os for Klyngen, „nu begynder de saagar at slaas midt i al denne Herrens Jammer og Elendighed. Kom Børn, det er ikke værdt at blive her længer." Det var som om hun, ved igjen at komme ind i vor lille Stue og blive elene med sine Børn, havde faaet hele sin sjældne Behjærtethed og Aandsnærværelse tilbage. Medens de andre bade og sang, tænkte hun roligt og fornuftigt paa at frelse sig og sine Børn. Hun gav os to Klædningsstykker paa af hvert Slags, saavidt hun havde dem, stak en Sølvspiseske, som jeg havde faaet i Faddergave — den eneste Kostbarhed, hun ejede — i Lommen, pakkede nogle nødvendige Sager i to smaa Bylter, hvoraf jeg fik den ene og hun selv beholdt den anden i et Baand over Skuldren og sagde: „Saa Børn, Vi vil ikke gaae fra Arken inden der skulde komme Ild paa, men saa maae vi se at vinde hen til Faer i Larsbjørnstræde." Derpaa gik hun atter med os ud i Gangen, lukkede sin Dør omhyggeligt af og havde fra dette Øjeblik, med fuld Fatning, kun Tanke for Faren og os.

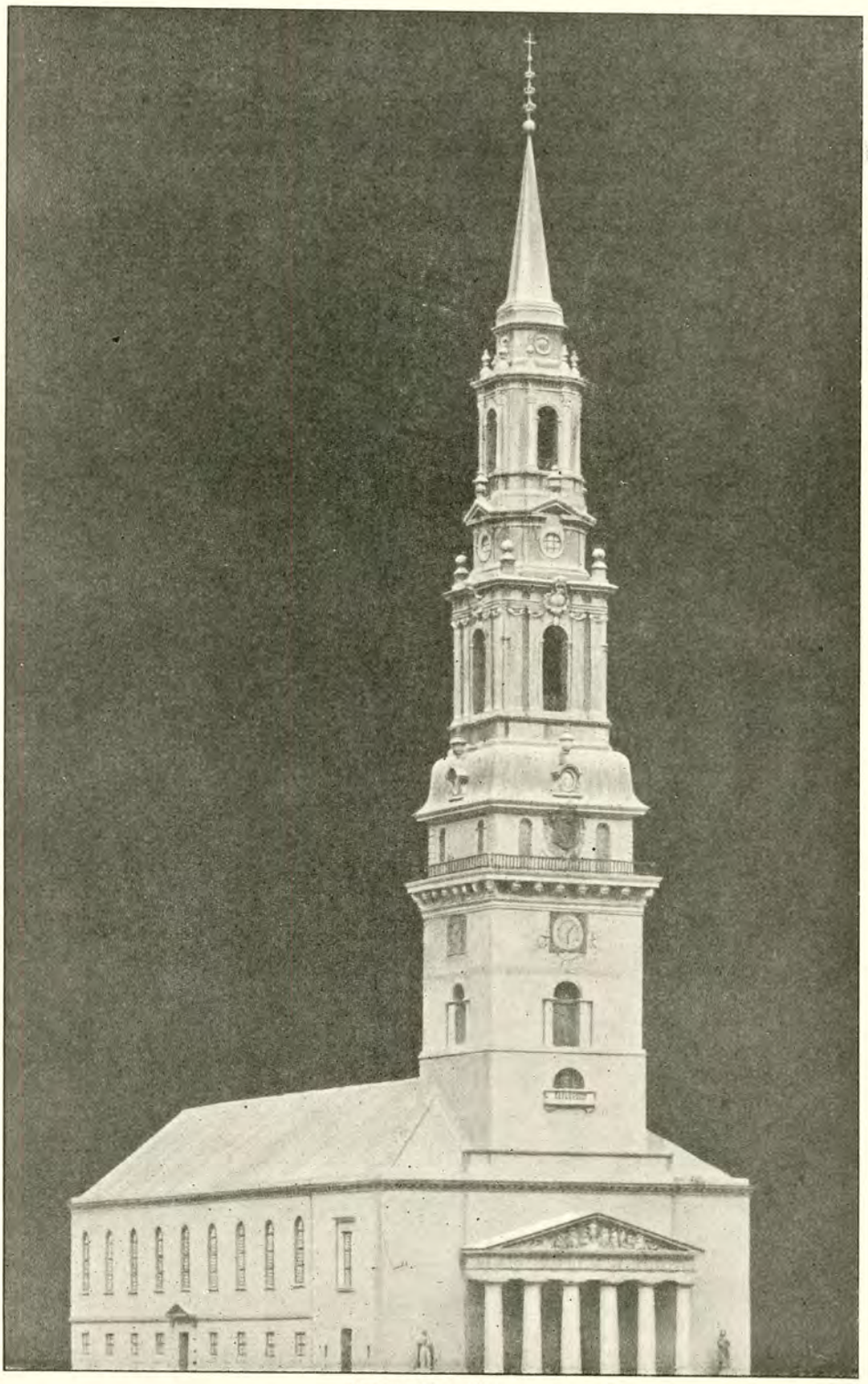

Model af Frue Kirke,

paasat det Spir, konstrueret af Professor H. C. Amberg, som Brygger, Dr. phil. Carl Jacobsen tilbød at genrejse. Da Jacobsen døde, forinden Spiret kom til Udførelse, blev Sagen udskudt. — Medens Spiret paa Nikolaj Taarn, som ogsaa bekostedes af C. Jacobsen, nærmede sig sin Fuldførelse, stod han og betragtede herfra Frue Kirkes Taarn, som altid havde mishaget ham, ikke alene paa Grund af dets Form, men fordi det var et sørgeligt og pinligt Minde om den største Ulykke, der nogensinde havde ramt Hovedstaden, hvilket han meddelte Konsistorium. Paa Grund af en farlig Sygdom med paafølgende Operation maatte han indlægge sig paa en Klinik, hvorfra han kunde se Frue Kirkes Taarn; faa Dage før han døde, udtalte han i et Brev sin Sorg, hvis Tanken om at pryde Hovedstaden med Spiret ikke kom til Udførelse. Havde han levet to Maaneder længere, havde Arbejdet været i Gang. Saasnart Professor Ambergs originale Tegninger kommer os ihænde, skal vi gengive disse og fortælle vore Læsere og Efterverdenen om det storstilede Tilbud, Jacobsen føjede til de mange Gaver, han forud havde glædet sin By med, og som alle vidnede om hans patriotiske Sindelag for Hovedstadens Forskønnelse.

Vi havde vel staaet saaledes i en halv Time, uberørte af alt, hvad der imellem de andre Beboere foregik omkring os, da faldt og sprang en Bombe i Forhuset og lidt efter saaes Ild indenfor et Vindue. „Nu er det Tid at gaae, Børn", sagde hun rask. „Hold Dig godt fast ved mit Forklæde, Thomas!" Derpaa tog hun min Broder, som var syg, paa Armen og min Søster ved den ene Haand, saae op i Luften, om der ikke var nogen nær Fare, raabte: „Nu gesvindt Børn, tilbeens!" og ilede med os over Gaarden og ud paa Gaden. Her saae det gyseligt ud! Mod hvilken Ende af Gaden, vi vendte Øjnene, var Luften fuldt af lysende Bomber og flammende congreviske Raketter. Allerede ved det første Hus maatte vi i Porten søge Ly, indtil de os nærmest truende vare faldne eller gaaede over Hovedet, saa kigede vi ud og løb igen nogle Skridt, indtil Faren tvang os til atter at flyve ind i en Port eller Gadedør. Efter saaledes paa den korte Vej til Larsbjørnstræde at have søgt Beskjærmelse mod Lemlæstelse og Død i fem, sex Huse, kom

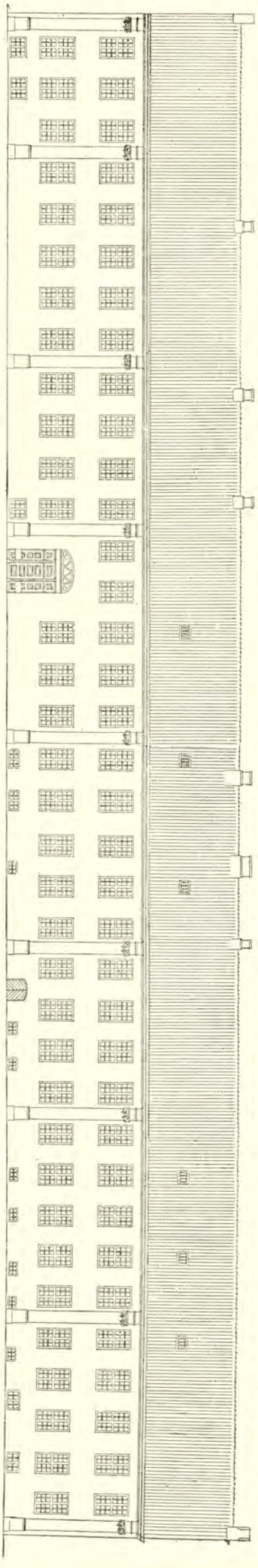

Kommunitetsbygningen som den kommer til at se ud, efter at den Restauration, som for Tiden foretages af Arkitekt Martin Borch, er tilendebragt.

vi endelig, næsten en Time efter at vi gik fra Arken, skælvende af Angst og Spænding, men med hele Lømmer, hen til min Fader. Da min Moder fortalte ham, at der allerede for længe siden var udbrudt Ild hjemme, fik han et Par Mand med og ilede hen for at redde, hvad han kunde. Inden han kom, var Ilden rigtignok slukket, men han vilde dog bringe det, han kunde skaffe bort, hen paa Raffinaderiet. Det var imidlertid ganske umuligt at faae nogen Dragt befordret paa Bærbør igjennem Studiestræde; man maatte lynsnart kunne befri sig fra det, man havde at bære, hvis man vilde slippe fra Faren med Livet; Bomber, som sigtedes mod Frue Kirke øste ned overalt i Gaden. Ogsaa havde hans Ledsager straks taget Flugten, da de, ved at dreje fra Larsbjørnstræde ind i Studiestræde, ret saa i hvilken utallig Mængde Bomber, Brandkugler og Raketter føg igjennem Luften. Han maatte lade sig nøje med at trække Dragkisteskufferne ud og bære een bort ad Gangen. Paa en af disse farlige Vandringer saae han, at en Bombe ufejlbarligt vilde falde, hvor han gik; hurtigt satte han Skuffen paa Gaden og sprang ned i en Kjælder, hvis Beboere tilligemed ham forfærdede fore ind i Værelset til Gaarden, hvorfra de strax efter hørte Bomben springe og med et stærkt Brag slaae Vinduerne ind. Da de endeligen vovede at krybe frem, fandt de, at Bomben lykkeligvis var sprungen midt paa Gaden, saa at kun et Stykke laae i Stuen; men Skuffe og Tøj udenfor stode i lys Lue."

Da Absalon, som foran oftere berørt, paa Skraaningen af Bakken, hvis Top kronedes af Vor Frue Kirke, havde anlagt sin By, Købmannehavn, Vest for den gamle Havn, var der en Tid en aaben, ubebygget Strækning mellem den gamle og den nye By.

Paa denne Strækning skænkede 1238 Grevinde Inger af Regenstein, Jakob Sunesons Datter, Graabrødrene en Grund, hvorpaa Graabrødreklostret rejste sig. Hovedfærdselsvejen til dette var Graabrødrestræde, nuværende Skindergade, der fra Købmagergade førte lige dertil. Tæt Syd for Klostret blev Helligaandshuset anlagt, der 1475 blev omdannet til Augustinerkloster, det senere Helligaandshospital. — Til Trods for Graabrødrenes Ordensregler blev Klostret snart, ved Testamenter og Gavebreve, rigt paa jordisk Gods, ligesom det blev rigt paa Relikvier af berømte hellige Mænd. Af saadanne skal det have ejet ikke færre end henad 500 Stykker.

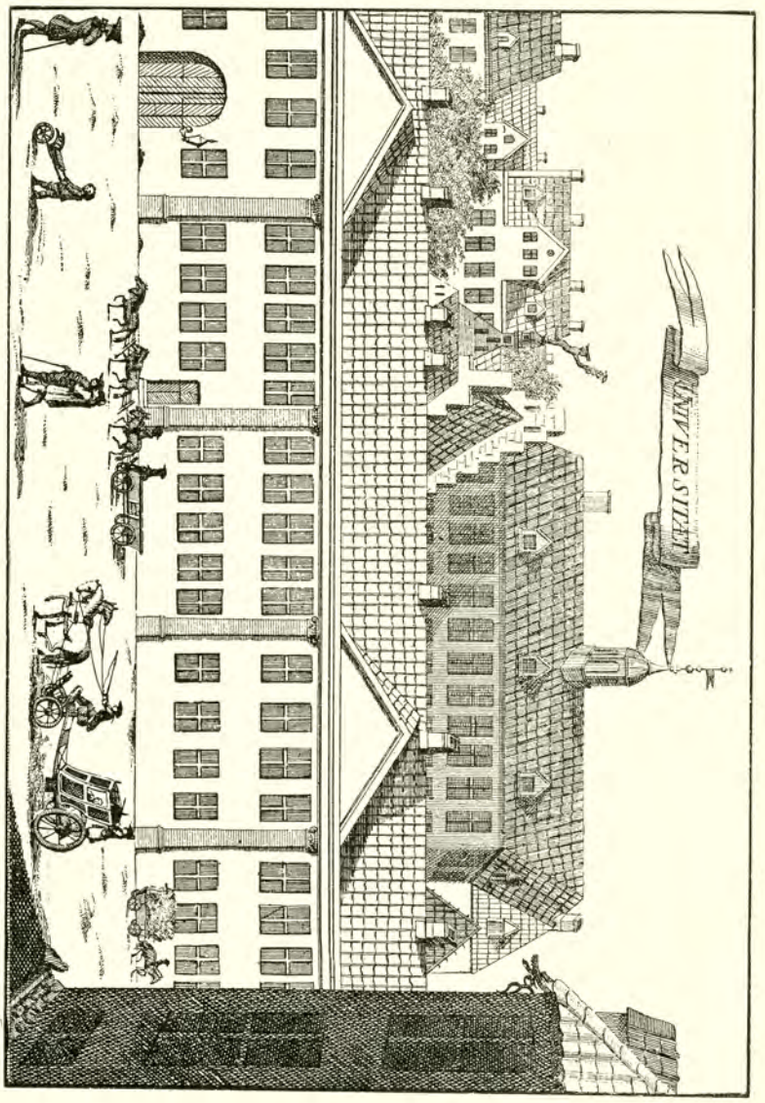

Det kgl. Bibliothek.
Da Universitetet nedbrændte i 1728 (kun Murene stod tilbage), opførtes det paany 1731 af Overlandbygmester J. C. Krieger. Først opførtes Kommunitetsbygningen langs Nørregade (indviet 2. December 1731), som delvis ses paa Billedet; den benyttedes til Fribolig for Professorer, deres Enker samt Prokansler, Auditorier, Naturaliesamling o. s. v. Selve Universitetsbygningen, „det store Auditorium" (som ses i Baggr.), opførtes paa Murene af „det nye Kollegium" (dog uden Taarnet) og indviedes 4. December 1732. Atter i 1807 ødelagde Bombardementet en meget stor Part af Universitetet, Kommunitetsbygningen stod dog saa at sige urørt. — I 1831 paabegyndtes Genopførelsen af Universitetsbygningen af P. Malling og 13. Oktober 1836 indviedes den nuv. Bygning.

Man har hidtil ikke været paa det rene med Klostrets Beliggenhed, men ved Ingeniørkaptajn Ramsings Energi og ved en Række af ham gennemførte Undersøgelser, kan det nu betragtes som sikkert, at det firfløjede, i en regelmæssig Firkant sammenbyggede Kloster, har ligget med sin sydlige Fløj ud paa det nuværende Graabrødretorv med sin Facade fra Bagbygningen til nuværende Nr. 16 over Nr. 11's fremspringende Hjørne. Parallel med Sydfløjen og forbundet med denne ved to i Retvinkel paa denne opførte Sidefløje mod Øst og Vest, laa Nordfløjen eller Kirkefløjen, hvis nordvestlige Hjørne naaede ud til Graabrødrestræde, lige overfor det vestlige Hjørne af Lille Kanikkestræde. Øst for den østlige Fløj, ind over nuværende Niels Hemmingsensgades nordlige Del laa Kirkegaarden, om hvilken man endnu af og til mindes ved Fund af Kranier m. v. i Grundene her.

Syd for Kirkegaarden laa Klostrets Abildgaard, der forsvandt omtr. 1530, da det nye Graabrødrestræde, nuværende Løvstræde, blev ført derigennem.

Klostret maa betragtes som nedlagt, da Brødrene, under Trykket af Københavnernes Uvillie, mod deres, Tiggermunkenes, Færd, 1530 forlod det og overdrog Bygningerne til Byens Magistrat, der benyttede dem som en Hjælp for Helligaandshospitalet og lejede Kloster-Bygningerne ud.

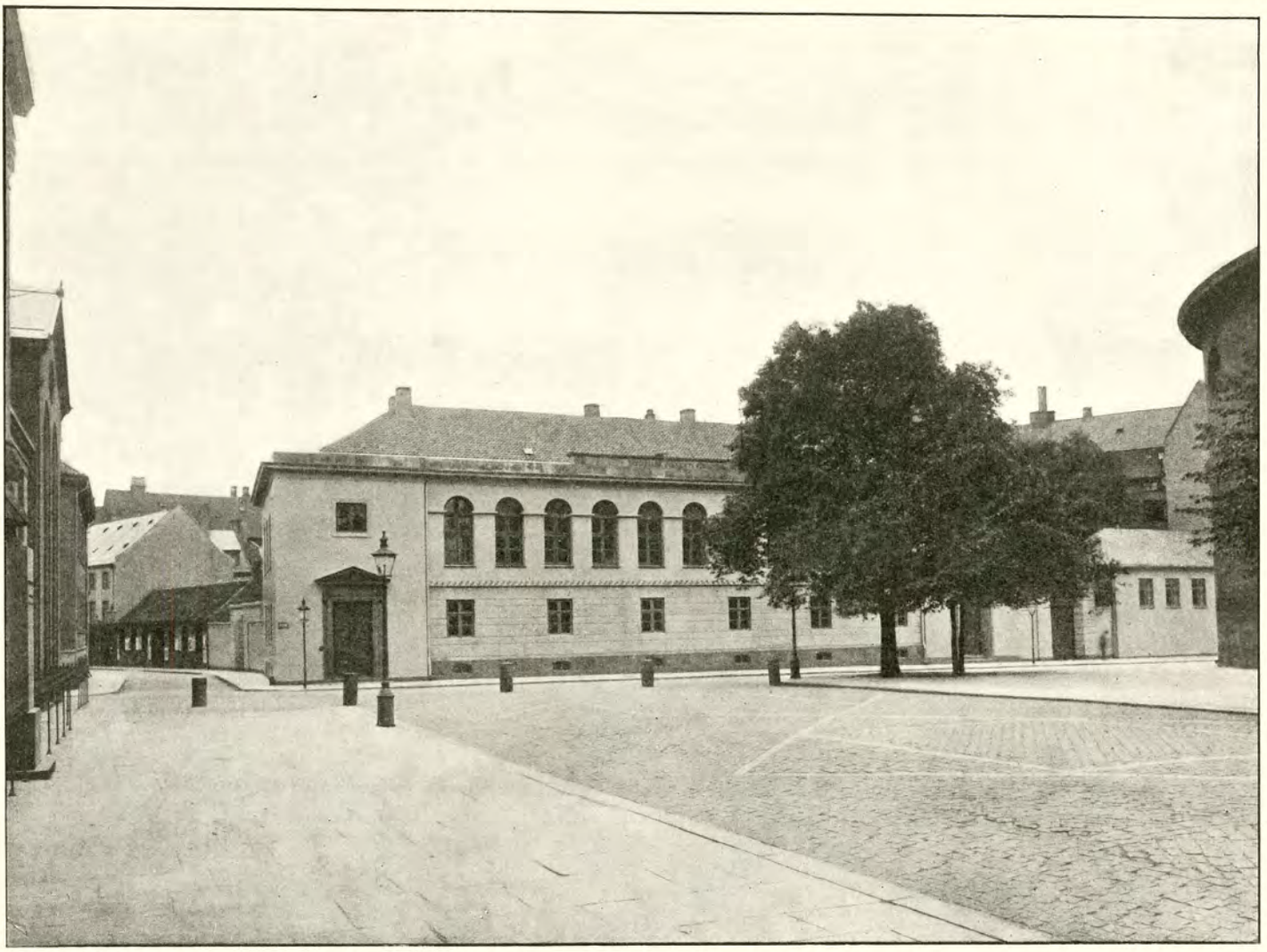

Raadhusbibliotheket.

Metropolitanskolen (tidligere Domskolen eller Vor Frue Skole), Hjørnet af Store Kannikestræde og Frue Plads,

nævnes først 1242, men oprettedes vistnok omkring 1214. Den laa oprindelig i Dyrkøb lige over for Frue Kirke. Aar 1548 fik den sin nye Bygning paa en Plads mellem Skindergade og Dyrkøb, omtrent hvor nu Soldans Stiftelse ligger. I Slutningen af 16. Aarhundrede blev den ombygget; 1634 fik den ud til Skindergade en Tilbygning til Bolig for Rektor og Hørere. Ved Branden 1728 ødelagdes Skolen, men 1731 var den atter opført af Grundmur og vendte ud til Frue Kirkegaard. Under Bombardementet 1807 ødelagdes atter Bygningen, men først i 1811 begyndte man efter Tegning af C. F. Hansen at opføre den ny Skolebygning som den nu staar; den indviedes 23. April 1816 og ved Resolution af 16. September 1817 fik Skolen sit nuværende Navn (Trap).

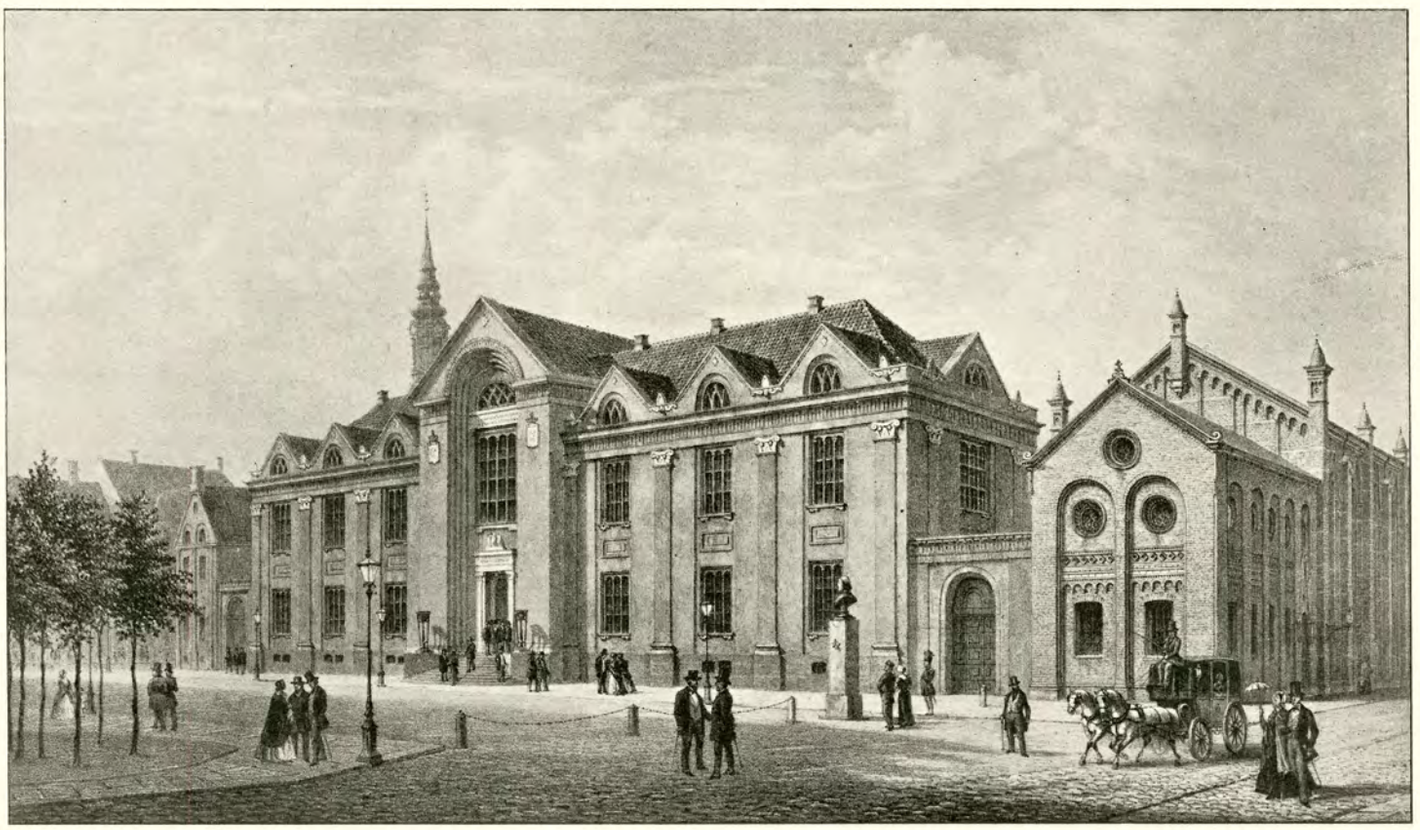

Det kgl. Bibliothek.

Universitetsbygningen efter Ny-Opførelsen 1836.

Tilhøjre ses den i 1861 opførte Universitets-Bibliotheks-Bygning, Hj. af Fiolstræde. Statuen, man ser, er af Botanikeren J. F. Schouw (afsløret 1856), denne flyttedes senere ind til Facaden af Universitetsbygningen, hvor successive ialt fire Statuer er opstillede, nemlig Teologen H. N. Clausen (1880), Sprogforskeren J. N. Madvig (1887) og Naturforskeren Japetus Stenstrup (1898).

Bispegaarden paa Nørregade

var opført som Byens andet Raadhus (se Billedet forneden) paa Hjørnet af Studiestræde inden Slutningen af det 14. Aarhundrede; den var den Gang en mindre Bygning, hvoraf en Del i 1479 laantes paa 10 Aar til det lige over for oprettede Universitet; ved Mageskifte 1492 blev Raadhuset dog overgivet til Kapitlet til fortsat Brug for Universitetet, som forlængede Fløjen ud til Nørregade og vedblev at benytte det indtil sin Opløsning 1531; da det paany oprettedes 1537, benyttede det atter Bygningen indtil det 1539 fik til Lærebygning den gamle katolske Bisperesidens paa den nuværende Universitetsfirkant, medens det gamle Raadhus blev Bispegaard, hvad det er endnu. Aar 1583 lod Christoffer Walkendorf Bygningen udvide og forbedre, bl. a. med et nyt Gavlhus, og saaledes stod den omtrent indtil den brændte 1728. Bygningen genopførtes 1731—32 tildels paa de gamle Fundamenter, saaledes som den staar nu. Efter den sidste Restauration i 1896 (Arkitekt Martin Nyrop) fremtræder den smukt med sine røde Sten, Gavlparti og Karnap til Studiestræde og Kvist til Nørregade; paa Muren staar i en Sandstensplade fire Vers med Hentydninger til dens Historie. Paa Trappegangen og i Porten har Biskop Münter ladet indmure nogle ægyptiske Oldsager (Trap).

Lidt efter lidt forsvandt disse, — endnu ved Slutningen af 1500-Tallet stod der et Taarn med et Spir. Og paa de gamle Bygningers Grund rejste sig nye Ejendomme, — saaledes paa Grunden af den vestlige Fløj Bryggernes Lavshus, der laa med Gavlen ud i Skindergade, ligesom tidligere Kirkefløjens Hjørne, og som langt ned i Tiden var bekendt som Byens fornemste Musiklokale.

I 1637 købte Corfits Ulfeld af Johan Braem en Grund paa den tidligere Abildhave og opførte herpaa sin prægtige Gaard, der 1663 blev revet ned paa Kongens Bud, hvorefter den berømte Skamstøtte blev rejst, vistnok paa det Sted, hvor Indkørslen til Gaarden havde været. Den skulde staa Landsforræderen Corfits Ulfeld til ævig Skam, Spot og Skændsel. Men Evigheden blev ikke saa evig endda. I 1841 blev den taget ned, og selve Navnet Ulfelds Plads gik hurtigt i Glemme for det om Stedets Karakter bedre mindende Navn: Graabrødre Torv.

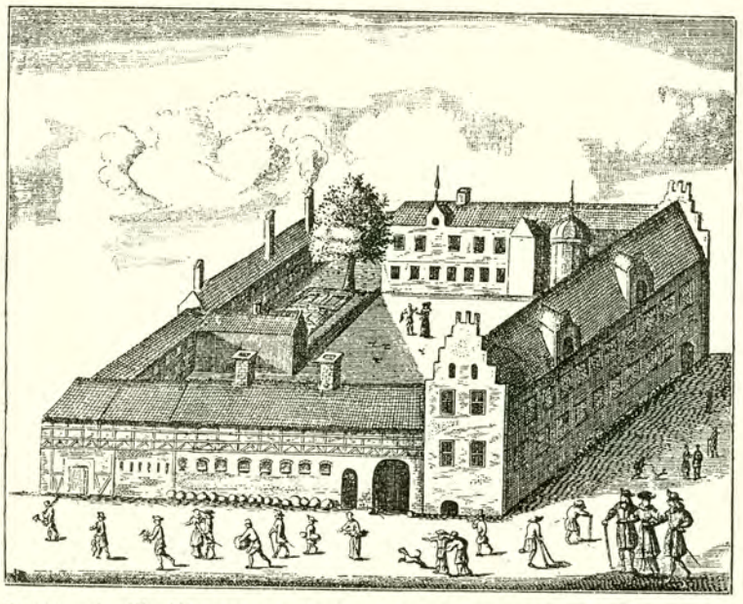

Bispegaarden Hj. af Nørregade og Studiestræde med Levninger af det andet Raadhus.

I Tilslutning til vor Omtale af Universitetet anføre vi her, hvad Karl Bruun skriver i sit Værk „Kjøbenhavn“:

„Ihvorvel Christian den Fjerdes personlige Interesse hovedsagelig gik i praktisk Retning, og han uden Tvivl vilde have vist Universitetet større Opmærksomhed, hvis det havde været et teknisk Institut, blev dog hans Tidsalder overordentlig betydningsfuld for Universitetets Historie. Dette skyldtes i første Række Kanslerne Niels Kaas, de to Christian Friis'er til Boneby og Kragerup samt Christian Thomsen Sehested, som alle var lærde Mænd eller

Raadhusbibliotheket.

Denne Bygning, Nørregade Nr. 9, Hj. af Studiestræde, laa i sin Tid i Hugget lige over for Frue Kirkes Facade. Den ombyggedes i 1899—1901 af „Studentersamfundet“ (stiftet af radikalt sindede Medlemmer af Studenterforeningen) og benævnedes „Studenterhuset“. Samfundet solgte Huset til Handels- og Kontoristforeningen, som ombyggede Ejendommen, hvorefter den fik det Udseende, som ses paa Billedet forneden.

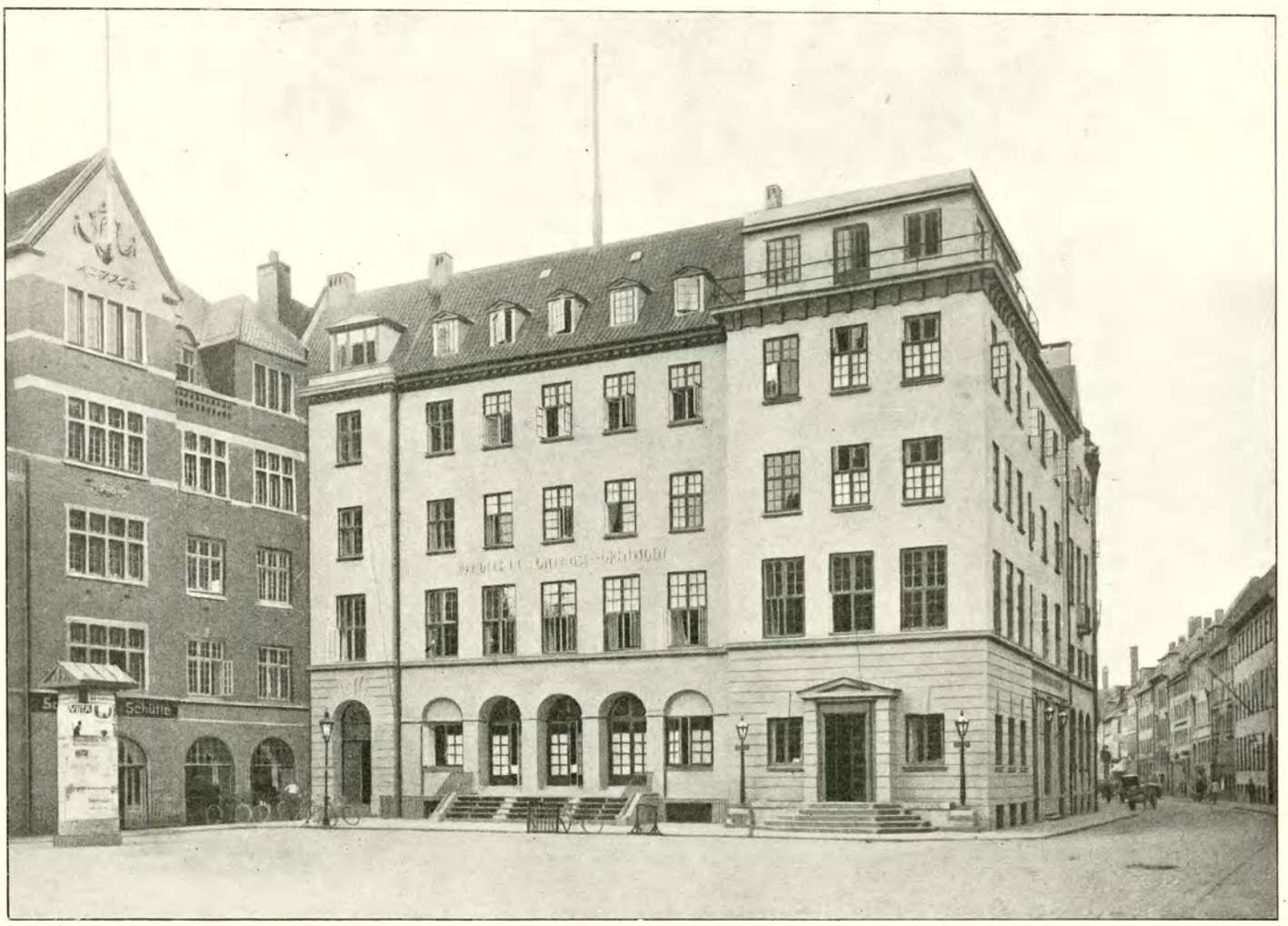

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

varme Beundrere af Videnskaberne. Det er ikke her Stedet at komme ind paa de Forandringer, der indførtes i det akademiske Studium, Oprettelsen af nye Peofessorater, Indførelse af Eksaminer o. l.; her skal kun mindes om de omfattende Byggeforetagender, der foretoges til Fremme for Universitetsstudierne eller til Gavn for Studenterne. Allerede under Kongens Mindreaarighed havde Regeringsraaderne gjort Skridt til at realisere et af Frederik den anden paa Universitetets Grund paabegyndt Byggeforetagende, nemlig en Bopæl for de hundrede Studenter, der underholdtes af Kommunitetet, men skønt der blev indsamlet ret betydelige Pengesummer og Materialer, havde Sagen ingen Fremgang. Først i Aaret 1600 tog man fat for Alvor: Kirkerne i Sjælland, Skaane, Lolland, Falster og Møen maatte afgive en Del af deres Pengebeholdninger til Byggearbejdet, og den 26de Juni 1601 kunde Universitetets Rektor, Dr. Niels Krag, indvi det saakaldte ny Kollegium i Kongens og en Del af Rigsraadets Nærværelse. Kollegiet, der laa paa den Plads, som nu indtages af Universitetets Sanitetssal, fik imidlertid en ganske anden Anvendelse, end man fra først af havde tænkt; istedetfor at blive en Studenterbolig, indrettedes det til Forelæsningssale eller Auditorier, for hvilke der var stor Trang.

I Modsætning til de øvrige gamle og tildels forfaldne Bygninger, hvoraf Studiegaarden bestod, var det nye Kollegium et anseligt Stenhus paa to Etager, opført i nederlandsk Renaissance-Stil som saa mange andre af Christian den Fjerdes Bygninger og prydet med et Trappetaarn med Spir midt for Gaardfacaden. Foroven var et stort Auditorium, med to Kathedre, Bænk for Tilhørere og i hver Ende af Salen en aflukket Stol med Vinduer, bestemte for Kongen og Kantslerne, naar de vilde overvære de akademiske Øvelser. I denne med panelede Vægge og tavlet Loft udstyrede Sal stod et højt grønt Skab, „hvilket oplades og staar aabent, naar Medici disputere, eller der er Phomotion; derudi er at se for Alle og Enhver et Skeleton, som er et ganske Menneske med sine Lemmer og Ben (uden Kjød og Hud) alle Benene med Messingtraad sammennettet og fastgjort, staaendes ret over Enden med en Spade udi Haanden".

Dette Skelet blev senere flyttet til det anatomiske Theater. I et tilstødende Rum var Tyge Brahes Himmelglobus en Tidlang opstillet, inden den flyttedes til Rundetaarn. I nederste Etage var ligeledes et Auditorium med to Kathedre og Bænke, og i et Værelse ved Siden det kunstige „Automaton" eller Sejrværk fra Chr. III's Tid, som den russiske Czar havde havde afvist som Hekseri og 1 1608 blev skænket Universitetet af Kongen. Det blev en Tidlang passet og vedligeholdt omhyggeligt, men længe før dets endelige Undergang i 1728, var det ved Vanrøgt blevet aldeles ubrugeligt. Allerede i 1646 siger Kongen, at Sejrværket var yderst forsømt. „Jeg er vis paa — skriver han — at det ikke haver været opdragen, siden jeg gav det til Universitetet, som er langt over tredive Aar siden, uanset samme Værk kan gaa Aar og Dag. Det samme kan ogsaa lege Psalmer, som muligt de godt Folk intet skjøtter meget om at høre".

Det nye Kollegium dannede Universitetets østlige Længe, den nordlige bestod af den gamle Konsistoriebygning og en tilstødende Professorbolig. I Konsistorii-Hus afholdt det akademiske Senat sine regelmæssige Forsamlinger og drøftede alle de forskellige Sager, der henlaa under Konstitoriets Kompetence, og her holdtes fra Juni 1681 den saakaldte Tamperret, i hvilken alle sjællandske Ægteskabssager blev undersøgte og

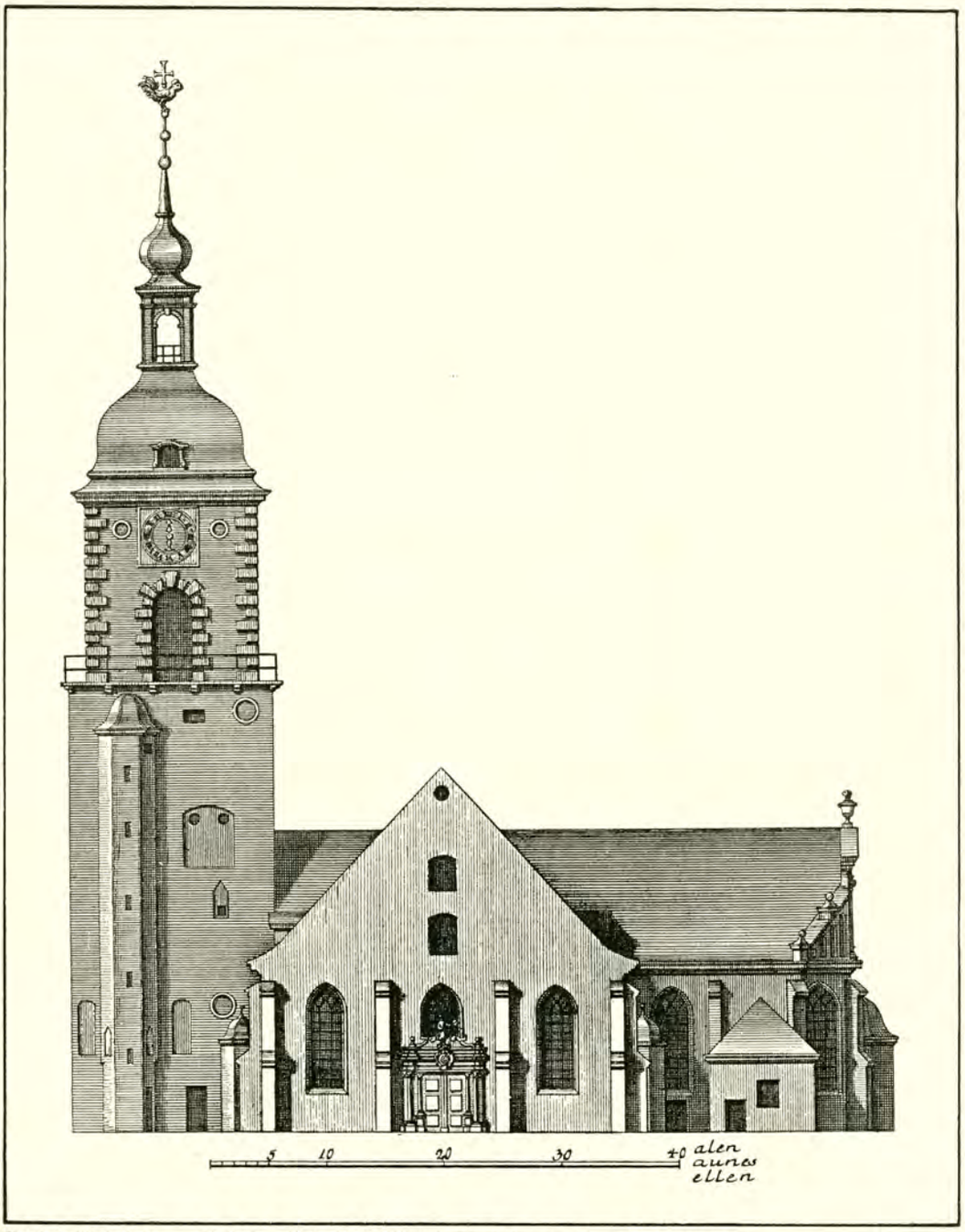

Det kgl. Bibliothek. **St. Peders Kirke (Petri Kirke), Hj. af Nørregade og St. Pederstræde,**

nævnes første Gang 1304, men er vistnok en Del ældre; den var i Begyndelsen en lille, uanselig Kirke, maaske Anneks til Frue Kirke. Kirken ødelagdes ved Branden 1386, blev snart genopbygget og fik maaske ved denne Lejlighed et Taarn. Ved Reformationen tilfaldt Kirken Kongen og stod ubenyttet indtil den midt i det 16. Aarhundrede blev omdannet til Gjethus ɔ: Kanon- og Klokkestøberi (i hvilken Tid Taarnet ramtes af Lynet 1567). I 1586 skænkede Kongen Kirken til Sognekirke for Byens tyske Menighed. Kirken, som herefter kaldtes St. Petri Kirke, blev istandsat 1585—89 af Hans Steenwinkel d. ældre. Chr. IV lod Taarnet ombygge og forhøje med et 120 Fod højt Spir, fuldført 1609. Da den tyske Menighed var vokset stærkt ved Indvandringen under Trediveaarskrigen, udvidede Chr. IV Kirken i 1625 med to Korsfløje, en mod Syd og en mod Nord; 1630 fik Kirken sin første Klokke og snart efter kom der tre til. I 1630erne fandt store Ombygninger Sted, og et Orgel fra Kronborg opsattes i Kirken; 1655 skænkede Frederik III den en Præstebolig paa Nørregade, nuværende Nr. 21. For Enden af Nordfløjen var der 1648 opført et Gravkapel med 36 Gravkældere, som i 1658—59 forlængedes mod Vest til den nuværende sydlige Indgangsdør (det nye Kapel) og i 1681—83 fortsattes endnu længere mod Vest med to Sidekapeller mod Nord, som indeslutter den saakaldte Urtegaard. Kirken fik en ny Udvidelse 1691. Ved Branden i 1728 ødelagdes ogsaa denne Kirke; Murene blev dog staaende, og i 1730 var Kirken atter under Tag. Taarnet, som skulde forhøjes 28 Fod, var dog ikke færdigt, da Kirken i 1731 blev indviet, og i Stedet for Spir opsattes en Hat som paa Helligaands-Kirken (som Billedet viser). Sit nuværende høje Spir fik Kirken 1756—57, det kostede 20,000 Rdl., hvoraf Kongen gav de 12,000; det tækkedes med Kobber. Ved Bombardementet 1807 led Kirken og Kapellerne meget, kun Taarn og Spir blev uskadte. Først 1815 toges der fat paa Istandsættelsen, som kostede 54,000 Rdl. Kirken indviedes 14. Juli 1816, den maatte i 1864 repareres (32,564 Rdl). Præsteboligen paa Nørregade brændte 1807, og Menigheden opførte paa Kirkepladsen paa Hj. af St. Pederstræde og Larsleistræde en ny Præstebolig, som tilhører Menigheden. Kirken ejer sig selv og staar under et af Kongen udnævnt Patronat.

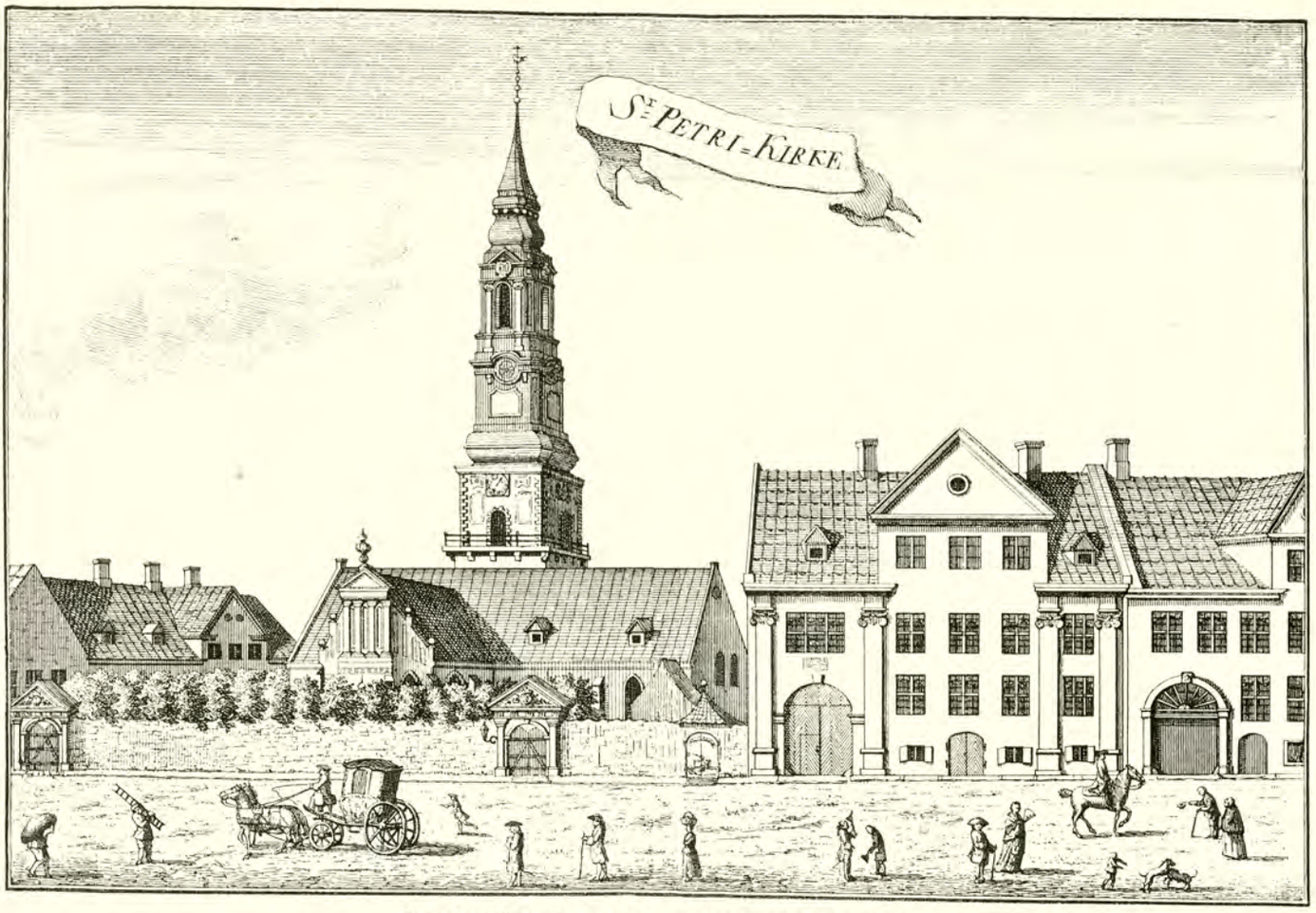

St. Peders Kirke (Petri Kirke) set fra Nørregade i 1760erne.

Huset til højre for Kirken er nuværende Nr. 21, som Frederik III i Aaret 1655 skænkede til Præstebolig; nu optages denne Bygnings Grund af en Del af Københavns Telefonselskabs nye Bygning (Nr. 21, 23, 25, 27).

paadømte. I Skabene i Baggrunden af Forsamlingssalen opbevaredes en Del af Universitetets Arkiv, en anden Del tilligemed dets Kapitaler opbevaredes i den saakaldte „Hvælving hos Konsistorium". Det ses, at der mellem Vinduerne hang Portraiter af Universitetets Velgørere, deriblandt Chr. den Første, Chr. den Tredie og Chr. den Fjerde, ogsaa af Christoffer Valkendorf og flere andre Patroner og Velgørere. Under Bygningen indrettedes i 1726 to Fængsler, hvoraf det ene kaldtes „Studenterkælderen", det andet „Bondekælderen". I det første anbragtes de akademiske Borgere, der havde gjort sig skyldige i Gadeuordener og andre Forseelser, medens det andet Carcer var bestemt for andre af Universitetets Undergivne. Allerede Chr. den Tredies Fundats viser, at der dengang eksisterede et eget Studenterfængsel, men det maa indtil 1626 have været paa et andet Sted. Det hørte til Pedellernes Forretning at arrestere Studenterne, opvarte dem i

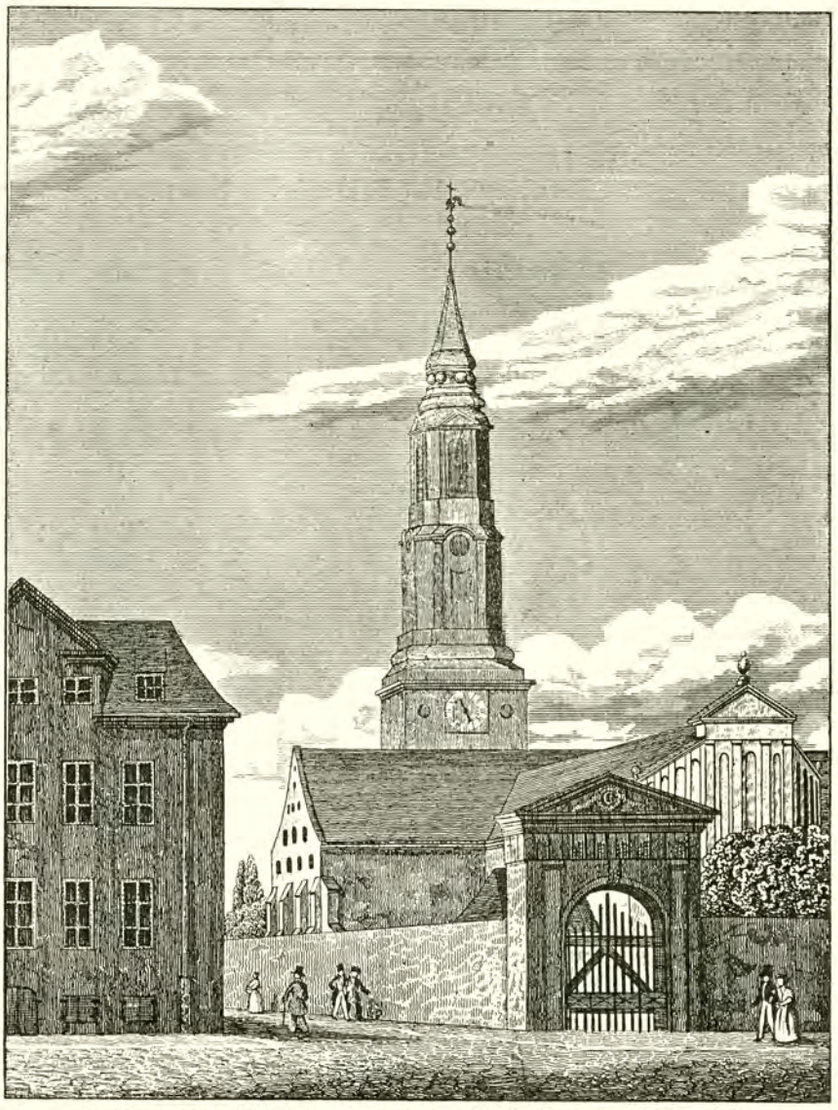

St. Peders Kirke (Petri Kirke) set fra Hj. af St. Pederstræde og Nørregade.

Fængslet og gøre dette rent, hvorfor der tilkom dem Sportler. Vilde en Student ikke godvilligt „indgaa in carserem", foreviste Pedellen ham det akademiske Politegn (manus consistorialis) en Metalhaand paa et Træskaft, den eneste Universitetet vedkommende Oldsag, der er bleven skaanet under Ildebrandene 1728 og 1807.

Studiegaardens Vestside ud imod Nørregade bestod af to selvstændige Huse, forbundne ved en Mur, nemlig det ældste Kollegium, paa Hjørnet af Nørregade og Kirkegaarden (nuværende Frueplads) og den ældste Kommunitetsbygning, hvilke dog i 1623—24 blev sammenbyggede til een Længe. Det første af disse Huse, en gothisk grundmuret Bygning med takkede Gavle, var, indtil det ny Kollegium opførtes den egentlige Universitetsbygning, men blev i 1622 solgt til Kommunitetet og indrettet til Spisesal for Alumnerne, hvis Antal af Chr. IV i 1618 var forøget med 20 og

i 1530 atter med 24. Hidtil havde Spisesalen været i den ovenfor nævnte ældste Kommunitetsbygning, der ogsaa hed „Studenterstuen" eller „det gamle Kloster", en Bindingsværksbygning til Nørregade med et Trappetaarn til Gaarden. Indvendig var „Stuen" efter Datidens Skik broget malet; Lofterne var gule, Bjælkerne røde eller brune, Døre og Vinduer røde eller grønne, Væggene brogede med Blomster. Meublementet bestod af en Kakkelovn, en Skænk, Bænke til at sætte Kander paa, lange Borde og Bænke samt trebenede Stole. Bordene dækkedes med Duge, med Kander, Fade og Tallerkener af Tin samt med korte Knive. Gulvet strøedes med Sand og hvert Foraar smykkedes Stuen med Bøgeløv. Omtrent 1627 flyttede Kommunitetsalumnerne over i den nye Spisesal, der synes at have været udstyret med rigt udskaaret Panel, og i Maj 1641 brændte den gamle Bindingsværksbygning ved en Vaadeild, som dog takket være Kongens personlige Nærværelse paa Brandstedet ikke afstedkom videre Ulykker. To Aar efter var Bygningen genopført, denne Gang af Grundmur.

Universitetsfirkantens Sydside begrænsedes ud til Frue Kirkegaard af en to Etages grundmuret Bygning i Renaissancestil, opført 1845. Den havde oprindelig været bestemt til „Studenterboder", men indrettedes til Bibliothek i øverste Etage og Auditorium i nederste. Da den medicinske Professor i Rostock, Simon Pauli, i 1639 blev kaldet til København for at beklæde den nyoprettede Lærestol i Anatomi, Chirurgi og Botanik, blev nederste Etage i Bibliotheksbygningen, eller som det kaldtes „det gamle Auditorium indrettet til det første anatomiske Theater i Danmark, hvorefter hele Huset fik Navnet: domus anatomica. Ligesom denne Institution blev epokegørende for Lægevidenskabens Udvikling og Studium herhjemme, saaledes er der ingen Tvivl om, at det var en Begivenhed i Byens Annaler, da Simon Pauli den 3die Marts 1645 holdt sin første offentlige Dissektion af en halshugget Kvindeperson „udi mange fornemme Folks Aasyn". Tidligere var Anatomien bleven betragtet med Afsky, og Læger som Anders Christensen, Caspar Bartholin og Ole Worm havde enten maattet opgive disse Øvelser helt eller nøjes med Sektion af Dyr; nu var Videnskaben med Et nobiliteret. Adgangstegnet til disse Forelæsninger, som betaltes med 6 Mark, var en rund Skilling, paa hvis ene Side læstes: „Anatomisk Adgangstegn", paa den anden saas et Dødningehoved, korslagte Ben og spirende Ax med Overskrift: „De tørre Ben skulle grønnes lig Sæd".

Det anatomiske Theater bestod af forskellige Smaaværelser til Præparering af Kadavere, et Køkken, en Forhal m. m. og endelig en høj, firkantet rummelig Anatomisal med fire Rækker Bænke, amphitheatralsk anbragte, saaledes at de nederste var de fornemste og bestemte for Professorer, Doctorer i Medicinen og fornemmeste Gæster. Midten af Værelset indtoges af et Bord, som kunde drejes til alle Sider, og var omgivet af en Skranke for at holde alt for nærgaaende Tilskuere tilbage. Simon Pauli opstillede et mandligt og kvindeligt Skelet i Salen, hvilke han gav Navn af Adam og Eva, mellem hvilke Træet med Slangen var anbragt. Her fandtes ogsaa adskillige Dyreskeletter, og det er værd at fremhæve, at Simon Pauli viste særlig Interesse for den nordiske Fauna og i et Program af 1644 udtalte Haab om, at Skeletter og udstoppede Dyr fra Norge, Island, Grønland og andre til den danske Stat henhørende Lande efterhaanden kunde blive samlede her. Forskellige Steder i Bygningen og enkelte Skeletter vare efter Datidens Skik betegnede med latinske Vers; saaledes læstes over Indgangen „Her ser Du Vandringsmand, enten Ben eller sønderdelte Legemer; her løser og forener Kunsten Naturens Værk". I et af de tilstødende Værelser stod et af Chr. IV skænket Sangværk eller Positiv, hvis Toner skildres som smukke, og som „kunde lyde og spille af sig selv", naar det var optrukket.

Fot. Elfelt. **St. Peders Kirke (Petri Kirke) set fra Præsteboligen i Larslelstræde mod Nørregade;** i Baggrunden tilhøjre St. Pederstræde og Frue Kirke. Dette Parti er altsaa Genbo til Partiet øverst paa forrige Side.

Husets øverste Etage indtoges af Universitetsbliotheket eller en Del af det, thi en Donation af Tolderen Frands Willumsen (af 1565) det saakaldte Bibliotheca Franciscana eller „Frands Tolders Liberi" var opstillet i et særligt Lokale paa Frue Kirkes Loft. Netop paa Chr. IV's Tid modtog Bibliotheket meget betydelige Forøgelser først ved den medicinske Professor Anders Lemvigs Testamente af 1601: 3000 trykte Bøger og 175 Manuskripter, derpaa som Nytaarsgave fra Kongen den 1. Januar 1605 saagodtsom hele det kongelige Haandbliothek fra Københavns Slot, der var samlet af Chr. III og Fred. II. Af Bøgerne der talte over 1000 Bind foruden en Del Manuskripter, var mange pragtfuldt indbundne i Fløjl og med Sølvspænder. Hertil kom Afleveringer fra de kongelige Historiografers og andre Historieskriveres Efterladenskaber som fra Hans Svaning, Anders Sørensen Vedel, Niels Krag, Venusinus, Lyskander, Arild Hvitfeld o. fl., hvorved Universitetsbibliotheket blev Opbevaringsstedet for rig Skat af Kilder til Fædrelandets Historie og endelig Bogtrykkernes Forpligtelse til at aflevere Exemplar af enhver Bog de trykkede.

Paa Grund af denne overordentlige Tilvækst kneb det med Pladsen, og Bibliotheket fik først et passende Lokale, da det i Begyndelsen af Fr. III Regering flyttedes til Loftet over Trinitatis Kirke.

Medens Universitetets Grund hidtil kun havde indtaget en Fjerdedel af den nuværende Universitetsfirkant, udvidedes den betydeligt i Chr. IV.s Tid, idet Nordsiden ud til daværende Skidenstræde (Krystalgade), som Chr. III havde skænket til Stadens 3 Sognekirker, tilskødedes Universitetet ved et kongeligt Gavebrev af 2. August 1600 til Anlæg af en „medicinsk Have, hvori der skulde „ympes og plantes, synderlig Simplicia". Denne Have som laa omtrent paa det nuværende naturhistoriske Museums Plads, var den første botaniske Have i Danmark og indrettedes af Professor i Physik, Venusinus, der tillige var kongelig Historiograf og senere blev Forstander i Sorø.

Nr. 21, 23, 25, 27 paa Nørregade,
som af Kjøbenhavns Telefon-Aktieselskab købtes og i Forbindelse med den lille Bygning ved Siden af (paa Kirkegaarden) nedreves for paa dette Areal at opføre den store Telefoncentral-Bygning.

Som det vil ses paa hosstaaende Billeder, er Nørregades Fysiognomi bleven væsentlig forandret ved Nedrivningen af de gamle Ejendomme Nr. 21, 23, 25, 27, som maatte forsvinde for at give Plads til det af Arkitekt F. Koch opførte „Telefonhus", hvis kæmpemæssige Dimensioner forener sig med en fornem Stilfuldhed, som ikke er almindelig ved Nybygninger af den Art. Det første Telefonanlæg i København aabnedes i Januar 1881 og overgik til det i Maj 1882 stiftede Aktieselskab, som under Navnet „Kjøbenhavns Telefon-Aktieselskab" havde faaet Koncession. I 1892 aabnedes Hovedcentralen i Vimmelskaftet 47, og fra 1895 fik Selskabet Lokaler i Jorcks Passage. Disse blev imidlertid som Følge af Selskabets mægtige Udvikling snart for smaa, hvorfor man erhvervede de gamle Huse

Den nyopførte Telefon-Central-Bygning.

Raadhusbibliotheket.

Parti af Larsleistræde set mod Nørrevoldgade (1898).

Det fremspringende Hus (Nr. 7) tilhører St. Petri Kirkes, Thymes og Pelts Plejestiftelse, hvis Facade ses paa nederste Billede.

paa Nørregade for paa et centralt Sted at opføre en tidssvarende Central- og Administrationsbygning. Som Bevis for Selskabets Udvikling kan anføres, at medens der i 1881 lagdes for med det beskedne Antal af 22 Abonnenter og ligesaa mange Apparater, var de førstes Antal i 1917 steget til 86,900 og de sidste til 105,400, samt at det den 1. November s. A. beskæftigede 2,927 Mennesker. Bestyrelsen bestaar af 8 Medlemmer med Ingeniør Fr. Johannsen som administrerende Direktør.

St. Petri Kirkes, Thymes og Pelts Plejestiftelse (Husets Facade ses paa nederste Billede), Larslejstræde 7, er oprettet ca. 1720 for Midler, der skænkedes 1716 af Peder Lund og Lorenz Kettels og 1718 af Elisabeth Lengercken f. Holst; den udvidedes 1754 med en af Kirkeældste V. Thymes kænket Bygning, hvorefter den fik Navn af St. Petri Kirkes og Thymes Plejehus. Efter at begge Huse var brændt i 1807, genopførtes de som én Bygning (for 22 Personer) og forenedes 1822 med et af Sukkerraffinadør Araham Pelt stiftet Fattig- og Arbejdshus (Pelts Plejehus) for 16 gamle trængende af Menigheden (8 af hvert Køn). Den paa den gamle Grund nyopførte Bygning (Arkitekt Fr. Levy), der ligger ud til Gaden ved den nye Skolebygning, men skilt fra denne ved Legepladsen, er indviet 5. Nov. 1899 samtidig med Skolen; er bygbygget af røde Sten i gammeldags Stil, i Kælder og tre Stokværk og bestaar af 3 Fløje, der omslutte en lille Urtegaard; i Stuen ud til Gaarden er der en lukket Arkaderække; Portalen ud til Gaden er prydet med to Granithunde. Stiftelsen har Plads for 35 ældre og svagelige, trængende Medlemmer af Menigheden. Bygningen er vurderet til 90,000 Kr., Formue ca. 100,000 Kr. Bestyres af Kirkens Patronat og Kirkekollegium.

Raadhusbibliotheket.

St. Petri Kirkes, Thymes og Pelts Plejestiftelse, Larsleistræde Nr, 7.

FOLKETEATRETS HISTORIE

1857—1908

En kortfattet Fremstilling paa Grundlag af
Johannes Rings statistiske Samlinger

ved

Robert Neiiendam

I.

Begrebet et folkeligt Teater forsøgte første Gang i Sommeren 1807 at trænge sig frem mod den Mur, det kgl. Teaters Privilegium dannede, idet den „teatergale" Baron F. C. Wedel Jarlsberg, hvis Trup spillede Komedie i Provinserne, fik Lov til at lade den optræde indenfor Voldene i Sommermaanederne, naar Nationalteatret var lukket. Imidlertid forhindrede de urolige politiske Forhold ham i at realisere sin Plan, og efter Englændernes Bombardement var et nyt Teater det sidste, Kjøbenhavn trængte til. Nogle Aar gik, og efter at Baronen i 1812 havde faaet sit Sommerprivilegium fornyet, søgte han et Laan, som skulde bruges til at indrette et Skuespilhus paa Hjørnet af Amaliegade og Sct. Annæplads, men denne Gang strandede Planen af Mangel paa Penge. Publikum maatte som hidtil nøjes med Teatret paa Kongens Nytorv og de dramatiske Klubber, der florerede stærkt, og hvis Privatforestillinger undertiden blev averterede i Byens faa Aviser, indtil et Kancelliforbud indskærpede den Eneret paa Fremstilling af al dramatisk Kunst, som Kong Frederik den Femte i 1750 havde tilstaaet det kgl. Teater. Dets Direktion ønskede ikke Konkurrence udover den, som kunde præsteres af nogle beskedne Forstadsscener, rene Fjælleboder, hvor der kun opførtes Pantomimer og blev danset paa Line. De skærmende Volde havde selv noget i sig af Privilegieaanden, som det for Autoriteterne gjaldt at bevare.

Større i sit Anlæg var det næste Forsøg. For godt og vel 100 Aar siden — 11. Oktbr. 1817 — blev det fremsat af to gæve Mænd, Professor L. Kruse, Forfatter til nogle forlængst glemte „fædrenelandske" Skuespil, og Overkrigskommissær H. H. Schønberg, der i sin Ungdom var Sanger ved det kgl. Teater og endte som Etatsraad og Hofinspektør under Christian den Ottende. Ansøgerne vidste, at Kong Frederik den Sjette handlede udfra „det til Borgerheld sigtende", og derfor fremsatte de Planen i samfundsnyttig og moralsk Belysning. Deres folkelige Teater agtede at bekæmpe de „tidsspildende Dilettantselskaber", som forøvrigt baade Præsten St. St. Blicher og Skuespilleren C. N. Rosenkilde tugtede i uheldige Skuespil, „for at de lavere Klassers ledige Timer kunde blive udfyldt med uskyldig Morskab, som ikke allene vilde hæmme Omløb af mangen en umoden og utidig Mening, men ogsaa formindske Brugen af stærke Drikke, der hos os har taget en saa skadelig Overhaand". Det var ingenlunde Ansøgernes Mening at konkurrere med det kgl. Skuespilhus: Et folkeligt Teater skulde slet ikke ligne, men netop søge sin Berettigelse ved at være forskelligt fra Nationalscenen og gennem et jævnt Repertoire opdrage et nyt Publikum. Lavkomiske Lystspil, Farcer, lokale Skuespil, smaa Syngestykker, Parodier, Pantomimer med smaa Danse, kort sagt saadanne Stykker, som Nationalscenen forsmaaede, skulde danne Folketeatrets Repertoire. Det agtede at søge sine 800 Tilskuere blandt Almuen, men Ansøgerne vilde glæde sig, hvis Teatret „ved et Besøg af den mere dannede Del af Publikum kunde aflokke en hjærtelig Latter, uden at gøre Fordring paa en højere Tendens". I Modsætning til Statsscenens sindrige Prosceniumsindskrift: „Ei blot til Lyst" vilde Folketeatret optage: „Castigat ridendo mores". Erfaringer fra Udlandet viste, at Kjøbenhavn var stor nok til at huse to Teatre: Stockholm havde allerede i mange Aar haft to, Wien fem, hvoraf de tre var private; i Berlin var netop Opførelsen af et Folketeater besluttet, Hamborg havde nylig faaet sit, og München, som kun rummede 60,000 Indbyggere, ejede endda tre Skuespilhuse. Til Slut røbede Ansøgerne, at de vidste, at den kgl. Teaterdirektion agtede at stille sig en garde mod Planen, og derfor søgte de at lamme Modstanden ved nogle tidstypiske Betragtninger: „I en lille By, hvor kun en Mester i enhver borgerlig Haandtering findes, betragter han med skele Øjne den, der vælger sig samme Næringsvej, og sætter alle Kræfter i Bevægelse for at standse Konkurrentens Bestræbelse, mest af en feig Frygt og Overbevisning om sin egen Udvelighed, hvilket vel ogsaa lykkes ham, naar ikke en oplyst Øvrighed indser, at netop en saadan Tilladelse til Flere maa forvandle den Enestes ligegyldige Slendrian til en fordoblet Virksomhed". Ingen vil paastaa, at disse Ord just var egnet til at mildne den forventede Modstand. Snarere skulde man tro, at Slaget paa Forhaand var tabt.

Da Frederik den Sjette havde læst Andragendet, forlangte han, hvad Kruse og Schønberg havde formodet, en Erklæring fra Teaterdirektionen. Denne bestod for 100 Aar siden af en Hofmarskal, Kammerherre Holstein, en Forfatter, Professor Rahbek, og en Jurist, Notarius publicus Olsen. Det er fristende in extenso at meddele Direktionens af Byen og Tiden prægede Betænkninger, der ligesom de øvrige her benyttede Aktstykker opbevares i Teaterarkivet i Rigsarkivet og ikke tidligere er trykt, men Hensyn til Pladsen nødvendiggør Uddrag. Man var uenig om Spørgsmaalet; medens Rahbek paa egne og Holsteins Vegne skrev en lang, negativ Erklæring, affattet i hans uldne, forsigtige Tone, var Notarius Olsen Tilhænger af Planen. Hverken Lyst til at glimre ved et Paradox eller ved Liberalitet hindrede ham i at tiltræde sine Kollegers Afslag, men „inderlig og længe næret Overbevisning om Gavnligheden af et folkeligt Teater". Olsen var den første Autoritet, som støttede den Idé, der mere end en Menneskealder senere blev realiseret, og hans Grunde giver et pudsigt Indblik i Kjøbenhavn Anno 1817: „Næppe er det", skrev han, „Teaterforlystelse i Almindelighed, der formindske Arbejdsomhed, Tarvelighed, Huslighed og alle de Dyder, der med Rette anses som Grundvolden for en Stats Velstand og Flor; hos os vilde jeg snarere regne til Hindringerne for disse Dyder vore mange Kælder-Værtshuse, vore schweizisk-italienske Konditorier, vore talrige Klubber og maaske Levninger af gamle Fejl i Organisationen af Kunstflidsvæsenet i Almindelighed, ej at tale om den indbrydende fremmede Luksus, hvorom de daglig tiltagende Mode- og Galanteri-Butikker afgive det stærkeste Vidnesbyrd. Tværtimod tror jeg, at Sans for Teaterglæder for en stor Del vilde baade forædle og formindske den Trang til Forlystelser, som er Mennesket saa naturlig og Borgerne saa gavnlig. Haandværksklassen i Særdeleshed forarmer sig ikke ved at søge gavnlige Adspredelser om Aftenen, men ved at arbejde slet og lidt om Dagen, og naar Censur og Politi mødes for at gøre Aftenglæderne ikke blot uskyldige, men i mange Henseender gavnlige, da tør jeg paastaa, at Teaterglæderne blandt de offentlige Forlystelser have et stort og afgjort Fortrin for alle andre. Ogsaa tror jeg, min allernaadigste Konge, at et nyt Teater vilde bidrage til at formindske Lysten til personlig Deltagelse i de hyppige og tidsspildende private Teaterselskaber samt til de mange udenlandske Gøglerier, hvormed vi saa jævnligen hjemsøges; og ligesom Kjøbenhavns tiltagende Folkemængde, den større Lyst til dette Slags Morskab, Vanskeligheden paa et eneste Teater at tilfredsstille baade den Dannede og Udannede, er almindelige Grunde, saa finder jeg en særlig i den ved et nyt Teater vakte Kappelyst, der nødvendig maa gavne Kunsten og anspore Bestyrerne til at opbyde alle deres Kræfter for at overgaa hinanden. Jeg anser det kgl. Teater ikke blot som en ædel og hæderlig Forlystelsesanstalt, men som et Akademi for den hele Klasse af skønne Kunster, der ikke alle drives ved det Akademi [Charlottenborg], som dog giver sig dette Navn. Deklamation og Sang, Instrumentalmusik, Dans og egentlig Skuespilkunst, skønt Sprog og lutret Smag bør fra et kongeligt Teater udbrede sig over hele Riget. Ogsaa har den Del af Opdragelsen, der benævnes ved Talenter, vistnok i de senere Aar høstet umiskendelige Fordele af den Fremgang, de nævnte skønne Kunster har gjort ved vort Teater. Men om jeg ikke fejler i dette Synspunkt, bør vel Finansbetragtninger ikke lægge uoverstigelige Hindringer i Vejen for et Biteater, der nøjes med at opføre saadanne Stykker, som egentlig burde udelukkes fra et kongeligt Teater, der arbejder til det angivne Maal".

Frederik den Sjette tog imidlertid intet Hensyn til denne enlige Røst, men stadfæstede d. 30. Decbr. 1817 Holsteins og Rahbeks omfattende Afslag, der hovedsagelig hvilede paa Konkurrencefrygt og forudsagde forøgede Krav til Statskassen. De mindede Monarken om, at saavel Instruktør, kgl. Skuespiller Fr. Schwarz i Efteraaret 1802 som Baron Wedel Jarlsberg i Marts 1804 havde faaet Afslag paa lignende Ansøgninger, og nu var der kun yderligere Grund til at nægte Oprettelsen af et folkeligt Teater, fordi — og disse Ord er næsten aktuelle — „Kapertiden og Spekulationen var forbi og dermed de Dage, hvori en talrig Klasse Mennesker ikke vidste, paa hvilken Maade de skulde bruge deres Penge eller den Tid, som de ved deres uvante Velstand fik tilovers". Reaktionen havde bl. a. vist sig derved, at Abonnementet var formindsket med 38,000 Rdlr. Professor Kruse og Overkrigskommissær Schønberg naaede saaledes ikke deres Maal, men i den sidste Ansøgers Efterslægt lever endnu Lysten til at herske paa et Teater: Hans Oldebørn, August Liebman og Adam Poulsen afløste i 1911 hinanden som Direktører for Dagmarteatret.

Andre Tider — andre Forhold. Da Hovedstadens Tornerosesøvn under Landsfaderens lange Regimente omsider var forbi, og Christian den Ottende havde besteget Tronen, blev folkelige Forlystelser anset for at være kloge, politiske Foranstaltninger, thi naar „Hr. Sørensen" morede sig, tænkte han ikke paa den fri Forfatning. I Sommeren 1843 aabnedes „Tivoli", og den 1. Novbr. 1845 fik dets Stifter, Georg Carstensen, Bevilling til i Amaliegade at anlægge et vinterligt Pendant, og efter at „Aktieselskabet Kjøbenhavns Casino" var dannet, aabnede han den 21. Febr. 1847 Etablissementet med en stor Koncert, som H. C. Lumbye dirigerede. Forfatteren, fhv. kgl. Skuespiller Th. Overskou fiskede altsaa i rørt Vande, da han Aaret før indgav Ansøgning om en Teaterbevilling. Han var en Mand, der altid havde den teoretiske Side af sine Ideer i Orden, og da han den 3. August 1846 havde opnaaet at faa den første Privatteaterbevilling i Kjøbenhavn, udgav han en agitatorisk Pjece, som indeholdt kyndige Bemærkninger om Teaterdrift, men praktisk Leder var Overskou mindst af alt, og just som Aktiekapitalen skulde tegnes, opstod Vanskeligheder med Ejeren af Grunden paa Hjørnet af Bredgade og Sct. Annæplads, hvor Teatret skulde ligge. Sagen strandede, og det var sikkert et haardt Slag for Overskou at erfare, at Aktieselskabet Casino, der ikke havde haft Held med at drive Etablissementet som „Vintertivoli", i Oktbr. 1848 fik Bevilling til fra 2den Juledag at give Teaterforestillinger i Bygningen. Den Aften begyndte Direktør Hans Wilhelm Lange sin Virksomhed i Hovedstaden, hvis Teaterliv han i de følgende 25 Aar i høj Grad prægede.

Trods sine kun 33 Somre var H. W. Lange en Mand, der allerede havde en betydelig Virksomhed bag sig. Han kom til Verden den 18. Januar 1815 i en fattig Skomagerfamilie og blev

efter sin Konfirmation sat i Konditorlære, men Lyst til at spille Komedie drev ham til „at løbe af Læren", og i sit 18. Aar debuterede han som Elsker ved et af Datidens primitive Provinsteaterselskaber. I de følgende Vintre rejste han under Navnet „smukke Lange" i Danmark, Norge og Sverig, indtil en af det kgl. Teaters Direktører, Professor C. Molbech, under et Besøg i Lund fandt saa stort Behag i hans Spil som Albert Ebbesen i „Elverhøj", at han den 9. Januar 1839 skaffede ham en ret heldig Debut paa det kgl. Teater, men da hine Dages jeune premier, Wilhelm Holst, lagde Beslag paa alle Elskerrollerne, drog Lange kort efter igen ud til sine Sejre i Provinserne. Derude gjorde han Bekendtskab med Kronprins Frederik, som paa den Tid var Guvernør over Fyn, og hans Protektion blev af stor Betydning for Langes Fremtid. Kronprinsen anbefalede i 1844 hans Ansøgning om en Provinsteaterbevilling, og fra Sæsonen 1845—46 var Lange Direktør for et Selskab, som snart blev det mest ansete. Saavidt var han kommet, da hans Ærgerrighed og Talent som Leder førte ham til Direktørposten ved Kjøbenhavns første Privatteater, Casino. Foretagendet mødte Modstand fra mange Sider, men Lange, hvis store Energi undertiden grænsede til Stædighed, satte al Kraft ind paa at realisere sin Plan. Hans Personale var udsøgt blandt Eliten af Provinsskuespillerne, og Christian Schmidt, som spillede Hovedrollen i „Talismanen" ved Aabningsforestllingen den 26. December 1848, blev snart Alles Yndling. Starten forløb ingenlunde i Ro. Nogle ondskabsfulde Personer havde kastet Knaldhætter paa Gulvet, og ved et forud aftalt Punkt af Forestillingen traadte de paa disse, saa at der fremkom Gnister og Knald; derpaa gav man sig til at raabe: „Brand! Brand! Teatret brænder!", hvorved en voldsom Panik greb det tætfyldte Hus, og en grænseløs Forvirring opstod, saa at Forestillingens Fortsættelse blev umuliggjort. Direktør Langes Datter, den senere kgl. Skuespillerinde Fru Agnes Nyrop, har fortalt, at han sent paa Natten kom hjem, bleg, rasende, men energisk som altid, og sagde:

„Om jeg skal gaa fra Casino i min bare Skjorte, saa skal Forestillingerne fortsættes".

Og det lykkedes ham at gennemføre sin Vilje. Han opførte i de følgende Sæsoner H. C. Andersens store Eventyrkomedier til almindelig Tilfredshed og flere af de af den Heibergske Teaterstyrelse ringeagtede Studenterkomedier, bl. a. Hostrups „Mester og Lærling".

Samme Aar som Lange aabnede Casino, var hans Protektor blevet Konge, og i August 1850 lod han sig vie til den tidligere Balletdanserinde Louise Rasmussen, der ophøjedes til Lensgrevinde af Danner. Som den snilde Mand Lange var, forsømte han ingen Lejlighed til at gøre „det høje Pars" hyppige Besøg i Casino saa behagelige som muligt. I det folkelige Skuespilhus opnaaede Grevinden, hvad hun ikke havde kunnet sætte igennem i Nationalteatret, at blive hilst af Publikum som Kongens Gemalinde. Medens hendes Nærværelse i det kgl. Teater var og blev et Slags Incognito, lod Lange Orkestret spille Nationalsangen, naar hun ved Kong Frederiks Side traadte ind i Casinos Tilskuersal, medens Teatrets jævne Publikum rejste sig. Lønnen udeblev ikke. Allerede paa Kongens Fødselsdag i 1852 fik Lange, 37 Aar gl., Ridderkorset, en Udmærkelse, som kun var blevet fire af det kgl. Teaters ypperste Kunstnere til Del, og i de følgende Aar blev han, som Heiberg har udtrykt det, „noget nær den mest priviligerede Mand i Landet". Skønt han var Bestyrer af Aktieselskabet Casinos Bevilling, opnaaede han i September 1849 et personligt Privilegium, som atter og atter fornyedes, og da han var blevet uenig med Aktieselskabet om økonomiske Spørgsmaal, meddelte han Kongen, at han trods „Opoffrelser og Anstrengelser ikke havde kunnet erhverve mere end det nødtørftige Udkomme", hvorfor han bad om Tilladelse til at oprette et Folketeater. Da Ansøgningen havde været til Erklæring hos Autoriteterne, underskrev Frederik den Syvende den 2. April 1853 paa Christiansborg Slot et Dokument, som gav:

1) „Skuespildirektør Hans Wilhelm Lange, Ridder af Dannebrog, en for hans Person og paa Livstid gældende allerhøjeste Bevilling til her i Staden eller i dens Forstæder at oprette et **Folketeater** med Tilladelse til derpaa at lade opføre Folkekomedier, Vaudeviller, Lystspil, Operetter og Pantomimer paa den Betingelse:
2) at han ved Valget af Stykker til Folketeatret ikke gør noget Indgreb i det kgl. Teaters Repertoire, i hvilken Henseende han skal være pligtig til at underkaste sig det kgl. Teaters Direktions Afgørelse, dog med Forbehold af, at han, saafremt han maatte være utilfreds med samme, kan henskyde sig under Kultusministeriet, ved hvis Resolution det da skal have sit Forblivende,
3) at der reserveres det kgl. Teaters Direktør fri Adgang til en passende Plads ved enhver Forestilliing i Folketeatret,
4) at Lange udreder en nærmere bestemt Godtgørelse til en af Kongen udnævnt Censor, hvem Alt, hvad der agtes opført paa Folketeatret, iforvejen bliver at forelægge, for at det kan paasés, at der Intet findes deri, som strider med Landets Love eller med gode Sæder, og hvis Kendelse han under Bevillingens Fortabelse har at holde sig efterrettelig, dog at det, naar han derved finder sig brøstholden, skal staa ham frit for at andrage Sagen for Justitsministeriet, hvis Resolution han saavel i denne Henseende, som hvor der ellers maatte blive Spørgsmaal om Forstaaelsen af den ham meddelte allerhøjeste Bevilling, ubetinget har at underkaste sig,
5) at han af Indtægten erlægger den befalede Afgift til Stadens Fattigkasse."

Folketeatrets Facade, Nørregade Nr. 39 (1918).

Efter Junigrundlovens Paragraf 88 skulde alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv ophæves, men Skuespilkunstens Udøvere blev ikke delagtige i denne Bestemmelse, hvilket bl. a. viste sig i ovennævnte præventive Forholdsregler, der — trods Løftet i den ny Forfatning — var egnet til at fæstne det kgl. Teaters priviligerede Stilling. Betingelserne var da ogsaa formede af dets absolutistiske Direktør, J. L. Heiberg. Derimod kunde han ikke bevæge Myndighederne til at kassere Langes tidligere, personlige Bevilling, som — skønt den aldrig var benyttet — stadig stod ved Magt. Lange var ved Kongens Bevaagenhed paa én Gang:

1) Bestyrer af Casinos Privilegium,
2) Indehaver af et personligt Privilegium og
3) havde Tilladelse til at oprette et Folketeater.

Først var det Langes Hensigt at indbyde til Aktietegning for at faa en Bygning rejst, men han kunde ikke uden at være illoyal skride til offentlig Subscription, saalænge han var Direktør for Casino, hvortil en Kontrakt bandt ham. Imidlertid, inden hans Lejemaal indtil Udgangen af Sæsonen 1854—55 var forbi, havde Oppositionen indenfor det kgl. Teater mod Heibergs Styrelse givet Lange en ny og ikke nær saa vanskelig Opgave at løse. To af Tidens mest yndede Skuespillere, Michael Wiehe og Hødt, agtede i Vrede at forlade Statsscenen og fandt i

Lange en Mand, for hvem det til de øvrige Begunstigelser var en let Sag — trods Heibergs Protest — at faa Hofteatret ved Christiansborgs Ridebane overladt af Kongen. Sjældent har saa mange forskellige Interesser udfyldt hverandre til Parternes Tilfredshed, som da „den berømmelige" Hofteatersæson i 1855—56 blev realiseret: Frederik den Syvende fik uden Tilskud i Slottets Nærhed en folkelig Hofscene, hvis Forestillinger hans Gemalinde kunde overvære uden at vække Anstød, og man kan af Fru Heibergs Had (i „Livserindringerne" og i Brevene til F. A. Krieger) mod „Madammen" lodde, hvor vigtig Grevindens Medvirkning ved Planens Realisation maa have været; Direktør Lange fik arrangeret en nem og sikker Konkurrence til Casino, hvis Ledelse Forfatteren Erik Bøgh havde overtaget; Hoedt og Wiehe kunde samle Byens Teaterinteresse omkring deres Udførelse af et særdeles folkeligt Repertoire og derved paaføre den Heibergske Styrelse af Nationalscenen en fældende Konkurrence.

Som bekendt lykkedes Planen fuldt ud.

Men i kunstnerisk Henseende er Virksomheden paa Hofteatret blevet overvurderet — af Eftertiden. Samtiden vidste, karakteristisk nok, ikke, om Teatret skulde sammenlignes med Nationalscenen eller med Casino. Dog, Nysgerrigheden var stærk nok til at holde Interessen vedlige i den Vinter, Demonstrationen varede, og da Heiberg havde forladt Chefsposten, vendte de Udvandrede i Forbindelse med Adolf Rosenkilde magtfuldkomne tilbage til Kongens Nytorv, medens Hofteatrets mindre Stjerner spredtes for alle Vinde. Kun Lange blev tilbage med sin Kammerraadtitel og med sit Overskud, 11,000 Rdlr., for i den følgende Vinter (1856—57) som en Art Forpagter med sin kongelige Protektors Billigelse at leje Teatret ud til — Maskerader.

Sin væsentligste Betydning i kunstnerisk Forstand har denne løsrevne Sæson derved, at den gav Hoedt rig Anledning til at prøve sin moderne, franske Instruktion i Praksis. Og i ydre Forstand gav Hofteatersæsonen Stødet til Folketeatrets endelige Oprettelse. Hidtil havde Kammerraad Lange været bedre forsynet med Privilegier end med Penge, men nu raadede han over begge Dele og traf derfor i Stilhed sine Forberedelser til Fremtiden.

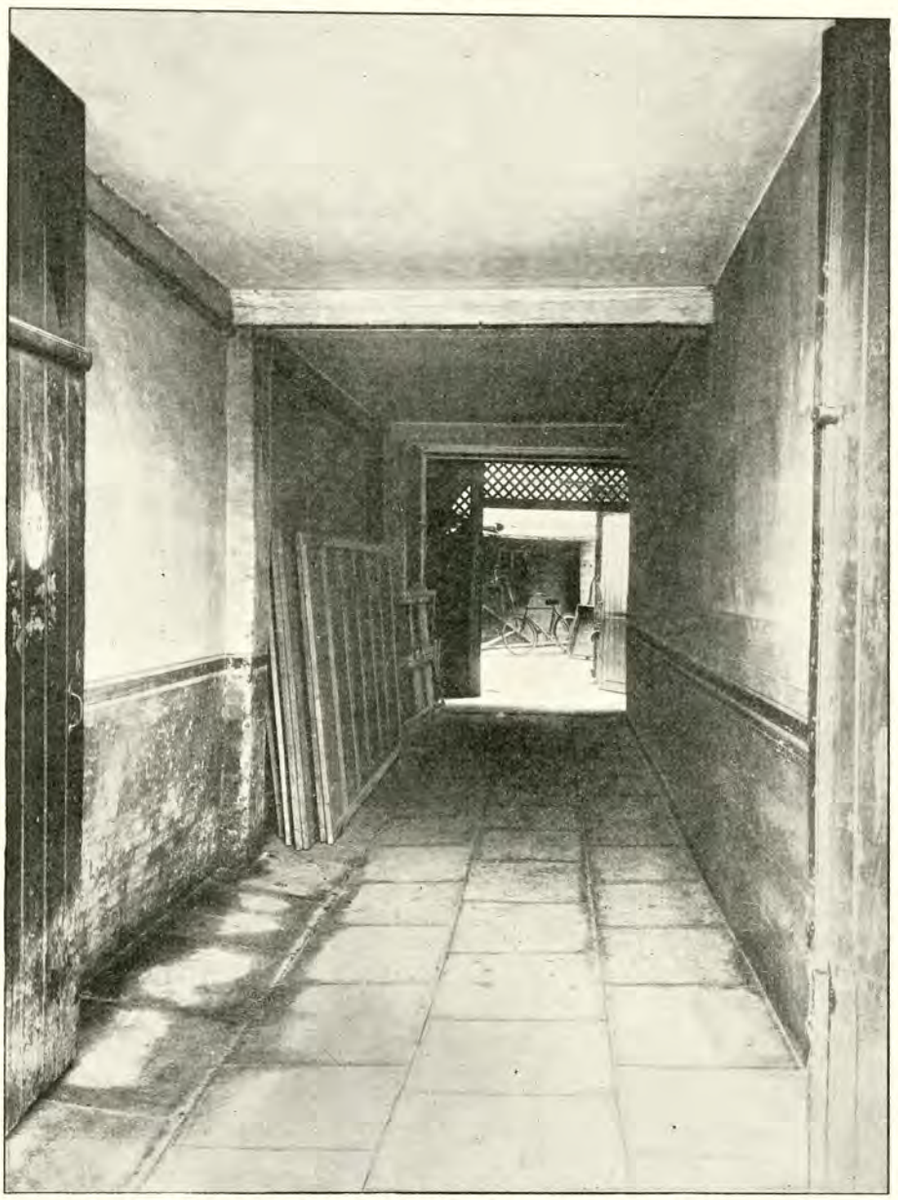

Den gamle Indgang fra Nørrevold 52 til Folketeatrets Scene.
(Se Teksten den følgende Side.)

II.
1857—1873.

1857 er et Mærkeaar, maaske det mest betydningsfulde af alle, i Kjøbenhavns Udviklingshistorie. Volden havde som Fæstning overlevet sig selv, og da man just det Aar rev Portene ned, forsvandt Vagtposterne, og en hel ny By med 30,000 Indbyggere kom til Syne uden for Hovedstadens grønne Gærde. Vesterbro, der længe havde haft to Smaateatre, fik den Sommer sit eget „Tivoli", som kaldtes „Alhambra", Koncertsalen „Odéon" (nu Betty Nansen-Teatret) blev aabnet, Tranlamperne i Gaderne maatte vige for Gasbelysningen, Øresundstolden blev nedlagt, hvorved Havnen fik et ukendt Liv, og Kommunalloven, som ganske forandrede Magistratens Ordning, blev vedtaget. Kjøbenhavn vilde ikke længere nøjes med at være Danmarks største Provinsby, men stræbte efter en Plads blandt Evropas Hovedstæder. Udviklingen var en Følge af Indbyggertallets Stigning: Omkring Aarhundredskiftet rummede Byen c. 100,000 Mennesker, som trods Bombardement, Pengekrise og Kolera var blevet til ca. 155,000 i 1860, og i de næste tyve Aar voksede Antallet med langt større Hastighed.

Tiden var inde til et nyt Teater. Da Kammerraad Lange havde opgivet Tanken om en Aktietegning, der skulde indbringe de nødvendige Midler til Opførelse af en Nybygning, slog han sig til Taals med en Ejendom paa Nørregade, gl. Nr. 45 A, som tilhørte Aktieselskabet „Kjøbenhavns Hippodrom". Bygningen stammede fra det nittende Aarhundredes andet Tiaar, hvori en stor Del af Nørregade, der havde lidt meget under Bombardementet, blev genopbygget. Ejeren, Kancelliraad Gram, solgte i 1845 Huset med tilhørende Parceller til „Hippodromen", som det følgende Aar startede Byens første „Tattersall", ɔ: „en med Rideskole forenet offentlig Ridebane". I nogle Maaneder fra Novbr. 1846 brugtes Bygningen til „Hippodrom-Concerter", som H. C. Lumbye dirigerede, men Foretagendet fandt ikke tilstrækkelig Tilslutning, trods forskellige Lokkemidler, bl. a. Bortlodning af en Hest. I 1848 blev Stedet kendt langt ud over Hippologernes snevre Kreds, idet Kjøbenhavns første Venstremænd inden for dets Mure holdt politiske Møder, der spillede en betydelig Rolle som fremadskridende Kraft under Valgbevægelsen til den grundlovgivende Rigsdag og førte „Hippodromen"s Navn over i Historien. Men Indtægten af Ridebanen svarede ikke til Forventningerne, og derfor forsøgtes Ejendommen i 1852 solgt ved et Lotteri, hvilket dog ikke blev tilladt. Tre Aar senere ombyggedes „Hippodromen" til Cirkus, hvori Georg Carstensen i Novbr. 1856 afholdt nogle „Wiener-Soiréer" og som paa den Tid, Aktieselskabets Forhandlinger med Kammerraad Lange begyndte, var lejet ud til Beriderdirektør Hinné. Endnu i Aaret 1900, da Folketeatrets sidste Hovedombygning fandt Sted, kaldtes Portnerlogen „Elefantburet", fordi Cirkusdirektøren engang havde haft en Elefant staaende dèr. Benævnelsen havde holdt sig gennem de mange Aar som en Reminiscens om den gamle „Hippodrom", hvor Hinné gav sin sidste Forestilling d. 4. Maj 1857.

I April underskrev Lange Kontrakten, der bestemte, at han med et „velorganiseret Teaterselskab" skulde give 14 á 16 Forestillinger om Maaneden. Efter Fradrag af Fattigafgift og alle sædvanlige Forestillingsudgifter samt 10 Rdlr. aftenlig, indtil Udgiften ved Ombygningen var dækket, skulde Bruttoindtægten deles i fem lige Dele, hvoraf den ene tilfaldt Aktieselskabet og de fire Direktøren. Til Gengæld skulde han for egen Regning, men som sin Ejendom, anskaffe alt vedrørende Repertoire, Garderobe, Dekoration, Møbler samt betale Censorgage, hvorimod Bygningens og Tilskuerpladsens Vedligeholdelse og Monteringen af den for Publikum tilgængelige Del af Lokalet paahvilede Selskabet. Personalets Beneficeforestillinger, hvis Antal ikke maatte overstige 8, gav ikke Selskabet Del i Nettoindtægten; Lejen for Restaurationen og Garderoberne deltes lige mellem Parterne. Kontrakten var uopsigelig fra Selskabets Side i 10 Aar, fra Langes i 3 Aar, dog havde Selskabet Ret til at hæve Forholdet, dersom dets Indtægt i to paa hinanden følgende Aar ikke i Gennemsnit havde udgjort mindst 6000 Rdlr. aarlig. For eventuelle Erstatningskrav betingede det sig 1. Prioritet i Dekorationer, Garderobe og Teaterrekvisiter. Den mindste Indtægt, Aktieselskabet i Teatrets første Sæson vilde regne med, var altsaa i vore Dages Pengeværdi c. 25,000 Kr. 60 Aar senere maa Kammerraad Langes Efterfølgere betale 55,000 Kr. i aarlig Leje, og Summen vil for Sæsonerne 1918—23 yderligere stige til 60,000 Kr. for derefter, indtil 31. Maj 1928, at fastsættes til 62,000 Kr. om Aaret. Men i Tidens Løb er Forestillingernes Antal ogsaa steget til mere end det dobbelte. Dengang spillede man for Eks. aldrig om Lørdagen og kendte ikke til Søndag-Eftermiddagsforestillinger.

Ombygningen fra Cirkus til Teater gik rask fra Haanden. Staldbygningen med „Elefantburet" mod Gaarden indrettedes i

to Etager til Portnerloge, Kontorer, Skuespillerfoyér, Garderobe og Paaklædningsværelser, der adskiltes af en $2^1/_2$ Alen bred Korridor, som strakte sig gennem hele Bygningen og videre gennem en lang, altid mørk Portgang førte ud til „Volden". Denne solfattige, mystiske Passage var i 43 Aar Hovedaaren til Livet bag tørkontoret, Foyéren og Skuespillergarderoberne, var saare primitive saavel af Størrelse som af Udstyr, men benyttedes dog efter deres Bestemmelse indtil Sommeren 1900, da den herskabelige Ejendom, Nørrevoldgade Nr. 50, ved en overbygget Bro blev indrettet til Teatrets mere tidssvarende Administrationsbygning

Plan af Tilskuerpladserne i Hippodromet Kjøbenhavn.

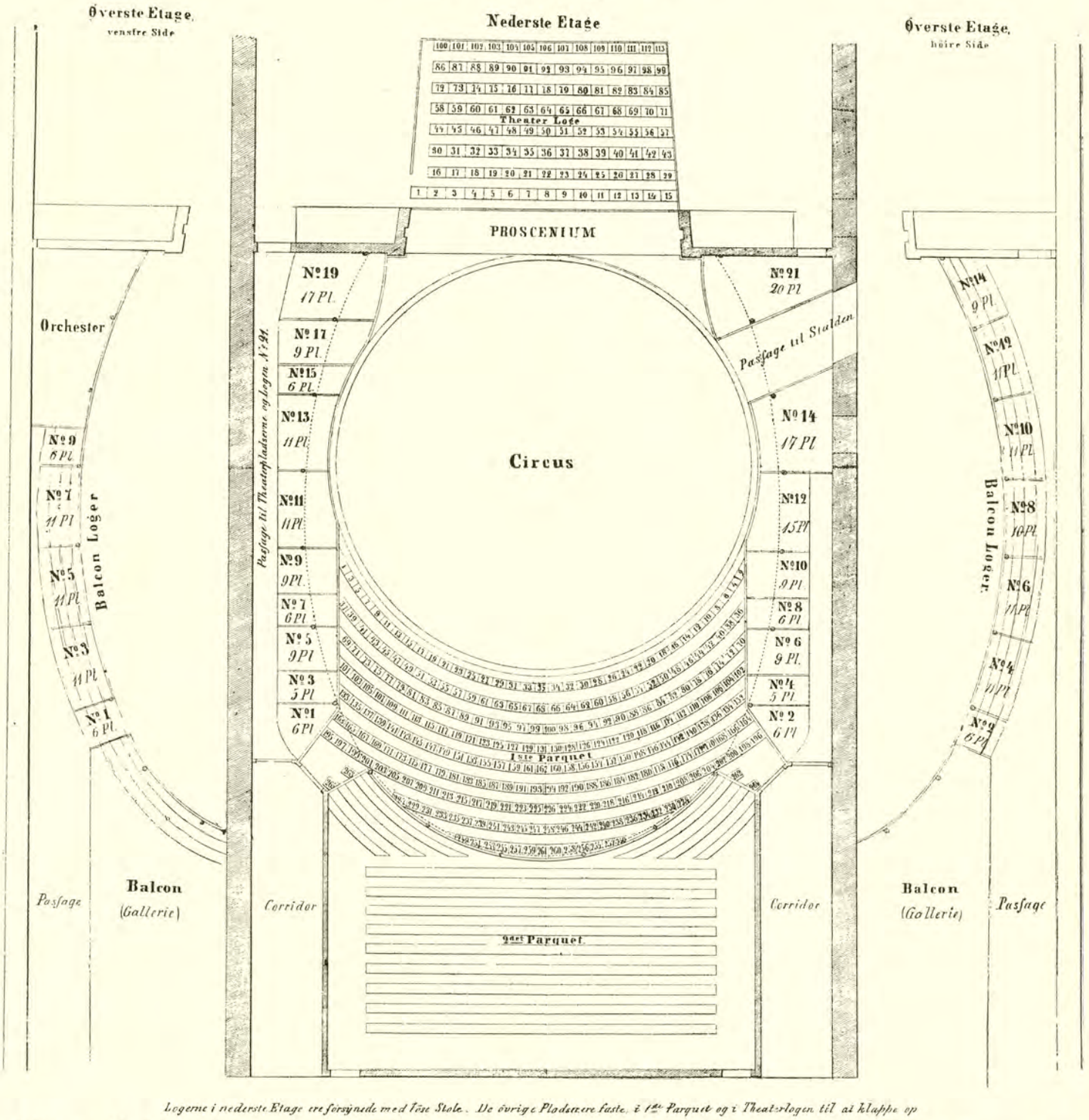

Logerne i nederste Etage ere forsynede med Løse Stole. De øvrige Pladsrere faste, i 1ste Parquet og i Theaterlogen til at klappe op

Kulisserne. De falmede Vægge saa i Tidens Løb mangen sejrsglad Kunstner gaa ind til Arbejdet, men de har set endnu flere skuffede gaa derfra. Alle maatte igennem den sorte Port, Direktøren og Statisten, Forfatteren og Paaklæderen, og naar „Kongen med Følge" besøgte Teatret, vandrede ogsaa han gennem Gangen og Korridoren forbi Paaklædningsværelserne til Tilskuerpladsen for at undgaa Trængsel og Nysgerrighed ved Indgangen paa Nørregade. Alle den gamle Staldbygnings Lokaler, baade Direktøren med Bolig for Direktøren. Dog, Staldbygningen er stadig ikke nedrevet, men bruges nu kun til Magasinbygning og Regissørkontor, og den gamle Indgang med den lille Døraabning i Porten er endnu et Minde om det ældste Folketeater.

Trods det nye Gasindlæg i Gaderne benyttede Teatret indtil videre kun Kamfinblus og Olielamper. Først i 1865 forsynedes Rampen med et Metalnet til Beskyttelse for Damernes Kjoleslæb. Scenen blev dybere ved at rykkes ud mod Tilskuerpladsen, som

langs hver Side havde Loger med 130 Pladser ialt; Gulvet var uden Adskillelse mellem Parket og Parterre og havde 31 Rækker med 750 Sæder; paa Balkonen, hvor i Cirkustiden Orkestret spillede, fandtes 212 nummererede og 400 Staapladser. Teatret rummede saaledes 1492 Mennesker, men da Brandvæsnet efter Ringteatrets Brand i Wien (Decbr. 1881) forbød samtlige Staapladser, formindskedes Tilskuernes Mængde til omtrent det nuværende Antal, nemlig 1223. Ved det almindelige Salg var Billetprisen 3 Mark (1 Krone) for Nummerpladser, 2 Mark (66 Øre) for unummererede og 1 Mark for Børn; nu varierer Betalingen som bekendt mellem 4 Kr. for Orkesterpladser til 50 Øre for en Billet til Galleriet.

Der gøres i 1918 langt mere Forhaandsreklame for hver ny Première, end man i 1857 ofrede paa selve Teatrets Aabning. Forskellen i Sædvaner mellem dengang og nu fremtræder skarpt, naar man læser denne lakoniske Meddelelse om Begivenheden i et af Byens mest udbredte Blade, „Fædrelandet":

„I Morgen Aften aabner Kammerraad Lange Folketeatret med en Prolog og Folkekomedien „Den lille Hex". Teatret skal være meget hensigtsmæssig omdannet".

Mere staar der ikke, og „Berlingske Tidende"s Beretning om Nyheden er omtrent ligesaa kortfattet. Presseomtale var dengang ikke nødvendig for at vække Kjøbenhavnernes Interesse, — hvor anderledes nu!

Et overfyldt Hus modtog **Fredag den 18. September 1857** med spændt Opmærksomhed Kammerraad Langes 16-aarige Datter, Agnes Lange, da hun hvidklædt og yndig traadte frem og sagde Adolph Reckes Prolog:

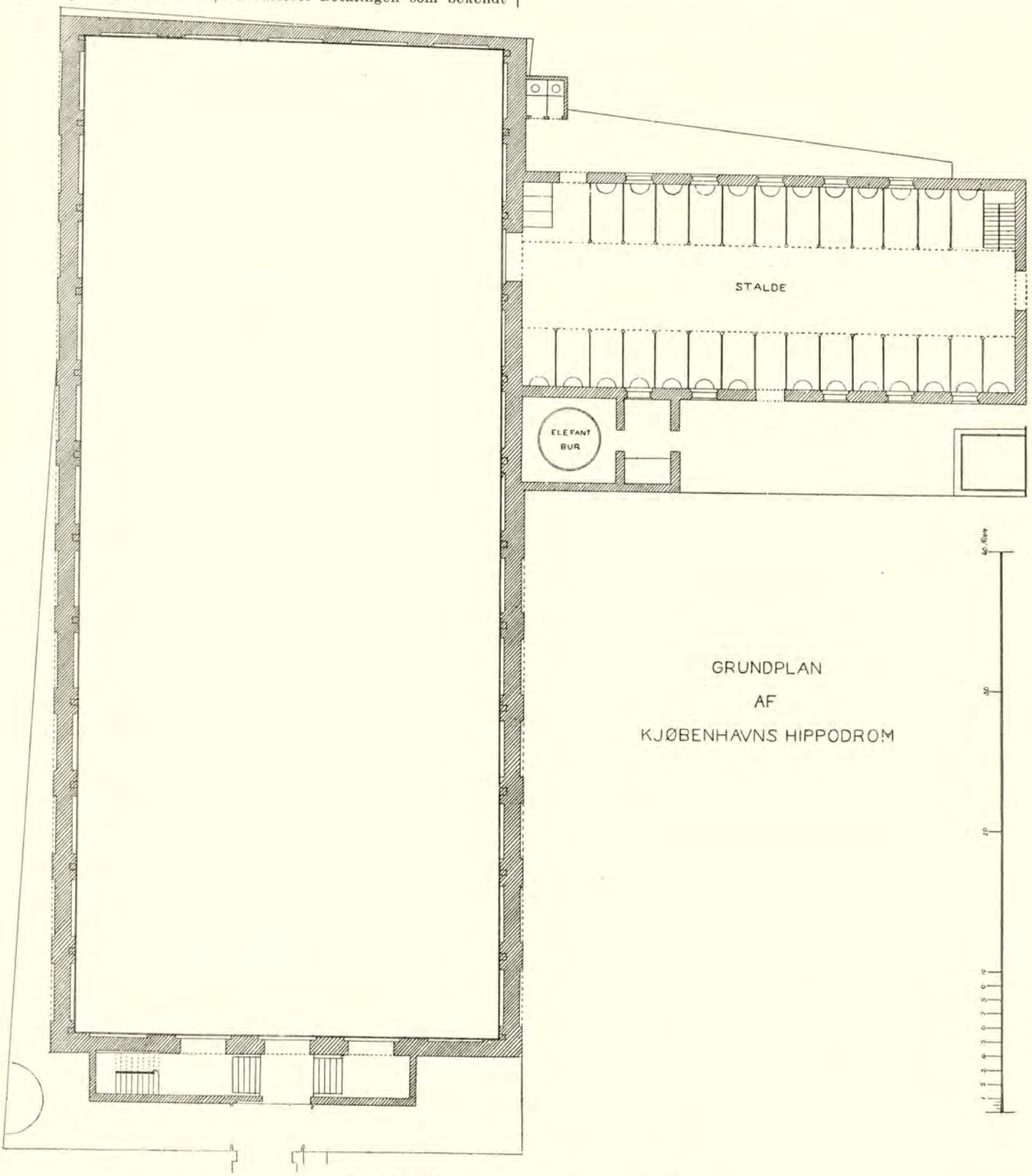

Grundplan af Kjøbenhavns Hippodrom i 1850erne;

i Sidebygningen tilhøjre ses Staldene; Hippodromen købte 1845 af Kancelliraad Gram Ejendommen Nr. 45 A, nuv. Nr. 39, paa Nørregade med tilhørende Parceller og indrettede i det følgende Aar i Ejendommen Kjøbenhavns 1ste Tattersall (en med Rideskole forenet offentlig Ridebane). Da dette Foretagende ikke lønnede sig, omdannedes Hippodromen i 1855 til Cirkus, som bl. a. udlejedes til Berider-Direktør Hinné, der gav sin sidste Forestilling den 4. Maj 1857, hvorefter Hippodromen ombyggedes til Teater og udlejedes til Kammerraad H. V. Lange, som aabnede „Folketeatret" den 18. September samme Aar.

Da Hellas' Guder og Musers Chor
Sig spredte over den ganske Jord,
Hver valgte et Sted at være.
Til disse Strande Thalia drog,
Hvor Folket kærligt mod hende tog
Og offred til hendes Ære.

Og hendes Rejse var ej omsonst,
Hun saa' vor Sans for den ædle Kunst,
Der taler til os fra Scenen.

Hun mærked vor Latter var sand og sund.
Vor Graad var Hjertets, hun mærked, at hun
var kommen til Nordens Athenen.

Og Aarene gik og Aarene kom,
Men inden kort fløj saa viden om
Et Ry om den danske Comedie.
Alt tvende Templer er rejste til
At dyrke Musen. — I Aften vil
Vi indvie hende det tredje.

Thi er vor Bøn, at De træder ind
I Hallen her med velvilligt Sind,
Med kærlig Imødekommen.
Kun faa af os var Dem før bekendt:
Vi har Lyst og Flid — om vi har Talent,
Ja, derom skal De fælde Dommen.

Naar da vor Aand mod Ideens Hjem
Med kække Vingeslag haster frem,
Jeg ved, De stækker ej Vingen.

trets produktive Husdigter, og endelig viste Lange i Sammensætningen af Personalet, at han forstod at finde Talenter blandt uøvede og ukendte Skuespillere, hvoraf kun tre havde været med ved Casinos Start i 1848 uden dog at trænge ind i Publikums Bevidsthed. Blandt disse var Stigaard, som i Mellemtiden havde vundet Navn ved Teatret i Odense. Lange bevægede ham til at bryde sin Kontrakt mod at betale hans Mulkt, 700 Rdlr. Selvom Fremstillingen af „En lille Hex" ikke blev særlig rosende omtalt i Pressen, der nærmest stillede sig afventende overfor Personalet, kom dog i Aarenes Løb ikke mindre end seks af Teatrets Unge — Knobelauch, Kolling, Stigaard, Fru Holst, Fru Nyrop og Fru Lumbye-Lange-Hansen — ind i det snevreste Udvalg af Kjøbenhavns populære Skuespillere. Stykket gav kun grove, via tyske Scener importerede Omrids af George Sands berømte Roman „La petite Fadette", men Teatrets jævne Publikum lod sig let besejre af grelle Modsætninger og stærke Overgange og af den uvant luksuriøse Udstyrelse med dansende Lygtemænd og korrekte Zouavkostymer. I Tidens Løb blev „En lille Hex" til Nytte for Kassen, og ældre Teatergængere vil endnu huske det gamle Melodrama, fra dengang det med Fru Betty Borchsenius i Agnes Langes Rolle atter blev op-

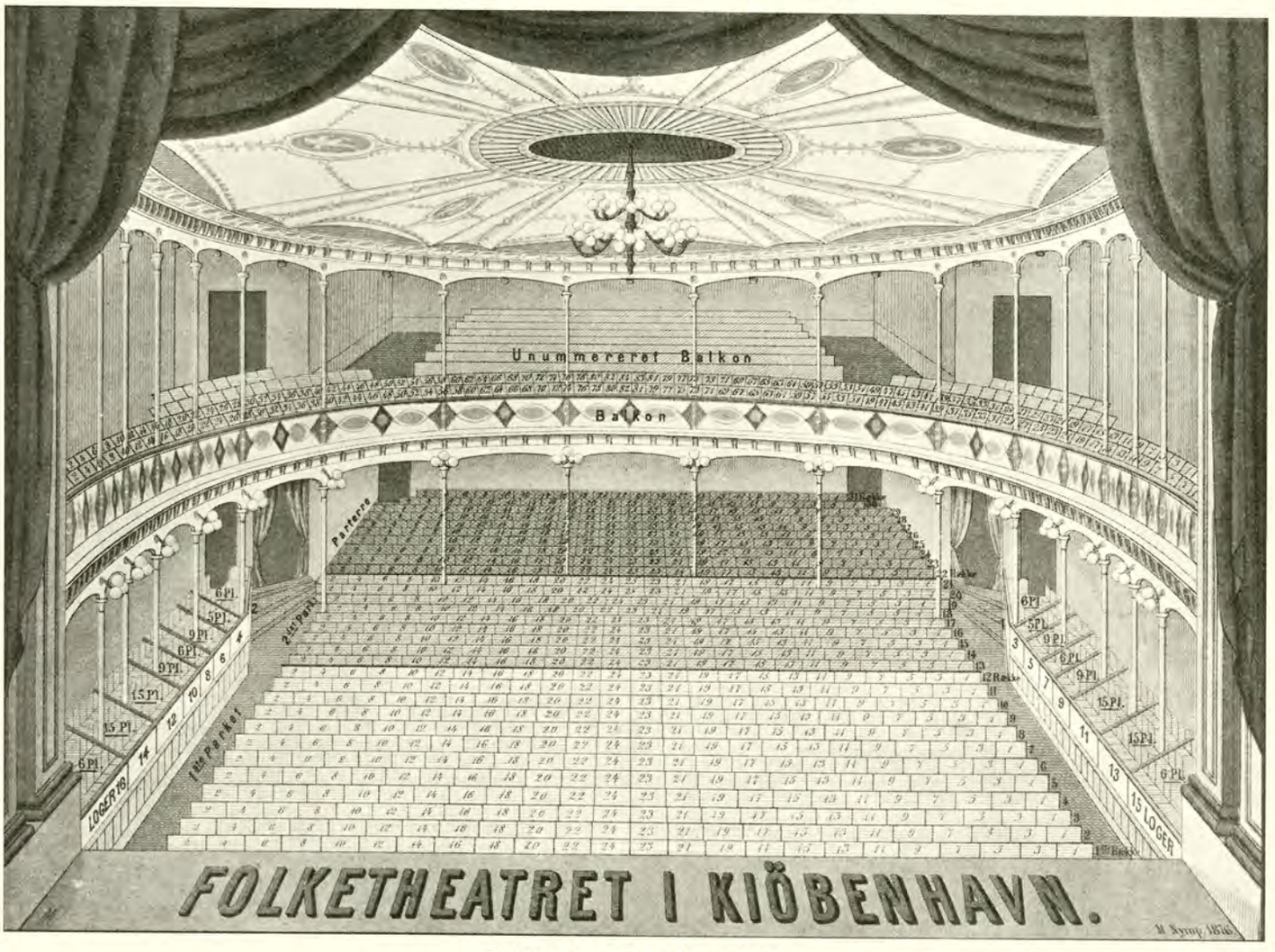

Tilskuerpladsen set fra Scenen (1876).

Thi bedre Kræfter vel finde De vil,
Men De maa tro mig, i Kærlighed til
Vor Kunst — vi vige for ingen!

Saa tag vort Tempel i Varetægt,
At det maa stande fra Slægt til Slægt
For Musen et Højtids Sæde.
Det vorde et Kunstens Kildevæld,
Det vorde sin Stifter til Hæder og Held
Og Folket til Gavn og Glæde!

Efter Prologen opførtes Melodramaet „En lille Heks", hvori Publikum blev præsenteret for et nyt scenisk Elskerpar, Agnes Lange og Laurids Stigaard, og da de begge gjorde Lykke, fortolkede de i syv Sæsoner den alvorlige Erotik i mange effektrige Folkekomedier, indtil hun i 1864, først af alle Teatrets Skuespillere, gjorde Springet op til Nationalscenen. Aabningsforestillingen røbede Kammerraad Langes Talent og Indsigt som Direktør. Han famlede ikke i sin Ledelse, men anslog straks den sentimentale Tone, som han vidste vilde finde Genklang, naar den hovedsagelig blev baaret frem af hans smukke Datter, hvis sceniske Uddannelse skyldtes Professor Høedt. Dernæst knyttede Lange allerede fra den første Aften en frugtbar Forbindelse med Forfatteren Adolph v. d. Recke, der foruden Prologen havde Stykkets Oversættelse paa sin Samvittighed og snart blev Teaført i Anledning af Teatrets 20aarige Bestaaen, ligesom det ogsaa gjorde Honnør i 40 Aarsdagene, ved hvilken Lejlighed Frøken Margrethe Nyrop forsøgte at løfte Arven efter sin Moder. Den 1. Oktober 1897 afsluttede „En lille Hex" for 86. og sidste Gang sin Tilværelse paa Folketeatret.

Det første Personale bestod af følgende Damer og Herrer:

Mad. Nicoline Bloch, f. Sichlau.
Jfr. Louise Carpentier (Fru Holst).
Mad. Frida Hougaard, f. Birch.
Jfr. Agnes Lange (Fru Nyrop).
Jfr. Louise Lange (Fru Frederik Madsen).
Jfr. Dido Larsen (Fru Julius Petersen).
Jfr. Julie Lumbye (Fru Direktør Lange).
Jens Larsen Cronborg.
Emilius Hoppensach.
Jens Andreas Hougaard. Jensen.
Fritz Ferdinand Knobelauch. Harald Kolling.
Peter Larsen Koop. Paulsen.
Laurids Stigaard.
Diderot Züberlein.

Censor: Oversætteren, Justitssekretær A. L. C. de Coninck.
Musikdirektør: C. C. Møller.
Sufflør: Bech.
Regissør: Aabjørnsen.
Maskinmester: Hansen.

De fleste af disse Pionerer havde spillet Komedie i Provinserne, nogle paa Casino, eller optraadt som Dilettanter i „Thalia" og

„Kalkeballen", men ingen af dem havde noget Navn blandt Kjøbenhavnerne. Gagebudgettet var 1496 Rdlr. om Maaneden. Jensen, hvis nom de guerre var „Danmarks Jensen", Paulsen, Jfr. Dido Larsen og Mad. Bloch forlod snart Folketeatret og fik tale ud. De kendte vel Stemmerne fra Prøverne, men da Huset var fuldt, lød de helt anderledes. Folk var glade for det hyggelige Teater. Der var straks en egen Familiestemning over Publikum, naar det samledes dèr".

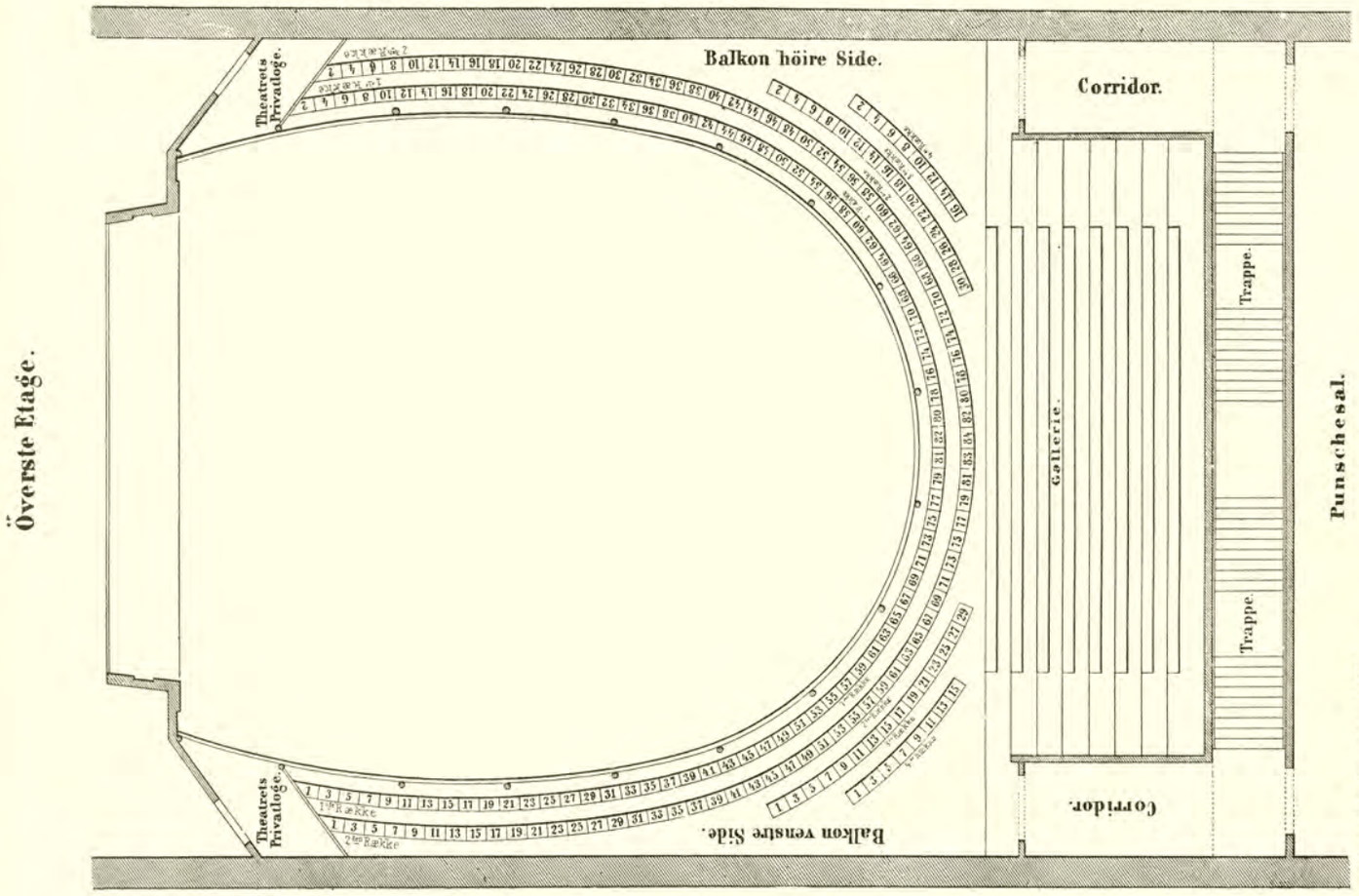

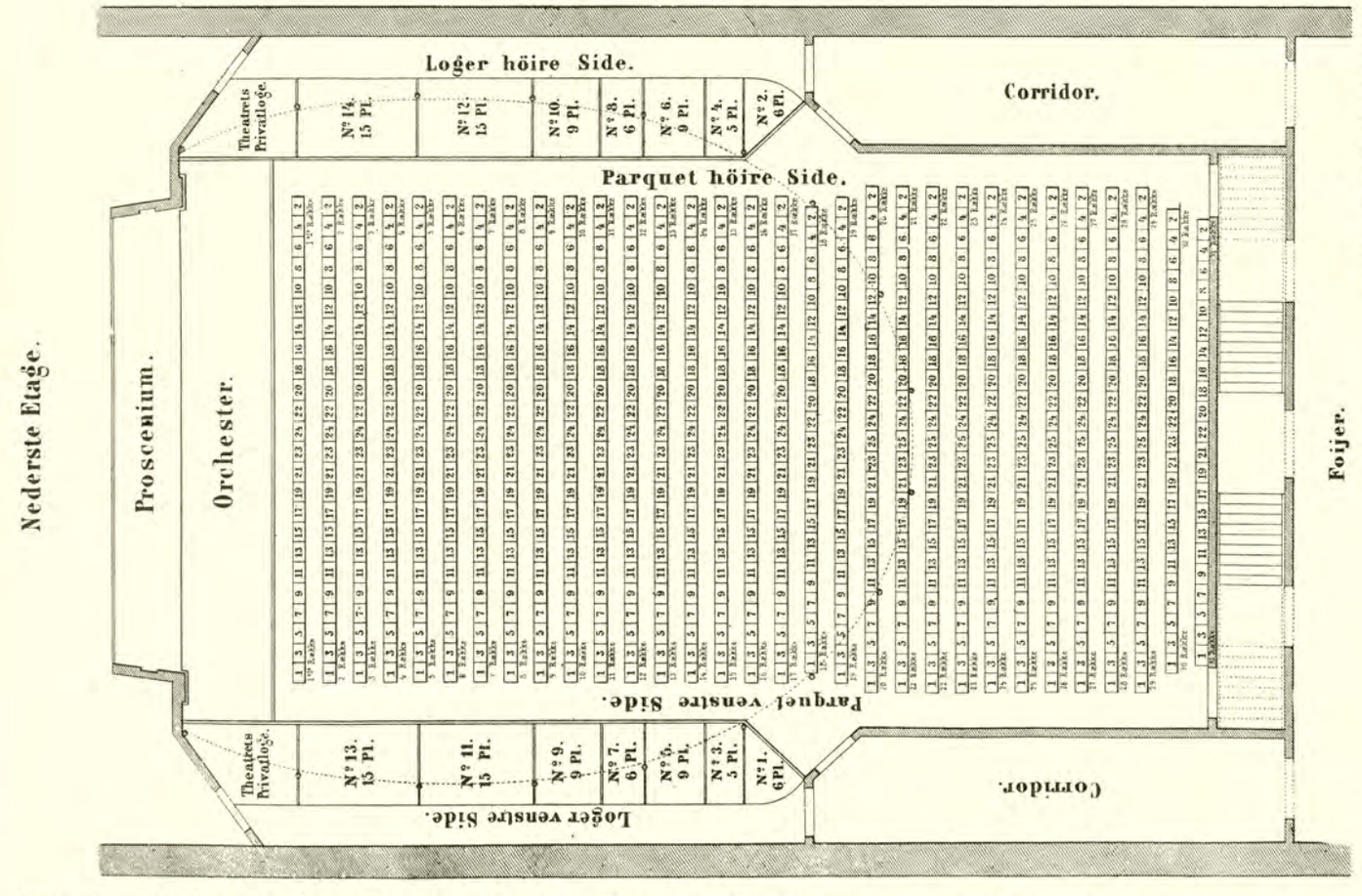

Plan over Tilskuerpladserne i den til Teater omdannede Bygning (1857).

altsaa ingen Betydning for dette. Blandt de Yngste var Züberlein, som nu i 1918 er den sidstlevende af det første Personale, og som trods sine 86 Aar véd at fortælle, „at alle Skuespillerne var meget benaaede hin Aabningsaften. De turde næsten ikke

Den Stemning er — trods Forandring i Tider og Forhold — endnu bevaret paa Folketeatrets bedste Aftener.

Det første Personales Doyen, Jens Cronborg, havde i mange Aar været Skuespiller og Instruktør ved norske Scener og skulde

tage Del i Iscenesættelsen ved Folketeatret. Men den egentlige Instruktør var selve Direktøren, der tilmed paa dette Omraade var en dygtig Mand, rap, præcis og med et praktisk Blik for Aarsag og Virkning. Han var ikke Instruktør i indadvendt, psykologisk Forstand, men havde en egen Evne til at tegne Figuren, som skulde fremstilles, i faa, brutale Træk. I det Hele taget var Langes Omraade begrænset af faa, men faste Linjer. Han ejede ikke den senere Direktør Robert Watts lyse Humør, ejheller Severin Abrahams' boglige Dannelse, men evnede bedre end disse sine Efterfølgere at skabe Disciplin og fordre kort Lydighed. Nyere Teaterledere som Dorph-Petersen, Vilhelm Petersen, Martinius Nielsen og Ivar Schmidt havde og har alle nogle af de Egenskaber, der prægede Kammerraad Lange: Dorph-Petersen kendte nøje Smagen hos det Publikum, som Lange først af alle opdrog til at besøge Folketeatret, og han holdt sig ligesom sin tidlige Forgænger helst indenfor den engang vedtagne Repertoireramme og indlod sig nødig paa Eksperimenter. Der var dernæst over Dorph-Petersens daglige Optræden en vis faamælt, militær Myndighed, som hos Kammerraad Lange kunde udarte til Brutalitet, hvilken han dog ved given Lejlighed undskyldte saaledes: „Naar man i 25 Aar har været Direktør for en Galeanstalt, saa ender man enten selv som gal eller som Tyran — jeg er nu bleven det sidste". Hans Sans for scenisk Præcision og hans livfulde Arrangement af Kor kan sammenlignes med Vilhelm Petersens tilsvarende Virksomhed i vore Dage, og disse Langes Evner kom navnlig Folketeatret til gode, da det dyrkede Pariserfarcerne og Offenbachs Operetter, hvis efter Datidens Forhold pragtfulde Udstyr leder Tanken hen paa Ivar Schmidts Interesse for den ydre Iscenesættelse. Lange var dertil — ligesom Abrahams og Dorph-Petersen — ingenlunde blottet for Forstaaelse af Værdien af den aandelige Fordybelse i et Skuespil og søgte gerne Raad og Hjælp hos sin Ven, Professor Høedt, og naar Fremstillingerne i hans Direktørperiode nu og da hævede sig til Skuespilkunst (f. Eks. Fr. Madsens „Hans Styx"; H. Kollings „Oberstløjtnant Kraft" og „Jappe"), havde Høedt Æren derfor. Men underligt nok var den overfor Kongens Hus snilde og loyale, overfor Publikum forstaaende og overfor sit Personale myndige Direktør ingen dygtig Økonom. I den Retning slægtede blandt hans senere Kolleger navnlig Martinius Nielsen ham paa. Lange var i økonomisk Henseende ligesaa sorgløs, som han i administrativ Henseende var præcis og nøjagtig. Naar han ejede Penge, havde han dem kun for at give dem ud. Selv om han undertiden var paaholdende i det Smaa, var han aldrig nøjeregnende i det Store. Modsætningerne mødes: Den haarde, tilknappede Mand, der gerne betalte sin Fremgang med anstrengende Slid, var en lidenskabelig Spiller. Den økonomiske Status i hans Teaterdrift var som Følge deraf altid omskiftelig og derfor et debatteret Emne i Datidens Kjøbenhavn. Efter at Sæsonen 1859—60 havde givet et Overskud paa c. 5000 Rdlr., sank Indtægten lidt efter lidt, indtil Regnskabet viste et ligesaa stort Underskud i Vinteren 1862—63. Omsider gik Lange den 3. Decbr. 1866 fallit; Publikums Ulyst til at besøge Teatret efter Krigen bidrog dertil. Men han havde velhavende Venner og beklædte en høj Rang i Frimurerlogen, og da Forholdet til Kreditorerne var ordnet, forhindrede den opsigtsvækkende Konkurs ham ikke i at fortsætte Ledelsen af Folketeatret mod en aarlig Forpagtningsafgift af 7500 Rdlr., som Aktieselskabet betingede sig Sikkerhed for ved at hæve Lejen for Restaurationen og Garderoben samt ved hver Spilleaften fra 1. Oktbr. 1867 at faa 40 Rdlr. forud af Kassen. Dog, de Mennesker, der troede, at Kammerraad Lange var rig, blev skuffede, da han døde. Ligesom langt senere Direktør Abrahams, hvem Rygtet ogsaa undertiden tillagde en Formue, levede Lange som den Mand, der véd, at han intet skal have med sig i Graven.

Herman Bang sammenlignede engang Lange med den store tyske Dramaturg Heinrich Laube, Burgteatrets Leder i 18 Aar. Sammenligningen var meget smigrende for Lange, men det er næsten ogsaa det eneste Gode, der kan siges om den, thi Laubes Betydning som produktiv Forfatter og som Leder af Østrigs Nationalteater gør en Sammenligning umulig. Men Bang mente vel, at ligesom Teatrene i Wien og Leipzig prægedes af Laubes stærke Personlighed, saaledes prægedes Teatrene i Odense og Kjøbenhavn af Langes kraftige Vilje. Hans Selskab havde været et Mønster paa en Provinsteatertrup, dels fordi Forfatterne fik Honorar, hvad dengang var ualmindeligt, og Personalet gode Gager, dels paa Grund af korrekt, omhyggelig Iscenesættelse af Repertoiret og en gennemført Disciplin. Disse Traditioner fra sin ambulante Tilværelse bevarede Lange i Hovedstaden. Han var Pionér paa sit Omraade og maatte styre i militær Tone, være kort i sin Ros og buldrende i sin Dadel, men en af Skuespillerne sagde engang om ham, at selv om han kommanderede som en Underofficer, havde han Myndighed som en General. Hans Gerning var af stor Betydning for Skuespillerstanden, ja, han er en af dens Foregangsmænd: En hel Klasse Mennesker, der hidtil var henvist til at friste Livet som et Proletariat i Provinsen, hævedes socialt ved hans Virken. Dansk Teaterliv var ikke alene forandret, men forbedret, da hans Livsgerning sluttede. Han havde den Lykke at være moden Mand i en folkelig Tid, da Grundloven nedbrød gamle Fordomme, og han bidrog paa sit Omraade til at opfylde dens Løfter til Folket. Han gennemførte Kampen mod Klub- og Knejpelivet, som Kruse og Schønberg i 1817 havde planlagt, og hans Fortjeneste af Almuens Dannelse blev derved umiskendelig. Fagmæssig sét udfyldte han Svælget mellem det kgl. Teater og Provinsens Fjælleboder, og de Institutioner, han skabte, tilførte i Aarenes Løb Nationalscenen friskt Blod. Indtil Enkeltheder mærkedes hans Initiativ: Folketeatret var saaledes den første Scene, som paa sine Plakater afskaffede Betegnelsen „Jomfru" og „Madam", idet „Frøken" og „Frue" indførtes fra 5. Decbr. 1858. Eksemplet blev efterfulgt af Casino den 28. Septbr. 1862, medens Forandringen først indførtes paa det kgl. Teater fra den 1. Septbr. 1870. Agnes Lange havde saaledes i flere Aar paa sin Faders Teater været „Frøken", da hun som kongelig Skuespillerinde blev degraderet til „Jomfru".

I vore Dage er Kontraktforholdet mellem Direktør og Skuespiller lovfæstet gennem trykte, stemplede Normalkontrakter og Regulativer, som er vedtagne af begge Parters Forbund, men i hine Dage var en Kontrakt et Stykke almindelig ustemplet Papir i Folio, og Paragrafferne blev alene skrevet af Direktøren. Her er et Eksemplar fra 1859:

Engagements Kontrakt.

1) Skuespiller Stigaard engageres ved det under Kammerraad Langes Direktion staaende Folketeater i Kjøbenhavn i tre paa hinanden følgende Aar, nemlig fra 1. September 1860 til 1. September 1863.

Folketheatret.

1" Forestilling.

Idag, Fredag, den 18. September 1857, Kl. 7:

Prolog,
fremsiges af Jomfru Agnes Lange.

En lille Hex,
Folkecomedie i 5 Acter med Sange og Chor, efter George Sands Roman „La pepite Fadette". Musiken arrangeret af Hr. Concertmester Bredal. (Første Gang.)

Personerne:

Pierre Barbeau, en riig Landmand		Hr. Jensen.
Colette, hans Kone		Mad. Bloch.
Landry, Sylvain	Tvillingbrødre, deres Sønner	Hr. Stiegaard. — Hr. Zyberlein.
Caillaud, Forpagter		— Koop.
Madelon, hans Broderdatter		Jfr. Larsen.
Den gamle Fadette		— Lumbye.
Jeanet, Fanchon	hendes Børn	Hr. Hoppensack. — Jfr. Agnes Lange.
Etienne, Suzon	i Tieneste hos Barbeau	Hr. Haugaard. — Mad. Haugaard.
Louison, Tapotte, Marguerite	Bonderpiger	Jfr. Carpentier. — Madsen. — Louise Lange.
Nicolas, Jean Naubin, Antoine	Bønder	Hr. Kolling. — Bagge. — Paulsen.
En Sergeant ved Zouaverne		— Knobelauch.
En Zouave		— Johansen.

Bønder. Bønderpiger. Musikanter. Zouaver.

Mellem 4de og 5te Act er et Tidsrum af 2 Aar.

Under Anførsel af Hr. Musikdirectenr C. C. Møller udfører Orchesteret følgende Numere:

Foran Prologen.
1. Festmarsch, af C. C. Møller (ny).
Foran En lille Hex.
2. Ouverture til Sangspillet „Heimkehr aus der Fremde", af Mendelssohn.
Foran 2den Act.
3. Blanca-Vals, af Lumbye.
Foran 3die Act.
4. „Blumen der Lust", Vals af Jos. Gungl (ny).
Foran 4de Act.
5. Laurence-Polka, af Møller.
Foran 5te Act.
6. Lied, af Mendelssohn.

Tryft hos M. W. Volkersen, Springgade Nr. 13.

Gengivelse af den originale Plakat fra Aabningsforestillingen d. 18. Septbr. 1857.

2) I ovennævnte Tidsrum erholder Herr Stigaard en aarlig Gage af 1200 Rdlr., skriver Tolv Hundrede Rigsdaler Rigsmynt, der af Kammerraad Lange udbetales ham punktligt ved hver Maaneds Slutning med et Hundrede Rigsdaler maanedlig. Foruden denne Gage erholder Herr Stigaard hvert Aar i Saisonen en Beneficeforestilling ɔ: Netto-Indtægten af en Forestilling.

3) Herr Stigaard forpligter sig til efter bedste Evne at indstudere og udføre de Roller, Kammerraad Lange tildeler ham, møde nøjagtigt til Prøver og Forestillinger, gøre Kortjeneste, naar dette forlanges, samt underkaste sig og adlyde Teaterlovene.

4) Herr Stigaard holder sig selv med Garderobe i alle de Stykker, der udfordre Nutidens Civilkostume.

5) Herr Stigaard maa i den Tid, han er engageret af Kammerraad Lange, hverken selv give sceniske Forestillinger, Koncerter eller Aftenunderholdninger, ejheller maa han assistere andre Kunstnere ved saadanne Lejligheder uden dertil at have erholdt Kammerraad Langes Samtykke.

6) Under særdeles indtrædende Omstændigheder, der gøre Skuespil paa Folketeatret umulige, saasom Krig, Epidemi, Landesorg eller Ildebrand, kan denne Kontrakt af Kammerraad Lange hæves uden Varsel.

7) Opsigelse af denne Kontrakt skal fra begge Sider ske 3 Maaneder, inden den udløber; i modsat Fald betragtes Engagementet som fornyet paa ligesaa lang Tid og efter samme Bestemmelser, som i denne Kontrakt er anført.

8) I Tilfælde af Søgsmaal underkastes begge Parter Retsforfølgning efter Forordningen af 25. Januar 1828 og ere pligtige til at give Møde for Kjøbenhavns Jurisdiktion efter 8 Dages Varsel.

Denne af begge Parter underskrevne Kontrakt forpligte vi os herved til gensidig at overholde i alle dens Ord og Punkter og bekræfte dette med vore Hænders Underskrift.

Kjøbenhavn d. 11. Oktober 1859.

H. W. Lange. **L. Stigaard.**

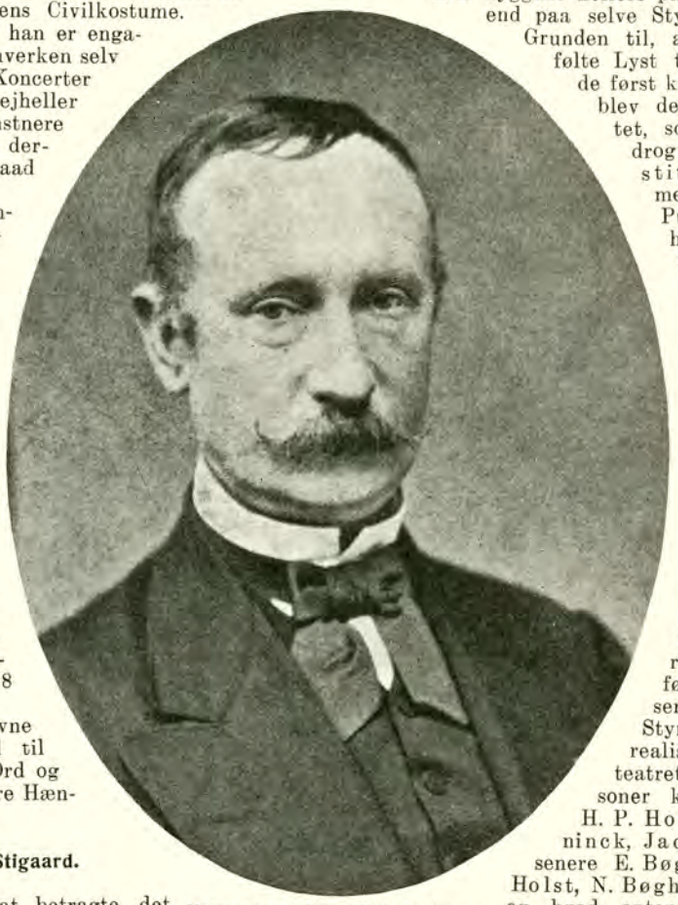

Kammerraad Hans Wilhelm Lange. f. 1815, † 1873.

Erfaringen havde lært Lange at betragte det mangehovede Uhyre, Publikum, med en vis haanlig Bonhomie. Karakteristisk for den Side af hans Væsen er de Ord, han sagde til Betty Guldbrandsen (Fru Borchsenius) den Aften, hun debuterede: „Hva', er De angst? Dem frelser s'gu alene Deres Fletninger". En anden Gang raabte han, da Tæppet var faldet for et hyssende Parket: „Hvis jeg ikke levede af Jer, slog jeg Jer ihjel". Han var ogsaa en snarraadig Mand og savnede aldrig Mod, „Naar man ikke kan „tage" Publikum", sagde han ofte, „maa man overraske det. Saa tier det i det mindste og sidder og maaber". Udfra denne Erfaring handlede han. Engang da han paa en Generalprøve forudsaa, at et tarveligt Stykke maatte falde, bad han den purunge Betty Guldbrandsen, som kun havde et Par ligegyldige Replikker at sige, om at synge Slutningsverset. „Saa klapper Folk af hende", sagde Lange. Ideen var ganske uforenelig med Stykkets Opløsning, men paa trods af Mening og Logik lystrede den smukke Pige Direktørens Ordre og sang Verset — hvorefter Publikum glemte Stykkets Slethed og klappede. Paa den Maade blev Aftenen reddet. Han var Leder i Ordets egentlige Betydning, ja, styrede endog selv Belysningsvæsenet, der kun var smaat og enkelt imod nu, og var i Reglen altid paa Teatret under Forestillingen. Opførtes et Stykke, som interesserede ham, sad han i første Kulisse til venstre og animerede derfra Masserne i Offenbachiaderne og Folkekomedierne. Han var endvidere sin egen Bogholder og Kasserer og udbetalte selv Lønninger og Gager. Men hans bedste og blandt Teaterledere sjældne Evne var paa rigtig Maade at udvikle og benytte Skuespillerne. „Stykkerne falder, men Rollerne reddes", plejede han at sige. Han byggede hellere paa Personalets enkelte Medlemmer end paa selve Stykket. Denne Metode var sikkert Grunden til, at hans Skuespillere kun sjeldent følte Lyst til at gaa til andre Scener; var de først kommet indenfor Folketeatrets Mure, blev de dèr i Aarevis, og denne Stabilitet, som endnu tildels er bevaret, bidrog til at gøre Teatret til en Institution. SelvOrkesterets Medlemmer blev i Menneskealdre ved deres Pulte: Paa 40 Aars Dagen var Valdhornisten F. C. Møller en Levning fra Cirkusorkesteret i Berider Hinnés Dage, og ti Aar senere fejrede Cellisten E. Hansen sit 50aarige Jubilæum med Teatret. Aarene medførte mellem Skuespiller og Publikum et gensidigt Tillidsforhold, som blev af megen Værdi. Lange forstod ogsaa at knytte til Teatret en Række Forfattere, som gav Huset dets egen Tone. Derfor var Heibergs Dom forhastet og et Udslag af hans personlige Uvilje mod Hofteatrets tidligere Direktør, da han i 1860 skrev, at Casino havde en egen dramatisk Lokalfarve i Modsætning til Folketeatret, „som aldrig har været knyttet til nogen litterær Evne og derfor har savnet den første Betingelse for at individualisere sig". Det var netop Langes Styrke, at han bestræbte sig for at realisere det Begreb, som ligger i Folketeatrets Navn. Straks i sine første Sæsoner knyttede han Hostrup, Recke, H. P. Holst, Wengel, P. Faber, de Coninck, Jacob Davidsen, Th. Overskou og senere E. Bøgh, Carl Møller, Zinck, Frits Holst, N. Bøgh og William Bloch til sin Scene, og hvad enten disse Skribenter virkede som originale Forfattere eller som Oversættere, „individualiserede" de netop Husets Tone. De dramatiske Konflikter, som løstes paa Folketeatret, savnede ofte Dybde, Poesi og psykologisk Finhed, men til Gengæld blev Scenen et Forum for almene Følelser og Begreber, for sund Fornuft, godt Humør og borgerlig Moral, som Menigmand kunde forstaa. Vovede Lange sig en enkelt Gang ud i den bloddryppende Folkekomedie, som for Eks. da han spillede Delavignes „Ludvig den XI", gik det ham galt. Det jævne Publikum, der i ældre Tid samledes i Nationalteatrets staaende Parterre eller i Vesterbros Fjælleboder, havde nu faaet sit eget folkelige Hus, hvor Kone, Børn og Aftensmad kunde medbringes, et Almuens og Middelstandens Teater, som paa engang udfyldte de nuværende Forstadsscener og Biografteatres Plads. Men medens disse næppe vil føre Værdier til Eftertiden, lever endnu Hostrups paa Nørregade opførte Komedier, enkelte Arbejder af Bøgh, Carl Møller og Frits Holst, som i 1871 skrev

Louise Lange (Fru Frederik Madsen).

Kammerraad Langes Hustru og Døttre.

Agnes Lange (Fru Nyrop).

Frits Ferdinand Knobelauch.
1857—1867.

Jens Andreas Hougaard.
1857—1863.

Frida Hougaard, f. Birch.
1857—1862.

Hougaard som Grylle (Casino).

Jens Larsen Cronborg som Ludvig d. XI.

Agnes Lange (Fru Nyrop).
1857—1864.

Knobelauch i „De tre Musketerer".
(Casino).

Knobelauch i „Gøngehøvdingen".

Emilius Hoppensach.
1857—1864.

Dido Larsen
(Fru Julius Petersen). 1857.

Peter Larsen Koop.
1857—1860.

Hoppensach, Stigaard og Hougaard i „Lumpacivagabundus".

De ved Teatrets Oprettelse i 18
Antallet var 17, men det er kun lykkedes at

Laurids Stigaard.
1857—1866. 1878—1884.

Louise Lange (Fru Frederik Madsen).
1857—1865.

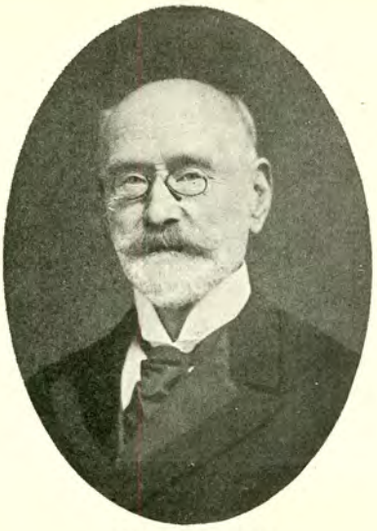

Diderot Züberlein.
1857—1859. 1871—1878.

Julie Lumbye og Betty Borchsenius i „Tre for En".

Julie Lumbye (Fru Lange, Fru Hansen).
1857—1874. 1876—1882. 1883—1889.

Julie Lumbye i „St. Bededagsaften".

Julie Lumbye i „St. Bededagsaften".

Züberlein i „Pariserliv".

Stigaard i „Den svage Side".

Stigaard i „En lille Hex".

Stigaard i „Nitouch"
(Dagmarteatret).

Stigaard og Frk. Olga Meyer
(Casino).

Skuespillere og Skuespillerinder.
Billeder af 14, som findes paa Side 230—35.

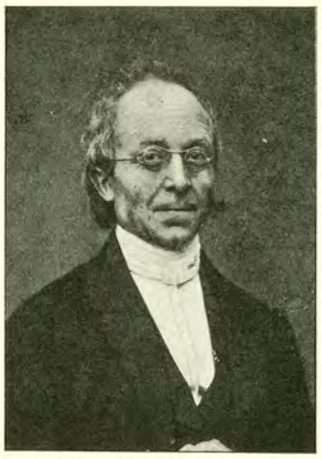

Kolling i „Verdens Herkules".

Kolling i „De Forlovede".

Kolling i „De Forlovede".

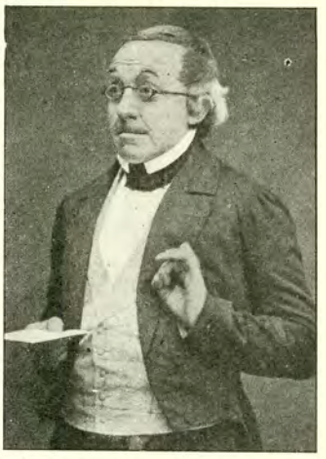

Kolling i „Naar Katten er ude".

Kolling i „Vedbæk—Skodsborg—København".

Harald Kolling.
1857—1870. 1871—1901.

Kolling i „Stakkels Jacques".

Kolling i „For Alvor".

Kolling i „Kanariefuglen".

Kolling i „En Valgdag".

Kolling i „Børsbaronen".

Kolling i „Anders Tikjøb".

Kolling i „Redaktionssekretæren".

DIANA
(AGNES LANGE)

FLUEN
(KNOBELAUCH)

VENUS
(LOUISE HOLST)

HANS STYX
(FREDERIK MADSEN)

DEN OFFENTLIGE MENING
(CAROLINE RECKF)

ARISTEUS
(STIGAARD)

Originale Kostumebilleder fra den første Opførelse i København af Offenbachs Operette „Orpheus i U

JUNO
(JULIE LUMBYE)

ORPHEUS
(HOUGAARD)

JUPITER
(KNOBELAUCH)

CUPIDO
(FRIDA HOUGAARD)

PLUTO
(STIGAARD)

EURYDICE
(LOUISE LANGE)

Dansk Reproduktionsanstalt.

n", som fandt Sted paa Folketheatret d. 11/10 1860 og vakte stormende Begejstring. Billederne udkom paa lorerede og solgtes for en Bagatel.

„Hverdagsfolk", det bedste, satiriske Lystspil efter kjøbenhavnske Modeller, der indtil da var fremkommet paa Privatscenen, Offenbachs stadig populære Operetter samt nogle oversatte Folkekomedier af de omtrent 300 Stykker, Lange fremførte fra 1857 til sin Død i 1873.

Personalet maatte arbejde strengt i de første Sæsoner, navnlig fordi det distingverede Publikums Interesse svigtede. Aristokratiet besøgte i Begyndelsen kun „Sekondtteatret", naar fremmede Kunstnere optraadte. Lange maatte hyppigt skifte Repertoire, og faldt et Stykke, maatte et nyt eller et delvis nyt være færdigt til at opføres næste Søndag. I den tredie Sæson spilledes ikke færre end 28 nye Stykker foruden 13 Repriser — en Rekord, som heldigvis for Skuespillerne ikke er slaaet af nogen senere Direktør. Da Kristian Mantzius i Vrede havde forladt det kgl. Teater og for 4000 Rdlr. om Aaret — en da ukendt Skuespillerindtægt — stillet sine store Evner til Disposition for Folketeatret, stræbte Lange at højne Repertoiret ved foruden Lystspil af Hostrup at opføre Holbergs Komedier, men Forsøget blev efter Indstilling af det kgl. Teaters Direktion standset af Kultusministeriet, fordi Langes Privilegium ikke tillod ham at gøre Indgreb i Nationalteatrets Repertoire. Det nyttede ikke,

Kolling i „Pak".

Kolling i „Revyen".

Kolling i „Hexefløjten".

Kolling i „Fregat-Kaptejnen".

at han paaberaabte sig den nye Eftertrykslov af 1857, der tillod Privatteatre at opføre enhver dramatisk Forfatters Arbejder, naar der var gaaet et længere Aaremaal efter hans Død, selv om Stykket hørte til det kgl. Teaters Spilleliste; Justitsminister Simony nægtede simpelthen — rimeligvis i Følelsen af, at Sagen vilde tabes — Kammerraad Lange at bringe Spørgsmaalet for Højesteret, og Forbudet mod at opføre Holberg paa Privatteatrene var dermed indtil videre fastslaaet. De Forsøg, C. V. Rimestad gjorde i Folketinget for at formaa Ministeren til at lade Domstolene afgøre Stridspunktet, var forgæves: Ministeren fastholdt, at Sagen var „grundet og berettiget" afgjort. Først 16 Aar efter Langes Tid, ved Teaterloven af 1889, afgik den væsentligste Del af det kgl. Teaters Privilegium fra 1750 ved en altfor sen Død — og dog blev det heller ikke ved denne Lejlighed sat helt ud af Kraft, idet en Del indskrænkende Bestemmelser overfor de konkurrerende Teatre alligevel bibeholdtes. Heller ikke ved denne Lejlighed fik Nationalscenen Lov til at vise, om den under lige Forhold kunstnerisk set var Landets første. Bevillingssystemet florerer som bekendt endnu, men i Rigsdagsforsamlingen 1918—19 er der Udsigt til, at Regeringens Forslag om en endelig Ophævelse vil blive vedtaget.

Kolling i „Baron Ødeland".

Zinck og Kolling i „De Forlovede".

Kolling i „Stegekælderen".

Hovedlinjerne i Langes Styrelse kan drages saaledes: Han lagde først Vægten paa effektrige Melodramer og Folkekomedier („En lille Hex"; „En fattig ung Mands Eventyr"; „Et Vajsenhusbarn"), som navnlig bares frem af Agnes Lange og Laurids Stigaard, medens Engagementet af Kristian Mantzius forbedrede Repertoiret med nogle af Hostrups og Wengels Komedier („Mester og Lærling", „Feriegæsterne", „Familietvist" m. fl.). Fra 1860, da det unge komiske Geni Frederik Madsen begyndte at udfolde sig, optoges paa Spillelisten Offenbachs Operetter („Orpheus i Underverdenen", „Den skønne Helene") og Palais Royals viltre Farcer, som efter Agnes Langes Ansættelse ved Nationalscenen (1864) traadte stærkt i Forgrunden („Grisen"; „Verdens Herkules"; „Rejsen til Kina" m. fl.). I disse Aar dannede F. F. Knobelauchs tørre, komiske Alvor, H. Kollings sikre Komik paa et omfattende Omraade og Julie Lumbyes drastiske Lune Rammen omkring Frederik Madsen. Samtidig fremkom Jansens „Store Bededagsaften" og E. Bøghs Vaudeviller („Redaktionssekretæren", „Tre for En" m. fl.), hvis Sange og Kupletter ofte udtrykte Hovedstadens almindelige Syn paa Bondevenner og Landets Venstre. Da derimod Ministrene Krieger og Hall blev angrebet i to Vers af Frederik Madsens berømte Vise som Hans Styx i „Orpheus", udbrød en heftig Hyssen, og Fyraabene sluttede først, efter at Gongonen havde paabudt Stilhed. I vore Dage behandles Ministres Rygte mindre seriøst i Revyteatrene. Kammerraad Langes tredie Frontforandring i Repertoiret indtraf i 1870, da Frederik Madsen forlod Folketeatret. Lystspillet („Oberstens Døtre", „Revyen", „Hverdagsfolk" m. fl.), for hvilket Otto Zinck (fra 1868) blev en solid Støtte, dominerede nu i Forbindelse med den tidligere indførte franske Salonkomedie („Plet", „Seraphine" og senere „Gamle Ungkarle" m. fl.), i hvis problematiske Kvindeskikkelser Fru Holst arbejdede sig frem til en dygtig Karakterskuespillerinde, medens Betty Guldbrandsen efter lette Sejre ved Ungdom og Skønhed nu naaede den sceniske Lykke, der er erhvervet ved Arbejde og Talent. Det kan med fuld Sandhed siges, at Lange i sin næsten 16-aarige Folketeaterperiode altid ydede det bedste, Øjeblikket og hans indskrænkede Bevilling tillod ham at give. Perfektibel som han var, tilegnede han sig under Besøg i fremmede Teatre de Komedier, som han mente med Held lod sig omplante til Dansk. Dengang eksisterede ingen Bernerkonvention; man behøvede blot at købe Stykket for et Par Francs og lade det oversætte eller bearbejde efter de hjemlige Forhold. Men denne retsløse Tilstand affødte til Gengæld en pinlig Konkurrence mellem de to Privatteatre, naar de begge ønskede at opføre samme Stykke. Carl Bayer omtaler i sit Skrift „Kjøbenhavns Folketeater 1857—1882" flere uhyggelige Eksempler. Det gjaldt om i al Hemmelighed at komme først: Casinos Annoncer laa parat paa Avertissementskontorerne til Indrykning i Bladene, saasnart de fik Besked om Folketeatrets Première. Engang meddelte Lange, at han agtede at aabne Sæsonen den 1. September, hvorefter Casino valgte den samme Aften, men — i sidste Øjeblik kørte Folketeatrets Direktør personlig rundt til Bladkontorerne og forandrede Dagen til den 31. August, og — Casino kom et Døgn forsent. Til Publikums Forvirring udartede Konkurrencen efterhaanden til Væddekørsel. Den 28. August 1862 averteredes det samme Stykke; Casino: „Paa Anfordring" — Folketeatret: „Et Anfordringsbevis" og „Komedianter". Dagen efter spillede Casino: „De Skabagtige", hvilket Stykke var „Komedianter" i en anden Oversættelse. Resultatet af disse fælles Anstrengelser blev, at Aabningsforestillingen gav tyndt Hus, anden Forestilling tomt, og ved den tredie, som tilmed var en Søndag, maatte begge Teatre lukke. Men nu tog Pressen, og da navnlig Erik Bøgh i „Folkets Avis", alvorlig fat for at modar-

bejde dette Uvæsen, som hermed havde udspillet sin Rolle. Dog, pudsigt nok gentog Konkurrencen sig 30 Aar senere: I 1892 og 1894 opførtes baade „Mikadoen" og „Charleys Tante" samtidig paa begge Teatre omend i forskellig Oversættelse, men Casino sejrede, og ikke alene fordi det kom først.

I de første Sæsoner var det uden Tvivl navnlig for at vinde Bourgeoisiets Interesse og derved vænne det til at besøge Folketeatret, at Lange ofte saa' fremmede Kunstnere paa sin Scene. Men naar Kassen trængte til Penge, kom han i de senere Aar undertiden for langt ned i Valget. Et Selskab franske Zouavsoldater, som havde spillet Komedie for deres Kammerater under Sevastopols Belejring i 1855, skulde hele Kjøbenhavn se. Saa godt som alle Selskabets 21 Forestillinger (1.—24. Maj 1858) gaves for udsolgte Huse, og samtlige Hofstater, de fremmede Legationer, Adelen, kort sagt Aristokratiet, mødtes for første Gang i Folketeatret med Middelstanden. Kvinderollerne i de Stykker, Zouaverne opførte, spilledes af Mandfolk, og skønt „Fædrelandet" klagede over, „dass sie sind künstlich fabriquirt" og mente, med Trop, „at et naturligt Dyr sku dog er bedre", saa lod Publikum sig dog henrive af Zouavernes ejendommelige Livfuldhed og den Natur, hvormed disse, fra først af improviserede, Skuespillere udførte deres Farcer, der senere i Oversættelse fik stor Betydning for Folketeatrets Kasse („Den svage Side"; „Et forskrækkeligt Pigebarn"). Zouaverne sparede ikke paa Effekt. De viste under Spillet, hvordan de paa Sevastopols Teater ved pludselige fjendtlige Angreb havde forladt Scenen og i deres Kostymer deltaget i Kampen. Selv Suffløren kravlede op og fyrede løs, og Kjøbenhavnerne blev ellevilde, naar „Fjenden" var slaaet, og Forestillingen kunde fortsættes. Man levede dengang i Glæden over det første slesvigske Felttog og var ikke vant til at høre Krigslarm fra Scenen.

Mange forskelligartede, men navnkundige Kunstnere var i Langes Tid Folketeatrets Gæster. Ole Bull, Kellermann og de tre Søskende Wilhelmine, Maria og Franz Neruda mestrede under megen Begejstring deres Instrumenter, Agnes og Christine Healy og det Lannerske Balletselskab dansede, og Sennora Pepita de Oliva, den skønne Spanierinde, hvis Dans Bournonville foragtede, blev i Efteraaret 1858 udpebet, fordi hun hensynsløst havde forladt sine kjøbenhavnske Triumfers Hjemsted, Casino, indtil Enthusiasterne, anført af Løjtnant Frits Holst, som bl. a. bearbejdede „Jens i Picardiet" for hende, igen fik Magten og hyldede hendes Dejlighed. Men ogsaa Hjælp af en lavere Art maatte Teatret i Nødstilfælde ty til. Der optraadte saaledes under Krigen 1864 en Danser med Navnet Donato, som havde mistet sit højre Ben ved Solferino, og hans Præstationer hørte i hvert Fald ikke hjemme paa et Teater. Magnetisør Hansens Opvisninger i „dyrisk Magnetisme" fyldte ganske vist Huset, men vakte megen Uvilje, for hvilken Lægen, Professor Hornemann var Talsmand i „Dagbladet". I stærke Ord bebrejdede han Kammerraad Lange, at Musers og Gratiers Hjem blev forvandlet til et Teater for dresserede Abekatte. Dog, det var næppe med sin gode Vilje, at Lange lod en énbenet Danser hoppe omkring, og en Magnetisør søge Medier blandt Publikum, men til hans Undskyldning tjente, at det i Tiden omkring Frederik den Syvendes Død og den ulykkelige Krig med dens Landesorg var vanskeligt at holde Driften gaaende. Han rørte naturligvis ogsaa ved de patriotiske Følelser og opførte Erik Bøghs Tidsbillede „I Skansen eller Herhjemme og derovre", hvor Agnes Lange i den lille Hornblæsers Skikkelse med et Uldtørklæde om Halsen gik frysende i den kolde Morgen paa en Skanses Vold, medens Caroline Recke, født Lumbye, sang Fædrelandssange mellem Akterne.

Blandt mange andre Forhold beviste Langes Holdning overfor Pressen Sandheden af de Ord, H. P. Holst skrev ved hans Død:

„Nidkær, fast og viljestærk
Myndig gik han til sit Værk:
En Mand i alle Maader."

„Dagbladet" havde bragt en rosende Anmeldelse af „Den skønne Helene", men efter den 17. Opførelse optog Bladet en meget skarp indsendt Protest mod Knobelauchs Spil som Ypperstepræsten Calchas; „vi have" — hed det — „aldrig af nogen dansk Skuespiller paa Scenen sét noget saa raat som denne Præstation". Knobelauch besvarede straks Angrebet — noget rigoristisk synes det, sét med Nutidens Øjne — med et Sagsanlæg mod Bladets Redaktør, den senere Amtmand Bille. Flere Aviser blandede sig i Affæren, og „Fædrelandet" tog Parti for Indsenderen i „Dagbladet", hvad der foranledigede Lange til offentligt at erklære, at „Fædrelandet"s kunstkritiske Mening var ham den ligegyldigste Sag af Verden, medens han derimod akkviescerede ved Publikums tilstrækkeligt ofte og tydeligt udtalte Dom. Efter denne dristige Udtalelse, hvori Lange ikke tog Hensyn til, at „Fædrelandet" tidligere havde rost „Den skønne Helene", mistede han Byens mægtige Blads Bevaagenhed. Medens Sagsanlægget gik Rettens Gang, enedes Redaktørerne af samtlige Hovedblade (Erik Bøgh undtagen) under Forsæde af Ploug og Bille om, at Knobelauch skulde frafalde Søgsmaalet, og at Lange om fornødent skulde tvinge ham dertil, da man i modsat Fald ikke mere vilde anmelde Folketeatrets Forestillinger eller optage dets Notitser om ny Stykkers Antagelse m. m. Lange gav „Dagstelegrafen"s Redaktør C. V. Rimestad, der personlig overbragte Fordringen, det eneste rigtige Svar, at Personalet udenfor dets Virksomhed paa Teatret ikke var hans Myndighed underlagt, og følgelig havde han ingen Ret til at foreskrive Knobelauch, hvad han skulde gøre, men naturligvis saa han gerne, at Rimestad ved direkte Henvendelse til den krænkede Skuespiller fik Sagen ordnet paa en for Pressen tilfredsstillende Maade. Imidlertid, da det var afgjort, at Knobelauch ikke vilde tage Sagsanlægget tilbage, overværede Redaktør Ploug en Opførelse af „Den skønne Helene", hvorpaa „Fædrelandet" den 2. Januar 1866 — seks Uger efter Bladets rosende Anmeldelse — karakteriserede Operetten som noget af det mest elendige og fordømmelige Tøjeri, der kunde fremstilles paa en Scene, og Lange som „Pøbelens Skuespildirektør". Efter at være gjort opmærksom paa Forskellen i Dommen om det samme Stykke svarede Ploug nogle Dage senere, at „den sidste Udtalelse ikke vilde være fremkommen, naar Knobelauch ved sit Søgsmaal ikke havde forsøgt at true Pressen til at tage endnu læmpeligere paa Secondtteatrene, end den hidtil havde gjort, og naar ikke Lange selv havde gjort fælles Sag med Knobelauch". Disse Ord fremkaldte yderligere Langes Vrede og fik ham til at inddrage „Fædrelandet"s Fribilletter, hvoraf Følgen blev, at Bladet i længere Tid ikke med et Ord omtalte Folketeatrets Virksomhed. Paa et Møde ved Nytaar 1867 blev Redaktørerne enige om, at „Berlingske Tidende"s Chef, Etatsraad Knudsen, skulde overbringe Lange en Fordring om igen at tilstille „Fædrelandet" fri Adgang, ledsaget — i Vægringstilfælde — af den tidligere Trusel: at lade Forestillingerne uomtalte. Men Lange lod sig ikke skræmme, og i Slutningen af Januar meddelte „Berlingske Tidende", „Dagbladet", „Dagstelegrafen" og „Flyveposten", at nu blev Truslen bragt til Udførelse. Samtidig faldt Dommen i Sagen mellem Knobelauch og „Dagbladet": Bille blev frikendt. Skønt den oprindelige Anledning til Striden hermed var ude af Verden, kunde Lange ikke glemme, at „Fædrelandet"s sidste Dom var uretfærdig, fornærmelig og skrevet udfra personlige Motiver. Som en Mand tog han Koncekvenserne af sin Mangel paa Smidighed og drev i de følgende Maaneder sit Teater uden anden Hjælp fra Pressen end den, Erik Bøgh ydede i „Folkets Avis". Alliancen blev dog ikke af lang Varighed. Da „Dagstelegrafen" ved Tivolisæsonens Aabning blev forbigaaet med Fribilletter, uden at de andre Redaktører i dette Tilfælde vilde støtte deres Kollega, begyndte Bladet atter at anmelde Folketeatrets Forestillinger fra September 1867. To af Byens større Aviser havde altsaa nu et godt Læsestof, som de øvrige savnede; udfra dette Synspunkt fattes „Flyveposten"s snarlige Indrømmelse af at have begaaet „et Misgreb", medens „Berlingske Tidende" i Stilhed modtog de Redaktionen paany tilsendte Billetter. Af den oprindelige Koalition stod „Dagbladet" tilbage med sin Beklagelse af den danske Presses Mangel paa Korpsaand, og efter i nogen Tid at have overset Folketeatrets Virksomhed begyndte Bladet lidt efter lidt igen at opdage dets Eksistens. Saaledes sejrede Lange ved sin Udholdenhed og skaffede sig Respekt.

Fru Holst (14 Aar).

Fru Holst (Privatbillede).

Fru Holst og hendes Mand (Forfatteren, Kaptajn Fritz Holst).

Det er flere Steder skrevet, at han var elsket af sit Personale, men dette Udtryk er misvisende. Den Mand, der i Myndighed, Soliditet og virkelig Dygtighed er Modsætningen til en „Charmeur" og som ikke ejer „Smaamønt" til Brug for daglig Tale, maa nøjes med at være afholdt, agtet og — frygtet. Og det var Kammerraad Lange. Tidens bedste Privatteaterskuespillere — undtagen Edvard Hansen og Christian Schmidt — søgte i Aarenes Løb Folketeatret; foruden de allerede nævnte var ogsaa Carl Hagen, A. J. Smith, A. F. Helsengreen og Sofus Neumann periodevis knyttet dertil, ja, det hændte endog, at en af Tidens allerypperste Skuespillerinder, Fru Julie Sødring, nedtrykt over Forholdene ved Nationalscenen stillede sine rige Evner til Langes Disposition, og det er karakteristisk

Fru Holst (Privatbillede).

Fru Holst i „Pariserliv".

Fru Holst i „Marmorkvinderne".

Fru Holst i „Pak".

Fru Holst (ukendt Rolle).

Fru Louise Holst, f. Carpentier.
1857—1883.

Fru Holst i „Den skønne Helene"
(Orestes).

Fru Holst i „Svantevits Datter".

Fru Holst i „Marmorkvinderne".

Fru Holst (Privatbillede).

Fru Holst (Privatbillede).

for hans Handlemaade, at han ikke straks greb „Guldfuglen" med begge Hænder, men svarede: „De maa betænke Dem, Fru Sødring. De er for Øjeblikket i en irriteret Sindsstemning. Men De skal huske, at der er andre Hensyn. Ja, jeg behøver jo ikke at sige Dem, hvor gerne jeg tog imod Dem, men det maa De overveje nøjere". Dagen efter indsaa Fru Sødring sin Overilelse og følte, at Lange havde handlet nobelt ved at afslaa Tilbudet, thi — fortæller hun i sine Erindringer — „havde han villet, havde jeg ladet mig engagere straks".

I Langes sidste Sæson, 1872—73, var følgende Herrer og Damer ansat ved Folketeatret:

Severin Abrahams.
E. S. R. Braasch.
Charles la Cour.
J. F. Dorph-Petersen.
Carl Hansen.
Victor Kirchheiner.
Harald Kolling.
Vilhelm Nielsen.
Sofus Petersen.
Vilhelm Petersen.
Otto Zinck.
Diderot Züberlein.

Fru Braasch f. Petersen.
Fru E. Buchardi.
Frk. Erichsen.
Frk. Betty Guldbrandsen (Fru Borchsenius).
Fru Holst f. Carpentier.
Frk. Helvig Johansen (Fru Jacobsen).
Frk. Bernhardine Kruse (Fru Rosenbaum).
Fru Julie Lumbye-Lange.
Fru Lerche.
Fru Betty Smidth f. Christensen.

Da Langes første Hustru, den smukke, men ubetydelige Provinsskuespillerinde Juliane Marie Michelsen i 1866 var død, 49 Aar gl., ægtede han Aaret efter Skuespillerinden Julie Lumbye, som da var 32 Aar gl. Ogsaa i dette Tilfælde kan Udtrykket „Les extrêmes se touchent" anvendes: Langes myndige Alvor var en grel Modsætning til Julie Lumbyes groteske, men godmodige Lune. Gennem hende blev Navnet Lumbye uløseligt knyttet til Folketeatret. Tilfældet vilde, at hendes Fader, H. C. Lumbye, hvis Historie i langt højere Grad tilhører Amaliegades end Nørregades Scene, kom til at dirigere for sidste Gang paa det Teater, hvor hans Døtre var ansat. Ved en Velgørenheds Forestilling den 17. Maj 1873 sad han som et Billede paa Kunstens Sejr over Døden kroget i en Lænestol og anførte med rystende Haand sin sprudlende Champagne-Galop under Publikums Jubel.

I 1869 fejrede Lange under megen Opmærksomhed — regnet fra Starten i Odense — sit „Kvart-Sekular-Direktorats-Jubilæum", som Erik Bøgh kaldte det i sin Festkantate, hvori hele Personalet udtrykte Haabet om, at Direktøren maatte leve „mange, mange glade Aar". Dette Ønske gik ikke i Opfyldelse. Fra Foraaret 1872 var Lange en af Sygdom mærket Mand, og Casinos tidligere Direktør, Forfatteren M. V. Brun, maatte som Intendant lede Folketeatrets Anliggender, medens Lange for sin Hjertelidelse gennemgik en Kur i Wiesbaden. Han kom styrket tilbage, men blev ikke mere rask. Den 29. Januar 1873 døde han pludseligt af et Hjerteslag ved sit Skrivebord, hvortil han nylig havde sat sig med en Bemærkning om, at hvad man kunde gøre i Dag, skulde man ikke opsætte til i Morgen. Med disse for hans Virksomhedstrang karakteristiske Ord sluttede hans kun 58aarige bevægede og nyttige Liv, som begyndte i en fattig Skomagers Stue og gennem en Konditorlærlings beskedne Tilværelse førte ham frem til store Stillinger i en Skuespillers indbildte Verden. Blandt sine Værkfæller blev han den første, ikke blot fordi han arbejdede sig frem til Direktør, men fordi han var en Foregangsmand indenfor sin Stand. Hans Fremdrift og Ærgerrighed var ikke, som ofte hos hans senere Kolleger, betinget af en Trang til selv at ville brillere paa Scenen. Skønt han havde høstet megen Anerkendelse for sit Spil rundt omkring i Nordens Provinsbyer og med Held debuteret paa Nationalscenen, optraadte han aldrig paa Folketeatret. Denne Resignation er ingenlunde den mindst ejendommelige Side af hans Væsen.

Udtrykt i faa Ord er H. W. Langes historiske Betydning denne: Han udfyldte Svælget mellem det kgl. Teater og Provinsens Smaascener, idet de kjøbenhavnske Privatteatre skabtes paa hans Initiativ. Han gavnede derved danske Skuespillere og Forfattere og og gjorde sig fortjent af Middelstandens og Almuens Dannelse.

III.

1873—1876.

I Kammerraad Langes sidste Tid var ikke færre end fire af Fremtidens kjøbenhavnske Teaterdirektører knyttet til hans Virksomhed: M. V. Brun, Severin Abrahams, Dorph-Petersen og Vilhelm Petersen. Men Lange anedede naturligvis ikke, at der blandt hans unge Skuespillere fandtes to, som næsten en Menneskealder senere skulde afløse hinanden som Ledere af Folketeatret og fortsætte dets Trivsel indtil Juni 1908.

Efter Ansøgning fra Kuratoren i Langes Bo tillod Justitsministeriet, at Driften, indtil Sæsonen 1872—73 sluttede, blev ledet af den hidtidige Intendant, M. V. Brun. Aktieselskabet „Kjøbenhavns Hippodrom" overtog indtil videre Bevillingen, der var gyldig til 1880, mod at betale Fru Lange 1200 Rdlr. om Aaret og udlejede fra den 1. Juni 1873 for et Tidsrum af tre Aar Teatret til Brun mod en aarlig Afgift af 8.700 Rdlr. og yderligere 300 Rdlr. for hvert Aar, Bruttoindtægten maatte naa 60.000 Rdlr. Iøvrigt var Kontrakten i alt væsentligt klausuleret som Langes.

M. V. Bruns Fader var Præst, og hans Bedstefader var den bekendte norske Digter, Biskop Johan Nordal Brun, men selv var han en self made Mand. Han fødtes i Bergen den 29. Marts 1819 og tumlede sig allerede fra Dreng ude paa Søen, snart var han i Hamborg, snart i Vestindien og snart i Sydhavet. Saaledes foer han i ti Aar af sin første Ungdom fra Land til Land, de sidste fire som norsk Styrmand, men forlod 24 Aar gl. den maritime Vej og rejste til Nordens aandelige Hovedstad for at uddanne sig til Kunstner. Efter i nogen Tid at have vaklet mellem at blive Skuespiller eller Forfatter, skrev han et Par Skuespil, som uden Held opførtes paa det kgl. Teater, hvor det derefter var hans Maal at faa Ansættelse som Regissør. Haabet glippede imidlertid, og efter at have forsøgt sig som Redaktør af et Teaterblad begyndte han i 1851 sin egentlige Livsgerning med at overtage Direktørposten for Odense Teater. Som rejsende Skuespilleder udfyldte han den Plads, Lange havde efterladt, og „det Brunske Selskab", der af patriotiske Grunde havde ministeriel Understøttelse til at spille i de slesvigske Byer, var i det følgende Tiaar Provinsens mest ansete. Men denne Anseelse fulgte aldrig Bruns Teaterledelse i Hovedstaden, hvor han efterhaanden, men kun i korte Perioder, blev Direktør for alle Privatscenerne, Sommerteatret i „Alhambra" medregnet. Kammerraad Langes Efterfølger var saaledes en baade ude og hjemme omtumlet Mand, der senest kom fra en treaarig Kampagne som Direktør for Kristiania Teater. Trods sin betydelige praktiske Virksomhed havde han faaet Tid til at skrive flere virkningsfulde Folkekomedier, som uden at røbe selvstændig digterisk Talent viste hans Evne til at omforme et Romanstof til Brug for Scenen. M. V. Bruns Dramatiseringer af Etlars „Gøngehøvdingen" og Ingemanns „Ridderen af Randers Bro" gjorde stor Lykke og har bevaret deres Tiltrækningskraft endnu i vore Dage.

Hans Ledelse af Teatret paa Nørregade kendetegnes ved en energisk Stræben efter Nyheder, men — han var uheldig i sit Valg, navnlig af nyere tyske Forfattere (Heyse, Lindau). „Man mærkede snart paa Teatret", fortæller Otto Zinck i sine Erindringer, „at Lange var borte. Den nye Direktør besad hverken hans Myndighed ligeoverfor Personalet eller hans Smag og praktiske Dygtighed". Bruns Flid og Ihærdighed satte dog nogen Frugt: Han overførte saaledes Overskous „Pak" fra det kgl. Teater til den Scene, hvor Komedien egentlig hørte hjemme, og skaffede derved Repertoiret en værdifuld Forøgelse, og selv om det franske Sangspil „Fregatkaptajnen" og den tyske Folkekomedie „Hvedebrød og Rugbrød" var uden litterær Værdi, blev disse Stykker ogsaa efter hans Periode af stor økonomisk Betydning. Men Brun havde en ulykkelig Evne til at lægge sig ud med sine Omgivelser, og Sammenstød hørte ingenlunde til Sjældenhederne. Udadtil mistede han Pressens Sympati efter at have inddraget „Dagens Nyheder"s Fribilletter, fordi han var utilfreds med Edgar Collins Anmeldelse af Frk. Vermuths, den senere Fru Lamberts Spil som Rhitra i den af Direktøren foretagne Bearbejdelse af „Hjortens Flugt", der kaldtes „Svantevits Datter". Affæren udviklede sig, men ikke til Bruns Fordel. Da flere Blade nægtede at optage hans endelige Svar, fordi dets Indhold nærmest var af privat Karakter, greb han til det pudsige Middel gratis at udlevere en Forsvarspjece stilet til „Folketeatrets ærede Publikum" i Billetkontoret og averterede den paa Gadeplakaterne. Pjecen fremkaldte et „Svar til Hr. Theaterdirektør M. V. Brun fra Dagens Nyheder", udgivet i Særtryk, hvori Bladenes nedsættende Anmeldelser af Forestillingerne og navnlig af Frk. Vermuths og Hr. Christian Møllers Spil blev gengivet for at understøtte Edgar Collins Dom. Det var ubilligt mod de paagældende unge Skuespillere at udsætte dem for denne Tortur og skadeligt for Teatret, at Brun fremkaldte den. Men han led i en ikke ringe Grad af „Rethaveri", og indadtil medførte hans Uomgængelighed, at baade Fru Julie Lumbye-Lange og Musikdirektør Ramsøe forlod Teatret. Den sidste blev nemt erstattet af sin Formand, Kapelmester C. C. Møller, hvem Ramsøe havde afløst i 1865, men det var uklogt af Brun at lægge sig ud med Langes Enke, som for sit ejendommelige Lune stod højt i Gunst hos Folketeatrets Publikum. Med Rette kunde Aktieselskabets Formand, Overretssagfører H. F. Larsen, hævde paa Generalforsamlingen den 2. Decbr. 1875, at Teatret under Bruns Ledelse var gaaet tilbage, hvad der fremgik baade af Pressens Udtalelser og af det mindre Besøg: „Teatret stod ikke paa samme Standpunkt som tidligere, idet det ikke var lykkedes Brun at supplere Kredsen af de dygtige Skuespillere, der fandtes, med ny dygtige Kræfter, og idet Forfattere, der tidligere arbejdede for Folketeatret, havde trukket sig tilbage". Hermed sigtede Formanden navnlig til Erik Bøgh. Det var paa Grundlag af disse Kendsgerninger naturligt, at Bruns Kontrakt ikke blev fornyet, og at man modtog et Tilbud fra Forfatteren Robert Watt om Leje af Teatret i Fremtiden. Den ældre Del af Personalet hilste Forandringen med Glæde.

Men trods Bruns svigtende Held og Mangel paa det Begreb, som kaldes „en lykkelig Haand", blev hans Virksomhed alligevel ikke uden Betydning. Hans Liv var en fortsat Kamp, men hans stærke, norske Natur bukkede ikke under i Striden. En Mand med hans Udholdenhed maatte til for at rejse Kjøbenhavns tredie Privatteater, Dagmarteatret. Hans Uheld paa Nørregade gav ham Ideen til det nye Skuespilhus. Skuffelsen blev Motivet til, at han gik i Lag med at realisere sin Plan. Fra 1876 til 1883 modstod hans sejge Natur store Vanskeligheder for at naa Maalet, men da han omsider den 7. Marts 1883 kunde lade Tæppet gaa op for den med Folketeatret konkurrerende Scene, gled Tøjlerne ham atter af Hænde. Allerede efter Forløbet af fem Fjerdingaar maatte han forlade Styrelsen uden at ane, at det Teater, han forlod, i Fremtiden skulde faa en betydningsfuld Mission som Konkurrent til selve Nationalscenen.

Paa sine gamle Dage skrev M. V. Brun to Bind interessante

Livserindringer, der indeholder gode kulturhistoriske Bidrag. Dette Arbejde og hans Folkekomedier har endnu bevaret hans Navn. Han døde d. 13. Maj 1891, 72 Aar gl. Sangerne Frederik og Nordal Brun var hans Sønner.

IV.

1876—1884.

Det eneste, Folketeatrets nye Direktør havde tilfælles med den tidligere, var et stort Kendskab til fremmede Lande. Men medens M. V. Brun som norsk Sømand havde pløjet Verdenshavene og modtaget det Præg af Barskhed, der aldrig forlod ham, havde Robert Watt som „flyvende Korrespondent" pr. Jernbane gennemfaret store Dele af Jordkloden og erhvervet sig Mesterskab i Kunsten at omgaas Mennesker: Han havde oplevet Verdensbegivenheder og været udsat for Farer, men klaret de vanskeligste Situationer, han havde levet sammen med alle Slags Mennesker, uden at gaa i Dybden med nogen af dem, og svømmet ovenpaa gennem alle Forhold ved sit friske, frejdige Væsen, sit hurtige Hovede og sit lyse Humør.

Robert Watt blev født ved Aarhus den 28. Oktbr. 1837 og lærte Handelen i Jyllands Hovedstad, men hans urolige Natur vilde ikke trives i de smaa Forhold med deres stadige Gentagelser, derfor drog han i sit tyvende Aar ud i den vide Verden med bare Hænder, men med et modtageligt Sind og stor Lyst til eventyrlige Hændelser. Disse udeblev ikke. I Australien slog han sig igennem paa bedste Beskub, snart som Dagvognskusk snart som Taskenspiller, men hvad der end hændte ham paa hans hjemløse Færd, greb han altid ligesom Aladdin Orangerne i Flugten. Omgangen med forskelligartede Mennesker i det fremmede Samfund gav ham et ypperligt Stof, som han i 1861 ved sin Hjemkomst til Danmark formede til livfulde Skildringer, der hurtigt henledte Opmærksomheden paa ham. Han blev i de følgende Aar „Rejsefeuilletonist" og Dagbladet den Avis, hvis Kronik oplivedes af „Bob"s Pen, hvad enten den fortalte om Krydstogter gennem Europa eller skildrede Atlanterhavet og Datidens Guldland, Amerika, eller beskrev Nilens hellige Vande. Nu, efter Kipling, Jack London og Johannes V. Jensen, fængsler Watts Stil ikke mere — han var uden Tvivl betydeligere som mundtlig Fortæller — men dengang repræsenterede hans Korrespondancer et Fremskridt, et Udviklingstrin i dansk Journalistik. Paa Grundlag af sin Popularitet stiftede han i 1866 det litterære og underholdende Ugeblad „Figaro", som to Aar senere omdannedes til „Dagens Nyheder", hvis Redaktør han blev indtil 1871.

Saaledes var i korte Træk den Mands Livsbane, til hvem Folketeatrets Skæbne paa et Vendepunkt blev knyttet. „Nogen særlig Betingelse for at være Teaterdirektør besad Watt i Grunden ikke", fortæller Otto Zinck. Det synes rimeligere at tro, at han netop ejede alle Betingelser, naar Talen var om Ledelsen af et folkeligt Teater, og det viste sig da ogsaa snart, at Aktieselskabet havde handlet rigtigt, da det modtog hans Tilbud frem for et af dem, der fremkom fra Skuespiller Cetti, Musikdirektør Ramsøe og Direktør August Rasmussen; Zinck havde som en klog General i Tide trukket sin Ansøgning tilbage. Ved sine charmerende personlige Egenskaber havde Robert Watt Venner i alle Lejre; han var livfuld, sprogkyndig, ejede Kendskab til fremmede Teatre — navnlig til dem, der ikke dyrkede Klassikerne — og var omgivet af en international Air, som faldt sammen med Kjøbenhavns Bestræbelser efter Storstadsry. Watt var ingen Slider, han besad mere Startglæde end Udholdenhed, men hans Kapital af Ideer og Kræfter synes uopbrugelige, og Folk kunde lide hans aabne, elskværdige Ansigt. Det lyste af Livsmod og godt Humør — og det løj ikke. Heibergs Ord, at det er en Teaterdirektørs Pligt at holde sine Skuespillere i godt Lune, evnede han som bekendt ikke selv at gennemføre i Praksis. Men det gjorde derimod Robert Watt. Han var ikke alene Teatrets Chef, men Personalets Ven og Kammerat. Derfor voksede Sammenholdet og med det Sammenspillet.

Med Robert Watt i Spidsen gled Folketeatret ind i en lykkelig Periode. Men naar alle hans otte Sæsoner lykkedes, skyldtes det naturligvis ogsaa Tidens opadgaaende Tendens. Den rette, heldige Mand var kommet i det rette, heldige Øjeblik. Han lejede Teatret foreløbig i fire Sæsoner, indtil Privilegiet udløb, og forpligtede sig til at betale en Afgift paa 22.000 Kr. om Aaret. Starten stod i Nyhedens Tegn: Tilskuersalen, der ikke siden 1863 var restaureret, havde gennemgaaet en grundig Fornyelse, enkelte Billetpriser var forhøjede, men til Gengæld var Personalet forbedret med dygtige Kræfter, deriblandt Carl Wulff, som i de følgende Sæsoner udviklede sig til at blive, hvad Jacques Wiehe og Frederik Jensen var for den senere Generation, en Blanding af en Farcør og en Revyskuespiller, medens Fru Julie Hansen atter betraadte sin gamle Scene og straks indtog den Stilling, hun havde forladt som Fru Lange. To Aar senere vendte Laurids Stigaard tilbage fra 12 Aars Landflygtighed paa Casino, og skønt han nærmede sig de halvtredsinstyve Aar, viste han i nogle af sine gamle Roller (for Eks. Lord Rochester i „Et Vajsenhusbarn"), at han endnu raadede over alle de sympatiske Egenskaber, som tyve Aar før skabte ham et Navn just paa Nørregades Scene. Dog, at det lykkedes Watt atter at vække Professor Høedts Interesse for Folketeatret, blev af den største kunstneriske Betydning. Han havde nylig taget Afsked som Elevinstruktør og dermed afbrudt sin sidste Berøring med Nationalscenen, og Folketeatret kunde nu alene høste Gavn af hans Indsigt og banebrydende Evner som Instruktør. Af de Forfattere, som havde været tause, medens Brun regerede, stillede atter Erik Bøgh sin rutinerede Pen til Disposition. Og nye kom til, for Eks. William Faber og Richard Kaufmann.

Les artistes Zouaves du theatre d'Inkermann,

d: det Selskab af franske Zouavsoldater, der under Sevastopols Belejring 1855 ved dramatiske Forestillinger havde forkortet Tiden for Kammeraterne paa Krim. I Tiden mellem 1. og 20. Maj 1858 gav Selskabet 21 Gæsteforestillinger paa Folketeatret til meget forhøjede Priser og gjorde stormende Lykke. De bedst modtagne Smaastykker gik senere over paa Folketeatrets Repertoire, f. Eks. „Svage Side", „Et forskrækkeligt Pigebarn", „En hemmelig Lidenskab" og „To Blinde".

Personalet, hvormed Watt d. 1. Septbr. 1876 aabnede Sæsonen, var saaledes sammensat:

Severin Abrahams.
Axel E. Betzonick.
J. F. Dorph-Petersen.
Albert Helsengreen.
A. J. Jansen.
H. Kolling.
W. Pio.
Frk. M. Becker.
Frk. Johanne Betzonick (Fru Pedersen-Dan).
Fru Bettty Borchsenius, f. Guldbrandsen.
Fru Julie Braasch, f. Petersen.
Fru E. Buchardi.

Benjamin Pedersen.
Peter Petersen.
Carl Wulff.
Otto Zinck.

Fru Julie Hansen, f. Lumbye.
Fru Louise Holst, f. Carpentier.
Frk. Dorothea Olsen (Fru Watt).
Fru Victoria Orlamundt, f. Thorberg.
Fru B. Rosenbaum, f. Kruse.
Fru Marguerite Petersen, f. Hansen.
Fru Betty Smidth, f. Christensen.
Fru J. B. Wulff, f. Løcken.

Folketeatrets ældre Stab kulminerede i disse Aar. De værdige Fædre havde i H. Kolling en ligesaa nobel, som den løsslupne Lystighed en tro, men aldrig overdreven eller smagløs Fremstiller. Teatrets Præg af Hygge, Hjertelighed og Humør udgik fra ham og fra Fru Betty Smidth, Mødrenes elskelige Fremstillerinde. Hun var ligesaa stilfærdig i sine Midler som Fru Julie Hansen var grel, og de supplerede derfor hinanden i Lighed med Kolling og Otto Zinck, der var en scenisk „Pudsenmager" med Liv i sin Diktion, men Kolling underlegen som Kunstner. Medens Middelstanden Fruer ikke havde glemt deres Forlibelse i Stigaard, sværmede dens unge Piger for Severin Abrahams' blege, fremden skrev uforsigtigt i Ansøgningen, at Aktieselskabet agtede at inddrage Afgiften til Langes Enke, og han syntes derved at overse, at hun, H. C. Lumbyes Datter, havde en Beskytter i Christian den Niende. Kongen ønskede, at Ministeriet paa en eller anden Maade tog Hensyn til hende, selv om hendes Ansøgning om Privilegiets Fornyelse „paa Livstid eller paa det Aaremaal, som som det maatte behage Hans Majestæt allernaadigst at bestemme" ikke blev opfyldt. Imellem disse modstridende Interesser gled Watt ind med sit Andragende og havde ogsaa i dette Tilfælde Heldet med sig. Den 28. April 1877 skrev han til Kongen: „Jeg skal allerunderdanigst tillade mig at henvise til min forløbne Virksomhed som Teaterdirektør, der — jeg vover at bemærke det — utvivlsomt saavel har vundet Deres Majestæts som det store Publikums gunstige Dom samt til mine tidligere Arbejder i Litteraturen, Arbejder, der altid have fundet Anerkendelse og Understøttelse i mit Fødeland, og skal endnu kun tilføje, at jeg, saafremt det høje Ministerium maatte forlange det, med Lethed vil kunne skaffe talrige Anbefalinger fra Folk, om hvis Kompetence til at afgive en Mening om min Duelighed og Vandel, der ikke vil kunne rejses Tvivl. Skulde denne min første Henvendelse i nogen Sag til Deres Majestæt faa et Afslag, da staar jeg, efter i mange Aar møjsommelig og uden nogen offentlig eller pri-

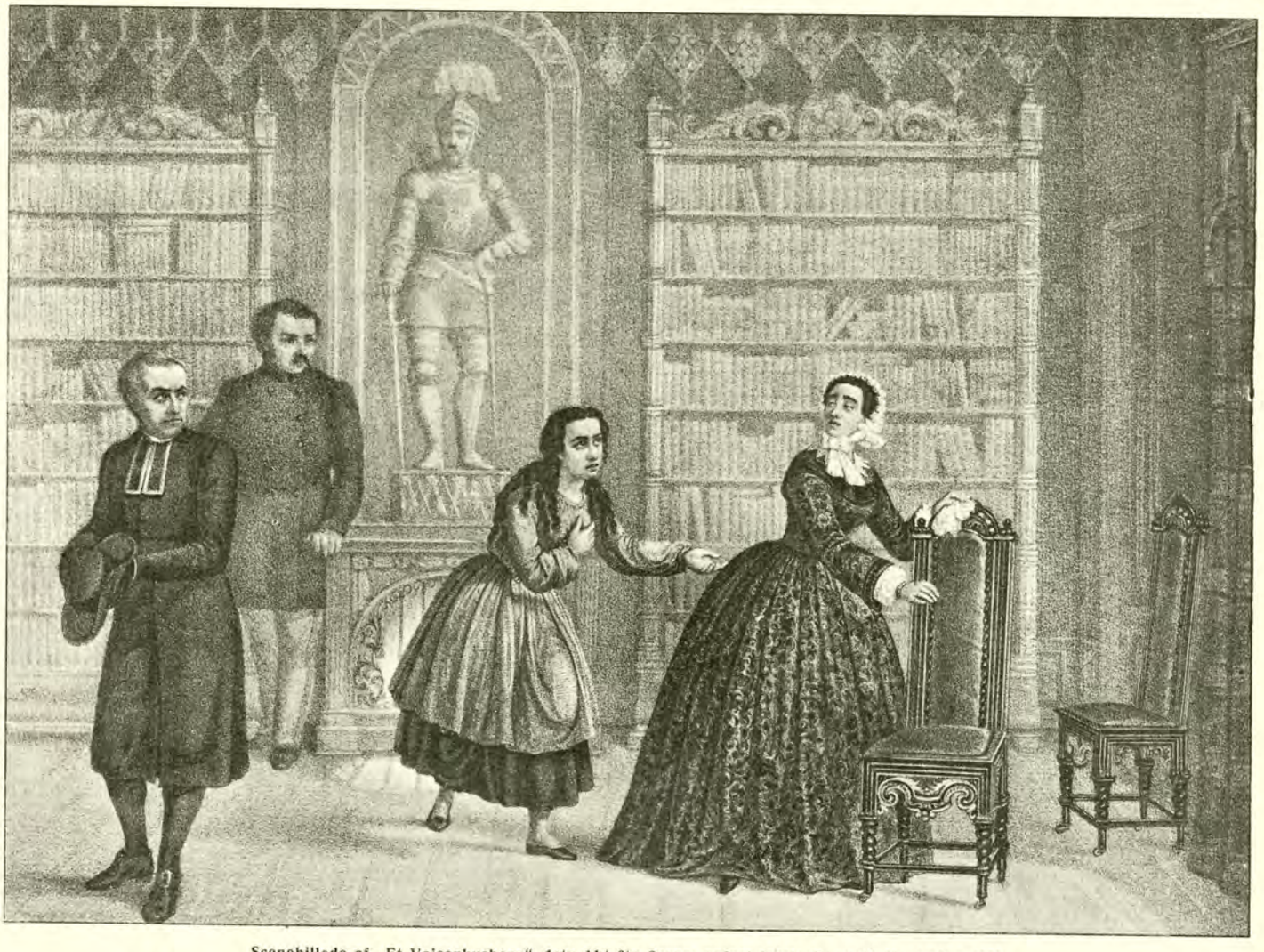

Scenebillede af „Et Vaisenhusbarn", 1ste Akt 6te Scene, opført første Gang 18. November 1859.
Knobelauch. Cronborg. Agnes Lange. Caroline Recke.

medartede Elegance. Fru Holst gennemførte, ledet ved Høedts Haand, de betydeligste Opgaver, og Fru Betty Borchsenius ejede baade Ydre, Intelligens, Lune og Inderlighed. Fru Rosenbaum var Teatrets livlige Subrette, Dorph-Petersen brød igennem med sin Fremstilling af en Forbrydertype i Folkekomedien „Hvem er han?", William Pio røbede de Evner for komisk Karakteristik, som senere i mange Aar kom Casino til gode, og blandt de Unge, Watt „opdagede", blev Elith Reumert efter en femaarig, upaaskønnet Tilværelse paa det kgl. Teater en smuk og elskværdig Fremstiller af Elsker- og Bonvivantroller, medens Hallander Hellemann langsomt, men seigt arbejdede sig frem til at blive en dygtig og sympatisk Karakterskuespiller, hvis Virksomhed endnu i 1918 er til Glæde for Folketeatrets Publikum.

Kammerraad Langes kgl. Privilegium af 2. April 1853 var ved Ekstensionsbevilling af 3. Febr. 1855 forandret til at have Gyldighed i 25 Aar, altsaa maatte Justitsministeriet inden Udløbet af Sæsonen 1879—80 bestemme, hvem der i Fremtiden skulde være Bevillingens Indehaver. Af tre Ansøgere havde to de gode Kvalifikationer. Aktieselskabet „Hippodromen" mente, at den midlertidige Ordning, man havde truffet ved Langes Død i 1873, burde fastsættes for Fremtiden, saaledes at Privilegiet blev knyttet til selve Bygningen, mod at Selskabet forpligtede sig til at indstille de vekslende Direktører til Ministeriets Approbation. Men Formanvat Understøttelse at have kæmpet mig til et Navn og en Stilling, ved Sæsonens Slutning atter aldeles uden fast Eksistens, og Udeblivelsen af et snarligt Svar paa denne min Ansøgning vil i den umiddelbart foreliggende Tid gøre, at jeg umulig vil kunne anvende de Midler paa Folketeatrets vedvarende Opblomstring og Fremgang, som Visheden om at vide min Fremtid sikret ved et Privilegium ellers vilde sætte mig istand til at anvende".

Det var nu Myndighedernes Opgave at finde den retfærdige Løsning paa Sagen. Fru Julie Lange-Hansen kunde — dengang kendte man endnu ikke kvindelige Priviligiehavere — ikke gøre sig Haab om at blive den foretrukne, tilmed da hendes eneste Kvalifikation var den at være Langes Enke. Derimod billigede baade Konge og Minister, at hun fik en aarlig Afgift, navnlig da hun havde erklæret, at hun, hvad hun paa Grund af et svagt Helbred befrygtede, maatte forlade Scenen og „i saa Fald var henvist til at leve af det lidet, hendes Mand efterlod, hvorved hun vilde gaa en sørgelig Fremtid imøde". Under disse Forhold maatte Watt blive den Udvalgte, thi Aktieselskabets gode Kvalifikationer opvejede ikke dets Udtalelse om Enkeafgiftens Inddragelse. Efter at Watt i Januar 1878 havde været i Audiens hos Kongen for personlig at tale sin Sag, skrev han følgende Beretning til Departementschef Ricard: „Hans Majestæt ytrede blandt sine mange venlige og for min Ide favorable Udtalelser, at Ministeriet

sikkert hurtigt vilde afgøre Sagen, saafremt der kunde træffes en Overenskomst mellem den ligeledes Søgende Fru Julie Hansen, tidligere gift med Folketeatrets første Direktør, og mig, og paa en saadan Maade, at jeg fik Privilegiet mod, saalænge jeg havde det, at yde hende en aarlig Understøttelse. Paa min Bemærkning, at jeg var beredvillig til at gaa ind paa slig rimelig Understøttelse, udtalte Hans Majestæt, at han fandt, at en aarlig Udbetaling til hende af 600 Rdlr. vilde være passende, og da jeg intet derimod havde at indvende, lod Hans Majestæt mig forstaa, at Sagen i saa Fald sikkert snart vilde være afgjort efter mit Ønske, samt at det glædede ham „paa denne Maade at kunne gøre noget for begge os søgende Parter". Brevet til Ricard sluttede Watt med at fremhæve, at Kongen udtrykkelig havde nævnet 600 Rdlr., altsaa 1200 Kr., aarlig som en passende Sum til Fru Julie Hansen.

Endelig den 1. April 1878 faldt Kongens Resolution: Robert Watt fik Langes Bevilling, uden at den tilføjedes nye Klausuler, for sig og sit Bo i et Tidsrum af 15 Aar fra 1. Juni 1880 at regne. Det fastsloges, at han eller hans eventuelle Efterfølger skulde betale Langes Enke 1200 Kr. om Aaret.

Watt havde altsaa sit eget Privilegium — „uden nye Klausuler". Den ulidelige Repertoireindskrænkning bibeholdtes, hvilket vilde sige, at han i Lighed med sine Forgængere var tvunget til at holde sig indenfor de Rammer, som Heiberg tredive Aar før fastsatte. Det tjener til Watts Ære, at han alligevel ikke altid nøjedes med at fremføre hjemlige eller fremmede anden-tredie Rangs Produkter, men havde Føling med de store Landes Litteratur. Ved at opføre en Række franske Skuespil gav han Repertoiret et vist litterært Præg, og det hændte, at han indførte Arbejder, som det kgl. Teater senere spillede, f. Eks. „Den Fremmede" af Dumas fils. Opførelsen af Sardous „Gamle Ungkarle" betegnede dengang (1877) Folketeatrets kunstneriske Højdepunkt, hvorom man ikke drømte ved Husets Aabning tyve Aar tidligere. Professor Høedt havde sat Lystspillet minutiøst i Scene og for første Gang anvendt den lukkede Stuedekoration. Publikum og Presse beundrede den naturlige Maade, paa hvilken han lod ti Personer paa en Gang konversere hverandre, og Fru Borchsenius, der — trods Opgavernes Begrænsning — udviklede sig fra Rolle til Rolle, vandt som Antoinette sin største Sejr. Men — ak! — da „Gamle Ungkarle" senest blev opført i Anledning af 50 Aars Jubilæet i 1907, virkede Stykket blegt og uvirkeligt. Skikkelserne var ikke længer interessante og vittige, de gik omkring som velafrettede Mannequins, og Forestillingen fik derfor kun retrospektiv Interesse. Paa lignende Maade har Tiden, denne Despot, omvurderet Størstedelen af Repertoiret i Watts Periode, nogle Titler er blevet tilbage, for Eks. „Den nye Bibliotekar" eller „Vedbæk—Skodsborg—Kjøbenhavn", og de danner nærmest en Ramme omkring Erindringen om morsomme Skuespillerpræstationer, men egentlig Livskraft har endnu kun Farcen „Niniche" og navnlig Operetten „Flagermusen", som begge opførtes i Sæsonen 1879—80, der indbragte den største Bruttoindtægt i Teatrets første 25 Aar: 203.545 Kr. og 25 Øre. Efter denne Vinter inviterede Watt som et Udtryk for sin Taknemmelighed Kolling, Stigaard og Zinck paa en Rejse til Paris, hvor Direktøren ikke alene var en flot Vært, men den, som i lystig Skemt gik forrest i Vennelaget. En Gang før, i 1788, var det hændt, at det kgl. Teaters Direktion havde udsendt tre af sine bedste Skuespillere, Preisler, Rosing og Saabye, paa en fælles Studierejse til „Théâtre français", og i 1854 studerede med Understøttelse tre danske ved Kristiania Teater ansatte Skuespillere, Wilh. Wiehe, Hagen og Jørgensen, ved Burgteatret i Wien, men Watts Generøsitet er desværre aldrig blevet efterfulgt siden. Den røbede et smukt Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder, og dette prægede igen Samværet mellem Personalet indbyrdes. Derfor fandt Skuespillerne Frederik Christensen, Emil Bugge og Julius Larsens Forslag om Oprettelse af en „Alderdoms-, Syge- og Begravelseskasse" udmærket Forstaaelse blandt Folketeatrets Kunstnere, og den 16. August 1879 blev Skuespilforeningen stiftet med Severin Abrahams som Formand og Dorph-Petersen som Næstformand. De aarlige Beneficer bidrog ogsaa til det gode Kammeratskab. Paa saadanne Festaftener hilstes Beneficianten af Kolleger og Tilskuere, og selv om han maaske ikke i Sæsonens Løb havde udført nogen ny, betydelig Opgave, fik han dog Lejlighed til en Gang om Vinteren at samle sit Publikum omkring Udførelsen af en tidligere Glansrolle. Det skete ogsaa, at det kgl. Teaters Chef viste en yndet Skuespiller den Elskværdighed at frigive et gammelt „Kassestykke", hvorved Beneficianten blev sat i Stand til at gøre sin Aften særlig tiltrækkende. Da den sidste Benefice (til Fordel for Zinck) fandt Sted den 28. Maj 1900, nedbrødes noget af det gamle Tillidsforhold mellem den enkelte Skuespiller og hans Publikum. I en Prolog, Erik Bøgh engang skrev for Frederik Madsen, gav han et typisk Udtryk for de Følelser, Skuespillerne nærede overfor Publikum paa hine Festaftener:

Fru Caroline Recke-Madsen, f. Lumbye.
1859—1870.

„Saadan en Benefice kan jeg lide!
Jeg lider den endogsaa grumme godt.
Det er saa rart engang at faa at vide,
At man har Venner paa den anden Side,
Hvis Yndest ikke gælder Masken blot,
Men ogsaa — ja, ialfald dog en Smule —

Frederik Madsen
i „Tricoche og Cocolet".

Frederik Madsen
i „Tricoche og Cocolet".

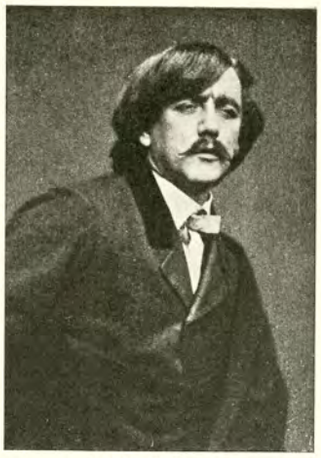

Frederik Madsen
i „ Barn i Kirke" (Casino).

Frederik Madsen
i „Tricoche og Cocolet".

Fr. Madsen i „Redaktionssekretæren".

Frederik Madsen og Hustru Caroline f. Lumbye.
1859—1870. 1859—1870.

Fr. Madsen i „St. Bededagsaften".

Fr. Madsen i „Gøngehøvdingen".

Fr. Madsen i „Den svage Side".

Frederik Madsen i „Stegekælderen".

Louise Madsen, f. Lange.
1857—1866.

Louise Lange og Frederik Madsen
i „Orfeus i Underverdenen".

Fru Recke
i „Orfeus i Underverdenen".

Fru Recke i „Svantevits Datter".

Fru Recke
i „Fader og Søn paa Rejse".

Fru Recke i „Jødinden".

Fru Recke i „Redaktionssekretæren".

Caroline Recke-Madsen i „Donna Juanita"
(Casino).

Fr. Madsen i „Tornerose".

Fr. Madsen i „Tricoche og Cocolet".

Fr. Madsen i „Tricoche og Cocolet".

Frederik Madsen
i „Adolf og Henriette".

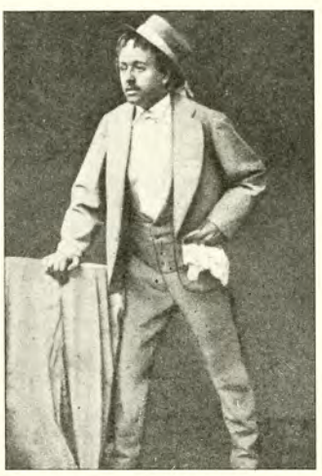

Frederik Madsen
i „Rejsen til Kina".

Harald Kolling. Caroline Recke.
Louise Holst. Frederik Madsen.

Fr. Madsen og Knobelauch
i „Gøngehøvdingen".

Den, der sit Ansigt maa bag Masken skjule.
Det er saa egent, det er saa pikant
For mig, der udelukkende er vant
Til her at træde op paa andres Vegne,
I dette Øjeblik paa mine egne
At møde uforklædt paa Skuepladsen
Og blive applauderet som: Fredrik Madsen.

Men da kun een Gang i det hele Aar
Jeg her paa denne Maade Ordet faar,
Og da jeg véd, at efter hvad der staar
I alle Reglementer og Statutter,
Jeg har det kun tillaans i ti Minutter,
Saa haaber jeg, De vil tilstede mig
Foruden Prunk og Patos og deslige
At sige det, jeg gerne vilde sige:
Det er eet Ord — strængt taget ikke flere —
Men det et, jeg kunde repetere
Og variere
Og gerne blive ved at motivere
En Times Tid, ja meget, meget mere.
De gætter, hvilket Ord jeg mener! Ak,
Det er saa let at gætte — det er: „Tak"!"

Som det tidligere er berørt, var Repertoiret i Almindelighed ikke vækkende for den kunstneriske Intelligens. Dristede Folketeatrets Leder sig til at sætte Betegnelsen Komedie under et Stykkes Titel paa Plakaten, rykkede det kgl. Teaters Chef, Kammerherre Fallesen straks pligtskyldigst frem og mindede Direktøren om, at Scenen paa Nørregade kun havde Ret til at opføre Operetter, Farcer, Lystspil og Folkekomedier — de andre Skuespilarter var alene forbeholdt Komediehuset paa Kongens Nytorv, som frabad sig Konkurrence. Watt maatte gaa frem med stor Forsigtighed, hvis han ønskede at spille en af det kgl. Teaters gamle Sukcesser, der var udgaaet af dets Repertoire. Først gjaldt det om i Stilhed at erhverve Forfatterens eller hans Arvingers Tilladelse, og dernæst skulde Kammerherre Fallesen give sin Sanktion, men den gav han helst til Fordel for Casinos Direktør, Th. Andersen. Da Folketeatret efter „Pak"s Sukces gerne vilde opføre andre af Overskous Komedier, skrev Watt til Edgar Collin: „Jeg har at gøre med Folk, hvis Valgsprog synes at være: „Alle Kneb gælde". Jeg maa derfor søge Dækning for Casinos Kontraminer. Og for endnu til næste Sæson at kunne spille et godt Arbejde af Overskou, vil jeg foreslaa hans Enke, at faa den morsomme Komedie „En Valgdag" frigjort. Det kgl. Teater spiller næppe dette Stykke mere; dertil synes det for tendentiøst, og paa Folketeatret med Kolling, Zinck og Wulff o. s. v. vilde det tage sig ypperligt ud. Men Fru Overskou skal hos Fallesen da blot anmode om Dispositionsret over det og uden at sige til hvilket Teater, hun vil give det, thi Du kender jo Fallesens intime Forhold til Th. Andersen". Paa denne snilde Maade lykkedes det Watt at sikre sig „En Valgdag", og i 1877 kunde han med Fru Heibergs Tilladelse optage „En Søndag paa Amager" i Repertoiret. Men Springet op til de virkelige Digteres Arbejder var ikke let; dog, Watt forømte ingen Lejlighed til at vove det. Skønt Oehlenschläger aldrig var spillet paa Nørregade, fejrede Teatret alligevel 100 Aarsdagen for hans Fødsel den 14. Novbr. 1779 ved at fremstille August Bournonvilles Tableau-Cyklus „Mindets Krans for Danmarks store Digter" med Tekst af Dr. Sophus Schandorph. Da den gamle Balletmester døde den 30. Novbr. s. A., har Folketeatret Æren af at have opført hans sidste Komposition, som han selv satte i Scene. En Bestræbelse i litterær Retning var navnlig Opførelsen af Bjørnstjerne Bjørnsons Skuespil i 4 Akter „Leonarda", som i dramatisk Henseende ikke hører til de betydeligste blandt Digterens Værker, men til Gengæld er et af de mest poesirige. Dog, det kgl. Teaters Censor, Professor Molbech, fandt det „tørt, ensformig, uden dramatisk Forvikling, uden klar Motivering, interessante Situationer og virkelig Afslutning" og nægtede det Adgang til Scenen. „Naar Skuespillets Oldemor til Slutning lyser Velsignelse over Stykket med de Ord: „Saa de store Følelsers Tid er vendt tilbage!", saa tror jeg, at enhver sundt tænkende Tilskuer vil sige til sig selv: Dette er ikke store Følelser, men kun store Ord", skrev han. De Nationalliberale havde en Tid knæsat Bjørnson som Nordens store Digter, men senere, da han viste sig for stor til Partiets Bourgeois-Alen, faldt det over ham med Haan og Forbitrelse, der gav sig dette tydelige Udslag i Molbechs Bedømmelse af „Leonarda". Kassationen vakte stor Opsigt, og under Pressestriden forlangte Kultusminister Fischer Censuren offentliggjort og lagde dermed hele Ansvaret over paa Molbech, som derved blev i endnu højere Grad hadet af den unge radikale Forfattergruppe. Bjørnsons Venner, navnlig Redaktør Otto Borchsenius, var ivrige for at faa Skuespillet opført paa Folketeatret, og da det lykkedes Watt at udvirke Fallesens Tilladelse til at gaa udenfor Privilegiets Bestemmelser, blev den 26. Januar 1880 en Mærkedag i Teatrets Historie. Ikke saaledes at Aftenen betød en Frontforandring, men den bidrog til at nedbryde gammel Fordom og forkorte Afstanden mellem Nationalteatret og de private Scener. Det folkelige Forlystelsessted fik pludselig en højere Mission: Et Værk, i dette Tilfælde skrevet af den nordiske Ungdoms Digter, var ikke udelukket fra at blive spillet, selv om den af Staten ansatte Censor havde forstødt det, naar blot den offentlige Opinion var stærk nok til at suspendere hans og Teaterchefens Dom. „Leonarda" gav i sig selv ingen Anledning til Strid; den Kamp, der rasede i Folketeatret, var en Udløsning af Uvilje mod herskende Systemer contra et Forsvar for disse. Skuespillerne gik med stor Respekt til de uvante Opgaver og løste dem saaledes, at Fremstillingen som Helhed blev Teatret til Ære. Begge Partiers Presse beklagede, at Stigaard var for gammel til Hagbart, men maatte anerkende Fru Holsts fine og karakteristiske Spil som Leonarda. Rollebesætningen var følgende:

Biskoppen	**Hr. Abrahams**
Cornelia, hans Søster	**Frk. Rosenstand**
Hagbart, hans Brodersøn	**Hr. Stigaard**
Oldemoder	**Fru B. Smidth**
Fru Falk	**Fru Holst**
Ågot, hendes Søsterdatter	**Fru Borchsenius**
General Rosen	**Hr. Dorph-Petersen**
Justitiarius Røst	**Hr. Albert Price**
Fru Røst	**Fru Wulff**
Pedersen, Fuldmægtig	**Hr. Benj. Pedersen**
Hans	**Hr. Jansen**
En Pige	**Frk. Wildenbrück**

Første Akt hørtes nogenlunde i Stilhed, men da der efter Tæppefald lød stærkt Bifald, gjorde Piberne et første Forsøg, som kvaltes under stormende Jubel. „Tag den med Ro!" raabte en Stentorstemme i Parkettet, men Modstanderne fulgte ingenlunde Raadet. Midt i anden Akt faldt de ind paany og vedblev kraftigt, saa Gassen maatte skrues op, og Politiinspektør Carsten Petersen advare mod at afbryde Skuespillerne. Da Stykket var forbi, fortsattes Meningskampen i fem Minutter, hvorefter Gongongen paabød Stilhed, men Urostifterne (Grundtvigs Søn, den senere Præst i Amerika Frederik Grundtvig, var en af Anførerne) trodsede baade den og Politiets Advarsler, indtil Gongongens Drøn atter lød. Dog, allerede næste Aften var Piberne i Minoritet, og det mest opsigtsvækkende var Politiinspektørens Raab: „I Kongens (han glemte at tilføje „og Lovens") Navn: Stille!" „Leonarda" naaede ialt 13 Opførelser paa en Scene, der samme Sæson dyrkede „Niniche" og „Flagermusen": Resultatet var ærefuldt og underkendte Molbechs Dom.

Den 20. Novbr. 1878 debuterede Herman Bang som dramatisk Forfatter med Proverben „Du og jeg", der næste Aar efterfulgtes af Situationen „Hverdagskampe". Selv om det ikke var som Dramatiker, at Herman Bang vandt sit udødelige Navn, blev hans tidlige Forbindelse med Folketeatret af stor Betydning for hans Udvikling som Sceneinstruktør. Den 21aarige Student med det modtagelige Sind kom under Høedts naturalistiske Paavirkning, og hvad han lærte hos den aldrende Mester, blev senere uddybet af Livet og af Erfaringer fra mangfoldige Teatre rundt om i Europa. Tyve Aar efter prægede han paa den samme Scene den næste Skuespillergeneration og skabte nogle Forestillinger, der samlede det Publikum, som ikke alene gaar i Teatret for at more sig eller for at „slaa en Aften ihjel". I sin Bog „Ti Aar" har Bang skildret en Prøve under Høedt: „Naar „Hverdagskampe" senere er faldet mig i Hænderne, har jeg altid med Undren maalt dette tarvelige og ret skruede Stykke Komedie, der i Bogen staar trykt — med det skønne Miniatur-Skuespil, Høedt af en saadan Libretto havde skabt. Hvormange Følelsesovergange havde han ikke læst ud af de pauvre Ord, hvormange Stemninger havde han ikke skabt, hvormange Virkninger havde han tryllet frem af de spæde Optrin. For denne Iscenesætter var alt vigtigt: Dekoration, hvert eneste Møbel, Skuespillerens Dragt, Belysningen. En Time, mer end en Time brugte han til Prøve blot med Lampisten for at faa et Tusmørke, som han vilde have det. Og alt det, saa mangfoldigt, saa omhufyldt det var, blev for ham kun Arrangørens Værk; saa efter det begyndte Instruktørens. Og forfølgende det Digt, som Librettoen havde født inde i hans Hjerne — et Digt, fuldt af Lys og Skygge, Inderlighed og Sjæl, Udtryk for Lidelse og Glæde, skyggende eller lysende over hinanden — gik han til at gøre sin Digtning til Virkelighed ved Hjælp af Skuespilleren, sit Redskab. Han stemte saa sikkert, som Spilleren stemmer sit Instrument . . . han fulgte hver deres Replik i Hælene for at berige den med sin Følelsesrigdom, der lod den simpleste Sætning som lyse i alle modsatte Farver. Han bekymrede sig om Stort som om Smaat:

Hr. Abrahams skulde etsteds komme ind og lægge en Hat fra sig. Hr. Abrahams gjorde det med en noget rundalbuet Selvfølelse. Høedt bliver urolig paa sit Sæde og siger saa: „Maa jeg spørge, hva' er det for en Hat, De lægger fra Dem?" Hr. Abrahams havde tænkt sig en Straahat, da det var Sommerferie og paa Landet. „Jeg ogsaa," svarer Høedt og rømmer sig, „ja, vil De saa maaske gaa ud igen og lægge den Straahat en Gang endnu. Hr. Abrahams gaar atter ud og placerer atter Hatten. „Om igen", siger Høedt, „De placerer den, som var det en velbørstet Silkehat". Og Hr. Abrahams, paa hvis hele Kunst Professoren satte en saa overordentlig Pris, maa placere om igen — — og om igen, det meste af tyve Minutter. Prøverne trak ud i det uendelige. Hver Dag kom Høedt og sagde, at i Dag vilde han kun blive en Time. Og efter det første Kvarters Forløb var Galoscherne kommet af ham, og var først Galoscherne af, kom man aldrig hjem . . . ."

Desværre var Høedts Virksomhed ved Folketeatret løs og ustadig. „Hverdagskampe" blev det sidste Stykke, han iscenesatte. Han behøvede ikke at tage Hensyn til sin Indtægt og veg tilbage for Begrebet Ansvar. Det var hans Natur imod at binde sig fast til nogetsomhelst; han kom, naar Stykket interesserede ham, og gik, naar han havde Lyst. Til Hverdagsbrug besørgedes Instruktionen i Reglen af Otto Zinck. Men det var Høedts Ulykke, at han ikke behøvede at udnytte sit Talent til at sikre sin Eksistens, fordi Bevidstheden om at være rig svækkede hans iforvejen kun

Alexis Næser.
1858—1860.

Amalie Lumbye (Fru Høeberg).
1866—1868.

Kristian Mantzius.
1858—1860.

Emilie Lumbye f. Ringheim.
1859—1860. 1861—1864.

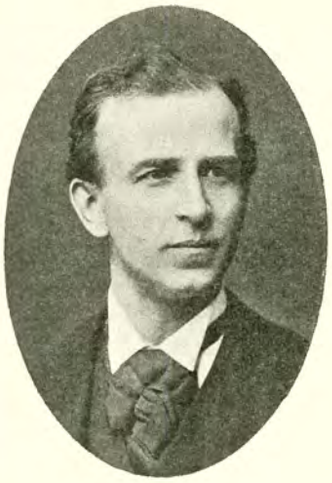

Sophus Petersen.
1862—1873.

Sophus Petersen
i „Rejsen til Kina".

W. T. Albrecht.
1860—1861.

Vilhelm Schmidt.
1861—1862.

Theodora Schöll f. Dallhoff.
1864—1869.

C. S. Husum.
1865—1867.

Victor Kirchheiner.
1867—1873.

Lars Winsløw.
1858—1859. 1860—1862.

Johan Halberg.
1863—1870.

Betty Smidth f. Christensen.
1862—1863. 1869—1873. 1875—1883.

Anton Smidth.
1862—1863.

Kolling og Halberg
i „Den skønne Helene".

svage Vilje. Hans Udholdenhed svarede ikke i mindste Maade til hans Evner og Selvfølelse. En forfængelig Ængstelighed for Kritik, en lad Utilbøjelighed til at staa til Ansvar paa en udsat Post var punctum saliens i hans Liv. Efter en seksaarig, lykkelig Periode som kgl. Skuespiller lod han sig forjage fra Scenen af en øjeblikkelig Studenteropposition, virkede derefter en kort Tid som Sceneinstruktør, men blev snart træt deraf og tog sin Afsked, medens han som Elevinstruktør bestandig beholdt en Fod indenfor Teatret. Dog, hvorlangt han end gled bort fra Magten, var Alle enige om, at han besad en sjælden Forstand paa Skuespilkunst, og for unge Kunstnere var det en Lykke at blive instruerede af ham. To Gange tilbød Kultusministeren ham Direktørposten, men begge Gange veg han udenom, og da Fallesen var udnævnt, tog han ogsaa Afsked som Elevinstruktør. Det skal siges til Fallesens Ære, at han opbød, hvad han formaaede, for at bevæge Høedt til at blive Sceneinstruktør i Stedet for den dertil uegnede H. P. Holst, men Høedt vilde ikke. Denne Svaghed, der var at bestemme som en Hamletsk Mangel paa Vilje, gjorde ham efterhaanden uvirksom, menneskesky og angst. Inden Tungsindet formørkede hans Sjæl, høstede Folketeatret Gavn af hans sidste, spredte Kræfter, der dog var stærke nok til at føre Beviset for, at man ogsaa kan yde Skuespilkunst udenfor den kongelige Scene. Sidste Gang, Bang saa Høedt, var den Februaraften i 1883, da August Lindberg med sit Selskab spillede „Hamlet". Den tidligere Hamlet-Fremstiller stod i sit Vindue ligeoverfor Folketeatret og lignede en Skygge mere end et Menneske; gennem sin Kikkert stirrede han ned paa Menneskevrimlen foran Teaterporten. To Aar senere døde han.

Efter Ringteatrets Brand i Wien (Decbr. 1881) opstod overalt i Europa en panisk Skræk for Gentagelser af Katastrofens Rædsler. Alle brandfarlige Teatre blev slaaet i Laas. Hos os gik det ud over det gamle, morsomme Hofteater ved Christiansborg, hvor Faren i Tilfælde af Ild var aldeles utvivlsom. Politi og Brandvæsen dikterede Aktieselskabet „Hippodromen" en Del Forsigtighedsregler, som i Forbindelse med Konkurrencefrygten for det kommende Dagmarteater nødvendiggjorde en Ombygning og en Forskønnelse. Watt lod Sæsonen slutte med en Slags Afskedsforestilling, der samlede Teatrets Venner fra Kongehuset til Middelstanden. „Gamle Minder", et Potpourri af de mest populære Melodier fra Teatrets første 25 Aar ved C. C. Møller, indledede Aftenen, og derefter opførtes „Ægtemænd i Knibe", „I Skjortearmer", „Familietvist" og „Verdens Hercules". Da Fru Holst var den eneste, som uafbrudt havde været knyttet til Institutionen fra Aabningsaftenen i 1857, sagde hun i en Epilog af William Faber paa Personalets Vegne Farvel til det ældste Folketeater:

„. . . Tømmer- og Mursvende komme frem
Og rive ned paa vort gamle Hjem,
Og Alt bli'er saa grundigt omkalfaltret,
Saa knap man kan kende Folketeatret,
Ja, efter hvad Arkitekten har sagt
Saa bli'er her en ganske storartet Pragt:
Joniske Lamper og doriske Søjler
Og tænk!
Ligefra første til sidste Bænk
Kommer Alle til at sidde paa ægte Fløjler!"

Ombygningen blev ledet af den ene af det kgl. Teaters Bygmestre, Professor Dahlerup, og fuldendtes i Løbet af Sommeren 1882. Den forbedrede Tilskuernes Garderobe og Foyér og gennemskar Logerækken for at skaffe Passage til Reserveudgange. Samtlige Staapladser bortfaldt, alle Siddepladser paa Balkonen fik Nummer, og tændte Olielamper anbragtes rundt om i hele Lokalet. Paa Jubilæumsdagen den 18. Septbr. 1882 genaabnedes Huset i sin nymalede Skikkelse med en Festforestilling, hvortil C. C. Møller havde komponeret en Marsch, og William Faber skrevet en Prolog, som Fru Holst fremsagde. Efter at Reprisen „Græd bare" var spillet, kom Aftenens Clou: „Folketeatret rundt i 25 Aar", hvori Carl Wulff i en morsom Ramme (ved F. Bauditz) præsenterede en Række Scener af Repertoirets mest kendte Stykker. Til Slut samledes Personalet in pleno. Dette bestod i Sæsonen 1882—83 af:

Frederik Christensen.
J. F. Dorph-Petersen.
H. Hellemann.
A. J. Jansen.
Harald Kolling.
Lehrmann.
H. Lindemann.
Benjamin Pedersen.
Albert Price.
Elith Reumert.
Laurids Stigaard.
Carl Wulff.
Otto Zinck.

Frk. Anna Bjerregaard (ɔ: Fru Frederik Jensen).
Frk. Augusta Christensen.
Fru Louise Holst f. Carpentier.
Fru Alma Pedersen f. Rosenstand.
Fru B. Rosenbaum f. Kruse.
Frk. Lydia Sørensen (ɔ: Fru Lindemann).
Fru Betty Smidth f. Christensen.
Fru Dorothea Watt f. Olsen.
Fru J. B. Wulff f. Løcken.

Robert Watts Personale tyndede efterhaanden ud. Fru Julie Hansen var atter for en kort Tid draget til Casino, og i den følgende Sommer (Aug. 1883) døde Fru Holst. Dette store Tab blev end mere følelig, da Fritz Holst ved sin Hustrus Bortgang mistede Lysten til at skrive. Hans borgerlige Muse havde i høj Grad præget Folketeatret i de forløbne 25 Aar. Ikke mindre end 10 Originaler og 27 Oversættelser, der ofte under hans Behandling blev selvstændige Arbejder, forelaa i 1882 fra hans flittige Pen. Skuespillerne spillede gerne i hans Komedier, fordi Skikkelserne udmærkede sig ved Humør og tydelig Karaktertegning, og Stykkernes dramatiske Virkning i Reglen var naaet ved solide kunstneriske Midler. Fru Borchsenius havde allerede i 1880 forladt Folketeatret, da hendes Vej begyndte at gaa nedad, Severin Abrahams boede fra 1882 i Paris, og Carl Wulff lod sig friste til at følge Casinos Direktør, Th. Andersen, som i 1884 overtog Dagmarteatret. Meget tydede paa, at en lykkelig Periode var ved at ebbe ud, og som den kloge og heldige Mand Robert Watt var, forstod han at gaa i det rigtige Øjeblik. Otto Zinck viser sig derfor ikke som en Psykolog, naar han i sine „Erindringer" skriver: „Hvorfor han opgav Teatret, er ikke godt at vide". Watt havde under opadgaaende Konjunkturer været Direktør i otte Sæsoner, men just da de magre Aar kom, og Reaktionen — „Stukperioden" — stod for Døren, trak han sig ud af Spillet og blev i 1886 lønnet Direktør for „Tivoli". Ved at gaa medens Lyspunkterne i hans Ledelse endnu traadte skarpt frem og ved at efterlade en Bevilling, som 11 Aar frem i Tiden gav ham Ret til at være Teaterdirektør, opnaaede han 80.000 Kr. i Afstaaelsessum. Til disse Grunde kom den, at Watts inderste Livstrang var Lyst til Forandring. Hans Energi vedblev at være springende, den trængte stadig til nye Stimulanser.

I sine forskellige Stillinger som Korrespondent, Teaterleder og Tivolidirektør var Robert Watt en maître de plaisir for Kjøbenhavnerne — i Typen ikke ulig Georg Carstensen. Men medens ingen formaaede at stække hans Fantasi som Skribent, hindrede Lovgivningen hans Initiativ som Teaterchef. Det tjener til hans Ære, at han alligevel evnede at føre Teatret frem til forøget Anseelse og gode Kaar. Han bevarede dets Tradition, og saavidt Forholdene tillod, hentede han det nyt Stof fra Tidens litterære Strømninger.

Den 11. Juni 1894 døde Robert Watt, 57 Aar gl. I 1881 havde han ægtet Skuespillerinden Dorthea Augusta Ingeborg Olsen, som endnu overlever ham. Sangerinden Leonie Watt-Boolsen er hans Datter.

Inden denne Oversigt vedrørende Virksomheden i Langes, M. V. Bruns og Watts Periode sluttes, bør nogle af Privatforestillingerne omtales, hvoraf enkelte fik Betydning for Teatrets Repertoire. Saaledes opførtes den 29. Febr. 1866 William Fabers Farce „Den Trekantede" som Studenterkomedie under Høedts Instruktion i Forbindelse med Carl Møllers „De Forlovede", der helt op til 1915 er et af Teatrets hyppigst spillede Stykker. Ogsaa i anden Forstand fik Aftenen Betydning, idet Student Dorph-Petersen optraadte paa den Scene, hvortil han siden i forskellige Egenskaber var knyttet i mere end en Menneskealder. Allerede i 1861 havde stud. philol. Emil Poulsen spillet i Plougs Lejlighedsstykke „Sørensen paa Eventyr", og et Fotografi fra disse Aar viser ham fast, tæt og maskulin ved Siden af sin blidt smilende Medspillerske — stud. med. Peter Jerndorff, hvis Lod det blev i Studenterkomediernes Dameroller at røbe et klædeligt Karakteriseringstalent. Det kgl. Teaters tidligere jeune premier Wilhelm Holst — Fritz Holsts Fader — havde i Anledning af sin 70 Aars Fødselsdag en Forestilling, ved hvilken Lejlighed han sagde sit sidste Ord fra Scenen, og i Slutningen af Halvfjerdserne opførte Foreningen „Fremtiden"s Dilettanter Arnesens Vaudeville „Et Rejseæventyr" og 2. Akt af „Jeppe paa Bjerget", hvori den gamle Professor Phister endnu en Gang viste sig i to af sine Glansroller. Om denne Begivenhed fortæller Charles Kjerulf i „Grøn Ungdom": „Folketeatret var fyldt med et festklædt, udsøgt Publikum. I første Loge til højre sad hele Kongefamilien med Christian den Niende i Spidsen. Det var i Mellemakten før „Jeppe paa Bjærget". Jeg havde taget Plads i første Kulisse til højre, lige ved Siden af Maskinmanden, der skulde passe Tæppet. Derfra havde jeg et udmærket Indkig til Scenen, hvor Baronens opredte Himmelseng prangede — den, som Jeppe skulde ligge i, naar Tæppet gik op. Phister kom ind paa Scenen, kostumeret som Jeppe. Han var utrolig nervøs, dirrede formelig af Iver og Spænding — og skældte og smældte. Jeg hørte ham kommandere: „Hjælp mig saa op i Sengen, I Sataner! Og saa vil jeg have Ro — fuldstændig Ro omkring mig — ikke et Kny — ikke en Lyd. Jeg vil have Lov til at ligge fem Minutter og summe mig — Gud naade den, der vover at forstyrre mig — jeg slaar ham ihjæl! Saa skal jeg ogsaa nok selv sige til, naar Tæppet skal gaa, har I forstaaet . . .?"

Saa kom Professoren op i Sengen, hvorpaa alt blev saa tyst som i Graven. Tæppemanden stod blot og gjorde lange Øren for at opfange „Signalet" fra Professor Jeppes højstegne Mund . . . Scenen tom . . . alt saa mussestille, at man kun hørte en hvislende Susen nede fra Tilskuerpladsen og en enlig Gasflammes melankolske Fløjte-Solo oppe i en af Herterne over vore Hoveder. Da hændte der nøjagtigt følgende, jeg mindes det som igaar:

Jærndøren bag mig gaar diskret op. Ind træder Kongen, fulgt af en Adjudant. Christian den Niende vilde gærne hilse paa Professoren og sige ham et Par venlige Ord. Kongen gaar hurtigt de faa Skridt mellem Kulisserne og lige hen til Sengen:

„God Aften, min kære Professor . . ." — stille og diskret.

Men Jeppe farer op, rasende over Forstyrrelsen:

„Saa skulde da ogsaa Satan lyne og tordne . . .!"

Tæppemanden, der intet har set, hører blot Professoren bande . . . tror, han er vred over, at Tæppet ikke gaar. Han skynder sig at række Haanden ud for at indhente det forsømte, da det som et Lyn farer gennem min Hjærne: Gaar Tæppet nu, staar jo Kongen paa Scenen! Det maa for enhver Pris forhindres!

Og jeg kaster mig over Tæppemanden med et saa opskræmt: „Lad være! Er De gal", at han virkelig lader være, og Tæppet

bliver nede. Jeg sveder ligefrem af Spænding og Aandsnærværelse. Men ét er sikkert: Uden min Ringheds hurtige Indgriben i Maskineriet, var Christian den Niende hin Aften uvægerligt kommet til at debutere paa Folketeatrets Scene. Man udmale sig Virkningen! Hvorledes ellers Tête-à-têten mellem Kongen og Professoren forløb, melder Historien ikke noget om. Den varede kun nogle faa Sekunder. Begge Parter var sandsynligvis lige forbausede . . . Sandsynligvis erfarede Kong Christian aldrig, hvor nær han havde været ved at debutere". —

Olaf Poulsens Parodikomedie „Robert og Signe", hvori teaterlystne Studenter omkring 1879 svælgede paa Hofteatret, blev ogsaa en enkelt Gang (3. April 1880) opført paa Folketeatret i Forbindelse med „Eventyr paa Fodrejsen" til Fordel for fhv. kgl. Skuespillerinde Fru Schiemann, og den 5. Maj 1882 samlede den ældre Vilhelm Wiehe sine Venner og Beundrere til en Aftenunderholdning, som havde Vemodets Skær over sig, fordi det var utvivlsomt, at det Ønske, han syg og nedbrudt udtalte i Plougs Epilog:

„Nu haaber nye Kræfter jeg at vinde
for i mit vante Kald at gi'e dem hen",

aldrig vilde gaa i Opfyldelse. Det blev sidste Gang, denne store Skuespiller talte fra en Scene; halvandet Aar senere døde han. Den 3. Marts 1883 gav Skuespillerforeningen en Forestilling, som var ejendommelig derved, at Kunstnere fra forskellige Teatre med Peter Schram og Olaf Poulsen i Spidsen samvirkede til et fælles Formaal, nemlig det, at skaffe Penge til Standens unge Forening. Dengang var det enestaaende, at se fungerende kongelige Skuespillere optræde udenfor Scenen paa Kongens Nytorv — — hvor anderledes nu! Ejendommelig, omend paa en ganske anden Maade, var ogsaa den Forestilling, som historisk-filologisk Samfund gav den 14. April 1883. Under Instruktion af Otto Zinck opførte latinkyndige Studerende Plautus' 200 Aar før Kristus skrevne Komedie „Miles gloriosus" i selve Grundsproget. „Den stortalende Soldat" danner Forbilledet til Holbergs „Jacob v. Tyboe", og til yderligere Forstaaelse af Indholdet havde Dr. Chr. Jørgensen forfattet en Vejledning for mindre lærde Tilskuere, medens Komediens Tekst var forkortet og tillempet af Professor Dr. Ussing. Ved Kostymeringen medvirkede Pietro Krohn. Rollerne var saaledes fordelt:

Pyrgopolinices, Krigshøvding	**[Overbibliotekar] H. O. Lange.**
Artotrogus, Snyltegæst	**[Prof. v. Univ. Dr.] Dines Andersen.**
Palaestrio, Slave	**[Prof. v. Univ. Dr.] Vilh. Andersen.**
Sceledrus, Slave	**[Prof. v. Univ. Dr.] Chr. Blinkenberg.**
Periplecomenus, gammel Borger	**[cand. mag.] Mozart Cohn.**
Pleusicles, ung Borger fra Athen	**[Borgmester] C. Zahlmann.**
Philocomasium, hans Elskede	**[stud. philol.] Chr. Wilster.**
Acroteleutium, Hetære	**[Dr. phil.] Martin Goldschmidt.**
Milphidippa, Tjenestepige	**[Prof. v. Univ. Dr.] Dines Andersen.**
Cario, Kok	**[stud. jur.] Andersen.**
En Tjenestedreng	**[Prof. v. Univ. Dr.] J. P. Bang.**

I 1878 havde Studenter paa Hofteatret opført Forbilledet til Holbergs „Abracadabra", nemlig Plautus' „Mostellaria" („Spøgelset") med Bistand af Zinck, og det var Erindringen om denne Dilletantforestilling, der ved Holbergjubilæet i 1884 bevægede ham til i dansk Bearbejdelse at optage Stykket paa Folketeatrets Repertoire, ligesom Dagmarteatrets Opførelse i 1891 af „Miles gloriosus" under Titlen „Praleren" var en Følge af Studenterforestillingen paa Folketeatret i 1883. Det skyldtes altsaa historisk-filologisk Samfunds Initiativ, at ogsaa det almindelige Publikum fik Kendskab til den gamle latinske Digters Komik.

I Watts Periode havde Teatret ligesom i Langes Tid nu og da fremmed musikalsk Assistance. De verdensberømte Kunstnere, Violinvirtuosen Pablo de Sarasate og Pianisten Joseph Wieniawsky har begge spillet paa Folketeatret, men derimod hørte Gæsteoptræden af Skuespillere til Sjeldenhederne i det sammenspillede Ensemble. Under Lange agerede den i Slesvig (Aabenraa) fødte, navnlig i Sverrig og Tyskland virkende Sensationsprimadonna Rosalinde Thomsen (Magda von Dolcke) ti Gange i „Et Vajsenhusbarn" og i „En lille Hex", men medens Watt var Direktør, optraadte ingen Gæster. Derimod begyndte Teatret at staa aabent for Turnéer fra andre Lande. Fremmede Selskaber — Ristori, Sarah Bernhardt og Coquelin — havde hidtil benyttet det kgl. Teaters Scene, men August Lindbergs Turné fandt Vej til Publikum fra Teatret paa Nørregade. Den 10. Febr. 1883 opførte han med sit Selskab „Hamlet", der ikke var spillet siden de berømte Høedt-Aftener i Halvtredserne. Maaske bidrog hans Fremstilling til, at Emil Poulsen omsider bestemte sig til at spille Rollen, i hvert Fald var den svenske Skuespiller fra den Aften et Navn i Kjøbenhavn. Allerede i Maj kom han igen og opførte „Den hvita Halsduken", men sit store Slag slog han, da han ti Gange fra den 28. August 1883 vovede at opføre „Gengangere", som det kgl. Teaters Censor, Erik Bøgh, nylig havde kasseret med en Beklagelse af, at Henrik Ibsen spildte sin Begavelse paa et saa umoralsk Emne. Mange Teaterinteresserede vil endnu mindes disse rystende Aftener. August Lindberg fandt med sin moderne, nervøse Spillemaade natursande Udtryk for Osvalds Lidelser. Navnene paa de Skuespillere, der vovede „Gengangere"-Forsøget og førte det til Sejr gennem Norden, var:

M. V. Brun,
Direktør 1873—76.

Robert Watt.
Direktør 1876—84.

Severin Abrahams,
Direktør 1884—1900.

Fru Alving	**Fru Winter Hjelm.**
Osvald	**Hr. August Lindberg**
Pastor Manders	**Hr. G. Ranft.**
Snedker Engstrand	**Hr. Axelson**
Regine Engstrand	**Frk. Rustan.**

Svensk Skuespilkunst kom nu paa Mode i Kjøbenhavn. Lindberg, som kun var omrejsende Provinsteaterdirektør, banede morsomt nok Vejen for det Stockholmske „Kungl. dramatiska Theaterns" Personale, som fra den 3.—11. Juni 1884 opførte 6 Forestillinger („Odette"; „Plet"; „Fyrstinde Gogol" m. fl.); blandt de Spillende var Gustaf Fredrikson, Nils Personne og Frk. Björkegren. Inden Aaret var omme, just da Abrahams afløste Watt, gav Folketeatret fra den 24.—28. August 1884 Plads for endnu et interessant Gæstespil, idet Madame Judic, en Mester i Antydningens Pikanteri, med sit Selskab opførte „Niniche", „Lili" og „Frk. Nitouche", som var skrevet for hende. Kort efter kreerede den danske Judic, Fru Oda Nielsen, Rollen paa Dagmarteatret.

V.

1884—1900.

Med Johannes Henrik Severin Abrahams rykkede Akademikeren ind i Folketeatrets Direktørkontor. Han var i Modsætning til sine Forgængere et Produkt af Slægtskultur, udmærket Opdragelse, boglig Dannelse og ejede charmerende Egenskaber, et indtagende Væsen og selskabelige Talenter. Han fødtes den 28. Juli 1843 i et gæstfrit og lykkeligt Hjem, hvor Faderen, den franskkyndige Professor, Notarius publicus N. C. L. Abrahams, samlede alt, hvad der af fransk monde kom til Kjøbenhavn. I 1862 blev Severin Abrahams Student. Nogle Aar studerede han Statsvidenskab, men gav omsider efter for Skuespillerlysten, som havde levet i ham fra Barndommen og givet sig Udslag i adskillige Skole- og Studenterkomedier. Debuten fandt Sted paa det kgl. Teater den 20. Maj 1868, men Rollen, Ridder Albert Ebbesen i „Elverhøj", var ganske misvisende for hans Evner. En daværende Kritiker bemærkede privat: „Jeg fik mindre Indtryk af en Yngling fra Middelalderen end af cand. phil. Abrahams paa Studenterkarneval". Hans bløde Sangstemme og Evne til at foredrage smeltende Romancer havde dog vundet den Stormagt, som hed Sceneinstruktør Johanne Luise Heiberg; men hendes sceni-

ske Opdagertalent taalte ikke paa nogen Maade at sammenlignes med Høedts. Hun protegerede paa den Tid Holm-Hansen som Karakterskuespiller og troede — ligesom kort før i Carl Wulff — i Abrahams med det smukke, fremmedartede Ydre at have fundet Stof til en Erstatning for Michael Wiehe. Men Høedt saa' straks, at hun anvendte Abrahams forkert. Med den sikre Dømmekraft, han ejede overfor unge Talenter, sagde han: „Det er meget muligt, at De kan blive til noget. Men det bliver i hvert Fald ikke i det Fag, De nu har valgt Dem".

Da Abrahams havde været én Sæson ved Nationalscenen, fik han sin Afsked. Han kunde endda ikke sige, at han fik den i „Naade", for Fru Heiberg havde mistet Interessen for ham, da han efter nogle Prøver maatte afgive Oehlenschlägers Olaf, som hun trods hans alt andet end nordiske Ydre havde tildelt ham. Det gavnede ham heller ikke i Fruens altseende Øjne, at Høedt var blevet hans Lærer. Og desuden begyndte Emil Poulsen at indtage sin senere Magtstilling.

Efter nogen Vaklen debuterede Abrahams, tilskyndet af Høedt, den 15. Novbr. 1871 paa Kammerraad Langes Teater som Oscar Limberg i „En Kærligheds-Telegraf". Og nu gik det fremad. Han var kommen under en Direktør, der stræbte at faa den størst mulige Værdi ud af sine Skuespillere, og under en Instruktør, hvis særlige Evne var at udvikle Personligheden hos sine Elever. Allerede i den første Sæson fik han Lejlighed til at blive Damernes Ven ved sin Romancesang som Grev Baudelot i „Den sidste Nat", og i de følgende Aar (indtil 1879) var han til det store Publikums Tilfredshed Folketeatrets jeune premier, Helten og Ræsonnøren, Galningen og Forføreren i Sardous, Dumas', Feuillets og Augiers kolorerede Virkelighedsdramer. Han sluttede sig med Fanatisme til Høedt og blev Mesterens betydeligste mandlige Elev, som ved sin klare, rolige Tale altid var behagelig at følge, men som ikke evnede at individualisere sine Figurer eller give dem selvstændigt virkende Liv. Sit egentlige Omraade fik Abrahams som Konversationsskuespillets Ræsonnør, den fornuftigt tænkende, ikke spydige og farlige, men elegant og selvbevidst talende Verdensmand. Han kunde føre sig som en forvænt og fornem Markis og tale om sin Klub, sine Heste, Elskerinder og Millioner saaledes, at alle troede ham. Han medbragte til disse Roller det Fortrin frem for andre mere talentfulde Kolleger at være født og opdraget i det bedste Selskab, hvis Dannelse han beherskede. Hans Kultur holdt ogsaa hans kunstneriske Samvittighed vaagen. Derfor tilfredsstilledes han ikke i Længden af alle sine letkøbte Sejre i de franske Samfundskomedier. Da han i otte Vintre paa Folketeatret og tre Sæsoner (1879—82) paa Casino havde spillet alle mulige Elskere og Bonvivanter — alt, hvad der ligger mellem Vaudevillen „Den sidste Nat" og Sardous Lystspilaandrigheder i „Lad os skilles" — længtes han inderligt efter et bedre Repertoire, som dengang kun var at finde paa Nationalscenen. Den Skæbne, han som ung fristede derovre, pinte ham alle Dage. Han mente, at en Plads tilkom ham blandt de Ypperste paa Grund af hans Dannelse, velskolede Diktion og statelige Optræden. Da han stod som en typisk Repræsentant for den Skuespilkunst, der i Halvfjerdserne og senere virkede realistisk overfor den tidligere Romantik, skrev han (i 1882) til Kammerherre Fallesen: „Det er ikke af Forfængelighedshensyn, jeg ansøger om Ansættelse. Hvilke Fejl end maaske ogsaa De, Hr. Kammerherre, har fundet ved min Fremtræden — Fejl, som jeg haaber vil vise sig mindre rodfæstede, saasnart man ser mig oftere eller kender mig nærmere — saa tør jeg dog forsikkre, at jeg i min Virksomhed hverken jager eller agter at jage efter Tilfredsstillelse af det, man kalder Forfængelighed, men at jeg i den søger og ønsker at søge aandelig Sysselsættelse og Udvikling. Dette sidste vil jo enhver Skuespiller naturligt finde i rigeste Maal ved det kgl. Teater, men jeg for min Part vil have vanskeligt ved overhovedet at finde det andet Steds. Det Rollefag, hvortil min Hu og maaske ogsaa min Personlighed henviser mig — de mere alvorlige Jeronimus'er, de ældre Anstandsroller, père noble Genren — er jo saa godt som fuldstændig banlyst fra de private Sceners Repertoire". Han sluttede Brevet saaledes: „Saa lidt som det er mig en Forfængeligheds Sag, saa lidt er det mig et Pengespørgsmaal at finde Anvendelse paa den nationale Skueplads". Men skønt det kgl. Teater havde god Brug for Abrahams i en Del af de Roller, Sophus Petersen spillede, mødte han en Modstand, som ikke var til at overvinde. Paa en Maade var Afslaget smigrende, fordi det bundede i Frygt, men det havde til Følge, at han mismodig forlod Casino og bosatte sig med sin Familie i Paris. 18. Juli 1868 var han blevet gift med Caroline Marie Gammeltoft, Datter af Kammerraad Gammeltoft til Herløvgaard ved Hillerød.

Scene af Bjørnstjerne Bjørnsons Skuespil „Leonarda", som under Demonstrationer opførtes paa Folketeatret 26. Januar 1880.

Stigaard. Fru Holst.

Under Opholdet i Frankrigs Hovedstad erfarede han, at der forestod en Forandring i Folketeatrets Styrelse. Robert Watt havde for 80,000 Kr. tilbudt Otto Zinck Direktørstillingen, men den 60aarige Mand manglede baade Lyst og Penge. Mod for en Aarrække at blive konsolideret i sin udmærkede Stilling som Skuespiller og Sceneinstruktør afstod han Førsteretten til Abrahams, der havde megen Lyst, nogen Formue og blev drevet frem af en vis Harme over at være sat udenfor. Han forpligtede sig til efterhaanden at udrede de 80,000 Kr. til Watt, overtog med Justitsministeriets Tilladelse Bestyrelsen af hans Bevilling og lejede Teatret af Aktieselskabet „Hippodromen" for 28,000 Kr., et Beløb, som i Tidens Løb steg til 31,000 Kr. om Aaret. Afstaaelsessummen var altfor stor, — Beløbet svarer til Værdien af over 200,000 Kr. nu — og den vedblev da ogsaa at tynge Abrahams under hans 16aarige Direktorat. Dertil kom, at Tiden fra Midten af Firserne viste nedadgaaende Konjunkturer, og at Dagmarteatrets Konkurrence blev meget følelig, efter at den smarte Casino-Direktør, Th. Andersen, samtidig med Abrahams' Start var blevet dets Leder. Bevillingen blev straks deponeret hos Aktieselskabet til Sikkerhed for Opfyldelsen af Abrahams' Forpligtelser. Dersom han ikke evnede at overholde disse, havde Selskabet betinget sig Ret til, uden Indsigelse fra Watts Side, at indtræde i Abrahams' Sted i Kontrakten, saaledes at Udøvelsen af Privilegiet i dette Tilfælde overgik til Aktieselskabet. I 1886 tillod Ministeriet, at Bevillingen tillige maatte tjene som Sikkerhed for en til Abrahams af Landmandsbanken ydet Kassekredit paa 18,000 Kr., som han Aaret efter saa sig nødsaget til at forhøje

Albert Helsengreen.
1876—1878.

A. F. Helsengreen i „Den skønne Helene".

Emil Helsengreen.
Ansat 1900.

Albert Helsengreen i „Pariserliv".

Andreas Frederik Helsengreen.
1862—1867.

Albert Helsengreen i „Pariserliv".

Emil Helsengreen i „Store Klavs og lille Klavs".

Emil Helsengreen i „Boubouroche".

Emil Helsengreen i „Landmandsliv".

Emil Helsengreen i „Forbryderliv".

Emil Helsengreen i „Hans Højhed".

Poul Reumert og Emil Helsengreen i „En Sammensværgelse".

til 32,000 Kr., for hvilket Beløb Aktieselskabet garanterede. I 1888 opskræmmedes han af Frygt for en ny Konkurrence, mod hvilken hans Protest vandt Autoriteternes Medhold. Det var, da Direktør Ferd. Schmidt agtede at flytte sin Bevilling fra Nørrebros Teater til „National", det nuværende „Scala", som dengang ejedes af Landmandsbanken. Men da Bankens Chef, Etatsraad Glückstadt sen., mærkede, at Projektet var ved at strande, tilbød han Abrahams en Skadeserstatning, mod at han frafaldt sine Betænkeligheder. Og herpaa gik Abrahams ind. Den forventede Konkurrence udeblev forøvrigt, idet Teaterdriften i „National" allerede standsede et Par Aar senere. Alligevel var de første Sæsoner trange og blev ogsaa i kunstnerisk Henseende en Skuffelse for Abrahams. En Bemærkning af Herman Bang i „Tilskueren" tyder paa, at den nye Direktør, førend han fik Magten, drømte om en Reformation. Da han havde styret et Aarstid, skrev Bang: „Lykkeligt at den, som ledede Severin Abrahams' første Skridt i Kunsten, ikke skal se denne Teaterledelse, denne Opfattelse af Pligten mod Ungdommen, hvem den store Mester viede hele sit Liv". Med disse Ord sigtede Bang til Høedt. Men under Ansvarets Vægt forstod Abrahams, at det ikke nyttede at styre Folketeatret som en fremfusende Idealist, der bruger Scenen til at tilfredsstille sine litterære Lyster. Publikums Dom og Privilegiets Indskrænkninger lærte ham at resignere, men det var aldrig hans Smag, som lokkede ham mod Gøglet; det var Pengekassens Krav. Den Modsætning, der var mellem hans Kultur og det Repertoire, Publikum vilde se, pinte ham. Saavidt muligt søgte han at holde Fanen højt. Men efterhaanden gjorde Forholdene ham til en Forretningsmand, som forstaaende lytter til Kundernes Ønsker, men som tillige vaager over Husets Anseelse. Hans Liv som Direktør blev en aarelang Rejse mellem Klipper og Skær, afbrudt snart ved Ophold i lykkelige Egne, hvor Heldet smilede til ham, og snart ved Strandinger og Skibbrud, der sænkede ham i Fortvivlelse, — en besværlig og farefuld Teatersejlads, hvorunder han maatte kæmpe med Opbydelsen af al sin Kløgt, hele sit sangvinske Sind og sin diplomatiske Evne til at omgaas Mennesker for at holde sig oven Vande. I de første Sæsoner dannede de gamle kurante Stykker Repertoirets Grundlag, og en stor Del af disse (f. Eks. Molt Wengels Arbejder, flere af Frits Holsts Skuespil, W. Blochs og N. Bøghs Smaastykker) blev derved udspillet, medens Kolling, Zinck og Julie Hansen endnu var i Vigeur. Iøvrigt startede Abrahams sin Æra med følgende Personale:

Marius Berggreen.
Frederik Christensen.
J. F. S. Dorph-Petersen.
Carl Hansen.
Hallander Hellemann.
A. J. Jansen.
Harald Kolling.
Johannes Marer.
Hans Orlamundt.
Benjamin Pedersen.
Elith Reumert.
Vilhelm Treschou.
Jensenius Winther.
Otto Zinck.

Fru Laura Diedrichsen f. Ohlendorff (Fru William Pio).
Fru Julie Hansen f. Lumbye.
Fru Julie Jansen f. Petersen.
Fru Julie Møller f. Bondesen.
Fru Alma Pedersen f. Rosenstand.
Fru Theodora Petersen f. Petersen (Fru Wolfgang-Hansen).
Fru Bernhardine Rosenbaum f. Kruse.
Fru Julie Secher f. Lund.
Frk. Lydia Sørensen (Fru Lindemann).
Frk. Anna West (Fru Höffner).

Musikdirektør: C. C. Møller og (fra den følgende Sæson) Nikolaj Hansen.
Regissør: Hallander Hellemann.
Censor: Overretsprokurator H. H. Nyegaard.

Af væsentlige Kræfter havde Teatret for stedse mistet Stigaard, Carl Wulff og Fru Holst, men til Gengæld — foruden Direktøren — erhvervet Orlamundt, Berggreen, Fru Secher og (fra den følgende Sæson) Fru Maria Müller, nu Fru Ring. Abrahams og hans Personale udfoldede straks i den første Vinter en Virksomhed, som ikke kendtes siden Langes Dage. Ikke mindre end 26 nye Stykker foruden 16 Repriser blev indstuderet, og blandt „Nyhederne" var Brudstykker af „Othello" og „Kong Lear", som opførtes af Hensyn til den store italienske Tragiker Ernesto Rossi. Folketeatrets Skuespillere fik derved Lejlighed til at forsøge sig i uvante Rollefag, men Sammenspillet med den fremmede Gæst var ikke behageligt, fordi han benyttede sit Modersmaal. Sætningerne vilde ikke slutte til hinanden, og Svaret passede som oftest ikke til Spørgsmaalet. Paa 200 Aarsdagen for Holbergs Fød-el den 3. Decbr. 1684 fik Abrahams Lejlighed til at vise, at han kunde sammensætte en Forestilling, hvis Mage ingensinde tidligere var set paa et „Sekondteater". Med den gamle Akademikus og Phister-Kender Otto Zinck i Spidsen opførtes, efter at Fru Secher havde fremsagt en Prolog af Dr. Schandorph:

Plautus: Spøgelset (Uddrag af „Mostellaria"),
Molière: Den indbildt Syge,
Holberg: Jule-Stue,

altsaa et Tværsnit gennem Verdenslitteraturen. Aftenen blev meget ærefuld. Zinck førte som Instruktør Personalet frelst i Stilens Havn. Selv spillede han Argan med fint udarbejdede Monologer, men uden det frodige Lune, som senere prægede Sophus Neumanns Fremstilling af Rollen paa Dagmarteatret. Johannes Marers Thomas Diaforius var et Mønster paa Stilfuldhed. Diktion og Maske gled sammen til en virtuosmæssig Molière-Illustration fra „Théâtre français". Mere talentfulde Skuespillere har senere spillet denne Rolle, men ingen naaede Hr. Marer. I „Julestuen" vakte Marius Berggreens natursande Fremstilling af Arv saa betydelig Opmærksomhed, at Røster i Pressen søgte at vække Kammerherre Fallesens Interesse for den unge Komiker, som i tyve Aar (indtil Cajus Bruun og Henrik Malberg fremstod) var Hovedstadens bedste Dialektskuespiller. Og Hallander Hellemanns sagtmodige og lune Humør som Theuropides i „Spøgelset" anviste ham en Fremtid som Jeronimus-Fortolker.

Justitsminister Simonys Forbud fra 1858 mod at opføre Holbergs Komedier var altsaa endelig sat ud af Kraft. Det havde varet 26 Aar at naa saa vidt. Langsomt men sikkert nedbrødes gamle Skranker. Dog kan det ikke siges, at Teaterloven af 12. April 1889 fik nogen øjeblikkelig Betydning. Naar den Dato alligevel er en Mærkedag i dansk Teaterhistorie, er Grunden ikke den, at Loven ophævede det kgl. Teaters Eneret til Opførelse af Skuespil i Kjøbenhavn, thi dette Privilegium af 11. Septbr. 1750 var siden 1848 ophævet i Praksis, men skyldes den Omstændighed, at Myndighederne ikke i Fremtiden kunde kræve nogen Indskrænkning i de Kunstarter, Privatteatrene agtede at opføre. Dagmarteatret fik altsaa Ret til at spille Tragedier, og Folketeatrets Direktør behøvede ikke længer at afvise — eller at bede Kammerherre Fallesen om Lov til at opføre — et alvorligt Skuespil. Denne Rettighed var naturligvis af stor Vigtighed overfor nye Arbejder i Fremtiden, men i Øjeblikket lagde Lovens Paragraf 2 fremdeles en Art Servitut paa det kgl. Teaters ældre Repertoire, idet den bestemte, „at intet privat Teater maatte opføre noget til det kgl. Teaters Repertoire henhørende Stykke, med mindre Direktionen ikke havde bragt Stykket til Opførelse efter denne Lovs Udstedelse i Løbet af 10 paa hinanden følgende Aar. Denne Tidsfrist kunde Bestyrelsen dog forkorte overfor Værker, som den ikke agtede at lade opføre". Omtrent samtidig med Lovens Ikrafttræden udsendte Kultusministeriet en Fortegnelse over 111 originale og 49 oversatte Skuespil, som i de næste ti Aar kun maatte spilles paa Nationalscenen, „naar ikke ganske særlige Omstændigheder maatte tale for en anden Bestemmelse, og da kun for en enkelt eller et Par enkelte Gange og kun med Ministeriets Tilladelse". Listen omfattede bl. a. Grundstammen i vor nationale dramatiske Litteratur, som dermed atter blev baandlagt. Dog var det, allerede før Loven blev vedtaget, lykkedes Abrahams at erhverve Fallesens Tilladelse til at opføre „Jeppe paa Bjerget", og den 23. Marts 1888 blev Zinck den første Jeppe i Kjøbenhavn efter Phister, og da Forsøget lykkedes, spilledes næste Sæson „Hexeri eller Blind Allarm" med Elith Reumert i Hovedrollen, Skuespilleren Leander. 1886 var af Henrik Hertz' Arbejder „Flyttedagen" blevet overført fra den kgl. Scene, og dette elskværdige Lystspil efterfulgtes endnu samme Aar af „Arvingerne" og „Fristelsen"; senere tilkom „De Fattiges Dyrehave" (1887), „Audiensen" (1889), „De Deporterede" (1896), og da Digterens 100 Aarsdag skulde fejres i Septbr. 1897, greb Abrahams Anledningen til at arrangere en Festforestilling, ved hvilken bl. a. „Skriftemaalet" og det dramatiske Ordsprog „11—18—35" opførtes. Blandt andre danske borgerlig-klassiske Komedier spilledes H. C. Andersens „Den nye Barselstue" (1886) og „Ole Lukøje" (1897), M. Goldschmidts „I den anden Verden" (1889), Chr. Richardts „Deklarationen" (1889), Fru Heibergs „Abekatten" (1889) og C. N. Rosenkildes „Den dramatiske Skrædder" (1894), hvori Johs. Ring, Teatrets sympatiske Elsker, aabenbarede komiske Evner i sin pudsige Fremstilling af den teatergale Skrædderdreng. C. Hostrup var af det ældre Slægtleds Digtere den, som først gav Folketeatret dets Præg, og det var derfor en pietetsfuld Handling, da Abrahams i Anledning af Digterens Død foranstaltede en Mindefest (3. Decbr. 1892), ved hvilken Lejlighed Hostrups Søn, Højskoleforstander Helge Hostrup, afslørede sit Forfatterskab til Aftenens Hovedstykke „En Storm i et Glas Vand". For Teatrets ikke forvænte Skuespillere var det udviklende at beskæftige sig med Roller i Komedier, som var skrevet af Digtere, og længe varede det ikke, førend Kammerherre Fallesen havde Bud efter Marius Berggreen og Hallander Hellemann — den sidste, da han havde spillet Mathias Knap i „Flyttedagen" —, men det kgl. Teaters Gagetilbud var dengang ringere end nu, og man kan som bekendt ikke leve af Æren. Derimod vendte Elith Reumert i 1890 efter en otteaarig kunstnerisk Udvikling tilbage til sit Udgangspunkt paa Kongens Nytorv.

Men det var desværre ikke Opførelsen af de nationale, klassiske Komedier, som økonomisk holdt Driften i Gang, og et Forsøg paa at spille nogle af det kgl. Teaters gamle oversatte „Kassestykker", f. Eks. „Michel Perrin" (1888) og Molières „Don Juan" (1890) faldt uheldigt ud. Ligesom under de tidligere Direktører var det nødvendigt at opføre illitterære Folkekomedier og Farcer. Den allerede under M. V. Brun heldige Bearbejder, senere Teaterdirektør Ricard Schrøder, bragte i Abrahams' anden Sæson Teatret „En Børsbaron", som med Hallander Hellemann i Hovedrollen blev en stor Sukcés og naaede sin 188. Opførelse i 1914. I den tredie Sæson fulgte Zincks 31. og sidste Bearbejdelse for Folketeatret, Farcen „Mefistofeles". En anden af Skuespillerne, Elith Reumert, var ogsaa Teatret nyttig som Forfatter. I dets Historie er hans Navn i denne Egenskab navnlig knyttet til den i Julen 1917 for 298. Gang opførte Dramatisering af H. Scharlings Roman „Nøddebo Præstegaard", hvori han selv 2. Juledag 1888 var den første Fremstiller af Nikolaj, samt til Lokaliseringen af Mosers Lystspil „Alt for Damerne!", der opførtes den 28. Januar 1888 og fik sin egen, Skuespilkunsten uvedkommende Historie. I tredie Akt af dette ligesaa harmløse som ubetydelige Stykke forekom en Scene, som vakte adskillige Underofficerers Harme. Handlingen var henlagt til Eksercerpladsen i Kastellet. En Rekrut, spillet med det rette ubehjælpsomme Væsen af Charles

Anna Nøhr (Kostumebillede).

Fru Sanne i „Den skønne Helene".

Eliza Sanne, f. Rømer.
1865—1871.

Anna Nøhr.
1869—1870.

Albert Meyer.
1866—67. 1868—71.

Albert Meyer
i „Orfeus i Underverdenen".

Albert Meyer
i „Prinsessen af Trapezunt".

Maria Raun (Fru Schmidt).
1869—1870.

Frederik Müller.
1870—71. 1886—90.

H. E. R. Kjertmann.
1873—1874.

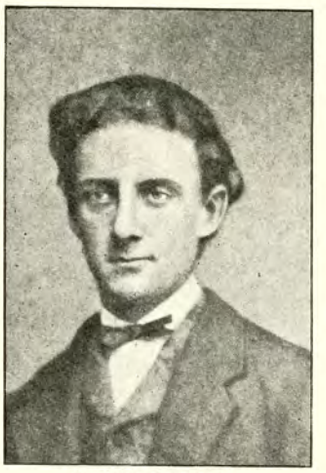

Vilhelm Petersen.
1871—1875.

Charles la Cour.
1872—1878.

Helvig Johansen (Fru Jacobsen).
1872—1876.

Theodora Petersen, f. Petersen
(Fru Wolfgang Hansen).
1872—73. 1884—86. 1891—92.

Theodora Petersen
i „Gøngehøvdingen".

Helga Bluhme, f. Rasmussen.
1870—1871.

Schwanenflügel, søgte at standse en brutal Sergents Banden og Torden ved at bestikke ham med en Pølse, som han tog imod. J. F. S. Dorph-Petersen fremstillede Sergenten — Thim hed han — og havde skabt en saare naturtro Figur: Holdningen var stram med en paagaaende Foroverbøjning i Lænderne, Stemmen var rusten og rullede paa én Tone, Ansigtsfarven bar tydelig Præg af Mandens Forbindelse med „vaade Varer". Paa den tredie Aften lød fra Balkonen en stærk Piben, medens „Bestikkelsesscenen" spilledes; dog fik Klapperne efterhaanden Overtaget, og Akten sluttede med en Mængde Fremkaldelser. Men de følgende Aftener blev Uroen større, og det viste sig da, at det var Underofficerer, der protesterede mod Optrinet med Pølsen. Efterhaanden udviklede Demonstrationen sig til en Diskussion i Pressen. Sammen med „Alt for Damerne!" opførtes et Brudstykke af Vilh. Østergaards Folkekomedie „Den anden April", som nylig havde været en stor Sukcés. Heri medvirkede som Statister en Del Sergenter. Disse sluttede sig nu til deres protesterende Kolleger paa Tilskuerpladsen og forlangte, at Direktøren skulde udelade Stykkets Clou, Pølsescenen; i modsat Fald vilde de ikke optræde oftere. Abrahams svarede med at lade „Den anden April" udgaa af Programmet, hvorefter „Alt for Damerne!" spilledes 62 Gange uden Pièce de rideau for udmærket Hus. Demonstrationerne virkede saaledes som en god Reklame, og Sergent Thim blev Sæsonens mest populære Teaterfigur — saa folkelig, at Slagterne ved Nikolaj Taarns Kødboder fremstillede ham i Sne! Til Byens Fattige indsamlede han flere Tusinde Kroner. Men ellers var den store Sukcés en sjælden Begivenhed i Abrahams første ni Aar, endskønt den kun krævede 50 uafbrudte Opførelser. Nu er Teaterdirektørerne mere forvænte. Foruden de allerede omtalte Arbejder naaede blandt nye Stykker kun H. Sudermanns „Forhus og Baghus" (1891), oversat af Charles Kjerulf, og Eventyrsangspillet „Et Folkesagn" (1892) dette Opførelsesantal. Ikke mindre end tre Skribenter, Edgar Collin, Alfred Ipsen og Vilh. Østergaard, havde forvandlet Bournonvilles Ballet til et naivt, men effektfuldt Folkeskuespil, og de fandt til Fremstillingen af Hilde en stor Støtte i Charlotte Wiehes Ungdom, Ynde og koreografiske Færdighed. Forøvrigt havde Vilh. Østergaards borgerlige Muse let ved at fængsle Folketeatrets jævne Publikum, og hans Dramatiseringer af A. Rosenkildes Fortælling „Anders Tikøb" (1887) og S. Bauditz' Roman „Skovridergaarden" (1890) naaede en smuk Række Opførelser. Dramatisk Haandelag, men ringe poetisk Aare viste P. Fristrup i Folkelivsbilledet „Det gamle Kongens Kjøbenhavn" (1889) og i den historiske Komedie „Rosenborg" (1895), hvori Abrahams agerede Christian den Fjerde. Under en Kostymeprøve til „Et Folkesagn" skete den 21. Decbr. 1892 en Brandulykke, som krævede et Menneskeliv. Teatrets Læge, Dr. Sommerfeldt, meddelte Offentligheden, „at en ung Pige ved egen Skyld paa Paaklædningsværelset kom for nær til en Gasflamme, af hvilken hun havde aftaget Sikkerhedsgitret. Der gik Ild i hendes Paryk, og fra hende forplantede Ilden sig til 6 andre unge Piger. Heldigvis lykkedes det de Tilstedeværende i en Fart at slukke Ilden, saa at de unge Piger slap med nogle Brandsaar, som forhaabentlig ikke vil medføre nogen Fare". De blev alle kørt til Kommunehospitalet, hvor det viste sig, at en af Damerne, Frk. Valborg Sørensen, ikke stod til at redde. Juleaften døde hun.

Abrahams stillede gerne Teatret til Raadighed for nyere danske Forfattere. Blandt Arbejder, skrevne af det moderne Gennembruds Mænd, var Sophus Schandorphs dramatiske Situation „I Gæstgivergaarden" (1884), som efterfulgtes af samme Forfatters Skuespil „Uden Midtpunkt" (1887), hvortil Edvard Brandes havde skrevet Sceneriet. I sine Erindringer mindes Schandorph med Taknemmelighed Elith Reumerts morsomme jyske Kapellan og Hans Orlamundts lige ud af Livet skaarne skikkelige og forkuede Landjunker. Begge Skuespillere viste i dette Stykke nye Sider af deres Talent. Af landlige Forfattere opførtes Zacharias Nielsens „Selvstyre" (1888) og Nye Tider (1885) — en Dramatisering af den livfulde Fortælling, hvormed han brød igennem — og begge disse Lystspil passede i Aand og Tone udmærket til den folkelige Scene. Den fynske Gaardejer Peder R. Møllers i kunstnerisk Forstand mindre betydelige Skuespil „En Vilje" (1886), „En Skærsild" (1887) og „Isen brydes" (1890), foregik blandt Bønder og jævne Borgere og skyldte deres Sceneheld en solid Komposition, Lune og en let begribelig Moral. Blandt Hovedstadens unge Skribenter fik Einar Christiansen en Sukcés paa sin velskrevne Bagatel „Folkesnak" (1891), to Samtaler mellem et Par unge Mennesker, hvem Forfatteren har lagt mangt et morsomt Ord i Munden. Langt mindre Glæde havde Gustav Esmann af sin én Akt „Pebersvende" (1886), hvorimod Peter Nansens lille, vittige Lystspil „En Bryllupsaften" (1893) opnaaede 25 Opførelser og næste Aar efterfulgtes af hans dramatiske Situation „Kammerater". Ritmester F. Seemanns „Lette Dragoner" (1892) var et muntert Soldaterstykke, og Fru Emma Gad spottede i Satiren „I veldædigt Øjemed" (1891) den selviske Velgørenhed: Modsætningen, som kan findes mellem de Fattiges elendige Stilling og den fornøjelsessyge og behagelige Maade, hvorpaa Bourgeoisiet yder Hjælpen. Men Satiren var som altid hos Fru Gad af godmodig Beskaffenhed. Fru Rosenbaum spillede den brave Madam, og Edvard Brandes skrev: „Rigtigere har denne Skuespillerinde sikkert ingensinde truffet en Figur, og Aftenen var ganske særlig en Triumf for hende". Af Otto Benzon opførtes én Akts Lystspillet „Provisorisk" — i Anno 1886 en meget aktuel Titel. Stykket foregik i en Jærnbanecupé mellem Vordingborg og Næstved og gjorde stor Lykke ved Slagfærdighed og Vid. Men mere betydningsfuld var Teatrets Fremstilling af hans femakts Lystspil „Sportsmænd" (18. Septbr. 1891). Otto Benzon har i et vittigt Forord til den trykte Udgave givet en interessant Skildring af Stykkets Historie paa Nationalscenen, hvor det delte Skæbne f. Eks. med Henrik Ibsens „Gengangere" — den nemlig, at blive kasseret af Censor Erik Bøgh. Denne gamle Viseskribent og Teaterskrædder havde glemt, hvor hensynsløs hans egen Pen var, da han i sine yngre Dage gik de Nationalliberales Ærinde. Alt det „utilladelige", „hensynsløse", „uhøviske", „oprørende" og „uhørt gemene", som Benzon vovede at byde Censor. vovede han imidlertid ogsaa at byde Folketeatrets Publikum. Opførelsen desavouerede fuldstændig Bøghs Dom, som Kultusministeren, Professor Goos havde anerkendt. Stykket var et satirisk Angreb paa, hvad Forfatteren selv kaldte „de ansete Mænds Fagforening" og ejede hans ægte dramatiske Evne til at karakterisere Personerne gennem deres Ordvalg. Stemningen i Teatret var højspændt, den mindede om „Leonarda"-Aftenen og endte ligesom dengang med en Sejr for Forfatteren. Men i 1880 stod Opførelsen i Forsøgets Tegn; nu, 11 Aar senere, var Folketeatrets Ensemble gennem et forbedret Repertoire og ved Julius Lehmanns naturlige Instruktion tiltaget i Fasthed og Sikkerhed. De to Koryfæer, Kolling og Zinck, ejede endnu omkring 1890 deres Kraft, men Julie Hansen var atter udvandret til Casino og vendte ikke mere tilbage. Hun erstattedes af Julie Møller, en sand Kunstnerinde med stilfærdige Midler og ægte Lune, og af Fru Rosenbaum, der i Reglen spillede paa sit muntre, kække Væsen. Fru Maria Müller (Fru Ring) var indtagende-skælmsk som Ingenue, vittig-pikant som ung Frue og altid intelligent og ladylike, Frk. Olga Meyer lignede Bourgeosiets unge Pige og medbragte fra det kgl. Teater en sikker Teknik, som dengang ingenlunde var almindelig blandt Privatteatrenes Ungdom, Charlotte Wiehe var henrivende yndefuld og chic, fransk af Type, men uforfalsket kjøbenhavnsk af Sprog. Elskværdighed, Lune og landlig Frodighed var udbredt over Frk. Victoria Petersen, som senere blev en af Kjøbenhavns mest yndede Revyskuespillerinder, Sikkerhed og Kendskab til det store Publikums Smag prægede J. F. S. Dorph-Petersens Fremstillinger, Hallander Hellemann forbausede i sine yngre Aar mange Gange ved sin Evne til at give Konturen af en Karakter — Konturen tegnet op af intet, Hans Orlamundt, den vittige og elegante Lystspilskuespiller, som i sine Folketeateraar endelig erobrede Kjøbenhavn, Jacques Wiehe, der kæmpede mod nedarvede lyriske Slægtskrav for omsider at blive en ejendommelig moderne Farcør, Marius Berggreen, Byens bedste Dialektskuespiller, Victor Neumann, altid tør-ejendommelig i sin Karakteristik, og Johannes Ring, der begyndte som Romantiker i Stigaards Aand og senere fandt helt personlige Toner som Komiker.

Forfatteren Carl Møller omfavnende Skuespillerne Harald Kolling og Otto Zinck, som særlig bidrog til den Succes, hans Stykke opnaaede paa Folketeatret.

J. F. S. Dorph-Petersen.
1870—1898. Direktør: 1900—1908.

Dorph-Petersen i „Thummelumsen".

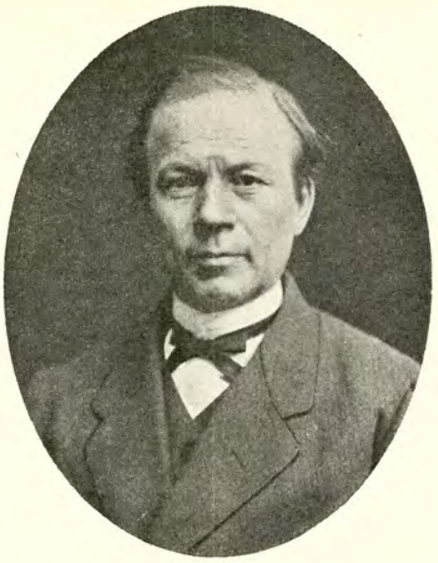

Otto Zinck.
1868—1908.

Dorph-Petersen i „Pariserliv".

Zinck i „Capriciosa".

Zinck i „Pariserliv".

Dorph-Petersen som Sergent Thim i „Alt for Damerne".

Dorph-Petersen i „Oberstens Døtre".

Zinck som „Jeppe paa Bjerget".

Zinck i „Flyttedagen".

Dorph-Petersen i „Sherlock Holmes".

Zinck som „Jokum".

Zinck i „Den indbildt Syge".

Zinck og Charlotte Wiehe i „Vore Venner".

Zinck i „Nye Tider".

Privatbilleder af Betty Borchsenius, f. Guldbrandsen.
1869—1880.

Fru Borchsenius i „Piccolino".

Betty Borchsenius i „Prinsessen af Trapezunt".

Fru Borchsenius (ukendt Rolle).

Fru Borchsenius i „Talismanen".

Fru Borchsenius i „Fastelavnsgildet".

Fru Borchsenius
i „En Børnekomedie".

Fru Borchsenius i „Faldgruben" (Casino).

Fru Borchsenius
i „En Børnekomedie".

Fru Borchsenius
i „En Søndag paa Amager".

Fru Borchsenius
i „En Huslærer".

Fru Borchsenius
i „Faldgruben" (Casino).

Fru Borchsenius
i „Korsikanerinden".

Fru Borchsenius
i „Prinsessen af Trapezunt".

Fru Borchsenius i „Pariserliv".

Fru Borchsenius i „Korsikanerinden".

Fru Borchsenius i „En Huslærer".

Fru Borchsenius i „En Prøve".

14 Aar.
Ungdomsbilleder af Betty Borchsenius, f. Guldbrandsen.

Den 25. Septbr. 1892 opførtes Edgard Høyers farceagtige Lystspil „Modkandidater", som fik en ufortjent Skæbne, fordi Zinck under den tredie Opførelse blev syg paa Scenen og sank besvimet ned i en Stol, hvorpaa Orlamundt beordrede Tæppet ned. Ring meddelte Publikum, at Forestillingen ikke kunde fortsættes, og dermed fik „Modkandidater" en brat Afslutning for stedse. Dette Sygdomstilfælde benyttede Abrahams til at gøre et Forsøg paa at forringe Zincks Indtægt. Den gamle, veltjente Skuespiller nærmede sig de 70 Aar, og hans Gage var, siden han i 1884 afstod Abrahams sin Førsteret til Teatret, efter Datidens Forhold særdeles betydelig. Der vilde ikke være nogen Grund til at komme ind paa denne private Episode — Gagestridigheder finder hvert Aar Sted ved alle Teatre — hvis ikke Affæren Abrahams-Zinck havde fundet sin Afgørelse i selve Justitsministeriet. Derfor fortjener Sagen at blive oplyst:

Da Tiden for Udløbet af Watts Bevilling nærmede sig, søgte Abrahams i Oktbr. 1890, om Privilegiet lydende paa hans Navn maatte blive fornyet indtil Aar 1900. Robert Watt anbefalede Ansøgningen, idet han betragtede det som en Selvfølge, at Abrahams ogsaa i Fremtiden vedblev at udrede den fastsatte Pension til Kammerraad Langes Enke, Fru Julie Hansen. Som Svar herpaa underskrev Justitsminister Nellemann den 25. Novbr. 1892 nedenstaaende Bevilling, som var udfærdiget efter Bestemmelserne i den nye Teaterlov af 12. April 1889:

Undertegnede Justitsminister
for
Kongeriget Danmark

gør vitterligt: At jeg, efter den derom gjorte Begæring i Henhold til Lov om Teaterdrift i Kjøbenhavn af 12. April 1889 Par. 3 tillader, at Teaterdirektør **Severin Abrahams**, for Tiden Bestyrer af Folketeatret i Kjøbenhavn, maa i Kjøbenhavn eller dens Forstæder lade opføre Skuespil saaledes, at Bevillingen gælder for ham og hans Bo fra Dato indtil 1. Juni 1895 og under følgende nærmere Betingelser:

1) at der forbeholdes Chefen for det Kgl. Teater og Kapel fri Adgang til en passende Plads ved enhver Forestilling;
2) at Bevillingshaveren med Hensyn til den eventuelle Teaterbygnings Beliggenhed og Beskaffenhed i det Hele skal være Justitsministeriets Afgørelse underkastet;
3) at han eller hans Bo, saalænge Bevillingen benyttes, aarlig udreder til Kammerraad H. V. Langes Enke, Fru Julie Hansen, født Lumbye, et Beløb af 1200 Kr.
4) at han underkaster sig de Bestemmelser som Politiet, hvem denne Bevilling, forinden den afbenyttes, bliver at forevise, til Ordens Overholdelse eller i andre Maader maatte foreskrive;
5) at han inden Udløbet af den 1. Uge i hvert Aars August Maaned hos Politiets Kasserer deponerer et kontant Beløb af 1600 Kr. til Sikkerhed for den prompte og nøiagtige Betaling af, hvad han vil have at erlægge for Politihjælp;
6) at der af Forestillingsindtægten erlægges den befalede Afgift til Stadens Fattigvæsen;
7) at der af Justitsministeriet udnævnes en af Bevillingshaveren lønnet Censor, hvem Alt, hvad der agtes opført, iforvejen bliver at forelægge, for at det kan paases, at Intet deri findes, som strider imod Landets Love eller gode Sæder, og hvis Kendelse han under Bevillingens Fortabelse har at holde sig efterrettelig, dog at det, naar han derved finder sig brøstholden, skal staa ham frit for at indbringe Sagen for Justitsministeriet, hvis Resolution han i denne Henseende har at underkaste sig;
8) at der ikke ved Valget af Stykker til Forestillingerne gøres noget Indgreb i det kgl. Teaters Repertoire, saaledes som dette ved fornævnte Lov af 12. April 1889 Par. 2 er bestemt, i hvilken Henseende han skal være pligtig til at underkaste sig det kgl. Teaters Bestyrelses Afgørelse, dog med Forbehold af, at han, saafremt han maatte være utilfreds med denne, kan henskyde sig under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, ved hvis Resolution det da skal have sit Forblivende;
9) at Bevillingshaveren ikke maa gøre sig skyldig i Overtrædelse af det i ovennævnte Lovs Par. 4 indeholdte Forbud imod at erhverve fremmede, hvortil dog ikke henregnes norske og svenske, Forfatteres eller Komponisters Værker paa en saadan Maade, at det kgl. Teaters Adgang til Opførelse af disse indskrænkes, eller i Overtrædelse af de i den til enhver Tid gældende Lovgivning indeholdte Forbud imod offentlig at opføre dramatiske Værker eller for Scenen bestemte musikalske Kompositioner uden Samtykke af Forfatteren eller rette Vedkommende eller imod uden Vedkommendes Samtykke at opføre saadanne Dramatiseringer af Digterværker, som væsentlig kun bestaar i Genfremstilling af Indholdet i en for Scenen brugelig Form, i hvilken Henseende han ubetinget vil have at underkaste sig den Kontrol, som maatte blive foreskrevet, ligesom han ogsaa med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt saadan Overtrædelse foreligger med Hensyn til Bevillingens Fortolkning skal være Justitsministeriets Kendelse undergiven.

Justitsministeriet, den 25. November 1892.

J. Nellemann.

Severin Abrahams
som Grev Baudelot i „Den sidste Nat".

Abrahams' Bevilling gjaldt altsaa ikke til Aar 1900, hvad han havde ansøgt om, men kun til 1. Juni 1895. Hans Forsøg paa at nedsætte Zincks Gage faldt just paa det Tidspunkt, da han maatte andrage om Bevillingens Forlængelse. Den 15. Febr. 1893 skrev han til Ministeriet: „Det høje Justitsministerium vil velvilligst erindre, at ikke alle de forløbne Aar have været lige gunstige for Teaterdrift. Der har været Aar, hvor samtlige Privatteatres Eksistens har været alvorligt truet, ja Aar, hvor Folketeatret var det eneste Teater, der overstod Misèren. I de 9 Aar, der ere forløbne siden jeg i 1884 overtog Folketeatret, have ved de med Folketeatret ligestillede Teatre forskellige Direktører efterhaanden maattet bukke under for de vanskelige Teaterforhold; kun Folketeatret har redet Stormen af, men — og dette udviser mine Regnskaber — ikke uden betydelige Ofre; ja, der har været Aar, hvor Underbalancen har været en saadan, at jeg udelukkende ved at ofre Alt, hvad jeg har ejet, har kunnet redde Situationen. Forholdene have nu bedret sig noget, og det synes, som om vi gaa imod Tider, da Teaterdrift vil blive mere rentabel end hidtil, og det vil derfor være mig en dobbelt Ulykke, dersom det ikke skulde behage det høje Ministerium at forunde mig Bevilling til at opføre Skuespil". Abrahams sluttede med at minde om, at han i de forløbne Aar desforuden havde arbejdet under Trykket af den betydelige Afstaaelsessum paa 80.000 Kr. til den forrige Bevillingshaver. Men omtrent samtidig — 8. Marts 1893 — indsendte Zinck en konkurrerende Ansøgning, hvori han skrev: „Til Støtte for mit Andragende skal jeg tillade mig at henvise til, at jeg dels i en meget lang Periode af mit Liv har virket som Skuespiller, og dels har bistaaet ikke alene Direktør Robert Watt, men ogsaa Direktør Abrahams som Sceneinstruktør og Raadgiver lige op til Aaret 1891, hvorved jeg særlig har haft Lejlighed til paa nært Hold at faa Kendskab til og daglig Øvelse i alle en Teaterledelsens Enkeltheder. Jeg tillader mig endvidere at anføre, at ligesom Meddelelsen af en saadan Bevilling vilde være et stort Gode for mig, der nu snart maa betragte min Bane som Skuespiller som endt, men dog føler tilstrækkelig Kraft til at varetage Hvervet som øverste Leder af et Teater, saaledes vil ogsaa min gennem mange Aar vundne Erfaring være en Borgen for, at det Teater, hvortil jeg i lange Tider har været knyttet, vil blive styret paa en fyldestgørende Maade. Sluttelig skal jeg oplyse, at da Direktør Robert Watt ved Slutningen af 1883—84 opgav sin Stilling som Direktør ved Folketeatret, gjordes der først fra hans Side Tilbud til mig om at overtage Ledelsen; jeg følte dog dengang ikke Lyst hertil, men foretrak at overlade Direktørposten til Severin Abrahams, der havde meldt sig som Lysthavende, mod at han kontraktmæssigt sikrede mig en Stilling ved Teatret for den tilbagestaaende Tid af Privilegiet. I Henhold hertil blev en Kontrakt oprettet. Det vil saaledes ses, at jeg i sin Tid havde en vis 1. Prioritet med Hensyn til Direktørstillingen, og jeg haaber ogsaa, dette nu vil blive taget i Betragtning". Selv om Arbejdet gennem de mange Aar ikke var gaaet sporløst hen over Zinck, var han i hvert Fald stærk nok til at optage en Kamp for sin Stilling. Hans Position var bedre, end Abrahams troede. Foruden sin Anciennitet og den Yndest, han nød som Skuespiller, havde han Kongehusets Protektion og var — sidst, men ikke mindst — Studenterkammerat med Departementschef Ricard. Ham skyldtes uden Tvivl den Løsning, som gav sig Udslag i en Skrivelse af 6. Maj 1893 fra Justitsministeriet til Abrahams, hvori man meddelte ham, at Ministeriet ikke var utilbøjelig til at opfylde hans Ønske paa den Betingelse, at han fornyede Zincks gamle Kontrakt for et lignende Tidsrum som det, for hvilket han ønskede Bevillingen udstedt. Det er eneste Gang i dansk Teaterhistorie, at et saadant Krav er stillet til en Bevillingshaver. For at Abrahams skulde indvilge stiltiende, blev han 14 Dage senere — 20. Maj 1893 — udnævnt til Ridder af Danne-

Severin Abrahams.
1871—1900.

Sophus Neumann.
1867—1872.

Carl Hagen.
1869—1871.

Carl Hansen.
1870—74. 1883—89.

Abrahams i „Pariserliv".

Sophus Neumann i „Cæsar Girodots Testamente".
(Dagmarteatret).

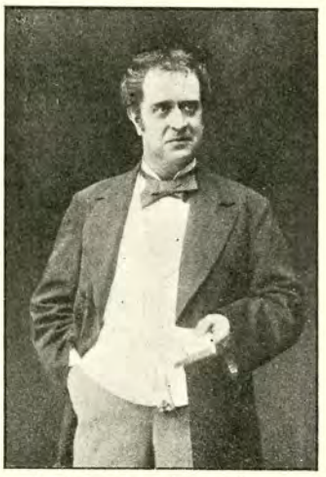

Abrahams i „Lad os skilles".

Neumann i „Hverdagsfolk".

Neumann i „Lykkebarnet" (Casino).

Ferdinand Schmidt.
(Kostumebillede).

Severin Abrahams som Christian den 4de og Peter Fjelstrup som Sivert Grubbe i „Rosenborg".

Ferdinand Schmidt.
1864—1869.

brog. Han opgav al Modstand — og søgte at faa Zincks Gage erstattet ved at opsige enkelte Medlemmer af Personalet. Paa Maanedens sidste Dag meddelte han Ministeriet, at Zincks Kontrakt var fornyet indtil 1. Juni 1900 „under Forudsætning af, at der maatte blive givet ham [Abrahams] Bevilling til at opføre Skuespil paa Folketeatret indtil det nævnte Tidspunkt". Endelig den 13. Juni 1893 havde han Privilegiet i Hænde med Tilladelse til at deponere det hos Aktieselskabet „Hippodromen", hvor det tjente som Sikkerhed saavel for Opfyldelsen af hans Lejekontrakt som for en Kautionsforpligtelse, Aktieselskabet havde paataget sig overfor Landmandsbanken. Det drejede sig om en ny Kassekredit paa 55.000 Kr., mod at den ældre paa 32.000 Kr. blev afgjort.

Udfra sit sangvinske Sind saa Abrahams nu atter Fremtiden forhaabningsfuldt i Møde. Naar Hovedresultatet af hans Virksomhed blev negativt, skyldtes det i hvert Fald ikke, at hans Repertoire var for ensartet. Snarere var Forskelligheden for stor. I sit Valg var han som Regel en frygtsom Mand, men han kunde ogsaa — ligesom i Trods — gaa til den modsatte Yderlighed og gøre et dumdristigt Forsøg med noget splinter nyt, der laa helt udenfor Teatrets Ramme. Disse Eksperimenter tiltog, navnlig efter at Herman Bang i 1897—98 var blevet Sceneinstruktør, og det kan ikke nægtes, at de desorienterede Teatrets egentlige Publikum. Mislykkedes Forsøget, skyndte Abrahams sig atter ind i Forsigtighedens Sneglehus, og ofte maatte „Revyen" og „De Forlovede" eller „For Alvor" og „Feriegæsterne" tilbagekalde Husets gamle Tone, naar han havde vovet sig for langt ud i moderne Strømninger. Varierende Billetpriser bidrog ogsaa til Ledelsens usikre Præg. Abrahams forsøgte altfor ofte ved „smaa Priser", „nedsatte Priser" og „halv Pris" at lokke Folk i Teatret. Hans System med forskellige „forhøjede Salg", som vekslede efter Klokkeslettet, var en Labyrint, som Publikum kun med Vanskelighed kunde hitte ud af, og som engang gav den nuværende Indenrigsminister Ove Rode Anledning til at skrive en vittig Samtale mellem Køber og Kasserer foran Billethullet. Derimod var Eftermiddagsforestillingerne til halv Pris om Søndagen en god Idé, som Abrahams efter udenlandsk Mønster realiserede i Sæsonen 1896—97. Allerede i den følgende Vinter gaves 11 billige Forestillinger, og i Sæsonen 1898—99 steg Antallet til 34. Alvorlige Skuespil afvekslede med Lystspil, gamle og nye Folkekomedier med Farcer, skønlitterære Forsøg med en Pantomime. Ud af Arkivet hentedes „Orpheus i Underverdenen", „Den skønne Helene" og „Niniche", og da det viste sig, at disse gamle Operetter ved Hjælp af stemmebegavede Gæster — f. Eks. Fru Anna Petterson-Norrie — havde bevaret deres Tiltrækningskraft, forøgede han Repertoiret med „Frk. Nitouche", hvis Titelrolle var som skrevet for Charlotte Wiehe, og stræbte at vedligeholde Publikums Interesse for Genren ved at opføre „To-Tata" (1896), „De smaa Lam" (1897) og „Hans og Grethe (1897) uden dog at opnaa, at disse nye Sangspil fik en lignende Betydning for Kassen. Han satte meget ind pea Fremstillingen af Strindbergs „Lykke-Pers Rejse" (1893) i Otto Borchsenius' Oversættelse, men dette virkningsfulde Eventyrskuespil blev alligevel ikke den store Sukcés, paa hvilken Abrahams haabede. Endelig i den følgende Sæson —, hvori Gustav Esmanns Farce „Frederiks Redningsmand" og Albert Gnudtzmanns Lystspil „Peter Stens Arvinger" faldt totalt — gik Haabet i Opfyldelse: Heldet kom i Form af Rejanes Parisersukcés „Madame sans gêne" (1894), som i Emma Gads Oversætselse var et underholdende Skuespil, fuldt af farverige Optrin og historiske Urimeligheder. Udstyret omkring den indtagende og tungerappe Vaskerpige, som bliver Hertuginde, var rigt og smagfuldt. Havde Sardou set det, maatte han have erklæret sig tilfreds. Direktørens Datter, Frk. Johanne Abrahams, kom for første Gang frem i Titelrollen, blev set og sejrede. Martinius Nielsens Napoleonsmaske havde fuldendt Lighed med populære Billeder, og hans ejendommelige Diktion klædte denne Figur. Saaledes kunde, syntes man, Napoleon have talt. „Madame sans gêne" opførtes uafbrudt 110 Gange — et svimlende Antal for 24 Aar siden — og det reddede Folketeatrets Gæstespil i Kristiania i Maj 1896, hvor forøvrigt Pressen roste Fremstillingen af det gamle Repertoire „Revyen", „De Forlovede" m. fl. Opmuntret af dette heldige Udfald forsøgte Abrahams Aaret efter i de danske Provinsbyer en Lystspilturné, som sluttede den 31. Maj 1897 i Odense med et uheldigt økonomisk Resultat.

I Tiden omkring 1895 beherskedes Repertoiret af Martinius Nielsen, Peter Fjelstrup og Anna Larssen, medens den ældre Del af Personalet traadte noget i Baggrunden. Den franske Komedie „Hr. Departementschefen" (1896; oversat af Robert Henriques og Oscar Madsen) og Lindaus mystiske Skuespil „Den Anden" (1897; oversat af Charles Kjerulf) og Dumas' Folkekomedie „Kean (1896; oversat af Edgar Collin) bares med Elegance af Martinius Nielsen, der havde sin sidste Optræden forinden Direktørperioden paa Dagmarteatret som Sir Rochester i „Et Vajsenhusbarn (1897). Opførelsen af Arthur Schnitzlers Skuespil „Elskovsleg" (1897; oversat af C. E. Jensen og William Norrie) var noget af en Begivenhed, fordi det inderlige og poesifyldte Digterværk fik Liv gennem H. Hellemanns smukke Fremstilling af den gamle Musiker og Anna Larssens henrivende Spil som den skælmske Mizi. Fru Larssen udfoldede i disse Aar sine rige Evner: Naar Opførelsen af H. v. Kleists farverige Folkeskuespil „Pigen fra Heilbronn" (1897; bearbejdet af P. A. Rosenberg) lykkedes, og Stykkets Skønhed fængslede, skyldtes det navnlig hendes fuldendt illuderende Fremstiling af Kätchen. Og ingen, der saa' hendes rørende, trofaste Mimi i Murgers „Frie Fugle" vil nogensinde glemme det poetiske Skær, som lyste ud fra hendes Skikkelse. Ove Rode havde oversat dette virkningsfulde Teaterstykke, hvis Personer repræsenterer en egen Ungdommens Længsel og Munterhed. Underligt nok blev de tre Ynglinge, der fremstillede de unge Mænd, senere Teaterledere i Kjøbenhavn: Albrecht Schmidt, den mest franske af dem, var Marcel, Holger Hofman, den mest kjøbenhavnske, spillede Colline, og Johannes Nielsen, som lignede en ung Højskolelærer, var med Varme og maskulin Styrke Rodolphe. Spekulationsdramaet „Trilby" (1898; oversat af Charles Kjerulf) blev paa Folketeatret som overalt i Verden en stor Sukcés og bragte Kassen til at bugne som i „Madame sans gêne"-Aaret. Et Sted i Udlandet strømmede Folk til for at se Trilby-Skuespillerindens smaa Fødder, i en anden By var det et Sangnummer, der lokkede. Her i Kjøbenhavn blev Stykket frelst af Peter Fjelstrups fantasifulde Svengali; hans Fremstilling var et scenisk Virtuosnummer, som vilde have kunnet fængsle Publikum overalt i Verden, dersom Sproget ikke havde lagt ham Hindringer i Vejen. Dybere Skuespilkunst i egentlig Forstand ydede Fjelstrup som Forstmesten i Ifflands „landlige Sædemaleri" „Jægerne" (1898; oversat af Johs. Magnussen) og som Storm i Sven Langes fine menneskelige Tragedie „Storm" (1899), der begynder som et Lystspil. Det var fortjenstfuldt, at Abrahams tog Initiativet til Fremstillingen af Holger Drachmanns smaa Skuespil, omend „Amor triumphans" (1895) kun naaede et beskedent Antal Opførelser. Blandt andre Komedier i én Akt, som i højere Grad tiltrak Publikum, var »Tjenestefolk" (1897; oversat fra Tysk af Jacob Jacobsen), „Uskyldig dømt" (1898; oversat fra Tysk af Valdemar Høy) og Goethes „Søskende" (1899; oversat af Carl Levin). Derimod faldt et Forsøg paa at skaffe Kotzebue en Renæssance uheldigt ud. Hans effektfulde Rutinearbejder dominerende i Begyndelsen af Aarhundredet selve Nationalscenens Repertoire, men nu, ved dets Slutning, naaede hans „Ravnekrog" (1899; oversat af Sophus Schandorph) kun tre Opførelser, endda paa et folkeligt Teater. Springet fra Goethe til Kotzebue var typisk for Abrahams' usikre Repertoirevalg, og denne urolige Linje fortsattes, da han fra ganske illitterære Folkekomedier som „Nihilister" (1898; oversat fra Tysk af Emmy Drachmann), som gjorde Lykke, og H. Gleesens Fiasco „Højt Spil" (1898) indbød til hyperlitterære Abonnementsaftener, ved hvilke bl. a. Sophus Claussens i dramatisk Henseende svage, men poetiske Skuespil „Arbejdersken" (1898) opførtes i en mangelfuld Udførelse. Til samme Kategori af Forestillinger hørte Mylius-Ericksens ravjyske Folkelivsbillede „Tatere" (1898), der fik en livfuld Fremstilling, og Aristofanes' omtr. 400 Aar før vor Tidsregning skrevne Komedie „Kvindernes Sammensværgelse" (1898; oversat fra Tysk af P. A. Rosenberg), hvis Satire endnu virkede frisk, og som paa Grund af Anna Larssens glade og kaade Spil vakte saa stor Opmærksomhed, at Stykket fra Abonnementsforestilling overgik til det almindelige Repertoire i Forbindelse med Viggo V. Holms stemningsfulde Situation „Udi Amorns Hecte". I sin næstsidste Sæson (1898—99) naaede Abrahams den største Bruttoindtægt i sin 16-aarige Direktørperiode: 264,288 Kr. og 57 Øre. Til dette gode Resultat bidrog bl. a. Farcen „Styrtende Uheld", som Axel Henriques havde oversat fra Tysk. Dens Paafund var, at lade en Hustru opdage Mandens Utroskab derved, at han under et Stævnemøde opsnappes af en Fotograf og senere mangfoldiggøres som „levende Billede". Ideen var ny og morsom og berørte den kommende Storindustri, Filmen, som for tyve Aar siden næsten var et ukendt Begreb. Sæsonen bød ogsaa paa Gustav Wied og Jens Petersens muntre Komedie „Første Violin", der i Aand og Tone passede udmærket for Folketeatret og gav Hellemann Anledning til at skabe en karakteristisk Skikkelse ud af den baade sære og godmodige Adjunkt Møller, men Aarets Begivenhed, ja, en Vaardag i Teatrets Historie, var Opførelsen den 25. Marts 1899 af første Del af Bjørnsons Skuespil „Over Evne" i følgende Rollebesætning:

Sang, Præst	**Johannes Nielsen.**
Klara Sang, hans Hustru	**Alma Ahlstrøm.**
Bratt, den ukendte Mand	**Peter Fjelstrup.**
Biskoppen	**Albrecht Schmidt.**
Hanna, Fru Sangs Søster	**Olga Meyer.**
Rakel, Elias — Sangs Børn	**Anna Larssen. / Frits Boesen.**
Præsteenken	**Julie Møller.**
Krøyer	**Holger Hofman.**
Falk	**Johannes Ring.**
Blank	**Hallander Hellemann.**
Jensen	**Marius Berggreen.**
Brei	**Emanuel Madsen.**
Aagot	**Gerda Krum.**

Ved en lykkelig Fremstilling af dette Digterværk, hvori Problemet Mirakel contra Naturlov gøres dramatisk, samledes alle Kyndiges Interesse om Folketeatret, og dybe Tanker bragtes til Kundskab for de Mange, for hvem Bøger er lukkede; jævne Tilskuere løftedes op i den Sfære hinsides Tid og Sted, hvor Digtningens Symboler lever deres bestandige Liv. Iscenesættelsen af dette Værk var Herman Bangs ypperste Arbejde paa Folketeatret. Han havde det Held at raade over en ung Skuespiller, som i sjælden Grad ejede Udtryk for Pastor Sangs ydre og indre Egenskaber. Større Talenter hjemme og ude er senere kommet til kort i denne Rolle, fordi deres Fremstilling var for aandig, det vil sige, at den savnede det jævne, almenmenneskelige Præg, som netop var Johannes Nielsens Styrke. Han ejede lyrisk Magt og Myndighed foruden den brede, folkelige Pathos i Ordene. Spillet af ham blev Pastor Sang en skøn Aabenbaring af nordisk Naturfølelse og

Oline Sick, f. Jensen.
1873—1875.

Christian Møller.
1874—1876.

Urania Marquard (Fru Olsen).
1874—1875.

Peter Petersen.
1876—1877.

Dorothea Watt, f. Olsen.
1876—79. 1880—83.

Ludvig Nathansen.
1877—1881.

Anna Bjerregaard (Fru Frederik Jensen). 1877—1884.

Johanne Krum-Hunderup, f. Schmidt.
1877—79. 1897—99.

Marquerite Petersen, f. Hansen.
1876—1877.

Alma Pedersen, f. Rosenstand.
1878—1888.

Benjamin Pedersen.
1876—1889.

Clara Christensen (Fru Kjertmann), (Fru Schønfeld). 1874—1875.

Andrea Vermuth (Fru Lambert).
1874—1876.

Axel E. Betzonick.
1876—1878.

Ella la Cour, f. Møller.
1873—76. 1908—09.

Albert Price.
1879—1884.

Tro. Som Fru Sang var Debutantinden Frk. Alma Ahlstrøms Ansigt og Tale præget af Herman Bangs febrilske Nervøsitet; mange troede, at Danmark i hende vilde faa en stor Skuespillerinde, men det viste sig snart, at hendes væsentligste Egenskab var et for Bangs Instruktion i høj Grad modtageligt Sind. Han var som Sceneleder ikke Elev af nogen, omend Høedt tyve Aar før havde anvist ham Naturalismens Veje; under Studier i Livet, gennem de bitre Erfaringer, som Forsøg paa selv at blive Skuespiller havde lagret i hans Sind, og ved Ophold i fremmede Teatre havde Bang uddannet sig selv. Det var som Instruktør først og fremmest hans Styrke, at han var Digter. Indtrængende forstod han at forklare Forfatternes Tanker, og slog deres Replikker ikke til, digtede han Poesien over dem og indblæste den i Skuespillerne. Ligesom han i sine Romaner giver alt det, der ligger mellem Ordene, saaledes fandt han ogsaa paa Scenen gennem mange levende Træk de Veje, ad hvilke Stykkets Stemning skabtes. Menneskets Lidelser, Længsler og Drifter forstod han i højere Grad end dets Lykke og Glæde. Undertiden trak han Linjerne for stærkt op eller gav af sin Overflod de ofte daarlige Skuespil, han maatte iscenesætte, for dybe Perspektiver. Han kunde være farlig for mindre begavede eller for ubefæstede Unge, fordi hans ejendommelige Personlighed fristede til Kopi, men for Skuespillere med et eget aandeligt Karaktermærke var hans Paavirkning af stor Værdi. Fru Nansen og Fru Larssen, Johs. Nielsen, Fjelstrup, Albrecht Schmidt og Hofman lærte alle af ham for Livet. De frigjorde sig for det forpint eksalterede, der var over hans Væsen, og greb hans digteriske Intuition, hans Situationsfølelse og Rumfantasi, hans Evne til at se Figuren fra alle Sider og til at trænge ind til Livet bag Ordene. Hans Talent til at forklare var større end hans Evne til selv at fremstille. Han havde sit Mesterskab i Fantasien.

Bangs stigende Indflydelse paa Repertoiret og den daglige Ledelse havde til Følge, at Dorph-Petersen efter 28 Aars Tjeneste som Skuespiller, Inspektør og Instruktør forlangte sin Afsked. Det var et betydeligt Tab for Administrationen, navnlig da Direktør Abrahams efterhaanden var blevet en træt Mand. Bang egnede sig ikke til at have uindskrænket Magt; han ydede netop sit bedste under Kontrol. Dertil kom, at Johs. Nielsen gik fra Nørregade til Teatret paa Kongens Nytorv, hvor han foreløbig blev Inspektør, og at Anna Larssen og Albrecht Schmidt lod sig friste af bedre Gageforhold ved Dagmarteatret, uden at det lykkedes Abrahams at finde Erstatning for disse yndede Kunstnere. Allerede flere Aar før havde Fru Ring, Charlotte Wiehe og Hans Orlamundt ved at skifte Skueplads efterladt sig Savn paa Nørregades Scene, og ifølge Naturens Love var de gamle Kræfter, Kolling og Zinck, efterhaanden traadt tilbage til mere beskedne Poster i Repertoiret. Nu var det navnlig Fjelstrup og Hofman, som stod i første Række og havde Publikums Øre.

Dorph-Petersen og Carl Wulff som Bobinet og Raoul i „Pariserliv".

I Abrahams sidste Sæson bestod Personalet af:

Marius Berggreen.
Frits Boesen.
Peter Fjelstrup.
Aage Garde.
Hallander Hellemann.
Carl Hjernø.
Holger Hofman.
Harald Kolling.
Sigurd Lomholt.
Robert Neiiendam (fra Novbr.).
Johannes Ring.
Egill Rostrup (fra Novbr.).
Christian Schrøder.
Viggo Wiehe.
Otto Zinck.

Frk. Maggie Aagaard.
Frk. Alma Ahlstrøm.
Frk. Oda Clausen (Fru Rostrup).
Fru Henny Borchsenius, f. Ketelsen.
Fru Magna Jensen, f. Petersen, (Fru Redöhl).
Fru Anna Lomholt, f. Levini.
Frk. Gerda Krum (Fru Juncker).
Fru Julie Møller, f. Bondesen.
Frk. Petrine Møller (Fru Sonne).
Fru Jonna Neiiendam, f. Collin (fra Decbr.).
Frk. Marie Pio.
Fru Rosenbaum, f. Kruse.

Sceneinstruktør: Herman Bang.
Regissør: Emanuel Madsen.
Musikdirektør: Nicolaj Hansen.
Censor: Prof. Vilh. Møller.

Indsigtsfulde Folk havde længe haft en Fornemmelse af, at Abrahams' Periode ebbede ud, og at en ny Ære stod for Døren. Direktøren ønskede ogsaa selv at kunne trække sig tilbage, men økonomiske Hensyn tvang ham til at blive paa sin Post. Den 21. Septbr. 1899 søgte han for sidste Gang om Bevillingens Fornyelse, idet han mindede Ministeriet om, at han under vanskelige Forhold havde ført Folketeatret frelst gennem Skærene, medens de andre Privatteatre flere Gange havde maattet skifte Direktører, til Skade for Personalet. Han sluttede saaledes: „Da jeg i 1884 erhvervede den Direktør Watt tilhørende Bevilling, maatte jeg betale ham et meget betydeligt Beløb for Overdragelsen af hans Rettigheder. Om det end lykkedes mig i Aarenes Løb og navnlig ved den sidst forløbne gunstige Sæson at indvinde en Del af det udlagte Beløb, har jeg dog endnu langt fra opnaaet Dækning. Det sidste Aars gode Konjunkturer synes nu at love en betydelig Fremgang i pekuniær Henseende for Teaterdrift, og jeg haaber derfor, at det — saafremt der bliver givet mig Lejlighed til at fortsætte min Virksomhed — maa kunne lykkes mig at indvinde et saadant Udbytte af det Arbejde, jeg har anvendt de bedste Aar af mit Liv paa, at jeg kan se en betrygget Alderdom imøde". Dette Haab blev i enhver Henseende skuffet. Aktieselskabet „Hippodromen" ønskede af økonomiske Grunde ikke længer at forny hans Lejemaal, men anmodede Ministeriet om Bevillingen — dersom Bestyrelsen ikke selv kunde blive dens Indehaver — maatte tildeles J. F. S. Dorph-Petersen, da han var Teatrets fremtidige Lejer. Bestyrelsen ansaa ham „for at være meget skikket til dette Hverv og gik ud fra, at han var Ministeriet tilstrækkelig bekendt som en hæderlig og dygtig med Teateradministration fortrolig Mand". Justitsminister Hørring opfyldte Aktieselskabets Ønske og tildelte d. 1. Oktbr. 1899 Dorph-Petersen Privilegiet, som nu var gældende fra 1. Juni 1900 til 1. Juni 1905. Abrahams skulde saaledes paa en ublid Maade forlade sit gamle Teater, men Skæbnen fritog ham for at opleve Afskedens Dag: Han døde i Marts som dets Direktør. Forinden var det bestemt, at han fra August 1900 sammen med Overretssagfører Edgard Høyer skulde have overtaget Ledelsen af Casino.

Abrahams' sidste Sæson var præget af den forestaaende Opløsning. Sygdom hindrede i flere Maaneder Direktøren fra selv at varetage den daglige Ledelse, som blev overladt til Herman Bang, hvis Sympatier altid var egenartede. De første Maaneder reddedes nogenlunde af Aubers Syngestykke „Smugleren", hvis Tekst Charles Kjerulf havde oversat, og hvori Gæsten Nordal Brun populariserede Sangen „Min Sol er Du!" Men et Forsøg paa at forsætte „Over Evnes" Sukcés ved at opføre Værkets 2. Del lykkedes ikke fuldt ud. Bang satte megen Kraft ind paa Løsningen af den store Opgave og naaede navnlig i Iscenesættelsen af Arbejdsgiverens Møde et smukt Resultat, men begik den Fejl ogsaa i dette Stykke at betro sin Protegé, Frits Boesen, Udførelsen af en Hovedrolle. Mod dette Misgreb protesterede bl. a. Professor Otto Borchsenius i „Dannebrog": „Hr. Boesen var som Elias nær ved at vælte og umuliggøre den hele Forestilling", skrev han. „Det er ikke let at forstaa, af hvilke Grunde denne Skuespiller træder saa stærkt i Forgrunden paa Folketeatret. Fra mange Sider er baade Direktør og Instruktør advarede, men som det synes til ingen Nytte. Saa maa de begge som i Aftes tage Skade for Hjemgæld. I den store betydningsfulde Scene i anden Akt mellem Rakel — Frk. Ahlstrøm — og Elias var Hr. Boesen himmelvidt fjærnet fra den Figur, han skulde levendegøre. Det var endogsaa med Møje, at man kunde høre, hvad han sagde. Midt under de alvorlige Replikker lød da ogsaa gentagne „Højere!" fra Tilskuerpladsen, og da Klapperne vilde udslette dette uheldige Intermezzo, lød der kraftig Hyssen fra alle Sider. Hvorfor i Alverden har Teatret ikke forsøgt Hr. Garde i Stedet for Hr. Boesen? Kunde ingen paa Generalprøven engang se dette skæbnesvangre Misgreb?"

Endnu mindre Glæde fik Teatret af 2. Juledagsforestillingen: Lembckes Oversættelse af Shakespeares „De lystige Koner i Windsor", som, naar Hofmans pudsige Ridder Slatte undtages, fik en middelmaadig Udførelse og derfor hurtigt maatte vige Pladsen for Overskous Lystspil „Østergade og Vestergade", hvori Viggo Wiehe brød igennem med sin naivt-morsomme Fremstilling af Ludvig Thostrup. Pineros Farce „Det kære Barn", oversat af Anton Melbye, gav ved sit muntre Replikskifte Hofman, Fjelstrup og Ring Anledning til at faa Folk til at le, men var iøvrigt skaaret over hundrede franske Lystspils Læst, skønt Forfatteren er Englænder. En fæl Folkekomedie „Brylluppet paa Valeni" faldt totalt og skal kun nævnes, fordi Iscenesæt-

Carl Wulff.
1876—1884.

Johanne Beate Wulff, f. Løcken.
1876—1884.

William Pio.
1875—1881.

Wulff i „Frk. Nitouche".
(Dagmarteatret).

Bernhardine Rosenbaum, f. Kruse.
Ansat 1872.

Pio i „Den ny Bibliotekar".

Fru Rosenbaum i „Theblomst".

Pio i „En Børneforlovelse".

Wulff som Taylor i „Maria Stuart".
(Ungdomsbillede fra Det kgl. Teater).

Fru Rosenbaum i „Andica".

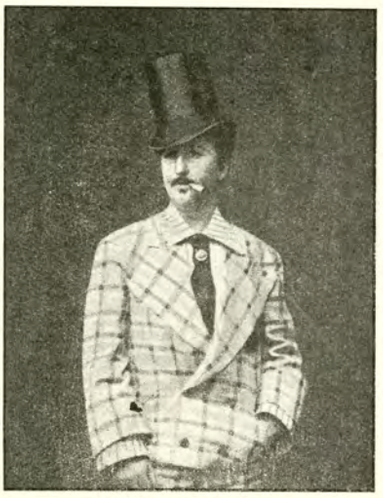

Wulff i „Pariserliv".

telsen deraf var Herman Bangs sidste Arbejde paa Folketeatret, og en Dramatisering, som Charles Kjerulf havde oversat, af Dumas' berømte Roman „De tre Musketerer" blev — trods effektfulde Scener — ikke den Sukcés, som kunde genoprette Tabet ved flere af Sæsonens tidligere Forestillinger. Medens denne Folkekomedie stod paa Programmet, døde Abrahams den 31. Marts 1900. Da hans Bo var erklæret fallit, besluttede Personalet at spille paa Deling, indtil Kontrakterne udløb. Peter Fjelstrup valgtes til Direktør.

Den første Forestilling under Delingsspillet, C. Hostrups „Tordenvejr", var ikke egnet til at skaffe de fornødne Kontanter i Kassen, men heldigvis havde Gustav Esmann, kort før Abrahams' Død, indleveret 3 Akter af et vittigt, undertiden revyagtigt Lystspil, som var skrevet for Folketeatrets Skuespillere. Det hed „Alexander den Store". Medens Personalet gik i Gang med Indstuderingen, sled Esmann for at faa Stykket færdigt, og den sidste, tynde Akt blev først afleveret fem Dage forend Generalprøven. Men Stykket gjorde stor Lykke og fik en overmaade god Udførelse: Fjelstrups spillevende Kelner, Hofmans jødiske Grosserer, Rostrups stupide Husarløjtnant, Jonna Neiiendams lade Bourgeoisifrøken og Julie Møllers sleske Madam var udmærkede kjøbenhavnske Typer. Resultatet blev, at „Alexander den Store" indspillede Gagerne til Personalet.

Direktør Abrahams' Død — han blev kun 57 Aar — vakte almindelig Deltagelse. Boets Konkurs lagde hans økonomiske Kamp aaben for Alle. Mindet om hans Væsens gode Egenskaber, hans Bravhed og Humør, overskyggede snart Erindringen om hans Mangel paa bestemt Vilje. Døden udslettede vrede Ord. Han lever nu i Mindet som en dannet, patriarkalsk Mand, hvem Kærlighed til Skuespilkunsten drev bort fra mere sikre Livsveje. Paa Teatret lærte han — som mange før og siden — at slaa af paa Idealerne, men han stræbte dog i sin Ledelse at forene kunstneriske Hensyn med den nødvendige Sans for Publikums Smag.

— Blandt de Privatforestillinger, som fandt Sted paa Folketeatret i Perioden 1884—1900, var „Studentersamfundets fri Teaters" Opførelse af litterære Værker de mest betydningsfulde. Foreningen blev dannet d. 11. Febr. 1891, og dens Formaal var bl. a. at raade Bod paa Savnet af et intimt Teater. Ca. 1000 Medlemmer stod bag ved Bestyrelsen, hvis bærende Kraft var Redaktør Carl Behrens. Dette Teaters alvorlige Stræben og overraskende Resultater fortjente en nærmere historisk Redegørelse; men da Forestillingerne var Folketeatrets Ledelse uvedkommende, skal her blot nævnes, at Opførelsen af Gustav Wieds Sørgespil „En Bryllupsaften" d. 6. Febr. 1892 formede sig til en enestaaende Begivenhed i dansk Teaterhistorie, fordi Publikum protesterede mod at se Stykket til Ende. Situationen var denne: En overspændt Kvinde (Fru Luduvica Levy) vil befri sit Barnebarn, en trettenaarig Pige (Fru Olivia Norrie), for at føres med ind i hendes Moders ny Ægteskab og ny Forelskelse; paa Bryllupsaftenen sidder hun ved Pigebarnets Seng og prøver paa at kvæle Barnet, medens hun — beder Fadervor. Denne paradoksale Scene faldt selv den radikale Beaumonde for Brystet, og de fleste Tilskuere raabte: „Fy! Fy! Tæppet ned! Tæppet ned!" Efter at Gongonen havde paabudt Stilhed, forsøgte man at spille videre, men det var umuligt at faa Ro. Folk vilde ikke se mere af Gustav Wieds lille Sørgespil, der saaledes end ikke naaede en hel Première.

Gæstespil, saavel af enkelte Kunstnere som af hele Selskaber, var meget almindelige i den her omtalte Periode. Da Operetterne fra Begyndelsen af Halvfemserne fik deres Renæssance, maatte Abrahams engagere adskillige stemmebegavede Gæster, blandt hvilke Fru Anna Petterson-Norrie blev den, som hyppigst vendte tilbage. Opmærksomhed vakte ogsaa Bjørn Bjørnsons Optræden som Far Mathias i „Klokkerne" (1894), August Lindbergs „Gringoire" (1897), Susanne Deprès og Lugné-Poë; han spillede bl. a. én Gang Pastor Sang blandt sine danske Kolleger (2. Maj 1899). Gøteborgs Teaterpersonale optraadte i Maj 1886, et Wieneroperetteselskab gav 10 Forestillinger i Maj 1897, men mest betydningsfuldt i kunstnerisk Henseende var Mounet-Sullys Spil som „Hamlet" og „Kong Ødipus" den 18. og 19. Decbr. 1899. Det var ikke Tragediernes ydre Iscenesættelse, som bragte ham Sejren. „Hamlet" gaves i det tilfældigste Udstyr, og Publikum lo, naar Kong Claudius' Hof anvendte „Kong Christian stod ved højen Mast" som Introduktionsmelodi ved højtidelige Lejligheder. Omgivet af et daarligt Ensemble viste Mounet-Sully sin storladne Prins af Danmark med det sorgfulde Ansigt og den aabne Mund, og med de blytunge Øjenlaag sænkede over det angstfuldt stirrende Blik. Han var herlig at skue og altid interessant. Men endnu mere flammende og uforglemmeligt for den, der saa' ham, staar hans Fremstilling af Sokrates' Kong Ødip, som for over to Aartusinder siden opførtes i Athen. Hvilken enestaaende Evne til at udtrykke majestætisk Højhed! Ingen Tilskuer kan faa udvisket af sin Erindring Ødips Rædsel, da Ulykkerne meddeles ham, eller Billedet af den blinde, blodplettede Høvding, der jamrende tumlede frem. En saa gribende Skuespilkunst opleves kun én Gang. Mounet-Sully var af den Støbning, efter hvilken Guderne slaar Formen itu.

VI.

1900—1908.

I Sommeren 1900 gennemgik Folketeatret en grundig Reparation. Den gamle Staldbygnings primitive Paaklædningsværelser, hvor Rotter mangen en Nat gnavede af Skuespillernes Sminke, blev sløjfede, og den herskabelige Ejendom paa Nørrevold Nr. 50, som senest var benyttet af Etatsraad Gamél, blev nu Teatrets komfortable Administrationsbygning. Samtidig steg Lejeafgiften til 47,500 Kr. om Aaret. Jens Frederik Siegfred Dorph-Petersen blev den første Direktør, som fik Privatbolig paa selve Teatret.

Allerede i 1866 havde han spillet Studenterkomedie indenfor dets Mure. Aaret efter, d. 26. April 1867, debuterede han paa det gamle kgl. Teater i „Man kan, hvad man vil" som Ruy Gomez, en Rolle, han med sit gode Sceneansigt, sin ranke Skikkelse og naturlige Holdning havde en Del Betingelser for at kunne spille. Men da Debuten fandt Sted ti Aftener efter hin Vaardag i Teatrets Historie, da Emil og Olaf Poulsen optraadte første Gang, var hans Skæbne beseglet. Ligesom Carl Wulff og Abrahams havde han ikke Udsigt til at faa nogen udviklende Virksomhed, og efter tre Aars Forløb brød han af. Direktionen Linde-Berner beklagede i en Indstilling til Kultusminister Hall Privatteatrenes Lyst til at erhverve „saadanne Talenter, ved hvis Hjælp de venter at gøre gode Affairer" og nævnede som Eksempel, at „den unge Dorph-Petersen havde faaet 900 Rdlr. ved Folketeatret imod 300 Rdlr. ved det kgl. Teater". Dog, de tre Aar ved Nationalscenen var ingenlunde spildt; hvad han lærte dèr, kom ham siden til gode. Ogsaa for hans Privatliv fik de Betydning. Saaledes fortæller Fru Sødring i sine „Livserindringer", at hun flere Gange, naar hun havde spillet og skulde til at køre hjem, saa' en af Teatrets Elever, en ung Student, lukke Vogndøren op med en ærbødig Hilsen. Naar hun saa havde naaet sin Bolig ved Vestervold, stod han der til hendes Forbauselse atter og aabnede Vogndøren. Han havde altsaa løbet den hele Vej for at komme tidsnok! Forklarende tilføjer Fru Sødring: „Om han gjorde dette for min eller for min ældste Datters Skyld, har jeg aldrig faaet at vide. Det unge Menneske hed Dorph-Petersen og blev senere min kære Svigersøn".

Fra sin 28aarige Virksomhed som Skuespiller, Inspektør og Instruktør havde han et nøje Kendskab til det Teater, hvis Ledelse han nu overtog. Vel var han betydeligt ældre end de nærmeste Forgængere havde været, da de blev Direktører, men til Gengæld ejede han større Erfaring. Hans Folketeaterpraksis strakte sig over det lange Stykke Livsvej mellem H. V. Langes myndige Fasthed til Abrahams' stigende Usikkerhed. Dog, det var ikke alene Institutionens forskellige Grene indadtil, Dorph-Petersen kendte, men han var ogsaa i høj Grad fortrolig med Teatrets Stilling udadtil. Han vidste, hvad Folk vilde se paa Nørregade, og forstod i sit Repertoire at vælge en Tone, som laa mellem den, der havde hjemme paa Nationalscenen og den, som var til Huse i Martinius Nielsens Dagmarteater. Og til Fornyelse af Personalet valgte Dorph-Petersen saadanne Skuespillere, som paa en frisk og livfuld Maade kunde bevare de gamle Traditioner. Uden at være betydelig som Instruktør havde han god Forstand paa Komedie, navnlig paa den snart muntre, snart sentimentale Karakterskildring, der passede for Folketeatret. Langt mere end Kunstner var han en udmærket Forretningsmand af den ældre, solide Skole, flittig, nøjagtig, snu, forsigtig og økonomisk. Men han savnede i sin daglige Optræden Abrahams' Jovialitet og Evne til at slaa en Modstander paa Skulderen og sige: „Kom nu, gamle Ven, saa skal vi to tale fornuftigt med hinanden!" Dorph-Petersen var i Reglen faamælt og altid ivrig optaget af sin Virksomhed. Det mærkedes da ogsaa snart, at „den faste Haands Politik" var vendt tilbage.

Med en udmærket Forøgelse af Personalet omkring den ældre Stab begyndte han sin Æra:

Marius Berggreen.
Hallander Hellemann.
Emil Helsengreen.
Harald Kolling.
Valdemar Lund.
Johannes Ring.
Fr. Schack-Jensen.
Leo Tscherning.
Viggo Wiehe.
Emil Wulff.
Otto Zinck.

Frk. Sigrid Andersen, ɔ: Fru Neiiendam.
Frk. Sara Beckett, ɔ: Fru Dr. Mantzius.
Frk. Vera Beyer, ɔ: Fru Lindstrøm.
Fru Henny Borchsenius, f. Ketelsen.
Frk. Ellen Diedrich, ɔ: Fru Rindom.
Fru Johanne Ingwersen, f. Ingwersen.
Frk. Olga Meyer, ɔ: Fru Schmigelow.
Fru Julie Møller, f. Bondesen.
Fru Dagmar Orlamundt, f. Hansen.
Fru Maria Ring, f. Petersen.
Fru Bernh. Rosenbaum, f. Kruse.
Frk. Gudrun Schmidt, ɔ: Fru Bruun.
Fru Ellen Uhlendorff, f. Jørgensen.

Musikdirektør: Nikolaj Hansen.
Inspektør: Fhv. Billetkasserer Harald Hansen.
Regissør: Emanuel Madsen.
Sufflør: Axel Dahl.
Frisør: Robert Møller.
Billetkasserer: Peter Jørgensen.
Maskinmester: Christian Clausen (fra 1901).

Med disse Skuespillere søgte Dorph-Petersen at bevare det bestandig-borgerlige Præg fra Overskous Tid, tilsat med Studenter-

Hellemann
i „Orfeus i Underverdenen".

Julie Møller og Hellemann
i „Den 2den April".

Hellemann
i „Den dramatiske Skrædder".

Hellemann
i „Lette Dragoner".

Hellemann i „Landmandsliv".

Hallander Hellemann.
Ansat 1879.

Hellemann i „Kean".

Hellemann i „Niniche".

Hellemann
i „Det gamle Kongens København".

Hellemann i „Pak".

Hellemann i „En Børsbaron".

Hellemann i „En Børsbaron".

Hellemann i „Første Violin".

Hallander Hellemann, som i Maj 1919 har været ansat ved Folketeatret i 40 Aar.

nes harmløse Letsind fra Hostrups Regensdage og nu og da med Holbergs folkelige Kulører. Aabningsforestillingen „Mester og Lærling“ slog straks Tonen an, og samme Aften lykkedes det Aages Fremstiller, Teatrets nye Elsker, Fr. Schack-Jensen, ved sit Glansbilledydre at faa Tag i det ukritiske Publikum. Endnu samme Sæson opførtes „Eventyr paa Fodrejsen“ — tidligere Skuespiller ved det kgl. Teater Carl Meyer spillede som Gæst sin gamle Glansrolle „Skriverhans“ — og „Den pantsatte Bondedreng“ med Berggreen i Titelrollen, en solid Præstation, der stod paa Højde med hans tidligere Fremstilling af „Jeppe“. De nye Arbejder, Dorph-Petersen spillede i sine første Direktøraar, svarede i Indhold og Tone til Husets gamle Traditioner, og han havde det Held allerede nu at kunne forøge Repertoiret med to danske Lystspil, der begge faldt i Publikums Smag og gav Forfatterne Lyst til at skrive for Folketeatret, nemlig Palle Rosenkrantz' „En Skriftefader“, hvori Harald Kolling som en gammel Kammertjener skabte sin sidste lyslevende Skikkelse, og Gustav Wieds „Thummelumsen“, der skaffede sin Fremstiller, Emil Disposition, forsaavidt hans Tjeneste ved Nationalscenen tillod det. I Dorph-Petersens anden Sæson (1901—02) satte hans Instruktion gavnlige Spor i Fremstillingen af Karl Larsens Bearbejdelse af den amerikanske Farce „Smiths Hvedebrødsdage“, hvori Emil Helsengreens Greve og Sigrid Andersens fagorganiserede Kogefrøken var meget morsomme Skikkelser, og Dr. Mantzius' virkningsfulde Iscenesættelse efter engelsk-amerikanske Mønstre af „Sherlock Holmes“ bidrog ogsaa i høj Grad til denne Detektivkomedies uhyre Sukcés. Hvem har vel glemt Gaskælderakten med den brændende Cigar i Mørket? Eller den sagte Musik, som udfyldte de uhyggelige Pauser, forinden Sherlock Holmes traadte ind. I en Tid, der laa førend Filmsindustriens Periode, underholdtes Publikum fortræffeligt gennem flere Maaneder af dette „Melodrama“, som Walter Christmas havde importeret fra Amerika, med dets spændende Optrin mellem Forbryderkongen, spillet med barok Fantasi af Emil Helsengreen, og hans Overmand, den berømte Privatopdager, til hvilken Skikkelse Dorph-Petersens slanke Figur, skarpe Profil og haarde Diktion

Scenebillede fra „Nøddebo Præstegaard“, dramatiseret af Skuespiller Elith Reumert (1888).
Elith Reumert. Johannes Ring. Benjamin Pedersen. Otto Zinck.

Wulff, lokal Berømmelse og gav Sigrid Andersen Anledning til at forme en meget morsom Figur ud af den fnisende „Wulfdine“. Dermed var disse nye Navne fastslaaet i Publikums Bevidsthed. Sæsonen bragte endnu et vigtigt Gennembrud: Emil Helsengreens Gengivelse af Store Klavs i Karl Larsens Bearbejdelse af Geijerstams Eventyrkomedie „Store Klavs og lille Klavs“, en fantasifuld Figur, som varslede om Skuespillerens Betydning for Teatret i Fremtiden. Medens Abrahams Aaret forinden havde maattet opføre 12 nye Stykker og 14 Repriser, behøvede Dorph-Petersen kun at spille 9 nye Arbejder og 7 Repriser, og Nyhedernes Antal sank yderligere til 6 i de følgende to Sæsoner. Men det vilde føre for vidt her at opremse hele det Dorph-Petersenske Repertoire; Pladsen tillader kun, at de Komedier fremdrages, som gav Teatret Fysiognomi og Skuespillerne udviklende Opgaver.

Paa Grund af det betydelige Opførelsesantal, Stykkerne i Reglen naaede, var der rigelig Tid til grundige Indstuderinger, som Dr. phil. Karl Mantzius nu og da ledede. Han havde tidligere som Oversætter af Komedien „Blod“ (1897) haft en flygtig Berøring med Folketeatret, men nu stillede han — af Hensyn til sin tilkommende Hustru, Frk. Sara Beckett — sine Evner til passede udmærket. Hele Kjøbenhavn skulde se „Sherlock Holmes“, og medens Kassen fyldtes Aften efter Aften, overskyggede Stykket ganske Aarets øvrige Repertoire, blandt hvilket Palle Rosenkrantz' meget lette Lystspil „Regimentets Datter“ var. En vemodig Mærkedag blev den 14. Septbr. 1901, da Harald Kolling ved en smuk Afskedsforestilling sagde Farvel til sit store Publikum og det Teater, han med Undtagelse af én Sæson havde tjent siden Aabningsforestillingen i 1857; samme Dag udnævntes han som den første Privatteaterskuespiller til Ridder af Dannebrog. Inden Sæsonen var til Ende, havde Johs. Ring med Held remplaceret ham i en af hans Glansroller, Hammer i „For Alvor“, hvori man i Backfischens Rolle for første Gang lagde Mærke til den purunge Frk. Ellen Abrahams, en Broderdatter af den afdøde Direktør; under Navnet Fru Aggerholm fik hun stor Værdi for Teatret, navnlig efter at dets første Ingenue i denne Periode, Frk. Diedrich, havde forladt det.

Sin tredie Kampagne (1902—03) begyndte Dorph-Petersen under meget lovende Auspicier. Hans Teaters Virksomhed var til Glæde for mange og til Forargelse for ingen. Vel syntes Direktøren ikke at interessere sig for nyere litterære Strømninger, men disse

Lydia Sørensen (Fru Lindemann).
1881—1886.

Fru Secher i „Capriciosa".

Henrik Lindemann.
1881—1883.

Julie Secher, f. Lund.
1880—81. 1884—86.

Julie Secher, f. Lund.
1880—81. 1884—86.

Caroline Schacht (Fru Schultz).
1879—1880.

Frederik Christensen.
1882—1886.

Elisabeth Christensen, f. Jørgensen.
1883—1884.

Johannes Marer.
1884—1887.

Elisabeth Christensen
i „Vedbæk-Skodsborg-København".

var til Gengæld velkomne paa Dagmarteatret. De udmærkede Skuespillere, han i Løbet af to Sæsoner havde givet Lejlighed til at gennemgaa en rig Udvikling, supplerede han nu med Svend Aggerholm, som stod i de gode Forventningers Tegn, Albrecht Schmidt, der fra Aarene 1897—99 var velset paa Nørregades Scene, Poul Reumert, en nittenaarig, studentikos Friskfyr fra det kgl. Teaters Elevskole, og Viggo Lindstrøm, den dygtige Karakterkomiker, som tillige skulde være Sceneinstruktør og en Art Intendant. Vel mislykkedes Opførelsen af C. E. Jensens Oversættelse af Brieux' interessante Tendensstykke „Den røde Kappe", men til Gengæld blev Emma Gads Billeder fra Hovedstadslivet „Gadens Børn" en jævn Sukcés. Denne kjøbenhavnske Livsskildring i Episoder indeholdt navnlig én fortræffelig Akt: „Paa Trappegangen", der senere opførtes særskilt. Her brillerede Emil Helsengreen som en saare naturtro Viceværd og Maria Ring som en slesk, svensk Madam, medens Teatrets Gæst, Fru Oda Nielsen, ved et glimrende Foredrag populariserede en Søderbergsk Vise. Dog, det blev ingenlunde dette Stykke og ejheller den af Walter Christmas bearbejdede Folkekomedie „Spionen", som bestemte Sæsonens Udfald. Hvis man kaldte Dorph-Petersens første Aar „Thummelumsen-Sæsonen" og gav det andet Navn efter „Sherlock Holmes", maatte man opkalde det tredie efter Meyer-Førsters Skuespil „Hans Højhed", som Karl Larsen havde oversat. Denne tyskromantiskeKærlighedshistorie mellem en Prins og en Opvartningspige fængslede ved sit vemodige Farvel til Ungdomsaarene. Var Stykkets Figurer maaske ikke betydelige af Indhold, saa havde de til Gengæld vindende Egenskaber. Folketeatrets Skuespillere gjorde disse Skikkelser lyslevende. Kyndige Folk, som saa Stykket i Berlin, vidnede, at Emil Helsengreens godmodige Gamling, Albrecht Schmidts og Berggreens typiske Tjenere langt overgik de tilsvarende tyske Fremstillinger. Til Käthi havde Ellen Abrahams alle Betingelser: Rollens Ungdom, Skønhed og Naturlighed, og Svend Aggerholms unge Fyrste var lykkelig fri for alle sædvanlige „Elskertag"; han virkede overalt fin og stilfuld og spillede bedst i sidste Akt, hvor Karl Heinrich forsøger at genopleve den forbigangne Ungdom. Her kunde intelligente Tilskuere kontrollere Spillets Ægthed, thi hvem har ikke oplevet at vende tilbage til Stedet for sine Ungdomsdrømme og intet finde — uden Grave?

— I Marts 1903 sprang en Nyhed, der blandt Teaterinteresserede virkede som en Bombe: Fru Betty Nansen agtede at forlade sin førende Stilling paa Dagmarteatret for som Kjøbenhavns første kvindelige Teaterdirektør at ind træde i Folketeatrets Ledelse. Forud for denne Beslutning laa et dramatisk Kontraktbrud med tilhørende Proces. Den 8. August blev de juridiske Formaliteter mellem Dorph-Petersen og Fru Nansen ordnede, og de gik ud paa, at begge Parter, under Forbehold af Ministeriets Tilladelse, i Interessentskab overtog Driften. Direktør Peter Nansen var Kautionist og Selvskyldner for sin Frue. Ministeriet sendte Parternes Ansøgning til Censor, Prof. Vilh. Møllers Erklæring, og da Justitsminister Alberti ved Afgørelsen fulgte hans Udtalelser, skal de meddeles her:

„Ved Tilbagesendelsen af indlagte Interessentskabs-Kontrakt tillader jeg mig at bemærke, at hvis der ikke netop var blevet ansøgt om allerhøjeste Konfirmation paa denne, vilde der vel slet ikke have været Anledning til at beskæftige sig med Bevillings-Forholdet. Det høje Ministerium har jo nemlig hidtil aldrig modsat sig, at en Bevillingshaver indgik Kompagniskab, naar blot ikke Kompagnonen optraadte officielt som Bevillingshaver eller „Direktør" i Annoncer og paa Plakater. Men herom bliver der i det foreliggende Tilfælde jo næppe Tale.

Det fremgaar tydeligt af flere Punkter i Kontrakten, at det har været Forudsætning for dens Indgaaelse, at Hr. Dorph-Petersen alene bevarer Bevillingen, som udstedtes til ham under 1. Oktbr. 1899. Hvad der nu end formelt lader sig indvende mod denne Ordning, saa er der formentlig praktisk sét intet at befrygte ved den. I saa Henseende er Dorph-Petersens Samvittighedsfuldhed, Hæderlighed, Formuesforhold o. s. v. en Borgen sammen med den Omstændighed, at han sikkert baade har en Vilje og nok skal vide at gøre den gældende. Desuden anbefaler Interessentskabs-Ordningen sig ogsaa derved, at den vistnok vil bidrage til foreløbig at skabe nogen Ro i og om de kjøbenhavnske Teaterforhold.

Jeg tillader mig derfor ærbødigst at henstille til velvillig Overvejelse, om det ikke maatte behage Ministeriet at tilkendegive Ansøgerne: At saa længe Dorph-Petersen personligt driver eller deltager i Driften af Folketeatret, vil der intet være at bemærke imod, at den ham tilstaaede Bevilling udnyttes af det af ham og Fru Nansen bestaaende Interessentskab, naturligvis under nøje Iagttagelse iøvrigt af de i Bevillingen paalagte Forpligtelser. Skulde Hr. Dorph-Petersen, f. Eks. ved Sygdom, i nogen Tid blive forhindret fra personligt at deltage i Ledelsen, maatte der imidlertid af hans Medinteressent søges ministeriel Tilladelse til at bestyre Bevillingen.

Kjøbenhavn d. 20. Septbr. 1903.

Ærbødigst
Vilhelm Møller".

Poul Reumert, 20 Aar gl.

Ved Fru Nansens Indtrædelse i Ledelsen skiftede Driftsplanen Karakter, idet det var Tanken for Fremtiden at lade den største Del af Repertoiret bestaa af danske og fremmede litterære Skuespil. Derfor undergik Personalet nogle Forandringer, af hvilke den væsentligste var, at Adam Poulsen blev Teatrets nye Elsker. Forinden maatte han betale en betydelig Bøde for sit Kontraktbrud med Direktør Martinius Nielsen. Dog var det ikke Meningen ganske at forlade Folketeatrets gamle Traditioner; dem skulde Dorph-Petersen som sædvanlig varetage med den Del af Personalet, der særlig egnede sig dertil. Den nye Styrelse involverede altsaa to Retninger, en litterær og en borgerlig, og det tjente til Styrkelse for den første, at Professor Emil Poulsen i én Sæson blev Sceneinstruktør. Omkring Aabningsstykket, Henrik Hertz' Skuespil „Ninon", stod der en Nimbus fra Michael Wiehes og Fru Heibergs Dage, og der er ingen Tvivl om, at Fru Nansens stolte Ninon, der endte som en Mater dolorosa, og Adam Poulsens skønne Chevallier, vilde have draget Folk til Huse, — hvis de blot ikke havde spillet paa Nørregades Scene. Naar nogle faa Rækker i Parkettet undtages, syntes Publikum meget bedre om de tilvante borgerlige Retter fra Forældrenes Køkken. Det var næsten, som om Huset havde faaet Besøg af fremmede Gæster, og skønt Fru Nansen i Løbet af to Sæsoner skabte en Række udmærkede Skikkelser (f. Eks. Josefine i Edvard Brandes' „Overmagt", Baronesse Alvilda i Gustav Wieds „Hendes gamle Naade") og bestandig sejrede kunstnerisk, lykkedes det hende ikke at fængsle de jævne Tilskuere, førend hun optraadte i Stykker, som havde Relation til Aanden paa Nørregade, f. Eks. „Livets Dal" (Markgrevinden), „Den grimme Kone" (Jacqueline), „Nihilister" (en Dame), „For Alvor" (Caroline) og „En Lektion" (Komtesse Polly). Den Side af Repertoiret, som i Forvejen havde Dorph-Petersens Sympati, fik derved Overtaget. Men det var ikke for at dyrke de gamle Husguder, at Fru Nansen forlod Byens førende Privatteater og i sit 30. Aar blev Direktrice; hendes Maal var netop at omforme Folketeatret i moderne Aand og gøre det til et nyklassisk Skuespilhus. Dog, disse Bestræbelser lykkedes det hende først at gennemføre 15 Aar senere paa Teatret i Frederiksbergallé; paa Nørregade var Fædrenes manes en naturlig Hindring — de mere end fyrretyveaarige Traditioner lod sig ikke forandre paa en Vinter eller to. Derfor brød hun resolut ud af Ledelsen ved Udløbet af den anden Sæson, og havde paa Falderebet den Triumf at besejre de Modvillige ved sin skønne Fremstilling af Amalie Skrams „Agnete". Hun havde ingensinde virket mere overbevisende end i de Scener, hvor Ulykken bryder ind over hende, i anden Akt, hvor hun tilstaar sine Forbrydelser, og i sidste Akts Haabløshed. Hun kunde forlade Folketeatret med Bevidstheden om ved sit Talent at have hævet Husets Niveau og skaffet det den største Bruttoindtægt, der endnu var indspillet: 339,493 Kr. og 44 Øre. Dette Beløb naa-

Poul Reumert.
1902—1908.

Poul Reumert og Sigrid Neiiendam i „Bønder".

Elith Reumert.
1882—1890.

Elith Reumert
i „Hexeri eller Blind Allarm".

Elith Reumert i „Flyttedagen".

Elith Reumert i „Den 2den April".

Poul Reumert i „En Lektion".

Poul Reumert i „Livets Dal".

des i Sæsonen 1904—05, og det blev ikke overgaaet senere i Perioden indtil 1908. Men hermed er ikke sagt, at Udbyttet ogsaa naaede Toppunktet; ved at formindske Personalet og indskrænke Udgifterne det mest mulige, blev Dorph-Petersens Overskud i de følgende Sæsoner langt større.

Det brogede Repertoire i Aarene 1903—05 bød Skuespillerne forskelligartede Opgaver, og derfor blev disse Sæsoner særdeles frugtbare i kunstnerisk Forstand. 13. Septbr. 1903 debuterede Hjalmar Bergstrøm som Dramatiker med Folkelivsbilledet „Møntergade 39" og røbede ved sin slagfærdige Replik og sikre Iagttagelsesevne, at han engang vilde kunne skrive et udmærket Lystspil. Stykket fik en livfuld Udførelse, navnlig brillerede Fru Ring ved sin naturtro Fremstilling af den gamle, visne Jomfru Phil. Opførelsen af Edv. Brandes' „Overmagt" i Forfatterens Iscenesættelse var al Ære værd, men Nørregades Teater blev ikke det rette Forum for dette Skuespil; alene af den Grund naaede Stykket kun ti Opførelser. Dog, disse skaffedede det faatallige Publikum, som véd hvad Kunst er, den Nydelse at være i Selskab med en Forfatter, der nøje kender Scenen og med Klogskab og Skarphed blotter Livet. I Carl Behrens Oversættelse af Max Dreyers „Livets Dal", hvis lidt vovede Emne Forfatteren havde behandlet med bred og sund Humor, fik Poul Reumert rigtig Lejlighed til at indtage Publikum ved sin friske Elskværdighed, og i Walter Christmas' habile Teaterstykke „En Lektion" røbede han som den unge Skovfoged, der af Jalousi drives til Raseri, hvilken fortræffelig Karakterskuespiller han vilde blive. Begge disse Forestillinger klædte i høj Grad Folketeatrets Scene, og det lykkedes Skuespillerne at skabe Typer ud af Roller, der kun indeholdt Antydninger, f. Eks. Julie Møllers fordrukkent blussende, sløve Hofdame i „Livets Dal" og Leo Tschernings adelige Fløs v. Schneppen i „En Lektion". Hvilken Værdi en udmærket Enkeltpræstation kan have for et tyndt Stykke, viste Frk. Sigrid Andersens Fremstilling af Tjenestepigen Trine i Ellen Reumerts „Tvillinger". Komedien var kun en elskværdig Studenter-Fastelavnsfarce, men Sigrid Andersens naturtro og morsomme Skikkelse hævede den til et nationalt Lystspil. Nogle Ord, Forfatteren Edgard Høyer skrev i „Vort Land", havde Adresse til adskillige af Folketeatrets Kunstnere: „Det er ærgerligt, at et saadant Stykke lødig Kunst uløselig skal være knyttet til en Komedie, der gaar idag og imorgen kastes i Ovnen. Den Tanke maa være Skuespillerens tungeste, langt tungere end den, at hans Ydelser engang dør med ham ... at vide og føle det usigelig sikkert, blandt andet paa hele Publikums uendelige Begejstring, at man har skabt et Stykke Kunst, der burde hænges op paa et Nationalgalleri, og som nu er knyttet til et Døgnstykkes tilfældige, sandsynligvis korte Levetid, det maa være bittert". Skønt „Tvillinger" fremkom i Decbr. Maaned, naaede det i første Omgang 41 Opførelser. Et morsomt Eksperiment var Esmanns og Christmas' Børnekomedie „En Sammensværgelse eller Hr. Mikkelsens Vanheld", hvori Skuespillerne med Held agerede Drenge og spillede Skolens kvindelige Personale; Svend Aggerholm udmærkede sig navnlig som en fregnet Knægt i Lømmelalderen. Dygtig arrangeret var Frk. Thorberg-Sommers Debut som Suzanne i William Blochs Oversættelse af Paillerons Lystspil „Hvor man keder sig", idet fhv. kgl. Skuespillerinde Fru Eckardt ledsagede sin unge Nièce ind i Teatrets Verden og som Gæst spillede Hertugindens Rolle. Dengang var Optræden paa et Privatteater af en virkelig kgl. Skuespillerinde en Begivenhed, — senere har Gentagelser taget Kraften af Sensationen. Heldigvis kunde Debutantindens Evner taale den Opsigt, Forestillingen vakte; Teatret vandt i hende en nydelig og sanddru Fremstillerinde af Lystspillets kultiverede unge Pige. Johannes Nielsens Genkomst fra Nationalscenen (Septbr. 1904) var en betydelig Vinding, navnlig fordi han i de mellemliggende Aar under William Bloch havde udviklet sine Instruktørevner, som nu kom Folketeatret tilgode. Efter nogle Uheld erobrede han henimod Sæsonens Slutning sin gamle Stilling som Skuespiller, idet han skabte en rørende og tilforladelig Figur ud af Skrivelærer Mølmark i Gustav Wieds „Byens Stolthed". Næsten hele Personalet bidrog til den Sukcés, som denne harmløse Skildring af Livet i en dansk Provinsby opnaaede, navnlig var Johs. Ring meget pudsig som en forgældet adelig Stationsforstander. „Byens Stolthed" var en Komedie af den paa Folketeatret bombesikre Slags; ved sin Overfladebehandling af Typerne og sine kaade Indfald stammede den ned fra Vaudevillen og Lystspillet i Teatrets ældste Tid, for hvilken Otto Zinck nu var den sidste Repræsentant. Hans „Drolligkeit" var ingenlunde ringere end før, men denne Form for Komik virkede nu næsten historisk. Han bevarede dog stadig sit ældre Repertoire og derigennem sin Popularitet, der gav sig et Udslag, da han den 11. Febr. 1905 fejrede sit 50 Aars Jubilæum („Nøddebo Præstegaard"—„Familietvist"), hvorom han beretter i sine „Erindringer": „Jeg modtog en storartet Hyldest ikke blot fra det store Publikum, men ogsaa fra Kongehusets Medlemmer, der beærede mig med deres Nærværelse. Aftenen endte efter Forestillingen med en fornøjelig Fest, som min Direktør og mine Kammerater, Herrer og Damer, havde foranstaltet for mig, og ved hvilken jeg holdt ud til Kl. 4 om Morgenen. Aaret forud havde Kong Christian IX i Novbr. udnævnt mig til Ridder af Dbg., en Hædersbevisning, der var saa meget større, som jeg er den første Skuespiller udenfor det kgl. Teater, der i aktiv Tjeneste har modtaget denne Udmærkelse". Medens Zinck, trods sine 80 Aar, vedblev at virke ved Folketeatret, drog Adam Poulsen til mere klassiske Steder, foreløbig i Berlin og Wien. To Skikkelser vil huskes fra hans Folketeaterperiode: Præsten Bratt i „Over Evne", overraskende ved intens Replikbehandling og karakteristisk Maske, samt hans Fremstilling af en brutal Officer i Hartlebens Skuespil „Karneval", som Paul Sarauw havde oversat. Stykket faldt totalt, men dræbte ikke Erindringen om Adam Poulsens pragtfulde Don Juanskikkelse i prøjsisk Udgave, kynisk og stenhaard, et af de Jernmennesker,

Poul Reumert.

Betty Nansen.

Scenebilleder fra „Livets Dal".

Betty Nansen. Julie Møller.

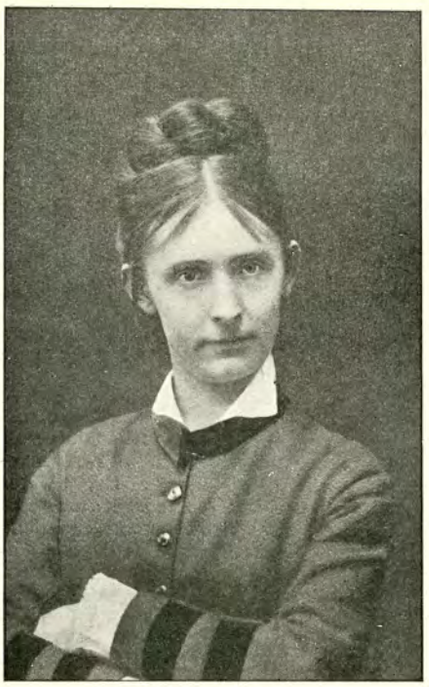

Julie Møller, f. Bondesen.
1884—1892. 1893—1907.

Petrine Sonne, f. Møller.
1892—1900.

Julie Møller i ældre Alder.

Julie Møller i „Kamp og Sejer".

Petrine Sonne i „Tjenestefolk".

Julie Møller i „Første Violin".

Julie Møller i „Lynggaard & Co."

Julie Møller i „Hertug Concretus"
(Casino).

Julie Møller ved sit 40 Aars Jubilæum i 1906.

som nu kæmper paa Slagmarken. En anden yngre Skuespiller, der ligeledes afgik i Maj 1905, var Aage Garde. Allerede i Abrahams' sidste Sæson havde han vakt Opmærksomhed ved sit kultiverede Spil som cand. theol. Fenger i Sv. Langes „Storm", en Skikkelse, hvortil Garde havde et fuldendt Ydre, og efter tre Udviklingsaar paa Casino kom han med Fru Nansen tilbage til Folketeatret. Han spillede smukt i flere Roller, navnlig som Pastor Krøyer i „Over Evne", men da Forandringen ved Fru Nansens Bortgang spærrede hans Fremtidsudsigter i Hovedstaden, begyndte han sin Virksomhed i Provinsbyerne. Af de ældre Skuespillere forlod Marius Berggreen Folketeatret efter 21 Aars meget nyttig Tjeneste. Som Dialektskuespiller er han ikke senere blevet erstattet.

— Sin sjette Kampagne (1905—06) begyndte Dorph-Petersen altsaa som Enedirektør og med et Personale, der var betydelig formindsket, hvilket dog havde den Fordel, at hvert Medlem fik „noget at bestille". Med enkelte Forandringer forblev Staben nu den samme, indtil Dorph-Petersens Direktorat sluttede i 1908:

Svend Aggerholm (til 1907).
August Blom.
A. R. Christensen (fra 1906).
Axel Esbensen (til 1907).
Hallander Hellemann.
Emil Helsengreen.
Viggo Lindstrøm (til 1907).
Johannes Meyer (fra 1907).
Robert Neiiendam.
H. C. Nielsen.
Johannes Nielsen.
Poul Reumert.
Johannes Ring.
Albrecht Schmidt (fra 1907).
Leo Tscherning.
Otto Zinck († 1908).

Fru Aggerholm f. Abrahams.
Frk. Sigrid Andersen ɔ: Fru Neiiendam.
Frk. Basse (til 1906).
Fru Lindstrøm (til 1906).
Frk. Betty Meyer ɔ: Fru Kirkeby (til 1907).
Frk. Olga Meyer ɔ: Fru Schmigelow.
Fru Julie Møller († 1907).
Fru Olivia Norrie (fra 1906).
Fru Dagmar Orlamundt.
Frk. Agnete v. Prangen ɔ: Fru Blom.
Fru Maria Ring.
Fru Bernhardine Rosenbaum.
Frk. Thorberg-Sommer ɔ: Fru Wieth.
Frk. Johanne Winther ɔ: Fru Dinesen (til 1907).

Musikdirektør: Axel Schiøler.
Inspektør: Harald Hansen.
Regissør: V. Bauer.
Sufflør: W. Henningsen.
Garderobeforvalter: Axel Dahl.
Maskinmester: C. Clausen.
Billetkasserer: P. Jørgensen.
Frisør: Robert Møller.

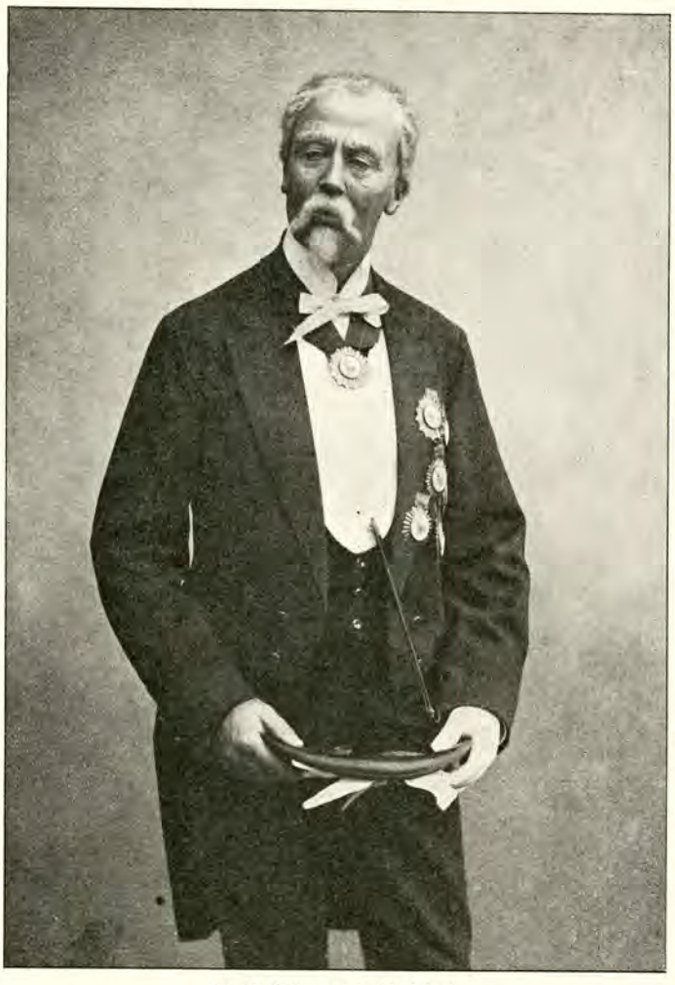

Dorph Petersen i „Niniche".

Sæsonen aabnedes med et af den Art Stykker, hvis Indhold Tilskuerne har glemt, inden de forlader Teatret: „Den lykkelige Gilberte", en fransk Farce, som Loulou-Lassen havde oversat, og hvori Charlotte Wiehe-Berény (som Gæst) i Hovedrollen forfulgte den Sukcés, hun Aaret forud ved sin forfranskede Balletynde havde høstet i Xanrof og Carrés Lystspil „Den lille Dronning", som Dr. Mantzius oversatte. Dog, allerede i September opførtes et Skuespil, der ikke alene ved sine mere end 100 Opførelser prægede hele Sæsonen, men bragte Arkivet et værdifuldt Aktiv; det var „Lynggaard & Co". De Løfter, Hjalmar Bergstrøm gav i „Møntergade 39", indfriede han fuldtud i dette ogsaa i dramatisk Henseende fortræffelige Arbejde, som Pressen enedes om at kalde „den bedste Komedie, der i en Række af Aar var skrevet i Danmark." Omkring en social Konflikt, den staaende Strid mellem Kapital og Arbejde, havde Forfatteren samlet nogle levende Menneskетyper, skarpt iagttagne, ægte i hver Bevægelse, udformede i en fin Blanding af Alvor og Lune. Stykket blev sat minutiøst i Scene af Johannes Nielsen, og alle de Medvirkende havde Held med deres Roller. Johs. Ring var troværdig som den brave, men svage Fabrikant, og det var en Glæde at se Maria Rings Fremstilling af Fru Lynggaard, der ikke finder Fred i sin Rigdom. Overlærer Mikkelsen var en af Dorph-Petersens mest menneskelige Skikkelser, han var baade hyggelig og lun i sit bedstefaderlige Forsyn; Aggerholm gjorde paa tilforladelig Maade Rede for Stykkets vanskeligste Figur, den unge, uklare Idealist, Johs. Nielsen var staalblank i sin Replik som Jøden Heymann, og Fru Aggerholm fremstillede Estrid paa en reel og saare indtagende Vis. Julie Møllers naturtro og fine Skildring af den udslidte Madam Olsen overgaas næppe nogensinde, og om Edvard Olsens Fremstiller berettede Sven Lange i „Politiken": „For Hr. Robert Neiiendam blev Aftenen et Gennembrud. I en iøvrigt taknemmelig Rolle, en forloren Anarkist, spillede han endnu lidt usikkert i sine Virkemidler, men med en Mangfoldighed af de Træk, hvorigennem Talentet lyser og overbeviser".

Privatteatrenes store Sukcésser opstaar ofte paa Grundlag af Lefleri for Publikums daarlige Smag. Det sjældne og ærefulde ved „Lynggaard & Co"s Opførelse var, at et Kunstværk trak Folk til Huse i over tre Maaneder. Sæsonen bød vel senere paa Forestillinger, som i Udførelsen stod ligesaa højt, men de levede kun et kortvarigt Liv i Rampens Lys. Blandt disse var i første Række Courtelins fine Satyrspil „Boubouroche", som Johannes Marer havde oversat. Emil Helsengreen var mageløs som den opfarende, men i Grunden naive og godmodige Mand, Stykkets Hovedfigur. Hans Elskerinde bedrager ham skammeligt, men evner at køre ham saadan i Ring, at han tilsidst beder hende om Tilgivelse, fordi han et Øjeblik tvivlede paa hendes Dyd. Intrigen var gammelkendt, men Dialogen paa engang frisk og underfundig, og Helsengreens blodrige Boubouroche vilde have gjort ham berømt i Paris, hvor Stykkets bitre Moral gouteres i langt højere Grad end paa Nørregade. Opførelsen af Carl Ewalds Skuespil „Gerhard Ramm" viste atter, at Folketeatret raadede over et fortrinligt Lystspilensemble. „Det maa være en Fryd for en Skribent at falde i saa gode Hænder", skrev Sophus Michaëlis. Pressen fremhævede navnlig Sigrid Andersens Pensionatsværtinde, men Stykket gjorde ikke Lykke, fordi dets vittige Replikker og tydelige Provinstyper ikke opvejede dets svage Handling og tynde Slutningsakt. Under Fru Nansens Gæstespil („Lad os skilles" og „Agnete") opførtes Henrik Ibsens Drama „Rosmersholm" — et voveligt Forsøg, der kun delvis lykkedes, navnlig fordi Dorph-Petersen havde sat sig selv paa en altfor udsat Post som Ulrik Brendel. Af de Spillende syntes kun Fru Nansen at være under Digtningens Hypnose. Men Opførelsen varslede glædeligt om, at det var Direktørens Hensigt hvert Aar at ofre en Forestilling paa det litterære Alter, naar Sæsonens økonomiske Krav var dækket. Takket være „Lynggaard & Co" blev Spilleindtægten 325.928 Kr. — trods en Uges Lukning i Anledning af Kong Christans Død og trods to Nederlag, hvoraf det ene, Ellen Reumerts Lystspil „Tur og Retur", endog ramte 2. Juledag. Det andet Fejlgreb var Ohorns Skuespil „Klosterbrødrene", oversat af Emmy Drachmann. Stykket savnede poetisk Kraft og kunde derfor ikke fængsle et Publikum, som manglede Forudsætninger for at forstaa moderne Klosterliv i de katolske Lande. Direktørens Nevø, Axel Ricard Christensen, debuterede i Hovedrollen, Broder Paulus. Hans Spil var baade alvorligt og indtagende, men i alt for høj Grad præget af Instruktøren, Johs. Nielsens Tvang.

Den første nye Forestilling i Dorph-Petersens næstsidste Sæson (1906—07), Gustav Wieds Satyrspil „Erotik", slog fejl, fordi man huskede en bedre Udførelse paa Dagmarteatret, og fordi Publikum ikke forstod Snilds vestnorske Fremstiller, Hauk Aabel, som i sit Hjemland nyder stor Popularitet. Derimod opnaaede allerede i September Fru Emma Gad en betydelig Sukcés paa sit elskværdige Lystspil „Den mystiske Arv", hvis slagfærdige Replik og kendte Typer fra Kjøbenhavns Bourgeoisi var sikker paa at finde Resonnans i Publikum. Stykket opførtes 61 Gange. Om Udførelsen skrev Sven Lange i „Politiken": „Skuespillerne kæmpede bravt i Rampelyset med deres gamle Vaaben, og Sigrid Andersen, Poul Reumert, Robert Neiiendam, Dorph-Petersen og Fru Aggerholm førte Skuden frelst og i flyvende Fart i Havn for den sejrvante Admiralinde". Sæsonen stod som sædvanlig i Lystspillets og Folkeskuespillets Tegn. Otto Benzons muntre Komedie „Moderate Løjer" fik en solid Fremstilling, navnlig brillerede Poul Reumert som Jens Woller ved Lune, Styrke og Elskværdighed og havde ganske Figurens Alder i Modsætning til Rollens første Fremstiller, Olaf Poulsen. I Lægen Frørups noget usammenhængende kjøbenhavnske Folkekomedie „Forbryderliv" var navnlig Morgenlivet i en Kælderbeværtning skildret med stor Sanddruhed, og Emil Helsengreen skabte en nyklassisk Figur ud af „Svup-Nikkolaj", en rødhaaret „Handelsmand" af ubestemmelig Metier fra Samfundets underste Lag. Heri optraadte Julie Møller, der nylig havde fejret sit 40 Aars Jubilæum, sidste Gang forinden sin dødelige Sygdom. I hende mistede ikke alene Folke-

Hans Orlamundt.
1884—1894.

Berggreen i „Jeppe paa Bjerget“.

Marius Berggreen.
1884—1905.

Hans Orlamundt.

Fru Petterson-Norrie i „Niniche“.

Orlamundt i „Niniche“.

Fru Petterson-Norrie i „Niniche“.

Fru Anna Petterson-Norrie.

Fru Petterson-Norrie i „Den skønne Helene“.

teatret, men dansk Skuespilkunst en af sine stilfærdigste og mest oprindelige Kunstnerinder. Hun virkede altid ved smaa, men ganske tydelige Midler og skabte med Troskab mod Naturen. To franske Arbejder vakte ogsaa Opmærksomhed: Det ene var en fiks Farce, kaldet „Frøken Josette — min Kone", som Poul Reumert havde oversat. Den lignede mange tidligere og senere saakaldte Lystspil, der handlede om Erotik, og var for saa vidt karakteristisk for en ikke uvæsentlig Del af Repertoiret. Skuespillere som Hellemann, Dorph-Petersen, Ring, Lindstrøm, Fru Ring, Frk. Olga Meyer, Fru Aggerholm og Fru Orlamundt gengav i saadanne ensartede Stykker staaende Typer. Variation var ofte umulig, fordi den indbyrdes Lighed mellem Skikkelserne var for stor. Alt blev anlagt paa pikante Situationer og vittige Replikker; Boulevardteatrenes Publikum forlangte, at Ingenuen skulde virke bevidst naiv. Men det synes lykkeligvis, som om Verdenskrigen nu vil gøre en Ende paa denne Form for Menneskefremstilling. Sophus Michaëlis' Oversættelse af Bernsteins „Tyven", der i Grunden kun er en Dramatisering af en Feuilletonroman, virkede vægtigt, fordi Fru Johanne Dybwad indvarslede sit aarlige Gæstespil i dette Stykke. Hun jublede og led for sin Kærligheds Skyld og naaede Kunstens Vidder. Sæsonen bød iøvrigt paa to litterære Forestillinger, hvoraf den ene vakte Forventning i store Kredse, fordi Henrik Pontoppidan var Forfatteren. Den højt ansete Prosaist havde givet sig Scenen i Vold, men Forsøget lykkedes ikke. Der var udmærket sete Skikkelser i „Asgaardsrejen", navnlig den gamle, bitre Sandhedssiger, som Johs. Nielsen spillede, men Stykket var svagt i dramatisk Henseende og støttedes ingenlunde af den unge Skuespillerinde, Frk. Mary Lindegaard, som debuterede i Hovedrollen. Langt betydeligere Kunst ydedes i Svenskeren Hjalmar Søderbergs første Skuespil „Gertrud", hvori der bankede en Digters følsomme Hjerte. Ved dette Arbejdes Fald maatte man mindes den gamle Sætning, at undertiden kan et tabt Slag indbringe større Ære end en letkøbt Sejr. Fru Nansen havde valgt at gæste i Titelrollen og ydede i Forbindelse med Johannes Nielsen og Teatrets anden Gæst, Emmanuel Larsen, alle sine skønne Kræfter, men Vandene lukkede sig over Stykket, fordi dets Livsindhold var dødelig Tristhed, og fordi Poul Reumert i en Hovedscene forvandlede Musikeren, en degenereret Hovedstadstype, til en Vaudevillefigur.

I denne Skildring er ikke medtaget Beretninger om personlige Stridigheder mellem Skuespiller og Direktør, undtagen i de enkelte Tilfælde, hvor Affæren fik et for Standen betydningsfuldt Resultat, og som saadan maa Udløbet af et Opgør mellem Viggo Lindstrøm og Dorph-Petersen betegnes. Lindstrøm havde, siden han i 1902 forlod sin mangeaarige Stilling ved Dagmarteatret, været Nørregadescenen en nyttig Mand baade som Skuespiller og som Instruktør. Hans Popularitet gav sig da ogsaa et tydeligt Udslag, da han den 2. December 1905 fejrede sit 25 Aars Jubilæum, i hvilken Anledning Leth-Hansens tidligere paa det kgl. Teater spillede Komedie „Hannibals Ungdomsbedrifter" blev opført. Lindstrøm var dertil, som det tidligere er bemærket, en Art Intendant, hvis Pligt det bl. a. var ved given Lejlighed at repræsentere Direktøren. Forholdet mellem Dorph-Petersen og ham var bygget paa gensidig Tillid — der fandtes end ikke nogen Kontrakt. Alle troede — og ikke mindst Lindstrøm — at det var Meningen, at han skulde være Teatrets Chef, naar Dorph-Petersen ad Aare trak sig tilbage. En venskabelig Samtale, Lindstrøm i Vinteren 1905 havde med Direktøren, resulterede i at fortsætte det uskrevne Forhold i endnu to Sæsoner. Ved Bortgangen sagde Lindstrøm: „For min Kones Vedkommende bliver Forholdet vel det samme?" — nemlig med Hensyn til hendes étaarige Kontrakts Prolongation. Herpaa svarede Dorph-Petersen med et Nik. Men nogen Tid efter fik Fru Lindstrøm alligevel en Opsigelse, og trods alvorlige Protester følte Direktøren sig hverken juridisk eller moralsk bundet ved sit Nik. Da Dr. Karl Mantzius i sin Egenskab af Skuespillerforbundets Formand forelagde ham disse to kortfattede Spørgsmaal:

1) Har Hr. Lindstrøm ved Afsluttelsen af Engagement for ham for to Sæsoner, efter at dette var afgjort ved Haandslag, sagt: „For min Kones Vedkommende bliver Forholdet vel det samme?" og

2) Har Dorph-Petersen herpaa svaret med et Nik?

og blot ønskede et „Ja" eller et „Nej" som Svar, vægrede Dorph-Petersen sig ved at sige nogetsomhelst udover at henvise til sin Sagfører. Resultatet af denne pinlige Affære, som beskæftigede Pressen, blev i første Omgang, at Fru Lindstrøm modtog Opsigelsen, medens hendes Gemal forblev sine to Sæsoner til Ende. Dog, han fandt sig ikke ydmygt i Skæbnen, men undfangede en Idé, som i anden Omgang skulde bringe ham fuld Oprejsning. Planen gik ud paa at skaffe Folketeatret en farlig Konkurrent, og med Opbydelsen af al sin Energi lykkedes det ham ved Hjælp af Aktieselskabet „Bona", der ejede nogle Grunde paa Vesterbrogade, at faa det ny Teater rejst. Naadens Sol skinnede omkap paa begge Modstandere. Samtidig med, at Dorph-Petersen blev Ridder af Dannebrog (Febr. 1907), fik Lindstrøm ordnet det vigtige Bevillingsspørgsmaal og kunde nu give sine dygtige Kolleger paa Nørregade, f. Eks. Poul Reumert, Svend og Ellen Aggerholm, fordelagtige Engagementstilbud, som de modtog. Men da Dorph-Petersen indsaa, at et nyt Skuespilhus med en fortrinlig Beliggenhed og dygtige Kunstnere i hvert Fald i de første Aar maatte blive en haard Konkurrent til hans Teater, veg han sin lille Guldgrube til Fordel for Johannes Nielsen, inden Lindstrøm den 19. September 1908 lod Tæppet gaa op for sin Scene. Alting gentager sig: 50 Aar før skabtes Folketeatret ud af en Konflikt mellem Aktieselskabet „Casino" og Direktør Lange; 25 Aar senere opstod Dagmarteatret af en Uenighed mellem Folketeatrets Ejere og Direktør M. V. Brun, og nu fremgik det ny Teater af — et Nik.

Dorph-Petersens sidste Sæson begyndte i Festens Tegn. Den 18. September 1907 var det 50 Aar, siden Folketeatret aabnede, og som en af de sidste fra Langes Dage gjorde Direktøren Honnør for Institutionens Fortid. Om Formiddagen lagde Udsendinge fra Personalet Kranse paa de tidligere Direktørers Grave. Et festklædt Publikum med Kongerne Frederik og Georg i Spidsen hilste først Aftenens eneste Jubilar, den gamle, brave Cellist Hansen, da han viste sig ved sin beskedne Nodepult, bærende den Fortjenstmedalje, der samme Dag var dalet paa hans Bryst. Aftenens Hovedstykke var „Revuen", som Publikum modtog med Veneration; Hellemann havde formet en tro Kopi af Harald Kollings endnu ikke glemte Fælled-Napoleon, og Vaudevillekomediens Forfatter, Oberst Frits Holst, der sad i Parkettet, blev hædret af Tilskuerne som den eneste levende Repræsentant for Teatrets Husdigtere i Tresserne og Halvfjerdserne. Derefter gik Tæppet op for Albert Gnudtzmanns „Brogede Minder", en Revy med gamle Sange over kendte Folketeaterskikkelser, indvævet i en spinkel dramatisk Ramme. Man saa et hyggeligt Hjem, hvor et gammelt Ægtepar — Poul Reumert og Fru Ring — boede. Tryllet tilbage til deres Ungdom af Husalfen (Fru Aggerholm), genoplevede de deres første Kærlighedsleg, i hvilken Hammer (Ring) deltog sammen med Lars Skytte (Dorph-Petersen), Jappe (Helsengreen) og Hans Styx (Hellemann). Prinsen af Arkadiens Sang om Hestesporvognen, der trods Byens Udvikling stadig luntede gennem Nørregade, vakte Jubel og ledte ældre Tilskueres Tanke hen til Halvfjerdserne, da Nytaarsrevyerne var til Huse paa Folketeatret. Stor Lykke gjorde ogsaa Sigrid Neiiendam (tidl. Sigrid Andersen) ved sit Foredrag af Visen „Da jeg i Vuggen laa", men Aftenens Kulmination var dog Zincks Tilsynekomst som Jokum. Der stod han igen med sin Kasket og sin røde Næse, missende med sine smaa Øjne og viftende med sit historiske Sjal af et rødt Lommetørklæde. Han gik paa Gravens Rand med sine næsten 83 Aar, men kunde dog endnu synge et Vers af sin berømte Vise og gøre et Forsøg paa at løbe paa den gamle Zinckske Manér. Nogle faa Aftener udholdt han disse Strabadser, saa blev han syg for sidste Gang. Men paa Jubilæumsaftenen var han endnu i sit gamle Humør og havde Kraft nok til at samles med Personalet i Festdragt ved Apotheosen, hvor Dorph-Petersen paa Lystspillets og Johs. Nielsen paa Skuespillets Vegne tolkede Fortids Daad og Fremtids Haab. Efter Tæppets Fald vilde Publikum ikke slippe Synet af den gamle Veteran, men vedblev at kalde ham frem. Gennem ham sagde man endnu en sidste Tak til Firkløveret Frederik Madsen, Julie Hansen, Harald Kolling og Otto Zinck, hvis Portrætter burde hænge i Teatrets Tilskuerfoyér.

Om Natten samledes Personalet til en Fest i Koncertpalæet, ved hvilken Aktieselskabet „Hippodromen" var Vært. Flere af Institutionens ældre Medlemmer følte det som et Savn, at Statens officielle Anerkendelse af Folketeatrets Betydning ikke var blevet paakaldt. Ingen af Regeringens Medlemmer var til Stede, og Cellist Hansens beskedne Sølvmedalje blev Dagens eneste Hæderstegn. Men dette lille Skaar i Glæden glemtes under den stilfulde Fest, til hvilken Professor Otto Borchsenius havde skrevet denne Sang:

„Har den hyggelige gamle
Nørregade-Skueplads
sine Venner villet samle
til et lille Aftenglas,
kunde det vel ogsaa hænde,
at til Midnatstimens Fest
nu lidt Kogleri vil sende
en og anden sjælden Gæst.

Ud af Mindetaagen svøber
først sig Tvendes kendte Træk,
hvor de skarpe Linjer røber
Mænd, der var en Fjendes Skræk.
Vidtforskellige Naturer,
som en Scene sammen bandt:
Nørregades Dioskurer,
Høedt og Lange, sejersvant.

Rundt om dem en broget Stimmel,
som paa hvert et Firmament.
Der var Stjærner paa vor Himmel
gennem fem Aartier tændt.
Tak selv til de slukte Sole:
de om Lys dog bragte Bud
— Var de tidt end som „El Ole"
kun et flygtigt Stjærneskud.

I Johannes Rings Annaler
mangt dog staar med varig Skrift:
Agnes Langes slanke Svaler,
Harald Kollings Storbedrift,
Viddets Væld hos Frederik Madsen,
Sjæl og Gnist i Langes Trup,
genial som Spradebassen,
ægte dansk som Pipperup.

Se, hvor Blomster Kalkas kranser
til Kankanens kaade Takt,

Soffy Mantzius, f. Rosenberg.
1885—1886.

Jacques Wiehe.
1885—1888. 1892—1893.

Charles v. Schwanenflügel.
1887—1890. 1894—1898.

Anna West (Fru Høffner).
1883—1887.

Augusta Kruse, f. Krag,
(Fru Alfred Møller).
1886—1891.

Victor Neumann.
1875—1876. 1889—1893.

Volmer Hjorth-Clausen.
1890—1894.

Olga Meyer (Fru Schmiegelow).
1888—1899. 1900—1909.

Olga Meyer i „For Alvor".

Emanuel Madsen.
1889—1902.

Otto Larssen.
1889—1890.

Olga Meyer i „Fastelavnsgildet".

Anna West i „Paa Farten".

Schwanenflügel i „Den 2den April".

Fru Mantzius i „Gøngehøvdingen".

mens Orest og Venus danser
i en Kvindes Ungdomspragt.
Og om end vel stundom somme
savned Melpomenes Dolk,
— Jokums Bitter, Jappes Lomme
bar en Frugt som „Hverdagsfolk".

Ak, men Ring, du kan ej give
Lunet hos en Otto Zinck.
Tal ej kalde kan til Live
Julle Lumbyes Øjes Blink.
Heller ej du løser Gaaden,
hvad der venter os af Kaar,
naar vi nu skal spinde Traaden
videre fra Aar til Aar.

Nu om Stunder Appelsiner
kastes længer ej i Grams.
Tiden har saa triste Miner
— husk vor brave Abrahams.
Hvad er Maalet? Hvor er Vejen?
Kræver Døgnets Gud Tribut?
Har vi ikke længst vor egen
Bane hæderligen brudt?

Og er paa det ny man sikker,
at en Fremtid dèr er bygt?
Uden Tvivl Fru Nansen nikker
til Johannes Nielsen trygt.
Men en gammel Oberst ryster
skeptisk paa en graanet Lok:
„Da jeg fo'r paa disse Kyster,
var det gamle dygtigt nok".

Hvorom Alting, Dorph, til Lykke
med de næste femti Aar![1])
Gid du starte mangt et Stykke,
som højt over Striden staar!
Gamle Hippodromedarer,
Nørregades unge Blod,
her sig om din Fane skarer:
før dem frem med Lyst og Mod!

Til de følgende Dage havde Teatret indstuderet ialt fire retrospektive Jubilæumsforestillinger, deriblandt tidligere Kassestykker som „Store Bededagsaften", „Tre for En" og „Gamle Ungkarle". Men den bitre Erfaring fra Jubilæet blev, at Repertoiret fra Krinolinernes Tid nu havde mistet sin Magt over Publikum. Allerede først i Oktober maatte „Lynggaard & Co" bøde paa Nederlagene, indtil Charles Kjerulfs Oversættelse af Kadelburgs Farce „Husarer" var indstuderet. Sophus Michaëlis karakteriserede dette Produkt træffende, da han i „København" kaldte det „en Ret tyske Klumper i den vamleste Sødsauce". Dog, i en rap Udførelse tiltalte denne Fornærmelse mod al god Smag det naive Publikum og spilledes 56 Gange! „Politiken" beklagede „de stakkels Skuespillere, som maatte vade i dette Dødvande et Par Maaneder". Omsider kom Palle Rosenkrantz' muntre Komedie „Den bestøvlede Kat" til Afløsning. Stykket var en Dramatisering af hans underholdende Roman „Markisen af Carabas" og udmærkede sig ved rask skitserede Figurer fra adelige og borgerlige Kredse og usnobbet, smittende Humør, som fik Publikum til at glemme den spinkle Handling. Albrecht Schmidt fejrede sin tredie Atterkomst til Folketeatret ved at udføre „Kattens" Rolle, en snedig Allerhelvedeskarl, med Flugt og Energi, lyslevende var Helsengreens Plebejertype af en Provinssagfører med „Kolding-Hansens" Maske og Sigrid Neiiendams joviale Lensgrevinde. Baade „Den bestøvlede Kat" og Charlotte Eilersgaards Komedie „Jægermesterinden" var Arbejder, som i særlig Grad egnede sig for Folketeatrets Skuespillere. Dette Stykke var ligeledes en Dramatisering af en Roman og rummede i sine første Akter meget kønt og sandt, en vis kvindelig Hengivelse i Stemning og Forsvarsglæde overfor de Værgeløse, men i de senere Akter, som skyldtes P. Fristrup, blev „Jægermesterinden" ikke fri for „Teater". Udførelsen rostes stærkt, navnlig Poul Reumerts friske og naive Bondekarl — han saa' saare naturtro ud som menig Garder —, Sigrid Neiiendams stille, tilforladelige Husjomfru, Hellemanns brave, paalidelige Sognefoged, Maria Rings giftesyge, falmede Frøken og Robert Neiiendams spisende Musiker. Efter at have naaet 25 Opførelser blev „Jægermesterinden" afløst af L. C. Nielsens Billeder fra Danmarks Ungdom: „Willemoes". Stykket fremkom i Hundredaaret for Søheltens Død og havde vistnok den Hensigt at skulle virke til Støtte for Forsvarssagen, som just stod paa den politiske Dagsorden. Figurernes indre Karakteristik fremgik ikke af de mange, smukke Ord, Forfatteren lagde dem i Munden. De udtrykte sig alle for ensartetlyrisk. „Billederne" ejede ingen virkelig dramatisk Spændkraft, men de rummede national Følelse, som i Forbindelse med deres historiske Skikkelser, hvoriblandt den unge Grundtvig var, og fædrelandske Situationer fremkaldte bragende Bifald ved Førsteopførelsen. Dog, Begejstringen vedvarede ikke, da det almindelige Publikum kom i Teatret. De højstemte Samtaler gik over Hovederne paa Folk, som havde ventet at finde et maritimt Sidestykke til den populære „Landsoldat". Albrecht Schmidt bar en Maske af ypperlig Lighed og talte indtrængende som Grundtvig, og Johs. Nielsen ejede alle Evner til at sige sin Broders smukke Vers, men savnede den yndefulde Plastik og barnlige Gratie, som udmærker den kendte Statue af Willemoes.

Den sidste nye Forestilling under Dorph-Petersens Ledelse var Walter Christmas' Lystspil „Rivaler", et underholdende Stykke, skaaret til af en Teaterskribent med Kendskab til de sceniske Ingredienser og Konstellationer, som altid falder i Publikums Smag. Udførelsen gød den Fernis over Forfatterens Arbejde, som det trængte til. Fru Aggerholm raadede ganske over Hovedrollens Ungdom og Friskhed og fik Lejlighed til at anvende nogle pludselige, mutte Betoninger, som var af stor Virkning. Pressen fremhævede iøvrigt A. R. Christensens ubegavede Marineløjtnant og Olga Meyers forelskede Kammerpige. „Rivaler" opførtes 28 Gange — Heldet fulgte altsaa Dorph-Petersen ligetil Døren.

Paa Sæsonens sidste Aften tog han Afsked med Publikum i sin Glansrolle, Overlærer Mikkelsen. „Lynggaard & Co." ender med, at en Tjener melder: „Hr. Heymann!" Men den Aften blev Tæppet oppe for et lille Lejligheds-Replikskifte mellem Dorph-

Ring. Hellemann. Helsengreen. Berggreen.
Zinck. Madsen.

Scenebillede fra „Thummelumsen".

Petersen og hans Efterfølger, Johannes Nielsen, som spillede Heymann. Mikkelsen modtog ham med et: „Velkommen, Hr. Direktør!" Bifaldet bragede, men det lød ikke svagere efter Dorph-Petersens næste Ord: „Jeg var Deres Ven, og jeg var Husets Ven. Det vil jeg vedblive at være ogsaa i Fremtiden", hvorpaa Johs. Nielsen takkede i nogle faa Ord. Efter mange Fremkaldelser bad Dorph-Petersen Publikum om at forene sig med ham i et Leve for den kære, gamle Scene. Medens Hurraraabene rungede gennem Salen, sluttede ikke alene hans mere end fyrretyveaarige Skuespillergerning, men en hel Periode i Folketeatrets Historie.

Trods Tabet af de ældste Kærnetropper viste Udviklingen Fremgang paa alle Omraader. Da Dorph-Petersen i 1870 kom til Nørregade, laa Bygningen endnu i en Krog af Byen oppe ved „Skiddentorvet", betragtet som en Art Revyteater, hvorfra Afstanden til Nationalscenen — aandelig talt — var umaadelig stor. Men i Aarenes Løb fik Folketeatret en central Beliggenhed og blev forvandlet til en Forskole til den danske Skueplads. Holberg havde længe været til Huse, trods Ministeriets Forbud i 1858, og nye litterære Forsøg mødte ikke længer et Smil, men aftvang stigende Respekt. Forfattere som Gustav Wied, Emma Gad, Palle Rosenkrantz og Hjalmar Bergstrøm tidsprægede nu Teatret, og modne Kunstnere som Hellemann, Helsengreen, Sigrid Neiiendam, Johannes og Maria Ring stod nu i første Række under Ledelse af den fremtidige Direktør, Johannes Nielsen, hvis

[1]) Først i Oktober blev det officielt, at Dorph-Petersen agtede at forlade Direktørposten.

Sceneinstruktørevner netop fandt et udmærket Stof i den landlige Del af Husets Repertoire. Forholdene inden Døre var ogsaa undergaaet store Forandringer. Omkring 1870 indspillede Lange c. 65.000 Rdlr. og betalte 7.500 Rdlr. i Leje om Aaret, men nu, i Sæsonen 1907—08, var Tallene paa de samme Poster steget til 328.159 Kr. og 48.550 Kr. Medens Forfatternes Honorarer i Tresserne var højst 300 Rdlr. en Gang for Alle, om saa Stykket, som Tilfældet var med „Rejsen til Kina", indspillede 100.000 Kr., saa kunde de nu tjene 10.000 Kr. paa et Stykke, der opførtes c. 100 Gange. Og naar fremmede Gæster optraadte, var det ikke som i gamle Dage nogle Zouaver fra Krim, en énbenet Danser fra Solferino eller elskværdigt Operettekvidder, men det var Europas berømte Kunstnere med deres Selskaber: Sarah Bernhardt (Otkbr. 1902), Coquelin d. æ. (Septbr. 1903), Ida Aalberg (Decbr. 1904), Duse (Jan. 1906), Susanne Deprès (Marts 1906), Johanne Dybvad (Oktbr. 1907) og — for at tage alle med — August Strindbergs intime Teater (Marts 1908).

Fremtidsbilledet syntes lyst og forhaabningsfuldt.

Blandt de Privatforestillinger, som fandt Sted i Dorph-Petersens Periode, var Opførelsen af Edvard Brandes' „Under Loven" den mest interessante. Kunstnere fra de forskellige Teatre havde med Fru Betty Nansen i Spidsen forenet sig for at danne en Art Fri-Teaterforestilling til Fordel for Finsens Lysinstitut. Skuespillet er i Mangler og Fortrin det mest fuldkomne Udtryk for Forfatterens Personlighed, baade kunstnerisk og menneskelig sét, og Opførelsen gav Fru Emma Thomsen Lejlighed til som Kaptajn Dalstrups Hustru at fejre sit Livs største kunstneriske Sejr. Hun havde ingensinde tidligere spillet med en saadan inderlig Hengivelse. Det reaktionære Smaasind og personlige Nag, som ved Stykkets Fremkomst i 1891 holdt det borte fra Nationalscenen, fik hin Aften, den 6. Decbr. 1900, sin Dom.

Den 4. Maj 1901 gav Studenterforeningen en Forestilling, som i Modsætning til adskillige andre Dilettantforestillinger ikke alene morede de Agerende. Det var „Den krøllede Fritz". Poul Møller-Forskeren, Dr. Vilh. Andersen, havde med Behændighed og poetisk Finfølelse uddraget en Række Scener af den berømte Novelle og samlet dem til en Komedie, som ejede Novellens Stil, men hvori der ikke flød dramatisk Blod. Opførelsen gjorde alligevel stor Lykke, ikke mindst paa Grund af Dr. Andersens lune Humør som Bertel og Peter Jerndorffs baade rørende og morsomme Spil som Licentiaten. Den fjerde og sidste Opførelse fandt Sted i Juni paa Aarhus' nye Scene. Rollerne var saaledes fordelt:

Kong Christian IX i Samtale med Phister paa Folketeatrets Scene. (Tegning af Alfred Schmidt.)
(Jvfr. Teksten Side 244.)

„Den krøllede Fritz"

Komedie i 3 Akter og et Forspil efter Poul Møllers Novelle „En dansk Students Eventyr" ved Vilh. Andersen. Musikken, tildels komponeret af cand. jur. Chr. Ricard, udføres af Akademisk Orkester.

Personerne:

I Forspillet:

Balthasar, Værten ..... **[Kgl. Bibliotekar] Julius Clausen.**
Bernhard, Filosoffen ..... **[Læge, Redaktør] W. Thulstrup.**
Zacharias, Moralisten ..... **[Overretssagfører] O. Lehmann.**
Christian, den poetiske ..... **[Læge, Prof.] C. C. Jessen.**[1])
Bertel, den jydske ..... **[Prof. v. Univ. Dr.] Vilh. Andersen.**
Fritz ..... **[Fhv. Skuespiller] Schack Jensen.**
Flere Studenter. Spadserende.

I Komedien:

Justitsraadinden paa Ravnshøj [Dr. phil.] Lis Rubin ɔ: Fru Jacobsen.
Sophie, hendes Datter ..... **[cand. mag.] Agnes Lassen.**
Mølleren fra Møllekroen ..... **[Forstander, cand. teol.] A. Høy.**
Marie, hans Datter ..... **[cand. polit.] Margrethe Wentzel.**
Forpagteren paa Ravnshøj ... **[Fhv. Direktør, Prof.] Dorph-Petersen.**
Jens Hansen, Huslærer paa Ravnshøj ..... **[Sceneinstruktør] Poul Nielsen.**
Licentiaten ..... **[Kgl. Skuespiller] Peter Jerndorff.**
Bertel ..... **[Prof. v. Univ. Dr.] Vilh. Andersen.**
Fritz ..... **[Fhv. Skuespiller] Schack Jensen.**
En Bondedreng ..... **[Ingeniør] V. Lunn.**
Balgæster.

Handlingen foregaar i Forspillet paa Landstedet „Norges Minde" paa Strandvejen og i 1. 2. og 3. Akt paa Herregaarden „Ravnshøj" paa Sjælland. Det længste Ophold mellem Forspillet og 1. Akt.

— Da det i 1902 var 100 Aar, siden Casorti startede sine pantomimiske Forestillinger paa Hofteatret, tog fhv. Skuespiller ved det kgl. Teater Carl Price Initiativet til at arrangere en Jubilæumsforestilling den 26. April. Først opførtes „Efteraarssol", hvori hans Datter, Solodanserinden Ellen Price, debuterede som Skuespillerinde, dernæst „Harlekin Kok" med Marius Berggreen som en fantasifuld Pjerrot. Forestillingen gjorde Lykke og blev gentaget i Kongehusets Nærværelse.

— Studenterforeningen mindedes i 1903, at det var 70 Aar, siden Regens-Viceprovst Fabricius skrev den første Komedie for akademiske Borgere og gav i den Anledning tre retrospektive Forestillinger.

Man begyndte (27. Novbr.) med Scener af Plougs „Atellaner" fra 1839, hvilke Dr. Vilh. Andersen til Forherligelse af Studentersoldet havde sammendraget med Gildescenerne af „En Spurv i Tranedans", og hvori Arrangøren selv udførte Jens Gribs Rolle med Carl Plougs Maske. Mellem Dilettanterne saas nogle Skuespillere, Zinck, Adam Poulsen og Aggerholm, som havde deres akademiske Borgerbrev i Orden. „Intrigerne" blev fremført af Jerndorff, Dorph-Petersen, Axel Madsen og Poul Nielsen, der alle som unge Studenter havde deres sceniske Debut i Foreningen, og for at bevare Indtrykket af Studenterkomedie udførtes Frøkenen — iøvrigt meget morsomt — af Svend Aggerholm. Den første Aften sluttede med Chr. Ricardts Karnevals-Drama „Kong Rosmer". 5. Decbr. opførtes Wengels „Kærlighed paa Taget", Topsøes „Desværre eller Jambon de Bayonne", Lembckes „Kjærlighed og Propædeutik", Carl Møller og Will. Fabers „Sozodont" samt to Parodier paa Bournonvilles Balletskole. Udførelsen af dette righoldige Program støttedes af Poul Reumert, Leo Tscherning, Poul Nielsen og Aggerholm. 12. Decbr. sluttede Serien med Lembckes og Carl Møllers Parodi paa Firsernes Salondramaer „Medora", hvori cand. phil. Knud Bruun nu som tidligere brillerede som Dame-Komiker i fransk Tragédiennestil. Med „En Søndag paa Alperne" af William Faber og Carl Møller sluttede dette ikke uinteressante Udsnit af „Studenterkomedien gennem 50 Aar".

---

[1]) Denne Rolle blev ved de senere Opførelser spillet af Skuespiller Axel Madsen.

Meddelelser
om
Folketeatrets Personale 1857—1908.

(Teatrets Gæster er ikke medtaget).

Direktører:

Hans Vilhelm Lange, født 18. Jan. 1815, tidl. Skuespiller, Debut paa det kgl. Teater den 9. Jan. 1839 som Luceval i „Frierens Besøg", Provinsteaterdirektør, Leder af Casino og Hofteatret, Folketeatrets Stifter 1857 og Direktør til sin Død den 29. Jan. 1873. Jvfr. Pag. 221—36.

Michael Wallem Brun, født 29. Marts 1819, Forfatter, tidl. Direktør for Casino og for Teatrene i Odense og Christiania, startede Dagmarteatret 1883, Folketeatrets Direktør 1873—76; død 13. Maj 1890. Jvfr. Pag. 236.

Robert Watt, født 28. Oktbr. 1837, Forfatter og Redaktør, Folketeatrets Direktør 1876—84; død 11. Juni 1894. Jvfr. Pag. 237—44.

Johannes Henrik Severin Abrahams, født 28. Juli 1843, cand. phil., debuterede den 20. Maj 1868 paa det kgl. Teater som Albert Ebbesen i „Elverhøj", optr. første Gang paa Folketeatret 15. Novbr. 1871 som Oscar i „En Kærlighedstelegraf", afg. 1880 til Casino, optr. sidste Gang 10. Oktbr. 1897 som Professoren i „Den Anden", Folketeatrets Direktør fra 1884 til sin Død den 31. Marts 1900. Jvfr. Pag. 245—60.

Jens Frederik Siegfred Dorph-Petersen, født 9. April 1845, cand. phil., debuterede den 26. April 1867 paa det kgl. Teater som Ruy Gomez i „Man kan, hvad man vil", optr. første Gang paa Folketeatret 11. Septbr. 1870 som Dithmer i „Paa Kontoret", afg. 1898, Gæst s. A. paa Casino, optr. sidste Gang den 14. Maj 1909 som Overlærer Mikkelsen i „Lynggaard og Co." (som Gæst ved Johs. Rings 25 Aars Jubilæumsforestilling), Folketeatrets Direktør 1900—1908, udnævntes ved sin Afgang til tit. Professor. Jvfr. Pag. 260—273.

Betty Marie Nansen, født Müller, Frue, født 19. Marts 1873, debuterede 27. Aug. 1893 som Dora i „Dora" paa Casino, var ansat ved det kgl. Teater 1896—99, ved Dagmarteatret 1899—03, Medlem af Folketeatrets Direktion 1903—05, første Optr. 29. Aug. 1903 som Ninon i „Ninon", sidste Optr. under et Gæstespil som Gertrud i „Gertrud" og Agnete i „Agnete" i Febr.—Marts 1907, atter ansat ved det kgl. Teater indtil 1910, Gæstespil paa danske og fremmede Scener og Filmsskuespillerinde i Amerika; fra 1917 Direktrice for Betty Nansen-Teatret. Jvfr. Pag. 264—65.

Skuespillere og Embedsmænd.

Aagaard, Maggie, Frøken, født 4. Septbr. 1878, optraadte første Gang 4. Febr. 1899 som Catherine i „Catherine", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Signe i „Alexander den Store", død som Skuespillerinde ved Casino den 19. Febr. 1901.

En fiks Skikkelse, svømmende, blaa Øjne, et pragtfuldt, gyldent Haar og et franskpaavirket Væsen — saaledes var Maggie Aagaard. Hun ejede en smuk Sangstemme og var vel blevet Operetteprimadonna, hvis ikke Døden havde bortrevet hende, 23 Aar gammel.

Abrahams, Johanne, Frøken, født 30. Septbr. 1871, optraadte første Gang 26. Decbr. 1894 som „Madame Sans-Gêne", sidste Optr. 24. April 1898 som Nihilistinden i „Nihilister".

Direktør Abrahams' eneste Datter nød ved sin Debut den Ære, at blive rost af en saa sjelden Teateranmelder som Georg Brandes, der konstaterede, at hun var „uden Spor af Ængstelse, Famlen eller Usikkerhed. Hun førte sig paa Scenen, som havde hun tilbragt sin Barndom ved et Teater, og hendes Diktion var tydelig og rigtig . . . Hun har den mest overordentlige Lighed med sin Fader i Ydre, Stemmeføring, i Spillemaade. Hun stræbte efter Naturlighed og var naturlig. Hun har talende Øjne, et livligt Udtryk, et smukt Smil, en medfødt Sikkerhed . . ." Men i senere Roller kneb det med Fantasien og Temperamentet. Hendes ikke fireaarige Teaterbane blev afbrudt, da hun ægtede Overretssagfører Salomonsen.

Afzelius, Viggo, født 25. Juni 1881, første Optr. 21. Aug. 1901 som Grev Julius i „Thummelumsen", sidste Optr. 31. Maj 1902 som en Korporal i „Frk. Nitouche",

Viggo Afzelius, som var en Sønnesøn af Fyrrernes berømte Solodanserinde Augusta Nielsen, havde læst med Johs. Nielsen og ejede et godt Sceneydre, men forlod efter Udløbet af én Sæson Folketeatret og blev Karikaturtegner.

Aggerholm, Ellen, født Abrahams, Frue, født 11. April 1882, første Optr. 21. Aug. 1901 som Dorthe i „Thummelumsen", sidste Optr. 31. Maj 1908 som Estrid i „Lynggaard og Co.".

Direktør Abrahams' Broderdatter indtog straks Publikum ved sit for Scenen fødte Ydre, sine glansfulde Øjne, den ungpigelette Skikkelse, det glade Smil, og da det viste sig, at hun ogsaa havde Talent og var teknisk dygtig, blev hun snart en af Tilskuernes Yndlinge og fik et stort Repertoire. Allerbedst spillede hun, naar hun skulde være en borgerlig Pige med godt, en Smule drilsk Humør og sunde Begreber om Tilværelsen. Det var derfor kunstnerisk maalbevidst, at hun længtes bort fra de mange „søde Ingenuer", hun maatte spille, til Holbergs glade Perniller, som desværre ikke hørte hjemme paa Nørregades Scene. Det var et stort Tab for denne, da Lindstrøm i 1908 tog Fru Aggerholm med til det ny Teater, hvorfra hun udvidede sit Publikum ved at optræde i de danske Provinsbyer, hvor hendes Mand blev Direktør.

Aggerholm, Svend Aage, født 19. Jan. 1875, cand. phil., første Optr. 14. Septbr. 1902 som Premierløjtnant Moth i „I Provinsen", sidste Optr. 9. Maj 1907 som Lange i „Moderate Løjer".

Da Aggerholm ved sit Spil som „Hans Højhed" havde vundet stor Popularitet blandt Folketeatrets Publikum, fik han Lejlighed til at fortsætte den Række af ejendommelige Skikkelser, næsten alle bitre, sære og mærkede, som han paabegyndte ved sin Debut i 1898 paa Dagmarteatret. Pukkelryggen Herman Rud i „Overmagt" er et glansfuldt Eksempel paa den Side af hans sceniske Evne, og ved en anden, ikke mindre original Side opnaaede han betydelig Virkning i komiske Figurer som Gymnasiasten i „Møntergade 39", Løjtnanten i „I Provinsen" og Lømmelen Thorvald i „En Sammensværgelse". Hans Kunst er i Karakterroller baaret af Fantasi, Redelighed og ejer trods smaa Midler den Tydelighed, som kun erhverves gennem indtrængende Arbejde. Utilfreds med de kjøbenhavnske Teaterforhold begyndte Aggerholm 1914 i Provinsbyerne den Direktørvirksomhed, som i 1917 førte ham til Chefstillingen paa Odense Teater.

Ahlstrøm, Alma, Frøken, født 24. Decbr. 1878, første Optr. 25. Marts 1899 som Fru Sang i „Over Evne", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Konsulinde Kyhle i „Alexander den Store"; senere Fru Møgelgaard.

Hun havde et for Herman Bangs Instruktion i høj Grad modtageligt Sind, og da hendes store, talende Øjne og nervøse Ansigt passede udmærket til den sjæleligt oprevne Fru Sang, vakte hendes Debut umaadelig Opsigt. Pressens Penne kappedes om at bruge de stærkeste Superlativer; man sammenlignede hende med Duse, og Direktør Abrahams trykte hendes Navn med fede Typer paa Plakaten. Sukces'en var stærk nok til bære hende nogenlunde frelst gennem de følgende Roller, men efterhaanden tog Frafaldet Fart, og da hun ude paa Casino ikke længer var underkastet Bangs Vilje, fik Kritikken en anden Lyd. Man fandt hende ikke længer genial, men mangelfuld og enstonig. Mismodig forlod Frk. Ahlstrøm de kjøbenhavnske Teatre, rejste en Tid i Provinserne og endte i Privatlivet. Hendes Skæbne blev et Tab for Skuespilkunsten. Fra Naturens Haand ejede hun en ejendommelig følsom Evne, som hun selv var for lidt udviklet til at bearbejde, men som under besindig Røgt og Pleje sikkert var blevet af Betydning for Tragediens Fremstilling. Den overdrevne Ros og tilhørende Reklame højtspændte Forventningerne og fremkaldte Nemesis.

Albrecht, Wilhelm Theodor, født 28. Maj 1822, fhv. kgl. Skuespiller, første Optr. 14. Septbr. 1860 som Nigodos i „Fanchette", sidste Optr. 30. April 1861 som Mars i „Orfeus i Underverdenen", død 8. Oktbr. 1871 i Roskilde.

Efter Udløbet af sin 15aarige Sangerperiode paa Nationalscenen forsøgte Albrecht med Resterne af sin smukke Stemme at gøre Lykke i Operetterne paa Folketeatret. Forsøget kronedes ikke med Held.

Andersen, Anna, Frøken, født 27. Aug. 1850, første Optr. 12. Aug. 1867 som Fanchon i „En lille Hex", sidste Optr. 26. Maj 1868 som Fernando i „En Skilling"; død 25. Aug. 1900 som Fru Christensen.

I Tiaaret for Folketeatrets Aabning overtog Anna Andersen en vanskelig Arv, idet hun spillede Agnes Langes Glansrolle i „En lille Hex". Sammenligningen faldt ikke ud til Fordel for Debutantinden. Adskillige Aar senere fik hun ved sit brede, meget saftige Humør en Glansperiode ude paa Morskabsteatret i Frederiksberg-allé. Men „tykke Anna"s sidste Aar blev triste. Hun gled ud af Publikums Bevidsthed og maatte i en lille Forretning ude paa Amager erhverve det nødvendigste til Livets Ophold.

Andersen, Mette, Frøken, født 16. Septbr. 1861, første Optr. 9. Septbr. 1883 som Sofie i „Den faste Aften", sidste Optr. 26. Maj 1884 som Ida i „Flagermusen".

Mette Andersen var kun ansat ved Folketeatret i Watts sidste Sæson og fik derfor ingen Betydning for dette. Senere erobrede hun ved sin Jovialtet et stort Publikum i Provinserne og paa Sønderbros Teater.

Bang, Herman, født 20. April 1857, Forfatter, Folketeatrets Instruktør 1897—1900, død i Ogden, Utah, U. S. den 29. Jan. 1912. Jvfr. Pag. 242; 258.

Basse, Anna, Frøken, født 11. Maj 1885, første Optr. 20. Aug. 1905 som Borgmesterinden i „Byens Stolthed", sidste Optr. 19. Maj 1906 som Elly i „Familieraadet". Hun trak sig dermed tilbage til Privatlivet.

Bauer, Vilhelm, født 18. Maj 1867, Folketeatrets Regissør fra 1903.

Regissøren er i Forbindelse med Maskin- og Belysningsmesteren Leder af Forestillingens Mekanisme. Han har Ansvaret for, at alt er i Orden paa Scenen, inden Tæppet gaar. Hver lille Rekvisit maa han huske. Han tordner og lader det regne og passer paa, at Skuespilleren har den Cigar i Lommen, som Forfatteren eller Instruktøren har foreskrevet. Han dirigerer Tæppets nøjagtige Fald og ringer paa Klokken, naar Publikum i Mellemakten atter skal indtage deres Pladser. Et Menneske, der ikke er punktlig som et Urværk eller mangler Sans for Livets Smaating, kan ikke være Regissør.

Men heldigvis er Bauer en Detaillernes Mand. Paa sin stille

Maade er han allestedsnærværende og husker hver Bagatel. Han gør gerne sine Omgivelser en Tjeneste og er derfor afholdt. Ingen, som nu ser den lille, tykke, ikke just efter sidste Mode paaklædte Mand, kan tro, at hans Glansrolle ude i Provinserne, hvor han debuterede i 1885, netop var „Certosaherren" Jacob i „Den kære Familie".

Baumgarten, Esther, Frøken, debuterede 25. Febr. 1890 som Alice i „Kamp og Sejr" og optraadte senere paa Provinsscenerne.

Becker, M., Frøken, første Optr. 1. Septbr. 1876 som Vera i „Familien Danicheff", sidste Optr. 27. Maj 1877 som Emilie i „3 Par Sko". Hun trak sig tilbage til Privatlivet.

Beckett, Sara, Frøken, født 27. Juli 1879, første Optr. 7. Oktbr. 1900 som Marthe i „Kærlighedens Abekatte", sidste Optr. 24. Maj 1902 som Alice i „Sherlock Holmes".

Efter en vellykket Debut paa Nationalscenen kom Frk. Beckett til Folketeatret, hvor hun virkede indtagende ved sin mørke Skønhed og sit naturlige Væsen. Da hun giftede sig med Skuespiller, Dr. phil. Karl Mantzius, trak hun sig tilbage til Privatlivet.

Bentzon, Carl Frederik, optraadte 1. Febr. 1861 som Brygger Spunds i „Talismanen"; død 12. Febr. 1865.

Bentzon, oprindelig Bogbinder, var i Provinserne anset som en tænksom og flittig Skuespiller. Hans Navn er ogsaa knyttet til Casino, i hvis Aabningsforestilling han deltog, og hvor han udmærkede sig i den Rolle, han senere spillede paa „Folketeatret: den tykke Brygger i „Talismanen".

Berg, Mathilde, Frøken, født 6. Septbr. 1857, første Optr. 17. Aug. 1873 som en Opvarter i „Fiks Gardinprædikener", sidste Optr. 4. Juni 1874 som Jakob i „Han drikker"; gift med Skuespiller Peter Fjelstrup; Ægteskabet opløst.

Frk. Berg var som purung Pige kun en enkelt Sæson ved Folketeatret. Senere, da hun var blevet gift med Skuespiller Peter Fjelstrup, karakteriserede Karl Schmidt hende saaledes i „Odense Theaters Historie": „Hun har et eget godt Greb paa Figurer, i hvilke noget djærvt, endog lidt grovkornet, kommer frem. Derfor ligger Mine Tokkerup og lignende Roller godt for hende". I 1901 trak hun sig fra Casino tilbage til Privatlivet.

Berggreen, Laurits Marius, født 13. Oktbr. 1853, første Optr. 2. Septbr. 1884 som Mikkelsen i „Gæstgivergaarden", sidste Optr. 22. Maj 1905 som Lieberkind i „Byens Stolthed".

Fra Provinsscenerne og Casino, hvor han debuterede den 18. Septbr. 1875 som Kras i „Dryaden", kom Marius Berggreen til Folketeatret og fik straks som Arv i „Julestuen" Lejlighed til at vise, at han var en fortrinlig Dialektskuespiller med større Lune end Finhed og ejede et udmærket Ydre til agrariske Skikkelser. Han blev en meget anvendt Skuespiller. Fra de snu eller stillestaaende Bondefigurer og indskrænkede „Dunke", han fortrinsvis spillede, vovede han sig med Held til selve Urtyperne: „Den pantsatte Bondedreng" og „Jeppe paa Bjerget". Hans Kunst var tydelig Folketeaterkomedie af den solide Slags. Uden psykologiske Skrupler og uden mange Nuancer gik han lige paa med Kraft og Lune og vandt et stort Publikum.

Berling, Anna, født Monies, Frue, debuterede den 4. Febr. 1879 som Elisabeth i „Kanariefuglen".

I vore Dage affejer Pressen en uheldig Debutantinde med et Par Ord. Men i Halvfjerdserne havde man bedre Tid. Saaledes skrev „Nationaltidende": „Naar man efter Fru Berlings Fremstilling i Aftes paa hendes Debetside maa opføre en mangelfuld Diktion, en altfor storstilet Mimik og en mindre gratiøs Gestikulation, bør man tillige paa hendes Kreditside notere en tydelig Talestemme, en lille køn Sangstemme og et ret smagfuldt Foredrag".

Betzonick, Axel E., født 1852, første Optr. 1. Septbr. 1876 som Dr. Koureff i „Familien Danicheff", sidste Optr. 31. Maj 1878 som Jean i „Gamle Ungkarle"; død 17. Maj 1899.

Axel E. Betzonick dyrkede i sine unge Aar ligesom Søsteren, Elga Sinding, Scenens Kunst, men ejede mere værdifulde Evner som Forfatter, hvad han bl. a. viste i sine nydelige, smaa Skuespil „Guldkareten" og „Stor i Skrøbelighed".

Betzonick, Elga, Frøken, født 23. Jan. 1858, Kusine til foregaaende, Datter af „Landsoldatens" Forfatter, debuterede 10. Novbr. 1880 som „Niniche", men forlod straks efter Folketeatret for senere i Provinserne at spille et stort Repertoire som Teaterdirektør Carl Henriksens Hustru. Hun døde i Slutningen af Halvfemserne.

Betzonick, Johanne, Frøken, født 13. Maj 1860, Søster til foregaaende, optraadte første Gang 5. Septbr. 1876 som Baronessen i „Familien Danicheff", sidste Gang 31. Maj 1878 som Lucretia i „Den nye Verden", blev senere Billedhuggerinde og udstillede fra 1890 paa Charlottenborg; gift med Billedhugger H. P. Pedersen-Dan.

Birch, Vilhelm, født 20. Febr. 1872, første Optr. 24. Aug. 1890 som Frands Halland i „For Alvor", sidste Optr. 7. Juni 1898 som Dodor i „Trilby".

Paa sit smukke, mandige Ydre spillede Vilhelm Birch et betydeligt Repertoire, senere var han i en Aarrække en af Hovedkræfterne ved Aarhus Teater, men fik dog Tid til at forberede sig til Translatøreksamen i Engelsk; nu er han ansat ved Casino.

Bjerregaard, Anna, Frøken, født 6. Maj 1859, første Optr. 20. Oktbr. 1877 som Chouchou i „Landsbyfolk", sidste Optr. 26. Maj 1884 som Faustine i „Flagermusen", spillede senere paa Frederiksberg Morskabsteater, National og i Provinserne; gift med Teaterdirektør Frederik Jensen.

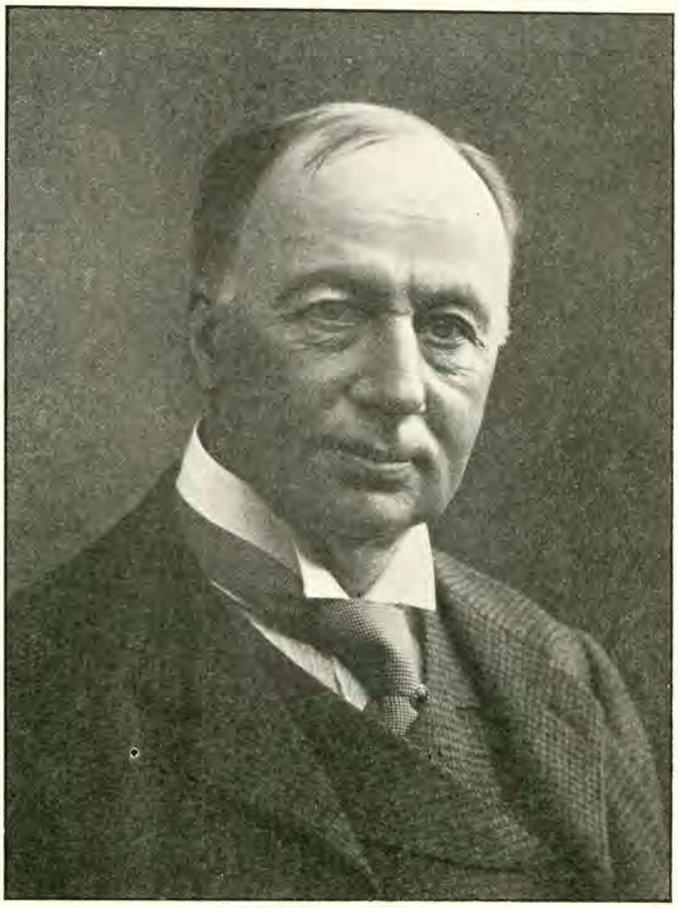

J. F. S. Dorph-Petersen.
Direktør 1900—1908.

Bjerre-Jensen, Maja, Frøken, født 14. Septbr. 1880, første Optr. 13. Novbr. 1903 som Konni i „Overmagt", sidste Optr. 24. Maj 1905 som Rosa i „Rosa og Rositta", spillede senere et betydeligt Repertoire paa Aarhus Teater; gift med Skuespiller Kai Lind.

Bloch, Nicoline, født Sichlau, Frue, født 1. Maj 1814, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Colette i „En lille Hex", sidste Optr. 1. Juni 1859 som Madame Durand i „En hemmelig Lidenskab".

Efter en gloriøs Ungdom i Provinserne spillede Fru Bloch i Casinos første Aar komiske og alvorlige Gammelkoneroller som Mad. Smith i „Genboerne" og Bedstemoder i „Ole Lukøje". Paa Folketeatret blev hun altsaa Julie Hansens og Julie Møllers Forgænger. Hun var intet betydeligt Talent, men en hyggelig og tilforladelig Skuespillerinde. Hun døde 19. Septbr. 1863.

Blom, August, født 26. Decbr. 1869, første Optr. 26. Decbr. 1901 som John i „Sherlock Holmes", sidste Optr. 27. Maj 1911 som Walters i „Den Stærkeste".

I en beskeden, men for Folketeatret nyttig Virksomhed var Blom en af de første Skuespillere, som forudsaa Filmens Fremtid og som fra dens tidligste Tid viede den sine Kræfter. Han er nu Instruktør ved Nordisk Filmskompagni.

Bluhme, v., Helga, født Rasmussen, Frue, født 8. Novbr. 1849, første Optr. 11. Septbr. 1870 som en Dame i „En forfulgt Uskyldighed", sidste Optr. 26. Maj 1871 som Frk. Pihl i „Hverdagsfolk".

Hun fik som Datter af Casinos Direktør, Th. Rasmussen, en Debut derude den 19. Jan. 1864 som Cora i „Slavinden", men hendes Talent stod ingenlunde Maal med hendes Letsindighed og Intelligens. Ved at gifte sig med en Søn af Konsejlspræsident Bluhme beskæftigede hun i høj Grad Byens chronique scandaleuse. Maaske var det et Trick af Lange at lade hende optræde i „En forfulgt Uskyldighed" — for Evnernes Skyld havde han næppe engageret hende. Da hendes korte Periode paa Folketeatret var forbi, begyndte et Rejseliv i Provinserne, senere paa Vejen nedad førte Skæbnen hende til Amerika, hvor hun paa en Knejpe i Chicago foredrog sentimentale Sange for Landsmænd. Derovre endte hendes Liv i stor Fattigdom.

Bock, Berthe, Frøken, født 15. Novbr. 1881, første Optr. 14. Septbr. 1902 som en Pige i „Thummelumsen", afg. 1903; Gæsteoptr. 1909 som Karen i „Karen Bornemann", sidste Gang 25. Febr. 1910; debuterede 28. Jan. 1912 paa det kgl. Teater som Portia i „Julius Cæsar" og spillede 1914—16 et betydeligt Repertoire i Aarhus; gift 1) med Assistent ved Statsbanerne Brynjolfsson, 2) med Overlæge Holger Forchhammer.

Bodilsen, Adéle, Frøken, født 13. Marts 1861, første Optr. 17. Maj 1883 som Johanne i „Kanariefuglen", sidste Optr. 30. Maj 1884 som Petra i „Vedbæk-Skodsborg-Kjøbenhavn"; gift med Skuespiller Victor Neumann.

Boesen, Fritz, født 22. Maj 1876, første Optr. 13. Marts 1898 som Weletsky i „Nihilister", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Bernstorff i „Alexander den Store".

I Herman Bangs Periode spillede Boesen et udvalgt Repertoire paa Folketeatret, men udover Instruktøren var der næppe nogen, som havde Glæde deraf. Senere blev han den første, som opnaaede Bevilling til med eget Selskab at spille Komedie i Stationsbyerne, og det var fortjenstfuldt, at han valgte at opføre klassiske Arbejder.

Bolvig, Carl, født 4. Juni 1870, første Optr. 8. Maj 1889 som Holger i „En Børsbaron", sidste Optr. 30. Maj 1892 som en Politibetjent i „Mefistofeles".

Maria Ring, f. Petersen.
1885—1895. Atter ansat 1900.

Johannes Ring.
1888—1918.

Johannes Ring i „Lynggaard & Co.".

Johannes Ring i „Første Violin".

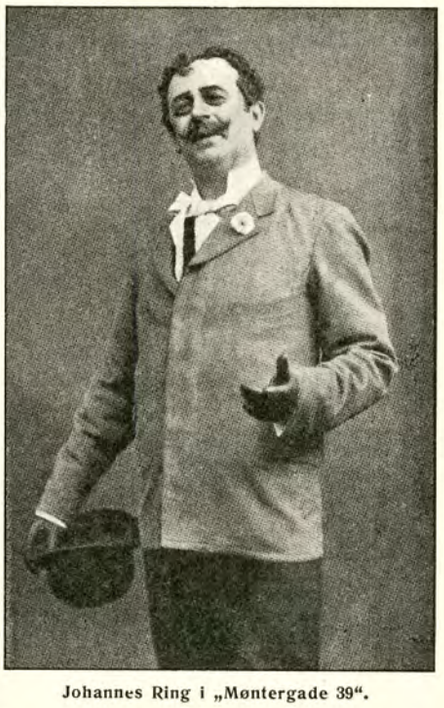

Johannes Ring i „Møntergade 39".

Borchsenius, Betty, født Guldbrandsen, Frue, født 18. Aug. 1850, første Optr. 7. Septbr. 1869 som Julie i „En fiks Idé", sidste Optr. 30. Maj 1880 som Margrete i „Min Svigermoder"; gift med Redaktør Otto Borchsenius, Ægteskabet opløst i 1879.

Fra Carl Hagens Provinsselskab kom Betty Guldbrandsen til Folketeatret, hvor hun vakte de største Forhaabninger. Bag hendes nydelige Apparition bankede et stærkt Temperament. Hendes aandfulde Ansigt og indtagende Væsen var forenet med betydelige dramatiske Evner, der navnlig henviste hende til de raske unge Piger, de gratiøst forfløjne Skønheder. Hun søgte at variere disse Skikkelser og stræbte ivrigt mod Virkeligheden i en Tid, hvor den unge Pige paa Privatscenen ellers var en ensartet Type. „Sundhed steg der af hende", skrev Herman Bang, „Sundhed og Glæde; det var, som slog hun en Friluftsdør op, hvor hun kom ... en Skov, en Høj i en Have var Frøken Guldbrandsens Ramme, den frie Himmel syntes hendes Tag". Hun sejrede i alt, hvad hun spillede. „Ligefra det Øjeblik", skrev en Kritiker i 1872, „da hun første Gang betraadte Scenen og indtil nu, har hun kun fundet Roser strøet paa sin Vej, og efter alle Julemærker at dømme, vil vistnok kun faa „Torne sig med Roser blande" i hendes fremtidige Kunstnerliv". Men Skæbnen vilde det anderledes.

Under Høedts Instruktion kulminerede hun i Halvfjerdsernes franske Skuespil (Antoinette i „Gamle Ungkarle"). Derfra skraanede hendes Kunst ned mod en Ufredens Tid, i hvilken et oprevet Privatliv gjorde hendes Virkemidler grelle og bragte hende i Strid med Publikums Smag for det Yndefulde og Sentimentale. Misfornøjet forlod hun Folketeatret, drog til Casino, derfra til Dagmarteatret og afbrød i sit 34. Aar en Kunstnerbane, som begyndte tindrende lyst og endte i Mørke. Hun døde paa sin 21-

Maria Ring i „Det gl. Kongens København".

Maria Ring (Privatbillede).

Maria Ring i „En Søndag paa Amager".

Johannes Ring i „For Alvor".

Johannes Ring i „Den dramatiske Skrædder".

Johannes Ring i „Nøddebo Præstegaard".

Maria Ring i „Lille Mo'r".

Maria Ring i „Alle mulige Roller".

Maria Ring i „Hanebén".

aarige Debutdag den 7. Septbr. 1890. Præsten, der talte over hende, havde aldrig set hendes løfterige Kunst, og han dvælede derfor kun ved den Fare, som er forbunden med at søge jordisk Ære, og de Ulykker, Menneskers Beundring kan føre med sig.

Braasch, E. J. R., født 1. Marts 1836, første Optr. 20. Novbr. 1864 som en Opvarter i „Grisen"; var Folketeatrets Regissør til sin Død 2. Septbr. 1876.

Braasch, Julie Emilie, født Madsen, Frue, født 28. Juli 1843, første Optr. 7. Septbr. 1864 som Cecilie i „Herskab og Tjenerskab", sidste Optr. 17. Maj 1879 som Rose i „En Barndomsdrøm", gift med Regissør Braasch. Hun døde 24. Decbr. 1907.

Brummerstedt, Agnes Mathilde, født Nielsen, Frue, født 24. Aug. 1871, første Optr. 3. Oktbr. 1896 som Bolette i „Kristen Blocks Ungdomsstreger", sidste Optr. 7. Juni 1898 som Angèle i „Trilby"; gift med Læge Valdemar Brummerstedt.

Buchardi, E., Frue, første Optr. 16. Aug. 1872 som en Pige i „Hverdagsfolk", sidste Optr. 30. Maj 1879 som Lise i „Sivertsens Døttre".

Christensen, Augusta, Frøken, første Optr. 21. Aug. 1881 som Ilka i „Krig i Fredstid", sidste Optr. 2. April 1883 som Rosalie i „Herskab og Tjenerskab"; gift med Overintendant Lillie.

Christensen, Axel Ricard, født 1. April 1887, første Optr. 2. Marts 1906 som Broder Paulus i „Klosterbrødrene".

Fru Sødrings Dattersøn, A. R. Christensen, fik under sin Onkel, Direktør Dorph-Petersens Auspicier en Debut som Lyriker, men viste senere Evner for komisk Karakteristik.

Christensen, Clara, Frøken, født 26. Aug. 1856, første Optr. 18. Septbr. 1874 som Hektor i „Fregatkaptajnen", afg. 1875, spillede 23. Oktbr. 1883 Ranghild i „En Ungdomsbrøde", afg. s. A., gift 1) med Skuespiller Emil Kjertmann, 2) med Teaterdirektør Hjalmar Schønfeld.

Fru Clara Schønfelds lange Skuespillerliv, som begyndte i 1873 i Christiania, tilhører hovedsagelig Provinsen, hvor hun har et stort Publikum. Dog vil hun huskes af mange Kjøbenhavnere for sit karakteristiske Spil i „Ignes fra Coimbra" paa det ny Teater, hvor hun var ansat fra 1908—14.

Christensen, Elisabeth, f. Jørgensen, Frue, født 24. Novbr. 1855, første Optr. 14. Maj 1883 som Rose i „Jomfru Rose", sidste Optr. 30. Maj 1884 som Adamine i „Vedbæk-Skodsborg-Kjøbenhavn"; gift med Skuespiller Frederik Christensen.

Ved Folketeatret var Elisabeth Christensen kun én Vinter, i hvilken hun som Syngepigen Adamine kreerede den bekendte Sang: „Da jeg i Vuggen laa!" Fra hun i 1876 brød igennem med „Daudi-Visen", var hun ved sit Ydre og sin Slagfærdighed Byens Revyprimadonna. Endnu i 1891 skrev Anton Melbye om hende: „Hun har den Dag i Dag ikke alene ingen over sig, men end ikke nogen ved Siden af sig".

Christensen, Frederik, født 20. Jan. 1847, første Optr. 29. Oktbr. 1882 som Grosellion i „Et Bryllup i Karnevalstiden", sidste Optr. 23. Maj 1886 som Madsen i „En Børsbaron".

Det er ikke fra Nørregade, at denne morsomme Skuespiller, som 1866 debuterede i Bogense, vil huskes af ældre Teatergængere. Men ude paa Morskabsteatret i Frederiksbergallé, hvor nu Fru Betty Nansen residerer, var han i Forbindelse med sin Hustru, Elisabeth Christensen, den, som slog Revytonen an. Hans Popularitet var ingenlunde ringere end Frederik Jensens nu om Dage, men Frederik Christensen savnede sin Efterfølgers Pathos og karikerende Ironi. I Toddyens Tid var det tilstrækkeligt at være gemytlig med et lunt Blink i Øjet.

Uden for Scenen har Frederik Christensen Æren af at være Skuespillerforeningens Ophavsmand. I sin Garderobe paa Morskabsteatret opstillede han en Lergris, som bar Paaskriften: „Denne Vej med Sølvtøjet!" Naar han under Forestillingen fik Besøg af glade Kjøbenhavnere — og Frederik Christensen fik ofte Besøg — fløj der i Reglen nogle 10 og 25 Øre ned i Grisen. For disse Sølvskillinger blev det Møde indvarslet, som førte til Foreningens Oprettelse. Paa Stiftelsesdagen den 16. Aug. 1879 modtog Kassereren Resten af Grisens Indhold, 4 Kr. og 10 Øre. I Maj 1918 var disse Penge vokset til over 271.000 Kr.

Christensen, Sofus, født 7. Juli 1882, første Optr. 26. Oktbr. 1902 som en Gendarm i „Den røde Kappe", sidste Optr. 31. Maj 1904 som Grev Stahlburg i „Sherlock Holmes", hvorefter han overgik til en privat Stilling.

Christiansen, L. P., første Optr. 12. Septbr. 1861 som Franz i „Herskab og Tjenerskab", sidste Optr. 15. Maj 1863 som en Tjener i „Jesuiten og hans Elev".

Clausen, Christian, født 7. April 1860, Folketeatrets Maskinmester siden 1. Juni 1901.

Maskinmesteren er den Mand, som efter Sceneinstruktørens Opgivende sammensætter en Dekorations mange Enkeltheder til en Helhed. Han maa være praktisk og hurtig til sin Gerning, thi mere end én Gang har for lange Mellemakter ødelagt en Forestilling. Han maa ogsaa have Evne til at bringe noget værdifuldt ud af det tilsyneladende værdiløse. I de senere Aar har der baade herhjemme og i Udlandet været en Tendens fremme i Retning af at besætte denne vigtige Stilling med videnskabeligt uddannede Ingeniører, men man er dog allerede flere Steder vendt tilbage til den i Livets Skole uddannede, praktiske Haandværker. En saadan Mand er tidligere Snedker ved Holmen Christian Clausen, hvis Virksomhed siden 1901 har været Folketeatret til stor Nytte. Men det bør ikke glemmes, at han i sine første Aar paa Nørregade havde udmærket Hjælp af to andre brave Holmensmænd, Børresen og Lønholt, som ved Siden af deres egentlige Livsgerning i mere end en Menneskealder hver Aften pligttro og dygtigt passede deres Tjeneste bag Scenens Kulisser.

Clausen, Oda, Frøken, født 14. Maj 1879, første Optr. 23. Septbr. 1899 som Laura i „De Nygifte", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Frk. Kyhle i „Alexander den Store"; senere gift med Skuespiller E. Rostrup; Ægteskabet opløst.

Kun én Sæson var Oda Clausen ved Folketeatret, men dog længe nok til at vise alle sine indtagende Egenskaber, sin unge Charme, sit Skælmeri og sin mutte Alvor. Hun var dertil teknisk dygtig — en Frugt af Skolegang og Debut paa Nationalscenen. Men det blev de andre Privatteatre, som i de følgende Aar høstede Gavn af hendes Evner.

Colding, Aage, født 23. August 1869, debuterede 12. Marts 1894 som Valréas i „Frou-Frou", senere Skuespiller ved Nørrebros Teater og i Provinserne.

Ove Rode skrev i „Politiken" ved Coldings Debut: „Publikum var urimelig ubarmhjærtigt mod Hr. Colding, holdt sig ikke rolig, naar han var paa Scenen, og tillod tilsidst ikke det venlige Bifald, der fulgte hans Sortier".

Cortes, Petrine, født Andersen, Frue, første Optr. 31. Aug. 1860 som Madame Solange i „Et farligt Brev", sidste Optr. 30. April 1861 som Zeus i „Orfeus i Underverdenen"; gift med Teaterdirektør Th. Cortes; efter Ægteskabets Opløsning var hun Danselærerinde i Odense.

la Cour, Charles Dournonville de, født 22. Juni 1838, første Optr. 27. Aug. 1872 som Ib i „Gøngehøvdingen", sidste Optr. 31. Maj 1878 som Obersten i „I den anden Verden".

Premierløjtnant la Cour, som for sin udmærkede Deltagelse i Krigen i 1864 var Ridder af Dannebrog, afbrød sin militære Karrière for at begynde en scenisk Virksomhed, hvortil hans væsentlige Betingelser var en høj, mandig Skikkelse og et kraftigt Organ. Senere blev han Redaktør i Christiania og lever nu i Kjøbenhavn. Han var i nogle Aar gift med den nedennævnte Skuespillerinde Ella la Cour.

la Cour, Ella Dournonville de, Frue, født Møller, født 31. Jan. 1854, første Optr. 18. Febr. 1873 som Miss Lydia i „Korsikaneren", afg. 1876, genansat 1908, sidste Optr. 9. Maj 1909 som Stiftsfrøken Wentzel i „Den røde Hane"; gift med ovennævnte Charles la Cour; Ægteskabet opløst.

Den komiske Skuespillerinde Fru la Cour vandt ved sit Lune et stort Publikum i Provinserne. Tidligere havde hun tilbragt nogle Ungdomsaar i et mere seriøst Repertoire paa Folketeatret under M. V. Brun. Ikke mindre end 35 Aar senere — et enestaaende Tilfælde — var hun atter en enkelt Sæson ansat ved Nørregades Scene.

Cronborg, Jens Larsen, født 1807, Folketeatrets tidligste Sceneinstruktør, første Optr. 31. Oktbr. 1857 som General Morin i „Pariserdrengen", sidste Optr. 27. Maj 1867 som en Shirif i „Cora".

Cronborg begyndte sit Skuespillerliv i Norge, hvor han efterhaanden følte sig saa hjemme, at han blev Medstifter af den første norske, dramatiske Skole. Nogle Aar førend Bjørnstjerne Bjørnsons Kamp for Teatrets Nationalisering banede han, den Fremmede, Vejen.

Efter mere end 20 Aars Ophold i Norge vendte han tilbage til Kjøbenhavn og blev Folketeatrets Doyen og første Sceneinstruktør. Men hans Talent og Erfaring fandt ingen Jordbund paa et Teater, som snart blev et Hjemsted for Vaudeviller og Farcer. Cronborg var tung, grundig og stræbte i klassisk Retning. Omsider fik han Lov til i nogle faa Aftener at spille Kong Ludvig d. XI i Casimir Delavignes Drama, om hvilket der stod Glans fra Carl Winsløws Dage. Men den næsten 60aarige Skuespiller var blevet for gammel til denne Kæmperolle. Hans Fremstilling manglede Gru. Kongen vakler ikke alene af Svaghed, men af Frygt for sine onde Gerninger. Cronborg formaaede ikke at samle Byens Teaterinteresse om sit Livs store Aften. Hans Styrke var smuldret, og Stykket var for „mørkt" for det ellers saa hyggelige Folketeater. Overgangen fra det dagligdags, fra Fr. Madsens, Kollings og „Julle"s Komik var for voldsom. Man syntes paa Nørregade, at Dramaet hørte hjemme paa Kongens Nytorv.

Ludvig den XI. blev Cronborgs Svanesang som Skuespiller. Næste Sæson stod han uden fast Engagement og maatte i Oktbr. 1868 for at bjerge Livet tage imod en Ansættelse som — Reservekontrollør ved det kgl. Teater. Døden udfriede ham den 9. Decbr. 1870.

Dahl, Axel, født 10. Septbr. 1848, Sufflør og Garderobeforvalter; død 3. April 1910.

Axel Dahls beskedne Teaterbane begyndte i 1866 paa „Alhambra" og strakte sig Sommer og Vinter gennem alle Landets Provinsbyer, indtil han i Halvfemserne blev Folketeatrets paapasselige og afholdte Sufflør.

Dahl, Kristian, født 29. Marts 1861, første Optr. 30. Aug. 1885 som Abel i „Gøngehøvdingen", deb. 23. Maj 1887 som Birk i „Et Kys", afg. s. A.; nu Redaktør ved „Politiken" og Formand for Journalistforbundet.

Degen, S., første Optr. 28. Decbr. 1863 som Laroque i „En fattig ung Mands Eventyr", sidste Optr. 31. Maj 1864 i samme Rolle.

Charlotte Wiehe, f. Hansen (Fru Berény).
1890—1891. 1892—1894. 1896—1897. (Senere Gæsteoptræden.)

Charlotte Wiehe i „Frøken Nitouche".

Anna Norrie og Charlotte Wiehe i „Pariserliv".

Charlotte Wiehe i „Mikadoen".

Charlotte Wiehe i „Frk. Nitouche".

Fru Charlotte Berény.

Charlotte Wiehe
i „Orfeus i Underverdenen".

Diedrich, Ellen, Frøken, født 25. Decbr. 1877, første Optr. 19. Aug. 1894 som Annette i „Niniche", afg. 1895, genansat 1900, afg. 1903, genansat 1917 som Fru Rindom.

Frk. Diedrich begyndte som purung Pige sit Skuespillerliv paa Folketeatret, for hvis Repertoire hun dog først fik Betydning i Dorph-Petersens første Sæsoner. I Mellemtiden havde hun paa Provinsscenerne udviklet sig til at blive en Skuespillerinde, som mestrede Kunstens Teknik. Efter Charlotte Wiehe spillede hun „Frk. Nitouche" med saa stort Held, at Pressen forudsagde hende en Fremtid i Operette-Genren. Men Spaadommen slog ikke til. Da Frk. Diedrich som Fru Rindom (i Ægteskab med Forfatteren, Skuespiller Svend Rindom) efter 14 Aars Virksomhed ved andre Privatscener i 1917 vendte tilbage til Folketeatret, var hun en førende Karakterskuespillerinde.

Diedrichsen, Laura, født Ohlendorff, Frue, født 9. Febr. 1857, første Optr. 2. Septbr. 1884 som Laura i „Sivertsens Døttre", sidste Optr. 7. Maj 1885 som Fedora i „De røde Dominoer"; gift med Skuespiller William Pio.

Eigler, Debutant, første Optr. 8. Novbr. 1867 som Jean i „Fanchette", afg. s. A.

Erichsen, Frøken, første Optr. 12. Septbr. 1871 som Frk. Pihl i „Hverdagsfolk", sidste Optr. 27. Maj 1873 som Madame Brandt i „Tre for En"; senere Fru Adamsen.

Esbensen, Axel, født 3. Juli 1880, første Optr. 29. April 1905 som Bernor i „Karneval", sidste Optr. 9. Maj 1907 som Arne i „Moderate Løjer"; overgik derefter til en privat Livsstilling.

Fjelstrup, Peter Julius, født 24. Marts 1866, første Optr. 14. Oktbr. 1894 som Saint Flormond i „Soldatens Lyst, afg. 1900; Gæsteoptr. 1909 bl. a. som „Broder Rus" og Oldfux i „Den Stundesløse", senest 29. Oktbr. 1909.

Folketeaterperioden betød overmaade meget i Fjelstrups Udvikling. Den varede i seks Aar. Han kom dertil, da han var brudt igennem paa Casino, og fik snart Lejlighed til at udvikle sine rige Evner i et stort Repertoire, der strakte sig fra Farcerne til Lystspillet over Folkekomedien til Tragedien. Herman Bangs Instruktion virkede ansporende paa Fjelstrups Fantasi. Under hans Sceneledelse skabte han en Række indbyrdes forskellige Skikkelser, som endnu staar tydeligt for Erindringen, f. Eks. Forstmesteren i „Jægerne", Storm i „Storm", Posket i „Det kære Barn", Svengali i „Trilby" og Bratt i „Over Evne". Endog i Operetten fik han Lejlighed til at boltre sig og formede en herlig Figur ud af Hertugen (med General Merciers Maske) i „Smugleren". Det var intet Under, at han fra Nationalscenen fik et smukt Tilbud, som han dog ikke modtog.

Da Folketeatrets Misère indtraf ved Abrahams' Død i Marts 1900, valgte Personalet Fjelstrup til Direktør for Resten af Sæsonen. Ved straks at gaa i Lag med Indstuderingen af Esmanns Lystspil „Alexander den Store" og navnlig ved at forgylde Hovedrollen, Opvarter Nyberg, med sit Lune, klarede han paa en udmærket Maade den vanskelige Situation. Da Sæsonen sluttede, gik han som en moden Kunstner atter til Casino, hvor han i 1884 begyndte sit urolige Skuespillerliv.

Foght, Wilhelm, født 10. Oktbr. 1837, første Optr. 22. Septbr. 1866 som Pygmalion i „Galathea", sidste Optr. 27. Maj 1867 som Johnson i „Cora"; senere Teaterdirektør i Provinserne og Norge; nu Kgl. Klasselotterikollektør; gift med Skuespillerinden Anna Foght.

Garde, Aage, født 18. Marts 1876, cand. phil., første Optr. 3. Novbr. 1899 som Holger Fenger i „Storm", afg. 1900, genansat 1903, sidste Optr. 31. Maj 1905 som Wulff i „Agnete".

Aage Garde, som i 1896 optraadte første Gang paa Dagmarteatret, spillede allerede i sit 24. Aar paa Nørregades Scene et betydeligt Repertoire under Herman Bangs Vejledning og havde navnlig Held med sine fine Fremstillinger af cand. teol. Fenger i „Storm" og Kong Ludvig d. XIII i „De tre Musketerer". Efter tre Sæsoners yderligere Udvikling paa Casino, kom han, introduceret af Fru Nansen, tilbage til Folketeatret, hvor Adam Poulsen og senere Johs. Nielsen i de følgende Aar skyggede for ham. I 1905 begyndte han sin paaskønnede Virksomhed paa Provinsens Scener, 1911—12 var han Instruktør ved Casino, og i 1913 blev han Direktør for Aarhus Teater.

Gnudtzmann, Anna, født Hein, Frue, Debutant, gift med Forfatteren Albert Gnudtzmann, eneste Optr. 22. Febr. 1903 som Wulfdine i „Thummelumsen".

Gradman, Peter, født 17. Juli 1869, første Optr. 19. Aug. 1894 som Narcisse i „Niniche", sidste Optr. 23. April 1896 som Pedersen i „Jokum".

Efter Uddannelse og Ansættelse ved det kgl. Teater kom Peter Gradman til Folketeatret, som han forlod efter to Aars Forløb for helt at hellige sig Musikken.

Groth, Edith, Frøken, født 16. Maj 1879, uddannet ved Balletten, første Optr. 9. August 1897 som Lydia i „Frk. Nitouche", sidste Optr. 24. April 1898 som Sofie i „Nihilister". Gift [1]) med stud. jur. Buemann, [2]) med Filmsskuespiller Psilander.

Hagen, Carl, født 25. Febr. 1816, første Optr. 7. Septbr. 1869 som Justitsraaden i „En fiks Idé", sidste Optr. 12. Maj 1871 som Basse i „Hverdagsfolk".

Det var først Bestemmelsen, at han skulde være Tenorsanger, men Forholdene førte ham som Skuespiller til Bergen og Christiania, hvor han før Johs. Brun blev Norges ypperste Fremstiller af Holbergske Figurer samtidig med, at han havde Stemme og Charme nok til „Farinelli". 40 Aar gammel debuterede han paa Casino og fik ved en ministeriel Gunstbevisning Lov til ti Gange at vise sin berømte Jeppe, der vakte almindelig Beundring og indbragte ham et Tilbud fra Nationalscenen, som kontraktlige Forpligtelser desværre ikke tillod ham at modtage. I elleve Sæsoner var Carl Hagen en bærende Kraft paa Casino, derefter rejste han et Par Aar med sit eget Selskab i Provinserne og kom omsider i 1869 som en udslidt Kunstner til Folketeatret. Hans Fantasi, brede Lune og store Sikkerhed havde veget Pladsen for Rutine, men da han besad et stort Publikum, var han endnu en Akvisition. Dog, hans Betydning for Scenen paa Nørregade blev kun kort. Sygdom havde længe gnavet paa hans Livs Traad, og den 5. Juni 1871 døde han.

Hagen var en dygtig Elevinstruktør og havde den sjeldne Evne straks at kunne stille en Begynders Horoscop rigtigt. Han havde Æren af at „opdage" Betty Guldbrandsen og forudsagde Sangeren Nyrops glimrende Fremtid, skønt Casinos Direktør ikke fandt ham værdig til at optræde paa Teatret i Amaliegade.

Hagen, Dagmar Price, Frøken, født 28. Jan. 1867, første Optr. 29. Aug. 1887 som Johanne i „Kanariefuglen", sidste Optr. 8. Maj 1889 som Mathilde i „Jokum".

Frk. Hagen, som var Datter af Skuespillerinden Amalie Price i hendes Ægteskab med Korpslæge Hagen, forlod Scenen efter et Par Aars Virksomhed og blev Lærerinde.

Halberg, Johan Lauritz, født 31. Decbr. 1837, første Optr. 20. Septbr. 1863 som Farfaillou i „Kludesamlerens Datter". sidste Optr. 31. Maj 1870 som en Balkavalér i „Revyen".

Halberg var Søn (udenfor Ægteskab) af en italiensk Konditor Johan Monigatti, som indtil sin Død i 1843 havde en Sangerpavillon ved St. Thomas i Frederiksbergallé. Langt den største Del af Halbergs Skuespillerliv tilhørte Provinserne og Norge, hvor navnlig hans Jeppe var anset for at være en udmærket Præstation. Efter syv Aars Virksomhed ved Folketeatret drog han atter til Norge og giftede sig med Gina Hellevig fra Bergen, som bl. a. fødte ham Datteren Anna, den senere Skuespillerinde Fru Anna Larssen. I sine senere Aar virkede Halberg under Th. Andersen ved Dagmarteatret, og om den Tid fortæller hans Datter, at det krænkede hende, at han, der havde været saa beundret i Norge og Provinserne, maatte vige Pladsen for Udueligheder og tage til Takke med en ussel Løn. Det var hendes hemmelige Haab at kunne blive en stor Skuespillerinde og tjene Penge til sine Forældre. Da dette Haab gik i Opfyldelse, var Halberg død. I et Anfald af Sindssyge gik han en Aften under „Landsoldaten" i sit Kostume ud paa Gaden og slog Ruder itu. Saa kom han paa St. Hans-Hospital, hvor han døde i Julen 1888.

Hansen, Carl, født 1838, første Optr. 11. Septbr. 1870 som Frederik i „En forfulgt Uskyldighed", afg. 1874, genans. 1883, sidste Optr. 21. Maj 1889 som John i „En Børsbaron".

Carl Hansen havde taget en smuk Sangstemme i Arv efter sin Fader, Kammersanger Christian Hansen, og paa den gjorde han fra 1856 Lykke i Provinserne. Men ved Folketeatret skulde han hovedsagelig spille Komedie, til hvilken Kunst Naturen kun havde udstyret ham karrigt. Efter sit Ægteskab med Julie Lumbye-Lange blev han den typiske Primadonnamand, men ved en pudsig Selvironi abvæbnede han Kritik. Ved sin Død som Kgl. Klasselotterikollektør den 8. April 1902 var han med sit krøllede Haar, Slængkappen og den høje Hat en pudsig Levning fra Fritz Jürgensens Kjøbenhavn.

Hansen, Harald, født 9. Oktbr. 1845, Folketeatrets Billetkasserer 1885—1900, Inspektør til sin Død den 23. Januar 1911.

Professor Peter Hansens Broder, Harald Hansen, var en stille, beskeden Mand med et lunt Blink i Øjet. Han levede for sin Gerning og tilbragte næsten hele Dagen ved sin Pult i Portværelset mod Nørrevold. Ikke alene Teatrets Personale, men de mange Mennesker, han kom i Berøring med, værdsatte hans elskværdige og samvittighedsfulde Personlighed. Han blev derfor meget savnet.

Hansen, Josephine, Frøken, første Optr. 10. Septbr. 1901 som en Baldame i „De Forlovede", sidste Optr. 14. Maj 1903 som Lydia i „Frk. Nitouche", senere ansat ved Det ny Teater; nu: Fru Ambt.

Hansen, Julie, født Lumbye, Frue, født 11. Juni 1835, første Optr. 18. Septbr. 1857 som gamle Fadette i „En lille Hex", afg. 1874, genans. 1876, afg. 1882, genans. 1883, sidste Optr. 21. Maj 1889 som Sabine i „En Børsbaron".

H. C. Lumbyes yngste Datter optraadte allerede som purung Pige paa Casino, gjorde derefter den berømte Hofteaterkampagne med og tilhørte fra 1857 Folketeatret, hvor hun, fraregnet enkelte Udflugter til Casino, blev en Menneskealder og formede sin Specialitet: Den kjøbenhavnske Madam. Hendes Skikkelser var ikke forskelligartede og hvilede hverken paa Iagttagelser eller paa psykologisk Studium, men hun nøjedes med at personificere en hel Kategori af Roller paa sit eget godmodige Væsen, sin trivelige Hygge og sin brede, slagfærdige Tale. Djærv og morsom var hun, og hendes store, runde Øjne var fulde af Skælmeri og Fiffighed. Hendes groteske Lune og afvæbnende Naivitet gjorde hende navnlig til kjøbenhavnsk Skuespillerinde, i langt mere udpræget Grad end Fru Phister, hvis Virkemidler var ligesaa grove, men hvis iøvrigt ringere Naturbegavelse blev hævet af et klassisk Repertoire og af et berømt Navn.

Det er for fattigt at sige, at „Julle" var populær — hun var elsket, og det blev et stort Tab for Folketeatret, da hun sidste Gang gik til Casino, hvis større Scene iøvrigt ikke klædte hende.

Viktoria Petersen.
1889—1897.

Vilhelm Birch.
1890—1898.

Alice Most (Fru Orthmann).
1891—1893.

Alma Wandahl, f. Nielsen.
1888—1890.

Inger Klüver.
1891—1892.

Ellen Diedrich (Fru Rindom) i „Frøken Nitouche".

Mathilde Nielsen, f. Neumann.
1892—1894.

Ellen Diedrich (Fru Rindom).
1894—95. 1900—1903. Atter ansat 1917.

Robert Schyberg.
1891—1892.

Alice Most i „Mikadoen".

Inger Klüver i „Familielykke".

Vilhelm Birch i „Lykke-Pers Rejse".

1867 blev hun gift med Direktør Lange, og efter hans Død ægtede hun Skuespiller Carl Hansen, en Søn af Kammersangeren. Hun døde som Kgl. Klasselotterikollektrice den 7. Oktbr. 1895.

Hansen, Nikolaj, født 20. Febr. 1855, Folketeatrets Musikdirektør 1885—1903; Ridder af Dbg.

Ikke alene som Orkestrets Leder, men som Komponist og Musikarrangør var Nikolaj Hansen en meget nyttig Mand for Teatret, og det vakte Beklagelse i vide Kredse, da han ikke efter eget Ønske forlod sin Stilling.

Hansen, Valdemar, født 22. Novbr. 1869, første Optr. 21. August 1901 som Greven i „Thummelumsen", sidste Optr. 29. Maj 1903 som Engelbrecht i „Hans Højhed".

Valdemar Hansen debuterede som 20-aarig ude i Provinserne, hvor han efterhaanden erhvervede et stort Publikum. Paa Folketeatret gjorde han navnlig Lykke ved sin gemytlige Fremstilling af Forbryderen Mikkel Shark i „Sherlock Holmes".

Hellemann, Carl Christian Hallander, født 15. Jan. 1852, første Optr. 25. Maj 1879 som Birk i „Et Kys", fejrede 6. Maj 1914 sit 35-aarige Jubilæum som Skuespiller ved Folketeatret, hvor han tillige i 15 Aar var Regissør.

Hellemann debuterede den 23. Septbr. 1877 i Fredericia og kom i 1879 til Folketeatret, hvor han i de følgende 40 Aar har spillet c. 375 Roller. Prædikatet af at være „en støt og paalidelig Kraft" faar en Skuespiller let paa sig — navnlig i et Land, hvor man helst anbringer Folk i Klasser — naar han i Aarenes Løb udfører megen utaknemmelig Teatertjeneste og altid søger at skabe Skikkelser ud af daarlige Roller. Hellemann har maattet gøre megen Teatertjeneste ved Siden af sit egentlige og betydelige Repertoire. Paa Scenen er ingen menneskelig Følelse forblevet ham fremmed, han har været Elsker og Nar, Bravmand og Skurk, godtroende og snu. Han har under Jubel talt forfjamsket i Farcernes rivende Tempo og fremkaldt Taarer ved at dvæle paa Ordene som værdig Fader. Og han ejer nogle bløde, hjertelige Toner, som gør ham til meget mere end en „støt og paalidelig Kraft". Han fik bl. a. Lejlighed til at bruge dem som den gamle Musiker i „Elskovsleg", som Blinde Anders i „Over Evne II" og som Borgmesteren i „Den røde Hane". Det var Toner, som bragte Bud fra et barnligt Kunstnersind.

Allerede ved sit 35-aarige Jubilæum blev Hellemann hædret som Privatteatrenes af Alle agtede Nestor. Kongen sendte ham Ridderkorset til at hænge ved Siden af den Redningsmedalje og det Hæderstegn, han bærer fra sin Militærtid. Han staar nu som Repræsentanten for Folketeatrets gamle Traditioner, som man flere Gange har løbet Storm imod, men som har vist sig at være vidunderlig levedygtige: Præget af gammeldags Hygge, af stilfærdig Hjertelighed og elskværdig Karakteristik, som er Husets Aand.

Peter Fjelstrup (Ungdomsbillede). 1894—1900.

Helsengreen, Frederik Albert, født 3. Jan. 1854, første Optr. 1. Septbr. 1876 som Lindner i „Familien Danicheff", sidste Optr. 31. Maj 1878 som Gordvin i „I den nye Verden".

For Albert Helsengreen blev Folketeatret kun en Station paa Vejen. Hans Navn er i Kjøbenhavn væsentligst knyttet til Casino, hvor han debuterede i 1872 og endnu virkede — med lange Afbrydelser — som Sceneinstruktør i 1914. I Mellemtiden havde han dyrket Holberg paa Nationalscenen og (fra 1896) rejst med sit eget Selskab i Provinserne. Hvem, der har set nogle af hans Forestillinger, ved, at han er en dygtig Instruktør. Han har uden Tvivl lært meget af at overvære Høedts Iscenesættelser i sin Ungdom paa Folketeatret.

Skuespiller Gunnar Helsengreen ved Casino er hans Søn.

Helsengreen, Andreas Frederik, født 13. Oktbr. 1827, første Optr. 28. Aug. 1862 som Pailleret i „Comedianter", sidste Optr. 28. Maj 1867 som Jørgen i „En Gaardmandsdatter"; død 1. April 1890.

Mindet om „Gamle Gren" er kun i ringe Grad knyttet til Folketeatret. De fleste af hans populære Figurer — undtagen Menelaos i „Den skønne Helene" — tilhørte Casino, hvor han debuterede i 1855. Men naturligvis høstede ogsaa Scenen paa Nørregade Gavn af hans store Anvendelighed. Blandt hans 471 Roller, spillet gennem 32 Aar, fandtes Skikkelser af enhver Art. Snart fremstillede han det forslagne Hoved, snart den klodsede Dumrian. Hans Ansigt kunde spidse sig sammen til snu Paapasselighed og trække sig sammen til sløv Enfold. Han var væver som et Egern. Undertiden nød han den Ære at blive sammenlignet med Frederik Madsen, fordi han havde noget af Mesterens springske Hastighed og Tungeraphed. Paa de gamle Dage, da han (1887) maatte afbryde sin Gerning paa Grund af svigtende Hukommelse, skrev Dr. Edvard Brandes: „Vil man i ét Billede samle gamle Helsengreens Teatervirksomhed, kommer Liberiet — symbolsk eller virkeligt — uvilkaarligt med. Det trofast tjenende bliver Billedet."

Hans Sønner er Albert og Emil Helsengreen.

Helsengreen, Emil Vaage, født 25. Febr. 1863, første Optr. 4. Septbr. 1900 som Justitsraaden i „Mester og Lærling", fejrede 25 Aars Jubilæum 4. Novbr. 1910 som Onkel Bræsig i „Landmandsliv".

Emil Helsengreen debuterede 1885 i Aalborg og tilhørte Provinsscenerne, med Undtagelse af korte Ophold paa Casino og Frederiksberg Morskabsteater, indtil han i sit 38. Aar knyttedes til Folketeatret. Ved dette Engagement fejrede Dorph-Petersens Evne til at finde Talenter en Triumf. Helsengreens kunstneriske Personlighed fandt en udmærket Jordbund i Folketeatrets Repertoire, og han kom straks i første Række. Han kunde virke baade rørende-naiv (Kellermann i „Hans Højhed"), fantastisk-grotesk („Store Klaus") og komisk-brutal (Svupnikolaj i „Forbryderliv"). Han ejer den fødte Skuespillers Evne til at beherske Scenen med et Blik, en Gestus eller en Pause, selv om Replikken i teknisk Henseende undertiden ikke er fuldkommen, og hans Skikkelser fra Samfundets Baggaarde er dybt originale ved deres Naturfylde, Lune og Kraft. Karakteriseret i to Ord er Emil Helsengreen et Eksempel paa instinktiv Genialitet.

Helsengreen, Hedvig, født Reckendorff, Frue, født 25. Febr. 1872, første Optr. 21. Aug. 1901 som Fru Freiesleben i „Thummelumsen", død 29. Septbr. 1901; gift med Emil Helsengreen.

Helsted-Petersen, Ellen, Frøken, første Optr. 26. Decbr. 1894 som Hertuginden af Rovigo i „Madame Sans-Gêne", sidste Optr. 19. Febr. 1895 som Miss Longwood i „Kean"; død 29. Marts 1916.

Henningsen, William, født 8. August 1858, Sufflør ved Folketeatret siden 1905.

Sufflørens Gerning ved et Teater er ligesaa vigtig, som den er utaknemmelig. Under sundhedsfarlige Forhold maa han udføre sit enerverende Arbejde. Han skal være usynlig og bør være uhørlig for Alle — undtagen for Skuespillerne, til hvem han hvisker Digterens Ord. Han maa i sit Incognito have alle Nerver spændt og sidde paa Lur. Hvis Hukommelsen hos de Spillende glipper, er det fra ham, at Hjælpen skal komme. Det staar i hans Magt at redde en vanskelig Situation, men vé ham, dersom han i sin Iver bliver hørt udover Lamperækken! Skuespiller og Forfatter kan gaa sejsglade fra Forestillingen, og Publikum kan være rørt til Taarer eller trætte af at le, — men ingen tænker paa Suffløren. Nævnes han i Aviserne, er det aldrig for det Gode.

Denne utaknemmelige Opgave har Henningsen nu løst i mange Aar. Han var i sin Ungdom (fra 1880) Skuespiller i Provinserne og véd fra dengang, hvad det vil sige at staa hjælpeløs paa Scenen. Uden at gaa nogen af hans Kolleger ved de andre Teatre for nær, kan man sige, at bedre Sufflør findes ikke. Uhørlig for alle Uvedkommende virker han beroligende ved sin stille, men intense Nærværelse.

Henriksen, Carl, født 15. Decbr. 1847, første Optr. 22. Aug. 1873 som Allembourne i „Gertrude", sidste Optr. 2. Juni 1874 som Boldt i „De Forlovede".

Carl Henriksen debuterede i 1868 paa Alhambra, men med Undtagelse af én Sæson ved Folketeatret tilhørte alle hans bedste Aar Provinserne, hvor han fra 1884 var Direktør. I Kjøbenhavn startede han Sønderbros Teater og døde den 22. Juli 1907 som Leder deraf.

Hjernøe, Carl, født 29. Aug. 1871, første Optr. 20. Aug. 1899 som Dommeren i „Jeppe paa Bjerget", sidste Optr. 6. April 1900 som Bødlen i „De tre Musketerer".

Da det kneb for Hjernøe at ernære sig som lyrisk Digter, blev han med Herman Bangs Hjælp ansat ved Folketeatret, hvor han i én Sæson spillede en Del Smaaroller, bl. a. Halden i „Over Evne II". Det viste sig dog snart, at hans sceniske Evner ikke stod Maal med hans friske, af Drachmann paavirkede, lyriske Talent. Hjernøe døde den 15. Novbr. 1913.

Hjorth-Clausen, Volmer, født 6. Novbr. 1868, første Optr. 2. Novbr. 1890 som Forvalter Jensen i „Isen brydes", sidste Optr. 31. Maj 1894 som Fritz Triddelfitz i „Landmandsliv", derefter ansat ved Casino; nu overgaaet til privat Virksomhed.

Hoff, Frue, første Optr. 9. Septbr. 1859 som Julie i „Marmorkvinderne", sidste Optr. 23. Maj 1860 som Fru d'Aubrey i „En fattig ung Mands Eventyr".

Hofman, Holger, født 2. April 1868, første Optr. 19. Aug. 1897 som Robert i „Frk. Nitouche", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Grosserer Isachsen i „Alexander den Store".

Hofman debuterede i 1890 i Randers og havde været ansat ved Casino og Nørrebros Teater, inden han som en ret ukendt Skuespiller kom til Folketeatret, hvor Herman Bangs Instruktion fik stor Betydning for hans Udvikling. Med sin naturlige Replik, sit Lune og sin lagttagelsesevne levendegjorde Hofman en Række forskellige Typer, blandt hvilke navnlig den jødiske Grosserer i „Alexander den Store" endnu vil huskes. I Løbet af et Par Sæsoner blev han en af Byens mest lovende Skuespillere, skønt hans Roller kun sjeldent laa i første Plan, og da mange mente, at han var et Henrik-Emne, modtog han Tilbud fra det kgl. Teater. Selv om Henrik-Forsøget mislykkedes, fik Hofman en smuk Stilling paa Nationalscenen som en dygtig, moderne Karakterkomiker, indtil han i 1914 overtog Ledelsen af Dagmarteatret.

Holst, Louise, født Carpentier, Frue, født 10. Oktbr. 1840, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Louisson i „En lille Hex", sidste Optr. 18. Maj 1883 som Fru de Nohan i „Ude og Hjemme".

Allerede i sit 15. Aar optraadte Frk. Carpentier i Provinserne, men fra Aabningsforestillingen i 1857 til sin Død tilhørte hun Folketeatret. Først spillede hun de fint komiske unge Pigeroller, hvori hun let vandt et stort Publikum ved sin Skønhed og sin Elskværdighed, navnlig da adskillige af disse Skikkelser blev skrevet for hende af hendes Mand, Forfatteren Frits Holst. Efterhaanden udvidedes hendes Repertoire til at omfatte alle mulige Roller, lige fra den olympiske Venus og Marmorkvinden ned til den lille, kjøbenhavnske Sypige. Og i Halvfjerdsernes franske Skuespil fik hun Lejlighed til at vise, at hun ogsaa evnede at udføre de problematiske Verdensdamer. Hun var æggende skøn som Suzanne i „Plet", og der var i hendes Fremstilling, fortæller Herman Bang, „en Rigdom af Nuancer, af Finesser, af Overgange, af fint beregnede Kunstpauser og næsten umærkelige Betoninger, som skyldtes Høedts Instruktion i Forening med hendes Talent". Fru Holst døde paa Højden af sin Udvikling den 18. August 1883.

Peter Fjelstrup (Privatbillede 1917).

Hoppensach, Emilius, født 20. Febr. 1833, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Jeannet i „En lille Hex", sidste Optr. 31. Maj 1864 som Vauberger i „En fattig ung Mands Eventyr".

Hoppensach, som havde debuteret 1853 i Odense, ejede noget af det Talent for Mimik og Maskering, hvormed hans nære Slægtninge, Danseren og Frisøren, brillerede paa det kgl. Teater. Saaledes formede han i Pepita-Tiden en meget vellykket, kjøbenhavnsk Type ud af „Enthusiasten Hr. Meyer" i Lejlighedsstykket „De to Cometer". Hoppensach var Teatret til megen Nytte i de første Par Aar, men efter at Frederik Madsens Stjerne begyndte at stige, blev han overflødig, og med Udgangen af Sæsonen 1863—64 trak han sig tilbage til Privatlivet. Han døde 29. Maj 1913 som Kancelliraad og fhv. Rodemester.

Hou, Agnes, Frøken, født 3. Febr. 1858, første Optr. 27. Decbr. 1873 som Caroline i „En Tur til Kjøbenhavn", sidste Optr. 30. Maj 1876 som Lise i „Kjøbenhavn rundt i 80 Timer", senere Skuespillerinde ved Casino og i Provinserne; gift med Teaterdirektør Albert Helsengreen.

Hougaard, Jens Andreas Siegfried, født 24. Oktbr. 1821, første Optr. 18. Sepbr. 1857 som Etienne i „En lille Hex", sidste Optr. 22. Maj 1863 som Svane i „Kalifen paa Aftenvisit"; senere ansat ved Casino.

Hougaard efterlignede de store Naturkomikere Lindgreen og Foersom, som han havde set i sin Ungdom. Han var en ypperlig Dialektskuespiller, talte bredt og langsomt og ejede et roligt Lune. Han spillede paa Folketeatret navnlig Tjeneren og Bondekarlen, men disse Roller gav ham ikke Lejlighed til at naa frem i den Række, hvor Fr. Madsen og Knobelauch stod. Hans Gemytlighed og jævne Natur passede udmærket til Vaudevillen, men han manglede Hastighed til Farcen. Ude i Provinserne var han højt anset som Holberg-Skuespiller og man mente, at hans Jeppe taalte Sammenligning med Phisters Mesterværk. Overalt havde Hougaard et stort Publikum, der beundrede ham paa Scenen og holdt af ham i Privatlivet. Da han ved Holberg-Jubilæet i 1884 stod nær ved sine Ønskers Maal, som var at spille Jeppe i Kjøbenhavn, blev han syg, Hukommelsen svigtede ham, og den 9. Marts 1885 kom Døden som en velkommen Gæst.

Hougaard, Frida, født Birch, Frue, født 11. Febr. 1828, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Suzon i „En lille Hex", sidste Optr. 17. Maj 1862 som Leonore i „Syv militære Piger", død 8. Aug. 1882: gift med Skuespiller Hougaard.

Hovgaard, Marie, Frøken, født 4. Maj 1881, første Optr. 14. Septbr. 1902 som en Pige i „I Provinsen", sidste Optr. 30. Maj 1904 som Meta i „Thummelumsen"; gift med Teaterdirektør Eyvind Kornbeck.

Frk. Hougaards Uddannelse var usædvanlig uregelmæssig. Hun havde læst med Zangenberg og debuteret paa Teatret i Aarhus, inden hun kom til Folketeatret, hvor hun i sin Debutrolle, Anna i „Første Violin", saa nydelig ud og røbede en naturlig Replik. Derefter gennemgik hun Nationalscenens Elevskole, var en Vinter ved Dagmarteatret, tog saa til Odense, hvor hun indtil 1917 spillede et betydeligt Repertoire — bl. a. Gina i „Vildanden" — og vandt Publikums Sympati.

Huld, Helga, Frøken, født 25. Juli 1866, Søster til Danserinden Fru Agerholm og Danseren Huld, gennemgik det kgl. Teaters Balletskole, debuterede 21. Oktbr. 1887 som Ritra i „Svantevits Datter", sidste Optr. 21. Maj 1888 som Ilka i „Krig i Fredstid", senere ansat ved Casino; Teaterdirektrice i Stationsbyerne.

Hunderup, Hans Riber, født 25. Marts 1857, cand. phil., første Optr. 11. Marts 1900 som Porthos i „De tre Musketerer", sidste Optr. 27. Maj s. A. som Ølhandler Hansen i „Alexander den Store"; gift med Skuespillerinden Fru Johanne Krum-Hunderup.

Hans Tiptipoldefader var C. P. Rose, en af Holbergs fortrinlige Aktører, som Hunderup ved et underligt Træf kom til at fremstille paa Casino i Laurids Bruuns Komedie „En Bortførelse ved

det kgl. Teater". Der rullede altsaa gammelt Skuespillerblod i hans Aarer, og han ejede dertil en solid Skikkelse, et godt, omend lidt træt Maskerings-Ansigt, en smuk, blød Tenor, en rolig, naturlig Replik og sikker Dannelse baade i litterær og musikalsk Retning. Hans Fremstilling af Mads i „Kjærlighed uden Strømper" (Dagmarteatret) og hans Opdagelse af Strindberg (Casino 1887) henledte almindelig Opmærksomhed paa ham, navnlig da hans Spil som „Faderen" var overmaade anerkendelsesværdigt. Men alligevel fik Hunderup aldrig den Stilling, han fortjente. Hans Initiativ var trægt, og han ejede ingen Ærgerrighed. Det var nemt for ivrige Stræbere at holde ham ude. Og trods alle sine Betingelser blev han trængt fra Scene til Scene, var snart dygtig Oplæser, snart fortrinlig Gluntarsanger eller indsigtsfuld Instruktør ved Arbejdernes Teater paa Enghavevej. Under denne omflakkende Tilværelse standsede han ogsaa nogle Maaneder ved Folketeatret. Kort forinden havde han i et Sygdomstilfælde været Bue hin Digre i „Palnatoke" paa Nationalscenen. Han passede fortrinligt i Ensemblet paa Kongens Nytorv og burde være blevet der til sin Død, den 11. Marts 1902.

Husum, Christian Siegfred, født 17. Decbr. 1821, debuterede 23. Septbr. 1865 som Svend Povelsen i „Gøngehøvdingen", sidste Optr. 25. Maj 1867 som Agamemnon i „Den skønne Helene"; død 31. Marts 1885.

Husums Debut vakte stor Opsigt, ikke fordi Debutanten røbede mærkelige Anlæg for Skuespilkunsten, men fordi han var 44 Aar, afskediget Kaptajn og Kompagnichef i Krigen 1864. „Dagbladet" skrev: „Publikum, der for en meget væsenlig Del bestod af Officerer, applauderede gentagne Gange meget stærkt Debutanten, hvis Sindsbevægelse maaske neppe har været større, da han første Gang, beredt til Kamp, stod Ansigt til Ansigt med en fjendtlig Hær, end i Lørdags, da han viste sig lige ovefor en vellvillig sindet Magt." Husum havde et kønt Hoved, et godt Organ og en smuk Sangstemme, men var altfor svær til at spille Elsker. Senere forsøgte han sig i komiske Roller, men her kneb det med Lunet og med Bredde og Ro i Replikken. Han blev kun to Sæsoner ved Folketeatret.

Ingwersen, Johanne, født Ingwersen, Frue, første Optr. 4. Septbr. 1900 som Omma i „Mester og Lærling", sidste Optr. 22. Maj 1901 som Malle i „Landmandsliv"; død Marts 1911.

Peter Fjelstrup som Svengali i „Trilby".

Jacobsen, Jacob, født 24. Maj 1868, cand. phil., første Optr. 14. Decbr. 1891 som Konsul Boye i „Sportsmænd", sidste Optr. 14. Maj 1897 som John i „Et Vajsenhusbarn".

Jacob Jacobsen tilhørte den Del af det unge litterære Danmark, der samles om Bladet „Kjøbenhavn", som omkring 1890 var radikalt. Han afbrød imidlertid sin journalistiske Bane for at debutere paa Folketeatret, hvor han navnlig i „Tjenestefolk" fik Lejlighed til at vise sin komiske Evne. Efter otte Sæsoners Virksomhed paa Dagmarteatret var han fra 1908—13 Direktør for Aarhus Teater og er senere blevet Sceneinstruktør ved Casino. Han var [1]) gift med Skuespillerinden Olivia Jacobsen, nu Fru Norrie; senere ægtede han Skuespillerinden Christel Holck.

Jacobsen, Julius, født 11. Juni 1828, Folketeatrets Underregissør 1897—1900: død 27. Maj 1912.

Jans, Frøken, Debutant, første Optr. 15. April 1887 som Hyacinthe i „Millionen", afg. s. A.

Jansen, Albert Johan, født 2. Septbr. 1838, første Optr. 1. Septbr. 1875 som en Herre i „Den jagende Diana", sidste Optr. 29. Maj 1885 som Peter Patt i „Kean", senere Kontrollør ved Folketeatret, gift med nedennævnte Julie Jansen; død 30. Jan. 1910.

Jansen, Julie, født Petersen, Frue, født 26. Decbr. 1860, debuterede 2. Septbr. 1884 som Jette i „Sivertsens Døttre"; uden fast Ansættelse udførte hun i de følgende 20 Aar adskillige Smaaroller.

Jensen, August, født 11. Maj 1866, første Optr. 20. Jan. 1901 som Christian Desel i „Landmandsliv", sidste Optr. 31. Maj 1904 som Jim i „Sherlock Holmes"; overgaaet til privat Stilling.

Jensen, kaldet „Danmarks-Jensen", første Optr. 18. Septbr. 1857 som Pierre i „En lille Hex", sidste Optr. 1. Juni 1859 som en Kældermand i „Han gaar paa Kommers".

Jensen havde været ansat i det kgl. Teaters Kor og ejede en fortrinlig Basstemme, hvormed han gjorde god Nytte ved H. W. Langes Provinsselskab. Hans Virksomhed paa Folketeatret blev dog kun af kort Varighed.

Jensen, Magna, født Petersen, Frue, født 11. Juni 1878, Datter af Teaterdirektør Vilh. Petersen, første Optr. 12. Septbr. 1897 som Madelon i „En lille Hex", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Filippa i „Alexander den Store"; nu: Fru Redøhl.

Jepsen, M. A., Frøken, født 10. Oktbr. 1844, første Optr. 13. Septbr. 1868 som Suzanne i „En flot Herre", sidste Optr. 31. Maj 1870 som en Baldame i „De Forlovede"; død 2. Jan. 1905 som Fru Frølich, Moder til Sangeren af samme Navn.

Johansen, Doris, Frøken, født 3. Juni 1882, første Optr. 13. Septbr. 1904 som Kirstine i „Møntergade 39", sidste Optr. 31. Maj 1905 som Rikke i „Agnete"; nu Filmsskuespillerinde i Amerika.

Johansen, Helvig, Frøken, født 19. Juli 1854, første Optr. 4. Septbr. 1872 som Agnes i „Naar Katten er ude", sidste Optr. 4. Maj 1876 som en Kammerpige i „En Børneforlovelse"; senere gift med Skuespiller Julius Jacobsen; Teaterdirektrice i Provinserne.

Jørgensen, Olivia, Frøken, født 22. Novbr. 1869, første Optr. 11. Novbr. 1891 som Lilly i „Familielykke", afg. 1894, genansat 1906 som Fru Jacobsen, sidste Optr. 4. Decbr. 1908 som Regisse i „Thyre Boløxe og Heremanden".

Olivia Jørgensen tilhørte fra lille Pige Balletten paa det kgl. Teater, hvor hun i 1885 debuterede som Puk i „En Skærsommernatsdrøm", men da hun i Modsætning til Søsteren, Fru Valborg Borchsenius, ikke taalte Dansens Anstrengelser, søgte hun til Folketeatret og vandt straks Publikum ved sin nydelige Skikkelse og sin sikre Teknik. Sine bedste Roller fik hun imidlertid paa Dagmarteatret, hvor hun i nogle Aar — medens Anna Larssen var ved Folketeatret — stod i første Række. Efter at have deltaget i „de Ottes" Turné til Norge med sin Mand, Skuespiller Jacob Jacobsen, kom hun atter i en kort Periode til Nørregades Scene. Hun er nu ansat ved det nye Teater og gift med dets Inspektør, Forfatteren William Norrie.

Ketelsen, Henny, Frøken, født 18. Novbr. 1878, første Optr. 2. Septbr. 1894 som Antonie i „En Børsbaron", sidste Optr. 31. Maj 1902 som Lydia i „Frøken Nitouche".

Frk. Ketelsen var udgaaet fra det kgl. Teaters Balletskole og spillede paa sin nydelige Skikkelse og sit muntre Ansigt ikke saa faa Ungpigeroller paa Folketeatret. Hun var først gift med Skuespiller Kaare Borchsenius, men efter sit Ægte-

skab med Varietédirektør Dyhr i Aalborg trak hun sig tilbage fra Scenen.

Kirchheiner, Victor, født 14. Marts 1848, første Optr. 12. Septbr. 1867 som Nicolas i „En lille Hex", sidste Optr. 20. Maj 1873 som en Arbejder i „Fætteren fra Amerika"; senere Skuespiller i Provinserne og paa Dagmarteatret.

En af Kirchheiners Kolleger, Peter Engell, har skildret ham som en mærkelig, kantet Person. „Ansigtet var ganske kønt, og et fint og intelligent Udtryk havde det, men Figuren var mærkelig dinglevorn, det saa' ud, som om han ikke var rigtig udvokset. Men naar Skrædderen havde gjort sin Pligt, Skuldrene var behørig vatterede, Benene indhyllet i fortrinlige Vatton og den ele-

Olivia Jacobsen og Peter Fjelstrup i „Alexander den Store".

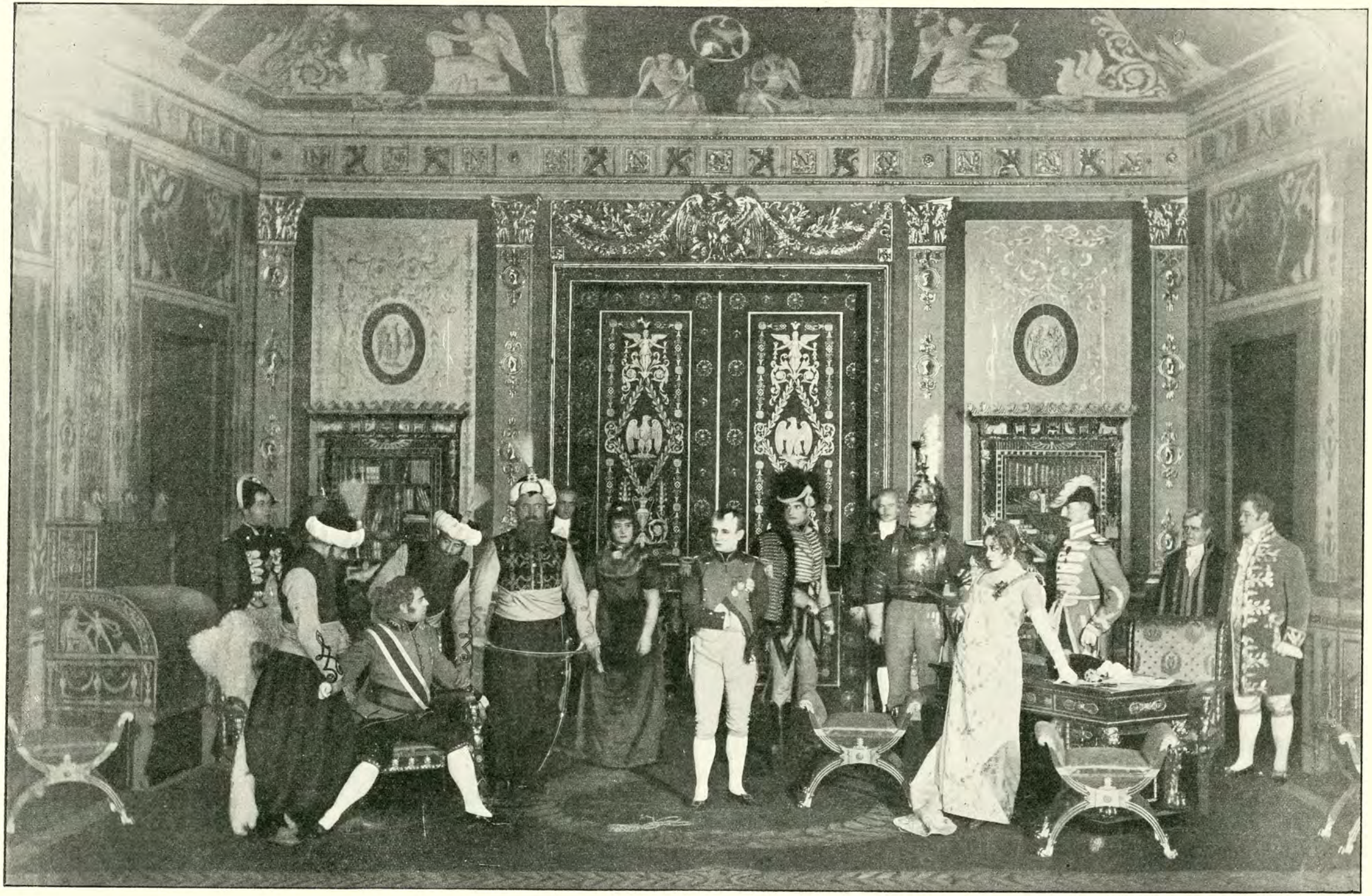

Johannes Ring. Martinius Nielsen. Johanne Abrahams.

Scenebillede fra „Madame Sans-Gêne“

Holger Hofman.
1897—1900.

Jacob Jacobsen.
1891—1897.

Martinius Nielsen.
1894—1897.

Peter Gradman.
1894—1896.

Fru Emma Wiehe, f. Albrecht.
1892—1893.

Gerda Krum i „Den glade Enke“
(Casino).

Elisabeth Rosenberg,
f. Hornemann. 1895—1897.

Holger Hofman
i „De tre Musketerer“.

Olivia Jacobsen i „Lykke-Pers Rejse“.

Olivia Jacobsen, f. Jørgensen (Fru Norrie).
1891—1894. 1906—1909.

Henny Borchsenius, f. Ketelsen,
1894—1902.

Gerda Krum (Fru Juncker).
1897—1900.

gante Paletot omsluttede det smækre Liv og tildels dækkede over Syndernes Mangfoldighed, og Lorgnetten var anbragt paa hans Næse, kunde han virkelig gøre Indtryk af at være en Mand."

Han spillede først mindre Elskerroller, men gled efterhaanden over i det komiske Fag og virkede navnlig morsom i Skikkelser, som tillod ham at være Komiker med et alvorligt Ansigt. Kirchheiner døde den 12. April 1891 i Nyborg.

Kjertmann, H. E. R., født 25. Febr. 1845, første Optr. 4. Septbr. 1873 som Justitsraad Bech i „En fix Idé", sidste Optr. 4. Juni 1874 som Christensen i „Han drikker", senere Skuespiller i Provinserne; gift med Skuespillerinden Clara Christensen, senere Fru Schønfeld; død den 16. Juni 1885.

Klüver, Inger, Frøken, født 22. Maj 1858, første Optr. 2. Septbr. 1891 som Madam Jensen i „Forhus og Baghus", sidste Optr. 29. Maj 1892 som Fru Frost i „Sivertsens Døttre".

Frøken Klüwer, som nu er kgl. Klasselotterikollektrice, har stadig bevaret sin Interesse for Teatret. Hun var en indsigtsfuld Leder af „Den dramatiske Læreanstalt" og har grundlagt en omfattende Samling af teaterhistoriske Billeder, som ogsaa er kommet nærværende Værk til gode.

Knobelauch, Frits Ferdinand, født 22. Febr. 1820, første Optr. 18. Septbr. 1857 som en Sergent i „En lille Hex", sidste Optr. 28. Maj 1867 som Lars i „En Gaardmandsdatter".

Knobelauch debuterede 1848 paa Vesterbros Teater og rejste derefter i Provinserne, indtil Lange engagerede ham til sit nydannede Folketeater, hvis mest alsidige Skuespiller han blev i de følgende ti Aar. Hans Repertoire strakte sig fra Vaudevilleelskerne og Farcebonvivanterne over Offenbachs Zeus og Calchas, som han spillede med burlesk Lune, til ældre, adstadige Karakterroller. Samtiden mente, at Danseren Gérard i „Gamle Minder" var hans bedste Præstation.

Ældre Teatergængere husker endnu Knobelauch fra hans sidste Scene, Casino, hvis Hovedstøtte han var i 16—17 Aar. Hans Spil bar altid Præget af Forstand og stor Samvittighedsfuldhed. Syv Dage efter, at han for 200. og sidste Gang havde udført Philias Fogg i „Jorden rundt", døde han, den 18. Jan. 1884.

Kolling, Harald Johan Frederik, født 29. April 1835, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Nicolas i „En lille Hex", afg. 1870, genansat 1871, fejrede 40 Aars Jubilæum 18. Septbr. 1897, optr. sidste Gang som Kraft i „Revyen" ved sin Afskedsforestilling 14. Septbr. 1901 og udnævntes samme Dag som den første Privatteaterskuespiller til Ridder af Dbg.

Harald Kolling var en af de Kunstnere, som gav Folketeatret dets Præg af hyggelig Smaaborgerlighed med ikke altfor støjende Løjer og ikke altfor tung Højtidelighed. Kun én Sæson tilbragte han paa Kongens Nytorv, saa vendte han tilbage til sit egentlige Hjem paa Nørregade. I Overskous, Reckes, Frits Holsts, Erik Bøghs og Carl Møllers gemytlige Kjøbenhavn var Harald Kolling mere end nogen anden Skuespiller Fremstilleren af Borgeren fra det gamle Voldkvarter eller Nyboder, den flittige, brave Haandværker og gode Familiefader. Ingen kunde som han sige det fornemme Pak Sandheden eller røre til Taarer, naar han priste de smaa Glæder i et fattigt, men hæderligt Hjem. Fra et saadant var han selv udgaaet, og i dets Milieu havde han som Tobaksspindersvend levet sine tidlige Ungdomsaar. Overordentlig morsom og dog ganske stilfærdig Kunst ydede han, naar han førte Borgeren ud i en let Karrikatur, f. Eks. som Kraft i „Revyen", Lejetjeneren i „De Forlovede", Pedanten i „For Alvor" og Skolelæreren i „Verdens Herkules". Kolling spillede c. 450 komiske og alvorlige Roller, optraadte 10,600 Gange og fejrede Triumfer — navnlig i „Redaktionssekretæren" — ved sin Forvandlingsevne, men dybest naaede han i Skikkelser, hvor det komiske forenede sig med det rørende. Efterhaanden som det gamle Kjøbenhavn forsvandt, blev Kollings Repertoire mindre, men han bevarede sin skabende Evne til det sidste. I Privatlivet var han en stilfærdig, faamælt Mand, uden anden Interesse end sin Kunst; da han havde forladt den og var blevet kgl. Klasselotterikollektør, faldt han sammen i Mismod og Tungsind. Han døde den 11. Decbr. 1904. Kgl. Skuespiller Waldemar Kolling var hans Fætter; den yngre Valdemar Kolling, navnlig kendt fra Casino, var hans Søn.

Koop, Peter Larsen, født 4. Decbr. 1823, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Caillaud i „En lille Hex", sidste Optr. 16. Marts 1860 som Salling i „En Tale"; død 19. Novbr. 1877.

Koop var en indtagende Skuespiller, begavet med saa lykkelige Egenskaber som en klangfuld Stemme, Lune og et bedaarende Smil. Han var en farende Svend, der for sin udmærkede Deltagelse i Krigen 1848 var hædret med Dannebrogskorset. Han var med til at aabne saavel Casino som Folketeatret, og hans Glansrolle var Ferdinand Jansen i „Plader", men da han ikke kunde trives i Skyggen af Geniet Frederik Madsen, drog han atter ud til Provinsscenerne, hvorfra han kom. Da Ungdommen havde forladt ham, forkortede han selv sit Liv med et Revolverskud. Det skete paa det gamle Thaliateater ved Østergade, hvor han senest var ansat.

Kreutzer, Frederik, født 20. Maj 1849, første Optr. 21. Aug. 1892 som Robert i „Frk. Nitouche", sidste Optr. 15. Maj 1893 som Mars i „Orfeus i Underverdenen".

Krum, Gerda, Frøken, født 30. Juni 1878, første Optr. 10. April 1897 som Johanne i „Kanariefuglen", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Komtesse Duehjelm i „Alexander den Store".

Da Fru Krum-Hunderups Datter, Gerda Krum, debuterede, anede ingen, at der i hendes lille, spinkle Skikkelse boede Kræfter til en Operetteprimadonna. Efter sine beskedne Folketeateraar søgte hun Udvikling paa Aarhus Teater, og da hun atter kom til Kjøbenhavn, brød hun igennem paa Casino som „Den glade Enke". Hun er nu gift med Overretssagfører Juncker.

Krum-Hunderup, Johanne, født Schmidt, Frue, født 2. Febr. 1853, første Optr. 26. Septbr. 1877 som Margrethe i „De røde Dominoer", afg. 1879, genansat 1897, sidste Optr. 28. Maj 1899 som Gratia Povle i „Et Vajsenhusbarn".

Christian Schmidts Datter, Johanne, havde faaet Undervisning af Phister og Høedt, inden hun debuterede paa Nationalscenen. Hun spillede nogle Ungpigeroller, deriblandt en Pernille, men vandt dog først Publikums Øre, da hun fra 1872 blev ansat ved Faderens gamle Teater, Casino, hvor hendes Skønhed og tekniske Kunnen gjorde hende til en yndet Fremstillerinde af Folkekomediernes alvorlige Elskerinder. Ringere Betydning fik hun for Folketeatret i de to korte Perioder, hun var ansat dèr. Hun var [1]) gift med Solodanser Krum, [2]) med Skuespiller H. R. Hunderup. Fru Gerda Krum-Juncker er hendes Datter.

Kruse, Augusta, født Krag, Frue, første Optr. 1. Oktbr. 1886 som Cyprienne i „Lad os skilles", sidste Optr. 6. Maj 1891 som Fru Klem i „Vedbæk—Skodsborg—Kjøbenhavn".

Augusta Kruse, som 1877 debuterede i Odense, var efter sin Folketeatertid i flere Aar ansat ved Dagmarteatret, hvor hendes Mand, Skuespiller Alfred Møller, spillede et betydeligt Repertoire.

Lange, Agnes, Frøken, født 21. Novbr. 1841, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Fanchon i „En lille Hex", sidste Optr. 1. Juni 1864 som Anna i „Koncerter for Rejsende".

Direktør Langes Datter af første Ægteskab, Agnes Lange, optraadte allerede som Barn paa Casino og havde sin Debut derude den 18. Marts 1855 som Nina i „Syv militære Piger". De første Ord paa Folketeatrets Scene lød fra hendes Mund, da hun smuk, rank og klædt i Hvidt ved Aabningsforestillingen fremsagde Reckes Prolog. Gennem syv Aar lyste hun ved sit stærke Temperament og sin sydlandske Skønhed som en Tropeblomst mellem borgerlige Vækster. Husets jævne Repertoire dækkede hendes Talents Mangel paa smidig Finhed, men fremhævede dets Glans og Kraft. Hun var Byens første Folkekomedie-Heltinde. Men da hun som en af Fru Heibergs Arvtagere skulde hæve sig fra „Et Vajsenhusbarns" forlorne Pathos til det kgl. Teaters klassiske Repertoire, traadte Haardheden i hendes Tale skarpt frem. Publikum yndede Fru Heibergs afmaalte Spil og beherskede Plastik, men Fru Nyrop (som Agnes Lange hed efter sit Ægteskab med Sangeren J. L. Nyrop) havde ikke taget Thorvaldsens Kunst til plastisk Forbillede; hendes Bevægelser var kantede og voldsomme, Stemmen mørk og haard, og den brugtes paa en springende Maade, hvorved Replikken lød abrupt. Hun evnede ikke at slibe sit Talent af efter de nye Omgivelser og naaede aldrig udover Folkeskuespillets bredt tilskaarne Flader og enkle, kraftige Farver. Da det netop var saadanne, hun fik Brug for som Hjørdis i „Hærmændene paa Helgeland", blev denne vilde Sagakvinde hendes største Sejr paa det kgl. Teater, hvor hun i Realismens Tidsalder ellers virkede som en Epigon af svundne Dages deklamatoriske Skuespillerinder. Fru Nyrop tog Afsked i 1896 og døde den 19. Juni 1903. Hun var Moder til Skuespillerinden Margrethe Nyrop.

Lange, Christen, født 17. Febr. 1866, Broder til Skuespillerinden Fru Emma Thomsen, første Optr. 28. Aug. 1890 som Adolf i „For Alvor", sidste Optr. 31. Maj 1892 i samme Rolle; død som Filmsskuespiller den 12. Oktbr. 1913.

Lange, Louise, Frøken, født 16. Marts 1839, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Marguerit i „En lille Hex", sidste Optr. 20. Febr. 1865 som Madame Benoit i „Han er gruelig gal"; gift med Skuespiller Frederik Madsen.

Folketeatret var i Langes Tid et Familieteater — ogsaa i den Forstand, at de Optrædende var i Slægt med hverandre. H. C. Lumbye havde ikke mindre end tre Døtre ansat dèr, hvoraf den ene, Julie, blev gift med Direktøren, den anden, Caroline, med Husets specielle Digter, Adolph Recke. Og Lange havde i sit første Ægteskab to Pigebørn, som begge spillede Komedie; den yngste, Agnes, var Teatrets Primadonna, og den ældste, Louise, blev i 1862 gift med dets første Skuespiller, Frederik Madsen, som efter hendes Død ægtede Reckes Enke. Madsen blev saaledes ikke alene Langes Svigersøn, men ogsaa hans Svoger.

Louise Madsens Theaterbane var fattig paa Lykke. Hendes Mand var et Geni, men hun selv kun en Brugbarhed, som stod i Skygge af Søsterens Popularitet. Da Agnes Lange havde forladt Folketeatret, og en Hindring for Louises Udvikling dermed var fjernet, blev hun syg og døde den 10. Febr. 1866. Teatret var lukket den Dag, hun blev begravet.

Larsen, Dido, Frøken, født 8. Febr. 1837, første Optr. 18. Septbr. 1857 som Madelon i „En lille Hex", sidste Optr. 8. Novbr. 1857 i samme Rolle; gift med Teaterdirektør i Provinserne Julius Petersen; død under Forestillingen paa Randers Teater den 5. Jan. 1881.

Larsen, Henry, Debutant, optraadte i Oktbr. 1899 som Scipio i „Smugleren", afg. s. A.

Larssen, Anna, født Halberg, Frue, født 12. Septbr. 1875, første Optr. 20. Oktbr. 1895 som Ellen i „Den anden Hustru", sidste Optr. 30. Maj 1899 som Rakel i „Over Evne I"; gift [1]) med Forfatteren Otto Larssen, [2]) med Lægprædikant, Løjtnant Sigurd Bjørner.

Anna Larssen
i „Pigen fra Heilbronn".

Anna Larssen
i „Kvindernes Sammensværgelse".

Anna Larssen
i „Trilby".

Anna Larssen
i „Rosenborg".

Anna Larssen (Privatbillede).

Anna Larssen (Privatbillede i spansk Kostume).

Anna Larssen i „Lille Hanne".
(Dagmarteatret.)

Anna Larssen, f. Halberg.
1895—1899.

Anna Larssen i „Lille Hanne".
(Dagmarteatret.)

Da Regissør Halbergs Datter, Anna, i sit 10. Aar kom til Dagmarteatret, kunde hun allerede se tilbage paa en 3aarig Teatervirksomhed i Norge, hvor hun den 5. Marts 1882 optraadte første Gang som et af Børnene i „Et Dukkehjem" paa Bergens Scene. Dèr som her spillede hun adskillige Børneroller og vil maaske endnu huskes af Enkelte som den raske Dreng i „Landsoldaten". Med Aarene blev Rollerne større, og ved sin Følelse og sin overordentlige Naturlighed vakte hun Opmærksomhed i dem alle. Endnu ubevidst i sin Kunst syntes hun, at Komediespil var det letteste i Verden, naar blot Instruktør P. A. Rosenberg sagde, hvilke Ord i Sætningerne hun skulde betone. „Det, at spille Komedie, var for mig at spise og drikke — at leve", fortæller hun selv, og Publikum gav hende med Glæde Ret. Alt i Livet og paa Scenen klædte hende.

Anna Halberg var som Johanne Luise Heiberg opstaaet af et Kaos af Modsætninger, og der flød italiensk, norsk og dansk Blod i hendes Aarer. Der kan drages Paralleller mellem de to Skuespillerinders Oprindelse, sceniske Evne og Perfektibilitet, men ingenlunde mellem Styrken af deres Viljer eller den Stilling, de naaede i Samfundet. Naturen var ødsel, da den gav Anna Halbergs lydefri Skikkelse en Sjæl, som ejede den geniale Intuition. Hun var uhyre modtagelig og havde den Lykke just paa det rette Tidspunkt at finde en Instruktør, der tvang hende bort fra den nærliggende Fristelse at spille paa sit Ydre og som ikke tillod hende at blive staaende ved det ubevidste eller ufuldendte, men som lærte hende at arbejde og holdt hendes svage Vilje i sin stærke Haand. Denne Mand var Herman Bang. Hun traf ham paa Folketeatret, og derfor fik Perioden dèr stor Betydning for hendes kunstneriske Udvikling. „Bang lukkede op for mig", fortæller hun, „viste mig ved sit Eksempel, at man ikke kan gaa til Kunsten som til en Leg; det koster at blive en god Kunstner — det har jeg mange Gange følt . . . Han kunde have de genialeste Paafund, de mest bedaarende Tonefald — jeg vil være ham taknemmelig hele mit Liv for, hvad han har lært mig."

Sæsonerne paa Folketeatret blev Vaarbrudet i Anna Larssens Kunst. Ved blot at nævne Titlerne paa »Frie Fugle", „Elskovsleg" og „Pigen fra Heilbronn" vil Indtryk af Renhed, Ynde eller Skælmeri stige frem for Tilskuernes Erindring. Hun skabte lødig Poesi ud af den Bunke Unatur, som „Trilby" var. Og hun gav en Komedie fra Oldtiden, „Kvindernes Sammensværgelse", nyt Liv i Rampens Lys.

Som en moden Kunstnerinde vendte Anna Larssen tilbage til Dagmarteatret, hvor hendes guddommelige Evne i de følgende Aar gav sit Ypperste. Men den, som i det Skjulte satte Kronen paa hendes Værk, var stadig Herman Bang. Hans geniale Visioner genspejledes af hendes Geni.

Med Udgangen af Sæsonen 1908—09 forlod hun Scenen. En religiøs Understrøm i hendes Sind var steget og skyllede nu alle andre Følelser bort. Hun havde gennemgaaet en aandelig Krise og var blevet en bevidst Kristen. Hidtil havde hendes Sjæl ikke blot rummet et Stykke af Himlen, men ogsaa givet Plads for et Glimt af Helvede. Men nu rejste hun sig til Kamp mod dette Glimt, og da hun havde vundet Sejr, vilde hun ogsaa lære andre, at den, som overvinder sig selv, er stærkere end den, der indtager en hel Stad. Ved at udbrede Kristus' Lære har hendes Liv faaet et dybere Indhold og hun selv en rigere Lykke end nogensinde før. Men Kunstens Venner beklager stadig Tabet af hendes Evne, der endnu ikke er bleven erstattet.

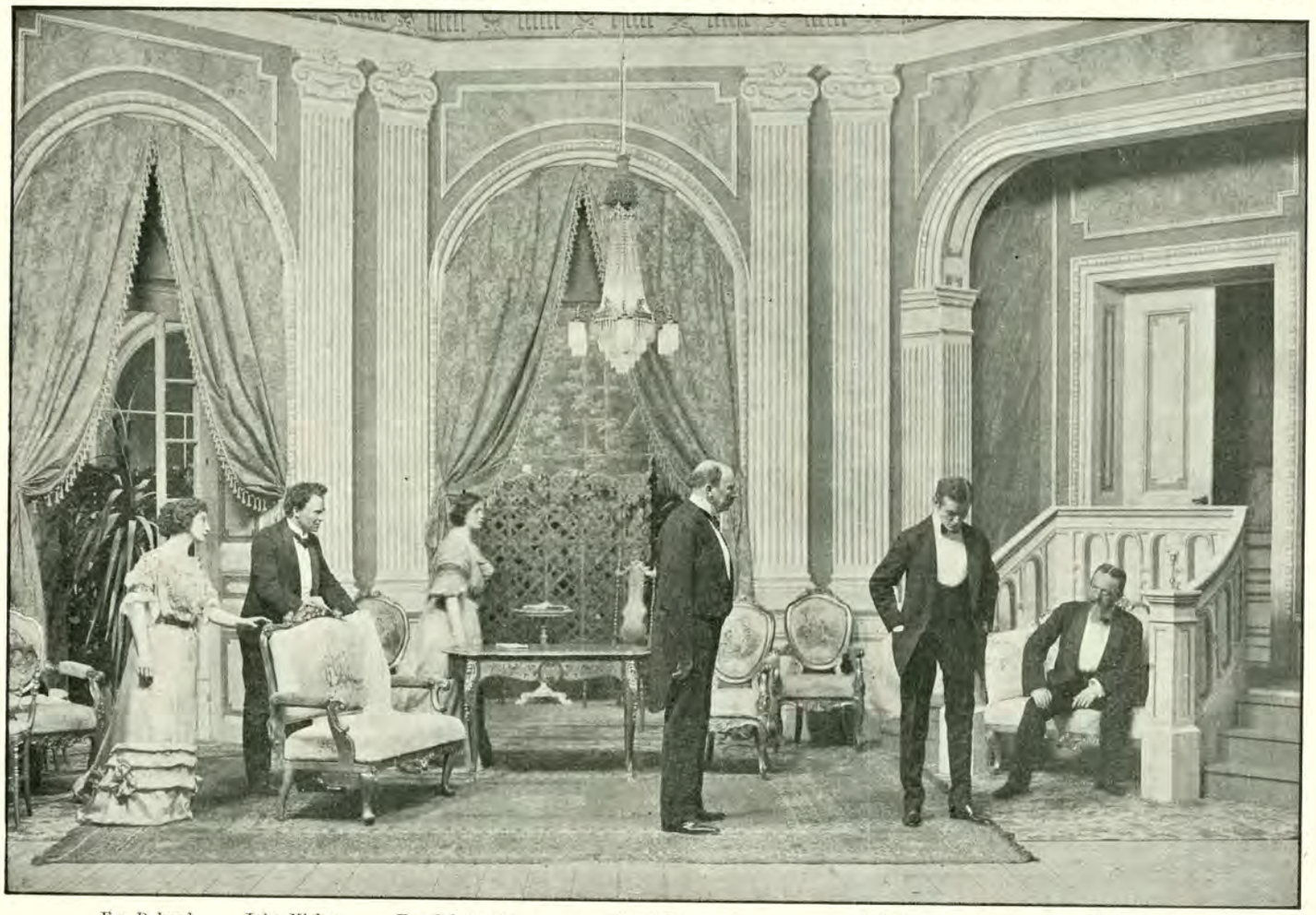

Fru Dybvad. Johs. Nielsen. Fru Orlamundt. Dorph-Petersen. A. R. Christensen. Johs. Ring.

Scenebillede fra 1. Akt af „Tyven" (1907).

Larsen, Otto Gyntelberg, født 1. Aug. 1864, første Optr. 25. Aug. 1889 som „Gamle" i „Nøddebo Præstegaard", sidste Optr. 1. Juni 1890 som Qvist i „For Alvor", senere ansat ved Dagmarteatret og Casino.

Fru Oda Nielsens Broder, Otto Larssen, havde intet dramatisk Talent, men røbede som Forfatter baade Iagttagelsesevne og Sprogfølelse. Han var gift med Skuespillerinden Anna Larssen født Halberg. Charles Kjerulf har nylig karakteriseret ham saaledes: „Oprindelig Marine-Aspirant, saa rigtig Sømand, Journalist, Forfatter, Skuespiller, Forfatter igen og . . . Gud véd hvad. Først og sidst en højst urolig, altid omflakkende, aldrig stabil Tilværelse. Udmærket begavet og overstrømmende elskværdig, men ogsaa usigelig ugidelig og nederdrægtig ondskabsfuld. Med ovenud flotte Grand-Seigneur-Vaner og højst beskedne Matros-Fornødenheder . . . Inkarneret Kjøbenhavner og Globe-Trotter, der, bedst som han sad paa en hjemlig Kafé, kunde stikke af . . . til Paris, Kap eller Honolulu, hvorfra ofte Rygtet om de mærkeligste Bedrifter naaede hjem. Brillant Kammerat, trofast Ven — og dog svigefuld som Havets Skum. Fra sin tidligste Ungdom som mærket af Svindsot, med et blondt og blegt, sært og sygelig spinkelt Ydre — og dog kunde han byde sig selv alt, baade af Fest og Slid, Overflod og Savn — maatte i Grunden være knippelstærk. Alt i alt et Modsigelsens Tegn — i Virkeligheden Danmarks eneste Bohême." Otto Larssen døde den 21. Jan. 1910.

Lehmann, Julius, født 14. Juli 1861, cand. mag., Folketeatrets Sceneinstruktør 1890—93.

Da Dagmarteatrets Direktør, F. A. Cetti, i 1888 havde standset sine Betalinger, overtog „Nationaltidendes" Musikanmelder, cand. mag. Julius Lehmann, Ledelsen og blev i den følgende Sæson Medlem af det Triumvirat, som indledede Professor Riis Knudsens Æra. Treenigheden var dog snart forbi. Medens Karl Mantzius søgte tilbage til Nationalscenen, gik Julius Lehmann til Folketeatret. Det var ikke let for en ung Instruktør med moderne Begreber om Samtaleform at virke blandt gamle, populære Skuespillere, som havde deres anerkendte Facon. Lehmanns Bestræbelser gik ud paa at vække Sansen for en mere naturlig Inddeling af Samtalen, saaledes at det væsentlige blev fremhævet paa Bekostning af det mindre betydende. Hans Virksomhed gavnede navnlig

Johannes Nielsen og Fru Maria Ring
i „Byens Stolthed".

Johanne Dybvad
i „En Skærsommernatsdrøm".
(Det kgl. Teater.)

Johannes Nielsen i „Over Evne".

Johannes Nielsen.
1897—1899. 1904—1912. Direktør 1908—1912.

Fru Johanne Dybvad.

Johannes Nielsen og Johannes Ring
i „Lynggaard & Co.".

Johannes Nielsen i „Willemoes".

Johanne Dybvad og Johs. Nielsen
i „Anne Pedersdotter".

Benzons „Sportsmænd“ og Sudermanns „Forhus og Baghus“. Men hans mest vellykkede Arbejde blev dog Opførelsen af „Thérèse Raquin“, hvormed „det fri Teater“ startede den 25. April 1891.

Efter sin Afgang fra Folketeatret blev Lehmann Pietro Krohns Efterfølger som Operaens Instruktør.

Lehrmann, A., første Optr. 30. Aug. 1878 som Lemaitois i „37 Sous“; Folketeatrets Sufflør fra 1884 til sin Død i Aug. 1889.

Lerche, Frue, første Optr. 1. Septbr. 1872 som Karen i „Gøngehøvdingen“, sidste Optr. 27. Maj 1873 som Caroline i „Tre for En“.

Lindegaard, Mary, Frøken, født 12. Novbr. 1881, Elev af Johannes Nielsen, første Optr. 26. Jan. 1907 som Ragna i „Asgaardsrejen“, sidste Optr. 11. Jan. 1908 som Rose i „Den bestøvlede Kat“; gift med Otto Hennings, Søn af Fru Betty Hennings.

Frøken Lindegaard tilhørte det gode Selskab og ejede ved sin Forstand og sin Dannelse nogle Betingelser for at kunne blive Skuespillerinde, men forlod dog snart Scenen. 1912—14 var hun Interessent i Gerda Christophersens Ledelse af Casino.

Lindemann, Henrik, født 25. Marts 1862, cand. phil., første Optr. 30. Maj 1881 som Jørgen i „Feriegæsterne“, sidste Optr. 31. Maj 1883 som Ole i „I Mørke“, senere Skuespiller i Provinserne og i 1888—89 Meddirektør ved Casino; gift med Skuespillerinden Lydia Sørensen Lindemann; død i Amerika.

Om den kortvarige Casinodirektion, af hvilken Lindemann var Medlem, skriver Charles Kjerulf i „Gift og Hjemfaren“: „Hunderup var meget lad og sløv, Lindemann tjenstivrig nok, men forfjamsket, og begge nærede en stor Svaghed for at sidde og have det godt ved et ikke altfor lille Glas. Meget ofte blev Prøven hævet af den første den bedste Grund — i Virkeligheden var det af Tørst — og Scenen forlagt til Restaurationen i Bazargangen. Personalet blev hurtigt demoraliseret, og Repertoiret var nærmest rent tilfældigt . . . en Aften blev Lindemann saa „svimmel“, at han paa et hængende Haar var gaaet over Lamperækken ned paa Pavker og Stortromme, hvis ikke Pio havde taget ham i Kraven.“

Albrecht Schmidt som Grundtvig i „Willemoes“.

Marius Berggreen og Albrecht Schmidt i „Hans Højhed“.

Lindstrøm, Vera, født Beyer, Frue, født 7. Aug. 1881, første Optr. 4. Septbr. 1900 som Terese i „Mester og Lærling“, sidste Optr. 16. April 1906 som Fru de Valfontaine i „Lad os skilles“; gift med Skuespiller Viggo Lindstrøm.

Efter Uddannelse og Debut paa Nationalscenen kom Frk. Beyer til Folketeatret, hvor hendes mørke, pikante Ydre henviste hende til de konverserende Verdensdamer og de forfløjne Skønheder, blandt hvilke Lydia i „Møntergade 39“ navnlig lykkedes for hende. Om de Begivenheder, som blev en Følge af hendes Afgang fra Teatret, henvises til Pag. 270.

Lindstrøm, Viggo, født 12. Jan. 1859, første Optr. 14. Septbr. 1902 som Rasmussen i „I Provinsen“, fejrede 25 Aars Jubilæum som Skov i „Hannibals Ungdomsværker“ den 2. Decbr. 1905, sidste Optr. 9. Maj 1907 som Palnatoke Petersen i „Moderate Løjer“.

Viggo Lindstrøm debuterede 1880 i Stavanger og var forlængst gennem sit Arbejde ved Dagmarteatret og paa Nationalscenen blevet en anerkendt Karakterkomiker, inden han kom til Folketeatret. Hans gjorde straks i „Hans Højhed“-Sæsonen stor Nytte baade som Skuespiller og Sceneinstruktør, i hvilken Egenskab han erstattede Dr. Mantzius, som hidtil havde hospiteret paa Nørregade, men da Dorph-Petersens senere Engagementer hæmmede Lindstrøms Virksomhed, kom det til et Brud, der førte til Opretelsen af det ny Teater (jvfr. Pag. 270).

Lindstrøm er nu atter knyttet til Dagmarteatret, hvor han i 1886 slog sit store Slag som Jens Daglykke i „Landsoldaten“.

Lomholt, Anna, født Lewini, Frue, født 22. Juli 1876, Datter udenfor Ægteskab af Skuespillerinden Frk. Lewini, debuterede 18. Febr. 1900 som Pia i „Brylluppet paa Veleni“, afg. Maj 1900, senere ansat ved Casino og Dagmarteatret; gift med Skuespiller Sigurd Lomholt, Ægteskabet opløst. Forlod Scenen samtidig med Fru Anna Larssen og virker nu som Lægprædikantinde i Sverrig.

Lomholt, Sigurd, første Optr. 3. Septbr. 1899 som Dodor i „Trilby“. sidste Optr. 28. Maj 1900 som Holmer i „Alexander den Store“; senere ansat ved Casino og ved Provinsselskaberne.

Lous, Debutant, optr. 26. Decbr. 1889 som Enevold i „Det gamle Kongens Kjøbenhavn“, afg. s. A.

Lumbye, Amalie, Frøken, født 23. Maj 1846, yngste Datter af H. C. Lumbye og Søster til Caroline og Julie Lumbye, debuterede 2. Marts 1866 som Mariette i „Kludesamlerens Datter“, spillede derefter bl. a. Diana i „Orfeus“ og Marie i „Ludvig den XI“, forlod 1868 Scenen paa Grund af sit Ægteskab med Brændevinsbrænder Peter Høeberg; Moder til Musikerne af samme Navn.

Lund, Valdemar, født 21. Oktbr. 1877, cand. phil., første Optr. 23. Septbr. 1900 som Ingvold i „Jakob og Christoffer“, sidste Optr. 31. Maj 1901 som Maurice i „Rejsen til Kina“.

For Valdemar Lund blev Folketeatret kun en Station paa Vejen mellem Nationalscenen, hvor han i 1899 debuterede, og Aarhus Teater, hvor han udvikledes til en særdeles brugbar Skuespiller.

Madsen, Emanuel, født 24. Juli 1861, første Optr. 22. Marts 1889 som Wich i „Pickwick-Klubben“, sidste Optr. 31. Maj 1902 som Regissøren i „Frøken Nitouche“. Folketeatrets Regissør 1893—1902.

„Peter Felix“ begyndte sin beskedne Teaterbane i 1881 i Provinserne. Paa Folketeatret var han en nidkær Regissør og en Mester til at forfærdige alle mulige Rekvisitter af Papier maché, som skulde bruges paa Scenen. Den lille, iltre Mand døde pludseligt den 15. Septbr. 1904, og Personalet paa Casino, hvor han senest var ansat, arrangerede en Forestilling til Fordel for hans Efterladte.

Madsen, Frederik, født 6. Oktbr. 1834, første Optr. 9. Septbr. 1859 som Alcibiades i „Marmorkvinderne“, sidste Optr. 31. Maj 1870 som Beck i „De Forlovede“.

Frederik Madsen udgik fra jævne kjøbenhavnske Forhold — Faderen var Restauratør i „Christian Firtal“ paa Amagertorv — og havde lært Urmagerprofessionen, inden han den 3. Septbr. 1856 debuterede i Haderslev ved M. V. Bruns Selskab. Han blev tre Vintre ude i Provinserne, men spillede om Sommeren paa Alhambra, hvor Lange opdagede hans Talents Frodighed og engagerede ham til Folketeatret. Her havde han straks Uheld i nogle franske Lystspil, som fordrede Elegance og Verdenstone; men som Svenden i „En Oldgesell“ (Jan. 1860) brød han igennem og aab-

Christian Schrøder.
1899—1900.
(Privatbillede.)

Albrecht Schmidt.
1897—1899. 1902—1903. 1907—1913.

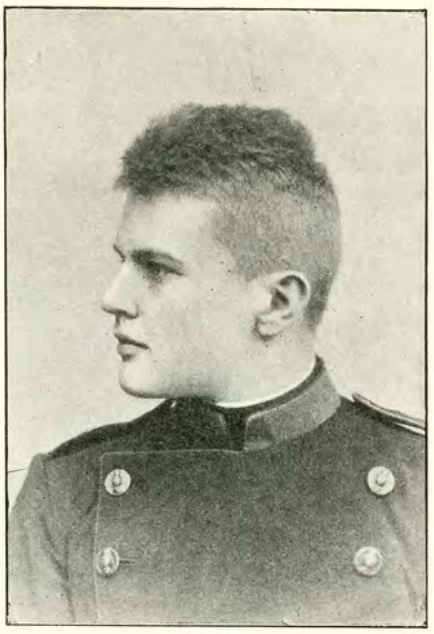

Egill Rostrup.
1899—1900.

Aage Garde.
1899—1900. 1903—1905.

Alma Ahlstrøm.
1889—1900.

Viggo Wiehe.
1898—1901. Atter ansat 1915.

Oda Clausen (Fru Rostrup).
1899—1900.

Maggie Aagaard.
1899—1900.

Gudrun Packness.
1898—1899.

nede dermed sit Galleri af unge Haandværkere, der altid var frodige i Lunet, forskellige i Stemmen, uimodstaaelige i Smilet og udstyrede med et professionelt Særpræg. I Oktbr. 1860 skabte han Hans Styx i „Orpheus", en mageløs Skikkelse, fuld af Perspektiver, baade komisk og tragisk, og dermed rykkede han frem i første Række, hvor han gennem ti Aar hævdede sin Plads som en genial Farceskuespiller. Havde han været ansat ved „Palais Royal" vilde han være blevet verdensberømt. Rejsende, som saa' Stykkerne i Paris, foretrak hans Udførelse. Han maatte optræde næsten hver Aften, undertiden endog i fire Roller, for naar hans Navn ikke stod paa Plakaten, blev Indtægten mindre end Udgiften. Det var derfor et stort Tab for Teatret, da han i 1870 efter en Uenighed med Lange sagde sin Kontrakt op og begyndte et omflakkende Liv i Provinserne og Norge, afbrudt af enkelte Ophold ved Casino (senest 1880). Under denne Omtumlen fra Scene til Scene gik han kunstnerisk tilbage. Overanstrengelse, det forcerede Liv, en beundret Skuespiller let kommer til at leve, og Sygdom angreb hans Stemme, og lidt efter lidt blev hans Tilværelse et Liv paa Rester af en genial Evne. Han følte selv sin Nedgang og led derunder. Døden kom derfor den 23. April 1882 som en Befrier. Han blev begravet paa Holmens Kirkegaard.

Frederik Madsens Kunst bundede i et lyrisk-barnligt Sind, som vel var letsindigt, men ogsaa uden al Beregning. Naiviteten lagde paa hans Tunge et Tonefald mellem at le og græde. Han var en Galning, som i Tide burde være blevet indfanget til Røgt og Pleje paa Nationalscenen. De vekslende Direktioner dèr gjorde ikke deres Pligt eller var ikke deres Opgave voksen, da de i ti Aar lod ham øse sin Rigdom ud i et Secondteaters Døgnrepertoire. Phister havde i 1866 tre unge Talenter at vælge imellem for at finde sin Efterfølger: Sophus Neumann, Frederik Madsen og Olaf Poulsen. De to havde allerede som yndede Skuespillere deres Form, men den brød Phister sig ikke om. Han valgte den yngste og ganske Ubeskrevne, for at danne ham i sit eget Billede. Valget blev skæbnesvangert for Frederik Madsen. Olaf Poulsens Kunst svulmede snart som en Pæon, farverig og stærk, men Frederik Madsens Kunst ejede det rigeste Hjerte.

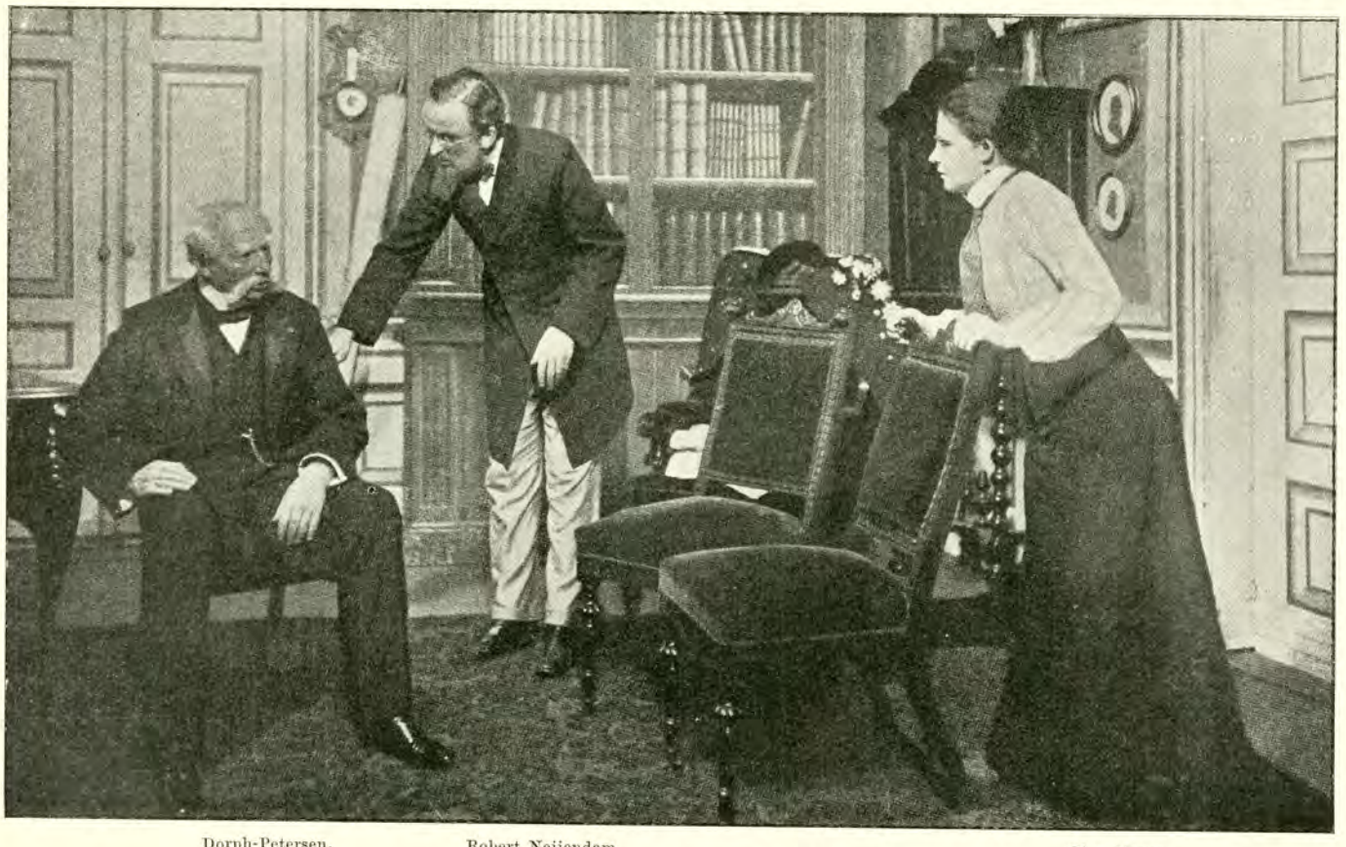

Dorph-Petersen. Robert Neiiendam. Olga Meyer.

Scenebillede fra 2. Akt af „Den mystiske Arv" (1906).

Mantzius, Kristian, født 4. Novbr. 1819, cand. phil., første Optr. 15. Septbr. 1858 som Bonnichon i „Onklen fra Amerika", sidste Optr. 24. Maj 1860 som Professoren i „Feriegæsterne"; død 5. Juni 1879.

Efter en Uenighed med Direktionen Hauch-Christensen tog kgl. Skuespiller Kristian Mantzius resolut sin Afsked og gik til Folketeatret, hvor han opnaaede en paa Privatteatrene indtil da ukendt Gage, nemlig 4.000 Rdlr. (vel c. 15.000 Kr. i vore Dages Pengeværdi). Det var et dristigt og dygtigt Træk af Lange at knytte den udmærkede Karakterkomiker til sin unge Scene, som trængte til hans Autoritet. Mantzius stod paa Højden af sin Evne og maatte i de to Sæsoner, Engagementet varede, optræde 343 Gange i ikke mindre end 30 Roller. Gennem ham forbedredes Repertoiret bl. a. med „Feriegæsterne" og „Mester og Lærling", som han satte i Scene, og han bevægede ogsaa Lange til at sætte Holberg paa Plakaten, men da 2. Akt af „Jacob v. Thyboe" var opført 7 Gange med Held, nedlagde Ministeriet Forbud mod flere Holbergforsøg (jvfr. Pag. 233). Ligeledes fik Mantzius kun Lov til at spille Løjtnant v. Buddinge én Gang ved sin Benefice: Man kendte hans Magt over Publikum og ønskede ingen paatrængende Konkurrent paa Nørregade.

Han var som bekendt en modig Mand, naar han havde en Pen i sin Haand. Da „Dagbladets" Anmelder klagede over, at hans Memorering af Dr. Hagens Rolle i „Arresten" ikke var korrekt, skrev han i „Fædrelandet", at det var ham ligesaa modbydeligt at blive recenseret af „Dagbladets" Kritikus, „som at lade en Barbersvend gramse sig med sine klamme Fingre i Ansigtet". Ingen Skuespiller vilde i vore Dage vove et saa skarpt Svar overfor et toneangivende Blad.

Folketeatrets indskrænkede og ensartede Repertoire kunde naturligvis ikke i Længden tilfredsstille en Kunstner med Mantzius' blodrige Temperament og klassiske Dannelse. Da Direktør Christensen havde veget Chefsposten til Fordel for Geheimeraad Tillisch, gik han derfor tilbage til den Scene, hvor han hørte hjemme. I hans Privatliv betød Folketeaterperioden en Omvæltning. Han kom dertil som en næsten 40aarig Ungkarl og gik derfra som en lykkelig Ægtemand og Fader til en lille Dreng, nuværende Dr. phil. Karl Mantzius.

Mantzius, Sofie, født Rosenberg, Frue, født 15. Maj 1861, første Optr. 30. Aug. 1885 som Palle i „Gøngehøvdingen", sidste Optr. 19. Marts 1886 som Vivivivi i „Capriciosa": gift [1]) med Dr. Karl Mantzius, [2]) med Translatør, Baron A. Walleen.

Fru Soffy Mantzius debuterede i 1882 paa det kgl. Teater og var i de følgende Aar ansat ved alle Byens Privatscener, indtil hun i 1894 kom tilbage til sit Udgangspunkt. Folketeatret høstede kun i en Vinter Gavn af hendes Talent, som dog først en Del Aar senere fandt sit rigeste Udtryk i forsagte, stilfærdigt-lidende Skikkelser (Fru Jensen i „Den gamle Præst") eller i rørende, halvkomiske Figurer som Tante To i „Skærmydsler". Hun afgik fra det kgl. Teater i 1911 og blev i 1918 ansat ved Aarhus statsunderstøttede Scene.

Marer, Johannes, født 3. April 1861, cand. phil., første Optr. 26. Septbr. 1884 som Lorges i „En Lysttur til Monaco", sidste Optr. 27. Maj 1887 som Gustav i „En forfulgt Uskyldighed"; lever nu i Langaa i Jylland.

Johs. Marer, der i 1883 debuterede paa Casino, var som Skuespiller en Modsætning til sin Morbroder, Frederik Madsen. Han var intelligent, men tør og spillede bedst, naar han skulde give Udtryk for Distraktion. Ved sin betydelige Maskeringsevne og sin Stilsans skabte han ofte karakteristiske Billeder ud af smaa Roller i historiske Stykker, navnlig udmærkede han sig som Thomas Diaforius i „Den indbildt Syge". Ved Siden af sin Skuespillervirksomhed, som Marer via Dagmarteatret sluttede paa Aarhus Scene, var han en dygtig Oversætter og Ekspert i Grafologi samt Forfatter under Pseudonymet Poul Fasting.

Marquard, Urania, Frøken, født 13. April 1856, første Optr. 1. Septbr. 1874 som Rose i „Jomfru Rose", sidste Optr. 1. April 1875 som Emilie i „Tretten".

Frk. Marquard var en talentfuld Skuespillerinde, som i Provin-

Robert Neiiendam.
1899—1900. 1905—1911.

Sigrid Neiiendam, f. Andersen.
1900—1911.

Sara Beckett (Fru Mantzius).
1900—1902.

Vera Lindstrøm, f. Beyer.
1900—1906.

Sigrid Neiiendam og Emil Wulff i „Thummelumsen".

Dagmar Orlamundt, f. Hansen.
1900—1915.

Emil Wulff.
1900—1904.

Frederik Schack Jensen.
1900—1903.

Vera Lindstrøm i „Møntergade 39".

Robert Neiiendam i „Lynggaard & Co.".

Sigrid Neiiendam i „Tvillinger".

serne spillede et stort Repertoire, ikke mindst i Ibsens Værker. Efter Ægteskab med den norske Teaterdirektør Olaus Olsen tilhørte hendes Virksomhed hovedsagelig Norge.

Mehrn, Laura, Frøken, første Optr. 15. Septbr. 1906 som Stuepigen i „Den mystiske Arv", afg. s. A.

Meyer, Albert, født 29. Oktbr. 1839, første Optr. 22. Septbr. 1866 som Ganymed i „Galathea", afg. 1867, genans. 1868, sidste Optr. 23. Maj 1871 som Lange i „De Forlovede".

Ved sin gode Tenor, sit musikalske Øre og sin høje, ranke Skikkelse gjorde Albert Meyer en nyttig Tjeneste i adskillige Sangpartier, saavel paa Folketeatret som Casino, hvor han ogsaa medvirkede under Italienernes Gæstespil i Jan. 1868. Ikke langt fra sit 80. Aar virker han endnu som Sanglærer i Kjøbenhavn.

Meyer, Betty, Frøken, første Optr. 29. Aug. 1904 som Billy i „Sherlock Holmes", sidste Optr. 19. April 1906 som Thea i „Agnete".

Frk. Meyer — Søster til Skuespiller Torben Meyer — fik i flere mindre Roller Lejlighed til at vise baade Lune og Karakteriseringsevne. Hun er nu som Fru Kirkeby (i Ægteskab med Forfatteren Anker Kirkeby) ansat ved det kgl. Teater.

Meyer, Johannes, født Maj 1884, cand. phil., første Optr. 18. Aug. 1907 som Pedersen i „Moderate Løjer", sidste Optr. 25. Maj 1916 som en Opdager i „Under Værgeraadet".

Fra Dagmarteatret kom Johs. Meyer til Nørregades Scene i Dorph-Petersens sidste Sæson. Han spillede straks nogle Smaaroller og saa nydelig ud som Løjtnant Dahlerup i „Willemoes", men fik først Betydning for Teatret i Perioden efter 1908.

Meyer, Olga, Frøken, født 7. Aug. 1866, første Optr. 28. Aug. 1888 som Ilka i „Krig i Fredstid", afg. 1899, genans. 1900, sidste Optr. 1. Maj 1909 som Rose i „Hvem er hun?"

Hun havde taget Teaterlysten i Arv fra sin Moder, Skuespillerinden Marie Benedictsen, som i J. L. Heibergs Tid var ansat ved det kgl. Teater. Selv læste hun med Adolph Rosenkilde, inden hun i 1882 debuterede som Laura i „De Nygifte", men hendes Virksomhed paa Kongens Nytorv blev kun kort, og det var først, da hun via de andre Privatscener kom til Folketeatret, at hun vandt Paaskønnelse som en dygtig Fremstillerinde af Bourgeoisiets muntre eller forkælede Pigebørn. Hun blev navnlig i sin første Periode Nørregadescenen til betydelig Nytte, senere viste hun komisk Evne, f. Eks. som den døve Dame i „Thummelumsen" og som Vilhelmine i „Den mystiske Arv". Efter en Sæsons Virksomhed ved Dagmarteatret trak hun sig tilbage til Privatlivet og giftede sig med Direktør i Østasiatisk Kompagni Chr. Schmiegelow.

Michelsen, Axel, født 8. Jan. 1848, første Optr. 21. Febr. 1875 som Antonio i „Korsikanerinden", sidste Optr. 30. Maj 1876 som Felix i „Kjbhvn. rundt i 80 Timer"; senere Skuespiller og Danselærer i Provinserne og Norge, gift med en Datter af Skuespiller Orlamundt, død 26. Jan. 1917.

Minet, Adolphe, født 18. Febr. 1844, første Optr. 24. Apr. 1877 som Cæsar i „Verdens Herkules", sidste Optr. 14. Apr. 1878 som en Tjener i „Ægteskabspolitik". Tog senere Ophold i Paris.

Most, Alice, Frøken, født 10. Aug. 1867, første Optr. 24. April 1891 som Alice i „Audiensen", sidste Optr. 18. Maj 1893 som Fru de Valfontaine i „Lad os skilles".

Hun udgik fra et teaterinteresseret Hjem — Faderen var den bekendte Fotograf Peter Most — og fik sin Uddannelse paa Elevskolen, inden hun kom til Folketeatret, hvor hendes Lune og store Energi kom en Del mindre Roller til gode. Senere blev hun ansat ved Casino, men paa Grund af sit Ægteskab med Ingeniør Orthmann trak hun sig tilbage til Privatlivet.

Müller, Frederik, født 7. Marts 1845, første Optr. 11. Septbr. 1870 som Schou i „Paa Kontoret", afg. 1871, genans. 1886, sidste Optr. 5. Marts 1890 som Statuen i „Don Juan".

Han var en smuk, velvoksen Mand, som førte sig med Anstand, havde et godt Organ, et talende Blik og nærede stor Respekt for sin Kunst. Intet under, at han fra sin Debut i Faaborg 1862 var en af Provinsens meget yndede Skuespillere. Mange ældre Teatergængere husker endnu hans Tjælde i „En Fallit" og Niels Ebbesen i „Ridderen af Randers Bro". I adskillige Aar rejste han med eget Selskab, som allerede i hans Faders, Direktør J. P. Müllers Tid, var anset for at være et af Provinsens bedste. Da M. V. Brun i 1883 aabnede Dagmarteatret, blev Fr. Müller og hans Hustru, nu Fru Maria Ring, engageret dertil, og siden tilhørte han de kjøbenhavnske Scener, ved hvilke han dog efterhaanden gik over til at virke i administrative Stillinger. Senest var han Overregisør ved Dagmarteatret. Han døde den 8. Oktober 1895. Fru Betty Nansen er hans Datter.

Münster, Clara, Frøken, Debutant, optr. 15. Novbr. 1876 som Gabrielle i „Pariserliv", afg. s. A.

Møller, Carl Christian, født 2. Juni 1823, Folketeatrets Musikdirektør 1857—65, 1875—85, død 19. Decbr. 1893.

C. C. Møller var Medlem af Lumbyes Orkester, deltog som Militærmusiker i Slaget ved Isted og blev Dannebrogsmand. Fra 1854 var han Orkesterdirigent og erobrede navnlig stor Popularitet fra 1875 til sin Død ved sin joviale Ledelse af Harmoniorkestret i „Tivoli". Foruden at være Folketeatrets Musikdirektør i to lange Perioder fik han Tid til at skrive Musik til adskillige Smaastykker, f. Eks. til E. Bøghs „Fastelavnsgildet", og hans lette Dansemelodier havde altid et virkelig musikalsk Indhold. Ligesom H. C. Lumbye samarbejdede han med Bournonville, saaledes i Balletten „Fra Siberien til Moskou" og tildels i „Arkona".

Møller, Christian, født 12. Maj 1830, første Optr. 1. Septbr. 1874 som Poul i „Et farligt Brev", sidste Optr. 30 Maj 1876 som Bayer i „Kjbhvn. rundt i 80 Timer".

Christian Møller eller „Bukse-Møller", som hans nom de guerre var, havde i Christiania og ved forskellige Provinsselskaber erhvervet en betydelig Rutine, inden han i 1860 debuterede paa det kgl. Teater som Nicolai Reiersen i „Sparekassen". Men da han hverken dèr eller senere paa Folketeatret gjorde synderlig Lykke, vendte han tilbage til Provinsscenerne, hvor hans elskværdige, men overfladiske Egenskaber skaffede ham stor Popularitet. Pensioneret af Skuespillerforeningen døde han den 8. Juni 1916.

Møller, H., Frøken, Debutant, optr. 17. Maj 1865 som Julie Parsberg i „Gøngehøvdingen"; senere Fru Bie.

Møller, Julie, født Bondesen, Frue, født i Viborg 1. Januar 1843, første Optr. 2. Septbr. 1884 som Margrethe i „Sivertsens Døttre", afg. 1892, genans. 1893, fejrede 40 Aars Jubilæum 12. Marts 1906 som Frk. Carstensen i „De Gamles Juleaften" og Jomfru Vibe i „Et enfoldigt Pigebarn", sidste Optr. 22. Decbr. 1906 som Madam Vejrum i „Forbryderliv".

Julie Møller begyndte sin Kunstnerbane i Casinos Kor og stod første Gang paa Plakaten 13. Maj 1864 som en Elev i „Lotte". Hun arbejdede sig langsomt frem i Smaaroller af komisk Art og brød omsider igennem ved sit morsomme og rørende Spil som Morgiane i „Aladdin". Over Dagmarteatret, hvis Aabningsprolog hun fremsagde, kom hun i 1884 til Folketeatret, hvor hun indtil sin Død den 21. Juli 1907 ydede sin bedste Kunst.

Hun virkede altid ved de mindste Midler og skabte med en urokkelig Naturtroskab. Hendes Fantasi var ikke impulsiv, men hun byggede sine stilfærdige Skikkelser paa en Mængde karakteristiske Iagttagelser og Smaatræk, som hun samlede til en altid tydelig Helhed. Trods de ofte betydningsløse Opgaver, hun maatte spille i sit mere end 40aarige Teaterliv, var hun bestandig i Udvikling og evnede i en sjelden Grad at bygge sin Kunst paa Nutidens Realisme. Hendes ypperligste Skikkelser fra de senere Aar, for Eks. Madam Sivertsen i „Møntergade 39", Hofdamen i „Livets Dal" og Madam Olsen i „Lynggaard og Co." var dybt vederhæftige og ejede en diskret og rørende Komik, som gav hende Rang med en Kunstnerinde som Fru Sødring. Direktionen Danneskjold—Christiansen gjorde ikke sin Pligt, da den nægtede at efterkomme hendes Ønske om Ansættelse ved Nationalscenen, hvor Fru Hilmer uden personlig Indsats, men med Kendskab til Traditionen „besørgede" hendes Fag. Da Julie Møller var død, skrev Herman Bang: „Hvem mindes ikke det giftigt grønne Billede af Ondskab og Sladder i „Elskovsleg"? Eller Moderen i „Jægerne", saa husmoderlig, saa hjerteforstandig, saa helt den gode Hustru, Madmoder, Husets stille Magt, Mandens Dæmper og Grydens Vogter, den Eftergivende og den Stærkeste. Saa helt og med saa uendelige Fibrer indsugede Julie Møller sin Rolle, at hun i det tyske Stykke, hun og hun alene af alle de udmærkede Spillende, endogsaa blev helt tysk . . . Eller Stine i „Første Violin"! Vi havde i min Barndom en gammel Kokkepige, Mandfolke-Marie blev hun kaldt, og Navnet passede. Naar jeg saa' Julie Møller som Stine, sagde jeg til mig selv, at Fru Møller maatte have kendt Marie . . . det var min Barndoms ruhændede Veninde, der gik igen. Eller hendes bratte Modsætning den gamle Frøken i „De Gamles Juleaften"? Hvem, der saa' hende, sér hende ikke nu? Som et gammelt Familiebillede fra Stiftsgaarden i Christianssand, der var steget ned fra en Væg for at leve nogle Timer og dø en Gang endnu — saadan virkede hun, og en hel Tid, der er forsvunden, levede om hende og ved hende". Bang gjorde ogsaa opmærksom paa Julie Møllers Begrænsning: Rollerne maatte helst være i andet eller tredie Plan. Var de store, overkom hendes Hjerne ikke det Mosaikarbejde, hun nedlagde i hver eneste Replik.

Møller, Mathilde, Frøken, debuterede 19. Maj 1865 som Clara Holmgaard i „Den graa Paletot"; senere Fru Stendrup.

Møller, Petrine, Frøken, født 25. Novbr. 1870, Debut 31. August 1892 som Madam Stabel i „Audiensen", sidste Optr. 28. Maj 1900 som Pastorinde Paaske i „Alexander den Store"; nu Fru Sonne.

Julie Møllers Datter kendte straks sin Begrænsning. Da hun optraadte første Gang, mindede Professor Borchsenius i „Dannebrog" om, at ogsaa Fru Sødring som ung Pige havde vist den Resignation at debutere i en Gammelkonerolle: „Frk. Møllers Valg", skrev han, „vidner ikke alene om en Beskedenhed, der er nær i Slægt med et af de mest sympathetiske Karaktertræk i hendes Moders Kunstnerbane, men tillige om et sundt og kritisk Blik paa sin egen Begavelse . . . Hun fylder, trods sin Ungdom, godt paa Scenen, der er en velgørende Ro og Bredde over hendes Mimik og Bevægelser og hendes Talestemme er baade velklingende og tydelig — altsammen noget, der ikke altid findes hos den første den bedste Debutantinde". Selv om Petrine Møller nu og da ogsaa gjorde Lykke i Roller, der laa hendes Alder nærmere, for Eks. Palle i „Gøngehøvdingen", var dog det ældre, komiske Fag hendes egentlige Omraade. Men paa Folketeatret skyggede baade Moderen og Fru Rosenbaum for hende, og det var først paa Casino, Frederiksberg Teater og navnlig det ny Teater, at hun fik Lejlighed til at udvikle sine ejendommelige Evner for komisk Karakteristik. Jo mindre Rollen er, des mere morsom virker i Reglen Petrine Sonne. Naar Forfatteren kun har givet en Antydning, skaber hun i kraftige Rids en levende Skikkelse. — Skuespiller ved det kgl. Teater Valdemar Møller er hendes Broder.